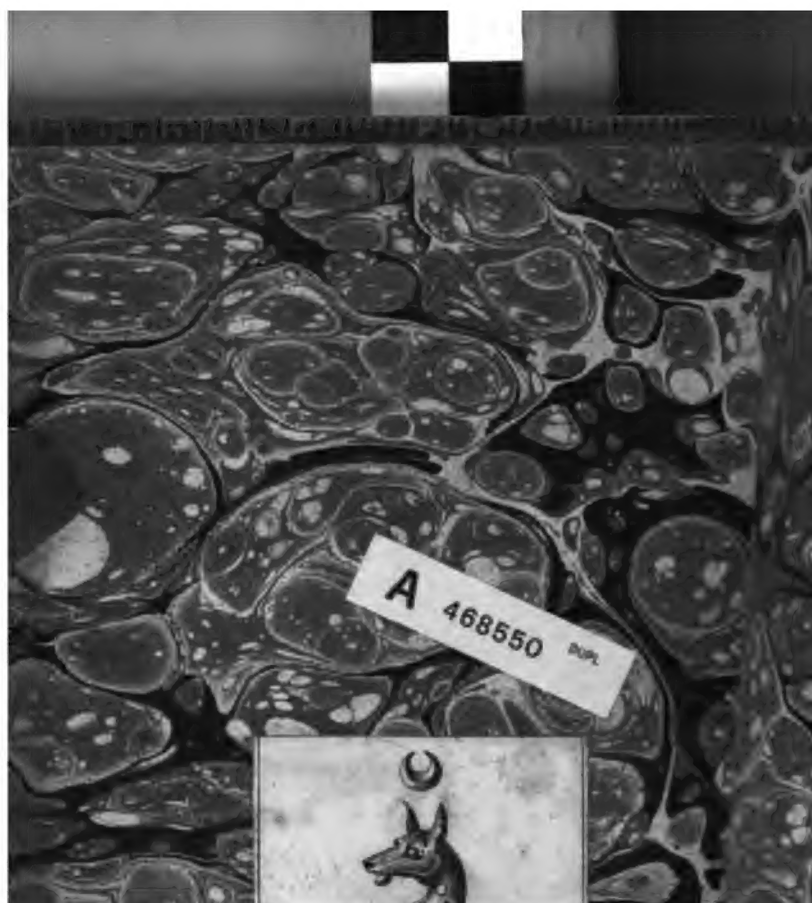
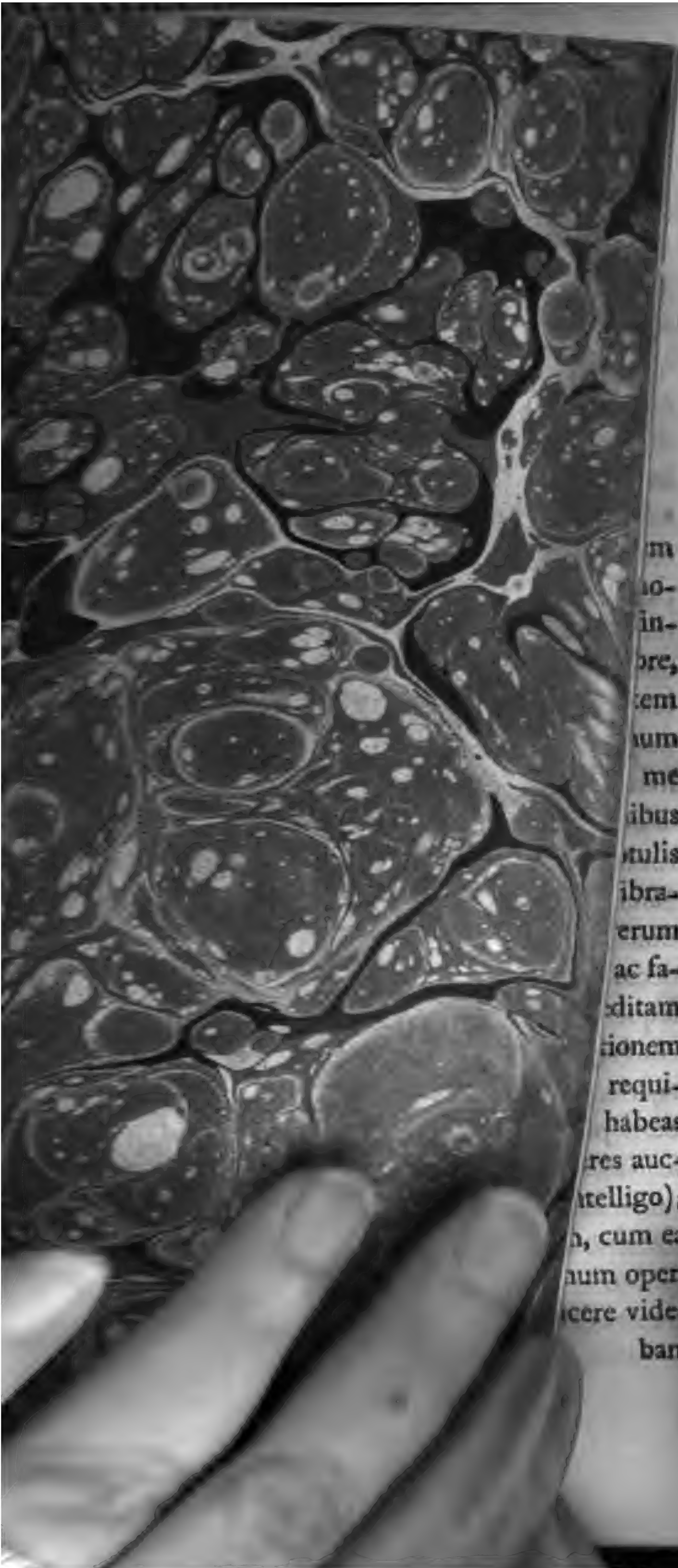

A 468550 DUPL

m
no-
in-
ore,
tem
num
me
ibus
tulis
ibra-
erum
ac fa-
ditam
tionem
requi-
habeas
res auc-
telligo);
n, cum ea
num operi
cere vide-
bam

P. VIRGILII MARONIS
OPERA,

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETUA ADNOTATIONE

ILLUSTRATA,

A

CHR. GOTTL. HEYNE,

GEORGIÆ AUGUSTÆ PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AUL.

ACCEDIT

INDEX UBERRIMUS

EDITIO TERTIA EMENDATIOR ET AUCTIOR.

TOMUS TERTIUS.

ÆNEIDOS, Lib. VII.——XII.

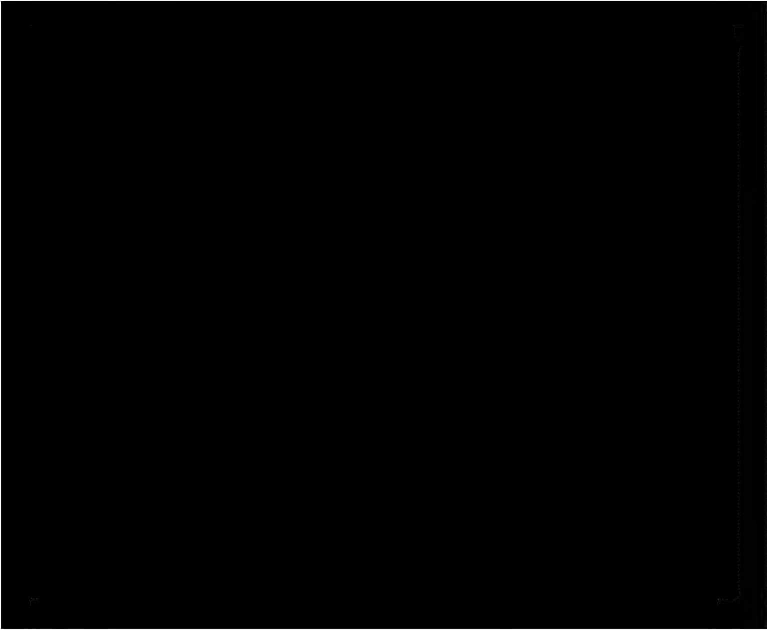
Londini:

TYPIS T. RICKABY:

IMPENSIS T. PAYNE, B. & J. WHITE,
R. FAULDER, & J. EDWARDS.

MDCCXCIII.

PRAEFATIO

PRIORIS EDITIONIS.

ABSOLVI tandem, Deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per ſe arduam, quam homini moleſtam ac difficilem, qui non niſi per intervalla, ſatis multo interdum interjecto tempore, ad eam redire, nec niſi operæ ſubſecivæ partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum ſpartam hanc ſuſciperem, nihil amplius a me poſtulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adſperſis ſeu aliorum ſeu meis hinc inde notulis inſtruerem Virgilium in puerorum uſum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forenſium diſtrahere poſſet venditione parata ac facili. Etſi bene noram, operam eam eſſe expeditam et parum difficilem, ut notam et obſervationem allinas, non, ubi, is, qui legit, notam requirat, ſed ubi, quod notes, ipſe in promtu habeas (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum eſſe virorum doctorum intelligo); parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur; et multo magis poſt, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere vide-

Erant ante c
mpla veterum scriptorum, in quibus,
loco spectarent et editor et librarius, c
oculos rediret, etsi accessit bonæ frugis
, effectum tamen est, ut ei, quod in no
expectandum et optandum erat, satisfa
am aut nihil, etsi cum emtorum imper
lica in librum eroganda. Omnino ea
ntata ratio ab editoribus superiorum ten
um non omnibus; si Gesnerum forte,
gis Ernestium excipias; ut aut critican
tem, in verbis scilicet, ne in sententiis q
m dignam putarent viro docto; aut notis
in unum cimmum, seu in saturam, co
norumve more inter se consutis, ita inte
i se consuluisse crederent; aut ut subin
urreret oculis vox rara et exquisita, for
endi doctior, in hanc involarent et exem
gerie, interdum sexcentis jam in locis c
tamquam Cæneum in fabula, obruerent

contra vero alia omnia, quae nemo desideraret, apposita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium notam esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis praelegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus jam aliquos in litteris fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operae pretium facturus esse, si et magistris et adolescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poëtam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti solent, inde discerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelae varium morem, medelae afferendae sagacitatem, ac criseos faciendae gustum aliquem, capere ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et praeclaras, nullam tamen videbam esse, quae tali consilio satis responderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum praesidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctissimus homo, partim, pro saeculi sui more, copiam effundit inutilem, partim judicio utitur parum subtili et explorato. In Ruaeo ac Catroeo, non indoctis interpretibus, altero hoc etiam ingenioso homine, etsi paullo jactantiore, quam ut aequo animo ferri possit, doctrinae subtilitatem facile desideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud ani-

madverſa affert, et judicii acumen et vero etiam ingenium poëtica elegantia politum. Conjunctas autem et doctæ interpretationis et criſeos accuratæ ac diligentis partes, ut eſſet exemplum in Marone propoſitum, quo uterentur, qui has litteras paullo eruditius tractare vellent, nuſquam videbam.

Quæ cum animo volverem, ſtatim ab initio fundum jeci interpretationis meæ multo ampliorem, quam pro eo, in quod conventum erat. Idque potius reſpexi, quid me deceret, quam quid a me poſtularetur. Nec me pœnituit operæ. Expertus enim ſum favorem eximium ac ſtudium virorum doctorum ſingulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine cum feſtinatio tum imbecillitas humana effudit

[redacted]

hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen oblivisci debebant viri docti id, quod jam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, ubi superiores interpretes aut hæsisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed caussa et ratio talis elegantiæ, ut in plerisque fieri solet, minus erat seu observata seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obvia, si semel ab aliquo observata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulò abstinui, cum omnino essem proclivior ad observandas caussas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicujus formæ apponi vicena, et tamen obscura manere formæ vis ac ratio: id quod sæpissime in virorum doctissimorum, etiam Nic. Heinsii et Burmanni, disputationibus longissimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere aut, si perspiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poëtico, multum refert, an teneas caussam ac modum figuratæ dictionis, inversæ structuræ, mutatæ vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quæ poëtam deceat; Nec nisi hæc perspexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium ser-

monem

monem aut transferre iſta aut imitari et æmulari recte poteſt. Tum brevitatem propoſitam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum eſſe interpretis animo, quam poëtæ. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non paſſus ſum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam, referrem*; hoc eſt, ut non mihi notas appingerem, ſed legenti. Etſi fatendum eſt, vix ullum aliud ſtudium tam parum ad certum conſilium ac finem attemperari a pleriſque, et operam edendorum illuſtrandorumque ſcriptorum plerumque adeo incertam et male circumſcriptam vagari, ut, quid ſibi ſequendum, quid omittendum eſſet, omnibus aliis magis conſtitiſſe videas

etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poëta interpretando ea utentur. Ita demum expectari potest, ut summus poëta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quae incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica Geislerus, Bergstræsser, Nezker, viri doctissimi, inter quae non pauca sunt, quae ipse in nova prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per litteras a Ven. Ernestio, et a Ruhnkenio, viro in arte critica utriusque sermonis summo, quae supplementis Tomo quarto subjiciendis inserere constitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operae processu adeo molestum, ut interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et sic porro, esse adjecturum; cum equidem fidem putem esse præstandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum judicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, ut nihil omittendum

[redacted]

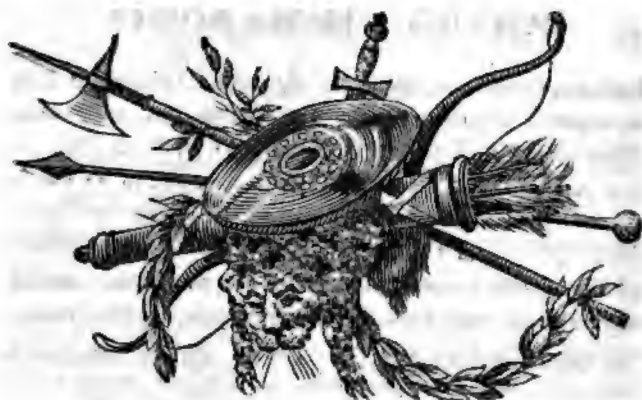
tendum eſſe putent, quod in aliquo libro ſcripto, vel ex ſcriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum ſit. Si tamen in Virgilio hoc forte con-cedi poteſt, tamquam in poëta principe, in quo nihil nimis leve eſſe poſſit, et in quo critices ru-dimenta facienda ſint adoleſcenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis ſcriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, eſſe poteſt utilitas aliqua variæ lectionis diligentius etiam in obſcuris, levibus, aut ſollen-nibus erroribus adſcriptæ: ut ſpecimina habeant adoleſcentes feſtinationis et ſtuporis librariorum: quæ tandem in aliis, et ubique, eſſe poteſt utilitas enotatæ varietatis, quæ, ſi vere dicas, varietas nulla eſt, ſed mera librariorum aberratio, mille-nis exemplis dudum nota, modo ab incuria, mo-

[redacted]

in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi judicio explorata, ut putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant? id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is liber novæ, aut emendatioris lectionis fons vel adjumentum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem judicium sibi mentis constituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum delectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas nostri in his litteris profectus, nostræ ætatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adjiciant: ut, in molesta hac diversarum editionum, quæ singulæ aliquantum bonæ frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis, quæ ante hos ducentos vel centenos annos usum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac rejectis, utilissima et optima quæque in uno libro comprehensa habeamus. Nisi enim litterarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione succurratur, qua resecentur inutilia et a nostri sæculi cultu ac genio aliena, adjiciantur autem ea, quæ huic litterarum luci, huic poëtices et artium expolitioni, acumini philosophiæ melioris et historiæ

toriæ ſubtilius tractatæ, varietati et copiæ doctrinæ, conſentanea ſint; niſi minuantur porro ſumtus in tot editiones, quas niſi omnes ad manum habueris, ſapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum ſtudia ad certum ac definitum finem et uſum, conſtituanturque omnia ſic, ut et iis capiendis par ſit animus et vero etiam cæteris diſciplinis percipiendis ſatis recte vacare poſſit: hæc, inquam, niſi mature provideantur, vereor, ne ſtudium hoc græcarum et latinarum litterarum indies in majorem contemtum adducatur a viris prudentibus, ſeu qui ſibi prudentes videntur, qui omnia ad vitæ uſum referre volunt, nec litteris, niſi ex utilitatis meſſe, quæ cum ipſa ſatione ſtatim conjuncta ſit, pre-

[redacted]

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Caietam, nutricem suam, Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Caietam appellat—5. Inde Circes sedem prætervehitur—24, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: adversoque flumine subvectus, in Laurentem agrum egreditur—36. Digressione de prisco Latii statu et de prodigiis, quibus Trojanorum adventus denuntiatus fuerat, facta—106, pergit narrare poëta aliud ostentum comesarum mensarum; cum Æneas ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram fatis sibi debitam; ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et suo nomine illi munera offerrent, et urbis condendæ locum peterent. Interea castra metatur—159. Latinus, legatione benigne audita, præter postulata,

Laviniam filiam suam, quam, et ex Fauni, patris sui, oraculis et augurum responsis, externo viro tradere jubebatur, ultro Æneæ conjugem offert—285. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat—340: quæ primum Amatam, Latini uxorem—405, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet—434: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Trojanos impetum faciunt—510. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galesus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum injuriamque manu vindicandam exstimulant—590. Verum cum ille, et fatorum et fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit—622. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius una cum Lauso filio—654: item Aventinus,

[redacted]

in contrariam adeo reprehensionem incidere multorum judicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poëtam deposito, tamen jure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus pauca esse, quæ viro intelligenti se probare possint. Adeo a poëtæ consilio, carminis argumento, heroicæ vitæ indole, Augustei ævi sensu ac judicio, communi naturæ humanæ lege ac more, carminis epici interioribus caussis, aliena sunt pleraque, ut illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere, molestia omni molestius sit.

Ut tamen interpretationis hoc genus meum, quod non desultorium esse ab initio decrevi, sibi constet, non omnino eas argutias prætermittere licet. Perstringam itaque brevissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et tamquam levi digito attingam ea, quæ caussis idoneis in utramque partem destitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diversam, quod ab unitate carminis epici quantum abhorret! res in Italia gestas; idque ipsum poëtam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Major rerum mihi nascitur ordo: Majus opus moveo:* eum autem in hunc errorem inductum, quod sex prioribus libris Odysseam, his alteris sex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, si quid aliud, frustra sumitur, etsi jam inter Serviana nugamenta (ad lib. VII, 1) venditatum; nec, si in singulis partibus vel episodiis Homeri vestigiis insistit Maro, eum ita imitatus esse credi debebat, ut ejus corpus in partes dissectum novo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Æneas, iter Troja factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur classis, quod, cum Juno fraudibus hoc suis consequuta non esset, ut Didonis amore irretitus Æneas Carthagine desideret, iterum conscensis navibus Siciliam adeunt Trojani, et inde profecti tandem Tiberis ostia invehuntur: ea omnia ad unam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quæ escensu in Latino littore facto suboriuntur, quibusque verendum erat, ne a sedibus in Latio occupandis et nova colonia huc ducenda prohiberentur Trojani advenæ. Invocatio Musæ non per se partem operis constituere potest novam: sed ad excitandos et inflammandos sub magnæ rei exordium cum poëtæ tum lectoris animos valere debet. Quod diversa sunt rerum in his ac superioribus libris narrandarum genera, hoc ipsum ad varietatis ac copiæ laudem pertinet. Quis in Homero recensum navium novam carminis partem constituere dixerit, quoniam poëta Musis invocatis illum orditur? *Majus opus* se movere, ingredi, dicit poëta: rerum naturas respiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. v. 41. 42.

Reprehendunt alii poëtam, quod horum sex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum semper

ſemper ad idem genus redeuntium turba, naſci legentis tædium: Scilicet ſic ab omni narratione epica, quæ in rebus geſtis magnis ac mirabilibus factiſque audaciæ ac virtutis heroicæ ſpecie animos moventibus verſatur, erit abſtinendum. Nam et magna eſt omnium ſimilitudo, et magna eorum pars rebus bello geſtis continetur: inprimis ſi de iis quæritur, quæ argumentum epicum ſuppeditare poſſint. Tum *bello*, ad ipſam hiſtoriarum fidem, paratæ fuerunt Trojanis ſedes in Latio; et variati ſunt a poëta pugnarum caſus mirifice; etiam epiſodiis ſuis diſtincti. Bellum aiunt propter puellam, Æneæ numquam viſam, geri: Quod verum non eſt. Geritur [redacted]

bitatum, cum una urbs Laurentum eſſet: etſi poëta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium removit, reſque vitæ heroicæ pauperes et exiles epico ſplendore ſummo ornavit. Sed omnino belli exordia ad Junonis artes et ad evocatæ Alectus fraudes referenda ſunt, quibus exaſperati Latinorum et Turni animi a novis in Latio ſedibus Trojanos prohibent.

In Latino tamen multa ſunt, quæ perſonam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, ſi epicam ille, quam volunt, perſonam ſuſtineret, hoc eſt, ſi in hoc rege ſumma rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, ſi Turnus in medium erat adducendus iſque cum Ænea comparandus: aut [redacted]

versarius Æneæ objiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res adversæ et rerum usus et experientia afferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Æneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniæ, si liberum erat puellæ arbitrium, præferendus fuisset Turnus: quæstio est ex nostris moribus ingeniisque petita, non ex heroicæ vitæ severioribus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 sqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum sibi asciscendum esse Latinus intellexerat.

Potuere utique esse in Æneide, quæ minus se probarent Vario, Tuccæ, Mæcenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, inprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quæ displicere possunt: sed hæc profecto, quæ nostri ævi critici reprehendenda putarunt, ista ætate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturæ simplicitate et integritate conjuncta, verum ex nostræ vitæ fastidio et stomacho ducta sunt. Si sex posteriores libri non æque delectatione tenent animos magnæ lectorum partis, ac priores: caussas ejus rei facile equidem assequor; scilicet, ut ne impetum animi, sublata rei novitate, retusum commemorem, ad sex posteriores libros intelligendos major doctrinæ haud vulgaris copia rerumque antiquæ Italiæ scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris paramque notis adeoque difficilibus, ubi laboris molestia voluptatem intercipit, et ingravescens tandem tædium librum manu excutit, non facile ejus rei caussam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quæ tædium afferebat, reperit. Adeo difficile est in se descendere, et judicii sui caussas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poëta et sollerter innumera ex Italiæ antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animadvertit, non minus recordari debet: magnam hujus voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinæ copiis, difficultatis superatæ sensu, antiquitatis studio et amore, et quæ alia, proficisci.

ÆNEIDOS LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque litoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dediſti;
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.

2. *famam moriens* Gud., ingrato ſono.——3. *At nunc* pr. Moret. a m. pr.——4. *ea* deeſt Puget. *ſignant* Heinſ. e Medic. Gud. et aliis maluit. [redacted]

At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem, nec candida curſus
Luna negat; ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos

6. *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Servius; et ſic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb.——7. *portuſque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier.——8. *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus, it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur.——10. Eſt τὸ Κιρκαῖον.

magna. ſi qua eſt ea g. Interpretes a Servio inde accipiunt, quaſi dictum ſit: ſi quis ſenſus ejus gloriæ ad inferos eſt. Bonus ſenſus; ſed verba hoc tantum ſubjiciunt: quantacunque ea gloria ſit.

7—9. *tendit iter velis*, per vela vento data, docte, ut *curſum, greſſum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad naves tendebat Achates.* Sub noctem ἐπιπνείουσιν ἀῆται, ut ſæpe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna favet navigationi (*non negat curſum*) ſplendore ſuo, qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus.* Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et cava cærula candent*, ap. Macrob. VI, 4.

10—14. *Circes inſula*, facta poſtea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. κ indeque etiam illuſtranda; ſed poëta ornavit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur*; nam prætervehuntur Trojani; ſic III, 699. 700. *Divitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam (unde mox *tecta ſuperba*), quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, inprimis 348 ſqq. conf. Ovid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos*, h. l. ſilva, ad quam raro accedunt homines, ſolitaria. Servius: *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150, ubi ſilvam in inſula et in ea Circes ædes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſilvis, ἄκραν ὑψηλὴν, δασεῖαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρῦν καὶ δάφνην πολλὴν καὶ μυῤῥίνην, monſtrari porro Elpenoris (Od. μ, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum *in Europæ citeriore ſolo—primum Circeiis in*

Adſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas. 14

12. *reſonant* Sprot.——13. *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid. *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec., quæ vulgaris eſt ratio. Idem verſus Ge. I, 294.

Elpenoris tumulo viſum tradi notavit. *reſonat*, reſonare facit, ut alibi quoque. Vulgarius, perſonare. De cantu Circes nota res ex Odyſſ. κ, 221 ſqq., qui iidem verſus cum de Calypſo quoque ab Homero poſiti ſint, Od. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν [redacted]

III, 12, ubi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quæ ex abietino genere eſt, eam diſtinguit, etſi ne ſic quidem ſatis expedita res eſt. Sufficit, θύαν, θύον, *cedrum*, eſſe aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophraſti appellatam. Ex Homerico loco quo- [redacted]

Hinc exaudiri gemitus iræque leonum,
Vincla recusantum, et sera sub nocte rudentum;
Sætigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira subirent;
Neptunus ventis inplevit vela secundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
Jamque rubescebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

15. *gemitus* leonum: noli substituere velle *fremitus*. Nam et illud poëtis sollenne: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425.——16. *rugentum* pr. Moret. a m. sec., inscite.——18. *forma* Franc.——19. *sæva* post *sævire*. Libri nil mutant.——20. *in* abest tribus ap. Burm. et Hamb. sec. *Induerat vultus Circe*. Porro Montalb. *in terga vultusq*. Etiam *et t. f.* nonnulli Pier.——21. *patiantur* Bigot.——22. *dura* duo Burm.——26. *in croceis* conj. Schraderus ad Musæum p. 289. [et Bentleius ad Lucan. IV, 125.] Sed in *roseis bigis* non tam erat hærendum, quam in mira colorum temperatione: post *rubescens* mare, *roseæ* bigæ et *lutea* aurora.

15—18. Admodum ornate singula, si cum Homericis compares Odyss. κ, 212 sq. et Apollon. IV, 672 sqq. *formæ luporum* simpl. pro lupis, forma dicendi poëtica, quam jam alibi vidimus; et *præsepia* paulo ante pro caveis. Sic jam Servius explicuit. Discessit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam mansuetudinem servantes exhibuerat l. c. v. 214 sqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum. cf. Ge. I, 187. 188. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curæ. sup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem avertite casum: Et placidi servate pios.* Mox 24 *fuga* pro celeri cursu et navigatione, et: *prætervexit* eos per *vada fervida*, mare æstuosum, ut circa promontoria solet.

25—28. Valde operosum cultum adjecisse videtur poëta his versibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia,

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus et in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Adsuetæ ripis volucres et fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis terræque advertere proras
Imperat, et lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,

27. *Tum* ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm.——28. *luctatur* Mentel. pr.——29. *hinc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. sec.——30. *et* [redacted]

Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ;
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbis
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Adcipimus. Fauno Picus pater: iſque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis ultimus auctor.

38. *antiquus* Moret. pr., quod vulgare eſſet. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, unde is faciebat, *fueret*, importuno archaiſmo. *claſſe* Goth. ſec.——41. *Tum* Franc. *dic b. b. dic a.* alter Voſſ.——42. *aptoſq.* Goth. pr.——44. *et major* ſec. Rottend. *rerum major* Goth. pr.——46. *placidus* Dorvill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* ſec. Hamb.——47. *genitum et nympha* Goth. ſec. *ex nympha* Leid. unus. *Larente* Leid. alius. *Mirica* Bigot.——48. *P. patriſque parentem* Parrhaſ.

1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατὼ etc., ubi tamen Erato proprio ſuo jure ad amorem Medeæ exponendum advocari putatur. Mox *quæ tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Æneas advenerit, quam, ut ſolet *tempus* pro rerum conditione poni; in quæ Latii tempora inciderit hic acceſſus. Quod *rerum* adjectum, poëtici ſermonis eſt proprium. *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in hiſtoriis Latium antiquum et novum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, navalibus copiis. Per ϛόλον Guell. et alii explicant. Sic Græcis tragicis ϛϱατὸς, τάγμα, τάξις (ut Æſchyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnæ*, venatione cervi, inf. 480. 42. *reges*. Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod ſequitur, in majus auctum, totam Italiam coiiſſe ad arma. Cæterum de priſcæ Italiæ facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurſ. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, mox cum Crono comparari ſolitum. Ab hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus,

[redacted]

Filius huic, fato divom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt.
Sola domum et tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Auſonia; petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis ataviſque potens: quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:

50. *hinc f.* Ven.——51. *eſt* deeſt Bigot. et Goth. ſec.——52. *tantos ſ. nata penates* laudat Schol. Stat. I Theb. 572.——53. *v. et jam* Witt.——54. *jam* pro *illam* tert. Rottend. a m. pr. *e* binis Burm. deeſt.——55. *ante omnes p. unus* ſec. Moret.——57. *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert.——59. *in* abeſt Erf. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret.——60. *S. coma* aliquot Heinſ. cum

[redacted]

Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ (mirabile dictu),
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex isdem, et summa dominarier arce.

63. *Laurentesque* Gud. a m. sec. cum aliis, sed recentt.; et sic Arusianus Messius. Neque vero aliter quam quarto casu accipiendum *Laurentis*.——64. Pro *summum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratisl. *lauri dense*. *densæ summum* Parrhas. *dense* Witt. *m. visu* Bigot.——65. *super æ.* Zulich. a m. pr. *trans æquora* quatuor Burm. cum Goth. pr.——66. *Consedere* sec. Moret. *sub mutua* D. Heins. ed.——69. *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier., minus bene.——70. *eisdem* Dorvill.

494. *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, ut *horror* et similia: v. Cerda. 61—63. *Laurentes* dicti Aborigines, qui hæc loca ad orientalem Tiberis ripam incolebant, rege Latino. Inde *Laurentum*, Latini regia; et *ager* usque ad mare ac Tiberim *Laurens* vel *Laurentinus*, silvis et paludibus frequens. Translatum interdum nomen ad totum Latium a poëta; ut modo in *Laurente nympha* vidimus. Alia vid. Excurs. laud. III. *primas arces*, cum primum urbem conderet. Secundum poëtam adeo Latinus urbem Laurentes condidit et nomen imposuit a lauro: facile adeo intelligitur, *Picum*, qui ante Latinum vixit, *Laurentem* v. 171 appellari poëtico epitheto, non nomine historico. Quod laurum Phœbo consecrat, ingeniose poëta adjicit, respectu ad suorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυδὸν insidens, præclare ornavit v. 64—71. conf. Georg. IV, 556. 557. 558. Est autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17. 18. Alia loca v. ap. Cerdam, superstitione, ut probabile sit, ab incursus magnæ multitudinis ingruentis opinione profecta. *partibus ex iisdem*, a mari infero.

[redacted]

Præterea, caſtis adolet dum altaria tædis,
Ut juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaliſque adcenſa comas, adcenſa coronam,
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri:
Namque fore inluſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni,

71. *e caſtris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. ſup. ad lib. I, 704.——72. *Ut* bene e codd. probavit Heinſ. poſt Pier. Vulgo: *et.*——74. *cremare* Montalb. a m. ſec.——75. *que* abeſt tribus Burm.——76. *lumina* Menag. alter. *lumina fulva* ſec. Hamb. *fulva ve fumo* Dorvill.——77. *ac totum* Menag. ſec. *tectis v. ſ. totis* Goth. tert. ——78. *Hoc v.* multi Heinſ. et Burm., item Goth. ſec.; *viſu ac* tert.

[redacted]

Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta 82
Consulit Albunea: nemorum quæ maxuma sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.

84. *ponte* Porphyr. ad Horat. *sævumq.* Medic. *servamq.* Arusianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heins. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi græca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii scribunt fere *mefitim* vel *mefitin.* Rom. *mefitem.*

ver. Ital. p. 715 (nunc *Acqua zolfa*, vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande Voyage d' Italie* T. V, p. 338 sqq.). Ex Albulæ fluminis fontibus major *Albunea*, fons et Nympha, ex Horatio nota I Carm. 7, 12 *domus Albuneæ resonantis*; ut h. l. *quæ fonte sonat*; etsi nunc, post tantas rerum vicissitudines, natura fontis et loci facies est diversa. Subjacebat fonti *lucus* (quem Martialis quoque in his locis memorat I Epigr. 13, 3) Albuneæ sacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poëta proditur. 82. *alta Albunea*, fons in lacu inexploratæ altitudinis; vid. Cluver. l. c. Male Serv. *quod est in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum situ alienum. *nemorum quæ maxima sacro Fonte sonat* h. e. quæ Albunea maxima (sive per se, h. admodum magna, sive inter cæteras aquas, seu fontes, ut ad plures Albulæ fontes respiciatur) per illa nemora, in isto nemore, sacro fonte manat. *nemorum*, græce dictum, κατὰ τῶ ἄλσεις. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus sum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel silva. Male. Forma orationis non dissimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima silvis*, ubi cf. Obss. Possis et *lucos nemorum* jungere; sed tum parum suaviter voces istæ essent disjunctæ; debebant saltem sic collocari: *nemorumque sub alta Consulit Albunea lucos q.*; aut *fonte nemorum*; ut sit *quæ maxima sonat sacro fonte nemorum*: displicet tamen et hoc. A sulphure aquarum exsurgit gravis odor, quem *mephitim* appellavit: cf. Serv., qui tamen multa vana admiscet. Hinc Dea Mephitis, cujus ædes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amsancti vallem. vid. Plin. II, 93 et inf. VII, 564. 565, ut omnino in tutela ejus fuisse videantur aquæ sulfureæ. An hujus vaporis sulphurei vim aliquam divino spiritu afflandi esse crediderint veteres Aborigines, ignoratur. Probus, ut Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum silvam* exposuerat, *in qua oraculum Fauni erat*; quod tamen inter Grammaticorum ἀνιστορησίας referendum; nam de Tiburtino, non Laurentino, agro hic cogitandum. v. Cluver. p. 716. Sed *Albunea* inter *Sibyllas* quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 et Lactantio I Inst. 6, ut

[redacted]

Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus,
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Quum tulit, et cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.

85. *Hic* Franc. *que* abest binis Burm.——86. *r. ferunt* Goth. pr., ut alias dici solet.——87. *Contulit* multi scripti et edd. Cæteri *cum tulit*, quod jam Benedictus emendavit, et ante eum Naugerius. Voss. *attulit*. Heins. conj. *at tulit*. *et scelerum* Goth. pr.——88. *Pellicibus* Dorv. Has librarius forte malebat; non nunc Latinus.——89. *pallentia m*, sec. Moret. repetitum ex Ge. I, 477. vid. Burm.

6, ut Suidam taceam; nec constat, utrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diversa. Manifestior est inscitia eorum, qui, pravo Græca cum

[redacted]

poëta credere facit: nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670—672 commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus est v.

[redacted]

Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque ab ſtirpe nepotes

92. *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rottend.——93. *mactarat* Goth. ſec. *mactavit* ſec. Rottend. et Gud. a m. ſec.——94. *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquiſite pro tergis. *latebat* Goth. ſec.——95. *ſibito* Medic. Colot. cum aliis Heinſ. *ſuit* Gud. a m. pr, *ſubito ex alta* Witt. *eſt* deeſt binis Goth.——96. Si ſubtilis eſſe velis, ſcribendum erat *Connubis*. *ſociaſſe* Cledon. lib. II Art. Grammat.——97. *neu* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. Witt. *ne*.——98. *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ., it. Ald. tert. Sed bene jam Serv. vidit *veniunt* melius convenire vaticinio, quod, quæ futura ſunt, ut præſentia nuntiat. ——99. *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores cum edd. inde ab Aldo, quod et ipſum recte ſe habet; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heinſ. recepit *ferent*, quod ſane ferri et ipſum poteſt, ex Leid., cui aliquot alios adjungit Burmannus ſed recentes nulliuſque auctoritatis. *ab ſt*. Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe*. cf. lib. I, 626.

Notatu dignum in hoc Fauni oraculo, primo quod et ipſe ſacerdos incubuit, et is, qui conſulebat; ſi quidem Maro conſilio hæc ita extulit v. 86 ſq. et 92; tum, quod necyomantiæ aliquam ſpeciem illud habuiſſe videtur. Quod vero v. 95 *ex alto vox reddita luco ſt*, Italicis religionibus conſentaneum eſt, in quibus voces ex luco auditæ auctoritatem habebant. Inter oſtenta et prodigia a Livio memorata vocem e luco vel monte auditam ſæpe prodi quis non meminit? Fuit quoque in Æneæ rebus ejuſmodi monitum deorum narratum ap. Dionyſ. I, 56.

99—101. Oraculum multa cum verborum dignitate expoſitum eſt; inprimis nomen Latinum *ſanguine*, progenie, Æneæ nobilitatum. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate: *connubia, thalami, externi generi*. Illa autem v. 99 ſeqq. magnifica: Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Sup. Ecl. V, 57 *ſub pedibuſque videt nubes et ſidera Daphnis*. *Sol recurrens*,

Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ;
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (sic Juppiter ille monebat)

101. *Respicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit solem, non sol occidens [redacted]

Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus,
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore

112. *C. jam forte epulis* Ven. *vertere morsu* pr. Rottend., quod pro *verti* dictum esse possit: sed ortum est ex *morsu*, *morsum*, quod habent aliquot Pier.——113. *panuria* scribunt duo Burm.——115. *crustæ* Bigot. Fuisse qui *frusti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Crustum* est exquisitior et rarior forma pro vulgari, *crusta*. Argutatur et hic Servius.——116. *Heu* Parrhas. *consumsimus* aliquot Pier. et tres Burmanniani, si recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re apud Dionys. ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ αἱ τράπεζαι κατεδήδονται.——117. Heins. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc., quod bene expulit Burm.——118. *primumq.* Menag. pr. *primaq.* sec. Rottend. et Dorvill. *primusque* malit Trapp., quod prosaico esset propius.

orbis fatalis crusti, et patulæ quadræ. cf. Moretum v. 46. 47. Mox *penuria edendi*, est penuria ejus, quod edendum esset, comedi posset; *violare* eo refert Cerda, quod mensa inter res sacras habebatur. Potest ferri; potest etiam huc advocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10 *consumtoque quod fuerat cibi crustam etiam de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comedisse*; secundum quæ fuisse videntur, qui liba sacra diis penatibus offerri solita in hac fabula memoraverint; cf. *ibid. c. sequ. princ.* In poëtica tamen oratione omnino esse potest, frangere, comminuere.

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; etsi inter cætera hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens*, pro arridens, subridens, quod Burm. illustrat, aut simpl. ludens, jocans, ad socios. *tulit finem*, significavit Trojanis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quæ monent futura esse, multo magis tum, cum exitum habent. *Eripuit* simpliciter dicti, quod Æneas subjicit, celeritatem declarat; *ac pressit*, vocem Ascanii repressit, eumque loquentem interpellavit. *stupefactus numine*, h. oraculo, ut jam alias vidimus. 121. *o fidi Trojæ salvete Penates.* Hæc perpetua Æneæ religio, ut Penates primo loco appellet. Promiserant

[redacted]

Eripuit pater, ac ftupefactus numine preffit.
Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
Vofque, ait, o fidi Trojæ falvete Penates.
Hic domus, hæc patria eft. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchifes fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adcifis coget dapibus confumere menfas:

119. *Corripuit* Ven.; non male, inquit Heinfius. Burmannus conj. *arripuit*; uti *a cibi*, *arripi*, *omen* folet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem fuperftitionem refert, tamquam prohibuerit Æneas, ne Afcanius plura forte inominata fubjiceret, et ideo *preffit*, forte manu fua os Afcanii. Liberalior et fimplicior ratio videtur hæc, quam in nota pofui: *eripuit* ad folam celeritatem dicentis et interponentis verba fpectat; exquifitius eft quam *arripuit*, *rapuit*. cf. fup. lib. II, 619. Sic ἀρπάζειν, προαρπάζειν τὰ λεγόμενα. cf. Guell. Nec hic de omine fed de vaticinii exitu et eventu agitur. *preffit*, eft vocem Afcanii repreffit; nam excepto fermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. *et ftupef.* eft in aliis. *ftupefactus* Pier. codd. etiam hic. *a. dixit* Parrhaf. *a. poffit* Goth.

[redacted]

Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo læti cum lumine ſolis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Veſtigemus, et a portu diverſa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo

vius interpretatur, quaſi legerit: *anciſis*. *Ambeſis* aliquot Pier. ex lib. III, 257, ut Heinſ. monuit. *aſſumptis* Bigot. *accenſis* Gud. a m. pr. *acceſſis* Goth. ſec.——126. *ſuperare*, *ſpirare*, aberratt. apud Heinſ. *domus* multi. *defixus* Ed. Ven.——127. *tecto* Franc.——128. *Hæc erit* Menag. alter. cum Goth. ſec. *hæc vox* Vratiſl. *monebat* ſc. Anchiſes, Serv. et ed. Ven. *manebant* Rom., quod arridere poteſt. Sic VI, 84 *ſed terra graviora manent*.——129. *Exiliis* conj. Burm.; et ſic Goth., ſollenni varietate. Enimvero *exitia* ſunt calamitates, ærumnæ, ut toties *damnum*, *noxa*, *clades*, et ſimilia, et Græcorum, *ἄτη*, *βλάβη*, *λύμη*, *λοιγὸς*, *οἶτος* et alia.——130. *primum* duo Burm. cum Goth. ſec. Erf. *limine* Moret. ſec., perpetuo lapſu. vid. VI, 255.——131. *quæve* Dorvill. *habitant* duo Burm. ex intpt. *ubi m. grais* Goth. tert.——133. *libare novis* Goth. tert., prave et hoc. *Libare pateras* ſatis intelligitur eſſe dictum pro: *libare vinum*; ne quis *pateris* emendandum putet; etſi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget.——135. *Sic demum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres ejuſdem: quod arridere poteſt; nam lauro abundabat ille tractus.

moliri aggere tecta, ornate, urbem ædificare, quod fit vallo ducto.

133 ſqq. Expectabas hoc a religioſo homine, Ænea, ut a religione initium faceret; inprimis cum ſollenne hoc ſit, ut preces et ſacra faciant, cum omine accepto, tum eſcenſu vel aditu in locum optatum facto. cf. inprimis Odyſſ. ν, 353 ſqq. Anchiſen a filio conſecratum Lactant. I Inſt. 15, 12 ex h. l. probat. Factum id jam lib. V vidimus. v. 134. *reponite*, pro apponite, ponite, poëtica ratione: ut Georg. IV, 378, et *pateras libare* magis poëticum quam, vinum. In precibus, quæ v. 136 ſequuntur, auguſtam religionem faciunt et venerationem movent nomina

[redacted]

Inplicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplicis Cœloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno

138. *noctisque* conj. Voss., male; nam vulgare esset. *noctique* Rom. *torrentia* f. Parrhas.——141. *cœlo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476.——142. *quæ* abest Dorvill. *et antro* Goth. sec. Forte *aura* magis placere possit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; ut supra

[redacted]

Crateras læti ſtatuunt, et vina coronant.
Poſtera quum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: urbem, et finis, et litora gentis
Diverſi explorant; hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur

147. *Crateram* Moret. ſec. vid. ad I, 724.——148. *primo* aliquot Pier. Etiam Benedictus veterem lectionem eſſe ait, *cum primo*.——150. *Diverſa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic ſ.* Parrhaſ. et Witt. Serviana etiam h. l. corruptelis etiam et Grammaticorum nugis ſcatent. Sed omnino pauca ſunt in ipſa farragine, quæ, nulla exploratione prævia, tollere ac ſuſcipere ſe poſſe adoleſcentes ſibi perſuadeant velim. Habent Serviana laudem ſuam, ſed non hanc, quam mihi ipſi aliquando perſuadere volebam, ut ad interiorem poëtæ interpretationem multa inde lucrarer.——151. *hinc ſ.* pr. Rottend.——152. Jo. Schrader. emendat *agmine ab omni*, at v. Notam.——153. *anguſta* Ven.——154. *ramos* tres Heinſii, ipſe mallebat *ramo*.——155. *viros* pr. Rottend. *ferre jubet* Gud. a m. ſec.

147 *vina coronant*, conſ. ſup. I, 724.

148—151. *diverſi*, ſecundum illa v. 132 *a portu diverſa petamus*. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium uſque procurrunt, habitari loca a Latinis reſciſcunt. Numici *fontis ſtagna* vide in Excurſ. III ad h. libr. Cæterum ab hoc inde loco obſervandum, quomodo in ſumma rerum et hominum tenuitate legationem miſſam et exceptam ornaverit et ad dignitatem miram extulerit, partim rerum deſcriptionibus et adjunctis, partim verbis amplioribus.

152—156. *delectos ordine ab omni*, ex omnibus ordinibus; non eſt urgendum. *ramis velatos Palladis*. *ἱκετηρίας*, frondes oleagineas vittatas manibus præferre putandi ſunt, unde inf. v. 236. 237 *ne temne, quod ultro Præferimus manibus vittas ac verba precantia*. Res ipſa ſatis nota: cf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332, ſed de modo loquendi quærat aliquis. Sic et inf. XI, 101 *velati ramis oleæ* et ap. Græcos v. c.

Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum; primaſque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum 160
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant:
Ante urbem pueri, et primævo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis 164
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt:

158. *quæ* abeſt Leid.——160. *emenſis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heinſ. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non niſi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem graviorem dant libri Pieriani, Servius et Aſper Grammaticus. *tecta domorum* et Ven. ex lib. XII, 132, Burm.——161. *muroſq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quæ per ſe doctior eſt, defendit Aruſianus Meſſius. Contra *ſuccedere tectum* doctius quam *tecto*. *muroque propinquant* [redacted]

Quum prævectus equo longævi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis et religione parentum.
Hic sceptra adcipere, et primos adtollere fascis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,

166. *Tum* aliquot Pier. *prævectus* ex Pier. et suis recepit Heinsius, ut sit, ante Trojanos urbem invectus: ut *præire, præcedere.* Cur enim poëtæ non licuit nova voce uti ad analogiam facta? Alii legunt: *provectus*, quod frustra defendit Burm.——167. *in* deest tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* est simpliciter pro portat. argutatur Burmannus, dum emissum ante nuntium fuisse conjectat.——168. *inter* duo Burm.——169. *medio* alter Hamb.——171. *Urbe f. media* lectum alicubi ante Pierium; et sic aliquot Heins. et Burm. cum Goth. tert. *media* Dorvill.——175. *Hinc* Ald. pr. et Junt. et pars codd. Heins. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt.——174. *templo* Bigot.

eo quoque et omnino priscæ vitæ ritu, ut in loco Hesiodi (Scut. 285. 286), ante urbem in campis exercet se cursu ac ludit armis juventus urbana. Poëta autem eo more egregie usus est, ut suavem narrationem faceret. *domitant currus* pro equis jugalibus, ut alibi hi pro illis; noto poëtarum more. Mox *spicula*, int. jacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer. *lacessunt*, exquisite pro contendunt, certant: quandoquidem provocant se et lacessunt, qui pugnant.

170—176. Pici hæc *regia* in arce Laurenti, diversa utique a Latini regia v. 59 sqq. descripta, et improprie dicta *regia*, h. e. ædificium magnificum; nam fuit templum, quod pro curia esset, e more priscorum hominum. Ex fragm. Vatic. a Bartolio p. 134 forma hujus templi expressa est, sed aliena admodum a poëtæ mente ac ratione. Imitatus est locum Seneca Thyest. v. 640 ad 664. *urbe summa* ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, ut Iliad χ, 172, h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum ædibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300 de Anchisæ

[redacted]

Hæ sacris sedes epulis; hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,

175. *Hæc* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *sacris* tres Heins. et Medic. Pierii. *sacris ædes* Ven. et tert. Rottend. a m. pr. ——178. *e* Heins. e suis et Pier., alii *ex*. Aliis utrumque abest, in aliis adhæsit *e* priori voci: *antiquæ cedro*, et hinc Schol. Stat. *antiquæ cedri*. v. apud Pier. et Heins.——179. *curvo* Voss.

chisæ domo meminimus. *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, ut majorum fortuna sequeretur regem regnum auspicantem. Auspicia regni a sumtis regni insignibus declarat. *attollere fasces* pro eo, quod sequitur, ut præferantur novo regi. 175. 176. Potest aliquis paullo doctior sive ad [redacted]

sit sacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti sedent, *mensis perpetuis*, h. longa et multum procurrente mensa; ut *perpetuum tergum* et alia. 177—182. Etiam hæc signa in vestibulo collocata sunt, ut in curia vel templo mos erat in aditu et porticu signa inter columnas ponere. Italus [redacted]

Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.

180. *senes* Franc. *biformis* sec. Rottend. et a m. sec. Hugen. cum Goth. sec.——181. *vestibulum* Zulich. a m. pr. *adstabant* est pro vulgari, *stabant in v.*——182. Burmannus *Martiaque* ex Servio cum Romano (Pierii) et editis omnibus legendum statuit. De editis verum hoc non est: nam in his *qui* inde ab Aldd. constanter legitur; etsi Benedictus in Junt. emendare jusserat *que*. Mallem equidem *qui* et *que* abesse. Sed vereor, ne totus versus aliunde in margine adhæserit. An alius poëta dixerit *Martia vulnera*, ut *arma Martia*, *signa Martia*, *ἀρήϊα τεύχεα*, ignoro. *Reges* sunt omnino regio sanguine nati et veteres heroes, *ἄνακτες*. Sic ipse Æneas toties *rex*, ut inf. 220. ——183. *sacrisque* Oudart.——185. *castra* Oudart. pro *claustra*.——186. *arreptaque* Ven.

Ovid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adjecta; qua specie Silvani herma occurrit apud Boissardum et alios. Vocem *vitisator* ex Accio petiit, in cujus fragmentis ap. Macrob. VI, 5 occurrit: *O Dionyse, pater optime, vitisator Semela genitus Euie*, ut bene Vossius legit. *aliique ab origine reges*, h. e. prisci. Molestum est, quod cum Servio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183—186. Hæc veterem donariorum et *ἀναθημάτων* in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca congessit Cerda. Sed præstat Statii imitationem cognoscere lib. VII Theb. 55—59. Respicitur autem inprimis *antefixorum* habendorum mos apud Romanos, cum in fastigiis non modo templorum, sed et privatarum ædium, affixa essent fictilia signa quadrigarum, spoliorum, armorum. Sic Liv. XXXIV, 4 et al. Plin. XXXV, 46. cf. Ryck, de Capitol. 15. In eo, quod *rostra* v. 186 subjicit, historiarum fides non est deposcenda; nam navales pugnas vix fecerunt Latini. Possint naves *λῃστρικαὶ* in littore oppressæ intelligi; sed in poëta hæc *ἀκρίβεια* non desideratur.

187

Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equum domitor; quem capta cupidine conjunx
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo divom patriaque Latinus
Sede ſedens Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;

187. *parvaq.* vel *fulvaque* Zulich. Cæterum tranſpoſiti eſſe verſus hi quinque 187—191. *Ipſe Q.* et ante v. 183 retrahendi videri poſſunt: ut regibus ſubjungatur unus aliquis inſignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluiſſe alterum.——188. *anchiſe* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, ut alii ſcribunt, v. c. fragm. Vatic. *ferebat* Ven.——189. *equis d.* ſec. Rottend.——190. *Aurea* ſc. *virga*, nota ſynæreſi; male Servius jungi vult *aurea conjux.*——191. *fixit avem* Hugen. *Circæ tres* Heinſ.——192. *divum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Pieriani.

187—191. Inter ſigna ve- adaptatur, cum de altero tan-

[redacted]

Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, neque enim neſcimus et urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſum,
Quid petitis? quæ cauſſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua veteriſque dei ſe more tenentem.

194. *Atque hic* Dorvill. *ingreſſus* Ven.——196. *curſum* revocavit Heinſ. ex libris et edd., vulgo alii *curſus*.——198. *Lituſque A.* Dorv. *Litus et A.* Franc. *per tot* Ven. *per v. fervida* Moret. tert. ex v. 24 hujus libri. *texit* Medic. a m. pr.——200. *Qualia ſæpe* aliquot Pier. ——201. *portuſque* Franc.——202. *Nec ſ.* Medic.——203. *aut v.* Dorvill. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm——204. *veteriſque ævi* a Servio lectum eſſe ſuſpicabatur Markland. ad Stat. p. 185. *ferentem* codd. apud Pier. Sed v. Notam.

da; et ſic ſupra lib. I, 505 ſqq. Dido publica negotia exequebatur in templo.

195—211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, ut altera Ilionei fide et probabilitate cum gravitate. *auditique advertitis æquore curſum* eleganter pro noti eſtis. Sequentia v. 196 ſqq. iis ſimilia, quæ ap. Homerum occurrunt Odyſſ. γ, 71 ſqq. ι, 252 ſqq., ſed ληϛεικῆς mentionem bene omiſit Maro pro ſuo ævo. 200. *qualia multa* ſic apud Homer. et alios οἷάτε πολλά. conf. Guell. v. 201. ornate, pro, huc perveniſtis. *portum* ſimpl. de appulſus loco de ſtatione accipe. 202. 203. Dicta ſunt ſecundum hos verſſ. illa Ovidii Met. I, 89 de aurea ætate: *Aurea prima ſata eſt ætas, quæ vindice nullo Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebat. Pœna metuſque aberant.* Itaque Latini juſti nec neceſſitate ulla nec legibus, ſed *tenent ſe*, continent ſe, moderate et juſte vivunt, ſponte ſua et more h. inſtitutis ac moribus a Saturno ſancitis. Ita *ſe tenent*, qui ſe coërcent, intra fines, præſcriptum, legem,

Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbis,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Adcipit, et numerum divorum altaribus addit.

205. *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinſ. conj. *fama est*; quo carere possumus. cf. Burm.——206. *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diversum populum prodere putabat. Perperam. *Ausonios* Vratisl. a m. pr. *Auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii stupore, ut et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et agris* Goth. alter. *in agris* Erf.——207. *penetrarit* Heinſ. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii, etiam fragm. Vatic., *penetravit*; hoc malim retineri: est enim gravitatis epicæ. v. ad I, 706.——208. *Samon* Medic. *Samon* alii.——209. *Hunc illum* pr. Hamb. *Corithi*, *Choriti*, *Chariti*, *Coriti* etiam hic aberrant librarii, ut sup. III, 170. *Coriti Cyrena* Exc. Burm. ——211. *numero divorum altaribus addit*: Heinſ. ediderat; folius Gudiani

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ lituſve fefellit:
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Adferimur, pulſi regnis, quæ maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes
Gaudet avo; Rex ipſe Jovis de gente ſuprema
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque

erat: *numerum divorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol., ſed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. cum fragm. Vatic. At *numerum divorum altaribus addit* Rom. cum aliis Pier. et ex Heinſianis forte plures exhibebant; ſicque Erf. In altera hac, quæ codicum auctoritate firmatur, lectione nihil eſt, quod deſideres; itaque repoſui; ſive ut ſit: addit cum altaribus divorum numerum, h. numeri incrementum; ſive ſimpliciter, *et altaribus divorum addit numerum*, auget numerum altarium: unde veniſſe videtur altera lectio *auget.*——212. *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret.——214. *ſuccumbere* ſec. Moret. *tectis* ante Heinſ. vulgg. edd. et codd. pars.——221. *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Hamb. cum fragm. Vatic.

lantis ex ἀϛερόεις οὐρανὸς, quod Homericum eſt. *accipit* pro accepit; adeoque eſt pro habet, poëtico more, et *addit* regia cæli, quæ eum accepit, h. e. hæc receptio in cælum, *altaribus deorum numerum*, pro vulgari: auget altarium numerum, dum ipſe divinis honoribus afficitur; cauſſa eſt, ut novum ſacrum prioribus adjiciatur.

212—227. Ilioneus etiam lib. I, 521 ad Didonem verba facit. 215. *ſidus* pro tempeſtate, *littus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viæ*, pro ſimplici, via et navigatione inſtituenda ac regenda. Variavit verba verſus 199 *Sive errore viæ ſeu tempeſtatibus actis.* Illud *regio viæ* jam ante Virgilium frequentavit Lucretius lib. II, 249 *ſed nihil omnino recta regione viai declinare, quis eſt, qui poſſit cernere*

Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, et ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, et ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti
Dis ſedem exiguam patriis lituſque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur

224. *concurritur* Parrhaſ. *concurreret* Rom.——225. *ſi quam* Rom.——226. Hiatum conſtitue poſt *Oceano*; non in *quem*. *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven.——228. Diſtinguere alios poſt *Diluvio ex illo*, at cum antecedd. jungatur, narrat Servius.——230. *auramque undamque* Sprot.——231. *noſtra* Oudart. *fatetur* Ven.

Fama levis, tantive abolescet gratia facti;
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus et armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus

232. *tantique* pars scriptt. et edd. *abolescit* duo Mentel. et a pr. m. Reg. *obolescet* Goth. sec. *dolescet* Goth. tert. *abolevit* Hugen., Heinsius malebat, *abolebit*. At poëta docte posuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732.——233. *Ausonio* Franc., vitiose. *accepisse* pr. Hamb. Dorvill. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinsius commodiorem lectionem in eo inveniebat, ut ad Dardani in Phrygiam adventum referretur. Argute magis quam vere.——235. *sive quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burmanni, et unus, *in armis*.——236. *et multæ* Parrhas.——237. *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heins., sed *præferre* est proprium in hac re. cf. Burm., *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio restituta post Benedictum in Junt. 1510, qui bonos ac vetustos codd. hoc habere ait, tum Pier. ab Heinsio e Mediceo aliisque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; sed omnes Aldd. consentiunt in vulgata: *et verba precantum*. Hoc etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittasque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heins. *vittasque precantia regno* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven.——239. *Et nos* Dorvill.——240. *Imperiis cogere* aliquot Pier., forte pro *coëgere*.

gravi. *Dis patriis*; ex religione Penatium præclare facit initium ad movendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit*. *Trojam*, magna cum vi, pro Trojanis; ut toties *Trojam, Ilium, in Italiam inferri* vidimus. In v. 235 nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII ad Div. 5 expressum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu ut aiunt in manum tuam istam* (ad Cæsarem scripta epistola) *et victoria et fide præstantem*. Habet saltem similitudinem aliquam. Sed *fides*, dextra data, ad fœdera spectat, in quibus servandis et exsequendis constantia et strenuo fortique animo ac manu opus est. 237. Laudant omnes notum illud ex Iliad. α, 14 Στέμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. sup. v. 154. 240. *imperia deorum* sunt monita, ut jam alibi vidimus, et mox *jussa*. *Hæc repetit*

Huc repetit, jussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra
Numici.
Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas. 244

241. Salebrosa oratio meo quidem judicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, jussisque i.—Numici*; ad quam tamen neminem offendisse video, ne ad interpretationem quidem: de qua Notam vide. *Huc* jam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et sic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom. *Hunc repetet, jussisque—Tyrrhenum et Tybrim et f. v. s. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti jussis ing.* (Abest *que* etiam in sec. Moret. et sec. Rottend.) *Hinc r.* Ven. *Hic* Serv. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc*, *hunc*, *hic*, *nunc*, *huc*, semper magna esse solet varietas ex scribendi compendio; ut forte conjicias fuisse: *Nunc repetit, jussisque ingentibus urguet Apollo, Tyrrhenum Thybrim et fontis vada sacra Numici.* Ut sit: Nunc Apollo repetit. h. e. repetere jubet, Thybrim. Hæc saltem Latine dicta essent. Ut tamen ex animo dicam, omnes tres versus inde a verbis: *Hinc Dardanus ortus Huc r. Tyrrhenumque* alieni esse videntur, aut ex margine serius attexti, ad explendum hemistichium *Imperiis egere suis*; aut ex variis poëtæ tentaminibus, quæ chartis ille illeverat, a Tucca confecti.——242. *Tunici* et *Thymici* codd. apud Burm.——243. *Dat* sc. Æneas, et sic vulgo expli-

[redacted]

Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque inmobilis hæret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur;
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.

245. *Huc* text. Rottend. *ad auras* Menag. pr. et sec. Goth.——247. Paullo calidior quis conjectare possit: *Hoc Priami gestamen erat—sceptrum; Assaracique tiaras; Iliadumque labor vestes.* cf. Notam.——248. *vestis* aliquot Burmann.——250. *obtuitu* Franc. et Ven.——253. *in* deest Zulich. *in connubia* Ven.——254. *volvens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier. ut ad *ait* continuetur oratio. *volvit Fauni* pr. Moret.

Var. Lect. Dona commendat iterum a personis, quod alibi vidimus poëtam decere. cf. I, 647 sqq. 245. craterem vel pateram designat. Virtutem habet oratio, quod tamquam dramatice res repræsentatur, non facta narratur. *Hoc Priami gestamen erat:* cum his verbis sceptrum tradere putandus est, quod proprie inter gestamina est; nam Servium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adjunxit alia, quæ proprie gestari non dicuntur, sed ornant tamen, *tiaram* et *vestes* pictas. Summam subtilitatem in his sequi poëta noluit. *jura d.* v. sup. I, 507. Jus dicere præcipuum munus veterum regum fuisse notum est; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari solet. Sedent autem jus dicturi cum sceptro. Ad hoc illustrandum Guellius laudavit Apollon. (IV, 1177) et Pindarum (Pyth. IV, 270 sqq.), sed res ex Homero satis obvia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit; v. sup. IV, 216, ibi v. cf. inf. IX, 616. *sacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, ut augustum significet ornatum. *Vestes* autem sunt *Phrygiæ* vulgo dictæ, a Trojanis mulieribus acu pictæ, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta*.

249—258. In primo versu Iliad. γ, 217, de Ulysse verba faciente, expressum esse volunt; nimis docte. Communis is est oris habitus eorum, qui stant vel sedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. sup. I, 226. 228. *Fauni sortem* sup.

[redacted]

Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat ſociuſque vocari,
Adveniat; voltus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.

[redacted]

Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.

268. *noſtræ. q. j. gentis* Menag. pr. *qua* Rom.——269. *patriæ* tres Burm. *nec* Goth. ſec.——270. *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam afforeVen. e. nam fore* Parrhaſ. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr.——272. *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart.——273. *verum* Sprot.——274. *eligat* alter Hamb.——275. *tricentum, trecentum*, in Gothanis, ut ſolent infimi ævi librarii ſcribere.——276. *Omnes ext.* Catrœus edidit. v. Burm.——277. *inſtructos* Ven. et plerique Pier., ſollenni permutatione.——279. *Strati a.* Ven. et Parrhaſ.

268—273. Heroicæ vitæ mores ita ferre, ut virorum fortium nuptias orent aut filiæ aut patres, jam Servius notavit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. *n*, 311 ſeqq. *plurima cælo monſtra*, oſtenta divinitus miſſa. 271. *Hoc Latio reſtare*, Latinos manere hanc fortunam, ut gener filiæ meæ advena ſit. 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo, quia eum fato deſtinatum generum eſſe auguror. Recte Pompon. Sab. "Hoc, inquit, volebat, quia hæc erat ſors."

275—285. Quod rex Latinus CCC equos eximios aluiſſe narratur, a vetere Latii habitu forte nimium quantum abhorret. Verum reliqua omnia aucta in majus et amplificata ſunt, ut narratio gravitatem et carmen dignitatem haberet. Hoc poëtæ conſilium ubi ſemel intellexeris, importunum eſt talia quærere. Ita infinita alia quæri poterant, v. c. lib. V, 545 ſq., unde Trojanis in Sicilia equi ſuppeterent ad ludum Trojæ habendum et in-

Abſenti Æneæ currum geminoſque jugalis,
Semine ab ætherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subpoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis

280. *Æneæ abſenti* Goth. ſec.——281. *flagrantis* fragm. Vatic.——282. *Circæ* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, ut alibi. v. ſup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I Sat. 6, 77 laudat: *quos illi d. C. S. de m. ſatos furata creavit.*——284. *Æneades* Rom. *læti d. d.* Dorvill. *dictis doniſque* Scrv.——286. *ab agris* Goth. pr.

ter errores longos quo magiſtro artem equeſtrem diſcere potuerit Aſcanius cum cæteris pueris. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis; nihil amplius. cf. v. 139. *oſtro pictiſ-* [redacted]

Italicis proprius aliquis locus eſt (v. in Excurſu I ad h. lib.), uni equorum patris ſubmiſit mortalem equam, hinc *nothos furata creavit*, hoc eſt, furtim ſuſcepit progeniem. Nihil au- [redacted]

Sæva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Æneam classemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ;
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

287. *que* abest Menag. pr. *invicta* Mentel. pr. *curasque inventa* Franc.——288. *longo* Heinf. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At cæteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *lcage.* Vereor, ne alterum sit ex eo deliciarum genere, quod librariorum incuriæ debemus.——289. *adusque* Rom. *Pahyno*, *Pachino*, *Pachinno*, *Pachynno* aberratur.——290. *fidere terræ* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro div. lect., antique; sed *fidere terræ* ex poëtæ usu et Arusiani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio.——292. *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heinf. e melioribus; alii *effudit*.——293. *factis* conj. Waddel., temere. *votis cont. nost.* Jo. Schrader. in schedis.——294. *non tres* Heinf., et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert., *non capti.* Ita cum indignatione efferenda hæc erunt. *succumbere* Mentel. pr. et Menag. pr. et Menag. alter. *o. terris* Goth. sec.

gis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quæ amant. Paullo difficilior prospectus Neptuni videtur apud Homerum l. c., qui ex Solymis montibus Ulyssem versus Phæacum insulam navigantem conspicit: si quidem Solymi Pisidiæ illi sunt, et ipse ex Æthiopibus ultra Ægyptum habitantibus redire putandus est. Putabam aliquando Elymos Siciliæ cum monte Eryce sub Solymis latere; unde prospectus in mare Ionium probabilius fingi potetat. Reditus quoque Neptuni ab Æthiopibus, etsi per aërem, probabilior super Siciliæ extremas oras, et Solymos cum Elymis confundi alibi quoque memini. Mox v. 291 *fixa dolore*, transfixa, jungendum puto, ex Homerico: *ὀδύνῃσι πεπαρμένος*; ut vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Cæterum in his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde sibi placent Maronis exemplo cæteri poëtæ. Sic Ovidius v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poëtæ nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis nostris* h. ei, quod fatale est a me constitui et novari in Trojanorum fortunis posse. Est

[redacted]

Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi—
Quin etiam patria excussos infesta per undas 299
Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

295. *Nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incensa* Bigot. *creavit* Exc. Burm. *cremaret* [redacted]

Inmanem Lapithum valuit: concessit in iras
Ipse deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?

305. *Laphytum* scribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. IV Sat. 2.——306. *antiquas* Parrhas., scil. *iras.*——307. Lectionem hanc Heinsius e Mediceo a m. sec. repetiit, sed eo ducentibus aliis, pr. Hamb. Menag. sec. Moret. sec. et pro var. lect. Moret. tert., item Prisciano ap. Heins., in quibus: *Lapithas t. et Calydona merentem.* Ea lectio cum paullo doctior esset, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo subjiciendum erat: *Quod autem tantum scelus commiserant Lapithæ vel Calydon, quo tantum pœnam mererent?* Hic primum exquisitiorem rationem adhibuit, a Græcis ductam. *scelus merere*, pro, per scelus, scelere, merere pœnam. Nec aliter sup. II, 229 *scelus expendisse merentem*, pro, pœnas expendere merendo propter scelus. Jam hoc idem efferri poterat per casum sextum: *Lapithis aut Calydone tantum scelus*, h. pœnam, *non merentibus*; et sane sic vulgo legi

Vide paullo ante ad vers. 286. Utroque loco ad majores iras se exacuit Juno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius ausi sint, propositis. De Lapitharum cum Centauris pugna in Pirithoi nuptiis e Met. XII Ovidii narratio peti potest; sed vulgo caussa ab ebrietate ducitur: quod ipse Maro sequitur Georg. II, 457. cf. Hygin. f. 33. At de Martis in Lapithas odiis obscurior est fabula, exposita tamen h. l. a Servio; cf. Lactat. ad Stat. Theb. II, 563; verbo: Mars in Pirithoi sacris inter cæteros deos solus præteritus in Lapithas exarsit et furorem immisit, quo illi cum Centauris infestis armis concurrerunt. Nec mirum rem diversis modis esse tractatam, cum non unius poëtæ ingenium illa exercuerit. Laudatur *Melisandri* Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων μάχη apud Ælian. XI, 1. Si tamen ei nihil tribuas, cum de illo nihil aliunde constet: at cogitandum de *Ægimio*, vetere poëmate, a nonnullis Hesiodo adscripto, tum de *Theseide*, in qua Pirithoi res locum habere potest, tandem de *Heracleis*. Magis nota est fabula altera de Dianæ ira, cum Œneus ea sola omissa cæteris diis omnibus primitias sacrificasset; hinc immissus aper Calydonius, ortaque super ejus exuviis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus classicus Iliad. ι, 529 sqq. et Schol. ad 525. Apollod. I, 8, 2. Nostri Maronis vestigiis institit Statius VII Theb. 203. 204. 205. *concessit in iras*, ad pœnam et vindictam. 307. *Quod scelus* pro vulgari: Quo tamen scelere aut Lapithæ aut Calydonii tantam pœnam meruerant?

[redacted]

Ast ego magna Jovis conjunx nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quod si mea numina non sunt
Magna satis: dubitem haud equidem implorare
quod usquam est. 311
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,

legi statim videbimus: *Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?* Verum inversiones amans poëta porro usus est forma Atticis frequentissima, qua antecedenti structuræ accommodatur illa, quæ sequitur: concessit Jupiter Dianæ in iram *Calydona: quod scelus aut L. aut Calydona merentem?* sc. id, concessit? ut recte Pierius supplet (non, perdidit, vel, vidisti, ut Pomponius, qui cæteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Apsoniani esse non dubito, qui Mediceum correxit). Jam varietatem videamus. Vulgo, ut modo dixi, lectum et editum etiam in Aldd. et quæ hinc fluxere: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente*, quod Servius defendit, et per se ferri poterat; sed, ab interpolatore illud esse, ex reliqua diversitate intelligas; nam passim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic.; et sic Priscianus, qui plures lectiones affert, et Servius in nonnullis

[redacted]

Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignis enixa jugalis;
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.

315. *Attrahere* Dorvill. *Hæc trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet; de quo quis dubitet? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere.——316. *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, ut alibi.——317. *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot., utrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr.; Burm. conj. *Hac g.*—*mercede, duorum ſanguine, T.* cui bono? non dicam.——319. *At B.* Leid. ——320. *pregnas* ſcribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Prægnas Ciſſeis* Lutat. ap. Burm.——322. *recidivæ* videtur Servius legiſſe.

forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 318. 319 eſt. *immota manet fatis conjux*, exquiſitius pro manent immota fata de Lavinia ab Ænea conjuge ducenda; ut lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi.* 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. cf. Cerda. *coëant* eſt conjungantur fœdere et matrimonio Æneæ et Laviniæ; male Cerda aliter. In v. 318 Euripidem expreſſum putant Hippol. 550. Eſt ſaltem ſimilitudo aliqua. *Bellona pronuba*, graviter dictum, ſi e Junonis perſona proferri memineris; nam proprie *Juno pronuba* eſt, v. c. ſup. IV, 166.

319—322. Docta et cum arte elaborata oratio. Non tantummodo Hecuba, Ciſſei f. (conf. Serv. ad v. 320), *prægnans face*, cum facem utero gerere ſomniaret (conf. inf. X, 704. 705 et verſus ap. Cic. de Div. I, 21), *enixa eſt ignes jugales*, conjugales, peperit matrimonio filium, qui Aſiæ incendium erat futurus; verum ſimili modo facem edidiſſe partu credenda erit Venus; ſimilis ignis erit Veneri filius ſuus, Æneas (exquiſitius: *quin idem Veneri partus ſuus*), et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funeſtæ tædæ in Pergama recidiva*, h. e. nova hæc Troja,

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab ſede ſororum 324

324. *Lethificam A. et D.* Parrhaſ. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et cæteri omnes Heinſiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris cenſus, ut Erf. Haud dubie recte, Græcorum poëtarum exemplo, qui ita primam per ſe brevem producunt. Sic Orph. 906 Voſſ. Ἀλληκτώ, et in Hym. 68, 2. In fine *dearum* Cariſ. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic.. minus quidem eleganter. *Sorores* tamen verſu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454 *dirarum ab ſede ſororum* recurrit. Solet autem poëta, niſi ſui parum memor ſit, talia diverſis locis variare.

ſeu reſtituta Trojanorum fortuna, iterum experietur tamquam alterum Iliacum excidium. *recidiva Pergama*, cf. ad IV, 344. Multum tragici ſpiritus huic loco ineſt. Verſus 318 ſententiam ſimilibus Tragicorum locis illuſtrat Guellius.

323 ſqq. Sequitur locus de *Alecto*, Furiarum una, ex in- [redacted]

280 immiſſæ Oreſti et Herculi, Λύσσαν Herculi ab ipſa Junone ut h. l. immiſſam in ſcenam protulit Euripides Herc. fur. 822 ſqq. Cæterum invento hoc, etſi per ſe exili et jejuno, certatim uſi ſunt poëtæ ſequiores. Sic Ovid. IV Met. 422 ſqq. (quo comparato Virgilii ſapientiam intelligas: nam hic rerum ſummam perſequi con- [redacted]

Infernisque ciet tenebris : cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.

328. Merula ad Ennium substituere volebat Ennianum: *Tartarinæ.* male. cf. Burm.——329. *Quam s.* Voss. pr. *tot s.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pollulat* et *colobris* scribunt Rom. et alii, ex pronuntiatione sæculi sui: quæ ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narrant, jam Virgilii ævo pronuntiatum fuisse *vortunt*, *volgus*, *volnus*, et inf. v. 399 *torvom.*

Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur, Iliad. ε, 890 sq. Ἔχθιστος δέ μοι ἐσσὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε; etsi rem variavit feliciter. Quid enim Furiæ faciem horribilem et abominandam gravius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse conjectare licet, huic non dissimilem, unde fragmentum a Probo et a Varrone servatum est (Enn. Fragm. pag. 120 sq.): *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, ut Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *palude* præstare videtur) *virago.* Pergit 328. 329 ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notavit Uptonus (*Fairy Queen Cant.* VII, X, p. 644), aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. *tot sese vertit in ora*, ad declarationem, τῷ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis tenue foret; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non præcipua aliqua ratione sollenne est; etsi novas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415, ubi Turnum adit, *in vultus sese transformat aniles etc. Fit Chalybe.* Et similem formæ mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.); Sed *in tot ora*, sc. *sæva*, in tot horrendos vultus, ut bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus, ex eo, quod subjicitur, *Tam diræ facies.* Sæpe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, ut inf. v. 447, cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum αἰολομόρφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diversum est, quod Ge. III, 553 Tisiphone — *Inque dies avidum*

surgens

Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere finis.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice conpositam pacem, sere crimina belli;

330. *bis a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. sec.——331. *Nunc* duo Heinf. *laborum* Rom., quod durum foret: *hunc laborum*.—— [redacted]

Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis 341
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ:
Quam ſuper adventu Teucrum Turnique hymenæis 344
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.

more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinæ ſubtilitate, ac ſi ſit *diſſicere* pro diſſecare; ut viri docti ſibi perſuadent apud Guell. et Cerdam.——340. *p. ſ. Trojana juventus* aliquot Pier., minus bene.——341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert., ut ſolent recentes librarii ſcribere. *Allecto.* cf. ad v. 324. *infacta* Gud. *i. medullis* Menag. pr.——342. *L. :. Latini* Parrh., ex intpt.——343. *obſidit* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat. *pectus A.* Erf., ſed eo nondum perventum nunc.

Ductum ab eo loquendi uſu, cum verſatur, agitatur, animus et cogitatio.

341. Omnes hoc poëtas ſequi videas, ut mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubjiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt ſic, ut venena ſecum afferat; quomodo apud Ovidium in ſimili loco Met. IV, 499 *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenum non ipſa dea miſcet, ſed v. 354 ex afflatu ſerpentis illud corpori ſe inſinuat. At v. 346 anguem illa de capite detractum immittit Amatæ; ergo illa *Gorgoneis anguibus* caput cinctum habebat: ſcilicet ex poëtica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* potuiſſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quæ caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Meduſæ caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obſedit, ut Servius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. ut *tacita* ſit Amata. Sed, ut dixi, de ſolitudine eſt accipiendum, quæ cum cura et dolore mentis tacito bene convenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, ut πέπτειν, vel πέσσειν; ſic Silius II, 327 *impatiens aſperque coquebat Jam dudum immites*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et levia pectora lapſus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam; fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublabſa veneno

346. *Hinc* Ven.——347. *ſubdens* unus Rottend. cum Erf. *mittit* Menag. pr.——348. *domum et m.* Rom.——349. *devia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven.——350. *a tactu, ac tactu, intactu,* aberratt. apud Burm.——351. *ſpirans* Medic.——353. *Annectitq.* Franc.——354. *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *uno* Rom.

mites iras, ubi vid. Drakenb.;

condones. Is tamen, cum ſu-

[redacted]

Pertentat ſenſus, atque oſſibus inplicat ignem:
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiiſque hymenæis:
Exſulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,

355. *Prætentat* Zulich., perpetuo lapſu, ut ſup. Ge. III, 250. Æn. I, 502. V, 828.——356. *concepit* Rom., ſed hoc eſt commune verbum.——357. *eſt* abeſt Medic.——358. *ſuper natæ* ſc. hymenæis, multi Heinſ. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natæ l. Turnique h.* ex intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr.——359. *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lavinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84.——360. *gnatæque* et hic ſcribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendoſe; ſic tamen Goth. quoque ſec. *natiq.*——361. *Nec matris miſeræ* malebat Jo. Schrader. in ſchedis. *primum* tres Burm. et Erf.——362. *adducta* Parrhaſ. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Servii.——363. *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ., quod vulgarius eſſet. v. Heinſ. ad IX, 144. Damnat quoque Servius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic.——364. *ad urbes* Heinſ. e codd. Vulgo, *ad arces.*——365. *facta f.* et *cura a. deorum* Erf. *jura* Parrhaſ. *et jura* Ven., male. *et* etiam binis aliis.

oſſibus implicat ignem, quatenus flamma circumvolvitur; eadem vulgari oratione ambire et involvere rem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis inſtructa probabilibus et gravibus, ſed breviter enumeratis. Cum primis verſſ. locum Euripidis (Supplic. 219 ſqq.) comparat Cerda. *Exulibus T.* gravius quam Teucro; ut ſup. 98 *Externi veniunt generi* et alia. Quantum vim habent illa: *nec matris m. Perfidus—prædo.* 363. *At non ſic*, ut vulgo: quaſi non ſimili modo Paris etc. *penetrat*; præterita res in præſens adduci poteſt, inprimis poëta. Hinc enallage illa, pro, penetravit. In

[redacted]

Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,

367. *genus* Parrhas. *patitur* alter Menag. et Goth. pr.——369. *quae subdita* Parrhas. Totus versus abest Goth. tert.——370. *Desidet* Reg. [redacted]

Inmenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia ſupra
Inpubeſque manus, mirata volubile buxum:

377. *Ingentem ſ.* Oudart. "quæ gloſſa eſt, inquit Burm.; forte *incenſam*, "nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte Lutatio, derivavit, IV "Theb. 382 *Erectam attonitis implet clamoribus urbem.*" Non ſatis equidem hæc aſſequor, ſed in *immenſam—per urbem* hærere aliquis poteſt, ſi parvam et anguſtam urbem Laurentum cogitet. Poëta tamen etiam in cæteris res paſſim Latinorumad majus et ſplendidius evexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* urbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum—furit*; noto poëtarum more.——378. *toto* Menag. pr., noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ.——379. *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm.——380. *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr.——381. *Curvatus* Franc. et Dorvill. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper i. t.* ſunt qui legant ap. Pier. Sed *ſtupet i. ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes præ ſtudio et ardore luſus. Sic tamen jam Benedictus in Juntina: "*ſupra* habet antiquus codex, ſicque legendum: ex-"preſſit autem puerorum morem conglobatorum et inhiantium ipſi turbi-"ni, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo vertatur."——382. *Impubiſque* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ.

ſine more, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως ἀπρεπῶς (cf. ad V, 694; adde Burm. ad Ovid. I, A. A. 119) diſcurrit per totam urbem. Locum hunc ante oculos habuit Statius IV Theb. 378 ſq.

378—384. Lineas ornatiſſimi loci in Iliad. ξ, 413 invenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Ajax rotat ſaxum ὡς στρόμβον. Haud dubie alius, qui nunc intercidit, Græcus poëta præiverat; ſuſpicari id licet ex ornatu exquiſitiore. *Turbo* lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diverſum a trocho, qui aëneus vel alterius materiæ circulus eſt, quod viri docti docuerunt. Turbo eſt ῥόμβος vel βέμβιξ, ex Epigr. I Callimachi notus; ubi et ὑπὸ πληγῇσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες Ἔστρεφον, ut h. l. *torto ſub verbere*, flagello, mox *habena*. *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callim. εὐρείῃ ἐνὶ τριόδῳ. *exercent*, agunt, verſant. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *plagæ*, verbera ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum eſt,

Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbis agitur populoſque feroces.
Quin etiam in ſilvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, et natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur:
Euœ Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi ſumere thyrſos,

383. *nec* Parrhaſ. *ipſo* pr. Hamb.——384. *agitat* Zulich. ſuperſcripto *fe*.——385. *in ſilvis* Medic. a m. pr. et Witt. ut pars Pier. Iidem *nomine*.——386. *adorſa* multi Pier. et Heinſ., ut alibi quoque; cf. VI, 397. *majoremque exorſa f.* Ed. Ven. *majorem exorſa* Rom. *orſa* an *auſa* Franc. Sic et Schrader. conj. Saltem parum placet juxta poſitum *adorta orſa*.——387. *Avolat* pr. Moret. *montiſis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et ſec. Moret. In Parrhaſ. verſus 388 erat ante hunc.——388. *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. *tædaſve* malebat idem vir doctus Jo. [redacted]

Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

391. *choros* Heins. retinuit jam ante editum in Ald. pr. Junt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinsio et Burmanno non plura super lectione monita esse miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; uti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm., item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, sed primo loco memorandæ Ald. sec. et tert. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. sec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. *Te lustrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id est, propter te, tui honoris caussa. Quod durissimum est; et sic *tibi* dicendum erat. Saltem malis *lustrare te* per *choros*, pro choris; vel illam *lustrare choros* (transitive, ducere ch.) circa *te*. Commodior ratio esset et ordo verborum, ut *choros* subjectum facias: *Etenim choros* (ait illa) *sumere tibi thyrsos, lustrare te et pascere tibi crinem*. Ita *chori lustrant Bacchum*, qui circa eum ducuntur; nam deum suis sacris ac choreis interesse contacti Bacchico furore existimant; ita ut is pro chorago ipsis sit, ut Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam sic interpretabere II Carm. 19 *docentem carmina et discentes et aures acutas*. At vel sic incommodum est illud, quod *ad choros* actio refertur, dum *Amata* nunc agere rem deberet. Itaque præfero alteram lectionem, *choro*, quam, etsi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamusque nunc quoque Brunck. sequuntur. Satis sollennis est librariorum in tali verborum positu aberratio. Ait igitur Amata *se sumere Baccho*, Bacchicorum sacrorum caussa, *thyrsos*, *se lustrare eum choro*, h. choros circa eum ducere, *se crinem ipsi pascere*, adeoque promissum, et nunc solutum, habere. *Lustrare choro*, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 Nymphæ *agnoscunt longe regem* (Æneam) *lustrantque choreis*. In Franc. erat *Et lustrare*. Porro *tibi crescere* pr. Rottend. a. m. sec. In Vratisl. post hunc versum sequebatur hemistichium *Reginam accensam*, quod ex glossa irrepsit. At illud in mentem venire potest, an continuanda sit oratio: *Etenim—pascere crinem Fama volat*. Sed vetat τὸ *etenim*, quod a tali sententia abhorret.

391. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandæ orationi commoda, in rectam mutatæ ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare (Servius infinitivum pro indicativo positum esse volebat; ita esset infinitivus narrationum). Hoc extulit per attributa Baccharum: *thyrsos sumere, lustrare choro*, h. e. choros circa Bacchum ducere tamquam in medio stantem; dum Bacchico furore correpti præsentem cum sacris adspiciunt. *pascere crinem*. In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et jactari solitam notum est. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi spargimus capillum, Tibi verticem rotamus*. Sed is est Mureti Galliambus, in ejus Catullo p. 86, quod idem

[redacted]

Fama volat: Furiiſque adcenſas pectore matres
Idem omnis ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
Clamat: Io matres, audite, ubi quæque, Latinæ;

392. *incenſas* imitator verſificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinſius cum duobus libris.——394. *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert.——395. *Aſt illæ* Medic. a m. ſec.——397. *fl. vertice p.* ſec. Moret., miro luſu.——399. *S. voivens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr., ac ſi vellet *Turnum clamat*, mire opportuno errore. *torvom*; hærebam, an hoc relinquerem; hic enim cauſſa adeſt: nam antiqui poſt *u* nunquam aliam litteram *u* ponebant, ſed in *o* mutabant: *ſervos*, *Davos*; ut etiam ad h. l. Benedictus e Donato ad Terent. notavit. In ejuſdem Cod. erat *tor*-

[redacted]

Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
  Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis,

vulgg. ante Heins., qui codicum et Prisciani auctoritate reposuit *ubi quæque*; quod et in alteris locis alteri cessit. vid. Heins. At hoc idem jam dederat Aldina sec. et tert. et hinc profectæ. Scilicet *ubi quæque* exquisitior est ratio, quam poëta sequi debet. Videtur quoque *ubi quaque* lectum esse, et sic conj. Cuningham. (Lectum sic a Prisciano, ut sit pro: quacunque; Benedicto observante).——403. *quatite orgia mecum* conjecit Jo. Schrader.——405. *R. alloquio* Goth. tert.——406. *Plus quam* sec. Menag.——407. *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte est etiam, *evertisse.*——408. *fulvis*, pr. Menag., unde Heins. opinabatur *furvis*. Sed Burm. provocat ad VIII, 369.——409. *qua* Parrhas. ——410. *Acrisioneis* vulgo legitur (sed tantum in recentioribus: nam Aldd. omnes et Junt. aliæque *Acrisionæis* agnoscunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinsius emendavit *Acbrisionæis* ab Acrisius, Acrisione, Ἀκρισιώνη, et hinc Ἀκρισιωναῖος. Nec aliter Salmas. ad Solin. p. 41. Eodem modo τὸ *Acrisioneus* explicat Pomponius. Enimvero sic est idem ac *Danaëius*; quis autem ferat *Danaën condidisse Ardeam* colonis *Danaëiis?* Non video, quam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro vobis. 402. Si cura est, si jus maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquisite, ut suscipere sacra, h. celebrare, agere.

406—413. Ad Turnum nunc Alecto procedit: postquam consilia Latini ab ea turbata eoque ipso caussæ belli satæ erant, quo verendum erat, ne Latini domus everteretur. *acuisse*, cum delectu pro excitasse. 408. Nota Furiam alatam, ut et alibi; cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruscis occurrit, quæ, si modo viri docti verum viderunt, Furia habetur (vid. v. c. *Vasa Etrusca Hamilton.* T. I, n. IV). 410. Danaë igitur Acrisii f. cum Argivis fugæ comitibus navi vecta ad Rutulorum littus appulisse

[redacted]

Præcipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen; 412
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis

video. quid ni ab Ἀκρίσιος, Ἀκρισίων, Ἀκρισιώνιος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danaë. Sic quoque apud Ovid. Met. V, 239 *Acrisioneæ arces* dictæ Argi, quos Acrisius tenebat, non Danaë. At Servius vere nugatur, qui *Danaë Acrisioneis* jungi vult, ut sit Ἀκρισιωνηΐς. Revocare præstat *Acrisioneis* ab *Acrision* pro *Acrisius*. Nec aliter habet Medic. et al., etsi ratio grammatica plus in his valet quam librariorum auctoritas. Porro *Dane*, *Daphne*, aberratur.——411. *locus Ardua q.* aliquot Pieriani, et sic manifestum est Servium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit*, *nam Ardea quasi Ardua dicta est*, *id est magna et nobilis*. (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Servium; nam talis veteris Ardeæ situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulpii Vetus Latium T. V, p. 163 sq.). In iis utique, quæ subjiciuntur, poëta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc* magnum (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen*. Heinsius et Bur-

[redacted]

Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis; tum ramum innectit olivæ;
Fit Calybe Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:

414. *media nigram* et *media nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heinf. *mediam magna* Goth. sec. *nigra mediam* Franc. *capiebat* sec. Moret. ——416. *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit*. Sed manifesta est corruptela. Primum librarii lapsu *Exuit et in* scriptum erat; ut metro consuleretur, alii sic emendaverant, *Exit et in*, alii, *Exuit et vultus*, quod et ipsum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et se*.——418. *nectit* Gud. a pr. m.——419. *Chalibe*, *Calibe*, *Calibæ*, *Chalibæ*, *Chalibo*, imperite a librariis scriptum. Editum ubique *Chalybe*. At Brunckius V. C. in Medic. scriptum viderat *Calybe*, et recte restituit; est enim Καλύβη. Jam autem deteriorum ætatum perpetuus mos, *c* in molliorem sonum ut mutetur. Apud Donatum *Beroë*, ex lib. V, 620. Porro a Servio jam ordo verborum factus: *Fit Calybe, et Junonis templi anus sacerdos*. Burmannus aliam rationem subjicit: *Fit C. anus et sacerdos templi J.* Alterum durum, alterum solutæ orationi propius videtur. *Junonis anus* dubito jungi posse, ut sit, Junoni sacra anus. Forte melius rem sic expedias: Vulgaris ratio erat: *sacerdos anus* (s. vetula) *templi Junonis*; pro hac doctius dixit poëta: *sacerdos anus Junonis et templi*.——420. *juvenem* duo Burm.

415. Alecto trinis modis furorem injicit, *Amatæ* per serpentem ex occulto immissum; nunc *Turno* per somnum sub specie anus oblata; tandem 475 sqq. *canibus* rabiem incutit. cf. sup. ad 323—329. *obscenam* simpl. pro, turpem. Observa autem epicæ dictionis ornatum in hoc, quod vulgare illud: "assumit formam anus rugosæ, canæ" resolvit in verba: *arat*, *induit*, *innectit*; h. e. habet innexas, et sic reliqua. 419. *Fit Calybe*, *anus sacerdos Junonis templique:* Si aliter jungis verba, minus commode fit; etsi nec hoc omni incommodo caret. Igitur sacerdos Junonis tali erat habitu, ut vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus est in Tiresia Statius II Theb. 97. 98. 99. et in Amphiarao VII, 88. 89. *Junonem* autem merito posuit, quippe quæ Turni rebus studet, et cujus templum fuisse Ardeæ ex locis Plinii constat, in quibus antiquissimas Ardeatis templi picturas miratur

[redacted]

Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transscribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium et quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis;
Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, et armari pubem portisque moveri
Lætus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces pictasque exure carinas.
Cœlestum vis magna jubet. Rex ipse Latinus,

[redacted]

Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
  Hic juvenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis invectas Thybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effeta ſenectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*

435. *His* Ven.——436. *Ora* Sprot. *alveo* Heinſius recepit ſecundum Rom. alioſque Pierianos, Medic. Gud. et Voſſ. pro var. lect. Vulgo, *undam*, quod cum aliis codd., ut Erf., etiam fragm. Vatic. retinet, et revocavit Brunck. Alii, *unda*, ut Medic. et al., vel *undas*, ut duo Goth. *undam* e ſuis et e Medicei ſcriptura, ſed per compendium facta, tuetur Brunck.——438. *Nec* duo Burm. cum Goth. ſec.——444. *gerant* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent*; cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckio revocavi; habet enim majorem vim. Defendit quoque illud J. Jortin ex Il. ζ, 492 πόλεμος

forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promiſſo ſtare ſe velle profitetur.

435—444. Nota *vatem* ſimp. pro ſacerdote. *orſa* pro vulgari, dicta; ut, *ſolio ſic orſus ab alto.* 440. 441. 442. Per ſenectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam*, adeoque curis vanis, et *ludit te falſa formidine*; addit *inter arma regum*, ut appareat, qua ſuper re cura illa ſuſcepta ſit. *Senectus* autem dicta, *victa ſitu*, annis fracta, infirmato corpore et animo, unde in metum pronior illa ætas eſſe ſolet; *ſitus* pro longo ævo exquiſite, accedente cogitatione deſidiæ et inertiæ; *verique effœta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri judicii adeſt, vanis inhians, proclivior ad amplectendos falſos rumores quam ad vera exploranda. Ut *frugibus* vel *frugum effœtus ager*, inhabilis longo uſu et parum idoneus ad ferendas fruges; ſic ætas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores dijudicandos et a falſis diſcernendos. *Iræ, belli, Martis, fœta* præcordia paſſim apud poëtas

Talibus Alleċto diċtis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus;
Deriguere oculi; tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunċtantem et quærentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En, ego viċta ſitu, quam veri effeta ſeneċtus
Arma inter regum falſa formidine ludit:

πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. In edd. utrumque apparet: in Aldd. et quæ hinc fluxere *gerant*: at inde a Commel. Steph. et al. *gerent*. Nonnulli quoque *gerunt* Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit eſſe reſcindenda, ut ab aliena manu aſſuta. Saltem otioſe ſubjeċta ſunt.——446. *Et* Witt. *aut* Menag. pr. *ſubitus* [redacted]

Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rumpit pavor, oſſaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, et ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper; magno veluti quum flamma ſonore

454. *Aſpice* Goth. ſec. Olim fuere qui diſtinguerent: *Reſpice*: *ad hæc adſum*; vid. Serv.——455. *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam reſpicit ad ſup. 443 ſq.——456. *alto* Parrh.——457. *flammantes* Parrh. *de* tert. Rottend.——458. *Illi ingens ſomnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *rupit*. *atris* Goth. pr. *oſſaque ductus* ſec. Moret. Notabile utique, *ſudorem perfundere oſſa*. *Ora* et *artus* ratio poſtulare videtur.——459. *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit*; at pr. Rottend. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *præruptus*, ut alibi quoque ſolent.——460. *A. tumens* Montalb., ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tectoq.* ſec. Rottend.——462. Optandum erat, ut viri docti docerent, quomodo hæc acciperent: *Ira ſuper*. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli, Ira ſuper*; *veluti*. Sane *ſuper* eo ſenſu apud poëtam et alibi occurrit, v. ſup. II, 71; cf. VIII, 245. XI, 226. Sed ſententia inde exit jejuna et tanto poëta indigna: *Sævit amor—inſania, inſuper ira*. Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque*. Exilitas tanta facile a poëta evitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (ut III, 489). Si pro ſuperare, ebullire, erumpere illud dictum docere poſſem, bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum contraria deſiderabat, ut iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum*. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, ut ſit, quod περὶ Græcis poëtis, *plus quam* amor ferri et inſania belli, furit ira.

456. *facem injecit* in juvenem. 460. *arma fremit*, plus eſt, quam, depoſcit, clamat. 461. 462. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *inſania belli* unum idemque declarant. *ſcelerata* i. quoniam ad cædes, rapinas et *ſcelera*, rapit, quæ proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira*, magis adhuc, quam amor pugnæ, ſævit, furit ira. cf. Var. Lect.

462—466. Fundus comparationis in Homero Iliad. φ, 362 ſqq., ubi de Xantho Vul-

cani

Virgea ſuggeritur coſtis undantis aëni,
Exſultantque æſtu latices; furit intus aquai
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis;
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum

463. *ſurgentur* Franc.——464. In Erf. corrector ante oculos habuiſſe videtur *Exſuperant*. Verum *exultare* eſt *τὸ ἀναβλύειν*. Ap. Hom. l. c. in notis eſt λέβης ζεῖ ἔνδον—πάντοθεν ἀμβολάδην. Quod lebes idem eſt *κνίσην μελδόμενος* puta poëtica forma dictum pro eo, quod in lebete continetur, adipe; pro *κνίσσαν μελδομένην*. *aquai*. Hoc Heinſ. retraxit, nam vulgg. *aquæ vis*. quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Servii nota: "aquai: *Hanc diæreſim Tucca et Varius fecerunt*; *nam Virgilius ſic reliquerat:* f. i. aquæ vis, F. atque a. ſ. e. amnis; *quod ſatis aſperum fuit*." Judicio quidem adjecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera hæc ratio. Niſi forte Serviana aliter ſe habebant, ut ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris: "Aquæ vis *appoſuit Tucca*, *quia nimis aſpere ſonuit* aquæ amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit*." Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur; etſi ſic *rivus aquæ* Ecl. VIII, 87 *Propter aquæ rivum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Servio comparat. Sed defen-

[redacted]

Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, divoſque in vota vocavit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,

468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb.——469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr.——470. *que* in fine abeſt multis, ex more.——472. *Certanti* Franc.——473. *juventa* aliquot Pier. et Goth. ſec.——474. *clari d. facti* Medic. Pierii.——475. *Dum T. animis Rutulos* multi Heinſ. *animos Rutilis* Reg.; error autem *Rutilus* pro *Rutulus* ſæpe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce ſyllabæ, Græcis ſcribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥουτοῦλοι.

lata jam a Latino. *venire* eſt gravius, quam eſſe; ut alibi monitum. *divos in vota vocavit*, invocavit votis; cf. ad lib. V, 234; ἐπηύξατο. *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472—474. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Trojanos cervus venatione interemtus. Reprehenſum hoc jam apud Macrob. V, 17 hinc a multis tamquam tenue et vi epica deſtitutum. Nolo defendere poëtam. Totus hic locus de cauſſis belli in Trojanos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arceſſitas eſſe, quam a Diſcordiæ ſeu Furiæ artibus. Si ſemel poëta rerum miracula pro cauſſis naturalibus affert, ab allegorica certe perſona fruſtra ea peti puto. Nec tamen cerva hic belli eſt cauſſa; ſed occaſio tantum et initium. Narrationem quoque hæc ipſa res, concurſus cæſa cerva ſacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum ſemel non conſilio ſed animorum impetu committendi eſſent Latini cum Trojanis et res ad manus deducenda. Tum poëta æmulatus putatur belli Iliaci initia et retentæ in Aulide claſſis Achivorum cauſſas, interemta ab Agamemnone cerva Dianæ ſacra. Omnino invento huic poëtæ ſtrenue incubuerunt, ut pugnarum et odiorum cauſſas ab occiſis caſu ſacris animantibus, quæ (ἀνιμένα, ἄφετα), libere vagarentur, arceſſerent,

Exempla

Alleĉto in Teucros Stygiis ſe concitat alis;
Arte nova ſpeculata locum, quo litore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iulus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Cauſſa fuit, belloque animos adcendit agreſtis.
Cervus erat forma præſtanti et cornibus ingens,

477. *qua* Oudart. pro var. leĉt. Bene Holdſworthus obſervabat *arte nova* nova non bene jungi cum *ſpeculata* locum; nam in hoc, quod locum ſpeculabatur, ars Aleĉtus ſpeĉtari non potuit. Itaque interpungi vult: *ſe concitat alis Arte nova, ſp. l.* Sed non magis *Ars nova* ad volatum referri poteſt. Saltem *Arte nova—rabiem objicit*; ſed cum alia interjeĉta eſſent, v. 479 *Hic* interſerit. Locus autem ſic diſtinguendus: *Dum Turnus—ſe c. alis. Arte nova, ſp.—Iulus, Hic ſ.—Objicit* etc. At v. Not.—— 478. *urſas* pro *feras* Goth. tert.——479. *Cocitira, Cocitina* aberratt.——

[redacted]

Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, menſæque adſuetus herili,
Errabat ſilvis; rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Conmovere canes: fluvio quum forte ſecundo

484. *Thyrridæ*, *Tyridæ*, *Tiridæ*, et *Thirus*, *Tirrus*, *Tirius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberratt.——485. *Tyrrhuſque* Heinſ. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductæ: quas deſeruit Commeliniana, quæ Palatinum codicem expreſſit, Pulmanniana et aliæ. Ante Heinſium (h. e. in iis editionibus, quibus utebatur Heinſ., puta edd. Dan. Heinſii, Pulmanni et ſimiles) legebatur *Tyrrheuſque*, quod præferas, quia altera in *Tyrrhides* a poëta producta eſt; Θυῤῥεὺς, Θυῤῥείδης. Exemplum in contrarium eſſe poteſt *Belides* ſup. II, 82, ſed nomen illud adhuc ſuſpectum habeo. Tum non vana eſt obſervatio doctiſſimi Ouwens Noct. Hagan. p. 607, multorum nominum duas eſſe terminationes, unde diverſa patronymica ducta ſint: *Tyndaridas* habemus, cum tamen *Tyndareus* frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*. Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota.——486. *lati* Rom., ſed Pierius ſpreverat, Heinſius autem e Medic. aliiſque prætulerat. Recte vero Burm. revocavit *late*, quippe doctius dictum; ut *late rex* I, 25 et al. *campi eſt* Goth. ſec.——487. *A. in ſilvis* Menag. pr.——488. *innectens* l. *intexens* Goth. tert.——489. *Potabatque* aliquot Pier. *Sectabatque* Sprot. *feram* pr. Hamb. ed. Ven., male. v. Burm. cf. ſup. II, 51.——490. *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratiſl. Medic. *manuum* aliquot Pier.——491. *que* abeſt Zulich. *ad menia* Erf.——493. *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidæ*, *rabidi*, male.

ῥηνὸς depravate ſcriptum eſt, et in libro de Auguſti progenie cap. 18 *Tityrus*. *ſoror* ſc. puerorum, Tyrrhei filia. 490. χειροήθη et ὁμοτράπεζον fuiſſe dicit. cf. Guell. 492. *Ipſe d.* Αὐτὸς pro αὐτομάτως.

491—495. Cervus poſt natationem (eleganter *defluere* pro natare) in ripa ſe ab æſtu recreabat. Ergo jam *defluxerat*, ut bene Cerda accipit *deflueret*. 498. Turbas faciunt in *erranti*. Res expedita erit, ſi cogites inverſo

[redacted]

Deflueret, ripaque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam, eximiæ laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu :
Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum ſonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus
Atque inploranti ſimilis tectum omne replebat.
Silvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agreſtis.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſilvis)
Inproviſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum

[redacted]

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans inmane ſecuri.
At ſæva a ſpeculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit ſtabuli; et de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, et ſilvæ intonuere profundæ:
Audiit et Triviæ longe lacus; audiit amnis

509. *Quadrificam* Dorvill.——510. *Scindebant* Medic. et Scheffer., ut ad agreſtes referatur.——511. *e* aberat multis Pier.——512. Ante Heinſ. diſtinxerant vulgg. poſt *petit*.——514. *incendit* Rom. et aliquot Burm.——515. *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth.——516. In multis *audit* ſcribitur, et hinc inſeritur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno.

511. *ſtabulum*, paſtoris tugurium, ut et alibi. 513. Fuit ſcilicet idem, qui nunc in agris eſt, mos, buccina convocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incurſu. Quid? quod et Comitia ita convocari ſolebant: *Per cornicinem centuriata* ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiæ buccina ex Eridis horrendo clamore Iliad. λ, 5, 11. In 514—518 imitatorem facile agnoſcas vel ex exquiſitiore ornatus ſtudio. Expreſſus (nam inter multa a Cerda et aliis congeſta hoc unum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα; et multo magis draconis ſibilo IV, 127. 139 ἀμφὶ δὲ μακραὶ Ἠϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἔκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἑκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωΐδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἵ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, Ῥοίζῳ παλλομένοις χεῖρας βάλον ἀσχαλόωσαι; unde noſter: *Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos*; non tam ornate, ſed meliore judicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum ſonitum edidiſſe, probabilius eſt dictum, quam draconis ſibilum tam longe eſſe auditum. Virgilii imitatorem habes Statium I Theb. 118 de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius cæli Parnaſſus* etc., ubi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundæ* cum dilectu. In intimis magnæ ſilvæ receſſibus audiebatur vox. 516. *Triviæ lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore

et

Sulfurea Nar albus aqua fontesque Velini;
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late

518. *At* Menag. pr. *ad ubera* Oudart., quod alibi occurrit.——519. *Quin vero* pr. Moret, a m. pr.——520. Scribitur fere *concorrunt*, ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier.——521. *Troïca* Witt.——522. Dubitat Burm., an legendum sit, *campis e. a.* Cur tamen in *castris apertis* hæreas, cum *domus aperta*, *foribus apertis*, bene dicatur?——523. *Derexere* Medic. *surrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec jam* Parrhas. *in certam.*

[redacted]

Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.

526. *tristis s.* Parrhas. *armaque* Zulich.——527. *Sole repercussa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier., tum *sub lumine* pars Pier. et Heins. c. Erf. *sub lumina* duo Burm. *sub lumine* duo alii; Gothani vulgatam tuentur.——528. in fine *ponto* Rom. et Medic., quorum in eadem lectione conspirantium haud levis auctoritas est, et pro var. lect. Gud., item Macrob. V Sat. 13, ut taceam codd. e vulgo, binos Goth.; in altero quidem *puncto* est. Probat Heinsius, ut *primo ponto* sit: a littore, et respondeat Homerico *ἐν αἰγιαλῷ*, in loco, quem poëta ante oculos habuit Iliad. δ, 422. Sed tempestate oriente fluctus ex alto versus littus aguntur, non a littore primum moveri incipiunt, ut jam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non *ἐν αἰγιαλῷ* responderet Virgiliano *primo ponto*; sed *Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ.*, et hoc quidem sensu, ut sit pro, *primum in ponto, in alto*. Versus hi sunt: *Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει.* Burmannus malit: *summo—ponto*, ut *imo fundo* opponatur. Sed manifesta satis res est, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237 huc esse translatum, ubi *in medio ponto*. Variare autem poëtam verbo uno vel altero, ejusmodi versus, quos iterum ponit, ab ipso Heinsio aliquoties monitum est. Uti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto *(in medio ponto)*, sic nunc fluctuum ortus a prima auræ impulsione, *primo vento*, memorat.——530. *uno* Franc. *imo et* Dorvill.

autem *acies* statim per segetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquisitæ est venustatis. Locus similis inf. videndus lib. XI, 601. 602. Primæ autem lineæ sunt Iliad. ν, 338, ubi *horret pugna hastis* *ἔφριξεν δὲ μάχη ἐγχείῃσι μακρῇς*. At apud Apollon. III, 1355 *horret armis ager* *φρίξεν δὲ περὶ στιβαροῖς σακέεσσι — Ἄρηος τέμενος*.

526. *Sole lacessita* venuste pro percussa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218 *Corpora quæ feriant oculos visumque lacessant:* unde patet, ut ex aliis locis, ubi *visum, aures lacessere* occurrit, *lacessere* esse simpliciter ferire, percutere; cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra seges* ad oculorum judicium, si longum hominum ordinem in campo prospicias.

528—530. Sæpius ornata a poëtis comparatio; primum quidem ab Homero Iliad. δ,

Hic juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhī fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæſit enim ſub gutture volnus, et udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galæſus,
Dum paci medium ſe offert; juſtiſſimus unus 536
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

532. *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iiſdem et ſuis Heinſius *Almo* ſcripſit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris ſiniri, ait Soſipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eſt communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*.——533. *Exit enim* aliquot Pier. cum Dorvill., ut [redacted]

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Inbuit, et primæ conmiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, et cœli convexa per auras

540. *ſævo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silv. V, 2, 21. Obnuntiat divinationi Burmannus, ſed quid *æquo Marte* ſit, parum expedit. Scilicet eſt, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; ut alias *dubio, cæco, Marte* pugnatur. *Æquus* autem pro, æqualis, ſatis frequens eſt. Paullo aliter, nec tamen multum diverſe ap. Lucan. III, 585 *navis dextrum lævumque tuetur* Æquo Marte *latus*. De congreſſu ex loco iniquo in locum æquum deducto Curtius IV, 1 *De regno æquo, ſi vellet, Marte contenderet.*——541. *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex intpt.——542. *c. ſanguine p.* Goth. ſec. ex antecedente verſu. *munere p.* conj. Markl. ad Stat. V Silv. 1, 21, quod et ipſum bonum eſſet.——543. Memorabilis eſt Servii nota: *Probus, Aſper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *evolavit per auras ad Junonem*, interpretatur), *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, ut adloquatur Junonem* per cæli convexa *et* per auras (quod duriſſimum eſſet: etſi Burmanno non diſplicet). *Poteſt tamen* (et hæc melior ratio) *eſſe epexegeſis* per auras *id eſt* cæli convexa; *nec enim aliud ſunt auræ.* (Quæ ſequuntur, adſuta eſſe videntur). *Dicit etiam quidam commentarius* convecta *eſſe legendum, ut ſit* ipſa convecta; *quod difficile in exemplaribus invenitur.* Conſentiunt ſane omnes codd. in *convexa*, niſi quod Medic. a m. pr. *converſa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Brunckius recepit: meo ſenſu tenue et exile eſt; ſec. Moret. *connexa*, vitioſe. Cum tamen verborum junctura paullo inſolentior ſit, Canterus

540 ſq. *æquo Marte*, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata. Comparant tranſitus formam Iliad. ε, 84 Ὣς οἱ μὲν etc. *promiſſi potens* ἐγκρατὴς γενομένη ὧν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *ſanguine bellum imbuit*. Servius, initiavit. Et hoc ſane eſt *imbuere* ſeu de primo uſu, contactu et tractatione rei, ſeu de prima inſtitutione. Ita *mare imbui prima navigatione ab Argo* dixit Catullus Epithal. Pel. et Thet. 11. *Illa rudem curſu prima imbuit Amphitriten:* ubi epitheton ipſum declarat mentem poëtæ. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur ſanguine* (ut v. 554 *ſanguis novus imbuit arma)*, inducebantur, trahebantur, prima cæde facta, ad bellum. conf. inf. 547. Doctius ipſum *bellum imbuitur*, inſtituitur, ſanguine. Ex copiis, quæ apud Cerdam habentur, unum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primæ tu, Romule, palmæ.* 543. *per auras, cæli convexa*, junge, verbo

Junonem victrix adfatur voce superba:
En, perfecta tibi bello discordia tristi;
Dic, in amicitiam coëant, et fœdera jungant.
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
Adcendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.
Tum contra Juno: terrorum et fraudis abunde est.
Stant belli caussæ; pugnatur comminus armis;
Quæ fors prima dedit, sanguis novus inbuit arma.

Canterus ap. Heinf. conjecit: *e. convexa peragrans* vel *pererrans*; fatis

[redacted]

Talia connubia, et talis celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem adtollit ſtridentis anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum

555. *connubia* ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. revocavit *conjugia*, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erf. conſentiunt, præter Mentel. pr. *conubia*. Porro qu. Moret. cum pr. Hamburg. omittit *et*.——558. *ipſe* aliquot edd. et codd. v. ſup. v. 110.——559. *ſi qua modo* alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ.——560. *geram* Hamb. pr.——561. *extollit* Parrh. *unguibus* Trappius poſt Cuningham. emendabat, ut membranæ eſſent alarum; parum feliciter. v. Not.——562. *petens* Franc. *ſuper a.* duo cum Ed. Dan., natum ex *ſuperardua* junctim ſcripto.——563. *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinſius.——564. *forma* Erf. *memoratur* Dorvill.——565. *Ampſacti* Medic., ut *Ampſanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum ſcribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti*. in pleriſque eſt aberratum *anſancti*, it. *anſanti*, *anxanti*, *amſaneæ*, *an valles ſancti*. Mox *frontibus* alter Mentel.

certæ, fixæ, ſunt. *Stare* omnino poëtæ pro eſſe, ut Gr. ἑστάναι, uſurpant, ne exilitate vocis poëticam vim frangant. Eo referendum: *ſtant prælia* et ſimilia. Uti autem hac voce poſſunt poëtæ, quia *ſtare* dicitur illud, quod conſtitutum, paratum, effectum eſt. Sic *ſtat ſententia*; ſic *ſtant cauſſæ*, et hinc *ſtare* pro decretum, fixum, certum eſſe. 556. 557. cf. 318. 319. 559. Comparant Iliad. *α*, 522. 523. Reliquos belli caſus ipſa moderabor: et ſane inf. 572 extremam bello imponit manum.

561 — 571. Nova Furiæ ſpecies, quod non modo alata eſt (ut ſup. 476), verum quod pro alarum pennis ſerpentes, ſaltem alis implicitos, habet. Etſi res ita accipi poteſt, ut angues, qui pro comis ſunt, inter volatum vento impulſi inter alas commotas ſtrideant. Locum deſcenſus ejus ad inferos non dicam an primus protulerit

poëta;

Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis et torto vertice torrens:
Hic specus horrendum, sævi spiracula Ditis,
Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit faucis; quis condita Erinnys,

566. *utrumque* aliquot Heinf. cum Goth. pr. *fragosis*, ut ad *saxis* referatur, aliquot Pier. Heinf. et Burm.——567. *vortice* nonnullæ edd., sed *vertice* est librorum scriptura.——568. *Hic specus horrendus* antiqui codd. apud Serv. et mſ. Giphanii, hic quidem sequente *et*, quod in multis, etiam in edd. legebatur, sed sublatum ab Heinsio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *sævum* Goth. pr.——569. *Monstrantur* multæ edd. et codd., inprimis quæ in sup. versu *et* retinent. At Heinsius revocavit ex aliis *monstratur*; unde comtior exit oratio. *mons sterilis* alter Hamb., miro errore. Cæterum observes membra sibi non accurate satis respondentia, etsi res non exemplis caret: *Hic specus — monstratur et vorago aperit*. *raptoque* alter Menag.——570. *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. uterque cum aliis Heinf. et Burm. Lectio jam Servio notata.

[redacted]

Invisum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant
Almonem puerum fœdatique ora Galæsi;

571. *et t.* Ald. *terram* aliquot Pier. *cælum terrasque* Parrh. *levavit* aliquot Pier. et Witt.——573. *Imposuit* Gud. a m. pr., Goth. pr. in *urbe* ap. Priscian.——574. *cæsumque* Goth. tert., sed *cæsos* Almonem et Galæsum. Pro hoc *ora Galæsi* dixit.——575. *fædataque* Sprot. et Franc.

men et hoc auctoritate idonea. Amsanctum Lucaniæ esse Donatus aiebat, unde Calor amnis (qui inter Aquariam et Pæstanos agros fertur et Silaro miscetur) præceps fertur: " ubi antrum ingentis magnitudinis cum pestifera exhalatione " nisi is alium Calorem, exiguum amnem in Hirpinis, cum illo permutavit. Scilicet plura et fuerunt et adhuc sunt ejusmodi spiracula (*Moffete*). Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Amsancti* tamen *vallem* ad Hirpinos spectare, post Ciceronis et Plinii disertam fidem, non est quod dubitari possit. Faciem quidem loci nunc paullo diversam reperit Cluver. Ital. pag. 1201, silvæ saltem deerant. Verum commemorat et has *Swinburne*, qui nuper locum adiit (*Travels in the two Sicilies* 1783, p. 128) et alia Virgilio consentanea. Virgilianæ descriptioni fidem adstruebat quoque ex iis, quæ ab amico suo Hoidsworthο acceperat, Spencius in *Polymeti* p. 276. *Italiæ medio* non debebat urgeri; est simpl. in Italia. *sub montibus*, qui tamen situ paullo remotiores sunt; sed silva olim inde a montibus ad planitiem protendi debuit. In vallis medio, ut Maro quidem locum describit, amnis fertur cum impetu et fragore. *Hic specus horrendum:* non addit, an amnis illud fecerit. Si loci facies nunc mutata est, nemo id mirabitur in loco ignibus subterraneis exeso. Lacum et vallem sub colle ilicibus consito, qui utrinque vallem claudit, vidit Swinburne; Cluverius lacum media sui parte aquam magna cum vi et strepitu ebullientem et resorbentem. *latus nemoris* eleganter collis nemorosus, qui tamquam latus lacus facit. *saxis et vortice*, h. e. vertice aquarum inter saxa fundi. Potuit hic olim specus esse odorem sulfureum exhalans: qui nunc lacum recepit, torrente in stagnum mutato. Copiose de hoc Amsancti lacu egisse nunc video *Leonardum de Capua* (*Lionardo di Capoa Lezioni intorno alla Natura delle Mofete* 1714, p. 9 sq. 12 sq.). *numen invisum*, μισητόν. *levabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, gravant nos.

573 seqq. Præclare hæc ad

πάθος

Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum adtonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ),
Undique conlecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,

576. abeſt verſus a Goth. tert.——577. *et igni* ex Medic. et aliis Heinſ. repoſuerat, cum ante lectum eſſet *et igne.* Burman. locum habebat ſuſpectum, cum de igni nihil præceſſerit; ad conjecturam tamen *cædis inique* deſcendere non debebat, cum ipſe lectionis diverſitatem laudet: *ignis.* Atqui hæc ipſa vulgata ante Heinſ. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes [redacted]

Contra fata deum, perverſo numine poſcunt;
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet; ſcopuli nequidquam et ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique inliſa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, et ſævæ nutu Junonis eunt res:

Pompon. Sab. " *Apronianus legit* ſcilicet." Goth. ſec. *Illic. cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier.——584. *nomine* Medic.——585. *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi poſſe cenſet Burm., ſi *reges* legatur cum Menag. et Hamburg. pr.——586. 587. Elegantiam in repetitione agnoſcebant Pierius et Urſinus. Sed aliter inſtituenda erat oratio, ſi venuſtas inde petebatur, et incurrit in oculos vitium, quod his verſſ. inſidet. Aut verſum priorem, aut hunc alterum: *Ut pelagi*, eſſe ſpurios perſuaſum habebat Heinſ., quamquam de hoc altero id cenſere malebât. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior verſus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita exiſtimare malim, eſſe utrumque inter verſus nondum a poëta abſolutos et elaboratos. Cum alterum adjeciſſet, priorem mox morte præventus mutare nequiit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorve. Niſi hoc ad ſuperiorem verſum ſpectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notavit, *pelagi moles*. *magno rupes* Parrhaſ.——588. *vallantibus undis* alter Hamb.——589. Olim interpungebant poſt *ſcopuli*; hinc nonnulli mox omiſere copulam. v. Pier. et Heinſ.——590. Pro *inliſa* ap. Pierium alii *aſperſa*, alii *infuſa*, Goth. ſec. *inverſa*; mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* ſec. Rottend.——591. *cæptum* Parrhaſ. *ſuperare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *poteſtas* eſt pro vulgari *facultas*, nec hoc illo reponendum.——592. *ut ſ.* Goth. pr. *euntes* Rom.——593. *teſtatur* Medic. et alii Pier. et Heinſ. cum tribus Goth., minus comte; tum *auras inanes*

viniæ comas. ſup. v. 64 ſqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 ſq. *perverſo numine*, pro adverſo, irato, Serv. cf. Burm. Neſcio tamen, annon potius eſſe debeat, perverſa, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad ſenſum obvia et a multis frequentata, ut exempla coacervare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad. ο, 618—621 ante oculos habuit et exornavit.

593. *auras*, cælum, manibus ſublatis obteſtatur. *inanes*, epitheton

[redacted]

Multa deos aurasque pater testatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus;

inanes Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, ut aras fœderis aut hospitii designet. Blanditur hæc lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silv. præf. p. XII, qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adjecto, *inanes*, non cogitasse; quæ tandem sunt h. l. *aræ inanes?* Ex altera parte quæ magis frequens et obvia ratio, quam ut precantes et obtestantes manus ad cælum tollant, *deos cælumque testentur?* et pro *cælo* non feremus *auras* dictas? ut inf. IX, 24 *multa deos orans, oneravitque æthera votis.*——594. *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier.——598. *que* a nonnullis Pier. abest. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, ut unusquisque facile videt. Servii explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est*; nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meæ, quod egressurus non sum.* Erat saltem *limen*

[redacted]

Funere felici spolior. Nec plura locutus
Sæpsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima movent in prœlia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos,

599. *Munere* pr. Moret.——600. *relinquit* Menag. uterque.——601. *in Latio Hesperio* aliquot Pier. *quem pr. una* Thuan. Macrob. III, 8 argutatur super voc. *mos*.——604. *Sive G. i. manus seu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III Od. 24. Charisius autem lib. I Inst. Gr. p. 77 *Hyrcanisve A. parant indicere bellum. sive inferre manus.* Tum Witt. *Gethis*. Tres ap. Heins. *manum*.——605. *Hircanisque* multi Pier. et ed. Mediol.

vivere, mori infelicem. Sed de verbis ambigi potest: ego *omnis*, totus, sum *in limine*, aditu, *portus*; in portu jam tantum non navigo. vid. Var. Lect. *funus* pro ipsa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munia prorsus deserit (cf. Not. ad VIII, 1), ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum est, ad Turni nomen illustrandum, ita res attemperatas esse, ut is summam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum semel Turnus ad Æneæ virtutem illustrandam insigniore laude celebrandus esset, fieri hoc non recte potuisse, si secundas partes ageret et alterius auspiciis res gereret. Eodem spectant alia, quæ a Marone sollerter provisa sunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum succedit: quemadmodum apud Etruscos factum videmus, aut inter Achivos, ut plurium civitatum reges principatum uni inter se deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro sæpe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, aliis discernere, potuerit: scilicet ut Hernicos, Æquos, Volscos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* designare potuerit sup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Exc. VII extr.

601—622. Egregium et epicæ majestati consentaneum poëtæ commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium

Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.

606. *Parthiſque* duo Burm. *Parthoſve* Zulich.

Jani reſerandi arceſſere, tum ad deæ miniſterium eam rem referre, unde augusta rei ſpecies exoritur. Quod poëtam v. 601. 602 ab hiſtorica fide receſſiſſe contendunt Intpp. poſt Servium, cum Livius lib. I, 19 a Numa demum Janum, indicem pacis bellique factum, memoret, id vanum eſt. Nam ſi nos hiſtoriam Romanam nunc ex Livio potiſſimum haurimus; ſecus res ſe habuit illo tempore, quo multi præclari ſcriptores in manibus erant, a quibus Romæ origines diverſis modis traditæ fuerant; e quibus unum vel alterum excerpſit, *in prælia Martem* nove dictum, vulgo *movetur bellum, Mars*; nec quicquam adjicitur: tum quoque *moventur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adjecit *in prælia*). Quod indicto bello ancilia commovebantur, alienum ab h. l. eſt. Vſ. 604—606. Splendida eſt oratio. Bellis enim eum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. majeſtas præclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non eſt urgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et ſic porro in ſeqq. Etſi fuere bella Romanorum et victoriæ ea ætate,

[redacted]

Sunt geminæ Belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ et ſævi formidine Martis:
Centum æfrei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino

607. *Sunt Gemini* emendatio Jo. Marii Matii ap. Heinſ., ut Janus Geminus deſignetur. *Janus Geminus* ſæpe memoratur: an uſquam *Geminus* ſolum et abſolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Priſciano contendit una voce ſcribendum eſſe *Belliportæ*; etſi verum eſt, ipſum templum per *portas Belli* fuiſſe declaratum; erat enim δίθυρον, et portam in poſtico quoque habebat; cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per majuſculam litteram exarandum eſt. Eſt enim Numen h. l. cf. Not.——608. *et* abeſt Franc. *form. Belli* Parrhaſ.——609. *externaque* Parrhaſ.——611. *Hæc* Medic. a m. ſec., ut reſeratur ad *limina*, interpolatum.——612. *cinctoque* Mentel. pr. *cinctuſque* Menag. pr. et Goth. tert. Similis variatio Liv. V, 46 pr. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. ſec.

607—610. Vides hic exemplum fabulæ veteris nova interpretatione interpolatæ. Jani religio ab initio haud dubie ſymbolica fuit ad denotandam rerum naturam variaſque ejus proprietates. cf. inf. Excurſ. V. Traducta ea eſt poſtea ad alia, et Romæ Jani templum, a Romulo conditum, ex Numæ, ut aiunt, inſtituto clauſum vel apertum belli paciſque habebat indicia. Hoc vero ornavit poëta remque ita expreſſit, quaſi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, cuſtode in foribus Jano. Fecerat hoc idem ſup. I, 294—296, ubi vid. Excurſ. IX. Contrario commento Horatius Janum clauſis foribus cohiberi, tamquam pacis auctorem et cuſtodem II Epiſt. 1, 255 *clauſtraque cuſtodem pacis cohibentia Janum.* Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom. II, p. 142. *Belli* autem *portæ* proprio nomine dictæ videntur. vid. ibid. cf. inf. 622 et ibi Not. *ferri robora*, ornate, pro ferro ſimpl. ſeu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. *nec cuſtos abſiſtit*, videri poteſt Jani ſignum in ipſo templi aditu (ἐν προνάῳ) ſtetiſſe: niſi ipſa templi forma, quæ et a fronte et a tergo portam habebat, talem poëtæ animo ſpeciem objecit.

611—615. *Has* portas, *ſtridentia limina*, reſerat Conſul trabeatus. Trabea *Quirinalis*, dicta, puto, quod uti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeæ fuerat uſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74 *Trabeis uſos accipio reges:* et IX, 39 ſ. 63 *Purpuræ uſum ſemper Romæ fuiſſe video, ſed Romulo in trabea.* Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum trabea

Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul;
Ipſe vocat pugnas, ſequitur dum cætera pubes,
Æreaque adſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſtiſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, et cæcis ſe condidit umbris.
Tum regina deum cœlo delapſa morantis
Inpulit ipſa manu portas, et cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.

613. *ſtridenti limine* conj. Burm., perperam. *hac, ſtr. limina*, ex appoſito dixit. Etſi præceſſerat v. 610 *limina*. Deberet eſſe ſcriptum *ſtridenti cardine*: verum hoc eſt poëtam in ordinem cogere, non ejus lectionem reſtituere.——614. *cum* duo Burm.——615. *accenſu* Menag. pr. *ab ſenſu* [redacted]

Ardet inexcita Ausonia atque inmobilis ante;
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos et spicula lucida tergunt 626
Arvina pingui, subiguntque in cote securis;
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum,
Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes

623. Arusianus Messius in suo libro legerat *Ardet in excitam Ausoniam*, Argutatur in hoc librarii lapsu Heins. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur.——624. *parant* Gud. a m. pr. et Zulich., hic quidem male; nam variandum erat poëtæ in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, stupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr.——625. *fugit* Dorvill. a m. pr.——626. *tergunt* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo apud Heins. Cæteri *tergent* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratisl. *torquent* Parrhas.——627. *subjiciuntque* Rom. *que* abest binis Burman.——628. *jubet* Medic., forte *lubet*, addit Heins. *juvant* Rom.——629. *Quin adeo* Goth. pr., manifesto vitio. Nec videtur poëticus sermo eam formam ferre. *impositis magne* Parrhas.

V Theb. 146 de Amazonibus: *ubi arma Indulget pater, et sævi movet ostia Belli.*

623. *inexcita atque immobilis ante.* Nam v. 45 *rex arva Latinus et urbes Jam senior longa placidas in pace regebat. Pulverulentus*; nil frequentius hac imagine motæ pugnæ vel cursus concitatioris, vel industriæ et studii; κόνις, ἐγκονιῖσθαι. κονίσαλος. *omneis arma requirunt* debitum Ennio esse notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad nostros decori sensus exigendus non est lævor et splendor ex axungia et suillo adipe (ἀργῖτι δημῷ apud Homerum) quæsitus. Nec tamen per se tenuior aut vilior rei est species quam acumen ex cote.

629 sqq. Voluntariam has urbes militiam suscepisse putabat Cerda, cum cæteris imperatum esset, ut militarent. Equidem verbis tantum inesse video hoc: non modo agrestes confluxisse (ut 573 sq. narratum erat), verum etiam magnas urbes bellandi studio exarsisse. Quinque autem numerat, ut poëta, cui omnia definite efferenda sunt. Debuit tamen harum Latii urbium præcipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occidentem versus, Crustumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinæ in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute, ne metrum repugnaret, pro *Crustumerio* cives *Crustumeros* dixit. Quæ sequuntur, ad hos potissimum

[redacted]

Tela novant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum cratis; alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento;
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſis.
Claſſica jamque ſonant; it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad juga cogit èquos; clipeumque auroque trilicem

630. *Latina* fragm. Vatic. a m. pr.——631. *Ardua* Goth. ſec. *Cruſtu-*
[redacted]

Loricam induitur fidoque adcingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ

640. *Lorica* Rom.——641. *monete* magna codd. pars, ut ſolet, etiam Servius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinſius conjiciebat, *cantuque monete*, ne bis idem verſus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot verſus in Virgilio et in Homero eſſent mutandi, ſi hoc ſequi vellemus.——642. *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quæque* Dorvill.

641 ſqq. Enumerationem, quæ ſequitur, copiarum Latinarum ipſa rerum ratio poëtæ ingenio objicere debuit; ea enim, quæ ſigillatim exponuntur, multo majorem mirationem faciunt, quam ſi ſub uno numero quamvis grandi efferantur; porro, antequam res magnæ et claræ geruntur, eos cognoſcere avemus, per quos eæ res geſtæ ſunt: Homerici navium catalogi exemplo eam eſſe adumbratam, obvium eſt, et ab omnibus Interpp. obſervatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita eſt Muſarum invocatio; et recte, tamquam in rebus a priſca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 paſſim inſtituerunt viri docti, ſed partium fere ſtudio et alterutrius poëtæ amore abrepti. Nobis ea notaſſe ſufficit, quæ Virgilio propria ſunt. Cum itaque Græcorum urbium et populorum enumeratio, tamquam in re communi Græciæ conſenſu ſuſcepta geſtaque, ad ſingulorum oppidorum laudem et gloriam avitam pertinere videretur, multa Homerus ſimpliciter nomine deſignare potuit. At Latii urbes pleræque aut ſolo erant æquatæ aut antiquo ſplendore exciderant. Neceſſe igitur fuit poëtæ commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, primis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Græcanicæ fabulæ naturam accommodavit, origine quoque urbium Italicarum a Græcis repetita. Qua de re v. Excurſ. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius urbium et populorum varietate locorumque et morum diverſitate inferior eſſet Homero, delectationem ex fabulis priſcis recte quæſivit. Quod Trojanam aciem non adjecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruſcorum auxilia enarrare non oblitus eſt inf. lib. X, 163 ſq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quæ ad animum tenere poſſent. Quod ad ordinem, quo urbes recenſet poëta, attinet

Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor divom Mezentius, agminaque armat.

643. *complerunt* Rom. et vett. ap. Pier. et pars Burm. cum binis Goth.; et hoc magis epicum. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arſerit armis* Witt., librarii fraude. v. Burm. q. I. *tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit.——644. *adſerit* Rom.——646. *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth.. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth.——647. *in id* Montalb.——648. *Mezzentius* ſcribit Medic. et Rom., quod ad legentis faſtidium defendit Pierius. *Meſentius* Witt., et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiſſe Priſcianus, *Meſſentium*, Velius Longus tradit. Totum hemiſtichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat.

Filius huic juxta Laufus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Laufus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe fecutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior effet
Imperiis et cui pater haud Mezentius effet. 654
Poft hos infignem palma per gramina currum,

649. *hunc juxta* Medic. a m. pr. *hunc Laufus juxta*, et *huic fuerat L.*, et *huc juxta* alii apud Pier. *hic juxta* Rottend. tert. a m. pr.——652. Eft Ἄγυλλα. *Agellina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Dorvill. cum Goth. alt. *Agyllina* Maronem dediffe arbitratur Heinfius.——653. *quo* fec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Dorvill. a m. pr.——654. *fed cui* Leid.——655. *infignem fama* Macrob. Sat. V, 15, non infolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

ex Græcis forma. conf. fup. VI, 22. Idem Laufus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis pofuit. vid. Iliad. ε, 49 fq. 652. Agyllæ feu Cære, tyrannidem tenuerat. vid. inf. VIII, 481 fqq. *nequicquam* jungam cum *fequutos*, qui ei in pugna cadenti fruftra erant adfuturi. 653. *dignus p. qui lætior effet Imperiis*, ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obfequium*. Comparant Homericum de Peripheta Euryfthei filio: Τῷ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Iliad. ο, 641.

655 fqq. Aventinum tamquam unum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum curfu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum vf. 657, quod ferri poteft; fed eum paullo poft v. 666 eundem leonis exuviis indutum incedere narrat, in eo fateor me poëtæ diligentiam et judicum defiderare; nam diverforum vitæ prifcæ temporum fuit, fpoliis ferarum tectum effe, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru* vectum (v. 655) mox *peditem* incedere facit (v. 664), in hoc morem Homericorum heroum fequi potuit, qui non raro, exiguo intervallo fubfequente curru, pedites incedunt. Aventinum in nonnullis fignis agnofcunt recentiores veterum operum interpretes. Nobiliffimum eft in *Mufeo Capitolino* T. III, t. 26, jam a Dom. Rubeo (in *Raccolta di Statue ant.* n. XIX) exhibitum: fed id Herculis pueri effe nullus dubito. Exuviæ leonis perpetuum ejus funt

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clipeoque insigne paternum
Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva, quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,

656. *ostendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium, ex interpretatione.——659. *in silva* Sprot. et Leid. unus, et aliquot Pier. *Rhea* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex Ῥέα vel Ῥεῖα, v. c. ap. Callimach.——660. *Furtivo partu* plerique codd. ap. Pier. *furtivo* unus Leid. a m. pr., quod Catrœus dedit, nec vidit se deterius et vulgarius pro exquisitiore dare; nam, qui *furtivo partu* editus est, eum elegantius *furtivum* poëta appellat. *furtivum ediderat partu sub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier. *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit, jam Pierio e codd. probatum; in nonnullis *horas*; in cæteris et in vulgg. Aldd. et cætt.

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,

cætt. ante Heinſ. *auras* legitur: quod nollem mutatum eſſe, cum altero in loco Ge. II, 47 idem ſervatum ſit. Nec dubito *oras* nihil aliud eſſe quam antiquam ſcripturam et pronuntiationem τῦ *auras*. cf. ad Ge. II, 47.——663. *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier.——665. *Ut t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut*.——666. *tegumen* Heinſ. e Medic. (a Fogginio *tegimen* expreſſum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen*; v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Livio et aliis obſervata.

apud Evandrum, qui tum loca circa Palatinum et Aventinum tenebat, deverterat Hercules. v. 663 poëticum ornatum habet commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lavare gregem; pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664—669. *gerunt* ſcil. Aventini comites; quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. Nec monitum, unde ii fuerint, quos adduxit. Loca circa Aventinum montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus locus a poëta inchoatus, non abſolutus eſſe videtur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21, ubi ὑσσοὶ appellantur. *De dolone*, de quo Reineſ. Var. Lect. p. 640 egit, unice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Servius: eſſe ingentem contum cum ferro breviſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex uſu loquendi non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto; nec tamen τὸ *teres* ſatis convenit: *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, jaculi ſeu teli miſſilis genus: præfixum ei ferrum melius utique *teres* eſſet; an poëta illud per *mucronem* declarare voluit? Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαυνίον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. vid. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Jam, cum Samnites Sabinæ gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtæ genus ſollenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, unde *veru Sabellum*. Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquæ Italiæ. Sic Georg. II, 168 *Volſcos verutos* vidimus. 666. *tegumen*

 leonis,

Terribili inpexum sæta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,

667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impexum* Dorvill. *implexu* Rom.——668. *tunc r. t. tenebat* Sprot. *subibant* Rom. Cæterum, quomodo Interpretes hæc acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non assequor; *Terribili impexum sæta, cum dentibus albis Indutus capiti, sic regia tecta subibat Horridus, H.* Omnino post *tegumen torquens* durum est *Indutus capiti.* Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus est capiti?* Mox idem *humeros innexus amictu* est. Mollius esset, si scriptum foret *indutum* sc. *tegumen capiti*; nisi *indutus* substantive positum, ut sit indumentum capitis; ut inf. 688. 689 *fulvosque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti*; sic nunc *indutus capiti.* Interpungam saltem plene aut in fine versus 667: *albis. Indutus capiti sic, regia tecta subibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu*; aut, quod facere præstat, post *Indutus capiti: Sic r. t. s.* Nec tamen multum absum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer; nam, si eo sublato substituatur epitheton leonis, v. c. *Ipse pedes tegumen Nemeæi,* vel *Gætuli, immane leonis:* omnia bene se habent, ut sit: *Ipse pedes tegumen* [redacted]

Catillusque acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu, duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

672. *Chatillus*, *Cattbillus*, *Catbillus*, *Catbilis*, *Catbilus*, *Catullus*, aberrationes. *Cboras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm., utroque Goth.; et sic Schol. Horatii Cruquianus ad I Od. 7, et I Od. 18. ——673. *inter bella* Goth.——675. *Omolen*, *Emälon*, *Amolon*, *Tymolen*, aberratt. librariorum. Nam Ὁμόλη satis nota ex Pausan. IX, 8. Mons idem Centaurorum clade notatus ap. Eurip. Herc. fur. 371. Panis sedes ap. Theocr. 7, 103. Urbem simili nomine Homolen vel Homolium, laudat Strabo lib. IX, p. 675 B. et Ptolemæus, notante Julio Sabino, qui docet alios legere *Oloën* pro *Pholoën*. Sed is Arcadiæ mons est. Mox in Ὄθρυς alii errores: *Otyrumque*, *Othirumque*, *Tyrrimque*, *Nothumque*. At Medic. *Othrumque*, et vulgg. ante Heinsium *Othrynque*. Tandem *nivantem* Uratislav.——676. *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes: cursu rapido dat e.*——677. In Miscell. Obss. Vol. I, 17 (J. Jortini observatio est) notatur ad h. l. poëta, qui post *silvam virgulta*, post majus minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Musæum p. 164 a generaliori poëtam ad specialius transire. Dicendum erat, *virgulta* poëtico sermone jungi cum *silvis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *silvis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. Porro *cedant* Gud., unde Heins. conj. *se dant*.

ratio subtilius exigenda. vid. Excurs. VIII. *gentem*, ut poëta, narrat, cum *urbem* dicere deberet; quod passim obvium: v. 673 προμάχονται heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum est ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674 splendida est: eadem imitatione expressa a Statio IV Theb. 139—141. IX, 220 — 222. *nubigenas* Centauros cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos Thessaliæ montes, ex quibus Othrys et Homole sunt (v. de hoc Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103), inhabitabat gens fera et silvestris, fabula id a nube repetiit, quam Ixion pro Junone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; ut de apro Calydonio Ovid. VIII Met. 340 *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silva.* Home-

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,

678. *Nec* duo Burm. *deficit* Rom. Versus 679, 680 suspecti erant Jac. Bryant; nec injuria; est enim paullo abruptior oratio versuum horum interpositu, et languent illa *omnis quem credidit ætas*.——681. *late legio* Medic. et Parrhas. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr.——682. *Preneste* passim in libris. Sed Gr. est ὁ Πραίνεστος. v. Heins.——683. *rosida* duo recentes ap. Burm. cum uno Goth. Sic passim scribitur.——684. *Hernea* Exc. Burm. *Aragnia* Goth. alter. *Anagria* Ven. *pascis* prætulit Heins. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *pascit*. Apud Servium liber: *misit*.

Nec clipei currusve sonant: pars maxuma glandes
Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos, desuetaque bello

686. *currusque* codd. Pier. et sec. Rottend.——687. *viventis* p. pr. Moret. *liventes* tert. Mentel. *linquentes* Leid., sed *livens plumbum* bene de colore plumbi nativo nigricante. *spargunt* et *gestant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *gessit* sec. Rottend.——688. *fulvoque* Ven.——689. *habent* Heins. ex suis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.——690. *crurum* Schol. Juvenalis ap. Heins. *cero* Rom.——691. *Mesapus*, *Messapus*; etiam apud Græcos scribitur, at vitiose, *Mesaphus*, *Messaphus* in mss. h. l.——692. *nec sistere* aliquot Pier.——693. *resides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721, 722 *et vivo tentat prævertere*

senus supra Setiam in Volscis ortus Privernum prætergressus per Volscum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurs. VIII. 686. *sonant* eleganter pro, *sunt*. 688. seu ut lupi exuviæ caput tegant, cf. v. 666, seu ut galea e lupina pelle facta sit. 689. lævum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, καρβατίνῃ, tectum. Lævum autem pedem seu ocreatum seu alio modo tectum et munitum, cum alibi legimus, v. c. Liv. IX, 40, tum vero ipse status pugnantis postulat, quandoquidem pedi lævo insistit eumque anteriore in vestigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui jaculum emittit, aut arcu sagittam. cf. Excurs. VIII. *vestigia instituere*, statuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium præeuntem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipse suo instituit vestigia retro:* h. qui capiti suo insistit, contra quam debebat pedibus insistere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407 *Cum semel institerunt vestigia certa viai.*

691 sqq. *Messapi* obscura est fabula, saltem in his Etruriæ ad Tiberim locis; nam Messapum, conditorem et regem Messapiorum in extrema Italia, quæ Messapia et Iapygia est, traditum, huc revocare non licet; sufficit eum fuisse bellatorem invulnerabilem. conf. Excurs. VIII. *equum domitor*, ut v. 651 *Lausus*. 692. invictus, igni et ferro. *fas*, δυνατὸν,

Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies Æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:

tore amore Jampridem resides animos *desuetaque corda*, at VI, 814 *residesque movebit Tullus in arma viros*; porro *bella* Medic.——694. *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr.——695. *Fescellinas*, *Phersenas*, et *equi currusque Faliscos* misere depravatum in nonnullis. Vitiosam scripturam *æquos* deserui. v. Not. *Æquosque Faliscosque* qui cum Cuninghamio emendant, inter quos etiam Jensius de Fetial. 3, non vident Æquos inter Etruriæ populos memorari non posse. In Goth. tert. hemistichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.——696. *Flaminiaque* pars codd. Heins. *arma* Franc.——697. *Cymini* vulgg. *Calenos* Rom.

δυνατὸν, ut interdum apud poëtas. 695. Quæ sequuntur urbes, in Etruriæ parte ad Ti- [redacted]

ver. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, pag. 346 a; *Æquos Faliscos* etiam Silius dixit lib. [redacted]

Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet: aëriam ſed gurgite ab alto

699. *inter flumina* Gud. cum altero in marg, *inter aëra* Parrhaſ.——700. *e paſtu* aliquot codd. apud Macrob. V Sat. 8, ſed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186. 434.——701. *longæ* Gud. *longa* Ven.——703. *Ne q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamb., et Leid. *ex nomine Lani:* Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit; ſubjunctis his; *Lanum quidam putant fuiſſe patrem Meſſapi. Ex nomine Lani Miſc. aër. ac. Lanus fuit dux Læſtrygonum, ut in commentario in Homerum.* De Lamo Grammaticum cogitaſſe manifeſtum eſt v. Od. κ, 81. Cæterum τὸ *tanto* non ſatis placet. Quorſum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus conj. *agmine tali*, ut ſyllaba ultima ex fine verſus ſequentis adhæſerit priori. Sed *tanto* pro *talis* v. ſup. 448.——704. *putat* Medic. a m. pr. Dorvill. *æthereum* Menag. pr.

tione lib. III, 345 ſeq. *miſit dives Callæcia pubem, Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis, Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.* Vix tamen aut collocatio verborum, aut interjectum *æquati* alteram hanc interpretationem admittit: præſtat prior. Cantantes inter inceſſum ſimili exemplo Sabinos expreſſit idem Silius lib. VIII, 420 *Ibant et læti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc conſentaneum, quam h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.*

699. Comparationem ex Homero Iliad. β, 459 ſqq. et Apollonio lib. IV, 1300 ſqq. adumbratam eſſe, in oculos incurrit. Noſtrum multi imitati ſunt: conf. Cerda. Virgilio propria vis in illis: *cum ſeſe e e paſtu referunt* et dant modos *per longa colla. Aſia palus*, campus paluſtris ad Cayſtrum. cf. Georg. I, 383 ſqq. *pulſa* ſcil. modis, ſono; non, remis, ut alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis ſuis. Etiam hoc longius petitum.

703—705. Ut agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. Et color orationis et ex parte comparatio ſumta eſt ab Apollonio IV, 238. Colchi convolant ad naves, οὐδέ κε φαίης Τόσσον νηίτην στόλον ἔμμεναι, ἀλλ᾽ οἰωνῶν Ἰλαδὸν ἄσπετον ἔθνος ἐπιβρομέειν πελάγεσσιν. *miſcentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: ſollenni

Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis. 709
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,

706. *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p. d. nomine* Goth. tert.——707. *Clausus* Montalb. *ipsi* Gud. a m. pr.——708. *e quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr.——709. *in* abest tribus Burm. *postquam pars est d.* aliquot Pier.——710. *Aminerna* pr. Rottend. a m. sec. *ipsaque Quir.* Parrhas.

lenni vocabulo. 704. 705. Vix et hoc commode satis ad cygnos referri potest: malim [redacted]

tamen illa: *Nec quisquam putet* —*sed*—pro variatione formulae comparandi habenda memineris [redacted]

Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellæ;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:

711. *Heriti* apud Pier. *Erecti*, *Etreti*, *Eriti*, *Eruti*, *et erti*, *Creti*, aberrationes; et mox *Mituſcæ*, *Mutiſcæ*, *Muteſcæ*, *Mitiſcæ*. In marmoribus eſt *Trebula Mutueſca*, *Metucſca*, *Mutuſtæ*.——712. *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ., unde factum *roſida*, perperam. v. Excurſ. VIII. conf. Heinſ. et Burm.——713. *Tetrici* Ven., ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* revocavit e codd. vulgo: *horrentes*. tum, *amnemque Severum* Gud., perperam.——714. *Caſperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem depravatio apud Silium VIII, 416 obſervata. v. Heinſ. *Caſpeream*, *Caſpiam* ex compendio ſcripturæ, *Caſſeam* (Goth. ſec.) corruptelæ ſunt: ut et *Ferulos*, *Florulos*, *Ferolos*, item *Himillæ*, *Hymellæ*, *Hymillæ*.——715. *Tybrim* et *Tiberim*, tum *Fabarum*, *Faberim*, *Sabarim*, *Fubarym*, *Fabrim*, multi. *Favaris* in cod. Pomponii Sabinii.——716. *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ., porro *Ortinæ* et *Urtinæ*. Catrœus malit *Hortanæ*, perperam.——717. *Quoſque ſequens* Witt. *intralluit* Dorvill. *interfluit* Menag. pr. *intervenit* excitat Aſcon. Pedian. Divinat. in Verr., quod Heinſio placebat. *Halia* Parrhaſ. *Alia* Rom.

qui nunc commemorantur, docet, agri Sabini fines a poëta paullo latius conſtitui, quam apud Strabonem et Plinium produntur. Scilicet poëta antiquiora tempora reſpicit. conf. Excurſ. VIII. *priſci Quirites* h. Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Mutuſca* eſt Trebula Mutuſca. *Nomentum* ſup. lib. VI, 773 inter colonias Latinas nominatum; eſt ab eo via Nomentana dicta. *Röſea*, ſeu *Campi Roſeæ*, in agro Reatino, ad lacum Velinum, ſumma fertilitate celebres. *Hortinæ claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quæ populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortæ lib. I, c. 1, p. 8 ſtatuebat. *populi Latini*, oppida Latinorum in agro Sabino vel

Sabinis

Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quum ſole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta ſonant pulſuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,

718. *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ., ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom.——719. *cond. annis* Sprot.——720. *vel quam* haud dubie legendum eſſe, pronuntiabam in prima editione, ut ſit *quam denſæ* pro *quam multæ*. Atque ita emendarunt jam Faber et alii, et receptum nondum eſſe mirabar. Exhibitum idem in edit. Pinciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata eſt oratio, *vel quam ſole novo denſæ*; tum, quod in Menag. fuit *vel quot*, aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi poſſe arbitror, quod pluribus modis mutari poteſt. In Goth. ſec. erat *Ut cum*. In Mediceo vulgaris eſt lectio, contra quam Burmannus tradit.——721. *in campo* Goth. tert. Mirabar neminem in *Libyæ* incidiſſe: quod video nunc contigiſſe Jo. Schradero in ſchedis.——722. *curſuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum, quantum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant [redacted]

Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris; et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati comminus enses.
  Nec tu carminibus nostris indictus abibis,

724. *Alesus* fere scripti. *Halæsus*, *Alæsus* al. *equos Alesus* Bigot., perperam, ut vel ex Ovidii locis constat.——725. *veniunt* Rom.——727. *Arunci* aliquot Burm. *A. m. senes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratisl. *longe* Bigot.——728. *Littora* Cerda, quod unde acceperit non assequor.——729. *que* abest binis Burm. *Satelicus*, *Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* unus Goth.——730. *Tuscorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoscorum*, *Hosquorum*, *Ysorum*, *Voscorum* aliæ sunt depravationes. *aclydes* Mediceus, etiam Pompon. Sab., verius, quodque ab Heinsio non receptum esse miror, ex ἀγκύλαι, quod jaculorum genus est, ἀγκυλίδες. Contra, quod vulgatum est, *aclides*, ἀκλίδας, ut δικλίδας, formatas ratio grammatica forte admittit; sed notio vocabulo nulla commoda subest. *acides*, *alcides*, librariorum sunt ludibria.——731. *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore versu. *bacillo* pro *flagello* conj. Jo. Schrader. ex iis, quæ sunt ap. Reinesf. Var. Lect. p. 640.——732. *Lævas* Heinf. e libb. post Pierium. Vulgo erat *lævam*. Alii *læva scetra* et *sceptra*. Scriptura *cætra* satis firmata est a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Livium.

et Oscorum sedibus; oriundus is ab Agamemnone, seu inter ejus comites olim habitus et post ejus cædem Italiam profugus. v. in eodem Exc. VIII. *rapit Turno*, nota elegantia, quam mox et Tacitus aliique sunt sequuti, pro adducit. Proprie vim et festinationem innuit. *Aurunci* ultra Lirim, in Campania, montium juga, *Sidicini* camporum planitiem tenuisse dicuntur poëtæ, nam *æquora* nulla alia sunt quam camporum. cf. 739. 730. *aclidas*, seu *aclydas*, ipse Virgilius satis declarat, jacula fuisse, *flagello*, amento, h. e. loro aptata, illigata, quæ emitti et retrahi possent. cf. Cerda. Mox *falcati cominus enses* scil. armant, ex antec. *tegunt*, sed simplicius est accipere: *f. enses* ipsis sunt *cominus*, quoties cominus pugnatur.

733. *Teleboæ*, relicta Tapho,

Œbale, quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu soliti torquere cateias;

734. *genuisse* Hugen. *Telum*, *Thelon*, et *Sebetide*, *Sedethide*, *Sebretide*, *Sebethride*, *Sabthride*, *Suberetide*, *lebætide*, monstra depravationis.——735. *Capras* Dorvill. *Capreis* Schol. Juvenal. ad Sat. X, 72.——736. *patris* Reg. *sed non jam* Pier. aliquot, et recepit Catrœus. *jam non et* Zulichem.——737. *jam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Æn. I, 236 et 622 irrepsisse putabat Heins.——738. *Sarrastis* Heins. ex vetustioribus. Vulgo *Sarrastes*. Corrupte al. *Sarrastres*, *Serestres*, *Sarrastris*, *Sarrantes*. *et quæ rigat* Rom. et aliquot Heins. cum Witt. *qui*
[redacted]

Tegmina quis capitum raptus de subere cortex:
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in proelia Nersæ,
Ufens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,

742. *rapta* Witt.——743. *aurataeque* Ed. Ven. *aeneus ens.* Serv. ad Æn. I, 299.——744. *ventosæ* Goth. sec. *mentosæ* tert. *Nersæ* Heins. e codd. Vulgo, *Nursæ*: etsi neutrum alibi occurrit. *Narsæ*, *Persæ*, aberratt. *Nyrsæ* Rom. *Nursæ*, *Nirsæ* tres Goth.——745. *Uffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oufens*, ut marmora et codd. alibi scribunt.——746. *a. bello* Witt., sed in marg. *multo*.——747. *duri* Rom. *Æquicula* recte Heins. emendavit e codd. Nam vulgg. *Æquicola*, quæ depravatio Grammaticorum est.——750. *Marruvia* Medic. cum al. Heins. *Marubia* pæne omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia*, *Marrivia*. Straboni est: Μαρουΐον.

742. *Cateia*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarrastes et Hirpini utuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam esse, quæ omnino longius hastæ genus designet, docuit nuper Bullet *Diction. Celtic.* T. II, p. 286 et Macpherson *in Critical Dissertations on the Caledonians* p. 153. Mox *suberis cortex*, recens detractus, in galeam inflecti et formari debuit. cf. Servius.

744—749. Sequuntur *Æqui* vel *Æquiculi*, qui ad utramque Anienis ripam habitarunt. Oppidum eorum obscurum *Nersæ*. v. in Excurs. VIII. 747. *Æquicula* (sc. gens; nam hæc jungenda; sic *Æquicula rura* Silius dixit; adjectiva forma) *duris glebis*, cui est ager asper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam*. Hinc etiam rapto vivebant, cum, unde viverent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 sq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquisite dixit, ab urbe præcipua, pro *Marsis*. Ducit hos sacerdos *Umbro*, cujus soror fuit *Anguitia*, Nympha, v. 759 memorata. cf. in Excurs. VIII. *Umbronem* sacerdotem, quam regem, adducere maluit, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde—et oliva*, nota forma poëtici sermonis pro fronde oli-

Fronde ſuper galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi et graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et Marſis quæſitæ montibus herbæ:
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

751. *galea* tert. Rottend.——752. *Arcippi*, *Archipi*, *Alcippi* in libris. *juſſu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. ſec. et tert., qui et *Umbr.* ——754. Tellez apud Burm. legebat: *cantuque herbiſque volebat*. perperam. v. Not. ad h. v.——755. *feras* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr.

[redacted]

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum 763

762. *Verbius* et *Aretia* Rom., ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Aricla* Parrhas.——763. *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. post Ruæum, Catrœum, Trappium *humentia* recte retraxit. Monuit quoque Jo. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, unde tam erudita lectio in poëtam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu est. Vera lectio est *humentia*, quam præstantissimi codd. Rom. et Medic. servant, una cum Parrhas. Franc. et ed. Ven. ap. Burm., sicque emendatum per Naugerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *umentia*, *umetia*, *humecia*, in Gud. *ymecia*, quod alii ap. Heins. depravarunt in *himetia*, *himecia*, *imetia*, *ymettia*, *hemetia*, *hymetia*, unde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584 *Symæthia circum Flumina* etc., unde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth sec. *Simnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: ut recte censuere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis.

cinus lacus inter Apenninorum montium juga; ad quem *lacus Anguitiæ* fuit.

761 sqq. In *nemore Aricino* Diana peregrino more culta, quem Scythicum ediderunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena divino honore habitus. Hunc Hippolytum, Thesei f., interpretati sunt alii a quadrigis dilaniatum, Æsculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia nympha susceptum et in Egeriæ luco ad urbem Ariciam educatum. v. in eodem Excurs. VIII. *pulcherrima bello* jungunt intpp. Ergo erit, insignis, clara, conspicua, ex καλός. Præstat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim jungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriæ* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam utrique communem esse de Numæ cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. pag. 931. 932 sq., sed Ariciæ nemus et fontem esse Egeriæ domum, antrum autem Capenarum sub Aventino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriæ fonte nostra ætate etiam tertius locus venditatur II millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Caffarelli* vocatus. 763. *humentia littora*, ad lacum Aricinum, ubi

Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætheria et ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæonîs revocatum herbis et amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,

Vſ. 764 dubito an ſatis ſanus ſit; certe languet illud: *ubi ara Dianæ eſt pinguis et placabilis:* etſi bene novi *pinguis*, ut Homeri πίονα νηόν, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua ho- [redacted]

Ipſe repertorem medicinæ talis et artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit in undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, et nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſilvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam templo Triviæ luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius æquore campi

773. *Phœbigenam* recte jam inde ab Aldd. conſtanter habent edd. *Pænigenam* Servius in ſuo habuit, "*matris pæna genitum: alii Phœbigenam legunt, ut Probus.*" Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Pænigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phænigenam*, quod in multis eſt. *Pæniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phænigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. ſec. De Æſculapio, Phœbi f., a Jove fulmine percuſſo obvia eſt fabula. Tum *detraxit* Dorvill. *ad undas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat præferendum, ut ſibi conſtarent editores.——776. *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. ſequ. cum Hamb. *ignorabilis* Medic.——777. *que* deeſt Pier. pleriſque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Dorvill. v. ad v. 762.——778. *Triviæ templo* al.; et ſic editum ante Pier. *luco T. templiſque* Goth. tert. *ſacratas* Dorvill.——779. *littora* Ven. Markland. ad Stat. I Silv. II, 45 conj. *litora circum Heu juvenem*, ſuavi luſu. Tum *quo littore* aliquot Pier., perperam.——780. *pavide* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Dorv. *effudere in harenis* Goth. tert.——781. *haud ſegnius* pars Pier., item Dorvill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haut ſetius* Rom. pro more ſuo. v. ad Geo. II, 277.

Apollod. III, 10, 3, ubi Not. pag. 701. Pind. P. 3, 96 ſq. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, ſegregat: ut Georg. III, 212 *tauros procul atque in ſola relegat Paſcua.* Tum *ignobilis*, in bonam partem, utpote in ſeceſſu et ſolitudine, placide adeo et tranquille; alias *ignobile ævum* effertur. 778. Religioſus igitur erat mos, ut ad lucum curru vehi nefas eſſet: Cauſſa ab Hippoliti quadrigis rapti fortuna arceſſitur. *haud ſecius*, etſi equi a luco parentis arcebantur, haud minus tamen filius eos agitabat.

783

Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignis:
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ:
At levem clipeum ſublatis cornibus Io

784. *Venerat* Goth. ſec., peſſime. v. Not. Hic vſ. deeſt Menag. pr. cum Goth. tert.——785. *crinata* alter Menag. et Ven.——786. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth.——787. *Jam mag.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinctil. lib. IX, 3, qui inter archaiſmos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo—Hoc.*——789. *Ad* Gud. *Et* Sprot.

[redacted]

Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque NumicI
Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,

790. *insignabat* Dorvill. *insigni ibat* Goth. sec. *obstita* Rom. *jam bis* alter Menag.——793. *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Æn. XII, 121 *pilataque plenis Agmina se fundunt portis*.——794. *densentur* Heins. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Serv. conf. sup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *densantur*. Variabant Pierii quoque codd.——795. *Arruncæ* Ge. Fabricii codex, et sic ille vel *Aruncæ* scriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi veteresque Sicani* Serv. ad I, Æn. 2 laudat; memoriæ, ut credi par est, vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* sequentibus mox v. 798 *Rutulis collibus*: ut adeo Servii errorem cupide amplectar.——796. *Sarranæ* et *Saranæ* aliqui: *Saturnæ* Menag. pr. *Gauranæ* edd. Macrob. V Sat. 15, ubi Thuan. *Gaurinæ*. Sed *Gaurus* apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII, ubi ad h. v. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini.——797. *Munici* Leid.

similem laudant intpp. ex Europa, quod Moschi est Idyll. II v. 43. 44. *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Iliad. δ, 274 et al. *Argiva pubes*: pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danaë ad Italiam venerant; v. Exc. VII. *Aurunci* h. l. sunt qui cis Lirim habitabant. v. Excurs. VIII ad v. 723. *Sicanos*, int. reliquias ex iis, quæ ad Tiberim in Rutulorum finibus consedisse videntur: lib. XI, 317. cf. Excurs. VIII ad v. 783 et Excurs. II ad lib. VIII. *Sacranas acies* et reliqua vid. in eod. Excurs. VIII. *Sacrani* Ardeatium agmen videtur fuisse e vere sacro natum aut certo numini, forte Magnæ deum matri, consecratum; obscura enim rei est memoria. *Sacrumque Numici Litus*: proprie ipse Numicius amnis sacer, δῖος. *Anxur* Volscorum nomine Jupiter appellatus, pueri forma in nummis occurrit; ut adeo cum Vejove comparari possit, de quo Ovid. Fast. III, 437 sq. Idem urbi Anxuri, mox, Tarracinæ, nomen dedisse videtur: cujus ager h. l. per arva, *queis Jupiter Anxurus præsidet*, declaratur.

Circæumque jugum; quis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter vallis atque in mare conditur Ufens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,

799. *Axurus* rectius ſcribi poſt Urſinum putabat Heinſius, quoniam ſic in codd. Silii VIII, 333, et in numo gentis Vibiæ expreſſum (vid. Theſaur. Morell. Hauerk. tab. 2, II. Nec ſimulacrum Jovis Anxuris, quod Guellius ad ſe perveniſſe narrat, aliud quam hujus numi fuiſſe arbitror. Quem autem altero loco numum, alienum a Jove Anxure, laudat, qui *Jovem creſcentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini eſſe debuit; diverſus eſt numus, cujus alteram faciem laudat cum capra ſine ſeſſore et verbis: *Jovi conſerv. Aug.*, qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia Ζεὺς Ἄξυρος dictus ſit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas eſt ablegenda; nam Volſcum nomen Anxur eſt; tum, litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil novi. In Græco Auguſti numo Jovis caput cum voce Ἄγξυρος occurrit apud Golzium Numiſm. Gr. Auguſti t. 75, XXVIII, verum aut ſibi fraudem fieri paſſus eſt aut facere vo-

[redacted]

Agmen agens equitum, et florentis ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervæ
Femineas adsueta manus; sed prœlia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos levis humeros; ut fibula crinem

804. *A. a. comitum* alter Hamb. *florente ætate catervæ*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. Not.——805. *calathisque* Parrhas.——808. *volasset* Stephanus emendabat ap. Burm., quia *læsisset* sequitur. Nunc satis constat, nec alterum ab usu poëtarum recedere.——809. *arenas* alter Hamb. v. Burm.——810. *fluctus s. tumentes* aliquot Pier.——814. *A. hæstre animis* Gud.——815. *letos h. et f.* Goth. sec. *humerosque leves* Ven. *ut f. vestem* pr. Menag. et duo Heins. pro div. lect. cum Goth. tert., scilicet tamquam magis obvium. Nam *fibula* in capilli ornatu nondum reperi; nec tamen probabile sit, *vestem* a librariis in *crinem* mutari potuisse.

tavit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441), ubi *mare florere navibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452 *Bina lucernarum florentia lumina flammis.* cf. Cerda. Sic τὸ ἄνθος, τὸ ἄνθεμον de fulgore auri: unde Pind. Ol. 2, 130 ἄνθεμα χρυσοῦ φλέγει. 806. *sed adsueta pati prœlia dura*, virgo cum esset, etc. Velocitatis denotationem v. 808 sqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa utique convenit nostris sensibus; sed, cum Maro ea uteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Iliad. υ, 226—229 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 seq. Alios, inprimis Virgilii imitatores, v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, ut *f. pedes.*

112 sq. Ornate, quæ simpliciter Homerus dederat: Τὸν δ' ἄρα πάντες λαοὶ ἐπερχόμενον θηεῦντο Od. β, 13. ρ, 64. In reliquis argutantur intpp. Indutam illam puta chlamyde purpurea;

Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

816. *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier.——817. *Ut p.* Oudart. cum Goth. tert.

purpurea: is est *regius honos.* Accipio *fibulam* de acu: v. Var. Lect.; in media fibula est acus, quæ mordet laciniam: potuit adeo et fibula pro acu dici: et *Lyciam* dixit pharetram, ut solent poëtæ præstantius genus designare: sic, *arcus Cretici. E myrto* hastilia vid. Georg. II, 447 et *pastoralis myrtus* de jaculo, quo pastores utuntur.

EXCURSUS I.

De Caieta et Insula Circes.

LIB. VII, 1. 2 *Tu quoque littoribus nostris, Æneia nutrix Æternam moriens famam, Caieta, dedisti*—10 *Proxima Circææ raduntur littora terræ* etc. Cum Virgiliani carminis præstantia, etiam inventionis laus, inprimis in doctrinæ copia et sermonis poëtici ornatu spectanda sit: nos operæ pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad hæc potissimum duo capita in interpretatione nostra advertere studemus. Expectatur itaque a nobis, ut in his quoque posterioribus sex libris in iisdem rebus illustrandis præcipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo novum fabularum genus, Italiæ domestieum, parum a plerisque perspectum et cum Græcis mythis in vulgari antiquitatis doctrina confusum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque distineamus ac distringamus, rejectis ad librorum calcem disputationibus exspatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient hæc ipsa diverticula ad recreandum animum ex commentandi et variæ lectionis enotandæ tædio, quod quidem nonnunquam, quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietæ memoriam non præteriit poëta, quandoquidem inter fabulas veteres de Æneæ erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et urbis in Latii et Campaniæ finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: ut taceam Formiis *ædem Apollinis ac Caietæ* a Livio XL, 2 commemoratam: v. Dionys. I, 53. Strabo VI, p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremata Trojanorum classe (ἀπὸ τοῦ καίειν) nonnullos, Cæsarem inprimis et Sempronium, nugantes suo more in nominum originibus, nomen repetiisse. cf. ad lib. V Excurs. VI, et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabulam ex eo apparet, quod alii Æneæ, alii Creusæ, alii Ascanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita ut educandis pueris præcipua opera, ita magna erat reverentia, ut parentali pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obvia. Facit autem etiam hic justorum nutrici persolutus honos ad Æneæ pietatem declarandam. Hæc et similia cogitare debet

[redacted]

debet is, cui hæc Caietæ memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Miseno et Palinuro narrationem novitatem huic Caietæ commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poëta, qui similem aliam de *Baja*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucosiam* insulam in sinu Pæstano a consobrina Æneæ aut *Prochytam* ab ejus cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec sine judicio videri debet omisisse alia errorum Æneæ in his locis vestigia vulgo credita, quæ poëtica arte tractari vix poterant, ut *Ænariam insulam a statione navium Æneæ* dictam ap. Plin. III, 6 s. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Trojanos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex Iolai nomine, de quo tot fabulæ in Sardiniæ originibus habentur, opinione ducta: Paus. X, 17, p. 837 extr.

Cæterum totus ille littoris tractus fabulis priscis inclaruit: ut tanto magis poëta noster decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant Formiæ, Læstrygonum ferorum hominum, qui carne humana vesci solebant, sedes ab Homero nobilitatæ: unde adeo Silio VIII, 531 *regnata Lamo Caieta*

[redacted]

ctibus, quæ eam dividebant a continenti. Quod in priscæ Italiæ silvestri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc sint in vicinis locis, hiberno tempore aqua stagnantes, cumque inde procedant Pomtinæ paludes; cf. Corradin. Latio vet. To. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima palustria et morbosa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipse Circeius mons ipsi est, quem mare et paludes insulam faciunt: τὸ Κιρκαῖον—ὄρος νησιάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355 B.

Ææam appellat insulam Homerus, hincque Maro sup. lib. III, 386 *Ææa insula Circes.* Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, ut Circen ex Æa, Colchorum urbe, Æetæ regis sororem ex Sole et Persa, translatam in insulam hanc collocarint, vix assequatur aliquis, nisi antiquioris Græciæ ignorantiam geographiæ animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Trojana tempora prorsus ignorabant Græci, nec ante Homerum nisi fabulosas narrationes de eo vulgo audiverant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum usque ad septentrionem patere credidisse videntur. Jam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui insula in hoc mari assignari cœpta: eamque adiisse narrati sunt Argonautæ, quorum, seu Tanain seu Istrum invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc sibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum successu orbis hic priscæ Græciæ ignotus adiri navibus cœpit, sensimque Italiæ, Galliæ, Hispaniæ notitia aliqua verior ac certior inter Græcos increbescere. Accommodarunt itaque poëtæ, pro suæ quisque ætatis et pro suæ scientiæ modulo, veteres fabulas ad novas notitias occidentis, cujusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diversitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile est quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infimam antiquitatem, si non verborum, argumenti tamen, æque arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum ejusmodi aliis veteris geographicæ notionis vestigiis, est, quod in eo carmine inprimis spectandum veniet, si quis ad illustrandum illud accedet in posterum. Orphicorum igitur auctor jam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, isque Circes insulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocavit (v. 1205 sqq. coll. 1239 sqq.), *Lycæam* tamen *ad terram:* Κίρκης δόμον — Λυκαῖον ποτὶ χέρσον: in qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque præfero Vossianam lectionem, quæ in sexcentis locis recipi in contextum debebat, Λιγγαῖον, quæ propior est ad vulgarem sonum Λίγυες. Apollonius IV, 646 de Argonautis: δι' ἔθνεα μύρια Κελτῶν καὶ Λιγύων

Λιγύων περῶντες ἀδήϊοι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliæ et Italiæ, sed et Iberiæ. Itaque ipsæ Gades in Liguribus memorantur, et Λιγυστίνη prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poëta puta antiquo; et apud Avien. Ora marit. 284. *Ligusticus lacus.* Traduntur certe Ligures Sicanos, Ibericam gentem, ex Hispania pepulisse (vid. Thucyd. VI, 2. Dionys. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, p. 73). Permixti mox iidem Ligures cum Celtis passim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Massiliam et Rhodanum ad Ligures referuntur: sic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Æschyli ex Prometheo liberato ap. Dionys. I, 41. cf. Aristot. de Mirab. audit. T. II Opp., p. 725. Intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diversi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. Antequam autem Italia superior Græcis penitius innotuerat, per Ligures eam universe declarare solebant. Tenendum hoc est propter multa poëtarum loca. Ita Circes quoque insula ad Ligures referri: Λιγυστὶς ἡ συῶν μορφώτρια Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo Cytæam Colchidis Λιγυστικὴν ab ea [redacted]

vel Λιγεὺς, et corrupte Λιγγεὺς, ut ibidem in aliis ſcribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Æneæ poſteris urbis exſtruenda narratur circa Circæum: tam late Latii locus, quo Roma condita, deſignatur: v. 127 Ἐν ὀψιτέκνοις ὀλβίαν δωμήσεται Τύρσιν, μακεδνὰς ἀμφὶ Κιρκαίου νάπας etc. Totius hujus loci perdoctam interpretationem dedit Cluverius Ital. ant. p. 762 ſqq. Homerus, qui locorum ſitus per Siciliam et Italiam, littoralem ſaltem, paullo accuratius norat, ſervato *Oceani* vocabulo (cujus notio una eademque nec fuit nec eſſe potuit, variata illa jam ante Homerum, ut paullo ante diximus) Ulyſſis errores ad Italiæ oram retulit ac diſpoſuit, Circeſque adeo inſulam ei loco aſſignavit, qui Circæi promontorii et portus nomen ſeu tunc jam habuit ſeu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata eſt inde ab Homero: nam Argonautica de hac ejus arte ſilent. Fuit hoc antiquorum temporum, ut etiamnum inter populos barbaros res eſt ſatis frequens, ut paſſim in minus notis locis crederentur eſſe populi vel familiæ vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V, p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidiſſe: quod tamen ipſe potius ad Circes fabulam accommodatum putavit: φασὶ δὲ καὶ πολύῤῥιζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες. De veneno mortifero in monte Circæo obſcura eſt narratio in Audit. Mirab. n. 79. Arboribus frequentiſſimum eſſe promontorium Circæum, diſerte narrat Theophraſt. Hiſt. Plant V, 9, inprimis myrtis quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enaſcebatur in Elpenoris (qui ex Ulyſſis ſociis fuit) tumulo, cæteris amplibus diſſimile. Quod ſi hunc exſcripſit Plinius, lib. XV, 29 ſ. 36, parum diligenter dixiſſe videri debet univerſe: Myrtus—*primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſa traditur.* cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen ejuſmodi fabulæ de arboribus in heroum tumulis enatis plures: uti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. I ad lib. XI.

Cæterum *fabula de Circe* una ex iis eſſe videtur, quam Homerus a priore aliquo poëta tractatam acceperat, ſeu in Argonauticis, ſeu quod probabilus et ad vetuſtatis genium propius, cum poëta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc *mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus* docuiſſet. Nomina profecto excogitata videntur a Græco homine. Αἶα eſt antiquum nomen terræ: frater Αἰήτης, terrigena, pater *Sol* et mater *Perſe* Oceanina: quoniam inſula in Oceanum

Oceanum occidentalem rejecta fuerat. Convertit fabulam, ut tot alias, Homerus in narrationem rei, quæ vere ita evenit, et ad Ulyssis socios transtulit. Ita vetus *mythus historica narratio* facta est. Lepidum est commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui hæc loca adiit, in *Vasis Etrusc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad scopulos maris fluctus, ut belluas in Circæo fremere cædas, in quas mutatos esse socios, quos Ulysses desiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copiose ab hoc poëtarum heroë tractatam leviter attigit: sed, quo se Homerum facile superare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio destituitur.

EXCURSUS II.

De accessu Æneæ ad Italiam.

29 sqq. *Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum Prospicit* etc. Appellunt tandem Trojani ad Italiam, secundum Virgilium ipsa Tiberis ostia ingressi: *et lætus fluvio succedit* (Æneas)

facit mentionem, *σέλινα μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζαι τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα.* Etiam Dio in Exc. Valef. n. III *τραπέζας σελινίνας οὔσας* memorat *ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων* (ignoravit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232, unde hæc a Valefio ad Dionem retracta funt, panem prifcis hominibus nihil aliud quam cruftulum et placentam fuiffe; ignoravit quoque Victor O. G. R. 10 *confumto quod fuerat cibi, cruftam etiam de farreis menfis, quas facratas fecum habebat, comediffe*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12 *menfarum vice fumendi cibi gratia apium, cujus maxima erat ibidem copia, fuiffe fubftratum, quod ipfum confumtis aliis eduliis eos comediffe* etc. Diverfitatem narrationis poft tot harum rerum in fuperioribus exempla non modo æquo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde fequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut jactatum multo fermone, quantaque inde poëtæ rerum copia ad manum effe debuerit, fatis vidimus. Hanc tamen diverfitatem narrandi admodum miratur Toupius in Emendatt. in Suidam P. I, p. 38. 39, cumque inter alia placentarum genera, quæ infinita apud veteres funt, in *σελήνας* incidiffet, quæ lunatæ et *μηνοειδεῖς* erant, totum de *apio* commentum *ortum habuiffe ex corrupta illa lectione hiftorici alicujus veteris, quam bona fide exhibuit Dio, τραπέζας σελινίνας. Atqui fcriptor ifte —procul dubio dederat τραπέζας σεληναίας* : conjectat ingeniofe et fcite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas imprimis, fabulas a verborum fimilitudine ductas nemo neget. Hoc ipfum de menfis comeftis vaticinium verborum lufu contineri fupra vidimus; et aliorum quoque populorum fabulæ, in primis Romanenfes, a nominum fimilitudine vel vario fignificatu petitæ funt, ingeniis hominum agreftibus et incultis in iis fere ad majora fe acuentibus. Ita de Melufina fabulam fatis probabiliter fufpicantur viri docti natam effe ex æquivocatione vocis Celticæ *Melus*, quæ fuavem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *lufen*, quæ media fui parte ferpentem effe fignificat. Ne tamen fimile quid in Toupii conjectura locum habeat, facit hoc, quod *σελῆναι* inter piftoria opera exquifitioris artis fuerunt, quæ adeo ab horrida antiquitate aliena funt, nec, quomodo hiftoricus res Trojanas exponens, cum de panibus dicendum effet, placentas rarioris formæ et nominis fubjicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuiffe forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poëtæ licet, ubi oraculi illius vel eventus meminiffet,

meminisset, pro pane vel placenta, quæ priscis hominibus pro pane erat, genus exquisitius σελίνας aut τραπέζας σελινίνας poneret; etsi vel sic alia difficultas manet, quod non σελινωτὰ πλακοῦντα illa dicta, sed ἐπισέλινα. Neque autem adeo improbabile sit, etiam sine vocabulorum sonive fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiasset, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumturi Trojani, aut cum rei eventus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, ut a Lycophrone factum videas v. 1250—1253, deductos Trojanos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, ut Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent comesturi, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse, nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueverit notione nulla subjecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiæ quod inter cætera posuit: *Vidistin quidquam inficetius aut ridiculum magis? Trojanos pro mensis* apium *adhibuisse, atque eo denique, more Asinorum, vesci potuisse.* Non assequor, quid ille de hac planta statuerit. Etsi enim apii nomen latius patet, et incertum est, quale apii genus *veterum apium* sit, cum alii cum Matthiolo *petroselinum* nostrum, alii nostrum *Celery* id habendum

greges alebat, inprimis Etrufci et Galli, adeo ut fcrofam inveniri contigerit, quæ mille porcorum gregem ex fe prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Valef. XII, 2. Itaque poëta, qui mythis domefticis Græcis fabulis intexendis novitatis jucunditatem captabat, ad popularium fuorum judicium non infuaviter aut leviter fuem albam commemoraffe videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam hæc de alba fue fabula multis modis a veteribus narrata fit, quas, cui libuerit, apud Dionyf. I, 56, Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 fqq. (Locus in eo fic interpungendus: Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειγόνων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ᾠκισμένων Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς etc.) et Tz. ibi et ad 1232 (unde in Dionis Excerpta locus inferitur), Servium ad III, 390. VIII, 43. 81, et ex Fabio Pictore ap. Syncell. Chronogr. p. 199 D. cognofcere licet; quo ipfo poëtæ defenfio parata eft, cum fabulam tam infignem omittere noluerit. Signum ejus fuis Lavinii oftendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et, quod mireris in poëta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron 1259. 1260, eoque loco, quo fus cum porcellis immolata fuerat, facellum (καλιὰς) Dionyfii ætate fupererat lib. I, 57. Rem feciffe inutilem videri poteft poëta in hoc, quod Tiberinum deum facit prædicentem oftentum (VIII, 42 fqq.); cum prædictum hoc idem jam olim effet ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem fecutus effe deprehenditur ex Dionyf. I, 56, ubi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Æneas porcam ab ara fe proripientem in mediterranea, cumque in colle, urbi condendæ parum idoneo, procubuiffet, repente vox ex nemore allapfa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam una cum oraculo de menfis abfumtis Dodonæ vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionyfius fequitur lib. I, 55, et ex Cæfaris et Lutatii fide, qui eofdem fere auctores habuiffe videntur, Sextus Aurel. Victor c. 11 *Scrofam* narrat *incientem, quam cum e navi produxiffent, ut eam immolarent, et fe miniftrorum manibus eripuiffet, recordatum Æneam*, quod aliquando ei refponfum effet, *urbi condendæ quadrupedem futuram ducem.*

Hactenus poëtam veteres fabulas fufcipere vidimus; fed hoc non fine judicio factum etiam ex hoc judices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obfcuras fabulas fprevit et neglexit; qualis illa eft, quam Dionyfius tamquam ab indige-

nis acceptam narrat lib. I, 55, quod escensu facto in magna aquæ penuria scaturigo ex solo emicuit. Fons Solis inde appellari cœpit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, ut Æneas ibi consideret, ubi duo maria invenisset, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12, sed indocte, narratur, nam ad duo stagna aquæ salsæ in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Lacum Ostiensem referendum erat; ut jam monitum video a Cluverio p. 882. Tandem ostentum in Lavinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poëta tractari potuit. Nata et hæc anilis fabula videtur ex signis aquilæ et lupi in foro Lavinii positis, quæ Dionys. vidit, lib. I, 59.

Classem Trojanorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72 (p. 58), in quos inciderat Polyænus Stratag. VIII, 25, 2, ubi idem Trojanarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poëtæ *Thybris*, non *Tiberis* scribitur, qua de re tam multa argutantur Grammatici, [redacted]

fola manet. Faciem littoralis plagæ et Tiberini oſtii deſcribit poëta admodum diverſam ab ea, quæ noſtro ævo conſpicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; at Æneas *ingentem ex æquore lucum Proſpicit*; *hunc inter fluvio Tiberinus amœno Verticibus rapidis et multa flavus arena In mare prorumpit* etc. Quæ tamen nemora non ſoli poëtæ ingenio deberi credendum eſt. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactæ ſint, plerumque is habitus eſt, ut ſilvoſæ et paludoſæ ſint; tum alia paſſim veterum poëtarum loca, ubi de Romæ originibus tradunt, utramque Tiberis ripam arboribus denſam exhibent. Tandem meliore etiam Italiæ cultu Romanorum tempore littus hoc Oſtienſe lucis abundaſſe Lanciſius docuit in Diſſ. de Villa Pliniana in Opp. P. II, pag. 122, ubi in aggeſtiones littoris Oſtienſis factas, ſolo in mare ad III milliaria producto, poſt alios viros doctos inquirit.

Igitur a læva ſeu orientali Tiberis littore late, ex poëtæ non modo mente, ſed et ex vera locorum indole, patuit ſilva, et ea quidem adhuc commodi tempore *lauris* frequens, ut ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant hæc loca *Aborigines rege Latino*, ipſi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos urbemque Latini*. Idem nomen urbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inventa, dum condebatur, lauro; ut VII, 59—62 narratur: id quod poëtæ relinquendum; potuerunt enim etiam aliæ nominis eſſe cauſſæ: forte ipſe laurorum per hæc loca lætus proventus. Ager autem uſque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, ut poëta, latius ad totum Latium traduxit: ut cum lib. VII, 650 *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes uſque ad Lirim habitaſſe collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini urbem *Laurentem arcem* poëta, VIII, 1, aut *Laurentes muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia caſtra* lib. X, 635, novam Trojam appellat. In epithetorum ornamentis nulla ſubtilitas a poëtis et religio expectatur.

Æneas e loco, ad quem appulſa claſſe copias eduxerat, altero die miſſis, qui vicinas explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea caſtra munit VII, 157. 159, qui locus inde *Trojæ* nomen obtinuit. Eo alluſum lib. X, 26 *muris iterum imminet hoſtis Naſcentis Trojæ*. cf. v. 74. 75. In Trojæ hujus, Laurenti, Lavinii et Lanuvii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et ſeriores hiſtorici, ut Servius paſ-

I 2 ſim.

[redacted]

sim. Ita Dio et Tzetza excerptus p. 21. 42 Λαύρεντον τὸ καὶ Τροίαν λεγόμενον. Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 littus Laurentum et oram maritimam Trojam dictam perperam narrat. Satis est semel de hoc monitum esse. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 seqq. Sed et veteres passim scriptores, ut Strabo V, p. 350 B. (p. 229) Trojanos egressos statim Lavinium condidisse aiunt. Nomen Trojae ex Livio jam notum esse potest, lib. I, 1 *ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse: Trojae et huic loco nomen est. Ibi egressi Trojani.* Quatuor a mari stadiis seu passus quingentos eam distare Dionysius adjicit lib. I, 53, unde recte Virgilius VII, 158 *primas in littore sedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV stadia memorat, de Laurento loquitur, non de Trojae situ. cf. Cluver. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40 sqq.

Locus hic a Trojanis captus munitusque (χάρακα ἔθεντο etiam Dionys. I, 53), quem *Trojam novam* appellant scriptores, est is, quem poëta fere *castrorum* nomine ac notione designat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. Τειχομαχία castrorum Achivorum partem Iliadis constituit insigniorem. Sed Maro

[redacted]

riebat se camporum planities, in qua equestris pugna facta. In eosdem descendebat agmen pedestre, cum ad urbem appropinquaret: XI, 903—907. Castris ibi positis altero die, foedere et certamine singulari inter Turnum et Æneam frustra constituto, tumultuaria exoritur pugna; quam cum in neutram partem inclinari videret Æneas, subito partem exercitus ad urbem oppugnandam admovet. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Æneas pugna facta, quae Æneidem absolvit. Fugit fracto ense Turnus: inclusum se videt undique a corona spectantium. *Atque hinc vasta palus hinc ardua moenia cingunt* XII, 745. Scilicet hae sunt *paludes Laurentinae*, ad urbem usque productae: quibus Laurens hic tractus etiamnum invius et inaccessus est: idem tamen apris frequens, quos toties poëtae memorant. v. Cluver. p. 886. 887. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipse Maro lib. X, 107 sqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, silva pastus arundinea*. Erat igitur paluster hic tractus passim silvis consitus: uti omnino magnam agri Laurentini partem *silva Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea est, de qua lib. IV v. 381 sqq. accipiendi: *Silva fuit late dumis atque ilice nigra Horrida*. Per has fugam faciebat Nisus castris egressus ad interiora loca versus montes Albanos, et qui iis subest, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 sq.

A Laurento si ad orientem paullo altius in mediterranea processeras, III M passuum a mari, post haec tempora in edito loco *Lavinium* ab Ænea fuit conditum: *urbs et promissa Lavini moenia* lib. I, 258. Tria ista passuum millia redeunt ad XXIV stadia, quae Strabo lib. V, p. 350 B et Dionys. I, 56 memorant. A Roma aberat millia passuum XX. Sita urbs ἐπὶ λόφῳ τινὶ ap. Dionys. I, 45, sive collis is fuit, in quo nunc *S. Petronellae fanum* est, v. Cluver. p. 894, seu non longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Levano* appellatur. Ita Holstenius statuebat; v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lavinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica*, quod MIↃ passus ab eo colle abest. Iis Vulpius hactenus accedendum statuebat, ut ibi *lucus Patris* vel *Jovis Indigetis* fuisse videatur; esse enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abesse fontem Numici, ad quem Lavinium situm fuisse uno ore omnes tradunt. In hanc urbem delati sunt Penatus Trojani: v. sup. To. II, p. 303, in editissima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo,

plo, cujus etiam Strabo V, p. 355 A (p. 232) meminit, conditi, si Solinum audias p. 8, ubi v. Salmas. p. 49, atque in eo loco relicti, etsi Alba longa condita et sede regni facta. Etiam ea in re portentum intercessit, quod Dionys. I, 67 exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Caesaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus esse potuit ab initio, siquidem iis Iↄ, vel, ut alii tradiderant, IↄCC jugera satis fuere ad arandum: vid. inf. ad lib. XI, 316 sq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum suum a Latino rege, ut Trojanis assignaretur colendus, propositum, ut ibi videbimus. Nomen urbi a *Lavinia* inditum constans fuit fama a majoribus accepta, etsi quæ illa fuisset, varie erat traditum: v. Dionys. I, 59. Lavinum quoque Latini fratrem videntur prodidisse olim quidam, ut e Servio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quæ ad consilium nostrum non faciunt, videndi Cluverius et Vulpius Lat. ant. To. VI. add. Lucatelli Diss. in *Diss. dell' Academia di Cortona* To. VII, p. 109. Hoc unum monebimus, *Laurolavinii* nomen ad seriora tempora post Vespasianum spectare; colonia

[redacted]

fuisse videtur, nam alveum habuit ulvosum et limosum: Ovid. XIV Met. 598. 599 *Littus adit Laurens: ubi tectus arundine serpit In freta flumineis vicina Numicius undis:* et v. 601 *tacito cursu* de eodem.

Haud longe a Numicii fonte, nec nisi VI M passuum intervallo. *Juturnae* fuit *lacus* et fluvius et fons: quem ex montis Albani radicibus, utque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V milliario ab Ostia, VII ab urbe Roma, misceri tradunt Cluver. p. 722 et inde Vulpius Lat. ant. Tom. VI, p. 225. Esse ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur To. V, p. 218 (quo tamen loco Juturnae lacum cum altero illo confundit, quem poëta lib. XII, 745 memorat). *Juturnam*, Nympham, Turni sororem, adeoque Dauni filiam (unde XII, 785 *Daunia dea* est), edidit Maro noster: an vetere auctoritate, non constat; argute tamen seu invenisse seu usurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis situ numen curare populares suos et tueri adversus advenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Juno cum Juturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134 *At Juno e summo.* Fuisse Juturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine jam Varro LL. IV, 10 esse doctum a juvando, ejusque fontem haberi saluberrimum. Adjiciunt alia commenta Servius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romae quoque *Juturnae lacus* et *fons:* vide v. c. Ovid. Fast. I, 708 seqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I, pag. 346 sq.; itaque et *Juturnalia* festum. Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140. Diva— *stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142 *Nympha decus fluviorum:* Sed, tamquam poëta, genus pro individuo posuisse videri debet, et ornamenta adjecisse. Ornans quoque epitheton *sonoris*; nec alia vis inesse putanda. Ornavit porro idem fabulam de nympha a Jove amata ibid. 140 sqq., quam suo more exposuit Ovid. Fast. II, 585 seqq. Alia Numicii fl. nympha fuit *Anna perenna*, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poëtis Romanis.

Ab his inde locis surgit campus in clivum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX a Lavinio annis condita est ab Ascanio *Alba Longa:* quae res ostento suis albae jam Aeneae fuit significata

[redacted]

ſignificata VIII, 81 ſeqq. *Ecce autem ſubitum* etc. Albæ exſtructionem jam Jupiter Veneri prædixerat Æn. I, 267—271 *At puer Aſcanius—et longam multa vi muniet Albam.* Urbis conditæ etiam alio loco meminit poëta lib. V, 597 *Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab urbe nomen accepit *mons Albanus.* Sed illo tempore, quo Æneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti,* XII, 125. Sub monte *lacus Albanus:* de quo lib. IX, 387 *lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti Albani.*

EXCURSUS IV.

Veteris Italiæ origines, populi et fabulæ ac religiones,

VII, 37 ſqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit ſtatus* etc.

Primum obſervandum eſt, Virgilium Latii res non perſequi, niſi quatenus ad Aborigines ſpectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etſi, ante Aborigines, Siculos partim etiam Umbros, in his locis fuiſſe conſtat. Porro tenendum, Aborigines hos, ſeu, quod videbimus, Auſones,

[redacted]

Intra *Aboriginum stirpem* poëtam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quæstio est inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quæ, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex cæteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poëtæ interpretationem satis esse videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquissimis veteris Italiæ habitatoribus, sed *post Umbros* et *Siculos*. Quæ de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inventum nomen puto, ut primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tamquam αὐτόχθονας, respectu ad advenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt posthæc Aborigines sub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui sub rege erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere cœpisse videtur. Virgilius tamen, ut poëta, jam Æneæ tempora Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione æstimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, *Aboriginum* memoriæ et nominis *prima vestigia* circa Reate, ultra Velinum lacum et fluvium, in Umbris occurrere. Ex his locus versus mare vicina quæque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam servabant Dionysii adhuc tempore, quem vide lib. I, c. 14—17. 18 cum illustrationibus locorum, quas dedit *Cap Martin de Chaupy* (in *Decouverte de la Maison d' Horace* Tom. III, p. 112 sqq.). Ut adeo Aboriginum nomen ad unum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Mature cum barbaris illis promiscue habitarunt Pelasgi; terram a populis per solitudines errantibus male habitatam facile occuparunt advenæ, ut nostris ætatibus Americam. *Pelasgi* qua origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciæ quidem locis eos in Græciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phœnicibus eos habuisse litteras; unde tamen perperam colligitur, eos Phœnicia origine et ipsos fuisse: hoc inter certiora refero, antiquissimo jam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos: id quod Dionysium adduxit,

duxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Græcos referre videret, ut Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluverius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, ut, *quid* ex iis, quæ a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, *sequatur*, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; unam ab Œnotro ex Arcadia, XVII ætatibus ante bellum Trojanum, alteram e Thessalia, Deucalioneo ævo, et tertiam ab Evandro LX annis ante b. Troj. Antiquissimus ille Œnotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. 11 sqq. De *Peucetio* v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Consedisse dicitur Œnotrus cum suis in sinu Lametino inferioris Italiæ, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum usque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et ultra eos ipsos fines progressi sunt; uti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum mox dictus est. Cf. quæ ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI,

[redacted]

dam, permisceri, multoque pejus pro iisdem haberi; ut mihi adeo satis liquere videatur, primæ huic Pelasgorum coloniæ, si modo ea unquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus esse commune, nec quicquam amplius teneri posse, quam hoc: antiquissimis jam temporibus de Pelasgorum sub Œnotro sedibus in inferiore Italia occupatis famam fuisse inter Græcos.

Altera Pelasgorum colonia, sub Deucalionea tempora deducta, ea est, a qua Aboriginum cum Pelasgis in unum populum coalescentium origo repetenda videtur. Ex Thessalia illi ejecti alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonæ accepto, quod etiam Macrob. I Sat. 7 recitat, Ionium trajecerant, et tempestate vexati ad ostium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars castra et urbem muniunt, alii ad interiora terræ pergunt, et Umbris primum, tum Aboriginibus lacessitis, ubi ad Cutiliam eventum habere vident Jovis Dodonæi responsum illud, cum his fœdus faciunt, agrique parte accepta adversus Siculos belli societatem ineunt hosque tandem ab utraque Tiberis parte sedibus ejiciunt. v. Dionys. I. 18—21. Sed Pelasgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando post variis calamitatibus et dissensionibus domesticis agitati, in varias partes dispersi sunt. Pauci, qui remanserant, Aboriginum nomini suum paullatim submiserunt. v. ibid. ad c. 30. Accesserunt mox Pelasgi ex Arcadia sub Evandro, de quibus alio loco videbimus; tum Græci cum Herculi aliique. Dubitari itaque non potest, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Græcorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelasgicæ et Hellenicæ fuisse stirpis, multaque ex horum sermone et religionibus illos adscivisse, Quo ipso poëta paratam habet excusationem, quod multa in his locis ad Græcanicam religionem deflexit; ejus enim vestigia passim etiam Dionysius agnoscebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelasgicæ stirpis habendos videri pronuntiavimus. Recte, si quid videmus; Faciunt enim multa, quæ hic enarrari nequeunt, manifestum, Aborigines ad *Ausonum* nomen pertinuisse, quod late per totam Italiam sedes non uno nomine habuit, ut tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim usque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum successit, eo usque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, passim Ausonum nomen servarunt; unde apud

apud Feftum, in *Aufonia*, ea pars Italiæ, in qua funt Cales et Beneventum, prima Aufonum fedes fuiffe traditur. Ad Lirim urbs Aufona adhuc fub Romanis fuit, nam U. C. 440 ea cum Minturnis et Vefcia ab iis capta, *deletaque Aufonum gens :* Liv. IX, 25. Ex eodem genere homines fuiffe neceffe eft, qui loca intra Lametinum et Scylacium finum tenuere, antequam Pelafgi Œnotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Ofcorum*, ex Opfcis, nomen habuit, quorum fuperftes ad feriora tempora fuit numerus per loca Campaniæ proxima Atellis, unde et *linguæ Ofcæ* nomen manfit, quam Aboriginibus et Aufonibus communem fuiffe adeoque Latinæ ortum dediffe neceffe eft. Pars Aufonum in *Sabinos* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior ; facta fcilicet magna vitæ et morum mutatione, alii veterem afperitatem retinuere ; aliis Græcarum coloniarum artes et inftituta adfcifcentibus. Confentiunt cum his loca Ariftot. de Rep. VII, 10 ᾤκουν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυῤῥηνίαν Ὀπικοὶ, καὶ πρότερον, καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες, et Dionyf. I, 72 ex Ariftotele, Ὀπικὴ, *in qua Latium*. Et Thucyd. VI, 1, cum Dionyf. I, 22, *Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam trajeciffe :* etfi Thucydides Siculos in inferiore

[redacted]

Habemus jam communem Aufonii generis ftirpem, de cujus remotiore origine inquirendi locus nunc non eft; etfi proclive eft a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericum genus, olim eam retulere fcriptores apud Dionyf. I, 10. Verum nec definiri quicquam in agreftium gentium originibus tam antiquis poteft, nec ad unum fed ad plures e feptentrione et occidente adventantes barbaros populos prima Italorum origo referenda effe videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod pofuimus: novum in carmine noftro fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iifdem prifcis populis, inprimifque ab Aufonibus et Aboriginibus, procedere: modo adolefcentum, qui hæc legent, animos eo adhuc intenderimus, ut Romanorum originem linguæque Latinæ cauffas fuo ipfi judicio ex fuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eft Aufonum, genere, fed cum Pelafgis, Trojanis ac Græcis mixto, ad intelligendum in promtu eft, fermonem Romanum a Latinis inprimifque ab Albanis profectum, communem eundemque cum fermone Aufonum, hujufque nonnifi dialectum fuiffe, excultam temporum fucceffu, cum cæterorum Aufonicæ ftirpis populorum fermo antiquam afperitatem retinuiffet. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Græcis, cætera proprias ac domefticas; barbariem et horridam vetuftatem in iis facile agnofcas, inprimifque fuperftitiofum deorum metum, quem fane injicere animis poterant magnæ ac crebræ naturæ converfiones et perturbationes in his locis ex tremoribus foli, ex ignibus fubterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum ftagnatione filvarumque vaftitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in finibus anthropophagorum Læftrygonum; facra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum cæfarum pellibus accepta. Habebant iidem fabulas et narrationes fuas a majoribus acceptas fuper origine fua ac primo vitæ cultu, fymbolis fere ac fymbolicis perfonis expreffas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum fuper illuftrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturæ eventis infigničoribus, fed fabulofo illo fermonis et narrationis genere exponi folitas; neque poëtarum ingeniis, ut inter Græcos factum, expolitas et ornatas; fed ipfa argumenti triftitia aut fœditate notabiles, ut de Caco latrone. Itaque Italici mythi longe a Græcæ fabulæ fuavitate abfunt; nec varietas grata ineft, et

major

major ornatus pars ab ineptis verborum lusibus aut veteris sermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta: Cum enim veteres ritus, ut fit, et essent admodum mutati et caussa eorum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et sacra interpretari conati ad verborum lusum et originem confugerunt et inde fabularum caussas deduxerunt. Passim tamen Græcanicæ quoque fabulæ aspersa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quæ VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos servati, tandem ab his ad Romanos pervenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter majores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Jove Dardana pubes Gaudet avo.* Aboriginum alii mythi fuere de *Jano*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, symbolicæ fere naturæ, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quæ apud Varronem, Festum, Macrobium, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operæ pretium, in illis otium consumere:

[redacted]

traxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini majores edere Faunum, Picum et Saturnum atavum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitisator, curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex Janique bifrontis imago Vestibulo adstabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Œnotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, sive ab Italo rege sive ab alia caussa ductum. cf. Excurs. XXI ad lib. I. Italum Œnotrios, qui dispersi habitabant (νομάδας), ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia conviviaque publica (συσσίτια) ad suum usque tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10, quod frustra conantur ad Saturnum revocare. Quidni Œnotriis suas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seriores retulerunt: quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Janus, inter Latini majores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; ut alio loco videbimus.

Sed majorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, *tertio* quidem loco, attulit insanum Graecanicae doctrinae in patrias historias et religiones inferendae studium inter Romanos, quod a pluribus caussis profectum est. Partim enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historicorum exemplum in originibus veteris Italiae e Graecia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus (v. sup. p. 129 sq.) narratio et disputatio, partim denique animadversa in nonnullis Graecanicae originis et linguae vestigia eo adduxerant multos, ut omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent,

essent, ad Græcos referre, ex Græcis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quæ a Græcis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, ut suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisci temporis populo. Majores nostri regum stirpes ad Trojanos vel Græcos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum urbium nomina et origines a Græcis repetebant, quandoquidem colonias Græcas in multis Italiæ passim locis consedisse acceperant.

Hujus generis mythologiis pleni sunt Grammatici, inprimisque Macrobius; in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quemquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod gravius est, antiqui isti scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta *Cato* inprimis fuit, qui sero litterarum Græcarum studio ad pravam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adjungit P. *Sempronium Asellionem* Dionysius I, c. 11. *Cæcilium*, qui Græcam urbis Romæ originem ediderit, Strabo memorat lib. V, p. 352 C; qui tamen forte est *Cincius*, cujus nomen apud Dionysium quoque lib. I. 74, p. 59 Hudf. Καίκιος

[redacted]

Pravo hoc Græcæ doctrinæ ſtudio doctiſſimos ex Romanis ſi quis imbutos fuiſſe audierit, non amplius mirabitur Etruſcos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedæmoniis, deductos ferri; Tibur eſſe Argivorum coloniam (VII, 672); Haleſum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 ſq.); Ariciam Dianæ amaſium Hippolytum excepiſſe (761 ſq.) Comparet aliquis Faſtos Ovidii v. c. IV, 63 ſqq. et ad ſacrorum rituum feſtorumque cauſſas origines ibi traditas attendat, aut ad Quæſtiones Romanas Plutarchi. Innumera hujus generis ſunt alia apud Servium, Plutarch. Romul., Juſtin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De inſtituto talia perſequuti eſſe videntur Alexander Polyhiſtor et Avianus aliquis, qui iambis totum Livium ſcripſit, ut Servius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de urbium Italicarum origine*. Si forte mireris, quomodo his ſomniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum eſt ſimilis vanitatis, qua viri docti ſuperiore ætate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phœnicia verba ſe tenere putabant), repetiere.

Ita tandem factum eſt, ut pauci Latini mythi propriam ſuam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quæ Græci de Κρόνῳ ſuo narrabant, etiam auream ætatem (v. c. Æn. VI, 793—795) et Jovis impia conſilia. Faunos, qui Latio et Etruriæ proprii ſunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miſcuerunt, adjuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Muſis: et ſic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnum ex Melicerta, qui Phœnicum utique navigationibus ad Græcos pervenerat forte is jam a Cadmo illatus et Palæmonis nomine inſignitus. Res tandem eo adducta, *ut peſſimi fabularum ſuarum interpretes eſſent Romani*. Nec quicquam fuit Italis adeo domeſticum ac proprium, quin a Græcis repeterent. Ipſum Janum ex Perrhæbia Theſſaliæ qui adducerent, fuiſſe video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creuſa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Janiculum ab Ione, Creuſæ filio, ex Euripidis fabula noto fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2. Maia, quæ, ut ſupra vidimus, mater Terra erat, ad Majam Mercurii matrem revocata eſt. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem eſt depravata. Gell. conf. XIII, 22.

Tandem *quarto* loco ineptis et pravis etymologiis turbatæ ſunt hiſtoriæ antiquæ Italiæ plus quam credi poteſt. Hoc quidem ſtudium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipſamque adeo verborum originem inveſtigandi, jam inter

 Græcos

Græcos parum ad sermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros sonorum lusus substitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, ut Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipsis historiis et fabulis noxæ fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres scriptores. Ut Umbros quasi Ombrios dictos, Thuscos a sacrifico ritu dictos, et similia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti sunt ex vocis sono! Latium a latendo cum duxissent, quæ non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebræ. Anna Perenna in Didonis sororem mutata, et Nympha Numicii illa facta, cum dea esset indigetum numero, et haud dubie anni initia fausta designaret, conf. Macrob. I Sat. 12 Januario—*et publice et privatim ad Annam Perennam sacrificatum itur; ut annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum urbs, nomen habens cum ave ardea commune, fabulam absurdam peperit avis ex urbis incensæ cineribus enatæ. vid. Ovid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quasi bis vir et vitæ redditus ib. XV, 407 sqq.

ad Italiæ littora accessu. De Hercule quidem fabulas innumeras, magnum inprimis urbium numerum Italiæ ab eo vel ab ejus filiis conditarum, narraverunt, Ulyssis autem progenie aut sociorum stirpibus omnem passim Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausone, seu Circes filio ex Ulysse seu Calypsus, ortum habuisse narrantur. Festus: *Ausoniam appellavit Auson Ulyssis et Calypsus filius eam primam partem Italiæ, in qua sunt urbes Beneventum et Cales* (hoc quidem, ut supra vidimus, recte; nam ea Italiæ pars Ausoniæ nomine proprie insignis fuit); *deinde paullatim tota quoque Italia, quæ Apennino finitur, dicta est Ausonia* (hactenus vere: sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuisse Aruncam urbem ferunt* (Suessa Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Ulyssis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres urbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionys. I, 72 (p. 58) cf. viros doctos ad Stephan. in Ἀρδέα et Cluver. pag. 976. Latinum Circes et Ulyssis filium jam Hesiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alii, forte ipse Telegoniæ auctor, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, ubi v. Intpp. add. Geopon. XI, 2, ubi v. Niclas. V. C. Corruperant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus sequutus est p. 135 D. Hujus generis multa in primo statim libro Dionysii et Solin. cap. 2 cognosci possunt. Traducta quoque res ad alios a Troja seu reduces seu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Serv. ad Æn. I, 242. Corrupere Romani ipsas sacrorum suorum domesticorum origines, ut Lupercalium, quæ ex Arcadia repetiere. De Fauno v. Plutarch. Parall. p. 315. c. Quæ omnia si semel animadversa et perspecta habueris ducta illa ex prava opinione, sed cum ratione certa, multarum obscuritatum et difficultatum nubem ex vetere historia facile dispulsam esse intelliges.

Quid quod satis probabile mihi sit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod vetus mammæ nomen est, Romæ nomen deduxisse nonnullos videmus; ut alios a *virtute* ac *robore* ad Græcam vocem ῥώμην. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum esset, hominum animos ad conjecturas convertit, quæ postea in narrationes abierant. Quod si verum est et ex antiquioribus sumtum, quod Servius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, ut Tiberis priscum nomen *Rumon* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquissimo aquarum et amnium nomine

per

per Celtas et Graecos vulgato: *Rha, Rhe, Rhu, Rhin, Rhian, Rhei* (*ῥέω, ῥόος*), non improbabile sit, urbis nomen a flumine esse ductum, et omnia alia, quae narrantur, pro commentis seriorum aetatum esse habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et caussas corruptarum fabularum veteris Italiae, ut mihi via ac ratio expeditior sit ad ea, quae in sequentibus erunt tradenda.

EXCURSUS V.

Historia veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Jano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 sqq. *Rex arva Latinus et urbes Jam senior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.* Cum haec sint quasi potissima historiae veteris mythicae Italicae capita: disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius.

[redacted]

et rescissa Cæli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, revocarunt.

Ut autem Græci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiæ versus Græciæ occidentem eos impulisse videtur; *Occidentem* enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrusus delitescit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἅλα appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548 et al., et Κόλπος 'Ρέας apud Æschyl. Prometh. 836. Juvabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Jovem fugiens eo venerat. VIII, 320 *Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis.* Ex his manifestum fit, quo tot doctorum virorum somnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam suavis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatæ.

Receptus inde est Saturnus in Annales tamquam *gentis conditor*, et legum vitæque mitioris auctor rexque Latii vetustissimus; uti nullus facile est populus, qui non idem symbolica nomina pro stirpis suæ auctoribus habuerit. Difficultatem ac molestiam fecit mox scriptoribus *Janus*, quem et ipsum mitioris vitæ inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Est *Janus* hic et ipse inter mythos Latinos referendus deusque eorum domesticus. *Nam tibi par nullum Græcia numen habet*, ait Ovid. I Fast. 90; nec dubito, eum ab initio nihil aliud quam almæ naturæ, excultæque ejus dotibus vitæ, symbolum aliquod fuisse. Itaque in Saliaribus carminibus *deorum deus* audiebat (Macrob. I, 9) tamquam principium rerum adeoque etiam deorum. Traductum inde symbolum ad alia cognata, ut designaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum ejusque vertentis se nova exordia, mundi quoque seu cæli ortum et occasum, et sic porro: ita enim, ut in varios significatus symbola detorquerentur, ipsa res ac necessitas ferebat. Ita ipsum complexum siderum et cælum designasse dicendus secundum Messalam ap. Macrob. l. c., ipsum chaos et ex eo orta rerum facies apud Ovidium in Fast. I pr. Plura alia, etiam multarum rerum inventa, ad Janum retulere seriores non modo Grammatici sed etiam scriptores Romani, ut ex Ovidii Fast. lib. I intelligi potest, partim rerum similitudine partim nominis origine ab *eundo* repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Serv. ad Æn. VII, 610 et al. Quod belli pacisque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod ejus religio erat antiquissima: unde invaluerat, ut bello indicto templum

templum ejus ad supplicationes pateret. Distinguenda ab iis alia a serioribus adscita, ut prudentiæ opinio a duplici facie; nec pro mundi anima Janum dictum esse antiqua auctoritas firmat, aut inter sidera Jani numen ortum, ita ut navicula inter Booten et Virginem ab initio dictus et habitus Janus esset: quæ nuper fuit ingeniosa V. C. *Dupuy* opinio: Critolai enim fides nulla est, Grammatici in phænomena Arati ludentis, in libro suppositio Plutarchi, Parall. p. 307. 308.

Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsum inter vetustissimos *Italiæ heroës* seu *deos* esset relatum, dubitatum est *inter Janum et Saturnum*, uter altero esset antiquior. Plerique tamen Janum priorem Italiam obtinuisse narrant, et advenam Saturnum ab eo esse exceptum: cf. Ovid. Fast. I, 233 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 319 *primum* Saturnum in Italiam venisse dicat, multa argutati sunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1 legitur: quam inanem esse ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Janum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam primis h. e. antiquis tempori-

[redacted]

Camenas dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicaverat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat (Plut. in Numa p. 65 A). Camesene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Janiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camese duxerat, qui cum Jano eas terras tenuisset: sed narraverat hoc ex Græco homine, Protarcho Tralliano; ap. Macrob. Sat. I, 7; at cf. Athen. XV, 13, p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L.L. IV, 10 disjungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc.

Ex hac igitur Venilia susceptam Jano filiam *Canentem* in matrimonium accepisse narratur Picus, v. Ovid. Met. XIV, 333 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum ejus amorem sprevisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus—quem capta cupidine conjux Aurea percussum virga versumque venenis Fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aves inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Serv. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatæ formæ peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo juvenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ovidius in Circes ædibus Met. XIV, 313 sq., ut augurandi peritia in Pico expressa videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet ejus signum in Latini regia positum: v. 187 *Ipse Quirinali lituo —sedebat—Picus equum domitor.* Servius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater*; et lib. XII, 766. 769 est Faunus *Laurens deus.* Martis filium ediderant alii: Dionys. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum in ejus ætatem Evandri et Herculis accessus ad Italiam a Græcis relati essent, frequentior ejus ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis hæc tenebimus: Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priscæ Italiæ, et priscarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: hæc enim futura prænoscendi ac prædicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos movebat: nec aliter barbari Americæ et Africæ populi de diis suis statuunt. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque ejus celebre oraculum in luco Albuneæ apud

Tibur;

Tibur; de quo v. lib. VII. 82 sqq.; ab eo enim acceptum nobile illud responsum de Lavinia. Symbolicum quoque nomen est *Fatua* pro uxore Fauni habitæ futura præmonentia. v. Justin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, serius forte, versibus rudibus fuisse reddita, quod versuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos versus poëtarum superiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *scripsere alii rem Versibus, quos olim Fauni Vateisque canebant.*

Hoc numen Romani de Pane Græcorum interpretati sunt: inde etiam Faunos (v. Æn. VIII, 34) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4. Habiti Fauni inter comites Bacchi et orgia celebrantes, etiam in artis operibus: qua de re egimus in *Antiquar. Abhandl.* c. II, p. 53 sqq.

Inde inter priscos Italiæ seu Latii reges idem Faunus relatus est, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus est l. c. Eo regnante Evander ex Arcadia in Italiam venisse ferebatur. v. Dionys. I, 31, Justin. XLIII, 1, O. P. R. 5. Constituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnaverit Faunus cum cæteris regibus. Syncell. p. 171.

[redacted]

vix ita se habere potuit, cum Latii vox antiquior ipso rege fuerit, unde Latini dicti. Mirum est, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, ubi Latinus in inferiorem Italiam, ad veteres Pelasgorum ad Œnotro adductorum sedes, revocatur: filiam ille suam Λαυρίνην Locro Alcinoi fratri Italiam extremam insidenti despondet; occiditur uterque ab Hercule hospite. Scilicet omnino Græci mythographi, quoties regem Italici soli nominare volunt, Latini nomine utuntur. Pro Latino, ad quem Æneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipso Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Sive tamen fuit Latinus aliquis, seu non fuit, intelligendus utique est rex urbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii constituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec unquam fuit, nisi Romanorum.

EXCURSUS VI.

De oraculo Fauni in luco Albuneæ in agro Tiburtino.

VII, 81 sqq. *At rex sollicitus monstris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta Consulit Albunea.* Sententiam verborum et vim supra declaravimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquæ Albulæ, medicatæ et sulfureæ; ex earum fontibus unus est *Albunea,* fons et Nympha, forte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albuneæ dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poëta. Nostra adhuc ætate imminent Anienis catarractis ruinæ templi, quod Sibyllæ Tiburtinæ esse volunt viri docti, nullo graviore, quam quod vetere fama ita traditum est, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poëta spectari et versibus his describi contendunt. Copiose hanc opinionem adstruxit Vulpius in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, ut solent ex Italis multi, modo patriæ suæ, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum ac sermonis ignoratione, multarum urbium sedes et ruinas prave interpretari, ita vir doctus in poëta usum loquendi, orationis vim et rationem, sententiam, communem sensum, omnia evertere maluit, quam veritati concedere. Ut Sibyllæ templum ad hos Albuneæ lucos revocare possit, interpungit v. 82 post: *oracula Fauni F. g. adit. Lucosque,* ut scilicet Fauni templum res a Sibyllæ oraculo diversa sit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, ubi Inui Castrum fuit (sup. VI, 776.) Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX,

cf.

cf. c. 7, quam oleastrum Fauno sacrum ex Æn. XII, 766. Sed hæc et reliqua omnia contortissima sunt, ut in his hærere necesse non sit. Sibyllæ Albuneæ nomine signum marmoreum in villa Atestina habetur, quod etiam in Vulpio ære expressum est; de quo tamen, nisi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCURSUS VII.

De fabularum Græcarum usu, et de Italiam in illarum naturam deflexarum habitu; tum de Turno.

VII, 371. 372 *Et Turno, si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres mediæque Mycenæ.*

Pravum inter Romanos scriptores, inprimis veteres, fuisse studium deflectendi veteres Italorum mythos ad Græcas fabulas et repetendi origines rerum urbiumque Italicarum e Græcia, supra Excurs. IV diserte expositum est.

Quod tum inter caussas corruptæ historiæ memoriæque omnis veterum Italorum obscuratæ retuli: hoc Virgilius, summus poëta, seu communem opinionem sequutus, seu, si acriore judicio verum perspexit, utilitatem tamen amplexus, pro adju- [redacted]

Italiæ, quos ejusdem stirpis quasi surculos ac propagines aut populi ejusdem tribus appelles, tam multæ, et diversæ quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, essent narrationes de auctoribus suis ac primis heroibus regibusque: selegit quidem ex iis poëta nonnullas, quas carmine tractari posse videbat; ex earum tamen ipsarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obscuriores pleræque essent doctisque viris multo minus notæ ac Græcanicæ, verum et horridi aliquid et agrestis, aut jejuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis ubique abstergere potuit. Ex hoc genere sunt: bellum inter Laurentes Trojanosque cerva cæsa, quæ Silviæ in deliciis erat, concitatum; Cæculus scintilla ab Laribus foco impositis desiliente a matre conceptus (cui similis fabula de Romuli et Remi ortu apud Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore vomebat; mutatæ in Nymphas naves; Ocnus, Mantuæ conditor; Camilla infans hastæ illigata et trans amnem jacta; strix Turni os circumvolans mortemque portendens. Quæ fabulæ cum poëtæ summi arte et ingenio expolitæ vix nitescant; prorsus omittendæ fuere aliæ. Nec vero hoc mirabitur, qui meminerit, Græciæ veteris fabulas ab initio forte non minus a poëtica elegantia, suavitate et dignitate, alienas, magno plurium poëtarum sibi invicem succedentium studio fuisse expolitas; Italicis autem fabulis similem fortunam nunquam contigisse, uti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quæ ne definita quidem et constituta satis sunt, ut attributa deorum, quæ apud Græcos artificum opera egregie sunt disposita et descripta. Inde factum arbitror, ut falx, quæ Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adjecta sit lib. VII, 178. 179 *paterque Sabinus Vitisator, curvam servans sub imagine falcem.* Clavis proprium est insigne Jani. At apud Festum in *Claudere* Portumnus clavim manu tenere dicitur, ut deus portuum. Qua re adduci se passus erat Heinsius ad Ovid. Met. XIV, 334, ut Janum aliquem Portumnum sibi fingeret.

Hæc cum ita se haberent, deligendæ fuere Maroni fabulæ ex multis paucæ, eæque non modo succo et sanguine, verum etiam habitu ac specie, ut ita dicam, Græcanicæ fabulæ vestiendæ. Quo ipso et novitatis aliud genus consequutus est poëta, et permixtis inter se illigatisque fabulis Græcis Italicisque ornamenta habuit in promtu quæ pro lubitu aut consilio adhibere posset. Originibus autem populorum et urbium Italiæ a Græcis repetitis,

repetitis, non modo contextus rerum et carminis aequabili, nec a se abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas, quae carmini omnium maxime accommodatae esse solent, ut adjungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Caeterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poëtam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriae urbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quaeritur (v. Excurs. VI ad lib. III). Poëta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundavit (vid. Disq. II, pag. LXXXVII, conf. VII, 205 sqq.

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam jucunda instituitur libro VII narratio, Graeca est fabula, diverse a diversis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 post Dionys. I, 34. 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda adversus Trojanos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari episodii laudem habet. Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedeas insulas huic heroi consecrasset, Dauniaeque vicinia poëtae locum fecisset, quo commode intexi posset.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, [redacted]

adscripti sunt, inter elaboratissimos poëtæ locos est. Suavitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Græcis ducta est. Verum nec ejus omnino ulla ratio reddi potest, nisi teneas hoc, omnes populos, qui cum Turno in Latini partibus sunt, Græca origine ortos ferri; Æneæ contra socios addi prisca origine Italica. Qua de re seq. Excurs. VIII agetur.

Est scilicet ejus artificii, quod modo exposuimus, argumentum vix aliud illustrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Æneidis heroës est, adeoque magnam carminis partem ad ejus nomen et personam accommodari necesse fuit. Fuisse de eo fabulas domesticas conjicere licet ex pateræ, vulgo pro Etrusca habitæ, argumento: Hercules enim clava virum prosternit, adscriptis vocibus: HERCLE. THURN. Verum his relictis omne Turni nomen ad Græcas, quæ de eo ferebantur, fabulas revocavit Maro. Dumque adeo Græcæ fabulæ semel in Turnum essent translatæ, ad multas alias patefacta est hoc ipso via et aditus.

Turni itaque originem poëta a *Danaë*, Acrisii regis Argivorum filia, Persei matre, repetiit: fabulam vulgarem sequutus, qua *Ardea a Danaë, Persei matre, condita* credebatur: Plin. III s. 9. Danaë enim vitio a Jove accepto intra arcam a patre inclusa inque mare præcipitata, inde ad Seriphum, unam ex Cycladibus, delata, a piscatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a prædonibus repertam narrasse videntur. Inde Plinium XXXV, 40 s. 32 illustrandum arbitror: *Artemon* pinxit *Danaën, mirantibus eam prædonibus.* Accessit hinc alia fabula: Danaën fuisse ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidisse. Navi quidem cum sociis advectam poëta noster tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis*, inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur urbem Acrisioneis Danaë fundasse colonis Præcipiti delata noto.* Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Servius male ad loci hujus interpretationem admovet, ad v. 372, cujus nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiæ parte Danaës appulsus factus esset, non constante satis fide traditum videtur; aliis ad Apuliæ littus, aliis ad Ardeatem agrum, escensum factum prodentibus, aliis ad ipsa Romæ loca cum filiis Argo et Argeo v. Serv. ad VIII, 345. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum lusui originem debet, ac si Daunia, quæ Apuliæ pars est, a Danaë, Acrisii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxisse

iſſe vetus fides eſſet, Danaës fabula etiam ad Rutulos tracta et revocata eſt.

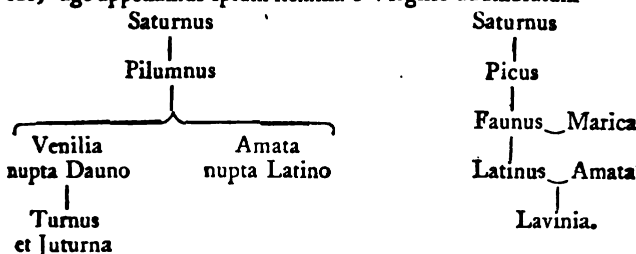
Itaque Turni quoque genus ab eadem Danaë repetitum a poëta in verſibus ſupra adſcriptis: Turno *Inachus Acriſiuſque patres mediæque Mycenæ.* Generis ſplendorem egregie ornavit poëta, etiam nominum vetuſtate, pro eo quod dicere poterat, ab Argivis regibus Turnum genus ſuum duxiſſe. Acriſius, Danaës pater, Argivorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acriſiuſque patres*), Perſeus autem, Danaës f., Mycenas condiderat regnique ſedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Prœti filio (hinc: *mediæque Mycenæ* pro media Græcia).

Ex Servii ad lib. VII, 372 narratione Danaë ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit) *oblata fuit: qui eam ſibi fecit uxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poëta) *originem ducere.* Nihil de his diſerte Virgilius: ſed is Turni genus alia arte ad ſummam nobilitatem evexit, dum ei majores aſſignavit veteris Italiæ heroës ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, diſpiciemus hæc paullo curioſius. Alia narratio apud Serv. ad VIII, 345 occurrit:

[redacted]

quidem Turnum matruelem Amatae fuisse tradit. Paullo ante *consobrinum Amatae* dixerat. Itaque et hæc poëta non invenit, sed in suam rem transtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus avus.* Non subtiliter cum poëta agendum, qui Pilumnum modo avum, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abavum Turni facit (X, 619 *Pilumnusque illi quartus pater)*; utitur enim communibus vocabulis parentis, avi, latiore sensu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos conjugales sit, atque infantiæ mala propellat, modo qui e diis agrestibus sit, pilo invento rusticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Serv. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit hæc ipsa interpretationis diversitas vetustatem religionis. Per Pilumnum autem genus suum Turnus ad ipsos deos Saturnios et ad ipsam Junonem referre debuit, etsi, qua ratione id factum, obscurum sit; nam Juno lib. X, 618 *Ille tamen nostra deducit origine nomen, Pilumnusque ipsi quartus pater.* Ut obscuritates hujus stirpis tollantur, age apponamus ipsum stemma e Virgilio adumbratum

De *Juturna*, Turni sorore, Nympha Latii, supra Excurs. III extr. disputatum est.

Etsi igitur Turnus Græcam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus est. Inde exclusus est conjugio Laviniæ ab oraculo, quod advenam ei destinaverat, nonaliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iisdem vertitur argumentatio Amatæ VII, 365 sqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellavit Victor O. G. R. 13, gravis est lapsus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus evertit. Cæterum de Turno et Ardea post Cluverium egit copiose Vulpius in Vet. Lat. Tom. V, sed doctrinæ subtilitatem in plerisque desideres, copiam facile concedas.

EXCURSUS

EXCURSUS VIII.

Ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant.

VII, 640 sqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate investigasse et commode atque ingeniose carminis sui indoli accommodasse videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et quae singulis locis veteres fabulae ei ante oculos versatae sint, sub unum obtutum exponere.

Primum quidem illud observatione dignum inprimis est, quod *in Turni partes*, quem a Graeca origine genus ducere memoraverat, adduxit eos *populos, quibus Graecae origines vulgo tribuebantur:* quo ipso rationem aliquam invenit, qua excitos varios Italiae populos Trojanis objiceret adversa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium adversus Trojanos, nupera Trojae clade nondum expletum, sed eo magis in eos, qui clade superstites profugerant, inflammatum, caussas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum satis jucundum vix esse posse illi homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, im-

Trojanorum socios Arcades et *Etruscos* alio loco commemorandos, distulit, illosque navibus advectos narravit inf. X, 166 sqq., ubi cf. Serv.

De *Mezentio* alio Excursu (III ad lib. VIII) dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllæ, urbis Etruscorum, quæ Pelasgicæ originis vestigia manifesta retinuerat. v. Dionys. I, 21. Qui sequitur, Aventinus, Herculis filius, Græcam stirpem patris nomine satis prodit. De eo v. ad v. 655.

In iis, quæ de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiæ plurimum labis adspersit, ut urbium Italicarum origines a Græcis repeterent. Itaque Tiburis originem e Græcia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 s. 87 apud Solinum, ubi c. 2 plures hujusmodi urbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, præfecto classis Evandri; sicut Sextius* (Sextius Niger esse videtur, Plinio memoratus, qui græce de medicina scripsit) *ab Argiva juventute* (et hoc plures alii sequuti sunt, unde Horatio: *Argeo positum colono Tibur). Catillus enim Amphiarai filius post prodigialem patris* (sc. terra hausti) *apud Thebas interitum, Œclei avi jussu cum omni fœtu ver sacrum missus, tres liberos in Italia procreavit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulsis ex oppido Siciliæ* (delenda hæc vox ab indocto homine inserta) *veteribus Sicanis (Siculos* debebat dicere. cf. Dionys. lib. I, c. 16) *a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem vocaverunt.* Cum in condenda urbe consociasse operas suas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* solius nomen in urbis origine memorari solet, uti *mœnia Catili* ex Horatio nota sunt, et Silius VIII, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuisse videtur. Variant fere libri in nomine, ut apud nostrum VII, 671. XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnovit haud dubie Statius I Silv. 3, 74, ubi scriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III Silv. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad urbis novæ præsidium relicto, cæteros duo fratres ad belli societatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluver. in Ital. ant., Franc. Martius in Hist. Tiburtina, et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (Tom. VIII P. IV Thes. Antiqq. Ital.), et nuper Vulpius in Vet. Latio profano To. X.

De *Præneste* v. 678 sqq. fabulam poëta domesticam prætulit, de Cæculo, cum tamen de ejus urbis originibus non minus fabula

Graecanica esset tradita, qua Praenestes, Ulyssis nepos, Latini filius, ejus urbis auctor ferebatur. A Telegono conditum Praeneste nomenque ab ilice (πρῖνος) ductum, memoratur in personato Plutarcho Parall. extr. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2 *ut Praenestini sonant libri, a Caeculo.* Plura de Praeneste v. ap. Cluver. Suaresium in Praeneste ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc unum nescio an ab aliis observatum sit, quod Praenestinis h. l. Gabinos, Anienis accolas, Hernices et Amaseni accolas, seu socios seu ditioni subjectos adjungit Maro.

De *Junone Gabina* v. 682 ad e. l. dictum est. Quod *arva Junonis Gabinae* memorat, etsi ea nota est poëtarum in designandis urbibus ratio, tamen id provide fecisse videri potest, quod lib. VI, 773 (ubi vid. Not.) *Gabios* inter urbes, quae illo tempore nondum erant, memoraverat. Caeterum etiam Gabiis origo Graeca adscripta, narratumque est, eam adeo Graecis litteris floruisse, ut etiam Romulus et Remus liberali disciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. T. I. Erf., Dionys. lib. I, c. 84 et Festum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etsi fabulose traditum videtur, *Junonis* tamen *Argivae* in

[redacted]

leptum eſt, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Julio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelaſgo, ducere, nuſquam apparet. Si tamen duxiſſet, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelaſgis Ætoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Ætolis commune habent, ea, quæ de Ætolis narrata ſunt. Sed nec Virgilius Hernicis id præcipue tribuit, ut uno pede calceato, altero nudo, incedant, verum omnino Præneſtinorum et ſociorum agmini: neque ille habitus adeo inſolens et ad excogitandum difficilis erat, ut poëtæ in animum venire non poſſet; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuiſſe, ut uno pede calceato, altero nudo, iretur ad bellum, nuſquam reppererat.* Nam occurrit ille paſſim, ut in Græcis ſic in Etruſcis monumentis, inprimis in vaſis, ut apud Dempſterum in Etruria regali t. 90 in f. Guattani Monum. ined. Ant. 1787. p. 43 ſq. Porro, ut Silii imitationem omittam, qui dat lib. VIII, 421 Sabinis *lævo tegmina crure,* apud Livium quoque IX, 40 Samnitium armatura ejuſmodi narratur, ut *ſiniſtrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Ariſtotelis cenſuræ robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod lævum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Theſtii liberis Ætolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuiſſe (ita enim Ariſtotelis verba ab Euripideis ſejungo), et id quidem merito; non enim lævum, ſed dextrum pedem, tamquam anteriorem et prægredientem, nudum et expeditum eſſe debere. Contrarium tamen ſequutus eſt Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehenſio proprie ad rationem adjectam ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχοιεν ſpectant: et ſiniſtrum crus recte nudari potuit, quandoquidem ſcuto tegebatur. Ita de priſca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites ſcutati præter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerenter accipere.* conf. Lipſ. de Militia Romanor. III, 7. Utraque adeo ratio uſu et conſilio defenditur. Nam nec minus *lævus pes,* qui in *gradu militari jaculantis vel ſagittam emittentis anterior* eſt, cum ſcuto tegi non poſſet, ocrea muniri potuit ac debuit. Alio ſenſu τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνειν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., ubi de barbaris grandiore arcus genere utentibus: εἷλκον δὲ τὰς νευρὰς, ὁπότε τοξεύοιεν (adeoque dum arcum intendere volebant), πρὸς τὸ κάτω τοῦ τόξου τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνοντες, *ſiniſtro pede in imum arcum* (ſc. humi impoſitum) *immiſſo,* virium colligendarum cauſſa. Illuſtrat rem Arrian. Indic. 16 ἀλλ' οἱ μὲν πεζοὶ αὐτοῖσι τόξον τε ἔχουσιν ἰσόμη-

κες τῷ φορέοντι τὸ τόξον, καὶ τοῦτο κάτω ἐπὶ τὴν γῆν θέντες, καὶ τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀντιβάντες, ὅπως ἐκτοξεύουσι, τὴν νευρὰν ἐπὶ μέγα ὀπίσω ἀπαγαγόντες. Cæterum Euripideum fragmentum ex Meleagro poſt Schraderum illuſtravit Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Ætolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, ſed nihil inde novæ lucis expectandum. At Lycurgus Thrax vites cædens ſecuri μονοκρηπὶς eſt in Epigrammate Anthol. Steph. p. 315. Analect. Brunck. to III. p. 213. CCXCVII.

Copiæ, quas *Meſſapus* adducit, v. 691 ſqq., ex *Etruriæ* veniunt *urbibus* iis, quæ *Græcam originem* habere credebantur; eaque de cauſſa ipſæ diverſas a cæteris partes ſequi exiſtimandæ ſunt. De Faleriis, Feſcennia, Soracte et Capena ex Dionyſio pro certo id conſtat. Sed Meſſapum, cum in his commune aliquod aut fictum inventumque nomen ponere non liceret, unde poëta arceſſiverit aut in Etruriam tranſtulerit, non video. Sane in extrema Italia *Meſſapia* eſt, Græco nomine, ut Strabo ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepiſſe cum ex Illyrico tum e Græcia colonos mirum non eſt. Ex Illyriis utique fuere Apuli. Antiquis jam temporibus Pelaſgi circa ea loca conſederant, *Peucetii* [redacted]

qui ad Iapygiam accesserit eamque Messapiam appellaverit. vid. ibid. Casaub. Conf. Serv. ad Æn. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz., qui Messapum Euboeæ montem edidit. Num vero Messapus e Boeotia homines deduxerit, et quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiæorum similitudo narrationi effingendæ licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 f. 16 *Calabria— Græci* Messapiam a duce *appellavere.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Servius ad nostrum locum v. 691 *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiæ enim in Iapygia seu Messapia sitæ erant.

Quæ cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc uno in loco Virgilius veterem famam deserere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignavit vetustas, Fescenninis, Faliscis, cæterisque enarratis Etruriæ populis ducem dare maluerit. Videtur certe poëta sequutus esse aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Messapum ejusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesserint. An Servio aliquid tribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Messapo) *Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit ejus socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosæ similem, multis barbaris usitatum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et jocos vero respicere poëtam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Servius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dictus est filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amasii appellati fuere, quoniam mari advenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Unde autem in mentem venerit poëtæ, ut hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolæ sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustam ligni struem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Æn. XI, 587 sqq.

v. 706—717. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus—Una ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poëta paullo latius constituit quam ad sequentium ætatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus

latus ſeptentrionale uſque ad montem Fiſcellum extendit, ſub quem Nurſia poſita erat, et ab occidente Hortam, ultra Narem Tiberi immiſſum, memorat. *Amiternum*, quinque circiter millia ab *Aquila* verſus Aterni fontem in loco ſitum, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens priſca ætate oppidum eſſe debuit, ſi quidem poëta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit, *priſci Quirites* reſpectu Romanorum, qui et ipſi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquiſſimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, Κύρις, unde *Quirites* dicti, pro *Curenſibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluverius p. 675 putavit, in loco *Veſcovio* nunc dicto, ſed paullo inferius ad ſiniſtram ripam amnis *Coreſe*, in agri *Farenſis* loco *Monte maggiore* dicto, id quod docte declaravit *Capmartin de Chaupy* (*Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace*, To III, p. 75 ſqq.), qui in hoc eodem loco villam ſibi redemit et inſtruxit. Idem p. 67 ſqq. totum poëtæ locum egregie illuſtrat; unde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nuſquam alibi tam accurate hæc tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud

tam ab hac urbe, et in valle *Presenzano* ruinas conspici tradit Capmartinus pag. 122 sq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem civitatem *Aquila* sitos, nunc *Civita Tomassa* dictos, satis exploratum est. Quod tamen poëta Forulos inter *Casperiam* et *flumen Himellae* memoravit, transversum egit virum doctissimum modo laudatum, ut *Forum novum*, quod circa Himellam situm fuit, et *Forum Decii* poëtam respexisse putaret. Sed poëtae hoc condonandum est, ut in regionum situ geographicam subtilitatem deserat. 715. *Tiberim* sc. qua pater inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farsa*, ad Tiberim descendit. 716. *Nursia*, nunc *Norcia*, versus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad ostia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriae annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi sive de coloniis Latinis in agrum Sabinum deductis, sive de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quae temporum successu in Sabinorum ditionem cesserunt. Hoc Cluver. pag. 651 statuit. conf. Capmartin. pag. 136 sqq. 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta satis notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluverius esse credidit amnem *Rio di mosso*, Capmartinus amnem *S. Giovanni della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* Tiberi jungitur. vid. ibid. pag. 148 sq. Caeterum in *Sabinis* abstinuit poëta ab *origine Spartana* commemoranda, cui comminiscendae morum severitas opportunitatem fecerat. Vide vel Serv. ad VIII, 683.

722 sqq. *Halesus*, vel *Alesus*, adducit populos e priscis *Auruncorum* et *Oscorum* sedibus. Fuerunt isti veterum Ausonum reliquiae, tandemque a Romanis deleti sunt. Halesus, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt ut sit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poëta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cujus fata praeviderat, in silva educavit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super Graeca Italicarum urbium origine, quae saepe commemoravimus, debetur. Sed discedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halesum. Nam plerique Faliscorum originem et nomen ab eo repetunt: Ovidius Fast. IV, 73. 74, Amor. III, 13, 31 sq., Solin. c. 8, Servius ad VII, 695, Alsium autem Etruriae ei tribuit tamquam conditori Silius VIII, 476. Facilius tamen ad assequendum est, quomodo ad Halesum Falisci revocari potuerint; fuere enim Faliscorum Falerii, oppidum; *F*, Aeolicum

Æolicum digamma, adſpirationis vicem ſubire, tot exemplis conſtat; itaque ex *Haleſus*, *Haleſii*, *Faleſii*, *Falerii*, *Faliſci* facti. Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui ultra Lirim habitarunt, quorum Sueſſa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his ſunt *Auruncæ manus*, quæ Turnum ſequuntur inf. VII, 795. Poteſt Auruncorum pars ab eo perdomita fuiſſe videri; ſic enim lib. XII, 93. 94 Turnus haſtam geſtabat *Actoris Aurunci ſpolium*: et *oppida multa capta manu* jam ante v. 22 commemoraverat. Quid quod etiam Auruncos Rutuloſque verſus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poëta lib. XI, 316. 318; quo factum, ut inter eos adeo, qui Turnum ſequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncæque manus, Rutuli veteresque Sicani.* Inter Oſcorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Auſonum, tum Campaniæ urbs Liv. VIII, 16. Etiam hujus urbis originem Græcam effinxit Silius VIII, 514 ſqq. v. 729. *vadoſi Volturni*, qui aliis poetis *rapax*, *celer*, *ſonorus*, quam fluvii naturam ipſum nomen, a vulture ductum, reſpicere videtur. Sed idem fluvius pro diverſis locis, per quæ curſum facit, [redacted]

thide nympha, Sebethi fluvii ad Neapolim filia, suscepit Œbalum, qui in continente Italiæ, ex adverso opposito, occupasse narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex nostris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio præiverit, non constat. *Sarrastibus*, Sarni fl. accolis, Græcam olim originem tributam a nonnullis fuisse, ex Servio constat: *Conon* (videtur Samius, fabulosarum narrationum auctor, fuisse) *in eo libro, quem* de Italia *scripsit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneso convenas, ad eum locum Italiæ venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit*; *et flumini, quem incolerent* (l. quod accolerent), *Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis* (de quo nescio an aliunde constet) *et se Sarrhastes appellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.* Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum esse necesse est. Neque aliud quicquam super Sarrastibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diss. II, n. 24. Qui somnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 sqq., qui liber Neapoli sub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus est. *Rufræ* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium potestate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* sita fuisse videntur. At *Abella* notum Campaniæ oppidum, inter Chalcidensium colonias numeratum a Justino XX, 1, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Avellanæ* nomine firmatur.

744 sqq. *Æqui, Æquani* vel *Æquiculi*, vel *Æquiculani*, exiguum ad utramque Anienis ripam tractum inter Marsos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitarunt, agrestis et fera gens, a Romanis victa et extincta; unde poëta: *Horrida gens adsuetaque multo Venatu nemorum duris Æquicula glebis. Nersas* a nemine alio memoratas vidi. *Usentis* nomen ab amne, qui per Volscorum fines juxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluvium eodem nomine in Æquiculis fuisse, tradit Pompon.

750. *Marruvia de gente.* Varia sunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marsi* ab initio fuisse *Marri*, unde urbs eorum *Marrubium*. Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 sq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marsis e Græca fabula originem circumspexerunt Romani scriptores, partim a Marsya, Phryge, partim a Marso, Circes et Ulyssis filio: in quod commmentum ut inciderent, locum fecit partim fama

vetus

vetus de Marforum veneficiis, partim promontorium Circæum, quod Circe incediffe narrata fuit. Ejus foror *Anguitia*, cujus nemus paullo poft v. 759 occurrit. Uti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marfi nobiles ferpentum incantationibus. v. Plin. VII, 2. XXV, 1 f. 5. Silius VIII, 497 fqq. conf. Cluver., ubi de Marfis pag. 759. Incredibilis eft fuperftitiofæ credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas, Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poëta ex hiftoriis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auctor eft, lacu Fucino hauftum Marforum oppidum Archippe, conditum a Marfya, duce Lydorum.* Similia Solin. c. 7 pr.

761. Inter urbes Italiæ, quibus Græca origo tributa fuit, *Aricia* quoque eft, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: cum facris præeffet fugitivus fervus, cui gladio depugnandum erat adverfus quemcumque alium fervum, qui ei victo in facerdotium fuccedere poterat; *ἀγῶνα μονομαχίας* appellat Pauf. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios conftituiffe, fed inter fugitivos, ut victor pro rege Nemorali effet. Quæ religio cum Scythicum

[redacted]

783 sqq. De *Turno* ejusque origine dictum est Excursu VII. Tribuit ei poëta v. 793 seqq. regnum in *Rutulos*, quorum caput Ardea; Accensi hi Latinis; etsi interdum de iis ita traditur, ut eos aliunde immigrasse putes: nisi hoc ad Daunum tantum spectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram insedisse videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu.* In Excerptis Appiani lib. I *Rutuli Tyrrheni* memorantur; sed vitiose; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenset poëta etiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Ufentem usque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poëta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poëta Sicanos pro Siculis posuit. conf. Excurs. II ad VIII, 314. 328; seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex priscorum Sicanorum reliquiis, qui hic priscas sedes retinuerant. *Sacranae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea urbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem jam laudavit Burmannus e Gudio p. XX, 8. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 sqq. Festi locum jam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant*; ex quo loco Serviana lacinia petita ad Æn. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417 *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri*, ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Servius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca, quae nunc urbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem* Sacranos *esse appellatos; nam sacrati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt haec commentis similiora: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum spectant ea, quae sequuntur in Servio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt* (immo: quos parentes—voverunt), *unde* Sacrani *dicti sunt.* Julius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII, 359)

359) *Sacra manus Rutuli.* *Labici*, pro oppido Labico, seu pro oppidanis Labicanis, quod *picta scuta* habent, non apparet, poëtæne ingenio an veteri famæ debeatur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidensi, Gabino, Tusculano ac Prænestino. Labici situm non longe ab oppidulo *la Colonna* Holstenius constituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo:* ut docet Vulpius it Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 sqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquissima, Albanorum colonia eo deducta. Quæ Servius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta sunt. *Numici sacrum Littus:* De hoc vid. sup. Excurs. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. persequuti sumus.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Belli ſignum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium ſibi auxilia adjungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi ſimilitudine ad belli ſocietatem impellat—17. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque ſuarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverſo flumine in ea loca ſubvehitur, in quibus poſtea Roma condita fuit; Evandrique regis, qui, in Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat—100. Evander Æneam, adventus ejus cauſſa cognita, benigne hoſpitio excipit; ſacriſque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, cauſſam a Caci nece repetitam 185—267 rituſque ſacrificii edocet, locaque ejus tractus nobiliora

biliora obiter hospiti recenset 310—369. Postridie Æneas, equitum quadringentorum subsidio adjutus, quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum civitatem, petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant 454—519. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur 370—453, eademque a Venere ad Æneam deferuntur; qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia tum clipeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur 520 *ad f.*

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Æneas Evandrum adit. Quæ res episodio viam munit elaboratissimo de Evandro, quo fabulas veteres Italiæ et origines coloniæ Arcadicæ [redacted]

terant, quibus ille ea meditabatur. Jam origines Latii et Romæ, ad nostrum forte sensum, nisi peculiare studium his litteris addixeris, parum jucundæ, Romanis haud dubie esse debuerunt cognitu gravissimæ: et qui delectationem, [redacted]

ÆNEIDOS, LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque arcis concuſſit equos, utque inpulit arma:

1. *At* Zulich. et Erf. a pr. m. *ſignum belli* pr. Hamb.——2. *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec.——3. *Atque a.* Goth. tert. *conceſſit* pr.

1. Mira res videri debet, potuiſſe Turnum in aliena regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animadvertere et poëtam reprehendere in promtu eſt. Sed poëta ad priſcas ætates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui ævi ſumma rerum erat apud populum: ejuſque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum adverſus Trojanos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600, et, cum Janus eſſet reſerandus, Latinus *fœda refugit miniſteria et cæcis ſe condidit umbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroëm, quem ornaret poëta, et quem Æneæ opponeret. Sed principium libri parum ſplendere mihi videtur; nec aliud quicquam eſt, quam otioſa repetitio eorum, quæ jam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant. Debebat poëta procedere a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.* In belli ſigno, vexillo, ex arce prodendo, Romanorum morem adumbraſſe videri poteſt, qui in comitiis ſuperſtes manſit, ut vexillum in arce tolleretur; ſed puto argutius hoc quam vere dici. *ſignum* puto per ipſa illa *cornua* vſ. alt. explicari. Sic ſup. VII, 512 *Paſtorale canit ſignum cornuque recurvo Tartaream intendit vocem.*

3. Simpliciſſimum eſt de apparatu bellico accipere: ubi Turnus equos et arma excitavit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum eſt inflammatum. Nam *ſimul* ſimpl. eſt copula. *concuſſit*, concitavit adhuc otioſos. *impulit*, movit, adeoque manu tractavit et protulit. Nam *impellere arma* de percuſſione clipeorum accipere durum eſſe arbitror. Servius autem pro more ſuo argutatur, dum ad ancilia commoveri ſolita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici poſſe videntur. De *Meſſapo* copias ex Etruriæ urbibus

[redacted]

Extemplo turbati animi; ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi Meſſapus et Ufens,
Contemtorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victoſque Penatis
Inferre, et fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multaſque viro ſe adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbreſcere nomen.

6. *Meſapus* et *Meſappus* in codd.——7. *Contemtor ſuperum* Witt. *Mezementius* Rom., ut al.——10. *conſidere* Gud., ut alibi. Illuſtrat Heinſ.——11. *Adventum* Zulich. Vrat. ed. Junt. cum Goth. tert. *Æneam* edd. plerique. *claſſe* ed. Ven. *vectoſque* Leid. a m. ſec.——12. *Auferre* Goth. tert. *ſe ducere* alter. Tum in tertio hemiſtichia v. 12 et 14 permutata:

[redacted]

Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partiſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aënis

p. 380, non prorſus male; etſi enim *vir Dardanius* et ſimilia ſæpe occurrunt, tamen *nomen* nude poſitum minus gratum videtur: *increbeſcere* vulgg. vid. I Georg. 359.——15. *Quid ſ. inceptis* Oudart. *Quid ſtudeat cœpt.* Goth. ſec. *quæ ſi* tert. Rottend.——16. *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Baſ. *capiat* Ed. Ven.——19. Sup. IV, 532 *magnoque irarum fluctuat æſtu.* 561 *varioque irarum fluctuat æſtu.* XII, 486 *vario nequicquam fluctuat æſtu.*——20. 21. Verſus ſupra lecti IV, 285. 286.——20. *celerem nunc huc* duo Goth.

20. De verbis cf. ſup. IV, 285. 286. At comparatio, ut omnes viderunt, ſublecta eſt Apollonio Rhodio III, 754 ſq. ornata a Marone; niſi quod m[illegible] aquæ cauſſa ex infuſione recens facta in Græco poëta non deſideratur: ὕδατος—τὸ δὴ νέον ἠὲ λέβητι Ἠέ που ἐν γαυλῷ κέχυται. Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 212 *Quod, ſimul ac primum ſub divo ſplendor aquai Ponitur, extemplo, cælo ſtellante, ſerena Sidera reſpondent in aqua radiantia mundi.* Cæterum laudata comparatio multis, etiam S. R. Lowthio *de ſacra poëſi Hebræor. Præl.* XII, p. 238, quippe in qua obſervata rerum diſſimilium ſimilitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi ſtatus et affectio re ſub oculorum intuitum cadente præclare expreſſa eſt: id quod genus comparandi ſuaviſſimum eſt. Aliam comparationem Homeri Iliad. ξ, 16 ſqq. cum fluctibus e diverſorum ventorum afflatu ſuſpenſis conferant ſtudioſi. In *imagine Lunæ* argutantur interpretes: eſt ea pro ipſa Luna, cujus ſane imago in aquæ ſuperficiem incidit ab eaque redditur. Alius nec magis feliciter, poſſit verba *ſub auras* calumniari, cum ſequantur *laquearia tecti.* Silius VII, 142 ſqq. fere verba ipſa retinuit: *Miſcetque exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquæ ſplendor radiatus lampade Solis Diſſultat per tecta, vaga ſub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat umbra.*

Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se adtollere frondis
Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:

23. *radientis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616.——25. multos *lacuna-*

O ſate gente deum, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti arviſque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ
Conceſſere deum.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:

38. *loco* Medic., et in marg. *alibi ſolo.* *Laurentum* Serv. ad v. 12.—— 39. *certi ve abſ.* Dorvill. *adſiſte* al. ap. Pier.——40. *tumor* Heinſ. e libris ſecundum Pier., alii *timor.*——41. *profugis nova mœnia Teucris* ſuppletur verſus in multis, quos Serv. Heinſ. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceſſere.* Eſſe qui *conſedere* legant, a Taubmanno notatum. ——42. *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr., non male, inquit Heinſ., immo ad ſenſum peſſime. *Jamque (tibi ne v. p. hunc f. ſ.) Lit.* Parrhaſ.——43. *ſub ilice buxus* Rom., nec niſi recenter correctum. Vſſ. 43. 44. 45. 46 jam ſupra lecti III, 390. 391. 392. 393, nunc, puto, male repetiti.——45. *recubant a.—nati* Medic.——46. Abeſt verſus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat ſup.

vel femori fluviorum injecta in ſignis veterum. Imitatorem verboſum Claudianum Cerda comparavit in Paneg. Olybr. (I, 214 ſqq.). Adde de VI Conſ. Honorii (XXVIII, 163 ſeqq. Servius ineptit ad h. l.) 36. 37. idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* tua ſtirpe et Penatibus ſacriſque adductis cum reliquiis Trojanorum. *revehis* autem propter ſtirpem Dardani fabuloſam ex Italia. v. ſup. III, 167 ſq., ubi cf. Exc. VI. 38. *expectate* propter deorum vaticinia; cf. v. 12 ſup. ad VII, 687; nempe *expectata* dicuntur eſſe ea, quæ prædicta ſunt, ut in libris ſacris paſſim; eadem dicuntur *debita.* 40. *Conceſſere* h. reſederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent. Si dicas, necdum tamen Junonis iram in Trojanos ceſſiſſe ſeu placatam fuiſſe; ſi quidem compares IX pr. X, 62; vanam eam eſſe reputa.

42. De hoc oſtento, quod jam Helenus vates prædixerat,

 lib.

[redacted]

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Afcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inftat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui figna fecuti,
Delegere locum, et pofuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum adfidue ducunt cum gente Latina;
Hos caftris adhibe focios, et fœdera junge.
Ipfe ego te ripis et recto flumine ducam,

fup. III, 393. Nunc eo vix careas propter feqq. *ex quo* eft ἐξ οὗ fc. χρόνου pro ὅτι; nam ut fit *ex quo*, fecundum quod portentum, duriffimum eft. ——47. *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth.——48. *condent* alter Hamb. e. c. *urbem* Goth. tert., quod equidem malim a poëta profectum in vaticinio.——50. *Expedias* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. fec. [redacted]

Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Thybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus, exit.
Dixit, deinde lacu Fluvius ſe condidit alto,

alveo. *tecto* Menag. pr.; et ſic Cerda conj. ad v. 95. 96. Schraderus autem conj. *fluvis et tecto fl.*——58. *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier.——59. *age* excidit Rom et aliis Pier., in aliis ſuppletum *o*. Mentel. pr. a m. pr. *ait*.——60. *iraſque* complures ap. Heinſ. et Burm.——61. *donis* multi ap. Pier. et Heinſ., ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex ſup. III, 440.——62. *Perſolvis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier.——63. *ruentem* Moret. ſec., quod probat Heinſ. et illuſtrat, ut erat ille paullo proclivior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam ubi a genio ſcriptoris et loci erant alienæ. Sed multo probabilius, librarium caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe depravatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*. Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Moſell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem*.——65. *certa domus* Gud. *cæſis* Medic. a m. pr. *eſcit* antiquo pro *erit* emendat Faber : et Heinſ. *exit* tranſitive pro effert, exerit, accipit. Utrumque perperam. Vid. Not.——66. *fluvio* Gud. a m. pr. *lacu et fluvio* Heinſ. conj. *fluvii* conj. Heumann. Sed v. Not.

flumine recto fluminis itinere; Nec audiendus Servius, qui in eo argutatur, quod flexuoſam ripam alibi memoravit vſ. 95. 59. *primiſque cadentibus aſtris* ſub primum diluculum; nam poëtis ſidera curſu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurſ. II. *Junoni fer rite preces*, quod idem Helenus ſedulo monuerat lib. III, 435 ſqq., ut videas poëtam ſibi conſtare. 64. *Cæruleus*. Atqui, flavus eſt Tiberis, et luteus, ut ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *cælo gratiſſimus*, θεοφιλής.

65. Circa has eaſdem oras ſurget aliquando magna urbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tamquam præſens, *exit* pro *exibit*. *celſis caput urbibus* nota illa poëtica oratio, pro: *caput urbium*. Tum ea urbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbæ interpretum,

Ima petens. Nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, et, ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac talis effundit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Adcipite Ænean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miſerantem incommoda noſtra,
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.

67. *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom. [illegible] [redacted]

Adſis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremis,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſilvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit unda,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.

78. *Adſis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heinſ., qui e ſuis et Pier. emendavit. *proprius* ſcriptum viderat Serv. *placidus* apud Donatum, ex intpt. *tua omina* emendaverat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque ſignificatione, monito et oraculo, poëtis dictum occurrere alibi jam monitum eſt. *n. ſerves* Oudart.——79. *memorans* pr. Voſſ. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrh.——80. *a. ſocios : ſimul* alii male diſtinguunt. v. Burm. *ſ. atque inſtruit* Sprot.——81. Laudat hunc et omiſſo verſu 82 tres ſeqq. auctor libelli de Progenie Auguſti.——83. *fœta* Sprot.——85. *ad aras* aliquot ap. Burm.——86. *eſt* abeſt aliquot Pier. et Heinſ., mendoſe. conf. ſup. IV, 193.——87. *Lenit* Rom. contracte. *ſuſtulit* Goth. tert.——88. *et in m.* alter Menag.——89. *et l.* Witt., et ſic legere dudum malebam. *abiret* Ed. Ven. *abiſſet* Rom.——90. *incertum* Non. Marcell. in *Rumor.* *peragunt* Rom. pars Pier.

λ, 237. 238 ſtructus eſt. 78. *numina*, tuum monitum per ſomnum. vid. Var. Lect.

80. *armis* proprie, conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vſſ. 82. 83 parum placet: *Candida—concolor cum fetu albo; Procubuit—conſpiciturque: per ſilvam—in littore.* Mox 84 *enim* aſſeverative, ut *vero*, pro *utique*, σοί γε δὴ, nec vacat, quod putant grammatici. 87. Jung. ſ. *ita ſubſtitit, ut*, ſ. quod forte magis poëticum: *ita ſubſtitit:* eo modo, ſicut erat; cum ita factum eſſet. Sequitur: *ut* adeo *mitis* etc.

90. *rumore ſecundo*, curſu ſecundo, etſi amne adverſo (nam ſolvunt

Ergo iter inceptum celerant rumore secundo;
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undae;
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,

Pier. et Heinf. librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. sec. *rumore* pro *Rumone*, quod priscum Tiberis nomen fuerit, positum putabat Servius; perperam. conf. Not. Forte autem melius interpungas: *celerant*; *rumore secundo Labitur uncta vadis abies*. Et sic quoque vidi malle virum doctissimum Burgesi ad Dawes Miscell. p. 446.—— 91. *uda* aliquot Pier., sed vid. Not. *uncta abiesque vadis* Leid. unus.——92. *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr.——93. *que* abest binis Burmann. *pictas fluvioque* Ed. Ven.——94. *navigio* Ven.

solvunt littore Laurentino in ostiis Tiberis et superiora fluminis petunt): fere quod X, 687 *Labitur alta secans fluctu-* [redacted]

ut fere h. l. etiam accipit Nonius: " hoc est prospero favore et auxilio fluminis." Idem e Fenestella et Ennio loca lau- [redacted]

[redacted]

Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido æquore silvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem:
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem

97. *medio* Sprot. *considerat* Franc. *axem* pro div. lect. pr. Rottend. ——98. *arces* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catrœus, ut sint septem colles, quibus postea Roma fuit imposita. Sed *arx* simpl. pro urbe in colle Palatino posita; cf. inf. 313; ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquæ civitatis initia faciebat. *ac rara* Heins. secundum vetustiores, etiam Pier. Vulgo *et*.——100. *tunc* Rom. *Evandrus* Rom. et Medic. cæterique vetustiores: ergo recepit Heins., quem vide post Pierium. Vulgo: *Evander*, etiam passim in seqq., quóties recurrit ea vox.——101. *avertunt* duo Burm. *et ubique p.* Goth. sec.——102. *diem* Dorvill. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *solemne* Mediol.

tare. conf. sup. ad Æn. I, 280 et ad VII, 582. Simili modo *quatere, movere, impellere silvas, exercere* ap. Silium XV, 769. Porro poëtæ tempori tribuunt tamquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi,* adeoque etiam, ut h. l., *fatigari* dicunt: X, 807 *diem exercere.* Propertius IV Eleg. 11, 77 *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas:* quæ forma tandem eo redit, ut *fatigare* sit, *consumere, exigere.* 96. *placido æquore,* alveo fluvii, *secant silvas,* navigant inter ripas silvis consitas. Nimis acute Serv. et alii: secant imagines nemorum, quæ in pellucida fluvii superficie apparebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει Iliad. Θ, 68 et al.

102 sqq. Egregia carminis œconomia, qua belli cum Latinis gesti argumento per se tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poëta. Offendit Æneas Evandrum sua sacra facientem Herculi; rerum species objicitur augusta religionibus, et hominum sæculique simplicitate placens. Eadem v. 185 sqq. adducit episodium de cæso ab Hercule Caco, tamquam sacri instituti caussa et origine. Obversatum esse in omnibus his poëtæ animo locum Odyss. V, 32 sqq., ubi Telemachus in Nestorem sacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Pisistrato Nestoris filio Pallas subnatus. Ad talia attendendum est ei, qui de sex posteriorum Æneidis librorum præstantia et de poë-

tæ

Amphitryoniadæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an
arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
[redacted]

Trojugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantis.
Obſtupuit tanto percuſſus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,

118. *ille* Rom.——119. *ferte hoc* Dorv.——120. *Dardaniæ duces* mihi quidem admodum diſplicent h. l., inprimis cum ſequatur: *tanto percuſſus nomine.* *Dardaniæ viros* pars codd. et edd., etiam Aldd. pr., mutatum hoc in ed. ſec. *in duces*; hinc in cæteris edd. obtinuit: quod Heinſius codd. auctoritate firmat. Sane *Dardaniæ duces* dictos præferam pro *Dardaniæ viris*; verum, ſi *lecti* ſunt, non tam *duces* quam *viri* dicendi erant. *Dardanies*, quod malim, unus Montalb. exhibet. *Dardaniæ adveniſſe* quatuor apud Burm. a m. ſec.——121. *percuſſus* Heinſ. e præſtantioribus ſecundum Pier. Vulgo *perculſus.*——122. *Et gradere* Rom. et boni codd. apud Benedict., quod ille probat, ut ſit: *Obſtupuit—Pallas*, *Et*, *gradere o q.*——123. *hac* Gud. ſc. via, inepte.——124. *Excepit* Heinſ. cum Pier. e libb., alii *accepit.* *Excepitque manum* Hugen. *Exceptaque manu* pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470; ſic erit *dextra inhæſit* cf. Burm. *implexus* alii Burm.——125. *lucum* Franc. *fluvioque* Gud. a m. pr.——127. *Optime* vulgg. ante Heinſ. In *cui precari* antiquitatis ſtudium declaravit poëta, ſaltem exquiſitam orationem captavit.

accederent, mox navi inhibita et in puppim retro remis acta puppim obvertebant littori.

717. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55 *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.* Hinc quoque metus conſpectis viris armatis major eſſe debuit v. 109. Graviter et illud: *Quos illi bello profugos egere*, cum Latini tantum nollent ſedem Trojanis in ſuo agro concedere. 119. *ferte hæc*, non ad ramum cum Servio et aliis referendum; ſed, nuntiate.

124. *dextramque amplexus inhæſit*, pro, dextram amplexus eſt (ex Homerico: ἐν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρί) et hoc pro ſimplici: manum prehendit. Nihil amplius ad ſenſum, ſed ornate. At Burm. Homericorum et Grææ rationis in multis parum memor: *dextram amplexus* et

inhæſit

Et vitta comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et ſancta oracula divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.

129. *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom.——130. *ab ſtirpe* Heinſ. e Medic. Vulgo *a ſtirpe*.——131. *Sed tua me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et ſancta oracula divom Conjunxere tibi*; vir doctus (J. Jortin) Obſſ. Miſc. Vol. I, p. 19, nimia ſubtilitate. Potuiſſet quidem poëta et illud velle; ut ap. Horat. *tua me tibi virtus fecit amicum.* Sed poëta nunc alterum maluit; patiamur eum arbitrio ſuo uti.——132. *dedita* Rom. et alii, et *debita* ap. Pier. et Burm.

inhæſit ſc. cervice vel alia corporis parte.

[redacted]

dus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poëta ſe-

[redacted]

Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbis.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Objeci caput et supplex ad limina veni.

135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: *Electram Graii p. As cretam.*——136. *maxumus Atlans* Rom.——137. *axes* Ed. Ven. *axnes* Goth. tert.——139. *Cyllene* Medic. et al., perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Dorvill. *Cyllenes* edd. ante Pier., et ante Heinf. *in vertice.* ——140. *quicquam si* Goth. tert. *si cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi si quicquam creditis* Gud. a m. pr., unde Heinf. conj. *auditi si quicquam creditur*, quod nemo facile præstare dicat. *auditus* Dorvill. cum Goth. sec. ——141. *genuit* duo Burm. *qui s. torquet* Schol. Horat. et Ed. Junt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinsius; at h. l. aliter habere scriptos. Neque tamen satis placet τὸ *tollit.* Saltem est, βαστάζει, pro sustulit, sublatum humeris fulcit, portat.——142. *findit* Dorvill. *ab imo* Goth. sec. ——144. *memet ipse* codd. Burm., qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth sec.

96. 97 *cognati patres*, per Atlantis filias, Dardanus a Jove et Electra, Mercurius a Jove et Maia natus, ut modo vidimus, et ut mox disertius narrat. *conjunxere* h. adduxere me, ut me tibi adjungere studeam.

134. *Dardanus.* cf. omnino Exc. VI ad lib. III. *advehitur Teucros* h. ad Teucros; s. Troadem, quam Teucer tum tenebat: Dardanus ibi Dardanum urbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poëta dicere potuit: *Iliacæ primus pater urbis et auctor.*

143—145. Præclari versus. Hunc amo amplectorque Æneam! Junge: *non pepigi tentamenta tui prima per legatos neque per artem*; non prius te tentavi per legatos et callida consilia. *pangere* proprie non est pacisci, sed figere, constituere, facere; ex eo, quod *pangi*, figi, dicuntur ea, quæ decreta sunt, etiam

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur; nos ſi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, et rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas. Ille os, oculoſque loquentis
Jam dudum, et totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrum,
Adcipio adgnoſcoque libens; ut verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni voltumque recordor!
Nam memini Heſionæ viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

[redacted]

Protenus Arcadiæ gelidos inviſere finis.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Adceſſi, et cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciaſque ſagittas
Diſcedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et, lux quum primum terris ſe craſtina reddet,

159. *Protinus* Pier. et al., ut alibi, h. l. eſt porro, ulterius pergendo. Cæterum offendit *viſentem inviſere*. Vidit hoc idem ſagax vir, Jac. Bryant, qui totum verſum ſublatum eſſe malit, quippe otioſum ad ſenſum, et ingrato modo interpellantem reliqua.——160. *Cum* Ven. *veſteibat* codd. Pier., quem vide. *juventus*, *juventas*, variant codd. Pier. et Heinſ.——161. *duces Teucrum* Gud. pro diverſa lectione, quod ornat Heinſ. Sic quoque Goth. ſec.——163. *juvenali* e codd. ſuis et Pier. reſtituit Heinſ. pro vulgari, *juvenili*.——164. *dextram et c. dextræ* aliquot Pier. *et dextram c. dextræ* Parrhaſ. et Erf. *et dextræ jungere dextram* Ven.——165. *Phinei*, *Phunei*, *Phænæi*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aberratt. Eſt Φινεός.——167. *intertexto* Rom. cum Moret. ſec. Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinſio. Scilicet ineſt aliquid priſci roboris. τῆς ἐγχωρίου τέχνης.——169. *et* eraſum Dorvill. *et nunc quam* Leid. *quæ* Montalb.——170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priſcorum hominum et rerum ex priſco hoſpitio repetit; v. c. Iliad. γ, 205 ſqq. et aliis locis; ſed facere hoc debito loco ac tempore, id vero eſt, quod ingenium poëtæ commendare debet. 160. *veſtibat flore*, πύκασεν. A Marone ſumſerunt multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyſſ. λ, 318. 319. 165. *Pheneum* poſuit priſcam Arcadiæ urbem (Iliad. β, 605) paſſimque in fabulis memoratam, tamquam ſedem majorum. 166. ex noto ritu τῶν ξενίων, munerum hoſpitalium, Iliad. ζ, 219 et al., ex quorum pretio et arte tanto major honos accreſcebat ei,

Auxilio lætos dimittam, opibusſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, et jam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro et villoſi pelle leonis
Adcipit Ænean, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim araeque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis et luſtralibus extis.

171. *tutos* aliquot Pier. treſque Burm. *demittam* Ed. Junt. *dimittam* Puget.——172. *f. huc quando v.* Menag. pr.——173. *Annue* alter Hamb, [redacted]

Poſtquam exemta fames, et amor conpreſſus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum
Inpoſuit. Sævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc adſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu;

184. *comprenſus* Rom. ap. Pier. —— 185. *Evander* pauci. v. Pier. *Evandros* duo Burm. —— 186. *tanti nominis aram* mavult Cerda; quia *ara maxima* v. 271. —— 187. *veterumve* ante Heinſ. conf. Pier.; ſicque omnes Goth. cum Erf. Donatum ſuſpicor *veterumque ignara parentum* legiſſe; ſed recte *deorum* ſe habet; non novam hanc eſſe ait religionem et a priſcorum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV Inſt. 28. —— 188. *hoſtes* Franc. *h. ſervata* pr. Menag. —— 189. *S. coli-mus* Menag. pr. *meritos ſacramus* Dorvill. et Exc. Burm. *renovamus* pr. Moret. *novare* bene dictum de ſacro anniverſario. —— 190. *Jam pridem uno* pervetus Pierii (eſt is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heinſ. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum ſ. ſ. ſuſpice r.* Serv. ad I Æn. 438. —— 191. *dejectæ* Rom. et Palat. idem, perperam. conf. I Ge. 283. conf. inf. 355. *disjecta eſt p.* Goth. ſec. —— 192. *texere* duo Burm. —— 193. *Hac* qu. Moret. *huic* Ven.

dunt Serv. et alii; ſed aliter accipi vix poſſunt quam quod eorum uſus aliquis præcipuus in luſtrationibus erat: quem etſi ignoramus, exta tamen, quæ heroicis temporibus in epulis ſacris apponebantur, ſequentibus ætatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari ſolita eſſe etiam in ſacris expiatoriis, ſatis conſtat: v. c. in Fordicidiis Ovid. Faſt. VI, 637. 638. 670 ſq. *Luſtralem facem* et ſimilia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi*, quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. 187. deſerens priſcorum deorum cultum, a vetere religione deſciſcens, et *vana*, temere innovata, nullo certo animi judicio. 189. *novamus* dictum de ſacro anniverſario. Sacrum igitur fit *Herculi Servatori*, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

193 ſqq. De Caco fabula Italorum domeſtica fuit: ornata a poëtis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt, Ovid.

[redacted]

Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadceſſam radiis; ſemperque recenti
Cæde tepebat humus; foribuſque adfixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque dei. Nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonæ ſpoliiſque ſuperbus,

194. Interpunxi poſt Ruæum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, ut ſit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575 et Burm. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic ſpelunca fuit—Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita ſententia eſt: *cujus ſpeluncæ facies erat dira. quem d.* ſec. Moret. *tenebat* revocavit Heinſ., alii cum Rom. *tegebat*; ut ſit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. prætulit.——195. *inaccenſam* duo Heinſ. *inaccesſam* Franc. *inadſpectam* Schol. Statii Theb. I, 362, quod non diſplicebat Burmanno.——196. *quæ* abeſt Medic. Pierii et aliquot Heinſ. *for.* [redacted]

Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.

203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf. —— 205. *furis* retraxit Burm. pro *furiis*, quod Heins. defenderat. Codicum quidem auctoritas utramque lectionem tuetur, priorem inprimis Servius, eamque probarunt Stephanus, Broukhus. et Marklandus cum Burmanno; quæ tamen hic affert, levia sunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiscue cum et sine adjecto casu. Equidem *furiis efferus* præfero: primum, quod poëtico ornatui hoc consentaneum; *furis* vero vocabulum epica gravitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere scriptura; non item inversa ratione. Tandem in *furiis* conspirant Rom. et Medic., principes diversarum sectarum: *furis* in recentioribus regnat, ut in tribus Goth.——206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heins., quod placebat viris doctis, jam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem: sed alienæ istæ ab h. l. argutiæ; ante Heins. erat vulgatum: *intentatum*: hoc habet Medic. a m. sec. et pars codd.; si *intentatum* a poëta profectum non est, saltem alterum eo sensu est accipiendum. *fuissent* Medic. et Gud. a m. pr. *tulisset* alter Hamb. Sane *fuisset* dictum pro, esset.——208. *Advertit* Dorvill.——209. *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. *v. certis* Parrhas. ——210. *tauros* pro *tractos* sphalma Goth. tert.——212. *Quærentem* vulgo inde a priscis edd. lectum. *quærenti* Heins. adoptavit e Medic. aliisque, ut *ferebant* sit. *se ferebant*. *quærentis* Rom. et alii Pier., quod et Heinsius suspicatur

tur: Mirab. Audit. 86. et 100. 208. *Avertit*, abigit, ut I, 527 *raptas ad littora vertere prædas*; tum *intractatum* pro vulgari: intentatum; nam junctum τῷ *inausum*. *a stabulis* autem, a pascuis, in quibus procubuerant: ut αὐλή. Iterum sic v. 213. 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. vss. 69 sqq. 75. 76. *versa viarum indicia*, sunt vestigia pedum. *ferebant* se.

Interea, quum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita feſellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu nodiſque gravatum
Robur; et ætherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,

ſuſpicatur ab initio fuiſſe in libris exaratum. *quærentes* Gud. a m. ſec. cum tribus Heinſ. *quærente* Medic. Pierii. An *quærentum*, quod Burm. præſcripſit, ullibi legatur, non invenio.——213. *movebat* Ven.——214. *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom.——215. *Diſceſſum* Gud.——216. *relinquit* Goth. tert. *reli-* [redacted]

Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque inmane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultoſque emuniit objice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Adceſſum luſtrans huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequidquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, et imis

animo, et *animi*. Nec aliter Græci: ταραχθεὶς τὼ ὀφθαλμώ. *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poëta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *illico et* Goth. ſec.——225. *includit* Goth. ſec. *que* abeſt Parrhaſ.—— 226. *Objecit* Leid.—— 227. *obice* al., ex more. *objece* Ed. Mediol. *emunit* Rom.—— 228. *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert.——230. *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom.——231. *Aventinum* tert. Rottend. pro div. lect. et Oudart., ſed alterum doctius: ut *fons Timavi*, *urbs Buthroti*, quæ Serv. laudat; conf. Burm.——232. Mire diſtinguebant aliqui ap. Serv. *ter ſ. t. limina: nequicquam ter: ſ. v. r.*——333. *præruptis* Dorvill. a m. ſec. interpolatrice.——234. *incumbens* Menag. pr. et Parrhaſ. cum Goth. ſec. e ſeqq. v. 236.——236. *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex, pag. 255.——237. *Dextera* alter Hamb. *convulſit* Goth. ſec.

226. *ferro et arte paterna*, catenis ferreis a Vulcano elaboratis ſuſpenſum erat ſaxum, quod demiſit et aditum obſtruxit, *poſtes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *objice*, ſaxo illo objecto pro obice: quod idem vſ. 231 *ſaxea limina*. Catenas ferreas ab uſu iſtius ſæculi alienas bene temperavit poëta adjecta artis Vulcani memoratione.

236. 237. Stabat ſaxum, ſed prominens, πρηνὴς, ἐπιῤῥεπὴς, in tergo antri verſus Tiberim, et in ripa fluvii ita ſitum, ut ad lævam amnis eſſet; huic ex adverſo, a dextra parte, ſtetit Hercules

[redacted]

Avolsam solvit radicibus; inde repente
Inpulit: inpulsu quo maxumus insonat æther;
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas referet sedes, et regna recludat
Pallida, dis invisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,

238. *Advolsam* Medic. *Evulsam* Leid., cf. III, 575. *volvit* tert. Mentel. *solidis radicibus* Parrhas.——239. *impulso* Mentel, alter. *intonat* aliquot Pier. et Heins.; et sic editum a Cuningham. *aër* Ven.——240. *que* abest aliquot Heins.——241. *Ac* Ven. *ut* Moret. sec. *dejecta* Goth. tert.——242. *catervæ* Goth. sec. Non placet repetita in binis versibus vox *penitus*. Priore loco *late* non male substituebat Schrader. ex Ennii versu, quem vid. in Nota.——243. *Nec s.* Goth. tert.——244. *referat* et *recludit* [redacted]

Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti injecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum conplexus, et angit inhærens

248. *insueta paventem* codices ap. Pier. Sed *rudens* est ἐκιβρωμώμενος, ut ap. Callim. in Del. 56. *saxoque insueta* Rom.——250. *instant* Lutat. ad Statium ap. Burm., perperam.——251. *super u. p. est* vulgo legebatur. Ejecit *est* Heinsius secundum codd. suos et Pierii. *fuga nunc super illa* Diomedes lib. I ap. Heins. *super illa* Leid. *super illa dabatur* alter Menag. ——252. *m. dictu* Goth. tert.——255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *conjunctis* Montalb.——257. *injecit* Heins. e parte codd. pro vulgari *jecit*, quod Rom. cum aliis tuetur, *ejecit* Hugen. *quo* aliquot Pier.——259. *Sic* duo Burm. *moventem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte observabat, *vomere* jam antecessisse, *moventem* autem esse exquisitius et proprium in tali re poëtarum verbum. *novantem* alter Hamb.——260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male jungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. To. I, lib. I, Ep. 45, 10.

tem, insolito et horrendo more vociferantem. Frequens et obvius apud poëtas usus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illustrare nihil attinet. *molaribus* simpl. pro grandibus saxis; sic μύλακες Iliad. μ, 161; et *rami* quoque pro stipitibus et truncis. Non de clava cogitandum erat, secundum molares. Ovidius l. c. Fast. I, 570 *Remque ferox saxis stipitibusque gerit.*

256. *animis*, præ ira. *undam* cf. Georg. I, 472. Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte specus densissimus est fumus. 260. 261, elidit fauces

[redacted]

Elifos oculos, et ficcum fanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolfis;
Abftractæque boves abjuratæque rapinæ
Cœlo oftenduntur, pedibufque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villofaque fætis
Pectora femiferi, atque exftinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primufque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuftos Pinaria facri

262. *extemplo vel interea* Gud. *reclufis* aliqnot Pier. Dorv. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendofi. *repulfis* Goth. tert.—— 263. *abftractique b. objuratæque* Ed. Ven. *adjuratæque* Exc. Burm.——264. *immane* Goth. tert.——266. *pilofa* Dorvill.——267. *ac* Ven. *femifera* Goth. tert.——268. *celebratur* pars Heinfianorum codd. *fervatur* Bigot. *fervatus* Goth. tert. *honor* ex Prifciano Burm.——269. *Poticius. Potius*, et in Goth. fec. *boëtius* erratum.——270. *facris* Rom. Jo. Marius Matius ap. Heinfium diftinguebat poft verba: *c. P. facri*, ut feqq. *ftatuit* ad ipfum [redacted]

*Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxuma ſemper
*Dicetur nobis, et erit quæ maxuma ſemper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit;
Et ſacer inplevit dextram ſcyphus. Ocius omnes

271. *ſtatui* legebat Pomponius: " *Evander inſtituit: ideo eo loquente melius* ſtatui, *quam* ſtatuit. "——272. Hic verſus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. ſec. At in Leid. finiebatur poſt *erit.* Markland. ad Stat. III Silv. I, 9 reſecabat hemiſtichium: *et erit quæ m. ſ.* Sane nihil hoc verſu jejunius. *et erit quoque* Parrhaſ.——273. *Ergo agite* Priſcianus ap. Heinſ. ——274. *fronte* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *ſpargite* Dorvill. et aliquot Pier. *ſumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert.——276. *Herculeæ umbræ* pr. Hamb.——277. *nexa* Gud. a m. pr.——278. *implerat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram implevit ſanctus ſcyphus* aliquot Pier.

runt apud Macrob. III, 7 extr. vel quod Græco ritu ſactum factum, vel quod ſignum Herculis capite operto eſſet, ſc. exuviis leonis. At Romanorum mos erat in ſacris velato eſſe capite: cujus moris originem a poëta expoſitum vidimus III, 403 ſqq.

273. *tantarum in munere laudum.* Non aſſequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, ubi *munus* pro ſacro poſitum eſt. *Laudes* dicuntur poëtis pro virtutibus et ſtrenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules; cf. ſup. 185 ſq. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite,* non ut alter alteri ex ordine poculum præbeat, aut omnibus famuli; ſed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. Mox idem: *date vina.* *Communem deum* Trojanis et Arcadibus, communi fœdere junctis, hoſpitibus et amicis. vid. vſſ. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Servius et interpretes: cf. XII, 118 *Rutulique viri Teucrique parabant—et dis communibus aras.* 276. 277. caput cinxit *populea* corona: quod *populus Alcidæ gratiſſima* et quidem alba; hoc norunt omnes. *bicolor* tamen, variante ſcilicet candore in foliorum

In menſam læti libant, divoſque precantur.
  Devexo inter eapropior fit Veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes primuſque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
*Inſtaurant epulas, et menſæ grata ſecundæ
*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

279. *In menſa* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec.——281. *ibat* tert. Rottend.——282. *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. Sane parum placet *ferebant*, *ferunt* trinis vſſ.; et quam impedita ſit interpretatio verſuum *Inſtaurant epulas et Dona ferunt*: in Notis declaravi; Scilicet ſi dicere licet quod ſentio: hi duo verſus a poëta in margine appoſiti fuiſſe videntur ad ſuperiora: *Ocius omnes In menſam læti libant, divoſque precantur: Inſtaurant epulas* ſq. Duobus verſibus h. l. ejectis bene procedit narratio: *Jamque ſacerdotes—flammaſque ferebant. Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum, Populeis adſunt evincti tempora ramis.*——283. *Inſtaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat verſuum 285. 286. 283. 284. At v. 283. 284 importuni quocunque te vertas et ejiciendi. v. Notam. Statuit quoque hoc idem Bottger, vir doctus in Program. ad h. l.

[redacted]

Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis ;
Hic juvenum chorus, ille ſenum ; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt : ut prima novercæ
Monſtra manu geminoſque premens eliſerit anguis ;
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Trojamque Œchaliamque ; ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,

285. *Tunc* Rom. *accantis* Goth. ſec.——286. *adſunt:* adveniunt ad cantum. Niſi dicas *adeſſe ad cantum*, ſeu *cantui*, eſſe reſpondere ſaltatione. Vox eſt parum commoda. Jo. Schrader. conj. *ſaltant*. *et vincti* aliquot Pier., inter quos Rom. *tænis* pr. Voſſ. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. *tenis*.——287. *atque ſenum* aliquot Pier.——288. *futa* duo Burm. *ferant* illatum erat ab Heinſio e libris ; alii cum edd. *ferunt :* haud dubie verius ; eſt enim pro ; *ferunt illi*. Retinuit quoque hoc Cuningham.——289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*, vid. Heinſ.——290. *Et b.* Ven. *dejecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert, *devicerit* Ven.——291. *Oechaliam*, *Oetaliam*, *Ethaliam*, *Æthaliam*, *Echaliam*, *Oejam*, monſtra lectionum : et mox *Aritheo*, *Euricto*. *et duros* Rom. Macrob. VI Sat. 6 et duo Heinſ. *eduros* Medic. *ut durus* Bigot. et Goth. tert.

ſtat. Ita dum exta cremantur in ara, epulæ interea inſtaurantur. Simili modo inſtauratas epulas ſupra vidimus lib. VII, ubi cruſtis jam comeſis Æneas vſ. 133 *Nunc pateras libate Jovi*, et 146 *Certatim inſtaurant epulas*.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant ſacerdotes ex Numæ inſtituto, ut creditum fuit. At h. l. poëta Herculi Salios aſſignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune ſacerdotum fuiſſe videtur, quandoquidem ex priſcæ vitæ more cum ſaltatione et cantu omnis res ſacra agebatur, cf. Serv. Hæſerant in hoc veteres, v. Macrob. III Sat. 12. *Chorus* eſt περιβώμιος, ἐγκύκλιος ; carmen ὑποϱχηματικὸν habendum. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii ſeniores et juniores memorantur. Quæ ſequuntur v. 288 ſqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta ſunt, oratione a poëta præclare in hymni formulam converſa v. 293 ſqq., ut ipſa narratio dramatis naturam induat. *Œchaliam* Meſſeniæ, denegata a patre Euryto Iole. 291. cf. Iliad. ϑ, 393. τ, 133. Odyſſ. λ, 620. *fata Junonis* infeſtæ aiunt eſſe voluntatem : Sic Serv. et alii. Accipio de fatis,

Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoëus
Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis,

293. *bimembres*: Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrob. VI, 5 extr.——294. *Ylæum Pholumque* Parrh. *Hylæumque Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Crescia* Dorvill. *metas* Goth. sec.——295. *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex Νέμεα, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeæ sub rupe.*——296. *flevere* Oudart. *timuere* duo alii Burm.——297. *semensa* Rom. cf. Serv. Seneca ep. 82 subjicit versum ex Æn. VI, 401. ——298. *Non te* Parrhas. *Te nullæ* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. sec.——299. *nec te* idem cum aliis.——300. *circumstitit* aliquot [redacted]

Et nos et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo,
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, faciliſque oculos fert omnia circum,
Æneas, capiturque locis; et ſingula lætus
Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis et duro robore nata:

305. *Quo ſonat* Goth. ſec.——306. *Exhinc* duo Burm.——308. *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb., ut Æn. II, 457, unde huc veniſſe probabile mihi fit.——309. *Ingredienſque viam vario ſ.* Ven. *levabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lavabat* Rom.——312. *que* abeſt poſt *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr.——315. *et rupto robore* tert. Rottend.

tentias et facta ſejungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, quibus novo exemplo nunc Typhoëum inſerit, cum Horatio III. Carm. 4, 53; alterum ad hydram Lernæam apud Nemeam occiſam referri poterat; ut confundantur Hercules ille antiquæ religionis et Thebanus Hercules: quod nec ſine exemplo fieret. *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανίᾳ, ἀπορίᾳ, ex pavore: h. terrore perculſum. 302. *dexter*, propitius. 304. *ſpirantem ignibus* doctius quam ignes exſpirantem.

307. *rex obſitus ævo:* ut alias *gravis* de magna copia, *oppreſſus, obrutus, gravis ætate.* cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314 ſqq. Egregius locus, quo antiquus Italiæ ſtatus deſcribitur. v. Excurſ. II ad h. lib. *indigenæ Fauni Nymphæque* non modo ἐγχώριοι, ſed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, ſcilicet deſignantur Genii locorum. Suaviter autem poëta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vaſtities obtinebat ſilvarum, per quas

[redacted]

Quis neque mos neque cultus erat; nec jungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami atque asper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt

316. *neque jungere* aliquot Pier.——317. *haud* Burm. *nec* Serv. ad Æn. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic., sed in litura. *gnorant* Mentel. pr.——318. *victus venatus* Montalb.; per appositionem, ait Heins. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Dorvill.——319. 320. Laudat Augustin. C. D. VII, 26.——320. *regnis: terris* pro div. lect. Hugen.——323. *tutus latuisset* ap. Lactant. Heins. *in hortis* Goth. sec. ——324. *Aurea quæ perhibent* Heins. refinxit ex codd. tum suis tum Pier., omnibusque omnino præstantioribus, Rom. Medic. al. (etsi Mediceum [redacted]

[redacted]

Sæcula: ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor ætas
Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ;
Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque inmani corpore Thybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus; amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et deus auctor Apollo.

325. *longa* Serv. v. Burm.——326. *ac* deeſt Ven.——328. *manus Auſonia*, h. Auſones, præclare Heinſ. repoſuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. ſec. cum Romano. Vulgo cum Servio: *m. Auſoniæ*. In Bigot. abeſt *et*.——334. *et i. bellum* ſec. Moret., male.——335. *erigere tremendæ* Rom.——336. *et monita* Parrhaſ.

dedit h. mores et inſtituta; cf. VII, 203. 204. 325. *aurea ſæcula* obſerva per *pacem* declarari. 326. *decolor ætas* reſpectu auri, colore vitiato, dum ærea vel ferrea ætas ſuccederet. 328. *manus Auſonia*. Auſones, quos Livius et alii vulgo Aborigines appellant. v. Excurſ. IV ad lib. VII. Excurſ. II ad lib. VIII. *Sicanos* autem memorat poëta, ſeu quod auctores habuit, qui et hos in Italiam veniſſe traderent; cum alias Sicanos a Liguribus ex Hiſpania pulſos in Siciliam trajeciſſe narratum ſit; ſeu quod *Sicanos* cum *Siculis* confundit, quos loca inter Tiberim et Lirin tenuiſſe conſtat, etſi alii in inferiore Italia, Œnotriorum ſede, eos memorent; unde illic ab Auſonibus et Pelaſgis, hic ab Opicis, qui et ipſi ex Auſonum genere fuere, exturbati in Siciliam trajecere. conf. Excurſ. II ad h. lib. *Saturnia tellus* proprie ita dicta fuit in clivo Capitolino ad Tiberim; *clivus Saturnius* is olim dictus: Dionyſ. I, 34. Poëtis inde nomen pro Latio et pro Italia dici cœpit. Etiam reliqua Italiæ nomina a certis tractibus, quibus ab origine propria erant, ducta ſunt. Ipſum *Italiæ* et *Œnotriæ* nomen, primo ad ſola loca circa ſinum Lameticum ſpectabat. cf. eund. Excurſ. 330. Sumſit et hoc poëta de Tiberi ex multis aliis commentis ſuper nomine Tiberis; cf. Serv. ad h. l., Cerdam, al.

333. De Evandri adventu v. ſup. v. 51 ſqq. et Excurſ. I ad h. l. *pelagi extrema*, mare ultimum,

Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam
Quam memorant, Nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

337. *dein* Montalb. *et arma* Medic.——338. *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heinf.; adde Medic.; nec assequor, unde hæc lectio venire potuerit——339. *memorat* Goth. sec. *primum* C. Oudart., ex interpretatione, arbitror. Interpunctione refeci locum: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphæ priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicæ.* Apposita sunt: *portam—honorem Nymphæ Carmentis.* Antea interpungebatur sic: *Et C.—portam: Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem Vatis fatidicæ.* Ita frigebat totus hic versus, ut eum expungere mallem: expeditior enim fuisset oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicæ.*——341. *et nomine* P. Rom.——342.

[redacted]

Nec non et ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, et letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtis
Dira loci; jam tum ſilvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, quum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimboſque cieret.

Lupercos? Faunus in Arcadia templa Lycæus habet. Ita erit: *Lupercal dictum de monte Panis Lycæi Parrhaſio.* Sane *montem Parrhaſium* putes eſſe debere τὸ ὄρος Παῤῥάσιον. At nunc erit dictum pro Arcadico. *Lycei* male excuſum a Burmanno. Eſt urbs Arcadiæ Λύκαια et ὄρος Λύκαιον, vide vel Pauſan. VIII, 2 et 38. At Λύκειον γυμνάσιον Athenis, et Apollo Λύκιος ——345. *monſtrant* Goth. pr.—— 46. *et mortem docet* aliquot Pier.—— 347. *ad* abeſt pr. Hamb. *et* abeſt Goth. tert.——349. *jam tunc* Dorvill. etiam vſ. ſeq.——350. *jam jam* aliquot Pier. *ſilvas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot.——351. *hoc inquit f. v. ſaxum* Gud. pro div. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I Inſtit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.*——353. *vidiſſe deum* aliquot edd.——354. *crearet* Hugen. Mutavi interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe.

Parrhaſio, h. Arcadico, ad exemplum Panis Lycæi nomine ab Arcadibus ducto.

345. 346. *nemus Argileti* ſub Capitolio, ut docent Donatus et alii auctores de urbe Roma: *teſtatur* ſimpl. pro monſtrat. *hoſpitis Argi*; adoptavit poëta veterem fabulam de Argo hoſpitio ab Evandro excepto et, eo inſcio, ab Arcadibus cæſo. Quis ille fuerit, varia erat fama. vid. Serv.

347—354. Locus ſplendidus de Capitolio, in quo τὸ ὑπερφαντασιῶδες in ſignis futuræ majeſtatis loci in promtu eſt ſentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio ſæpius occurrit. v. loca ap. Cerdam; inprimis Propert. IV, 1 et Tibull. II, 5, 23 ſqq. cf. inf. 360. 361. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira*, magna, admirabilis *Serv.*; ſcilicet ea, quæ dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. 353. 354. Hæc Jovis ægida incutientis

[redacted]

Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.

fecisse. Vulgo: *cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret.* Quis quæso clipeum, si ægis pro clipeo est, *dextra* vibret? Scilicet jungenda sunt: *cum Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret.* Læva vibrat ægidem, dextra autem jaculatur fulmina. Poterat saltem Servius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoveret.*——355. *delectis* Menag. pr. pro *dejectis*; conf. 191.——357. *arcem* bene Heins. e potioribus post Pierium; vulgg. *urbem*, etiam Rom.——359. *ac t.* Gud. a m. pr.——361. *lætis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I Ep. 7, 48. *latis cavernis* Parrhas. a m. sec. *cavernis* etiam Rom.

tientis species manifeste ex Homero est adumbrata: Iliad.

et propter hos ægis nigrans, nube nigra et caliginosa per

[redacted]

[redacted]

Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque dig-
num
Finge deo; rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, et anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Ænean duxit, ſtratiſque locavit
Effultum foliis et pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita
mater,

362. In voc. *victor* argutati ſunt veteres. v. Macrob. III, 6.——364. *contingere* Goth. ſec.——366. *anguſti* Exc. Burm. *ſubeunt* aliquot Pier. *veſtigia* duo Burm.——368. *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *ſpoliis* Goth. tert., quod ipſum in mentem veniſſe video Jo. Schradero, ut ſint ipſa pellis urſæ. *Libiſtridis* Ven., Julius Sabinus: *vel legatur* HYBISTIDIS (quod nihili eſſe arbitror), *ut a Sicilia* (in qua nulla Hybiſta eſt), *ut diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel ut ſit a Libya—Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculæ, ut Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit utique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno. v. Macrob. I Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro Λιβυκὴ dictum Λιβυστὶς urſa.——369. Alii novam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370 ſubjiciunt.

næ. Servius multa inepte cumulat. 362. *Vt ventum ad ſedes*, Evandri domum in Palatino monte, ſeu Palatio, quod Pallanteum dixit poëta. 364. 365. Nihil magnificentius his verſibus dici poteſt. *aude contemnere*, quaſi rem arduam et difficilem: ita ut virtute opus ſit animi ad expellendum amorem diviciarum. Sic bene Serv. conf. Guell. *et te quoque dignum finge deo.* Compone te mentemque informa ad ſimilitudinem numinis; h. fac, redde te ſimilem Herculis in contemtu hoc inanis faſtus. *non aſper*, non alienus, infeſtus, adeoque non faſtidioſus.

366—368. E more priſci ævi; cf. Odyſſ. ξ, 48, Orph. Argon. 1009. *Ænean ingentem* alius reddidiſſet per: inclinato capite ſubeuntem anguſtas fores. De *Libyſtide urſa* v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis. Hinc Stat. I Achill. 620 *tacitè ubi Somnus inertior alis Defluit in terras mutumque amplectitur orbem.*

370 ſqq. Qui ſequitur locus,

[redacted]

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit et dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces;

371. *duro—tumultu* erit ut *bellum durum: pugna dura.* Præstat tamen cum Jo. Schradero legere *diro.* *muta* tert. Mentel.——373. *inspirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Dorvill. Parrhas. Ed. Ven. *honorem* idem sec. Hamb. *odorem* pr. Voss.——374. *Cum* sec. Moret. *Tum* Franc. *vastabant* h. l. de oppugnatione. Jo. Schrader. malebat *quassabant.*——375. *que* abest Hamb, pr. a m. pr. *urbes* Oudart., ut v. 357.

meo judicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifesta imitationis Homericæ sunt vestigia, simulque jejunæ istius copiæ, quæ fere imitationis studium prodere solet. Thetidis ad Vulcanum accef- [redacted]

vices accipere posset. Hic vero Vulcanus v. 405. 406 obdormit, ut mox ante diem ad laborem evigilet. Idem a Venere ad somnum invitatur, cum jam precibus facilem se et paratum ostendisset. Illud vero [redacted]

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ; nec te, cariſſime conjunx,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adſpice, qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.

377. *opusve* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (ſi *opusque* uſquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisve* ſex Heinſ. cum Erf. *opesve* Franc. *Kariſſime* Dorvill.——378. *incaſſumque* Medic.——381. *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heinſ., quod vulgarius. *arvis* Moret. ſec.——382. *venio et ſi non m. n.* Goth. ſec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. Jo. Schrader. conj. *et ſanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato:* ut adeo jungenda ſint: *genetrix· ſanctum tibi nomen.* An vero Venus Vulcano erit mater veneranda, quæ natum ex alio viro ſuſcepit?——383. *Neri* aliquot Pier. et Heinſ. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et ſic Servius legerat, cujus locum ſaniorem exhibet Julius Sabinus. Sed male Servius factum putat ex *Neres*, *Neris*, abjecta *ſ*; nam *i* contracta eſt ſyllaba *ei*, uti Achilli, Ulyſſi. Illud autem bene obſervatum, veteres, *eus* extuliſſe *es*, Nereus, Neres, ut Achilleus, Achilles, Ulyſſeus, Ulyſſes.——384. *Tritonia* Parrhaſ.——385. *quo coëant* pr. Moret. pro *quos*, ut Heinſ. ſuſpicatur. In Zulich. ſuperſcriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua*.——386. *acuunt* Oudart. et ſec. Moret. *poſtis* Franc. *exitium* quart. Moret.

debita Æn. III, 184, *ſors iſta ſenectæ Debita erat noſtræ*; mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc cauſſa, cur Vulcanum precibus tum non fatigaverit. 379. *natis*; ſolito more pro uno, Paride. 381. *Rutulorum oris*; variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo. 382. Cf. Iliad. σ, 457. *et ſanctum mihi numen Arma rogo*; non: *o ſanctum m. numen*; ſed: *et rogo numen tuum mihi ſanctum arma*; h. te, ſed blandiore oratione effert, te, mihi ſemper venerandum, αἰδοῖον. 383. 384. Ut Thetis Achilli, ſic Aurora Memnoni arma petierat ap poëtas Cyclicos, inter quos Arctini

Dixerat; et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Adcepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis et formæ conscia conjunx.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:

388. *mollis* pr. Moret.——389. *solidam* sec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I Achill. 308. *medullis* pr. Voss. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc serioris ævi esse pronuntiat.——390. *calefacta* plerique Pier. et Heinf., etiam Romanus; sed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Servio, haud dubie exquisitius. Proprie *mens* amore, cui restiterat, vel alio affectu impulsa, victa, dicitur *labascere* vel *labefieri*; nunc translatum ad ossa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not.——391. *Haud secus* Medic. *rapta* tres Burm.——392. *limite* nusquam legitur.——394. *devictus* ante Heins. in vulgg. quod deterius hic et alibi habendum.

Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,

395. *f. sensit* Goth. tert., prave.——396. *Quid tibi* codd. Pier. Parrhas. *Quod t.* Rom. *Quæ tibi* Medic. a m. pr., quod Heinsius distinctione adjuvat. *fiducia cessit? Quæ tibi, diva, mei similis si curæ fuisset,* Rottend. sec. *Quo tibi,* · *ita,* solito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a gravitate epica. *si cura subisset* conj. Heins. ne bis in eandem vocem desinat versus. Atqui hoc studio adeo fecisse dicam poëtam, hic et alibi, ut sententia utraque tanto manifestiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν). Alias nec sup. II, 292 simili sibilo extulisset: *Si Pergama dextra Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.* Heinsius porro simili de caussa delere malebat versum sequentem 397 *Tum quoque*; qui a Mentel. sec. aberat a pr. m., et quem salvo sensu abesse posse putabat; quod mihi secus videtur; nam sine eo sibi non constat sententia. Agnoscunt versum Rufinianus et Priscianus, Burmanno laudati. Elevat quoque Heinsii suspicionem Cuninghamus.——397. v. ad præced. *Tunc* Dorvill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc.——398. *omnipudens* Cod. Rutgers. nunc Leid.——399. *decimq.* duo Burm.——400. *si bella reparas* Goth. sec.——401. *possunt p. curæ* Medic. a m. pr. et multi Heins. ac Burm. cum Goth. sec. *prosunt* pr. Moret. *possim* Bigot. *committere* sec. Rottend.

voluere amoris. 395. Quid tam longe (Nonius: ex vetusto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moveas. Aiunt Artium in Armor. judicio ante oculos fuisse: *Cur cætera tam ex alto appetissis dissidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis si cura f.* si tale quid curasses, voluisses: etiam tum fieri potuisset, ut Teucris, h. Æneæ vel Paridi, arma pararem. 398. 399. Scilicet fata immutari non possunt, differri possunt: supra VII, 313 *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, Atque immota manet fatis Lavinia conjunx; At trahere atque moras tantis licet addere rebus.* conf. Serv., qui notionem hanc ab Etruscis repetit. 400. 403. *Quicquid curæ, operæ, promittere—animæque valent:* scil. promitto. Potest hoc ipsum latere in verbis: *absiste precando Viribus indubitare meis,* ut hoc pro apodosi sit. Aliter extulit Homericum: Εἰ δύναμαι τελέσαι γε, καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστί, h. *ali-*

Quod fieri ferro liquidove poteſt electro,
Quantum ignes animæque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ

402. *poteſt:* ſic Rom. Medic. cum melioribus ſcriptis et edd. inde ab Aldd. Alii, ut et Erf., cum edd. nonnullis *poteſtur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod ſatis apparet ſciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intuliſſe, ut dactylum in quinta ſede haberet. Eſt tamen ἀλλιωτερον. Depravatius Goth. tert. *præſtatur.*——403. *ignesque* malebat Cuningham. *abſiſte* Exc. Burm. *aſſiſte* Goth. ſec.——404. *meis* Zulich. a m. pr. et Dorvill.——405. *oblatos* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere.*——406. *in gremio fuſus* Zulich. *infuſum* aliquot Pier., Julius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Serv. ex emendatione parum docta. Burmannus conj. *placidusque petivit Conjugis infuſum g. p. m. ſoporem*; quod nemini facile probabitur: ſed Vulcanus *infuſus gremio conjugis* (ut *fundi* dicuntur qui procubuere, jacent, recubant) *petivit placidum ſoporem per membra.* Jungendus *ſopor per membra*, qui per membra diditur. cf. Not. ad VIII, 30. Burm. laudat Miſc. Obſſ. Crit. Vol. I. p. 98.—— 407. *abacta* Montalb.

[redacted]

Curriculo expulerat ſomnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impoſitum, cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis,
Noctem addens operi; famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, et poſſit parvos educere natos:
Haud ſecus ignipotens nec tempore ſegnior illo
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

408. *explerant* ed. Maſvic. *quum f.* revocavit Heinſ. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam opportunius eſt: *ceu femin—cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes* etc. *Haud ſecus—nec ſegnior* Vulcanus ſurgit. Sed *primum* v. 408 ita otioſum eſt, ſatiſque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum uti in Heinſianis et Burmanniana interpungitur, plene ſcilicet ac perfecte poſt *natos* v. 413, equidem ſententiarum nexum nullus aſſequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam ſtigmen poſui ad finem verſus 413, ut comparatio nulla ſit, ſed temporis mera deſignatio: *cum primum femina cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes,—illo tempore ignipotens, haud ſecus, nec ſegnior, ſurgit.*——409. *calathiſque Minervæ* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. ſec. ex VII, 805.——410. Recte poſt *Impoſitum* diſtinctum a Burmanno ſecundum Servium. Habet iſta vox notionem neceſſitatis, quæ urget. Vulgo *impoſitum cinerem* jungitur, ſic, *Cui tolerare* (ſc. eſt, non, ut alii apud Serv., mos eſt, placet) dure dictum, pro, quæ tolerat.——412. *Exercens* Medic.——413. *ut p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *parvos poſſit* aliquot apud eundem.

pergefactus cubile relinquit Vulcanus: non tanti erat res, ut miris modis ornaretur. Apud Apollonium curæ Medeæ de ſalute ſua ſollicitæ comparationem melius admittebant. *Ubi prima quies—expulerat ſomnum*, "ubi, a prima quiete evigilans circa mediam noctem, ſenſit omnem iterum obdormiſcendi cupiditatem expulſam: alacriter e ſtratis ad opus ſurgit." *Burm.*, quo tempore lanifica pauper ad lucubrandum ſurgit. 408. 409. eſt Homeri γυνὴ χερνῆτις. *tenuique Minerva* h. lanificio tenuem victum præbente, ut bene Serv. Minervam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, nimis argute et exiliter. 412. h. ut habeat, unde vivat honeſte ipſa et nati, ſervata maritalis tori pudicitia, ut bene Cerda. 413. ex Homerico l. c. ἵνα παισὶν ἀεικέα μισθὸν ἄρηται. 414. illo tempore, haud ſecus nec ſegnior, ſurgit Vulcanus.

416

Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;

416. *Sicanum* Parrhas. et Dorvill. Non male, nisi haberemus exempla sup. III, 692. I, 557.——417. *Liparen* aliquot Burm. *Lipare* Rom.——418. *subtus* aliquot Pier. *exesa* Goth. sec. Jo. Schrader. emend. *exusta* ut Ovid. IV, Fast. 473. Cur tamen epico poëtæ non alterum dicere licuit? maluit etiam Silius XIV, 57. *exeso de vertice*, sicque alii. 419. *Ætria*, *Ethnea*, depravatt. *sonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr.——420. *gemitus* Medic. cum aliis Heins. *gemitus referunt* Leid. *r. sonitum* Parrh. *stridentq.* Medic. (*sridentq.* superpicto *u*) et Vratisl. cum Goth. sec.——421. *Structuræ*, *stricta re*, stupor librariorum Goth. sec. et tert.

416 sqq. In his ad majorem elegantiam refinxit Homerica, in quibus Vulcani officina in [redacted]

46 sqq., ubi v. Spanhem., et sive hanc sive Hieram sub νήσου πλαγκτῆς nomine Apollon. III, [redacted]

[redacted]

Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras; pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquosæ
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis austri.
Fulgores nunc horrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.

423. *Hoc;* recte, antique pro *huc*, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heins. Burm. post Servium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque esse solet.——424. *vasti* pr. Hamb.——425. *Pyragmon*, *Pygramon*, aberratt.——428. *deicit*, *dejecit*, passim codd. Pier. et Franc.——*manebant* alter Mentel. a m. pr.——429. *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert.——430. *addiderat* Medic. Parrhas. Goth. pr., perperam; nam de Cyclopum, non Vulcani, opere agitur.——431. *horrificos* post Pier. optimorum librorum auctoritate prætulit Heinsius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *horrisonos sonitusque*.

quitur, sed μύδροι, massæ ferri, quæ procuduntur. cf. 450 et 453. Mox v. 423 *hoc* antique pro *huc*.

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, sed Bronten et Steropen etiam alii habent: Hesiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H, N. XXXV, 10 s. 36, 17. Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, 1. 2, ubi v. in Not. p. 9 de diverso hoc Cyclopum genere ab antiquo illo in theogoniis memorato.

426—428. Nota inversam orationem pro, parte jam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen—quæ plurima*, quod genus fulminum, ex quo genere plurima: frequens poëtarum figura: κῆτος—οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Odyss. ε, 422 et sæpe alibi. conf. Guell. Variant hæc orationem et delectant. 429—432. Ingeniose in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nascitur, grandinem (*imber tortus* h. constrictus et coactus in gran-

Parte alia Marti currumque rotasque volucris
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

434. *Instaurant* Parrhas., de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubito. *Instare* (h. urgere opus) exquisite cum quarto casu junctum, ut *instare viam.* *excitet* Ven.——435. *horrificam* edd., quas Pierius inspexerat, et tres Burmann. cum Goth. pr.——436. *poleibant* codd. Pier.——438. *dejecto* Rom. *defecto* Leid. unus. *de* deerat Gud. a m. pr. unde Heins. supplebat: *tum secto*; *dissecto* et *disjecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

grandinem: inf. IX, 671 *quam multa* grandine *nimbi In vada præcipitant, cum Jupiter horridus austris* Torquet aquosam hiemem, *et cælo cava nubila rumpit)*, nubem, ignem et ven- [redacted]

niorum aquarium procudi narratur: quanto grandius et sublimius est phantasma, quod fulminis materiæ admiscent fulgores, sonitum, metum, et flammam sequacem Cyclopes! [redacted]

Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem:
Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus:
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Præcipitate moras. Nec plura effatus: et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventosis follibus auras

439. *certosq*. aliquot Pier.; improbat Heinsius et Burm. *i ferte* sec. Hamb.——440. *Ætnæi*. Αἰτναῖοι. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrh. *avertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium est hominis bonis horis abutentis; sed cum semel in hoc pistrinum nos impegerimus, obdurandus est animus, ut cum fide exequamur id, quod ab initio parum considerate recepimus.——441. *faciunda* Heins. malit ex Nonio.——442. *opus est nunc a. m.* Seneca Epist. 95. Bene autem Heins. interpunxit post *magistra*.——443. *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus novavit secundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*; quod nondum displicet.——448. *que* abest quatuor Burm.——449. *Alii—accipiunt*; verba exciderant Goth. tert.——449—453. Versus ex Ge. IV, 171—175.

sita: cujus generis exempla passim occurrunt; ut unum commemorem, quod adire forte in promtu est, v. Spenc. Polymet. t. IV, 4. *turbatæ*, iratæ, ut sæpe; cf. Silii locum a Cerda laudatum (lib. IX, 463). *vertentem lumina*, de oculis torvis, obliquis, ex ira et furore; aut potius de inversis, quippe in capite reciso. βλοσυροῖο Μεδούσης κάρη σμερδαλέον dixit Quintus Cal. in loco, a Cerda laudato, qui omnino de ægide comparandus lib. XIV, 451—457.

440. *Ætnæi* Cyclopes cf. ad. v. 419. In seqq. festinationis felix notatio brevitate et celeritate verborum observetur: *Nunc opus viribus*. 445. 446. cf. Iliad. σ, 474. 447. *septenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt; sed quinam illi orbes sunt? non circuli, puto, in clipei superficie ducti, sed laminæ æreæ aliæ super aliam impactæ, ut septemplex esset clipeus, quales Homericæ πτύχες sunt l. c. 481. conf. Iliad. υ, 269 sq., et η, 247. 449—453. Eosdem

[redacted]

Adcipiunt redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu. Gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris;
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,

451. *Ætna* pro div. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173.—— 452. *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. ſec. a m. ſec.——453. *Innumerum* Rom. *forfice* aliquot Pier., inter quos Rom., ſed vid. Serv. et Heinſ. *ferrum* Cariſius et alter Hamb.——456. *ſub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; niſi idem errarii lapſus eſſe ſoleret. *ſub tegmine* pr. Menag. *matutinus—cantus* ap. Macrob. V, 8.——457: *Conſurgit*, *tunicaque induitur* Parrhaſ. *Induitur* quoque Franc. cum binis [redacted]

Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Præcedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt

460. *a levo* aliquot Pier. *dimiſſa a leva* Dorvill. cum binis Goth. et Erf.——461. *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46 reprehendit tamquam abſurdum, cum paullo ante dixiſſet poëta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* eſſe limen domus in monte poſitæ. Nec hoc procedit, ut *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu ſurgere dicas. Aut amplectendam itaque prorſus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenſeo, poëtam epitheton paullo otioſius et ad communem liminum naturam effinxiſſe. Ouwens *Noct. Hag*. III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur, ut poëtam dicat dignitatem adjicere voluiſſe ædibus: ut ſane facit alias: modo non ab humili tecto v. 455 nunc progreſſus eſſet. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipſo* habetur.——462. *præcedunt* Rom. Medic. Colot. Urſini, et alii libri præſtantiores: et ſic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinſ. in parte codd. repertum prætulit, cauſa quidem parum commode interpoſita: ſi comitarentur, non potuiſſe canes præcedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem non mutavit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *greſſumque viri* Zulich. a m. ſec., interpolatrice peſſima. *greſſuſque — heriles* Goth. ſec.——463. *ſectera* Sprot. a m. pr.——466. *olli* ante Heinſ.——467. *reſiſtunt* Parrhaſ.

ornatus cauſſa Tuſcum calceamentum poſuit. Servius: "dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani; nunc milites." conſ. Cerda. Nimis ſubtiliter *ſandalia Tyrrhenica* e Polluc. Onomaſt. VII, ſ. 92. 93 aliquis huc revocet. Simili ornamento patrium, Arcadicum, ſeu *Tegeæum enſem* dedit; etſi nullum hoc inſignius enſis genus fuit. 460. ornatus verſus. 461. *limine ab alto*, perpetuo et proprio liminis epitheto; nam alioqui alienum erat a caſa exigua altum limen. 463. *ſecretum:* partem ædium interiorem, ad quam Æneam veſperi deduxerat. conf. Ge. IV, 403. *promiſſi muneris* vide v. 170. 171. 465. ut ὄρθριος ἤιεν. ἑσπέριος ἦλθεν; et alia. Exempla coll. Cerda. Guell. 467. *mediis*

[redacted]

Ædibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat; Fatis huc te poscentibus adfers.

468. *Latio* Oudart. *placido* Dorvill. a m. sec., unde *placito* Jo. Schrader. conj., sed *licito* est, cujus diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat. *fruuntur* Goth. sec. Ven. a m. pr.——469. *hæc* abest alt. Hamb. *hæc ait* duo Burm.——471. *v. an bella f.* Goth. sec.——472. *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. sec., Heinsius non spernendum ait.——474. *bellum c. a.* Parrhas. *circumtonat* Medic. a m.

[redacted]

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes: quid facta tyranni
Effera! dI capiti ipſius generique reſervent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et ſanie taboque fluentis
Conplexu in miſero longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.

478. *colitur* aliquot Burm., quem vide. *in ſaxo coluit* Goth. ſec.—— 479. *Agellinæ*, *Agelinæ*, *Aquilinæ* aberratt. ap. Burm.——480. *luctis inſ.* Rom.——481. *multis annis* Bigot. et Goth. tert.——484. *gentique* Oudart. pro div. lect. *reſervant* Sprot.——487. *fluenti* aliquot Heinſ., unus *fluente*, quæ vulgarior oratio foret. cf. IX, 472.——488. *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm., ut *jungebant* alter Hamb. ——489. *infanda civeſque ſ.* Parrhaſ., nec videbat interpolator, *infanda* eſſe pro infandum, infande. cf. ſup. I, 251.——490. *circumſidunt* Goth. tert.——491. *atque ignem ad* Parrhaſ.

ſuborta: *caſtra opulenta regnis*, ut alia ſimilia paſſim. Niſi hoc ex uſu poëtarum teneremus, liceret ſtatuere: *paro jungere caſtra regnis*, h. e. tibi. imperio tuo. Opes veterum Etruſcorum ſatis notæ. v. Liv. V, 33.

478. Agylla ſ. Cære, prima opibus inter Etruſcos floruit, et propter maritima commercia omnium prima Græcis innotuit. De cæteris v. Exc. III ad h. lib. *ſaxo vetuſto*; antiquo opere, ut bene Serv. cf. III, 84. 479. 480. *ubi* proxime ad Agyllam ſeu Cære ſpectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etruſci ſeu Tyrrheni ducuntur poëtæ, ex vulgari veterum opinione; falſa tamen et ex nominis ſimilitudine ducta. cf. in Exc. III ad h. libr. 482. Mezentii, regis Cæretanorum, *ſuperbo*, crudeli, imperio infame nomen, ex antiquis hiſtoriis poëta adſcivit. 484. *dI capiti.* cf. II,

Ille inter cædes Rutulorum elabſus in agros
Confugere, et Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ litore puppes;
Signaque ferre jubent; retinet longævus haruſpex
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virum, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit

492. *inter cædem* Rom. et omnes vetuſtiores Pier. et Heinſ., ut hactenus præferendum ſit.——495. *manifeſto M.* Oudart. ex gloſſa. *præſente* Rom.——497. *frement* Gud. *in litore* alter Hamb.——498. *ferre juvat* Ven. *jubent* non tam ad *puppes* referendum, quam omnino ad

[redacted]

Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarcho,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſæcliſque effeta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis

504. *Hæc acies* Parrhaſ. *divorum* ſec. Rottend.——506. *Tarchon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinſius ob codd. ſuorum conſenſum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, ut e Pierio intelligas; ſicque Egnatius edidit, ut apud Strabonem ſcriptum lib. V, p. 336 Τάρκωνα; quo auctore etiam *Tarconem* non *Tarcontem* flectendum eſſe apparet. Adde Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. refinxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* ſeu, ut et hic ſcribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heinſ. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberaſſem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on* ita a Marone efferri ſatis conſtat. Ut vero *ch* in *c* mutarem paullo animoſius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 Τάρχων τε καὶ Τυρσηνοί. Et Tarchon in lapidibus Etruſcis. Etſi cæteroqui bene teneo, ſequiorum ſæculorum pronuntiationem vitioſam hanc fuiſſe, ut in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipſa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker*. ——508. *ſeriſq*. Parrhaſ. *effata juventis* corrupte Goth. ſec.——510. *Gnatum* Rom.——511. *Hic* Ven. Ed. Junt. *patrem p*. Medic. *patriæ partem* Dorvill. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert.

habet. 504. *Hoc campo* δεικτικῶς, etſi oculis proſpici non poterant caſtra ſub Cære locata. 505. *regni coronam*; novum hoc, ſed dictum, ut *regni inſignia*; et ſubjectum hoc idem, tamquam genus, enumeratione partium (coronæ et ſceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162. 163. 506. *mandatque inſignia* ſimpl. mittit inſignia regni: int. ex Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quæ memoravit; tacet reliqua, ſellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo conſilio, ut ſuccedam. 508. *ſæclis effeta ſ*. ſimpl. pro annis; male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriæ ſeu originis hinc, a Sabinis, adeoque ex Italia, duceret, etſi patre externo, Evandro, natus.

Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Adſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant

512. *fatum indulget* lectum ante Heinſ., qui mutavit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamb. poſt Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud., ſc. *numina*. *fatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. ——513. *et Teucrum* Zulich.——514. *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier.——516. *et* abeſt pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Dorvill.——517. *pr. et jam m.* Parrhaſ. *te imitetur* codd. aliquot, vitioſe, ut et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrhaſ. *corpora pubis* Goth. tert., et ſic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti juvenes Argivæ robora pubis*.

[redacted]

Æneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque inproviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,

diffixi Leid. *intentique* aliquot Pier. e ſimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham.——522. *Miſtaque* Goth. tert. *dura duo* conj. Burmann., parum ſcite. *tum* ſec. Rottend. *triſtes* Goth. ſec. *ſub corde* tert. *movebant* Hugen. a m. ſec., interpretamentum τῦ *putabant*.——523. *e cælo* Montalb. *Tyrrea* Goth. ſec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro div. lect. et Goth. tert.——527. *increpat.* Conſentiunt in hanc lectionem ab Heinſio illatam, a Burmanno vero incuria, ut arbitror, iterum omiſſam, omnes præſtantiores Heinſii et Pierii codices cum Julio Sabino, quæ et ipſa paullo doctior eſt, pro *ſonat*, ut inf. IX, 504 de *tubæ ſonitu*; et locum facit verſui hinc tertio, 529 *hinc pulſa tonare.* *Intonat* tantum recentiores codd. inſidet, et edd. veteres, quas evolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoſcit quoque Servius. *ſonus intonat* Gud. a m. ſec. *inſonat* Dorv. *intonat aures* admodum vetuſti codd. apud Pier.——528. *in* abeſt a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes cæli regione ſerena.* *inter nubes* etiam Parrhaſ., minus docte.

tuo more res aliter vix expediri Æneæque animus erigi poterat, quam oſtento vel augurio. Sed poëta nove id commentus eſt, quod meteorum, ſeu oſtentum aëris, ad ſtrepitum ex armis cælitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem, an ſatis feliciter. Arma in cælo paſſim a ſuperſtitioſis hominibus conſpecta, belli et cladis ſigna, equidem huc non referam; nec Spencii acumen placet, Polymet. Dial. 20, n. 28, qui auroram borealem a poëta deſcribi putabat. 523. *Ni—dediſſet*; nova forma orationis, in qua miror interpretes non hæſiſſe. Ellipſis eſſe debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perſtitiſſent, Ni* etc. Vulgaris forma erat: *cum ſignum Venus dedit.* Dixit *cælo aperto*, ut Ge. I, 393 *aperta ſerena*, cum nubes dicantur cælum obducere. cf. mox v. 527. 528. 526. clangor armorum, quæ movebantur per aërem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubæ. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba*, a Tyrrhenis, ut notum

[redacted]

Per fudum rutilare vident, et pulfa tonare.
Obftupuere animis alii ; fed Troius heros
Agnovit fonitum et divæ promiffa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hofpes, ne quære profecto,
Quem cafum portenta ferant: ego pofcor Olympo.
Hoc fignum cecinit miffuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret ; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio. 536
Heu quantæ miferis cædes Laurentibus inftant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa fub undas
Scuta virum galeafque et fortia corpora volves,

529. *Perfuidum* Rom. *fonare* idem et aliquot Pier. et Heinf. cum Goth. fec.——531. *et* abeft Romano.——532. *Tunc vero memorat, hofpes ne*, Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quære* Oudart. *ne quære, hofpes, ne* [redacted]

Thybri pater! Poscant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto; 541
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat hesternumque Larem, parvosque Penatis

540. *et sidera* Goth. tert. *et secla* alter.——542. Me in *Herculeis ignibus* hærere, jam in notis significavi. Suspicor vitium inesse scribendumque esse: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monstrator ait*, *non respicis* aras? Jovis *Hercei* religio satis nota, ejusque aram in penetrali regiæ Priami vidimus apud nostrum quoque lib. II, 512, etsi nomine hoc non expressam: sed v. T. II Excurs. XI ad lib. II, et viri docti passim, v. c. ad Ovid. Heroid. VII, 113, in Ibin 286. *Herculeas — aras* Dorv.——543. *Suscitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heinf. et Burm., etiam edd. nonnullæ, ut Basil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet, an ex aliis locis, ut sup. 410. V, 743, refinxerint grammatici. *externumque* proclivi lapsu et obvio Rom. cum aliis Pier., tum Serv., pro div. lect. Medic. et aliquot alii Heinf. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12, etsi hoc loco non incommodum sensum facit: *externumque Larem parvosque Penates Lætus adit*, si jungas: est enim domus externi hominis, a quo hospitio excipitur. *patriosque Penates*, notabilis lapsus, non lectio Goth. sec.; sic suos, Trojanos, non Evandri, Penates adorat Æneas: sic *externum Larem* comparari aliquis censeat.

Imitationes jam Cerda notavit Silii II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 sqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 sqq. et passim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantus equis* etc. 540. quasi, eant nunc et flagitent bellum. Serv. cf. sup. VII, 317.

542. 543. Surgit Æneas et ad focum ædium accedit, Penates precatur. *Herculeis sopitas ignibus aras* doctius dictas esse, quam *ignes sopitos in aris vel ignes aræ* in promptu est intelligere. Sed *Herculeos ignes* non satis expedio. Herculis ara ante urbem in luco erat: sup. vs. 104. De alio quam de sacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi potest. Jam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium sopiti, aut ornantur epitheto hoc, respectu Herculis, qui olim eandem ad aram sacra fecisse putandus est, aut intuitu moris religiosi, quo ignis ex sacro Herculis hesterno (vide v. 102. 103. 104) servatus et in focum domesticum repositus fuerat: sic Cerda et alii; aut Hercules fuit Evandro Penatium loco Geniusque adeo seu Lar domesticus. Hoc saltem præstat. *Larem hesternum* jungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni in foco ante Larem: juncta adeo ut sint: *ignes in ara et Larem hesternum excitat*. Solet ita poëta eandem notionem bis terve ornare; *parvos*

[redacted]

Lætus adit; mactant lectas de more bidentis
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantis virtute legit; pars cætera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

544. *mactant* Heinf. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas mactat* Goth. sec. *lætas* Sprot. et Exc. Burm. male; sunt ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι, eximiæ, adeoque τέλειαι. cf. ad IV, 57. VI, 39. ——545. *Evander* alii et h. l.——547. *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb.——548. *Præstanti* pr. Rottend. a m. pr. *Præstante* Goth. tert. ——550. *regnique* alter Hamburg.

parvos Penates Evandri, parva sigilla, ut humilem casam decebat. *adit*, προσέρχεται, precando. Puta, hæc fieri in suscipienda profectione et adeundo discrimine.

pro castris ad Cære? an magis consentaneum, et in hoc acquiescam, dicere, poëtam respexisse ad id, quod futurum erat, ut ii, una cum Etruscis, navibus vecti ad ostia Tiberis pug-

[redacted]

[redacted]

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt exſortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, et major Martis jam adparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,

551. *T. p. arma* Ven.——552. *exſortem vel ingentem* Zulich.——554. *parvas—per urbes* pr. Hamb. Sed urbs Pallanteum eſt intelligenda.—— 555. *ad limina* ex parte codicum ſuorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinſius probavit: vulgo, *ad littora*, ut omnes Goth. habent, unus etiam *Tyrrhena*; varietas ſatis frequens; cf. ad II, 371. *litora* tamen Cuningh. prætulit.——557. *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam interpretationem; *propius periclo* (abſolute; cum jam res adducta eſſet propius ad diſcrimen), *Et timor* (apparet major), *et major Martis jam apparet imago.* Vellem eundem ſenſum ex vulgata elici poſſe, ſed *it timor* pro graſſatur vix uſu probari poteſt. *It minor* Goth. ſec. *It metus* Priſcian. lib. XVIII. *propiuſque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. *jam* abeſt a nonnullis Pier.

Tiberis oſtia. cf. ſup. VII, 158. 159. De eorum autem adventu in caſtris nihil amplius memoravit poëta, nec facere id opus erat. cf. ad X, 238. 552. *exſortem*, eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Æneæ præcipuus. vid. Serv. et Cerda.

554 ſqq. Non male ſequentia ad ſenſuum et affectuum naturam in tali rerum articulo efficta et expoſita: Matrum timor; Evandri ſenis vota ac preces: totus diſceſſus. Vſſ. 560 ſqq. ex Homericis ſunt adumbrati, Neſtoris oratione Iliad. η, 132 ſq. λ, 669 ſqq. ψ, 629 ſqq. Ulyſſis ad Eumæum Odyſſ. ξ, 468 ſqq. Laërtæ Odyſſ. ω, 375 ſqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de *Herilo*, Præneſtinorum duce, domeſticam neſcio unde acceperit. Sed triplicem vitam ipſe poëta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui cæſi reviviſcerent (ineptit Servius ad v. 562), aut ad exemplum Antæi vires a terra matre ſumentis, in quam victus procubuerat. Quod ſequitur, *propiuſque periclo It timor*, impeditum eſt, quocunque te verteris; proprie *propius ire periculo* eſſet propiorem eſſe periculo, inſtante jam diſcrimine; *propius ire*, ut *propius eſſe* apud Silium I, 13 *propiuſque fuere periclo, Quis ſuperare datum*, de Romanis tantum non in

[redacted]

Hæret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi;
Nascenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,

559. *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis:* utrumque pro var. lect. Servius commemorat; *inexpletus* etiam Jul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb.

[redacted]

[redacted]

Nate, tuo; neque finitimus Mezentius uſquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, o ſuperi, et divom tu maxime rector
Juppiter, Arcadii, quæſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces: Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, et venturus in unum:
Vitam oro; patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,

569. Abeſt verſus Goth. tert. *finitimo* e codd. ſuis et Pier. Heinſ. emendavit; ſc. *huic capiti:* quod vix placet; Burmann. cum al. *finitimo ferro* jungit. Saltem dixerim: *finitimo* abſolute pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio. Servius videtur legiſſe *finitimos*, ſicque Dorvill. a m. ſec. et ed. Junt.——520. *uſquam* idem Heinſ. reſtituit: vulgo *unquam*; at Moret. ſec. et Gud. a m. ſec. *Mezentius hoſtis*: quæ aut vera lectio eſt aut pro veriore habenda, in cujus locum ſucceſſit *uſquam*, quod ex ſuperiore verſu per errorem iteratum ſuſpicor. Revocavi autem *finitimus* tamquam unice verum: cum ſcriptum eſſet *finitimos*, aberratum eſt in *finitimo*.——571. *vidiſſet* Goth tert. ——573. *reminiſcere regis*, *Exaudique preces patrias* codex apud Pier., interpolate.——575. *reſervent* duo Burm. et Goth. tert.——576. *eum vivam* Rom. et aliquot Pier.——577. *patior* Rom., et pæne omnes Pier. tum Medic. et pars Heinſ. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth. ſec. *quamvis* Leid.——579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et cæteri Heinſ. (excepto Mentel. pr.), item Dorvill. et bini Goth., prætulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perſii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich.——580. *Dum ſpes ambiguæ curæ, dum i. f.* Parrhaſ.

movenda, ter erat vincendus. Itaque Evander eum ter vita et armis exuerat. 569. *finitimo*, in finitimo, qui eſt in finitima urbe. 572. Habent hæ preces tanto plus ſuavitatis, quod tamquam præſenſione aliqua tacita imminentis filio fati factæ videntur. Nam interimitur Pallas lib. X. 576. *venturus in unum*, iterum eum reviſurus et conventurus. 578. *Sin*; nota εὐφημία. 580. acutius ſententiam extulit Valer. Fl. I,

Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Conplexu teneo: gravior ne nuntius auris
Volneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli conlabsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres; ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur

581. *mea sola et sera* alii, etiam Servius. vid. Pier. et Heinf. cum Burm. *sola et certa* Goth. tert.——582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heinf. *amplexu* Parrhas. *neu* Gud. a m. sec., quod maluit Cuningham. *nec*— [redacted]

[redacted]

Pulveream nubem, et fulgentis ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late sacer; undique colles

594. *quam pr.* Goth. pr.——596. *pigram* malit vir doctus; *putrem* enim esse uliginosum, palustrem: at v. Notam. *quatit ungula pulverem* Marius Plotius de metris ap. Heinf.——597. *Cære*, τὸ Καῖρε, Καιρὴ, Καίρεια. Jam *Cære* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Cæritis*, et in *Cæretis*. Est porro et *Cæres*, unde duplici modo *Cærites* et *Cæretes*; tertio quoque mode *Cæretani*, οἱ Καιρητανοὶ et Καιρετανοί. In Virgilio igitur *Cæritis* recte, seu ut a *Cære* sit, seu ut a *Cæres*. *Ceritis* ap. Priscian. *Cæretis* et *Ceretis* passim alii; vitiose, nam sic media longa: Καίρητος, unde *Cæretanus*. inf. X, 183 *Qui Cærete domo*.

in extrema cæli ora, qua mare ambit. Sup. Ge. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias.*

594. *per dumos*; per virgulta, silvas. cf. Stat. II. Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viæ. 596. Versum ipso verborum sono rem referentem mirati sunt multi: comparato quoque vss. 465. 466 Iliad. β. Odimus subtilitatem molestam in talibus: casum felicem amplectimur. Ipsum quidem inflammati impetum ingenii in hæc natura ducente incidere necesse est; studio factum nolim. cf. Disquis. I sub f. Præiverat Ennius apud Macrob. VI, 1 ex Annal. VI *totam quatit ungula terram*; et Annal. VII *summo sonitu quatit ungula terram*; XVII *It eques, et plausu cava concutit ungula terram.* vid. Ursin. ad h. l. et Cerda inf. ad XI, 875. *putrem*, in pulverem resolutum, ut fit in solo duro ac solido per æstum solis cf. ad Ge. II, 204. 597. *Cæritis:* Cære, urbs Agylla, et qui eam incolit, Cæres: unde post accipi *Cæritis* urbis et *Cæritis* fluminis. Minio perperam a Servio huc advocatur ex X, 183. Fluvius est Cæretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, ut Cluverius docet. Situm autem locorum hujusmodi esse putabimus: defluit per agros, urbe in alto posita, amnis, cui lucus adjacet; agrorum planitiem cum amne et luco undique cingunt colles nemorosi, abietibus consiti: hoc est *colles cavi inclusere* (includunt) *et nemus nigra abiete cingunt* (pro cingit) *undique* lucum prope amnem. Etiam Lycophr.

[redacted]

Inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas et bello lecta juventus

599. *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heins. cum Parrhas. et Goth. sec., et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* jungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Potest tamen altera ex parte exquisitius dictum esse, *nemus cingunt i* quam formam Heinsius aliquoties illustravit.——601. *Agrorum pecorisq*. Macrob. III Sat. 3. *Silvarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Silvanus inter deos agrestes. cf. Burm., ut in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Silvane, tutor finium.*——603. *Tarcon, Tharto, Tarchon* et h. l. cf. sup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. sec., quod ornari posset, si tanti

[redacted]

[redacted]

Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit:
Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
En, perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prœlia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis et tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,

609. *penitusque in v.* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 17.——610. *Et pr.* Parrhas. *e 'gelido* passim scripti et edd. etiam Pieriani, alii (ut fragm. Vatic. a m. sec. apud Bottar. p. 167) *et gelido:* Rom. *hæc gelido:* Montalb. *ingelido. egelidum flumen* debet esse tepidum: atque hoc cum per se ab usu poëtarum abhorret, tum multo magis in convallibus et lucis. Proclivis itaque et ipse sum in lectionem cod. Rom. *Ut procul, et gelido secretum flumine, vidit.*——612. *promissi* Exc. Burm. cum Goth. sec. *arce* Sprot.——613. *nec mox* Oudart. et ed. Junt. *nec mox bis* Ed. Ven. *aut* abest Rom.——614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. sec.——616. *aversa* Leid. *radientia* in multis scriptum ap. Burm., ut et aliis locis. *resonantia* conjicit vir doctus ex Iliad. τ, 13 τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα; hoc est variare verba, non emendare.——618. *Impleri* Gud. pro div. lect. et ms. Thuan. ap. Macrob. V Sat. 8. *per s. versat* sec. Moret.

sup. ad 547. Æneas cum suis in luco consederat. 607. Reliqua poëta exequitur lib. X, 148 sqq.

608. Haud dubie Maro, si carmini supervixisset, melius hunc locum constituisset. Jam supra, dum Evandri hospitio utebatur Æneas, arma cælo delapsa memoraverat, re in prodigium versa 524 sqq. Nunc in luco ad Cære cum sub arbore consedisset Æneas, ecce Venus adest et arma apportat. Compara Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3. *nimbos* pro nubibus, aëre. *secretum* docte pro solum, in secreto loco, apud flumen. 612. *En p.* cf. Iliad. τ, 10. 11. *arte promissa.* cf. ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum pro munere, ut γέρας. *expleri nequit donis*, h. adspectu donorum, fere

[redacted]

Miraturque, interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum cærula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget;
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inscius ævi,

619. *que* post *miratur* a nonnullis abest: v. Pier., et sic Ald. pr. *manus sua brachia* Parrhas. *verset* Reg.——620. *flammamque* alter Hamb. *flammisque* Parrhas. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in erasa prisca lectione, e qua *nantem* supererat; quod Heins. *tonantem*, Burm. *minantem* supplet.——621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot; paullo melius cum Goth. tert.——623. *refulsit* Goth. sec.——624. *lentas* Goth. sec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* codex Pomponii Læti ap. Pier.——627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile præferrem, nisi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: sic et Bersman. et Melanchth. in marg. et post Wad. [redacted]

Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis ab Afcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuiffe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas fine more Sa-
binas

628. *genus omne Latinum* Ed. Ven.; infcite, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum.——629. *in* abeft Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. fec.——629. 630. Quid? fi diftinguas: *illic genus o.—bella Fecerat: et v.*——630. *feram* Goth. fec. ex *fetam.*——631. *geminofque* Franc. cum edd. nonnullis.——632. *pendentes oculo* Goth. fec.——633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heinf. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum eft: effe hanc vulgarem, *cervice reflexa* (etfi et ipfam poëta dignam et Virgilio frequentatam; fic etiam Lucretianum *tereti cervice repofta)*, alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis affurgentem lectionem, *cervice reflexam.*——634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catrœus venditat; non animadvertens, fe plebeium vocabulum anteferre elegantiori.——635. *de more* proferre nonnullos Pierius obfervat. *fine Marte* ingeniofo lufu conj. Jo. Schrader.

umbone, mare effet cum pugna Actiaca, de qua v. 676 fqq.; Exterior autem ora in plures areas feu regiones difcreta, quarum argumenta, omiffis aliis, ita apponit, ut fint: I. Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II. Raptæ Sabinæ, fœdufque inter Romulum et Tatium factum: 635. III. Metii fupplicum; 642. IV. Roma a Porfenna obfeffa: 646. V. Capitolium a Gallis oppugnatum: 652. VI. Urbs et religionibus et facris celebris, adeoque pace florens: 663. VII. Catilina in Tartaro: 666; VIII. et Cato in Elyfiis: 670. De his quid judicandum effe videatur, v. Exc. ad h. l. *Haud vatum ignarus* h. e. prædictionum quas a vatibus Æneas acceperat. 630. *Fecerat et,* inter cætera, quæ poëta memorare non vult; Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et vividis imaginibus fuavibufque fententiis funt narrata v. 630—634, ut toties in numis et fignis veterum aliifque operibus occurrunt. *feta,* enixa, ut alibi. *Martis antrum* multi memorant: conf. Cerda.

635—641. *fine more,* fine lege,

Confeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat, ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt idem, inter ſe poſito certamine, reges
Armati Jovis ante aram, pateraſque tenentes,
Stabant, et cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Metum in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſilvam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.

636. *Conceſſu* paſſim in Pier. et Burm. *conſenſu* Rom.——637. *Addiderant* Ed. Junt.——638. *Romulidi* Menag. pr.——640. *ante aram* multi Heinſ. et Burm.,cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate.——641. *cæſa porco* maluerat Heinſ. ſed *cæſa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *cæſo porco*, quod v. c. Livius habet lib. I, 24, jam Quinctil. obſervavit Inſt. Or. VIII, 3, 19.

Nec non Tarquinium ejectum Porſena jubebat
Adcipere, ingentique urbem obſidione premebat;
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
*Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer

646. *Tarquinum* Ven. Dorvill. Ed. Ven. et al., ut et alibi aberratur. *Perſena* multi paſſim cum Rom., ut ap. Livium quoque, vid. Gronov. et Drakenb. ad lib. II, 9. Græcis Πορσῖνος, Πορσήνας, Πορσίνας; at *Porſenna* etiam Medic.——647. *ingentemque* Gud. a m. pr.——650. *quia v.* omnes Pier. et Heinſiani, Mediceo non excepto. *qui* agnoſcit Jul. Pomp. *qui avellere* unus Pier. *auderetque avellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cocbles* Medic.——651. *At* Leid. *Cleria*, *Cloria*, *Coclea*, *Coclia*, *Cordia*, *Delia*, *Deria*, monſtra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrhaſ.——652. *Malius* Rom., alii Pieriani et plerique Heinſ. *Mallius*.——653. *pro templis* Goth. tert.——654. *Rumoleo* Rom. Totus hic verſus ſcrupulum injicit. *Romuli caſam* in Capitolio fuiſſe nemo dubitet. v. Vitruv. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ovid. Faſt. III, 189 ſqq. Sed mentionem ejus hic factam video tam importune, ut nihil magis; nam nec ſtructura nec ſententia ullo eum verſum vinculo comprehendit. Caſa nude commemorata quorſum referri debet? Et tum ſequuntur *aurate porticus*. Quæ tandem hæc paupertatis et luxuriæ in eundem locum coacervatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Jovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror.——655. *hinc* aliquot Pier. unus Heinſ. et unus Burm.

646—651. Liv. II, 9 ſq. Effictus autem Porſenna ſtans ad Tiberim. 650. *pontem* ſublicium, evellens trabes ſublicis impoſitas. *vinclis ruptis*, ſimpl. de cuſtodia accipiendum.

652—662. Liv. V, 47. *In ſummo* non clipei: ſed *in ſummo* *arcis Tarpeiæ*. 654. Viſebatur porro in Capitolio, præter templum, caſa recenti culmo tecta, regia Romuli dicta. Pro *erat* ornate *horrebat*. De cæteris vid. Var. Lect. 655. Quæ ſequuntur, poëtica ſunt, non quæ facile ab artifice in metallo

[redacted]

Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacæ;
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,

656. *abesse* Rom.——657. *Olli* unus ap. Pier., isque Romanus; et hoc præferam cum Jo. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 *Illi per dumos et opaca vire· ibus umbris Devia* etc.——659. *illis* alii ap. Pier. *solis* Menag. pr.——660. *Virgatis fulgent* pars codd. Heins. cum Goth. sec. cf. Burm. ——661. *immiscentur* Oudart. *duo cuique* Parrhas. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruscat* Ald. pr. cum aliquot Heins. et binis Goth.——662. *Gessa* Medic., ut passim alibi scribitur. Eo alludunt Dorvill. et Franc. *Cesa*. Goth. sec. *Cæsa*. Sed *Gæsa* communior scriptura. vid. Heins. Vox est Celtica *Gess.*, ut nuper docuit *Bulletus Memoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr.——663. *Hic* e Pierianis et suis recepit Heins. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: ut Gr. *ἀγκύλια*.

[redacted]

[redacted]

Lanigerosque apices, et labsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem jura Catonem.

664. *Laries* Medic., ait Heins., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Fogginii exemplo.——665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heins. cum Goth. tert. *excuderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, invenire, ut Ge. I, 133. IV, 315. 328.——666. *Huic p.* duo Burm.——669. *in scopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Genev. *timentem* Goth. tert.——670. *pilos* Goth. tert.

et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quæ pilentis vehi licuit. v. Liv. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Julius Sabinus potissimum memorat. *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac celsus suasisse videtur. Servius pensiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, ut *mollia oscilla* Georg. II, 389. Julius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem sic accipiam, quæ mollium et delicatorum hominum sunt carpenta. *Apex* laneis vittis ornatus Flaminum proprius.

666—670. Etsi alieno loco intrusa putem hæc signa, præclare tamen ea ornavit, *Catonem piis jura dantem* quis non miratus est? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis supplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poëta Marium vel Sullam, Cinnam aliumve, qui remp. everterat, nominasset: Contra in Catilina scelus manifestum et confessum. *pendentem scopulo*, puto tamquam equuleo distentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiæ adsident. *minacem scopulum* tamquam ruiturum et ruina eum sua oppressurum. *Furiarum ora trementem* vid. sup. VI, 605. 606. 607, et 571. *dantem jura*, judicem constitutum ut alterum Rhadamanthum. vid. VI, 566. De Catone Uticensi agi, liquidum est; vel ex opposito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnavit. Nec vero alius, quam ad ejus severitatem, respectus habitus videtur; quo magis vana est Servii aliorumque dubitatio verentium, ne Augusto Catonis memoria parum grata esse debuerit. Sed hoc refellere jam alii studuerunt, inprimis ad Horat. I Carm. 12, 35; adde Diss.

[redacted]

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant cærula cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſis æratas, Actia bella,

671. *Hoc inter* Franc.——672. *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec., etiam ex Goth. alter, ut ſcilicet *imago ſpumabat* jungatur; ſed recte *cærula ſpumabant* prætulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant æquora* Zulich. *cærula ponto* Montalb. a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Hæc inter —ibat imago*; *Aurea ſed fluctu ſpumabant cærula cano*; neſcio, an rotundior ſic exeat oratio.——673. *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ.——674. *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *æſtuque* Sprot.——675. *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhaſ. *Actia vela* conjecerat Heinſ.

Diſſ. viri docti in Baſnagii *Hiſt. des Ouvrages des Savans* 1708, p. 102. Pauca tamen ibi reperias, quæ alicujus momenti ſint. At poſſis in illo hærere, quod Catonem, qui ſibi ipſi [redacted]

pars, quam velim unam clipei argumentum a Poëta factum eſſe. Jam Propertio hic locus adeo probatus fuit, ut, etſi tum tota Æneis nondum prodiiſſet, ex eo tamen carminis [redacted]

[redacted]

Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prœlia Cæsar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dIs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.

676. *extructo* aliquot Pier. *instructum* alii. *videre* Montalb.——677. *Leucbatem*, *Leucatem*, *Leucantem*, *Leucothoën*, aberratt. *auroque effulgere fluctus*; hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitror, quodque Tucca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet? inprimis cum jam satis declaratum esset vss. 671. 672 *mare esse aureum*. ——678. *Hic* Franc.——679. *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. sec.——680. *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heins., item Goth. sec., quod præstare puto. *prima in puppi* Priscian. agnoscit lib. VII. cf. III, 527. g. *huic* Gud.——681. *volunt* Medic. a m. pr. *movent* Sprot. a m. pr. *aperit se* Goth. sec. *aperitur a vertice* Medic., vitiose. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepisse?

Ambracii; pugnatum enim est in exteriore sinu versus mare patente. Agitur autem de ipsa pugna, non de iis, quæ antecesserunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4 *Cæsar—positisque in Epiro castris Leucadem insulam montemque Leucaten et Ambracii sinus cornua infesta classe succinxerat.* De hemistichio otioso 677 v. V. L. In seqq. non ubique ipsam rerum gestarum fidem, quod nimis religiosum fuisset, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur sequutus. Nam classi universæ M. Agrippa præfuit, Octavianus autem Cæsar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summæ ubique prospicere satagebat. *Italos* præclare, ut *barbaricas* *opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs*; ut caussam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur. *Penatibus et magnis diis*, explicative alterum adjectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. sup. ad III, 12. 680. 681. *geminas cui tempora flammas Læta vomunt.* Perperam ad oculos Augusti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Servius et alii. Habuit poëta in animo Diomedis cassidem Iliad. ε, 4 sq. Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ etc., et in miraculum conversus est galeæ ex ære fulgor, qui radiorum vel nimbi speciem referre videri

[redacted]

Parte alia ventis et dis Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis et litore rubro

684. *lustrata* Goth. pr.——685. *que* a Pierianis aliquot abest; nec male. *Phariis* conj. Heinsius, eleganter; sed *variis* multo elegantius habendum, ut populos multos ac diversos habituque adspectuque varios designaret. *Autronius*, *attonitus*, prave Gothani.——686. *ab europe* Rom. et Goth. text. *aurora* pr. Rottend. et Leid., iste etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor ab* emendat; quod ad meum sensum jejunum est. *Victor* et per se splendidius est, et respectu certe eorum populorum, quos secum trahebat, verissimum; sed et Parthorum et Armenorum respectu non omnino falsum. Nam et Ventidius Parthos vicit U. C. 713, et Canidius, et ipse Antonii legatus, Armeniam devicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit U. C. 716, et ipse Antonius U. C. 718, Artavasde capto Armeniam occupavit U. C. 718. Schraderus ad Musæum p. 258 acumen τῷ *victor* inesse dicit, *quasi* victor, qui talem se haberi volebat.

ri poterat, inprimis si bucculas galeæ cogites. *læta* ad splen-

Serv. in extrema parte notæ ad v. 682. 684. *navali corona*,

[redacted]

Ægyptum vireſque Orientis et ultima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum ſpumare, reductis
Convolſum remis roſtriſque tridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revolſas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos;
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu teliſque volatile ferrum

687. *Ægupta* codd. Pier. *que* abeſt Parrhaſ. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem ſuppeditat *ſereſque:* ita ut refingi poſſit: *Ægyptum, Sereſque, Orientis et ultima ſecum Bactra vehit.*—— 690. *roſtriſque ſtridentibus* peſſime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excuſis; at omiſſum *que* in Ald. ſec. et hinc in aliis; ita *roſtris ſtridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., ut Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *roſtriſque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod ſequutus eſt Pulman. et alii, firmavitque poſt Cerdam et alios Heinſ. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *roſtriſque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect.——691. *credes* Gud.——692. *et* duo Burm. *altis* tres ibid.——694. *telique* ab Heinſio præſcripta eſt tamquam vulgata lectio: fuit ea ſaltem in ed. Dan. Heinſii; nam vulgo ubique legitur *teliſque*, quod firmavit Heinſ. e Medic., aliiſque melioribus; an ſic *tela* machinæ ſunt? balliſtæ, quibus tela emittuntur? ut manu flamma, machinis ſagittæ ſpargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum Spargitur.* Suſtuli interpunctionem, ut ſit: *manu ſpargitur ſtuppea flamma et ferrum volatile telis.* Quid tamen eſſe dicemus:

ſita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum ſubmiſſa, teſtante Plutarcho p. 944 C. Itidem ſic v. 705. 706. *vehit*, ducit copias ex Ægypto et Aſia.

689. *reductis remis* proprie Ovid. Met. XI, 461 *reducunt ad fortia pectora remos.* Tum *ruere* videtur dictum tranſitive ſc. mare remis et ipſa carina, ut ſup. I, 35. 691. *Alta petunt.* Compara Plutarch. p. 946 B. C. 693. *Tanta mole.* Spectat hoc maxime ad Antonianas naves, ad denos remorum ordines aſſurgentes, *ad hoc turribus et tabulis allevatas* etc. Flor. IV, 11, et ſua magnitudine, inprimis in iſta remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32, 33. 694. *ſtuppea flamma:* ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictæ

Spargitur; arva nova Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos a tergo reſpicit anguis.
Omnigenumque deum monſtra, et latrator Anubis,

diccmus: *ferrum volatile telis?* Brunckius monet *telis* eſſe pro *telorum*: ut V, 609 *per mille coloribus arcum*. Agnoſco analogiam; ſed quam durum eſt: *ferrum telis!* Lenior eſſet ratio, ſi *telum ferro* eſſet ſcriptum. Saltem dicam, *ſpargi ferrum telis*, per tela, h. e ſpargi miſſilibus. Præfero tamen vel ſic alteram lectionem, cui præſidium in cod. Rom. eſt *telique volatile ferrum*. Tum *volabile* Montalb., ſed *volatile* jam ſup. IV, 71, quod e Suevio adoptaſſe fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *volucrumque volatile telum*.——696. *Reginam* et *agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.——697. *Necdum et* Dorv. *gelidos* conj. Burm. Sane vulgo una tantum aſpis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen ſecundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de necis, quam Cleopatra ſibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues ſibi admoviſſe, ſingulis forte brachiis ſingulos. Quod idem narrat, fuiſſe qui in brachio Cleopatræ *notas duas* tenues et obſcuras agnoviſſe ſe dicerent, vix ad binas aſpides referri poteſt. At Vellei. II, 87 *admotis ad venas ſerpentibus*: ut plures fuerint. Cleopatræ mo-
[redacted]

Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,

699. *et* abest Dorvill.——700. *tenens* Schol. Horat. III Od. 4. *in* abest Parrhas.——701. *Velatus* Goth. tert. *Divæ* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., alique Heins., idem agnoscit Jul. Sabinus. cf. IV, 473.——702. *Exscissa* Goth. sec. *pallas* idem.——703. *Quin* Goth. pr. *consanguineo* editum vidit Pierius.——704. *Accius* et h. l. scribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heins. cum Dorvill. et Goth. sec. *arcu int.* duo Burm.——705. *Protinus omnis* Voss. pr. *Ægyptos* Probus ap. Heins.

altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Furiæ, Discordia, Bellona. Partim hæc ex deorum in præliis Homericis interventu, partim, inprimis Discordia et Bellona, ex præclaris locis clipei Achillis Iliad. σ, 535—538 et clipei Herculis apud Hesiodum v. 248 sqq. 147. 153 sqq. adumbrata; alias imitationes v. apud Quintum Cal. X, 53 sqq. XI, 8 sq. VIII, 186 sqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boissardo. Propertius, qui hunc librum nondum editum legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41 *Ausa Jovi nostro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *cælatus*, exsculptus, nam de anaglypho agitur, et *cælare* sic proprie in ære dicitur: vid. *Antiquar. Aufsätze* P. II, p. 134 seqq. *ex æthere Diræ* adeoque volantes: quod memorabile est. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Hesiodi in Scut. 248 sqq. Homero Κῆρες θανάτοιο. Simili modo Mors alata poëtis est. 702. *scissa Discordia palla.* Est *Eris* ex Homero et Hesiodo nota. Novum est, quod veste *scissa* incedit. Redhibuit eam *laceratam pectore vestem* Petron. cap. 124. Turpis mulieris specie exhibita erat in arcu Cypseli: v. Pausan. V, 19. *Bellona* cum flagello passim obvia. Conf. Cerda.

704. 705. Homero sublecta et hæc Apollinis species pro Iliacis muris pugnantis Iliad. π, 700 sqq., sed præclara cum arte et sollertia. Certavit cum Marone Propert. IV, 6, 55.

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque inmittere funis.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens vindis et Iapyge ferri;
Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina
victos,

706. *Araps* Pier. aliquot.——708. *lapsos* aliquot Burm.——*que* abest Parrhas.——709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *cæde futura* Oudart. ——710. *Iapuge*, *Iapige*, *Lapide*, *Laspide* in codd., hoc in Goth. sec. ——711. *magni*, sc. Pompeii, Waddel. conj. ap. Burm., satis frigide.—— 712. *et torta* emendabant Gifan. et Vales. sed v. Heins. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I Od. 37, et *mota* Cerda conj. *sinum et tota quem* Leid.

[redacted]

At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dIs Italis votum inmortale ſacrabat,
Maxuma tercentum totam delubra per Urbem.
Lætitia ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;

Leid. *ſinum et totaque in* duo alii, interpolate. *tota veſte*, eſt, expanſa quantum ſinus patebat. Laudatur Auſon. Moſella 368 *Naviger undiſona dudum me mole Saravus Tota veſte vocat.*——715. *Mœnia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. ſec., neſcio unde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutavit: *At Cæſar—dis Italis votum immortale ſacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Lætitia, ludiſque viæ plauſuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale ſacrabat* erit accipiendum forte pro: vota perſolvebat. Sed cur *immortale?* et multo magis frigent iſta: *templa lætitia, vias ludis plauſuque fremuiſſe.* Itaque reduxi alteram diſtinguendi rationem. Auguſtus opera publica, et in his templa, exſtruxit plurima, v. Sueton. c. 29, unde et Livio, quod ſatis notum, *templorum omnium conditor aut reſtitutor* dictus eſt; idem triumpho invectus plura templa dedicavit, in aliis dona conſecravit. v. Dio LI, 22. Retraxit hæc poëta et in unum tempus contulit: *maxima tercentum delubra ſacrabat, votum immortale*, h. quæ voverat.——716. *de turba* Parrhaſ.——717. *luſuque* Oblongus Longob. *laudiſque* duo Burm. *plauſumque* Dorvill. *fremebat* alter Goth.; ita ſaltem jungenda: *plauſuque fremebat Omnibus in t. m. chorus*; ſed hoc putidum eſt.——718. *aræ* Pier. et Heinſ. e ſuis, excepto uno

titur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51 in loco hinc expreſſo: *Fugiſti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Jam Fluviorum ſimulacra cogita ſpecie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veſte tecta, ut tamen ſinum facere poſſint, quem Nilus fugientibus oſtentat. Ornate, ſingula, etiam *latebroſa flumina*, quæ pro latebris nunc erant.

714 ſqq. Tandem triumphus Auguſti erat repræſentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. Neceſſe igitur eſt ab artifice ea, quæ cujuſque diei eſſent, in unum fuiſſe congeſta. *votum i. ſacrabat*; templa, opera immortalia, dedicabat ex voto; et quidem magno numero, unde *trecena* dixit. Quæ per reliquam Auguſti vitam facta ſunt, revocavit poëta ſub unum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717—719. Vivide lætitia pub-

Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus; incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis et armis.
Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos

uno Veneto, probaverunt. Vellem adjecissent viri docti, quod sententiæ acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis aræ* sc. erant? Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet *aræ* sc. *fremebant*? Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium cœtus visebantur, *et aræ, ante quas* victimæ immolabantur. Vulgo lectum fuit *omnibus aris*: idque ex Gothanis primus servat. *omnibus ara* Parrhas., vitiose.——719. *terras* Dorvill.——721. *aptatque* Dorvill.——722. *l. o. matres* aliquot Pier.——724. *Hinc* hic et sequ. versu aliqui sive utroque loco sive alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Nomadum* alii Heinf., ut passim alibi v. sup. ad III, [redacted]

Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis, 726
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;

præscripti. Male etiam Cerda eo devenit ut *Carrhas* Mesopotamiæ inferat. *Gelones* duo Burm.——726. *Tinxerat* Rom. *Fixerat* alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm.——727. *Norini* Parrhas.

enim in Antonii partibus magna Africæ pars a Cyrenis usque ad Æthiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniæ rex: Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6. *discinctos Afros*; mollitiem hominum arguit veste laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Carasque*, ut nominum vetustate carmini dignitatem pararet, posuit pro populis et regibus minoris Asiæ, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum sedibus Strabo lib. XIII multa disputat, cum Caribus oram Asiæ maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus ejecti ad interiora recessenunt. De his, nec de aliis, Lelegibus h. l. agitur. Frustra ad Dacos et Bastarnas nomen revocat Massonus in *Jano reserato* Sect. III c. 5, adversus quos M. Crassus bellum gessit. Meliore jure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Nisi tamen pro Thracibus, ultra quos illi habitabant (cf. ad Georg. II, 115), dicti sunt, qui in Antonii copiis erant. Horatius, qui sæpe populos barbaros ultra Danubium memorat, modo Gelonos, modo Getas, modo Sarmatas aut Scythas nominat.

726. *Euphrates ibat jam mollior undis* h. leniore amne, ut domitum se ac subjugatum, h. e. populos accolas victos et subjectos, significaret. Uti *mollita* dicuntur et alibi, quæ victa ac contusa coërcitaque sunt. Sic *molles animi*, *mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores volvere vertices*: etsi hoc ad seriores annos spectat. Magno vero spiritu hæc dicta et in majus aucta amplificataque sunt. Adversus Parthos enim illo anno nihil aliud nec susceptum nec gestum, præterquam quod Augustus, Ægypto in potestatem p. R. redacta, in Syriam reversus Parthorum legatos audiit. cf. Georg. II, 170. IV, f. Si vero hæc, quæ sequuntur v. 726. 727. 728, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poëtico more populos Orientis designant, qui Antonium sequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum respiciunt, quo etiam de Morinis, extremæ oræ Galliæ Belgicæ ad fretum Britannicum populo (unde *extremi hominum Morini*, ut *ultimi Britanni*, *ultima Hesperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliæ Germaniæque populis rebellionis sociis, inprimis Suevis Rhenum transgressis, et a C. Carinate repressis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, ut tum quidem cursus

[redacted]

Indomitique Dahae; et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis;
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

728. *Daci* editum olim et scriptum passim, vel *Dacae*. Male: Ge. III, 497 *Et conjurato descendens* Dacus *ab Istro*. Sed *Dabae* Medic. *Dae* Rom., etiam Erf., quos vindicavit quoque Cerda. Alii *Dachae*, *Dachi*, *Dachee*, *Dace*, indocte, ut et ap. Lucan. VII, 429. vid. ad Silium XIII, 764. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb.——731. *humeris* Parrhas. *famamque* Medic. *facta* multi Heins. Utraque lectio apud Serv.

erat, antequam Drusus tertium ostium, Flevum, fossa ducta efficeret. *Dabae*, Nomades ad orientale Caspii maris littus versus Oxum incolentes ultra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes*; nihil amplius, quam ut flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipso feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumserunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quod apud Cerdam

fere frigidum pronuntiat Dorvillius. Defendit eundem versum Hurdius, vir ingeniosus et doctus, in *Commentar. Horat.* Vol. I ad v. 97, ubi ambiguitatem sententiae etiam in severiore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et satis argute, ut solet, ita tractat, ut ad ancilium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimvero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res

[redacted]

EXCURSUS I.

Evander Arcas ejusque sedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 sqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Evandrum comites* etc. Evander inter fabulosos heroës est, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuisse coloniae Pelasgicae ex Arcadia in Italiam seu casu seu consilio profectae. Ut enim superioribus saeculis in Americam, sic Graeciae prisci incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum venisse, ex eo intelligitur, quod litteras secum attulisse ferebatur; cf. Liv. I, 7. Musicam, artes et vitae humanioris instituta alia addit Dionys. I, 33. Forte tamen haec omnia ad sola carmina seu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intulisse memoratus est: etsi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo insolentem: sed tractus ille, ad quem accessit, circa Tiberim, a feris hominibus per silvas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia seu carmina ad *matrem* ejus inter vates habitam referri solebant; erat ea incerto nomine, nam, quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita sunt; ut *Carmentae* et *Themidis*, forte et *Nicostratae*; uti comites ei additae *Porrima* et *Postvorta*, quia vatibus et praeterita et futura sunt nota: Serv. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, unde et pater Evandro *Mercurius* datus fuit a poëtis, quem scriptores *Echemum* Arcadem consignarunt. Poëta noster hinc ingeniose *cognationem* elicuit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Aenea* 134. Cum Atri-

[redacted]

dis quidem hoc modo: Ex Sterope, Atlantis filia, Œnomaus, Elidis rex, susceperat Hippodamiam, Pelopi nuptam, a quo Atridæ oriundi. Steropes soror erat Maia, Mercurii mater, quem Evandri patrem celebrabant Arcades. Fuit etiam Tyndarei genus a Taygete, tertia Atlantidum, ductum. cf. Apollod. III, 14, 3. 4. 5. Altera ex parte Echemus Timandram duxerat, Clytæmnestræ et Helenæ sororem, quibus Atridæ juncti erant matrimonio. cf. Serv. et Pompon. Sab. Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuisse antiquissima, ad eam referri solita; id quod ad priscæ Italiæ statum et indolem declarandum valet. Illud tamen dubito, a Romanisne narratio de Evandro venerit an, quod magis sit probabile, a Græcis: ut adeo et hæc ipsa forte inter Græcas Italicæ historiæ interpolationes referenda esse videatur. Certe his deberi videntur, quæ de Evandri origine Arcadica narrata sunt, et de caussis profectionis susceptæ. v. Dionys. I, 31 sqq. Strabo V, p. 352. Paus. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, condidit, oppidum, ut tum res erant, seu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proavo Pallante ducit poëta VIII, 54 *Pallantis proavi de nomine Pallanteum:* qui inter majores Evandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Potest hoc poëta de suo finxisse, uti Evandri filio idem nomen indidit, potuit et alium [redacted]

facra et inftituta græca ab eodem profecta recitat Dionyf. I, 33.

De *tempore* acceffus Evandri ad Italiam fatis inter fcriptores convenit, factum eum LX annos ante Trojam captam, fub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Evandro egregie poëtæ; præter Virgilium Ovid. Faft. I, 469 fqq., faciem autem locorum, quæ Evander tenuit, Propert. IV, El. 1, quæ una ex nobiliffimis eft: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II, el. 5.

EXCURSUS II

De prifcis Italiæ incolis et nominibus.

VIII, 314—329 *Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant—Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac difperfum montibus altis Compofuit legefque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuiffet tutus in oris. Aurea, quæ perhibent, illo fub Rege fuerunt Secula—Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor fucceffit habendi. Tum manus Aufonia et gentes venere Sicanæ, Sæpius et nomen pofuit Saturnia tellus.* Locus clariffimus, cujus etiam in hiftoricis auctoritas effe folet; illuftratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3. Videamus itaque paullo curiofius, quæ a poëta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; five verum id, feu, quod probabilius fit, fymbolicum eft nomen, fationis forte ac melioris vitæ cultus; in eam terram, quæ mox Latii nomen obtinuit, veniret, vafta filvarum folitudo, lacus et aquarum colluvies, paffim ignes fubterranei, late omnia tenebant, nec homines in iis, nifi rari et palantes ac feri. Salluftius in Catil. cap. 6 *Aborigines, genus hominum agrefte, fine legibus, fine imperio, liberum atque folutum.* Aborigines hos fuiffe manifeftum eft, non quafi hoc hominum vel gentis nomen proprium fit habendum; fed communi hoc verbo appellati funt a fcriptoribus primi illi homines ignotæ quidem originis, ad Aufonium tamen nomen ac genus, ut probabile fit (vid. fup. Excurf. IV lib. VII), referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Βορειγόνους interpretatus eft Lycophron v. 1253. Cum temporis fucceffu mores legefque

 illi

illi accepere advenarum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Trojanos Sallustius, intulisse aiunt; sed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a *Saturno* auctore accepisse traduntur, in cujus personam Romani transtulere aureum seculum et alia plura, quae Graecorum Κρόνος hominum animis subjiciebat, cum semel utrumque esse eundem putarent, non meliore jure, quam cum Poenorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus est. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris adventu *Latii* nomen repetit poëta communi popularium errore ex inepta etymologia. v. sup. Excurs. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati advocatur ab aliis *Janus*, qui Saturnum hospitio excepisse dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum semel *aurea aetas* in Saturni aevum esset rejecta, etiam ferream aetatem ab ejus excessu successisse probabile videri debuit. Itaque poëta v. 326 *Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi.* Et ad has temporum vices praeclare refert poëta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere jactatae. Ad historicam tamen subtilitatem parum accommodate dixisse videri debet: *Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae.* Nam *Sicani*, etsi poëta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam trajecerunt, ubi temporis successu Siculos nacti sunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, seu, ut equidem mihi persuadeo,

[redacted]

pro suo quisque ingenio ac sensu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et constitui posset. Itaque alii, ut Antiochus Syracusanus et Thucydides (Polybium quoque in ea sententia fuisse apparet ex iis, quæ de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuisse aiunt, qui Opicis cesserint; pro Siculis alii laudant Elymos, Ausones vel Ligures; alii ex media Italia arcessivere Siculos; ex suis sedibus ab Aboriginibus et Pelasgis exturbatos et usque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurs. IV ad lib. VII. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poëta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Æneæ ætate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poëtæ ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisve ante bellum Trojanum ætatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—319 agrum Latinum ad Tiberim *finis super usque Sicanos* h. usque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disjungit porro poëta *Ausones* ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et silvestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea jam ætate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328 *Tum manus Ausonia.* Potuit et hoc, tamquam poëta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etsi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliæ gentes Ausoniæ, tamen suis nominibus discretæ erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et civilia bella inter varias gentes Ausoniæ stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a cæteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poëta subjicit: *Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.* Varia utique Italiæ nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino (persequamur enim hæc obiter, quandoquidem turbata hæc omnia apud doctissimos viros, etiam de Italia apud Cluverium videas) frustra hoc expectatur, ut magni terrarum tractus sub uno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus,

ut

[redacted]

ut quæque gens per ſtirpes aut per familias ſedes ſibi proprias cepiſſet, ita ſingularum ſtirpium aut familiarum in unum collectarum aut communis ſedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec ſemper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque teſtabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuiſſe fruſtra ſumitur. Sed tractus hujus, ut in aliis terris factum, eæ partes, quæ primæ inter reliquas a cultioribus populis, Græciæ inprimis, frequentari cœperant, primæ quoque nomine aliquo inſignitæ ſunt; non tam eo, quo indigenæ ad ſuam ſtirpem aut ſuas ſedes declarandas inter ſe utebantur, quam plerumque novo ab advenis his vel mercatoribus invento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a caſu vel a primo terræ aditu, urbe, promontorio, a nova re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad ſuos ſonos deflexa. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari poteſt, ſed plerumque inaniter; multo magis ſi Phœnicia nomina expiſcari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis eſſet lubricum. Ita quoque nomina varia, quæ Italiæ olim indita memorantur, primum ad ſingulos tantum diverſis in partibus tractus ut agros ſpectant, quos quidem Græci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune nomen ne Scylacis quidem ævo frequentatum fuit;

[redacted]

per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Umbri tenebant (I, 94). At Aristoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυῤῥηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον cum Œnotria seu Italia proprie dicta, tamquam partes constituit, in quarum priore Ausones seu Opicos, in altera Chones, qui ex Œnotris oriundi loca circa Sirin occuparant, in postrema Œnotros collocat. Scymnus Chius, qui sub Attalo II vixit, in Periegesi sua, antiquiores potius quam sui temporis rationem sequutus, post Ligures, Pelasgos cum Tyrrhenis, Umbros, Ausones, Samnites, Lucanos, Campanos, Œnotrios enumerat: 218 sq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Umbriam declarasse videntur interdum antiquiores, ut in illis, quæ de Umbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 sq., quæ alii ad Etruscos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Umbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Umbri habitarunt usque ad terras postea Adrianas dictas. *Ausonia* Ausonum sedes declarare debuit, quæ a Circeiis inde per totum maris inferi littus passim sparsæ fuerunt. Eadem et Ὀπικὴ dicta, quia Opici seu Osci ex Ausonibus fuere: modo confusi cum iis, modo distincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Aristot. de Rep. VII, 10, p. 581 A. *Hesperia* Græcum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides jam, quantopere poëtæ sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terræ Saturniæ* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad clivum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus est (v. Dionys. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, ubi v. Annam et Arnzen.). In eo consedere socii Herculis ex Iberia reducis; uti alterum montem Palatinum tenuere Evandri socii et comites ex Arcadia: cf. Macrob. I Sat. 7, p. 239 ed. Lips.; inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατυρνία jam in oraculo Dodonæ Pelasgis dato memoratur, quod quidem nomen vere ἐγχώριον et forte vetustissimum habendum. v. Dionys. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Justin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poëtarum hoc morem referendum erat, non, ut Dionysius aliique faciunt, historicis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque præclare

præclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Janiculo et Capitolino: *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem, Janiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCURSUS III.

Super Etruscis et Mezentio.

VIII, 478 sqq. *Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam Gens bello præclara jugis insedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio et sævis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de suo fingere recte potuit poëta, erat hæc Etruscorum cum Trojanis societas, cum semel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis socios addidisset. Etruscis autem antiquitas stirpis et imperii tribui solet ea, quæ non improbabile faciat, jam Trojanis temporibus eos opibus et copiis satis valuisse. Erat præterea antiqua illa utriusque populi consanguinitas, quam sup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriæ duxisse ferretur. Habuit tamen et hic poëta famæ veterumque fabularum auctoritatem, quam sequeretur; eamque ita sequutus [redacted]

Halic. I, 64. 65. Nec diſcrepant Juſtin. XLIII, 1 f., Feſtus in voc. *Oſcillum* ex Cornificio, et Servius ex Catone, ad Æn. I, 267. IV, 620. At poëta aut diverſos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, ut Mezentius a ſuis civibus regno dejectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 ſqq.

Inter hæc tenendum eſt id, in quo plerique conſentiunt, *Mezentium* fuiſſe *Agyllæ* ſeu *Cæretanorum* regem; ut felix poëta etiam in hac argumenti parte fuerit, ut probabilia, quæ ſequeretur, in manibus haberet, non ei comminiſcenda eſſent. Convenit enim hoc cum reliqua hiſtoriarum fide, primos opibus inter Etruſcos floruiſſe, ſaltem exteris innotuiſſe Agyllæos, maritimis copiis, et navigationis commerciis, inſigniter auctos. Hanc *multos florentem annos* appellat Maro VIII, 481. Vide Dionyſ. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria una nota fuit Græcis: et Lycophron v. 1353 totam terram ab hac urbe deſignat. Fuere porro Cæretani ex iis Etruſcis urbibus, quæ veſtigia Pelaſgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelaſgi veteres* ſacrum conſtituiſſe memorantur Silvano, antiquo numini, quod pro Pane aut alio ſimili adſciverant.

Illud vero mirari ſoleo, unde ex hoc priſco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres ſcriptores, quale hoc eſt, quod Plinius lib. XIV, ſ. 14 habet: *M. Varro auctor eſt Mezentium, Etruriæ regem, auxilium Rutulis contra Latinos tuliſſe,* vini mercedè, *quod tum* in Latino agro *fuiſſet.* Varie, ut in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Cæſar et A. Poſtumius ſupra laudati inter conditiones, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lavinii obſeſſos Mezentius, memoraverant hanc, *ut omne vinum agri Latini aliquot annis ſibi inferretur.* At Aſcanii conſilio et auctoritate—*vino ex omni vindemia Jovi publice voto conſecratoque* Latini urbe eruperunt, fuſoque præſidio interfectoque Lauſo, Mezentium fugam facere cœperunt. Is poſtea per legatos amicitiam ſocietatemque Latinorum impetravit. Ita victor O. G. R. 15 et ſimilia apud Dionyſ. I, 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratæ meminit, ſed ſic ut ad Æneam tranſferat, quæ alii de Aſcanio narrarunt. *Ruſtica vinalia* a Romanis in hujus rei memoriam (XII Kal. Maii) fuiſſe inſtituta Feſtus notavit, Anna Fabri ad e. l. obſervante. Quæ res ſaltem hoc docet, antiquam ſatis et a majoribus acceptam ejus rei famam apud

apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide hujusmodi narrationes non nituntur. Etiam de ejus festi origine varia fuit inter Romanos narratio. v. Varr. de LL. V, p. 48 ed. Dordr. et ipsum Festum e. l. Exornavit narrationem suo more Ovidius Fast. IV, 877 sqq., ut tamen Varronem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, ut Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deum contemtorem et sacrilegum* exhiberet. Poëtae ingenium quo tramite progressum sit, facile ex modo memorata narratione intelligi potest, et a Macrobio quoque explicatum satis est Sat. III, 5 *Sed veram hujus contumacissimi nominis caussam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inveniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, similis imperii metu, ita vocasse* (l. vovisse): *Jupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: ut ei nos victores facias! Ergo, quod divinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, inussit deinde poëta saevitiae omnisque crudelitatis infamiam, ut et viva corpora alligaret cadaveribus. v. lib. VIII, 483 sqq. Hoc postremum ex antiquis Tuscorum fabulis mutuare potuit. Nam Servius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortensio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuisse, *cum captivos novis poenis affligerent, occisorum eos relinquentes cadaveribus.* Locus ex Hortensio, quod Cerda quoque

nominis antiqui Raſenarum vel Turaſenarum, depravatio per Græcos in vocem Τυρσηνῶν, Τυῤῥηνῶν, quod modo a τύρσεσι turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniæ auctor fuiſſet. Jam in priſcis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis ſeu Etruſcis nomen impertiiſſe deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus ſequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dionyſ. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55, inprimis Lycophr. 1351. 1359. Dionyſius et illud addit, variaſſe alios et tempora et homines, et vero etiam ſapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam hiſtoriam conſcripſerat, a quo adeo unice hac in re ſtandum erat, nec Tyrrhenum uſquam memorari, nec Mæonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, depravata forte ſcriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύῤῥηβον vel Τόῤῥηβον pro Τυῤῥηνόν. Ex priſca Pelaſgorum ſtirpe populum fuiſſe Tyrrhenos, qui uſque ad ſeriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca inſederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiæ retulerunt ſcriptores, nominis ſimilitudine decepti, ſed Dionyſ. I, 25 eam rationem iniit, ut eos ex iis ipſis Pelaſgis fuiſſe diceret, qui Italiam inſederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde diſceſſerant; accepiſſe nomen, quod in Tyrrhenorum finibus conſederant. Verum hæc Dionyſii conjectatio, non narratio antiqui ſcriptoris fide accepta, eſt, quæ adeo pro fundo hiſtoriæ a viris doctis haberi non debebat, uti multa alia, quæ in hoc primo libro Dionyſius manifeſte *non ut narrata* verum *opinata* apponit. Myrſilus Leſbius et ipſe Tyrrhenos Italia relicta erroribus jactatos tradiderat (apud Dionyſ. I, 28), ſed ineptam narrationem de ſuo aſſuit, ab his ipſis erroribus eos tum Πελαργοὺς, *ciconias*, dici cœpiſſe. Contra Anticlides, non ignobilis ſcriptor, Pelaſgos, Lemno et Imbro prius conſtituta, cum Tyrrheno, Atyis f., in Italiam contendiſſe tradiderat ap. Strab. lib. V. p. 339 A, quæ variæ ſunt veterum ſcriptorum periclitationes in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquiſſimus ſcriptor, Pelaſgos, poſtquam in ſinum Adriaticum appulſi in interiora Italiæ immigrarant, narraverat Tyrrheniam condidiſſe (Dionyſ. I, 28); qui ex parte verum tradidiſſe videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218 Κοινὴν δὲ Τυῤῥηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: ſc. Pelaſgi, qui tamen ſubjicit alia, quæ erronea ſunt. Etſi enim, Etruſco-

[redacted]

rum origines ultra Alpes quaerendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, ut tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poëta tamen haec omnia, etsi subductis accuratius historiae calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adscivit. Itaque VIII, 479. 480 de Agylla seu Caere, *ubi Lydia quondam Gens bello praeclara jugis insedit Etruscis*. IX, 11. X, 155 *Lydi* pro Etruscis; et lib. II, 781 *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni fuerunt, hinc Etrusci *Maeoniae juventus* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarcontis seu *Tarchontis* nomen, quo poëta inf. v. 603 Lucumonem Agyllaeorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum est. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinios in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum Tyrrheno e Lydia in Italiam venisse, Strabo traditum acceperat lib. V. p. 336 A, vulgoque narratum, fuisse eum canum a puero: qua fabula viri sapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. et ad Hom. Il. β. p. 167, 23. Discedit ab his Silius, lib. VIII, 474, a quo *Cortona superbi Tarcontis domus* edita est; et secundum alios, quos Cato Origg. 1 seque-

[redacted]

ille calidas aquas paludosas transmeat. cf. sup. Exc. I ad lib. VII, p. 114 extr.

EXCURSUS IV.

De Æneæ clipeo.

VIII, 625 *clipei non ennarrabile textum.* Inventi laudem in splendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quæ in Æneide merito miramur, deberi, nota res est. Præiverat Homerus clipeo Achillis Iliad. σ, et Hesiodus, aut quisquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poëta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis jam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus est. Quæ autem in hoc episodio inprimis probanda sunt, hæc esse arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et consilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adspectu aut varietate grata sectatus esset; Fecit id porro cum summa majestate verborum, sententiarum et phantasmatum; Consequutus etiam est novas mirationis caussas per expositionem rerum futurarum, quarum cognoscendarum animus humanus avidissimus est: Cumque adeo res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad graviorem spiritum assurgere, res ad miraculum evehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Æneæ omnia ista, quæ in clipeo expressa videbat, prorsus obscura esse debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet*; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois personæ, consulere licuit.

Ex *artificii veteris descriptione* passim poëtæ carminum suorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expressas narrare liceret. Inter varia inventa nullum tamen aliud genus opportunius esse videtur clipeo, si priscum clipeos sculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 sqq. fabulas Iasonis pallæ intextas enarrat, Europæ calatho Moschus Idyll. II, 37 sqq., in veste stragula Catull. LXIV, 50 sqq., in cratere expressas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiæ Solis lib. II, 5 sqq. Ovidius. In palla Harmoniæ orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionys. XLI, p. 1070, et sic alii alia. cf. Excurs. IV ad lib. V, ubi add. vestem Sybaritæ in Aristot. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expressam, satis recte commemoret aliquis.

Acumen

[redacted]

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodeum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad ejus exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664.

Prærepta erant Virgilio, ut in tot aliis, ea, quæ in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturæ vis, primo loco offerre solet animo. Hæc occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuam possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poëtas superare in multis necesse erat, sic ut ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingeniis aliis laudem saltem ex eorum, quæ pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, majoremque faciebat operis, tam affabre facti, ut dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitæ priscæ morem, sensum, opinionem, quam totum ejus opus spirat, hæc erant narrata. Phantasmata, quæ oculorum animique sensui objicit, ἐνάργειαν habent maximam; sunt grandia, pulchra, suavia. Itaque Miltonus in divino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639 eum in multis, quam nostrum poëtam, exprimere maluit. In *Virgilio*

[redacted]

Inferior Homero in hoc Maro est, quod, ut jam a Servio observatum, *illic singula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noscuntur. Nam et hic arma prius accepit Æneas quam spectaret; ibi, postquam omnia narrata sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quæ his subjicit alia Servius, non probanda censeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, nisi, ut, si quid novare volebat, quod utique debebat, ad alteram vel invitus descenderet, narraretque adeo ac potius describeret, quæ jam facta erant. Sed hæc jam docte ac subtiliter exposuit Lessingius in *Laocoonte* p. 184 sqq.

Pugnam in clipeo exsculptam Romanus poëta egregie variavit, si cum Homerico et Hesiodeo clipeo compares. Græci poëtæ illo antiquo sermone præclare in hoc usi erant, ut Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie constituerent. Reddita hæc ipsa aut similia sculptoris arte fuerunt in Cypseli arca apud Pausaniam, quæ sigillatim olim accuratius a me exposita sunt: Virgilius *pugnam navalem* substituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petivit versſ. 677 sqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excusem: est aliud, quod ab aliis non reprehensum video, ipse ægre fero. In *rerum* scilicet *delectu*, quas in clipeo exsculptas dedit, certum judicium vix sequutus videri potest. Omissis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quæ quomodo inter insigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non assequor: ut Metii Fuffetii supplicium, quod quomodo defendam non habeo: etiamsi dixero, Alba diruta Romam insignia consequutam esse incrementa, et fœditatem spectaculi, ad nostrum sensum intolerabilem, asperis et gladiatoriæ pugnæ adsuetis Romanorum animis minus displicere potuisse. Religionum majestas excusare forte potest Saliorum tripudia, Lupercorum discursationes, matronarum pompam; in iis tamen nimis presse et anguste Homerum æmulatus esse videtur, qui v. 590 chorum elegantissime effinxerat. Anserem volitantem si omisisset, argumenti majestati ad nostrum sensum melius consuluisset. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpositis, etsi video, quid in his sequi potuerit poëta. Voluit forte Catilinæ et Catonis meminisse, quorum alterum in inferis scelerum pœnas luere par est credere. Sunt etiam hæc ita posita, ut clipei extremam oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque

loca

[redacted]

loca mari interjecto. Habet speciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, ut dicas, delegisse poëtam ea, quorum illo tempore signa passim et sculpta ære vel marmore opera Romæ cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Clœlia, Manlio, et ansere verum hoc esse potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropæa in Capitolio, quæ Actiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliisque converso sub To. III finem disputatio elegans Viri docti *W. Whitehead*, super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, ut civitatis Romanæ statum et conditionem inde ab origine per singulas ætates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quæ jam alibi poëta attigerat, v. c. Æn. VI, 756 sq. Expressa itaque esse urbis primordia, raptas Sabinas, fœdusque factum, quo Curibus in urbem receptis incrementum jam insignius Roma accepit: mox fœderis rupti pœnam Metii supplicio inflictam; libertatem partam regibus ejectis: bellum Gallicum et Romam reparatam: religiones per Salios, Lupercos, et Matronas declaratas: præmia et pœnas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus civilibus civitas mox læte effloruit, Augusto principe: ut illud Propertii lib. III, 11, co acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Auguste salva* [redacted]

De *artis* respectu judicioque, quod multi in poëta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum aliquod seu picturae seu sculpturae studium poëtam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et ejusmodi sunt, ut etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, ut poëta ab eo consilio longissime abfuit, ut artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, *quae a sculpturae natura recedunt*, nec facile nec commode ea arte tractari possunt. Qui Oceanum in angusto limbo expressum et tamen in eo innatantes delphines reddidit (vss. 671. 674), nae is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitasse Virgilius non videtur, quandoquidem ipse diversum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla subjicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit: hoc sibi propositum habuit primo loco; altero ut Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non dividere clipeum in tantum parvarum arearum numerum, sed revocare omnia ad unum magnum ac nobile argumentum, et aream saltem una pugna Actiaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendidissimus locus est.

Sunt tamen *nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata*, multisque passim operibus expressa: ut Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinorum, mox bellum et tandem foedus ictum. Metii Fuffetii supplicium, etsi ad sensum nostrum nimis foedum et aversandum, ut jam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Urbs a Porsenna obsessa, revulsus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obsessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio. Lupercorum discursus, matronarum invectio: sunt haec talia, quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

jam libro VI Anchises memoraverat (satis obscure). Jam subjici a poëta caussas incrementorum tantorum, pietatem in deos et caerimoniarum religionem v. 663, secundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas.* Quod autem sequitur: *Di multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae*, a Virgilio subjungi scelerum in patriam commissorum et natorum inde bellorum civilium declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in sedis piorum). Tandem in Romani imperii majestate ab Augusto vindicata et per terrarum orbem propagata poëtam subsistere." Sagacitatem et acumen in rerum similium comparatione nemo desideret.

Enimvero, dices, sunt *alia, quae ab artifice reddi nequierunt*; in his illa: *Incedunt victae longo ordine gentes, Quam variae linguis, habitu tam vestis et auro*—et paullo ante: *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae etc. arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.* Talis vero reprehensio hominem, artis forte notitia imbutum, poëtices utique imperitum argueret. Est enim hoc in poëta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum injecit tamquam vestem narrationis nuditati, nec satis esse putavit, describere opus toreuticum, in cujus veritate servanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adjuvandum, aut inter poëticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Misc. Obss. T. I, p. 20. IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Æn. I, 483); verum poëtices lex et natura facere jubet, ut res ab arte expressas iis auxiliis et instrumentis, quibus illa valet, poëta exprimat suis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos*, et v. 697 *Necdum etiam geminos a tergo respicit angues*. Nam poëtae haec sunt, nec ab artifice duae aspides expressae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poëtica phantasmata objiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae sensibus subjecta non sunt: *Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres* etc. Sed in his, in quibus

aream ab exteriore ſeparat circumductus in orbem, ſed tenui limbo, Oceanus (ex vſſ. 671. 674), innatant; quod rideas, delphines. Melius apud Homerum et Heſiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, ſeu umbonem clipei (ut adeo *In medio* v. 675 ſit, in medio clipeo), artifex Gallus in tres areas, quae pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui aſſentiendum arbitror, in quatuor regiones diviſit: ut prima ſit inita pugna v. 676—688, tum pugna commiſſa vſſ. 689—703, tertio fuga 704—713; tandemque triumphus 714.

Elegantiam *in diſponendo argumento* clipei fruſtra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare poteſt adſpectu, in quatuor, aut, quod multo moleſtius eſt ad oculos, in tres partes diſcretus: inprimis tot rerum et hominum ſignis in tam anguſtum ſpatium coartatis.

Ut igitur paucis complectar, quae mihi *de artis judicio*, quod poëtae tribuere ſolent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo ſingulorum ſignorum ſingularumque rerum formas et exempla, quae in urbe et Capitolio paſſim occurrere ipſi debebant: ea tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, *non ſculptoris, ſed poëtae ingenio* delegit et in unum locum congeſſit diverſi argumenti res, quae narratae, ſi altera poſt alteram auditione accipiatur, admiratione animum movere poſſunt; ut eaedem arte expreſſae oculos tenerent, nec voluit nec curavit aut operam dare debuit. *Poëtica* itaque habenda ſunt *ornamenta*, quae in clipeo enarrata dedit, poëtico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam ſeu inventa ſeu expolita. Inde ſplendidiſſimae carminis partes vix a ſculptore bene, etſi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* p. 369 ſqq.), reddi poſſunt; inprimis proelium deorum. v. 698 ſqq. *Omnigenumque deum monſtra* etc. *Actius haec cernens arcum intendebat Apollo Deſuper—omnes vertebant terga Sabaei. Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos jamjamque immittere funes—Contra autem—Nilum Pandentemque ſinus et tota veſte vocantem* etc. In triumpho autem Caeſaris plura admixta ſunt, quae poëtica phantaſmata ſunt praeclara, ſed nulla arte uno temporis momento unoque et eodem locorum ſpatio exhiberi poſſunt.

Artis notionem poëtae non eſſe obverſatam ultimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas* anſer

argenteus volitat: ipsi Galli *aurea cæsarie, aureis virgatis* vestibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere hæc expressa, verum ad priscum et Homerici ævi morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in ærea clipei area. Porro v. 671 mare *auro* effictum: *sed fluctu spumabant cærula cano*. In *cærula* non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Æquora verrebant caudis æstumque secabant*. Mox Mavors *cælatus ferro* v. 700 h. e. ferro vel chalybe exsculptus. Alia super hoc clipeo in notis passim sunt observata.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Absente Ænea et in Tuſcia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occaſionem amitteret, quam proxime ad hoſtes copias admovet—32. Qui cum ſuis ſe mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi poteſtatem, ut illis ſpem omnem fugæ intercluderet, claſſem exurere conatur—76. Erat ejus claſſis materia ex Idææ Matris luco cæſa: quapropter Matris precibus adductus Jupiter naves omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas convertit—122. Poſt hæc imminente jam nocte Turnus adverſus hoſtium eruptiones ad oppidi portam excubias diſponit: iis Meſſapum præficit—167. Interim conſultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potiſſimum ad Æneam mitterent,

qui de suorum periculo eum faceret certiorem; ultro eam provinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, conjunctissimum amicorum par—377: qui cum urbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant—366. Verum cum, instante jam luce, se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad silvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur—437. Nisus quoque, cæso Volscente et Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit—445. Capita, hastis affixa, in castra deferuntur: ubi a Trojanis e mœnibus agnita ingentem in urbe luctum excitant—502. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat: pugna utrimque strages editur—589. Ibi Ascanius Numanum insolentius se jactantem sagittæ ictu interficit—671. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti cæde propellunt—690. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit—733, Trojanosque in fugam convertit—777: tandem hostium multitudine circumventus, paullatim cedit ad eam oppidi

[redacted]

ÆNEIDOS, LIBER NONUS.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur:
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.
Æneas, urbe, et sociis, et classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petIt Evandri.

3. *ad Rutulum* alter Voss. et sec. Moret. *in luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* conjiciebat. *tunc* al.——4. *secreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104; sollennis varietas. v. sup. II, 157. Alioqui bene ferri posset et h. l., ut VIII, 610. V, 613. III, 389.——5. *Teumantias* Zulich. et al. *est* abest sec. Moret. et Erf.——6. *nemo pr. divum* Parrhas. ——8. *turba* pr. Hamb. ad *urbe* pro var. lect. *ultra* Goth. sec.——9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petivit* major codicum pars,

tenendas et recreandas legentium mentes excogitavit sollertissime; ut in hoc libro episodium de Niso et Euryalo. Etiam illud præclare exputatum, quod hoc libro res absente Ænea geritur, ut ejus adventu nova rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum in poëta, quod hoc libro per Æneæ absentiam castra oppugnantur.

3. *parentis Pilumni*, h. e. abavi. v. inf. X, 619. cf. Excurs. VII ad lib. VII. *sedebat:* Asper *erat* interpretatus est; Alia argutatur Servius; Sed spectat simpliciter ad solitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuisse quidni admittamus? *volvenda dies*, quæ volvitur. v. ad I, 269. Catrœana subtilitas a poëta aliena est, ut sit fatalis dies, quam advolvi necesse fuerat. Lucretius *sidera volvenda*, *ætatem volvendam*, eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquisitius quam regna: utrumque pro regia Evandri.

Corythi

[redacted]

Nec ſatis: extremas Corythi penetravit ad urbes,
Lydorumque manum, conlectos armat agreſtis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caſtra.
Dixit, et in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis;
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Adgnovit juvenis, duplicisque ad ſidera palmas
Suſtulit, et tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœlum,

pars, vitioſe et invito metro. *petit* Rom., tum Medic. et Gud.; et ſic emendatum erat jam in Ald. alt. et hinc in cett. edd.——10. In *Corythi* eædem aberrationes, quæ ſupra III, 170.——11. *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate ejecit Heinſ. In vulgg. *collectoſque*. Alii *et collectas*, interpolate.——12. *non poſcere* Dorvill. *curram* Medic. Pierii [redacted]

Palantiſque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictai veſtis et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.

proprium in hac re verbum eſt, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinſ., qui in Mediceo et aliis melioribus invenit. Alii *diſcindere*, Sprot. *debiſcere*. Laudant Iliad. θ, 554. π, 300, ubi de longo proſpectu cœli sereni, quo ſtellæ etiam interiores obtutu deprehendi videntur.——21. *Pallentiſq.* aliquot Heinſ. et duo Goth. *pollenteſq.* duo Burm., perperam. v. Not. *Sequor* prætulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinſ. Multi *Sequar.* ——22. *vocat* aliquot Pier. *Et ſic effatus.* Languet τὸ *et*; nihil tamen e libris notatum video.——23. *Præceſſit* Leid. *nimphas* Dorvill. a m. ſec. ——24. *que* poſt *oneravit* in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemiſtichium abeſſet, nemo, arbitror, deſideraret. ——25. *Jamque adeo* Medic. a m. ſec.——26. *pictai* conſ. ad VI, 747. ——27. *Meſapus* Ald. et Dorvill.——28. *Turidæ* Dorvill.——29. Verſus haud dubie ex lib. VII, 784 huc tranſlatus. Turbat ille et comparationis nervum

Verſus 18 verba ſunt ex Iliad. σ, 182.

21. Non novum eſt oſtentum: *palantes polo ſtellas* videre medio die; et eſt h. l. interdiu oblatum auſpicium; nunc tamen ornant hæc cælum, quod diſruptum eſt (hos *diſcedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiſcere, hiatum facere) et, quod alias in fulgure fieri ſolet, chaſma fecit; appoſita vocant Grammatici. Si itaque ruptis nubibus in interiora perrexit, ſtellas apparere, nubibus remotis, neceſſe fuit.

25—32. Fundum comparationis declarat Servius: exercitum primo confuſe in campos ruiſſe, poſt digeſtum in ordines ad fluminis morem in alveum ſuum reverſi. Id vero longius petitum. Multo minus comparatio ſpectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et compoſite incedens, *fluminis lato alveo inter ripas devoluti* ſpeciem præ ſe ferre bene dici poteſt. Quod in Gange alveo ſuo ſe continente declaraverat, mox variat in Nilo, intra alveum recepto. De *Meſſapo* v. ad VII, 691 Excurſ. VIII. *Tyrrhidæ*, v. ſup. VII, 484. 532.

[redacted]

Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam ſe condidit alveo.
Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis:
Primus ab adverſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,

nervum incidit, et deeſt plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinſii ac Burm.; adde binos Goth. cum Erf. *arma gerens* Schol. Statii, et *eſt* abeſt Dorvill.——32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundavit. *alvo* Franc.——33. *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in pulvere* Oudart.——34. *Conſpiciunt* pr. Hamb. *Aſpiciunt* Bigot. et Goth. tert.——35. *ab averſa* Zulich., male. Recte Serv. *adverſa*, quæ erat verſa in hoſtes. *c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos*, *Cayeus* al. Eſt Κάϊκος.——37. *date tela, ſcandite muros*; ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio

532. *ſeptem ſurgens amnibus* non amnes in eum feruntur, quos

[redacted]

[redacted]

Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et mœnia conplent.
Namque ita diſcedens præceperat optumus armis
Æneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo et tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraque monſtrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta faceſſunt,
Armatique cavis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, ut ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi

Pierio et aliis viris doctis: ſed Burmannus urget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuiſſe hoc modo producendi ſyllabam brevem, quem ſeriores ſcriptores ſequuti ſunt. Codicum vetuſtiorum Pier. et Heinſ. (adde fragm. Vatic.) et Macrobii auctoritas tuetur *et ſcandere*, quod defendunt Burman. uterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et poteſt illa inſerta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, uti Medic. (in quo div. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heinſ. memorat), habent: *aſcendite:* quod ſane orationi pedeſtri propius eſſet. In Gud. *aſcendite vel et aſcandite*; unde Heinſ. refingere malebat, *eſcendite*, quod ſollenne eſt Livio aliiſque; ſed in Marone exempla uſus deſiderantur. Inter hæc video quidem ubique ſubeſſe ulcus: nihil tamen tam putre ac moleſtum, quam copula: hanc itaque ejeci, quod et Brunckius fecit.——38. *beia* codd., ut alibi.——39. *portis* tert. Rottend.——41. *ſi qua i. F. tuliſſet* malit Jo. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *ſi qua fortuna fuiſſet* dictum ut, *quæcunque fortuna fuerit, ea fortuna urbis fuit.*——42. *Ne ſtr.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acies*; tum *nec cr.* Ven.——43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a pr. m. *ſervaſſent* pr. Hamb.——44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre*; tum *monſtrant* aliquot Heinſ. et Burm. cum fragm. Vatic. *monſtrarent* Goth. ſec.——45. *tantum* Dorvill.——46. *ſuis* pro *cavis* Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic.——47. *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *proceſſerat* ſec. Moret.——48. *electis* Montalb.

594 *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* 38. 39. recipiunt ſe Trojani intra vallum et muros. 41. ſi quis belli caſus ſe offerret; verbo, ſi quid accideret. 44. *monſtrat* h. l. hortatur, ſuadet, impellit.

48. In verbis *et urbi Improviſus adeſt*, forte *et* vacare videri poteſt. Enimvero jungenda:

[redacted]

Inproviſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hoſtem?
En, ait. Et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, et campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono; Teucrum mirantur inertia corda;
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ae veluti pleno lupus inſidiatus ovili,

49. Hemiſtichium idem lib. V, 565.——51. *Et quis* recentiores fere codd. *o juvenes* ante Heinſ. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, juvenes? qui pr. hoſtem?* quam quod erat: *Ecquis erit mecum, juvenes, qui* [redacted]

Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus et imbris,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper et inprobus ira
Sævit in abſentis; conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ſiccæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti,
Igneſcunt iræ: duris dolor oſſibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et quæ via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.

60. *Dum* e Macrob. et Priſc. notatum ab Heinſ. et Schol. Horat., addit Burm.——61. *tutis* Goth. ſec.——62. *ille ſuper* Goth. pr., indocte. ——64. *ſiccæque in ſ.* Schol. Lucani ap. Burm., perperam.——65. *petenti* Parrhaſ.——66. *et* ante *duris* meliorum codd. auctoritate recte ejecit Heinſ. *durus dolor* Gud. *oſſib. hæret* Montalb. cum Mediceo Pier., ſed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic.——67. Legebatur: *qua via*, hoc eſt: *qua* parte *via*, acceſſio ad muros eſſet, ut bene Fabric. expoſuit; ne *via* pro ſexto caſu haberetur. Satis tamen probabile mihi eſt, *quæ via* a Marone fuiſſe ſcriptum, et in alterum deflexum: ſicque Rom. cum pleriſque aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc repoſui; utrumque Servius agnoſcit. *clauſo* aliquot ap. Pier.——68. *Excutiet* duo Burm. *atque* abeſt Dorvill. *vallo Teucroſque e.* Ven. *in æquum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pari ſignificatione, ait Heinſ. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud eſt, *in æquum locum* elici, ut v. 55 *æquo campo ſe dare*, aliud in *æquor* ſeu campos. Hoc vulgatius inter poëtas: illud inter ſcriptores hiſtoriarum.

videtur; reſpectu etiam ad Homerum habito, qui ſimilia de leone perſequutus erat Iliad. λ, 547 ſeqq. ρ, 647 ſqq. *nocte ſuper media*, ultra mediam noctem, ut eum longa mora incenſa fames ad rabiem agat; conf. v. 63. 64. *ira ſævit* melius, quam *improbus ira* jungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *ſævit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam ſolum per ſe de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit: inf. X, 727 *improba ora* h. avida. Quandoquidem *improbus* omnino eſt nimius, multus, vehemens. Illuſtratum ab aliis. conf. ſup. Georg. I, 119 et ad 146. *abſentes* h. l. de incluſis ovibus. Suave autem hoc *ſævit in a.*, quod imitati paſſim ſunt alii: Stat. II Theb. 133. Valer. Fl. III, 589, ubi v. Intpp. 63. 64. ornate; fames et ſitis excruciat eum. 67. *quæ via*, aditus ad muros, *excutiat Teucros*,

Classem, quae lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
Invadit; sociosque incendia poscit ovantis;
Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
Tum vero incumbunt; urguet praesentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Taeda, et conmixtam Volcanus ad astra favillam.
Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

70. *septem* unus, *septa* alius, et *cinctam* alter Voss. ap. Burm. *clausam* Rom.——71. *que* post *socios* deletum malim, nam infringit verborum vim.——72. *fragranti* Medic. *manu* Dorvill. *infert* alios legere Fabric. monet. cf. Burm.——75. *D. focus* Goth. tert., indocte. *p. infert* Sprot. *f. fumum* alter Hamb. a m. pr.——77. *Qui deus* Gud. a m. pr.——78. *tantis* Reg. cum Goth. sec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.

eros, facultatem et modum sup- am e veteribus, ut e Servio ad

[redacted]

[redacted]

Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, et pelagi petere alta parabat;
Ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.

79. *Discite* aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. *prisca fides facta est et f. p.* conj. Waddelii Animadv. Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., sed vid. Not. *facto fit* Rom. ex *fet.*——82. *genetrix fertur* Rom., et sic Goth. pr.——83. *Da n. parenti* Goth. tert. *gnate* unus Menag. alt.——84. *jam poscit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid., ingeniose; sed cf. Not.

suæ semel suscepisset. Nec id facere cunctatus est Ovid. Met. XIV. Ut autem in talem fabulam incideret vetustas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores insidere et cum iis vivere ac deficere fingebat. Promtum sic fuit, arbores recisas et in naves versas iterum ad pristinum numen reversas comminisci. Alio modo navibus in scopulos versis Homerus navigationem Phæacum in miraculum converterat Od. ϑ, 557—564.

79. *Prisca fides facto sed f.* non capiunt Serv. et alii. *Fides* est ejus, qui aliquid tradit, vel ejus, quod narratur, quæ alias *auctoritas*: adeoque pro ipsa *narratione* ponitur. Igitur *facto* h. facti *prisca est fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: sed constante fama ad seriores ætates propagatam.

80. De ædificatione classis cf. sup. III, 5. 6. *Ida* autem mons et ipsa sacer magnæ Matri deum, cf. v. 85. 86, non minus ac *Berecyntus*, Phrygiæ mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; uti alias illa *Idæa dea* appellata est. cf. Strabo X, p. 718 C, et inf. X, 252 *Alma parens Idæa deum*. Consentaneum erat, ut pineta montis ei essent sacra. 84. *domito Olympo* adjectum quorsum sit, dubitari potest. Sequuntur interpretes, quos vidi, Servium, *Videtur*, inquit, *hoc dicere: Præsta ei, cujus beneficio servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Jovem solum esse non potuit, celatum matris* (Opis f. Rheæ, quam eandem cum Cybele esse perhibent) *auxilio*. At nimis longe petitum hoc, cum hic de re, non recenti Jovis dominatione, sed Trojæ captæ tempore acta sermo sit; etsi doctum ac verum illud sit; cf. Apollod. I, 1, 3. Paravit quoque iterum sibi Olympi imperium Terræ opera Jupiter pugna cum Titanibus facta: ibid. I, 2, 1. Dicam equidem

simpli-

[redacted]

Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
*Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
*Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urguet.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Ne cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.

85. *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr.——86. *tenebant* Gud. a m. pr. *parabant* Zulich. Cæterum ad hos versus 85. 86. 87 neminem offendisse miror. Inesse enim hiulci aliquid et scabri, ad sensum proclive est: *pinea silva mibi—Lucus in arce fuit—*, alter utique versus rescindendus erat. Nec satis consentaneum, si *pineam* silvam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obscuram.* Præstabat delere duo versus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc* in *Has*; saltem includere eos, tamquam a poëta narratore, ad interpretationem insertos, in hunc modum; *Pinea silva mibi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit—obscurus acernis) Hanc ego D.*——89. *anxius angit* retinuerat Heins.

[redacted]

[redacted]

Filius hic contra, torquet qui sidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ inmortale carinæ
Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

93. *torquet q. s. m.* adsuta putabat vir doctus apud Burm., cui adstipulor. *s. cæli* Leid. et Goth. tert.——94. *facta* Dorvill. *quo f. trabis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et sic Servium aiunt legisse. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg.——95. *fictæ* sec. Moret.——96. *lustrat* Zulich. ——98. *fines* tres Burm.——99. *undas* pro div. lect. sec. Moret. a pr. m. Erf. et Servius; exquisitius altero haud dubie, judice quoque Heinsio.——100. *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28, quasi hoc novum esset in poeta, ut præpositio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid.——102. *quales* aliquot Piet. et multi apud Burm. *Doto*, Δωτὼ, codd. fabularumque (adde Homeri Iliad. σ, 43. 45) auctoritate restituit et adstruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*.—— 103. *Aut G.* Rom. *sp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. et Ed. Ven. Burm. ——104. *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert.——105. *Perspice* Goth. sec.

94. *quo fata vocas?* invertis, mutas; uti fata *verti*, *flecti*, *mutari*, dicuntur; aut *quid petis istis* trabibus seu navibus (h. in earum gratiam; non ut Burmann. *pro istis*). *immortale fas*; h. l. pro conditione; ut jus. *certusque incerta*; ut ab initio statim certum et exploratum habeat Æneas, in periculis instantibus se incolumem fore. 98. *defunctæ*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis.* 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. 106. Inferiora

[redacted]

Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcæ
Debita conplerant; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus ſacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulſit, et ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, deæ pelagi; Genetrix jubet. Et, ſua quæque,

108. *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Dorv. *compulerant* Leid. ——109. *ratibus ſacris* poſt Pier. Heinſius ſecundum libros meliores; vulgares: *ſacris ratibus*. Cerda, lapſu puto calami, *ſ. trabibus*. Diomedes lib. II laudat: *ratibus ſacras d. t.*——110. *offulſit*, quod jam e Naugerii emendatione tenebamus, Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliiſque Pier., in quibus *offulxit* vel *abſulxit*; cf. inf. 731. Vulgg. *effulſit*. cf. Heinſ.

[redacted]

Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monstrum,
Quot prius æratæ steterant ad litora proræ 121
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur et amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

119. *diversis* Zulich. *dimersis* sec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *æquore* Ven.——120. *mirabile dictu* Rom.——121. *Quot prius.* Notatus versus tamquam alienus et ex lib. X, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd., a quibus abest (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis, etiam deterioribus, ut Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem: *Reddunt s. t.* reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142 subjicitur. Variant etiam in voce *proræ*; in aliis *puppes*, in aliis *naves*. v. Pier., Cerda, Burm.; et *de littore* duo ap. Burm.——122. *Redduntur t.* aliquot Pier., et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend.——123. *animis Rutuli* edd. fere ante Heins., qui sequutus est Medic. Sprot. (adde Goth. sec. et Erf.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, ut oratio varietur. Idem fecerat sup. II, 120. Ego præfero vulgatam hanc: *Obstupuere animis Rutuli*, ut elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom.——124. *Turbatus* Rom. *Mesapus*, *Messapus*, *Mesappus*, *Messappus*, in libb. *et amens* Parrhas. a m. pr.——126. *Turno fiducia cessit* aliquot Pier. omnesque Heins., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie insuavius ad aurem.——127. *dictis tollit* sec. Moret. *tollit, dictis atque increpat ultro* Ed. Dan. Heins. *Animos* autem Rutulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet?

118. *puppes*, non proræ; nam puppes sunt ad littus versæ. v. VI, 3, 4, 5. 122. *redduntque se*, ἀναδιδοῦσι; iterum emergunt, prodeunt. 125. quod VIII, 240 minus ornate: *Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.* Quod *Messapus* memoratur, puta factum, quia is inter primos infesti Rutulorum exercitus duces erat: VIII, 6.

126 seqq. Audacia Turni præclare a poëta inter metum cætero-

[redacted]

Trojanos hæc monſtra petunt; his Juppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt et mea contra

128. *petant* alter Hamb.——129. *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii hærent Intpp.; Faber poſt Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *his Jupiter ipſe auxilium ſolitum* (navibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera: *non tela nec ignes expectant Rutulos.* Ex vulgari ſatis uſu loquendi expectamus ea, quæ omnino futura ſunt, adeoque et mala, quæ imminent.——131. *demta eſt* Rom. Montalb. Servius Danielis Goth., pr., et alteri deeſt *eſt*.——132. *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *In noſtris manibus* prætulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur.

[redacted]

Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta; nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,

137. *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. cum Erf. *ſcindere* duo Moret.— 138. *prærapta* Franc. *an ſolos* ap. Macrob. IV Sat. 4, nec male, etſi mendoſe. vid. Heinſ. *ſolos an* conj. Cuningham.——140. *Si p. ſ.* pars codd. Pier. et Heinſ. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim gravius alterum eſt: *Sed per. ſem.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270, ubi v. Ruhnken. V. C. *Cum p. ſ.* pr. Rottend. Tum *peccaſſe* aliquot Pier. et duo Heinſ.. Similis locus apud Silium XVII, 442 *Sed fugiſſe ſatis fuerit* etc.——141. *modo nec* aliquot Pier., unde natum eſſe apparet *modo nunc g.* Ven., etſi ſic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum eſt viros doctos in hoc loco nodum quærere, aut in eo ſolvendo adeo laborare potuiſſe. *modo non*, ut *tantum non omne*, quoties non occurrit? *peroſos* recte retinuit Heinſ. Etiam ſatis eſſe debebat ante, ſemel peccaſſe eos, peroſos genus femineum modo non omne. *peroſis* Gud. a m. pr. *peroſum* aliquot Pier., multi Heinſ. et Burm., et inter eos Gud. a m. ſec. cum Cariſio et Schol. Statii. In Mediceo erat *peroſos* et emendatum *u* h. e. *peroſus*: ſimilem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *peroſos* etiam Rom. exhibuiſſe videtur, et conſtanter illud retinent edd. vett., quas evolvimus.——142. *f. belli* alter Hamb.——143. *mora et* Rom. *diſcrimine parvo*, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heinſ. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et ſic fere edd. ante Heinſ.

oraverat, reſcivimus nos, a poëta nobis proditum. 138. 139. Non ſolus Menelaus raptum conjugis Helenæ ulciſcitur, Homericum Iliad. ι, 340. 341 Ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι etc. jam Macrob. V, 9 comparavit. Reliqua 140 ſqq. paullo argutiora et ῥητορικώτερα eſſe videntur: ſed, dicat aliquis, ſatis eſt Trojanos ſemel ultimam calamitatem eſſe expertos. Ita vero ſatis etiam habere debebant, ſemel rapuiſſe feminam; quippe qui ex raptu Helenæ ea mala experti ſint, ut *modo non omne* h. e. totum genus femineum peroſi eſſe debeant. *Quibus hæc.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, hæc foſſa, fiduciam: an non multo munitiora Trojæ mœnia everſa viderunt? Argutum et bellum etiam illud: *leti diſcrimina parva*: quod ſimplicius Homer. Iliad. ο, 628 τυτθὸν γὰρ ὑπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται.

146.

Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu confidere in ignis?
Sed vos, o lecti, ferro qui fcindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia caftra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Eft opus in Teucros. Addant fe protenus omnes
Etrufci focios; Tenebras et inertia furta
Palladii, cæfis fummæ cuftodibus arcis
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
Luce, palam, certum eft igni circumdare muros.
Haud fibi cum Danais rem faxo et pube Pelafga
Effe putent, decumum quos diftulit Hector in annum.

144. *At non* Heinf. poft Pierium e melioribus libris vindicavit: vulgo *An non.* Utramque lectionem Servius memorat. conf. VII, 363 *At non fic Phrygius penetrat Lacedæmona paftor*; ubi eadem varietas.——146. *At non* [redacted]

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et mœnia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis juvenes auroque corusci.
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.

156. *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei est* aliquot Pier. et Heins. cum uno Goth., quod tenuem facit orationem. ——158. *parati* revocavit Burm., quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinsio erat probata: *pugnam sperate parari.* Accedit fragm. Vatic.——160. *flammæ* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic.——161. *Bis septem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiæ studio e Mediceo Heins. dedit. *qui muros* alter Hamb.——162. *Dilecti* Gud. et unus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars libb., idque post Pier. probavit Heins. Romanus cum aliis, etiam edd. *secuti.*——163. *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis cristis* exhibent ap. Pier. et Heins.——165. *evertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect.

rum conatus et consilia repressit et retardavit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis ap. Sen. Suasor. II, et in Anthol. Lat. p. 87 *belli mora concidit Hector.*

156. Comparant Odyss. μ, 291 sq. Iliad. β, 381. Malim ego conferri Iliad. ϑ, 502 sqq. 529 seq., et τ, 275. Tum priscæ ætatis mos et militiæ observanda est imperitia, quod Rutuli castra oppugnant, ipsi vallum nullum ducunt, quo se tueantur. Nec aliter Trojani, qui Achivorum castra oppugnant, Iliad. ϑ, sub f. 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 sqq. cf. Iliad. ι, 85 sq. et ad v. 165 v. Iliad. ϑ, 550. 551. Agmen igitur cIɔIcCC virorum selectorum fuit constitutum. 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: v. Burm. 165. *et vertunt crateras aënos*, inclinant vinum in pocula infundendo: esse hemistichium Ennianum, Servius docet.

168.

[redacted]

Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula jungunt;
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum est.

166. *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins. si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cuninghamum. ——168. *Despectant* Ven.——169. *t. s. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, ut pinnas valli subintelligat, notante Heinsio.——170. *que* abest binis Burm.——171. Si *Tela gerunt* est, armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent*. Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et [redacted]

Nisus erat portæ custos, acerrimus armis, 176
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;

Marcellus in *tueri*, consutum ex vss. 222 et 164. *est* omissum in sec. Hamb.——177. *Ide* Moret. sec. *Yda* Dorvill.——178. *jaculis* Vratisl. *levibusve* duo Burm.——179. *It juxta* pr. Moret. Verum *Et juxta* est pro, et una cum ipso, ὁμῦ, σὺν αὐτῷ, erat E. *Et Nisum juxta Euryalus* aliquot Pier.——180. *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Trojanaque induit*.

doctum adeoque poëticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc., vel exercet vices quantum ad id spectat, quod etc.

176—449. Pervenimus nunc ad episodium, Æneidis omnium facile nobilissimum, de Niso et Euryalo, cujus suavitas summa inprimis ad sensum et affectionem amicitiæ sese refert. Sed accesserunt tot alia ad animos movendos accommodata: generosa puerorum indoles; præclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri et Aletæ senis benevolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris juventutis facile erit: sed utantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturæ seu institutionis vitio ad poëtarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne hujus quidem loci dulcedine tactum videant juvenem, eum omni liberali disciplina indignum judicent. Diomedis et Ulyssis egressum nocturnum ex Iliad. κ poëtæ ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc jam veteres: v. Servius ad v. 1 huj. lib., sed quod amoris mutui affectus, mox metus de juvenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poëtæ, ingenio deberi videtur. Etiam accessus et transitus ad episodium lenis est et simplex. Egerat de custodiis et excubiis; est in iis Nisus.

176. Nisum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem esse Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vs. 201 edit Opheltem, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Trojana neque induit arma*; otiosum videri debet post illa; *non fuit Æneadum*, sed redemit culpam poëta Homerica forma: ἐδύσατο τεύχεα et similia.

[redacted]

Ora puer prima ſignans intonſa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, dIne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant; ſomno vinoque ſepulti
Procubuere; ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quæ nunc animo ſententia ſurgat.

182. *quę* abeſt Montalb.——183. *Tum* Heinſ. e libb. Vulgo: *Tunc.* ——184. *addant* Zulich.——185. *ſit* tres Burm., ſed recentiores.——186. *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *jam.* ——187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea*; tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis.——188. *qua* alter

[redacted]

[redacted]

Ænean adciri omnes, populuſque patreſque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent,
Si tibi, quæ poſco, promittunt: nam mihi facti
Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore

192. *Æneam accirique* duo Burm. *omnis populuſque* unus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Dorvill. cum binis Goth. *populoſque* Parrhaſ. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus eſt, ut vetus ſcriptura ſit.——193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb.——194. *Sic tibi* Goth. pr.——195. *Fama ſatis* Zulich. et Dorvill. *cumulo* duo. *video* ſec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per ſe non malum eſſet. *ſub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *mœnia* junctim appoſita de eadem urbe; tenendum ſcilicet, mœnia eſſe locum ad muros. De palatio vix mœnia dicta, ne lib. VI, 549 quidem.——197. *percuſſus* Heinſ. poſt Pier. e libris. Alii *perculſus*, perpetua varietate. *tanto percuſſus* alter Hamb.

dubitare quoque eſt deliberare, animo agitare et volvere. Bene Serv. *dubitem id eſt cogitem.* 193. *reportent:* an: ab illo? ita ſuppl. an mox rediturus ſit; ſin de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc in votis habetur, eſt, ut ſint, qui portent ad Æneam certa; quo ille reditum maturaret, ubi Trojanos obſideri accepiſſet; ergo et hic *reportare* pro ſimplici. Æneam autem adhuc apud Evandrum morari credebant verſ. 196, 194. Præmium, quod pro tanto auſo poſcere poterat, generoſus puer concedere vult amico Euryalo: ipſe laude facti contentus eſſe. Dicas: at inf. 234 ſeqq. nihil tale poſtulat Niſus. Verum antevertit ejus poſtulata generoſa voluntate Aſcanius pollicendo præmia vſ. 252 ſqq. Mox v. 197 *laudum* eſt pro laudis. *laus*, κλέος, factum præclarum atque etiam virtus, ut inf. v. 252. V, 355. VIII, 273 al. Sed ut de toto Niſi et Euryali conſilio ſatis conſtet, locorum ſitus apud animum adumbrandus eſt: Agrum Oſtienſem et oſtia Tiberis ad animum revoca. Caſtra Trojanorum ad Tiberis fere oſtia in orientali littore erant ſita, vid. Excurſ. III ad lib. VII, a dextra mœnia ad amnem pertingebant: cf. inf. 469. 790. 815, quam partem mox Turnum, caſtris incluſum, petere videbimus. Ab eadem parte a tergo navium erat ſtatio ſup. v. 68. Frontem caſtrorum verſus mare fere ſpectaſſe neceſſe eſt. A ſiniſtra parte porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egreſſi, Rutulis excubias negligenter

Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

198. *adfatus* Sprot.——199. *tantis a. rebus* Macrob, VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere!——201. *te ſolum* Dorv.——202. *Terrorem Argolicum* Parrh.——204. *facta* duo Burm, *fama* Rom.——205. Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic eſt*, ad III, 603 *Iſtic eſt*, Cuningham. conj. *Eſt, eſt hic.* Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum conjecturus aliquis fuerat, Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet; tum *vitæ contemptor* Sprot. pro div. lect. *et ipſum* pr. Zwich.——206. *credit* ſec. Moret. *quo tenuit* duo Burm., male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert.

Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicumque oculis hæc adspicit æquis.
Sed, si quis (quæ multa vides discrimine tali),
Si quis in adversum rapiat, casusve, deusve,
Te superesse velim; tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,

210. *qui* Moret. qu.——212. Heins. in ora codicis *vitæ* adscripserat, ut esset *ætas vitæ*, *dignior* autem pro justior. Hoc est argutari. *tua ætas*, juventa, *dignior est vita*.——213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rottend. *pugnæ* alter Hamb. *pretioque* duo Burm.——214. *solita* : ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinsio admissum *solida*, quod damnabat Nic. Heinsius; repositum tamen ab eo *solita*, iterum expulsum a Burmanno, qui *solida* tuetur. Est sane permutatio illa obvia et frequens. cf. Culic. 99 *solidum carmen*, imo *solitum*; tum *solita* legerat Serv., ita quoque Erf. et Dorvill. *solita*, *si qua*, et e Mentel. *solito*. vid. Wass. ad Sallust. Jug. 52 f. Burmannus tamen movet difficultatem: quomodo advenis Trojanis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari sollenni more solemus. *Solida humus* vix placere potest, et sic respectu naufragiorum

nium, quos memini, sententiæ generositate et magnanimitate præstantissimi. Sensum, quisque suum, excutiat, et juvenes ingenue natos observet, annon lecta et percepta sententia exultent! Habent simile quid loca, Horatii illud: *animæque magnæ Prodigum Paullum* (quod Statius III, 603 *largusque animæ, si suaserit ira*), et Lucani de Germanis: I, 461 *animæque capaces Mortis: et ignavum*, *rediture parcere vitæ*. Quanto exilior Statii oratio, ubi h. l. expressit, Theb. I, 607 juvenes *Famam posthabita faciles extendere vita*. Esse autem *bene emere*, æquo vel vili etiam pretio emere, notum est; oculos *æquos* v. 209 esse propitios, in promtu esse debet. Mox 213 *raptum* non, occisum, sed ereptum, subductum e pugna: ut toties apud Homerum fit, ubi ὑπεξέλκεται, ὑπεξέφερε, ὑπαΐξεται

[redacted]

Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris:
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.

rum et pereuntis in mari insepulti cadaveris dicta accipitur; nec dicendum, esse epitheton mere ornans, vi oppositi maris, seu aëris, qui rarum tenuis: eodem modo, quo *ὑγρὰ θάλασσα*. Nec magis *solita Fortuna* placet, ut Servius verba jungit: qui unde hoc habuerit, præclara docet nota Julii Pomp. Sabini: "*Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *ut*) *dicas* humo solita, *id est quia solitum erat humare homines. Alii legunt:* id solita, pro, *id solitum. Alii* solita fortuna, scilicet *invidere magnis rebus.*" Cæterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo: *Mandet humo: solita aut si qua id fortuna vetabit.* Revocavimus *humo solita*, sollenni, quod codd. et poëtici usus auctoritatem sensumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm., et unus *vetavit.* Goth. tert. *negabit.*——216. *Ne m. m.*—*caussa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373.——217. *multis a m.* Rom. *multis e matribus una* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Serv. ad XI, 35.——218. *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Prosequitur,*

[redacted]

[redacted]

Adcelerémus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſervantque vices; ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet;
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et una

222. *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175 ——223. *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reviſunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart.——225. Idem fere verſus ſup. IV, 528.——226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores ejecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poëta adhibere debebat, non juvenes. Hærent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *juvenes* omnino pro viris dici; reſpectu ætatis ſaltem militaris.——227. *Concilium* codd. Pier., noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhaſ. Utrumque bonum et poëta dignum, *agere et habere conſilium.*——228. *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro div. lect.; et ſic ſane alibi, v. c. Æn. II, 547 *Nuntius ibis Pelidæ genitori.* Sed utrumque ſollenne poëtis. cf. Burm.——229. *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus.*——230. *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratiſl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Julio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier., ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

pro mutari non poteſt. Mox excitant commilitones, qui in ſtatione excubiarum in ſuum locum ſuccedant, dum ipſi ad *regem*, Aſcanium, ἄνακτα tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Ulyſſis et Diomedis exploratione Iliad. κ, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant.* Serv. 229. Egregia conſilii iſta heroum ætate habiti adumbratio; cujus paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant longis adnixi haſtis*: vide v. c. Iliad. ϑ, 493 ſqq. de Hectore. 230. *Caſtro-*

[redacted]

Euryalus confeftim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Nifum dicere juffit.
Tum fic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ; neve hæc noftris fpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli fomno vinoque foluti
Procubuere; locum infidiis confpeximus ipfi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad fidera fumus
Erigitur; fi Fortuna permittitis uti:

233. *A. partus et miffum* Goth. tert.——234. *Tunc* ante Pier.——236. *foluti* repofuit Heinf. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (*folutis* Rom.): ut varietur oratio. Alii cum Servio *fepulti*, quod relictum voluit verfui 189. Goth. tert. *gravati*: obvium utique et alias, fed non h. l. obtrudendum.——237. *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhaf. Goth. tert. Erf. cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *Convenere* vel *Conticuere*: ut mirer Heinfium non et h. l. variari verfum

[redacted]

Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea 241
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,

241. *et mœnia*, h. e. quæsitum Æneam et mœnia, codd. Pier. inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinf. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. *ad mœnia* tamen editur inde ab Aldd. Pendet judicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii sequuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis uti, Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta, Affore cernetis* sc. *nos*. Ita haud dubie præstat, *Ænean et mœnia* legere. Contra *ad mœnia*, apud mœnia, impeditam facit orationem. *quæsitum*; ad quærendum; ut in illo: *Missa est illico ancilla arcessitum obstetricem.* Displicet tamen vel sic: *si fortuna permittitis uti quæsitum.* Ita saltem præstaret versum *Quæsitum* infra post verba: *nec nos via fallit euntes*, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur. Inter hæc tamen non illud quærebatur, ut ipsi *cum spoliis* et *cæde peracta* mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant juvenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant deterrere; verum, quod quærebatur, erat hoc, ut Æneæ nuntiarent, castra obsideri, eumque ocius reducerent. Hæc cum ita sint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; etsi nec eam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Æneæ reditu hoc, ut *cum spoliis, ingenti cæde peracta*, ille adesset. ——243. *fallet* Medic. Post *urbem* vs. sequ. interpungebant alii ante Heinf. Nos interpunctionem mutavimus vs. 243. 245.——244. *primam* Heinf. post Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum *sub mœnibus* Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, ut viderint urbis primam partem sub mœnibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* satis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Jam vero nolim dicere: oppidum in clivo montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Servius quoque proposuit: ut *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos *in* obscuris vallibus positi vidimus etc.

inventum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Burm., ut Servius. Recte quidem; sed Fortuna multo latius patet multoque ornatius et potentius verbum est. 244. Expeditissimum est, ut *vidimus* ad verba *sub vallibus* retrahatur; ut sit: nos, venatu ulterius provecti, in obscura

[redacted]

Venatu adfiduo et totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum femper fub numine Troja eft,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tuliftis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrafque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iftis,
Præmia poffe rear folvi? pulcherrima primum
DI morefque dabunt veftri; tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi

245. *tutum* fec. Rottend. cf. Burm.——246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom. Sprot., bini Hamb., fed prior a m. fec. et Ed. Ven. cum Goth. tert., fed magis poëtica forma *animi*. Vulgari forma eft aliquis *animo maturo*; tum exquifitius *maturus animo*, tandem græca forma *maturus animi*. Sic ævi *maturus* Æn. V, 73. Hoc ipfum *ævi m.* legerunt non-

[redacted]

Aſcanius, meriti tanti non inmemor umquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penatis,
Aſſaracique Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor (quæcumque mihi fortuna fideſque eſt,
In veſtris pono gremiis): revocate parentem:
Reddite conſpectum; nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Ariſba;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta;

257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 261. Totus verſus aberat a Goth. tert., male.——260. *eſt* abeſt Ven.——262. *reducti* duo Moret. ex v. 257.——265. *geminas* duo Burm., indocte. Tum Petitus Obſſ. I, 4 diſtinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* ſc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento:* quod non ad poëticam (cf. ſup. ad V, 248), ſed ad numariam ſubtilitatem exigit, quæ a poëta aliena eſt. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; ſed fere æreos.

ætate, adoleſcens, inprimis reſpectu parentis; decedit annis, ætati, vitæ, tamquam ſummæ, nobis deſtinatæ pars aliqua quotannis, ſeu quotidie; ut apud Horatium aliquoties: II Carm. 5, 13 ſeq. Art. 175. Pueri aut juvenis in ἀκμῇ conſtituti quodam modo eſt ſumma annorum integra, nondum imminuta. Itaque h. l. ornat epitheton: nihil amplius. *Vos —Niſe,* ut inf. 525 *Vos, o Calliope;* nota figura. 259. *Aſſaraci Larem;* non, tamquam Aſſaracus Lar fuerit, ut Cerda et alii, ſed pro Lare majorum, inter quos fuit Aſſaracus, doctius hunc unum memoravit poëta, ut ſup. I, 284 *domum Aſſaraci* dixerat. Recte Serv. "*Aſſaraci larem,* id eſt familiæ noſtræ vel generi proprium." 260. Laborant Intpp. in *fides,* inde poſt Servium. Sed *fides* exquiſite pro ſpe et voto ſæpe ponitur: quæcunque mihi fortuna, et quæcunque mihi fides in fortuna, ſeu ſpes deſideratiſſimi reditus parentis eſt.

263. In præmiis pollicendis locus ante oculos Iliad. ι, 122 ſeqq. Sapientius etiam hæc omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeſte Dolon præmia poſtulat Iliad. κ, 321 ſqq. *devicta genitor quæ cepit Ariſba:* De urbe hac circa Abydum ſita v. inprimis Strabo XIII, pag. 882. 883. Steph. Byzant. h. v. ibique Holſten. cum Euſtathio ad

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum, clipeum criſtaſque rubentis,
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe. 271
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma:

266. *dat*, ἔδωκε; ſic inf. *mittit* v. 361 pro *miſit*. Sed crater cum verſu abeſſe poterat. Deficit quoque copula; debebat ſaltem *talenta*, *et C.*——267. *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere ſc.* aliquot Pier.——268. Servius alios *dejicere*, ſeu potius (ut X, 554) *deicere* ait legere: ſic *dejectam ſortem* Æn. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere ſortem*, quod admodum placet Heinſio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, ſortem is, qui ſortiendi facit poteſtatem: vid. Heinſ. ad V, 486. *Ducere* autem ſortem poëta ornatius dixit pro ſimplici: *ſortiri*, ſortitione diſpertiri prædam.——269. *Vidiſtis* aliquot Heinſ. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc.——270. *ipſum illum*, ſc. equum; diſtinctio eſt a Servio. *criſtaſque comantis* Rom.——271. *nunc*

[redacted]

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio et comitem casus conplector in omnis.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem seu bella geram: tibi maxuma rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit; tantum: Fortuna, secunda
Aut adversa, cadat. Sed te super omnia dona

... codd. ap. Pier. et Heinf. ac Burm., etiam nostri, una ... in modum: *Insuper his campis quod* (ut Rom.) vel *quos*, *In super his campi, quod.* I.—*id campi, quod.* I. *is campi* ... exprimi curavit, *quos* Mediceus (Heinsius accipiebat ..., quod parum placet): I. *hi campi quos*, et I. *his campi* ... Recte Heinf. prætulit, quod vulgatum vides. ... erroris caussas in exquisitiore ratione grammatica ... *campi quod.*——275. *Tu* Bigot.——277. *amplector* Leid. ... pr. Rottend.——282. 283. Hic velim Burmannus ... sententiam horum versuum animo teneret. Inter- ... *Fortuna secunda Haud adversa cadat*; quæ equidem ... duplex est lectio loci et interpunctio: altera, ... et diserte exponit: *aut adversa cadat.* Sic fere ... interpungendus: *Me nulla d—arguerit; tantum: Fortuna*

... obscurum ... cogites. ... quos ... adeo ... Ser- ... portio- ... pro ... qualis ... apud ... Tar- ... Mar- ...

... *tum rex stabula alta Latinus habebat* h. armenta pascebat. 277. *Accipio*, facio, *et complector te pectore toto comitem* junge. 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur; tecum omnia consilia mea et gerendas res communi- ... quodcunque ... fiducia ... ut ... pariter ...

... 9. cf. ... imputa- ... acceptum ... m pepe- ... m gra- ... : vel, ut ... omnibus co- ... it." ... ex heroicæ ... tranda, quo ... ium instruere ... pignus erat, ... 255 sqq., ...

Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque periculi est
Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnis. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.

Fortuna secunda Aut adversa cadat. Ita ἰδιότητα habet oratio: *tantum* sc. de me polliceri audeo, quæcunque fortuna acciderit, seu adversa seu secunda; sed pro vulgari *seu* dictum *aut.* Tum *arguerit* est pro arguet, sed nec ineleganter. Altera est lectio, *haud a. c.*, quod Heinf. e Medic. aliisque prætulit, si modo codicum auctoritas in tali voce *aut*, *haut*, *haud*, [redacted]

Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur:
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait inlacrimans; humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon

295. *adfatur* aliquot Pier. et Heinf.——296. *Sponde* Urfin. e Colot., et Heinf. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*, vel *sponte*, *sponti*, *sponde o*, erat, ut esset: sponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an Latine dicatur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen præferam: *Spondeo*, tamquam Ascanii personæ egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. sec. et Parrhaf.——297. *Jamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich.——298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb.——299. *Factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* e Mentel. utroque et ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tamquam magis reconditum; duo alii *sequantur*, plures *sequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum censeo. Vulgo *sequetur*.——303. *Hæc ait* edd. apud Pier., et sic Parrhaf.——304. *Licbaon* Parrhaf.

acriter pungit animum Ascanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824 Lauso cæso Ingemuit Æneas, *Et mentem patriæ strinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris sui in Ascanium et quantum ex simili calamitate luctum ipse esset suscepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Ascanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipsam quantumvis reconditam jam in Homero observamus, Iliad. τ, 302. 339. cf. Odyff. δ, 113. 114.

298. *nec p.* et ipsi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quæ te genuit: vel, ut Serv. "debet ab omnibus coli, quæ talem creavit."

303 sqq. Hæc ex heroicæ vitæ more illustranda, quo propriis armis alium instruere summi affectus pignus erat, conf. Iliad. κ, 255 sqq., unde hic

Gnoſius atque habilem vagina aptarat eburna;
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentiſque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas juvenumque ſenumque
Proſequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.
 Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam

305. *vaginæ a. eburnæ* aliquot exemplaria apud Macrob. V Sat. 9 e vulgari uſu.——306. *horrendique* Goth. ſec. *exuviaſque leonis Horrentis* Goth. tert.——307. *permittit* duo Burm. et Goth. ſec. *Alethes*, *Alætes*, perperam alii. v. ſup. ad I, 121.——310. *Inſequitur* Goth. tert.——311. *Ante omnes* Ven. *animoſque* Montalb. et ſec. Hamb.——312. *mandata dabat* [redacted]

Corpora fuſa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma, jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe adtollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; ſimul enſe ſu-
perbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Exſtructus toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:

317. *arreptos* Vratiſl. vid. Not.——318. *inter tela r.* aliquot apud Pier.——320. *audendum eſt* duo Burm. cum Goth. tert.——323. *vaſtabo* multi Pier. et Heinſ., interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquiſite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9, quod a re alienum. Sed *lata via*; nam ſtrages late facta indicatur. conf. X, 514 et h. l. Burmann. *limine*, *lumine*, et hic aliquot Heinſiani, cum binis Goth.——324. *ſuperbus* emendabat Waddel. Animadv. crit. p. 28; male, addit Burmannus, tapetes enim in caſtris habere, ſuperbi eſt.——326. *Exſtratus* tert. Mentel. *Extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhnkenius V. C. ex illo natum notavit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* fec. Moret.——327. Jo. Schrader. emend. *dux*, ne plures Rutulorum reges ſint. Enimvero *Rex* Rhamnes, heroicæ ætatis more, ἄναξ, unus e principibus.

tentiam ex ea voce ſupplendum: *antequam ipſi perirent.* 317. *arrectos currus* (ut inf. 465 *arrectæ haſtæ*) ſublato in altum jugo, et depreſſa in terram parte currus extrema, ſi binis rotis inſtructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obſervante Burmanno. mox *vina*, vaſa vini, ut bene Serv.

321. Anteit Niſus: Euryalo mandat, ut ſequatur et a tergo omnia tuta præſtet. *conſule*, proſpice, provide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. *vaſta dare* pro facere, vaſtare. *vocem premit:* aut ſubmiſſa voce loquitur, aut tacet, inquit Servius. Præferam prius. 325. 326. quam ornate! ſola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte exſtructis ipſe Rhamnes p.* Poſuit autem tapetes pro pulvinis tapetibus inſtratis. 327. 328. Præivit

[redacted]

Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla;
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat

328. *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinſ. Deerat verſus Goth. tert.——329. *inter lora* Parrhaſ. cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert.——330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, invito etiam metro. *Remum* Dorvill. a m. ſec., ſicque dudum ipſe malui. Nunc video, etiam Jo. Schraderum ita conjeciſſe. Nam agi arbitror de uno Rhamnete rege et augure. Juxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipſe Rhamnes, interimi videntur.——331. *Nanctus* Mentel. pr. *Natus* Dor-

[redacted]

Membra deo victus: felix, si protenus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans; 339
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: Incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem;

337. *vinctus* Montalb. et tert Rottend. *invinctus* sec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens. cf. ad Tibull. I, 22. De *somno* probavit Heinf. I l. a Burm. laudd.——338. *in* abest Hugen.——339. *In pastus* nonnulli Heinf. *In pastum* Gud. a m. pr.——340. *vesana* Medic. *jejuna* Exc. Burm. *mandique trahique* alter Menag.——341. *multumque* Rom. *motumque* alii ap. Burm. *et fr.* Parrhas.——342. *et illa* Parrhas. *et ira* qu. Moret.——344. *Herbesum*, quod e Medic. et aliis prætulit Heinf. Vulgo, *Hebasum* et *Heresum*. Reliquas in nominibus his aberrationes adscribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhœcum* et hic habent alii. Romanus: *Herbessumque subit, Rhœteumque, Arabimque.*——345. *Ignavum* Waddel. ap. Burman., infeliciter, ut pleræque hujus viri divinationes. Manifesta est in versu oppositio. Malis forte nomen aliud pro *Rhœtum*; illos omnes ignaros, *Rhœcum*

rus artifex. Lusibus et jocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino gravatus (*multo deo victus*) obdormierat; quanto melius fuisset, si potationem per totam noctem continuasset et in lucem protulisset ac produxisset! ita enim opprimi a Niso non potuisset. 339—341. Conf. inf. X, 723 sq. Homericum locum Iliad. κ, 485. 486 ornavit: sed ornaverat comparationem, qua sæpe et varie utitur, ipse Homerus aliis in locis, ut Odyss. ζ, 130 sqq. Iliad. μ, 299. Iliad. ο, 323. 324, unde κλονέων illustrat h. l. *turbans* turbas faciens et consternans pecudes per ovile. Spectat autem comparatio, etsi paullo durius, ad Nisum: Simili modo furebat Nisus. Tum subjicitur: *Nec minor Euryali cædes.*

343. *sine nomine*, νωνύμως, obscuros, ignobiles. cf. Cerda. *nomen* non modo pro [illegible]ma, sed

[redacted]

Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine
mixta
Vina refert moriens: Hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus

eum vigilantem. Offendit quoque ad idem hoc Jo. Schraderus in schedis. *insomnes et cuncta videntes* in simili loco Valer. Fl. II, 223 caedi facit.——346. *Sed* non sine judicio positum, pro vulgari *Nam*, aut simili: ut saepe solet.——347. *totum eum* ed. pr. Burm.——348. Primum ap. Servium multi distinxerunt: *et m. m. recepit Purpureum*; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Ut nunc est: *et multa morte recepit*, nude est positum eodem sensu. *caedes* ut φόνος pro sanguine. *recepit (receptare* inf. X, 383), οἱ ἐκ χειρὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο (ut Iliad. ν, 574) σὺν πολλῷ φόνῳ. *multa nocte* Cornutus legerat, Servio no-

[redacted]

[redacted]

(Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri),
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est; via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio quum jungeret absens,

355. *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burm., perperam. *jam luk* Leid.——356. *exhausti satis est* pr. Menag.——357. *relinquit* Ven.——358. *pictosque* ap. Caris. *tapetos* pr. Rottend.——359. *bollis* Bigot.——360. *Tiburti mitis* Parrhas. Notabile est quod Jul. Sabin. ad h. v. habet: " hic locus totus ab expositoribus dicitur emendandus." Certè male junctæ sententiæ hiant.——361. *misit* Montalb. et sec. Hamb. cum Goth. sec. et tert. cf. sup. ad v. 266.

Messapus excubiis erat præfectus sup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet jungere, ut *lumen extremum*, conf. Burm. *religatos rite*, ex more, ex militari consuetudine, ligatos, ait Serv.; quidni simpliciter accipiamus: equos rite alligatos, uti res poscebat, uti consentaneum erat facere, ne liberi discurrerent. Apud Homer. in ea re Iliad. κ, 475 equi ex curru extremo ligati sunt. 356. *Pœnarum* h. l. pro cæde ad ulciscendum hostem facta.

357—366. Omissis cæteris spoliis phaleras et cingulum Rhamnetis aufert Euryalus; una cum galea Messapi, qua paullo post ipse proditur hostibus. *phaleræ.* Dubitatur et h. l., sintne equi an equitis ornamentum; vulgari more equi phalerati sunt. Supra V, 310 *equum phaleris insignem* vidimus, hic tamen *phaleras* *Rhamnetis.* Jam, qui equum ornatum habet, ad eundem equi ornatus spectat; potest adeo eques phaleratus dici, cujus equus est phaleratus: adeoque etiam nunc Rhamnetis phaleræ, quibus insignis ejus est equus et quidem h. l. currui junctus. Verum nec hoc locus admittit; Euryalus enim induisse videtur illas phaleras una cum balteo: *humeris aptat.* Itaque h. l. saltem pro viri ornamento erit accipiendum, et quidem viri e curru pugnantis; etsi, quale illud fuerit, nusquam declaratum reperio; nec magis, si equitibus tribuitur, qua specie illud fuerit. Unicum locum, ex quo aliquid colligi possit, esse video Silium XV, 255 *phaleris hic pectora fulget.* Quid igitur? si forte per epexegesin dixit Maro *phaleras et cingula*; ut sint unum idemque. Et inf. 458 spolia

Cædicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat. 364

362. *ille suo moriens dat habere nepoti Post mortem*, conjungebat Titius L. Controv. XXI, 23, ut significet mortis caussa donare. Scilicet ut ICtum videas hæc tractare, non poëtices studiosum.——363. *pugnaque potiti* scripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed *pugnamque potiti* Heinsius e Medic. receperat: quod factum nollem; est enim vitium librarii, non lectio. Post mortem Remuli, nepote in prælio cæso, *balteo illo* potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in prædæ parte vel ut ἀριστεῖον dederant. Hoc poëta effert: balteo potitos esse Rutulos *bello pugnaque*: Hæc sæpe jungit noster cum aliis, ut Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an æque amplectantur poëtæ. *prædaque potiti* Rom. Voss. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. sec., et sic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quæque hinc fluxere, manifeste repetitum inf. ex vs. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III, p. 152 sqq.) describitur codex rescriptus, in quo folia ex vetere Aspri Virgilio deprehensa sunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Æneide: *spoliisque potiti* pro *prædaque p.*, quam ad h. l. spectare necesse est. Cæterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Jul. Sabin. Donat. Sed adscribam Servii verba: *post mortem*, inquit, *scilicet* [redacted]

Tum galeam Meſſapi habilem criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, et tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, et Turno regis reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, muroſque ſubibant,

365. *criſtamque* alter Hamb.——366. *et ſcuta c.* Goth. tert.——369. *regi* tres Burm., ſed ii recentiſſimi, Franc. Reg. et Dorvill. Conſentiunt tres Gothani, ſed qui nec majoris pretii ſunt. *regi Turno* pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600 *Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas*. Attamen vel ſic quæritur, a quonam reſponſa lata fuerint? Latinum res non ita deſtituiſſe, quo minus iis poſtea iterum intereſſet, ex lib. XI, 231 ſq. ſatis apparet. cf. Serv. ad v. 367. Idem bene ad v. 369 *In omnibus bonis regis dicitur inventum*.——370. *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heinſ., etiam inf. 375, monetque idem Jul. Sabinus ad v. 420. *Valſcente* alii, item *Velcente*, *Ulcente*.——371. *portis* pro *caſtris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *muroſque ſ.* Heinſius ſecundum Priſcianum et codicum partem prætulit, conſentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus eſſe videtur; adde Servium, firmante Julio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinſium editum erat: *muroque ſ.*, Leidenſ. *muriſque*.

dum per eum impeditus proditur v. 384. *habilem*, aptam capiti; eſſe videtur Homericum εὖ ἀραρυῖαν. cf. ſup. ad I, 318.

367 ſqq. Subticuit poëta ſapienter nonnulla, quæ ex ipſa narratione intelliguntur. Præceſſerat Turnus cum expedito agmine ad caſtra Trojanorum expugnanda. Interea in urbe Laurentum coguntur copiæ. Ad earum adventum acceleranudum miſerat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum cæteræ copiæ ſatis inſtructæ ſint, præmittuntur trecenti equites. In hos ipſos, dum ad caſtra appropinquant, incidunt miſeri Niſus et Euryalus. 371. *muroſque ſubibant:* quoſnam? Trojanorumne? hoc eſt vallum et caſtra, quæ obſidebant Rutuli? atqui ea non ingredi poterant equites Latini; an Rutulorum? atqui horum caſtra erant nulla, hoc eſt, nec vallum nec agger; verum in campo procubuerant. Res ſic expedienda; Rutuli obſidebant vallum et portas caſtrorum Trojanorum, cf. ſup. 159 ſq., adeoque is, qui ad eos accedebat, *caſtris propinquare muroſque ſubire* dici poterat, quibus

Cum procul hos lævo flectentis limite cernunt ;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit inmemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens :
State, viri ; quæ caussa viæ ? quive estis in armis ?
Quove tenetis iter ? Nihil illi tendere contra ;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra

373. *sublustris* Leid. à m. pr. et Goth. tert.——374. *que* abest binis Burm. *quæ* emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh.——375. *est* abest nonnullis Pierianis et binis Gothanis : at prior : *State* ; *viri quæ caussa viæ est ?* *usum* Exc. Burm. *visu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat *visa*, visa galea splendenti.

[redacted]

Horrida, quam densi conplerant undique sentes;
Rara per occultos lucebat semita callis.
Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque inprudens evaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albæ de nomine dicti

382. *complebant* Medic.——383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras silvarum, quam *ducebat*, quod vulgg. præferebant ante Heinsium, qui Servium, Medic. a m. pr., aliosque sequutus est: etsi enim ab eo: *sed frustra*, sub finem notæ subjectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum est. Præiverat autem jam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix una et altera editio obtemperavit. *Calles* obvium esset mutare in *colles* vel *valles*; sed accipio *calles* de toto illo tractu, qui erat pervius (sic apud Livium *saltus callesque* junguntur), in hoc est *semita*, quæ ducit euntem.——385. *falliquc timor* Medic. a m. pr., sicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinsio quoque judice, *timor ne falleretur*, nisi manifesta librarii incuria esset.——386. *evaserit* Medic. a m. pr. *invaserat* Dorvill.——387. *locos* codd. Heins. et inter eos Medic., sic quoque Romanus. Pierius nihil monuit; sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur: nam sic fere vett. edd. omnes, quas inspexi. Nec *lacus* nisi ab emendatione viri docti profectum, quem Jo. Bapt. Egnatium fuisse arbitror, in cujus recensione primum *lacus* expressum deprehendi: quod sequuntur Pulman. Steph. Heins. Nec variant codd., nisi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitiose exhibent, *locus* Erf. Jam in lectione illa: *Lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm comparet aliquis (cf. sup. Not. ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a castro Trojanorum seu nova Troja, quaternis saltem leucis, abest, quam ut intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum supererat, intervallum eo usque procurrere et iterum inde in silvas redire posset Nisus. Ruæus itaque, quem nunc video ad h. l. offendisse, *locos* præfert, ut pars aliqua agri Albani sit, qui tum forte eo pertinebat. Enimvero non minore difficultate hæc ipsa lectio premitur. Vt concedam *locos* poëtam dicere, ubi vulgaris oratio

quem, hoc est, respondere. Tamen offendunt alii Intpp. 379. *divortia* doctius, quam diverticula.

385. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphrastice; ut aberraret a via. *regio viæ*, et poëtice, *viarum*, pro ipsa via. cf. sup. ad lib. II, 737. Timor ipse, ne in hostes incideret, a via, qua elabi poterat, abducit. 386. *abit* ut lib. V, 318 *Primus abit* etc. *imprudens*, Euryalum remansisse non animadvertens. *Lacus Albanus* aliquantum sane a Castro Trojanorum, seu Nova Troja, absuit, et majore forte intervallo,

[redacted]

Albani; tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave ſequar? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul et veſtigio retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus et ſigna ſequentum.

oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365), tamen non eſt, quod ſciam, ullus loquendi mos, quo *loca Albani* appellari poſſint. *Agrum*, *collem*, et ſimilia requiro. Unus Jul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notaverit: " *atque locos*; nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albæ, Albani dicti; aliter non ſtat ſenſus. " Paullo obſcurius hæc dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* præferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere: nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poëta feramus curſum Niſi paullo ultra juſtos limites productum, cum omnino longius curſu evectum vellet ſignificare; tandem, ſi ad lacum perveniſſe Niſus dicitur, non hoc ita urgendum eſt, ut in ipſa ripa hæſerit. Si tamen a poëtæ noſtri ſubacto judicio alienum hoc

[redacted]

Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
Fraude loci et noctis, fubito turbante tumultu,
Oppreffum rapit et conantem plurima fruftra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an fefe medios moriturus in enfes
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens haftile lacerto,
Sufpiciens altam Lunam, fic voce precatur:

395. *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis.——397. *et noctis fubito t. t.* junxerant olim alii ap. Servium: et fic in Mediceo interpungi video.——398. *Oppreffit* Goth. fec. *rapi*, ut ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Serv. *c. p. contra* Montalb.——399. *Heu, quid agat?* Serv. ad IV Æn. 283.——400. *aut fefe* Menag. pr. *in enfes* Heinf. revocavit, ut varietur oratio, cum idem hemiftichium fup. II, 511 occurrat. Atque fic Gud. et alii Heinf. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hoftes*, quod tueri poterat confenfus Rom. et Medic. Zulich. Utrumque Servius laudat. ——403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et poteft doctius dictum videri. cf. ad Cirin 7. Vulgare eft: *afpicere lunam*. Mox *et* inferfit Heinf. *S. a. Lunam, et fic v. pr.*, quod miror prorfus; nam *et* non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Prifcianus lib. XVI, fed tamquam exemplum, quo particulam nonnunquam poftponi conftet. Igitur erat interpungendum faltem: *Sufpiciens altam Lunam et, f. fic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. fec. *forte pr.* Medic. pro div. lect. Vide fup. ad VI, 186.

expectationem movendam eft comparata. 396.—398. Euryalum ignoratione viarum tenebrisque oppreffum, inopinato hoftis adventu turbatum, fruftraque modo hoc modo illud conantem, dum nunc fugam nunc arma parat, capiunt et abducunt.

402. Confilium Nifi ex v. 409 declarandum eft: volebat occulto et repentino affultu conturbare et confternare hoftes, ut incerti, quibus infidiis peterentur, in fugam fe conjicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. Et fucceffiffet res, nifi morte Euryalo intentata

Tu, dea, tu præfens noftro fuccurre labori,
Aftrorum decus, et nemorum Latonia cuftos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, fi qua ipfe meis venatibus auxi,
Sufpendive tholo, aut facra ad faftigia fixi:
Hunc fine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Conjicit. Hafta volans noctis diverberat umbras,
Et venit averfi in tergum Sulmonis, ibique

404. pro *labori*, *dolori*, videtur defiderare Burman. Sec. ad Antholog. p. 150, fed ad illum poëtæ locum, quem ibi tractat, fpectare id debet. ——409. *Nunc* pr. Moret. *per hostes* Bigot. et Goth. tert.——410. *conifus* Rom., et hoc Pierius fecundum Probum præferebat. *connixus* e fuis defendit Heinfius. Sed fi, ut facit, *conixus* fcribitur, ftatim quoque *conicit* vf. 411 erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Servium habebant.——411. *deverberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502.——412. *Adverfi* vulgo ubique legitur. Servius de fcuto interpretatur: fic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, fi videas totam antiquitatem abfurdam opinionem pervicaciter tenere, et recenti-

[redacted]

Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens inmittere poſſit.

fuit haſta per Sulmonis tergum ita, ut per pectus emineret, longum vero haſtile, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adacto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homerico more. Nec tamen hos veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Servianis fragmentis intelligitur; itaque ibi ſubjicitur: "Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, quos inſolubiles ſupra vſ. 363 "diximus." *Sulamonis* Sprot.——413. Vulgg. *fixo*. *fiſſo* Heinſ. e Medic. et cæteris vetuſtioribus repoſuit: ſic quoque veteres Pierii, niſi quod in aliis lectione abraſa modo *fixo*, modo *fracto* reſcriptum erat. *t. p. ludo* pr. Menag.——415. *pulſant* Menag.——416. *Hic a.* qu. Moret., ſed eſt: tanto acrius, quod et latuerat, ut Servii verbis utar, et quod ei primus proſpere ceſſerat jactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud.——417. *telum ſumma* aliquot Heinſ. et Burm. Ex iiſdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius.——418. *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinſius adſcivit: extat tamen jam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, ſc. contracte pro ivit, et illa antiquior forma e vetuſtioribus poterat ſervari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat haſta* in Montalb. et apud Priſcian. *haſta tremens* Bigot. *per tempus utrumque* Aſper Grammaticus expoſuit: *inter t. u.*, ut Servius notat.——419. *exit* pro *hæſit* Vratiſl.——420. *volvens* Goth. tert. *telis* Dorv. *umquam* Medic. a m. pr. ——421. *quo ardens ſe* Ald. et Goth. ſec.

ſollennius erat δός μοι. *da, fac, me.* 413. Iliad. ξ, 437 κελαινεφὲς αἷμ' ἀπέμεσσεν. Lucret. II, 354 *Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen.* 415. Georg. III, 506 *imaque longo Ilia ſingultu tendunt.*

416. Pacuvianum laudat Macrob. VI, 1 *Diverſi circumſpicimus: horror percipit.* 417. *ſumma telum librabat ab aure.* Cogita ſtatum vibrantis haſtam, elevata a dextra capitis parte manu. De eodem accipiendus Euripidis verſus Hippol. 221 παρὰ χαῖταν ξανθὰν ῥῖψαι βέλος. 418. 419. Homericum vulnus, v. c. Iliad. δ, 502, et ν, 473.

[redacted]

Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit; simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus; nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adsum, qui feci), in me convertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit: cœlum hoc et conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.

423. *insit* Leid. et alter Menag. cf. Heins. et Burm. *ense recluso:* credibilius, ait, est, Burmannus, hic, ubi jam pugna sit, ensem jam strictum habuisse Volscentem, et hinc conjicit leg. *ense reducto:* quod per se non improbem: reducit enim ensem et is qui cædit, et is qui pungit: uti hastam qui immittit, v. c. inf. XI, 605. 606 et ap. Ovid. Met. XII, 131 Achilles Cygni os pulsat *clipeo reducto*, sc. quoties impingeret, retro ferebat [redacted]

Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlabſa recumbit,
Purpureus veluti cum flos, ſuccisus aratro,
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit; in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem
Fulmineum; donec Rotuli clamantis in ore
Condidit adverſo, et moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum

433. *Volvitur leto* diſplicebat Jo. Schradero: malebatque idem *Solvitur* vel Volvitur *E. terra, tabo.* Vide Notam.——436. *Linqueſcit* Dorvill. *laſſo*, quod Nauger. reſtituit, merito defendit Heiuſius; Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebant *lapſo*; apud eundem edd. *laxo.* Ovid. Met. III, 502 de Narciſſo contabeſcente: *Ille caput viridi feſſum ſubmiſit in herba.*——437. *Dimiſere* aliquot Burm.——438 *Ac* vel *et* aliquot Pier.——441. *Perturbant* multi Pier. et Heinſ., male. *non ſegnius* edd. ante Heinſ. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Major tamen et melior pars *non ſecius* vel *ſetius*, ut Rom. Medic. et alii Heinſ., vel *ſætius*, ut pr. Mentel. Eadem ſcriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinſ. et ſup. V, 862. Ge. II, 277. III, 367 et al. *non ſerius* Franc. *rotat* Leid. ——444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Præfert vulgatum Heinſius; ob ſuaviorem ſonum, puto.

Niſi calore. Et illa *Me, me*, etc., quis non æſtuet juvenilis animus inter legendum. 433. *volvitur*, provolvitur, concidit, cæſus, moriens: pro hoc dixit *leto*. 435—437. Eximia et ſuavis comparatio, ſed in qua Maroni nil imputandum præter verborum ornatum. Nam præclarum illud: *ſuccisus aratro*, quo res, quæ multis modis fieri poterat, tam ſuaviter ad unum certum caſum revocatur, a Catullo mutatus eſt: Carm. XI, f. cf. eund. LXII, 39 ſq., alterum de papavere totum Homericum eſt Iliad. θ, 306. 307. Imitati ſunt multi. Cerda laudat Ovid. Met. X, 190 ſqq. Adde Apollon. III, 1398 ſqq. Verſus 444. 445. præclari et facto et verborum delectu: nunc

[redacted]

Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoli inmobile saxum
Adcolet, imperium que pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem

445. *Confixus* Dorvill. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. conj. *placita*, quod arridet Burmanno.——446. *possent* Goth. tert., male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.*——451. *exanimem* Rom. et Dorvill., bini Goth. vid. modo v. 444.——552. *Nec minus* pr. Rottend.——453. *Exanimi* Ed. Ven.——454. *Serrano* vulgo et hic. v. sup. ad 335. *Remoque* possit quis suspicari ex v. 330. *Lamoque* Jo. Schrader. Sed doctius ponitur nunc novum nomen, ut [redacted]

Cæde locum, et plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnos in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat; ærataſque acies in prœlia cogit,
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.

ut male exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens cæde* eſt doctius dictum, quam *locus recenti cæde*. *tepidæque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum edd. Mediol.——456. *pleno ſpumantis ſanguine rivos* aliquot Heinſ., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumantis* præſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiuſque; *pleno ſpumantes ſanguine rivos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Utrumque tamen paullo τραγικώτερον, ut ſolent *rivi ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine*. Servius *ſpumantem ſ. rivos* legit ſc. locum, nimis magnifice in cæde aliquot virorum.——457. *Cognoſcunt* qu. Moret.——460. *Titani* Goth. tert., ſtolide.——461. *Cum ſ. i.* idem Goth. tert., quod fieri poſſit. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb.——464. *Quiſque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio ſic procedit: *ærataſque acies in prælia cogit Quiſque ſuas*, quod ſane expeditiſſimum erat, quodque præferam argutiis aliunde inductis. At *quiſque ſuos* tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Iliad. δ, 428 κέλευε δὲ οἶσιν ἕκαστος Ἡγεμόνων), ut eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quiſque cogit et acuunt.* Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos*, etiam elegantius. Poteſt quoque ſic diſtingui et interpungi: *Turnus in arma viros— Suſcitat æratoſque acies; in prælia cogit Quiſque ſuos; variiſque acuunt rumoribus iras.* Ita vero in *viros ærataſque acies* eſt otioſi quid. Aut ſic: *cogit; Quiſque*

eleganter, non per hypallagen, ut vulgo exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari uſu formam. Nam *locus recens cæde* doctius dictum eſt, quam *locus recenti cæde*, in quo cædes recens facta. At *cædes tepida* propter tepentem adhuc cruorem. φόνος, αἷμα λιαρόν. Ita et mox *plenos ſpumanti ſanguine rivos* dictos accipe pro *rivis ſanguinis*. Nec tamen infitiandum, paullo tumidius et tragice hoc dictum eſſe. conf. Var. Lect. 460. Homericus verſus Iliad. λ, 1. 464. Debebat

Quin ipſa adrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali et Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentiſque tenent foſſas, et turribus altis
Stant mæſti: ſimul ora virum præfixa movebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matriſque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.

que ſuos variiſque acuunt rumoribus iras. Quatuor Burmannianis copula in *variiſque* abeſt. *varioſque* ſec. Rottend. *rumores* poëta docte pro hortatibus dixiſſe videtur.——465. *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more.——467. An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum? [Sic cenſet auctor libri, cui titulus, *Lettres de quelques Juifs à M. Voltaire.*]——468. *in* abeſt Rom. et binis Rottend.——469. *nam dextra* [redacted]

Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, et, femineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dehinc queſtibus inplet;
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectæ
Sera meæ requies, potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Adfari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date præda Latinis
Alitibuſque jaces! nec te tua funera mater

476. *Expulſi* ap. Macrob. lib. IV Sat. I editum. *Diſcuſſi* Parrhaſ. *reſolutaque membra* refingit Barneſ. ad Il. X, 448. ut græcis latina conveniant: cauſſa parum idonea.——478. *comas* Ven. et Goth. ſec., qui et: *agmina circum* exhibet.——480. *dehinc cœlum* tres Burm.——481. *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, Euryale* vett. edd. Macrobii V Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iiſdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.*, quod jam Ald. tert. habet, pro vulgato: *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Dorvill. a m. ſec. *ipſe* ——484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heinſ. et Burm.——485. *date* poſt Fabricium Heinſ. e codd.; vulgo *data*, minus eleganter, inprimis poſt *data copia*.——486. Locus interpretatione vix expediendus. Servius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quaſi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadavera, *præficas* ſequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod

ζ, 388 ſeq. Ut imitatorem minus ſubacti judicii agnoſcas, cf. Statii III Theb. 133 ſqq. 476. Affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat; malim talia quemque ſibi in ipſa poëtarum lectione notare et reminiſci, quam cumulata cognoſcere cum faſtidio. 479. *prima agmina* haud dubie jungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. 485. 486. ex priſci ævi atrocitate, ſatis nota, vel ex Iliadis primis verſibus. Ad ſequentes quoque verſus illuſtrandos undique locorum copia ſuppetit, etiam ex ipſo Homero, v. c. Odyſſ. ω, 291 ſqq. Iliad. χ, 86 ſqq. conf. inf. X, 557 ſeqq. 486. *nec te t. f.* Ut nunc legitur, ratio grammatica

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urguebam, et tela curas ſolabar anilis.
Quo ſequar ? aut quæ nunc artus, avolſaque membra,

quod nec vocis exemplum extat, niſi ex lectione Joſ. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* Diſplicuit Serviana ratio jam Julio Sabino, qui ſic accipit: " ego tua mater peperi te non ad funera, id " eſt, ut ipſa tibi facerem funus." Subſtituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te* ad *tua f.*, ſed hoc plumbeum eſt; aut, quod Pſeudo-Donati interpretationi præfixum video: *nec te* in *tua f.*, at in ipſa interpretatione aliter acceptus locus: " Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud ſubjecit, dolentis more." Scilicet ex ejus ſententia ſcribendum erit cum Catrœo: *nec te—tua funera mater P.*, ut ſe ipſam reprehendat: quid dico te? ſaltem tua funera: quod an cuipiam ſe probaturum ſit, ignoro. Aliud acumen ſequuti ſunt alii. Cerdam non aſſequor: etſi is proclivior eſt in Servianam rationem. Caſtalio apud Burmannum verba jungebat ſic: *nec te tegens veſte produxi funera.* Dura prorſus oratio. Locum eſſe corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea eſſe referendum cenſeo, in quorum corruptelis omnes codices conſpirant adeoque teſtatum faciunt, ſe iſtis depravationibus ſeriores eſſe omnes. Laudatur quidem lectio ex ſec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhaſ. *nec ego tua*, ſed cor- [redacted]

Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam abſumite ferro:
Aut tu, magne pater divom, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mæſtuſque per omnis
It gemitus; torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incendentem luctus Idæus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
 At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.

492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quæ ſum* aliquot edd. vett., ſed *hoc ſum* omnes ſcripti Pier. et Heinſ. et Gothani, præter primum. *hæc ſum* ſec. Rottend. et Parrhaſ.——494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* ſec. Moret.——495. *At tu* uterque Hamb. et ſec. Moret.——498. *concuſſæ animi* Goth. tert., quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumvis ineptum. *mæſtoſque* a m. pr. Mentel. pr.——500. *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Dorvill. a m. ſec. In Regio ſequens verſus huic præmiſſus erat.——501. *monitum* ed. Junt.——502. *in tecta* multi Pier. et Heinſ. cum Goth. tert.; tum *reponunt* jam inde ab Aldd. legitur. *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret.. quod ſane vulgarius; et ſic ſup. VII, 574. At cf. ſup. IV, 391. 392. VIII, 584. *inter manus* puta famularum.——503. *ſonoro* Bigot.

tant Intpp. et σπεῖςον Laërtæ a Penelope curatum huc advocant. De filii adoleſcentis morte mater profecto non cogitabat. 492. *hoc* caput, quod ante oculos erat ſuffixum pertica v. 465. 493. *hoc ſum ſecuta?* ut mihi aliquando id eſſet ſic adſpectandum! Niſi *hoc* pro eo, propterea, malis accipere. *funus* autem eſt cadaver, ut alibi quoque.

503. 504. Præclare ad revocandum a mœrore, et recipiendum ex tam longa narratione animum, utitur verſibus ad movendos animos idoneis: prioris lineas ductas eſſe ex illo Ennii: *at tuba terribili ſonitu taratantara dixit*, omnes monuere

Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas inplere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adsueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua

506. *pellere* Rom. Oudart. et a m. sec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. sec. ex v. 519.——507. *aditus* Gud. *mitrum* Leid. et Moret. sec.——509. *pressa viris* Hugen.——510. *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc., unde Burm. conj. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robustis, gravibus.——512. *saxaque volvebant infesto p.* Zulich.

nuere post Macrobium. *increpuit sonitum* ut, sonuit sonitum: sed variando; sonando emisit s. 505. *In testudine* egressus est Homericam τειχομαχίαν Iliad. μ,

pinnis atque aggere *cingit*. Itaque libro nono ex Æneæ præcepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, sed *castra et tutos servare aggere*

[redacted]

Poſſent tectam aciem perrumpere : quum tamen omnis
Ferre juvat ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in mœnia poſcit.

513. *Poſſint* Leid. *quum tamen.* Duriuſcula eſt ad meum ſenſum hæc junctura. At illis, inquit, qui teſtudinem agunt, decretum eſt, experiri. Omiſſa autem in ſeqq. pronomina demonſtrativa ac relativa, quæ ſubjecta declarent, brevitatem ac vim narrationi faciunt. Jo. Schrader. in ſchedis conj. *quam t. o. Ferre juvat.*——514. Vulgata lectio erat *libet*. Multi tamen Heinſ. cum tribus Burman. *juvat*. Adde fragm. Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier. habent *jubat*, Priſcian. et Auguſtin. *jubet*. Probarunt idem Cuningham., qui recepit, et Jo. Schrader.; itaque prætuli, cum orationem faciat minus duram. ——515. *ſed qua* Gud. a m. ſec. *quo* Goth. ſec.——516. *v. trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. ſec.——517. *Rutulos ſtravit* vulgo ante Heinſ., minus ſuaviter. *ſtravit late Rutulos* Parrhaſ.——518. *curent* Leid. *ſe condere* Bigot. et Leid. a m. ſec. *detendere* Menag. alt.——520. *tentant* ſec. Rottend., tum Leid. ſupplet: *denſis cum corpore toto.*——521. *horrendum viſu* Erf.——524. *Tranſcendit* v. codd. admodum vetuſti ap. Pier. *præſcindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Reſcindit* recte, ut ſupra vellebant vallos. *ad mœnia* nonnulli Heinſ. et Burm. cum ſec. Goth.

pondere pro gravi, et ob gravitatem exitioſo. 518. *cæco Marte* ſub teſtudine, quam modo *tectam aciem* et *armorum tegmina* dixerat; opponitur pugna aperta. 521. *pinus* nulla alia eſt quam ardens, quæ pro face eſſet.

Vos, o Calliope, precor, adſpirate canenti;
Quas ibi tunc ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit: quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis.

525. Heumann. conj. *Vos, o Calliopæ*, graviter ob id vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf.——526. *tunc* Heinſ. e Medic. et ex al. Vulgo, *tum*; alii *cum*. *ferro tum* Dorvill.——527. *Dimiſerit* multi et hic ap. Burm.——528. *horas* tres ap. Burm. et Goth. tert. *heroas*, quod nihili eſt; interpretatur tamen *horas* etiam Jul. Sabinus ut ſit tempus, quo bellatum eſt; ſed Ven. *cauſſas*: uti etiam in Enniano verſu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86, male utique. Nec melius alii conj. *iras. curas*; nam *oras* Ennianum eſt. Tum *evertite* Menag. pr. *exolvite* alter Hamb., fruſtra vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116.——529. Abeſt verſus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte judicabat Heinſius eſſe eum hic inculcatum ex ſup. lib. VII, 645. Aberat quoque Goth. ſec., at in pr. præmittebatur ſuperiori.

525 ſqq. Præclara hæc: facit enim Muſarum invocatio plurimum ad convertendos ani-
[redacted]

Annal. teſte Macrob. VI, 1 et Servio: *Qui potis ingentis oras evolvere belli?* et hinc expli-
[redacted]

[redacted]

Turris erat vaſto ſuſpectu, et pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſi-
dunt
In partem, quæ peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro

530. *ſuſpecto* alter Hamb. *conſpectu* Parrhaſ.——531. *qua v.* Goth. alter.——532. *Italis* Rom.——536. *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ.——537. *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *pontibus* conj. Jo. Schrader. *adheſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec.——539. *reſidunt*; Jo. Schrader. em. *recedunt*; ſed alterum doctius eodem ſignificatu. Eſt Lucretianum *retroque reſidit:* II, 283.——540. *carent* Franc. ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſcil. Trojani. Conf. ad v. 510.——542. *immenſa* Spiot. *ſecuti* duo Burm.——543. *Confixaque* Montalb. *Confixitque* Goth. ſec.

530. cf. ſup. lib. II, 440 ſqq., ubi regia Priami ſimili modo oppugnatur. *pontibus*, quibus diſcurrunt propugnatores per mœnia et ad turres perveniunt. Pro tabulatis pontes dici, durum eſſet. v. ſup. v. 170. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe; hoc indignum poëtica gravitate eſſet. 536. *Et flammam adfixit lateri*, ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhæſit fax allifa et affixa. 540. *peſtis* de incendio, ut V, 683. Dum omnes in alteram turris partem, quæ intacta ab igni eſt, concedunt: illa, quæ ſolo impoſita et ſuperſtructa erat (non fundamento ſaxeo in terram acto), utpote lignea et mobilis, inæquali pondere inclinatur et corruit. 542. Videntur ſequentia ad hanc rerum faciem eſſe revocanda. Turrim ligneam puta aggeri caſtrorum fuiſſe

[redacted]

Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elabsi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;

544. *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *Confossi* Parrhas. *Halenor* in lib. aliquot Pier. Est 'Ελήνωρ. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. absuisse versum notat, ex clausulæ similitudine, in uno versus 548. 547. 546 se excepisse.——545. *Lucus* in Medic., in al. *Licus.*——546. *Licymnia* Medic. et Gud. Λικύμνια ex Λίκυμνος. Varie depravatum nomen: *Licimnia*, *Licinnia*, *Licinia*, *Lycimnia*, *Lacymnia*, *Lacinia*, *Lucina*, *Lucania.*——548. *palmaque* Ven., idque, quod miror, Jul. Sab. interpretantem video.——550. *atque hinc inter se a.* Ven. *obstare* Vratisl. *instare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert.

fuisse impositam; eamque nunc corruentem ferri in præceps in partem oppugnatoribus adver- [redacted]

lo insigni conspicua tanquam unius e vulgo: cum contra essent picta ac cælata argumen- [redacted]

Ut fera, quæ, densa venantum sæpta corona,
Contra tela furit, sesesque haud nescia morti
Injicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostis
Inruit; et, qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hostis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:

552. *inscia* Goth. sec. *mortis* Montalb.——556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm.——557. *muros petit* Erf.——558. *Pendere* Goth. pr. *pendere* tert. *saxa manu* pr. Moret. cum Erf. quod præferret Burm., si in pluribus extaret: nam *tecta* de muris castrorum et munimentis insolitum dici. f. *septa*. Debebat tamen concedere hoc poëtæ, ut muri summam partem hac voce declararet, uti mox v. 568 de eadem *fastigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo absonum est. *dextra* alter Hamb. et Rom. *dextris* Erf.——559. *cursu pariter Turnus* Goth. tert., nec insuaviter.——562. *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *revulsit* Exc. Burm. et Parrhas.——563. *aut* ante *leporem* abest apud Macrob. V, 12.

Ad 551 sq. comparandus Iliad. μ, 41 sqq. υ, 164 sqq. conf. inf. XII, 4 sq. Silius X, 1 sqq. 557. Murum humilem fuisse necesse est, qualis est Homericus murus in vallo Achivorum, cujus pinnas Sarpedon manu convellit: Iliad. μ, 397. *tecta* pro muri superiore parte, ut v. 568 *fastigia*, apud Silium VII, 603 *qui summas alto prensabat in aggere pinnas*; hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu superiora muri, ut saltu se in altum libraret; et *magna muri cum parte*, uti Homer. l. c. ἕπαλξιν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα διαμπερές.

563. 564. Laudantur Iliad.

Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, et foſſas aggere conplent:
Ardentis tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ ſubeuntem, igniſque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,

565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert.——566. *repetit* idem Goth. tert.——567. *foſſas atque a.°c.* Rom.——568. *ad f. mittunt* Oudart.——569. *ingentis* Medic., ſed a pr. m.——570. *Lucretium*, *Lucretinum*, *Lucetium*, *Luccecium* al. *ignemque* Sprot.——571. *Et mathiona* Dorvill. *Ema-* [redacted]

Et Sagarim, et ſummis ſtantem pro turribus Idan;
Privernum Capys. Hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabſa ſagitta;
Et lævo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Inſignis facie, genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Matris luco, Symæthia circum

575. *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu. vulgo: *Idam* etiam *Itym*, *Ityn*.——576. *Capis* al., et ante Heinſ. *Themillæ*.——579. *adfixa* Heinſ. e Pier. et ſuis aliquot reſtituit: pro vulgari: *infixa*. *afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert.——580. *rumpit* Heinſ. e melioribus. Vulgo, *rupit*: quod Rom. tuetur.——581. *Argentis* et *Argens* duo Burm.——583. Nolim cum Servio interpungere poſt *miſerat*, ut Arcens filii nomen ſit.——584. *Productum* Parrhaſ. Legebatur in omnibus edd. *Eductum Martis luco*; nec aliter ſcripti. In *Martis* luco jam dudum hæſeram, antequam varietatem lectionis inſpicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde conſtat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis

jactant faces. 575. *ſtantem pro turribus* pro vulgari, ſtantem in ſumma turri. 577. manum admoverat lateri vulnerato, abjecto ſcuto: eaque re latus nudavit: itaque demens. 578. *alis allapſa ſ.* ornate, pro allapſa eſt. Quia toties πτερόεντες ὀϊστοὶ apud Homerum, item *alata*, *ales* ſagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per alas expreſſit, ut ſup. lib. V, 319 *fulminis alæ*. In vulneribus autem ingenioſus eſt poëta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Iliad. ν, 593 ſq. 580. h. rupit vulnere facto eam partem, illud viſcus, quo reſpiratio fit.

582—589. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miſerationem excitat brevi epiſodio; mox Numanus Remulus indignationem injicit vecordi ſuperbia elatus. Illud vero obſcurum, ex qua recondita hiſtoria Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Servianis aliquis miratus eſt. Debuit poëta tacite ponere, profectum eum eſſe in Italiam cum Trojanis e Sicilia ſolventibus. 582. *ferrugine clarus Hibera*, purpura indutus Hiſpana, quæ eſt nigricantis coloris.

Flumina: pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poëta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed prava haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad conjectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 19 habetur, etiam in Dorvill. et in Ven. pro div. lect. *Matris*, sive ut Ceres Ennæa intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2 tuitus est, sive ut mater nympha sit, cujus lucus eo in loco erat. Jam Thaliam Palicorum matrem, nympham obscuri nominis, sed fabula Siculorum domestica proditam, novimus ex Servio ad h. l. et Macrob. l. c. Hujus nymphæ lucum, nomine quoque *silvam Thaliam* dictum, in Calpurnio VI, 78. agnovit, nymphamque absolute *Matrem* dictam prodidit, Wernsdorf. V. C. in Poët. min. To. IV, p. 676, 820, ingeniose utique. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod non assequor. *Simæthia* vel *Simethia*, male vulgo ante Heins.; est enim Σύμαιθος. Pejus alii: *Sumætia*, *Symætia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simætia*. Romanus: *Simœntaque*.——585. *et* abest Oudart. *ubi implacabilis ara P.* etiam h. l. legebat Cluver. Ital. ant. pag. 934. vid. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluverii transire aut deleto *et* legere malim: *pinguis ubi placabilis ara Palici*. Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, ejusque *ara pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Palaci* Franc. Ed Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 156. *Palisci* Ald., sed prima tantum.

[redacted]

Ipſe ter adducta circum caput egit habena;
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces, 591
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;

589. *Diſſicit* pr. Hamb. pro div. lect. *dividit* Ven. *diffudit* tres Burm. *projectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *oſtendit* pr. Hamb. et alter Menag.——590. *celerem bello* Goth. ſec.——591. *fodiſſe* Franc.

crateres ſeu lacus gemelli, ideoque Fratres dicti, aquæ ſulfureæ non longe ab Eryce, urbe, ad quos ſollennia jurajuranda fieri ſolebant. Habiti inter deos fanum habuere, non longe ab urbe Palica. Quod illud h. l. circa Symæthum fuiſſe dicitur, non geographice accipiendum, ſed poëta locorum ſitum latius et a nobiliore flumine deſignat. Alioquin etiam propior Eryces fluvius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, ut *Laretta* Symæthus eſt: ut bene docuit Cluverius. Quod unum tandem Palicum memorat poëta, ad poëticam rationem referendum, qua licuit ex duobus unum nominare; niſi forte jam Maronis ætate unus tantum locus fuit; quomodo etiamnum unus tantum habetur, dictus *Donna Tetia* ſ. *Naſtia*, II M. ab urbe Pelagonia et I leuca a Minoo in valle montibus Vulcaniis incluſa, quæ et ipſa crater Vulcani fuiſſe creditur. Durat adhuc ſimilis ſuperſtitio, quod fatidica mulier illic ſedem habet. Mirationem facit aqua in medio cratere ebulliens, ſulfurei odoris. 588. *liquefacto plumbo*, Non quaſi plumbum funda emiſſum in aëre liqueſieri putarint; quod portentoſum eſſet; ſed inflictum et illiſum duris oſſibus plumbum ex rotundo dilatatum viderant. Erat autem plumbum funda emitti ſolitum fere olivæ ſimile. In 589 poëta non ſatis attendit, ſe in oppugnatione murorum verſari. Nam *arenam* vix bene, ſaltem parum proprie, de homine in muris aut vallo ſtante, poſuit. 590. Multa h. l. moliuntur viri docti, ut difficultatem diluant, quod hic jam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui aſſimilatus Amor Didonis gremio inſidere poſſet. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco ſit *gremio inſidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi, quod ex poëtis et ſignis ſatis conſtat, tum vero idem jam venationi acrius indulſerat: IV, 156. VII, 479. cf. Excurſ.

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat. 594
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
  Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætendere muros?

593. *Rhemulæ* Rufin. *Romulo* Dorvill. et Servii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et ſec. Cæterum quid poëta in hoc ſequutus ſit, ut *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum inſolitum ſit cognomine ſic aliquem inſigniri. Aliter res ſe haberet, ſi Remulus eſſet verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab urbe Numana in agro Piceno, unde oriundus erat.——597. *ingentem* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis codd., ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Servio et aliis: eum clamaſſe ſe eſſe magnum: ſed *ſe ferebat*, incedebat ingens homo, vaſta corporis ſpecie; ſic inf. XII, 441 *portis ſeſe extulit ingens*. Vulgo: *ingenti*.——598. *tueri* Zulich. et Goth. ſec.——599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a ſec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, ſpreverat Heinſius, ſed ſuſcepit Burmannus, nec male arbitror: eſt enim eleganter et docte dictum *prætendere muros Marti*, bello, pugnæ, vallum

[redacted]

[redacted]

En, qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus et undis;
Venatu invigilant pueri, ſilvaſque fatigant;
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adſueta juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; ſemperque recentis

et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Hæc eadem ſup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et ſic Servius cum Jul. Sabino: nec hoc male.——602. *nec fraudis* Goth. tert.——603. *ab ſt.* Heinſ. e Sprot. et ex obſervatione. cf. ad VIII, 130.——604. *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius conj. *crudo.* Sprot. *ſervoque*; at vid. imitationem Valer. Fl. VI, 336.——605. *vigilant* duo Burm.——607. Idem verſus Ge. II, 472, niſi quod *exiguoque.*——609. *ævom:* repente hoc ab Heinſio receptum conſpicitur; quod ſi fieri debebat, non minus aliis locis id faciendum erat; ſcilicet videtur aliqua ætate *vom* pronuntiatum fuiſſe, non *vum*, v. c. *lævom. ſævom. linquont. volvontor. divom. activom.* An vero Virgilius ita ſcripſerit, quis ſponſione certet? *bello teritur* Ven.——610. *ſeva* Leid. pro var. lect. et ap. Serv.——612. Heinſ. malebat *premimur.*

trectant, poſt muros latentes. 600. invidioſe reſpectu Laviniæ, quam Turno ereptum ibat Æneas. 602. Imitati ſunt Stat. XII Theb. 761 ſqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, fere, quod *ἐπίκλοπος μύθων* Iliad. χ, 281. 603. Locus, qui ſequitur, egregius et ornatus eſt de veteris Italiæ diſciplina et vita, quæ in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a majoribus Albanis Romani acceperant. Adde laudes Italiæ Georg. II, 167 ſqq. et ſup. V, 730. 605. *ſilvaſque fatigant*, multum pererrant. vid. ad lib. VIII, 94. 609. haſta inverſa, *σαυρωτῆρι*, boves aratores ceſſantes pungimus. 612. etiam ſenes armati ſumus et militamus.

614

[redacted]

Conportare juvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris

613. *Conportare* librorum et Pierianorum et suorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi possunt, si tanti hi sunt) auctoritate retraxit Heinsius, et *Convectare* remisit loco alteri lib. VII, 749, ubi idem versus repetitus erat, et lib. IV, 404 *prædam convectat, recentes prædæ*, addit Burm., sunt sanguinem adhuc fumantes. Quorsum tam longe petere?——614. *fulgentis* pr. Hamb.——615. *cordis* Goth. tert. forte aliquis *D. est cordi* conjiciat. Sed poëta exquisitiori formæ incubuit: desidiæ sunt cordi, Homerico more plur., ut v. c. σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν. ἧσι προθυμίῃσι. [illegible] et ex Homerico Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε etc.——616. *vittæ* pro, *mitræ*, ap. Gell. VII, 12, perperam. Cæterum maiis forte v. 616 poni ante 615. Sic junguntur sententiæ inter se conjunctæ et consimiles. *Vobis—vestis, Et tunicæ—Desidiæ cordi.*——617. *veræ* male editum ante [redacted]

Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

620. *cedite ferro*, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Serv. acceperant *cædite f.* hoc est, cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur.——621. *dura* Parrhas. a m. pr. et bini Goth.——622. *nervo conversus* Dorvill. a m. sec.——623. *Contendit* vulgg. *Intendit* reposuit Heins. e Gud. et pro div. lect. alt. Mentel., quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590 *celerem intendisse sagittam*. Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta; hæc tenditur, dirigitur.——624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel.——629. Versus deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror.

sup. VI, 785 sq., et hoc lib. v. 82. 621. *canentem* simpl. dicentem, ut ipsa res docet.

622 sqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Ascanius in pugna emisit, primum virtutis documentum: itaque ornare poëta potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui sic Pandari in Menelaum mittendam sagittam exornat Iliad. δ, 116. 122, etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 sqq. Apollon. III, 275. 283 sq. de Amore. Ex hoc illud habet: *diversaque brachia ducens*, in diversam partem, *ἀμφοτέρῃσι διασχόμενος παλάμῃσιν*; forte et *nervo intendit telum*: γλυφίδας μέσσῃ ἐνικάτθετο νευρῇ; etsi et Homer. αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμει πικρὸν ὀϊστόν; et mox νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. *Nervus* autem *equinus* 622. de setisne equi an tendinibus erit accipiendus? cf. Wernsdorf. ad Avien. p. 33 in P. L. M. 626. *dona*, sacrificium, ut toties poëta. Male Serv. de donariis. 627. cf. Od. γ, 382 sq. 628. *caput cum matre ferentem*; æqualem matri. 'Ισομάτορα ἀμνὸν ex Theocr. laudat Guellius;

[redacted]

Audiit et cœli Genitor de parte ſerena
Intonuit lævum: ſonat una fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.

630. *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor cæli* ſec. Rottend. *ſeverà* Goth. tert.——631. *fatifer* e libb. Pier. et ſuis præclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer*: ex interpretamento.——632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. invenerat, ſicque Goth. ſec. et alii apud Servium, qui *effugit* prætulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et uſum in illo *ἅμα καὶ una et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* unice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſæ ſagittæ et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *effugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimiſque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit, utinam declaraſſet quoque ſenſum! vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte; duo Heinſ. *delapſa*. Proprie *adducitur arcus*: tum, quæ ad-

[redacted]

Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat, 639
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
Dis genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident.

638. *cum* Parrhas.——639. *arces urbemque* alter Hamb. cum Goth. sec., male. vid. Not.——640. *victorem. juvenem* Ven.——643. *resident* tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinsium hic suum morem non servasse miror. Vaticinia enim melius præsenti tempore efferuntur.

quidem tam sublimes, ut cælum sibi attingere videantur. Sensu facilius rem assequare quam verbis.

638. Apollo gentis Juliæ inprimis studiosus: ita Actiaca victoria ad eum referebatur VIII, 704 sqq., et Palatinum templum in ejus honorem factum. cf. Excurs. I ad h. l. 639. *Ausonias acies urbemque*, oppugnationem castrorum seu urbis Trojanorum, novæ Trojæ. 641. *mactus* quid sit origine et usu, copiose declaratur in Thesauro Gesner., nec latere potest eum, qui usum similem voc. *Auctus*, atque adeo *augens* (Catull. Epith. Pel. 323, et in Catonis verbis ap. Gell. XVIII, 12) meminerit; nec tamen hic et in similibus locis satisfacit, si teneas *mactum* esse auctum, amplificatum. Est aliquid, si reddas: o puer aucte, ornate nova virtute. Sed videtur aliud quid insuper desiderari, quod ex notione *auctus*, qui fructum et usum ac voluptatem affert, eliciendum est. Scilicet *mactus laude*, *virtute*, est qui fruitur laude e re bene gesta, ex successu gaudens, fructum lætitiæ inde capiens: et sic nihil est quod melius vocem reddat quam ὀνήμενος in illo Homerico Od. β, 33 Ἐσθλός μοι δοκεῖ εἶναι, ὀνήμενος, qui fructum inde capiat, cui bene sit, bene eveniat! Unde vulgare Græcorum ὄναιο, ut h. l. ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς. Bene eveniat primum hoc virtutis documentum! læti sit ominis! Mirum tamen quod grammatica ratio in usu vocis deficit: nam ap. Liv. *jubet eum macte virtute esse.* Et tamen idem: *macti virtute, milites Romani, este.* Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur esse lætus, propitius. cf. Cato de RR. 134. 642. *geniture deos* propter Julium Cæsarem et Augustum, ut Serv. 642. 643. Adscribendus est hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum restitutæ et Jani clausi memoria celebratur. Certe post U. C. 725 scripta hæc esse necesse est. v. sup. T. I *Vita Virgil.* sub hoc anno. Merito hoc tuæ genti dabitur, ut oriundus ex ea Augustus omnia

 bella

Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos;
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos et sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:

644. *effatus* aliquot Burm.——645. *misit* aliquot Pier. et Burm. *spumantes* pr. Hamb. *demovet* duo Burm. cum Rom.——646. *formam* Heins. e melioribus Pier. et suis, pro vulgari, *forma*: quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Jul. Sab. legerat.——648. *lumina* Sprot.——649. *Tunc* Parrhas. *Hunc* septem Burm. cum Goth. sec.——651. *crines flavos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heins. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., sive ex scriptura *alvos*, sive ex lib. IV, 558, sive ex incuria hominis, qui Apollinis crines describi putabat. Heinsius conj. *ravos* nullo fructu. Post *albos* sustuli interpunctionem haud dubie pravam et quæ Interpretes transversos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei semi

[redacted]

Sit fatis, Æneada, telis inpune Numanum
Oppetiisse tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres divinaque tela 659
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus

653. *Æneide* ubique in edd. editur. Agnoscit et Probus. *Ænide* Medic. cum aliis Heins. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Æneida*, *Ænidæ*, ac si *Æneida telis* juncta vellent. Neutrum tamen rationem grammaticam habet: unde enim Αἰνειάδης vel Αἰνεΐδης? Deberet esse Αἰνεΐς, quod nusquam occurrit. Ex Αἰνείας esset Αἰνειάδης. Sin ex Αἰνέας formes Αἰνέου, Αἰνέος, unde Αἰνεύς, formandum hinc esset Αἰνεΐδης, Αἰνειάδης. Si ab hoc ducatur *Æneides*, vix ε ex η natum corripi posset. Restat, ut *Æneades* admittamus, unde h. l. *Æneade*, vel ad formam, quam noster amat (vid. ad VI, 126), *Æneada*. Est quoque *Æneade* (*Æneadæ* apud Bottarium) Rom. ἡ Αἰνεάδη, quæ sollennis forma est. Αἰνείας, Αἰνέας, Αἰνειάδης, Αἰνεάδης; unde sæpe in nostro *Æneadæ*. v. ad I, 157. Frequentatur etiam vox Αἰνεάδαι Cedreno, Zonaræ et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum seu imperitiæ seu acumini.——654. *suis* pr. Rottend. *Primum* ed. Junt. *Prima hac—laude* Hugen.——655. *nec paribus inv. a.* ed. Ven.——657. *Sic o. Apollo Mortalis*, m. Donati lectio ap. Fabric. *adspectu* sec. Moret. *visus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276.——660. *tonantem* duo Burm. et Erf.——662. *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. cursus* Hugen.

armis, quæ ille gestabat; *arma sæva sonoribus*, h. e. sonore, sæve, terribiliter sonantia Butæ sunt. vid. Var. Lect. 655. *et paribus non invidet armis*: hoc sublime et magnificum: suæ sagittandi peritiæ, suæ virtuti, Ascanii futuram virtutem æquiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quærunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argumentum magis quam verum esse videtur. 657. *medio sermone*; Servius: "ideo *medio*, quia non respondit Ascanius." Est tamen simpliciter: antequam plura subjiceret, discessit. 659. 660. Ergo in *fuga*, discessu, divinam formam Apollo receperat. conf. Excurs. I ad vs. 638. 661. *numen* declaratur

[redacted]

Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis; tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ; pugna aſpera ſurgit:
Quantus ab occaſu veniens, pluvialibus Hædis,
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant: quum Juppiter horridus auſtris

663. *animoſque* alter Hamb.——665. *armenta* Rom.——666. *tunc* et *cum* in binis Goth.——667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticæ codicum vetuſtate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *afflictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Naugerio in Ald. tert. admiſſum perperam. *flictu* haud dubie poëta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *flictu* tenent ap. Heinſ. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. Cæterum alterum verſus hemiſtichium: *pugna aſpera ſurgit* meum quidem ad ſenſum et languere et ſententiæ juncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. ſ. tum ſcuta.*——668. *occaſu* vel *Oceano* Zulich. *pluvial. herbis* Rom.——669. *quam multi* ed. P. Danielis.

[redacted]

Torquet aquosam hiemem, et cœlo cava nubila
rumpit. 671
Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco silvestris Iæra,
Abietibus juvenes patriis et montibus æquos, 674
Portam, quæ ducis imperio conmissa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læva pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:

671. *et telo* tert. Rottend., sed de fulmine poëtam cogitare dubito. *cælo n. r.* est pro *cæli nubila. lumina* Medic. a m. pr.——672. *Arcbanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm.——673. *Hiera*. Hanc lectionem quomodo Heins. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: Ἱερὰ media produci nequit. Nullus dubito *Iæra* (Ἴαιρα Iliad. σ, 42) esse scribendum, ut Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum cæteris Heins. maximam partem *Iera*. Dorvil. *Hieta*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *byæna* conjiciebat: quod per se non malum esset.——674. *patriis juvenes* aliquot Heins. cum Regio. *æquis* Gud. Elegans est emendatio a V. C. Jac. Bryant communicata: *patriis in montibus*. Ita utique malim Virgilium scripsisse. Cæterum versum hunc, puto, Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornetur vs. 679 sq.——675. *imperio est* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen.——677. *instant* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. et Erf. *obstant* Leid. v. sup. v. 550.——678. *coruscis* Ven. et Macrob. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugen.

tandemque, ut illis imber exprimatur, facit: *cælo cava nubila rumpit*.

672 sqq. Ingeniose est usus loco Iliad. μ, 127 sqq. et respexit duo Lapithas, Polypœten et Leonteum, pro portis castrorum Achivorum stantes. Vt silvestrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Jovis Idæi: parentibus silvestrem in nemoribus Idæis vitam agentibus. 674. ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν Iliad. ε, 560. Cum *montis* autem *cacumine* comparatur Polyphemus Odyss. ι, 191. 192. In *commissa* v. 675 argutati sunt veteres apud Servium, cum dubitarent, an sit, clausa; uti tabularum *commissuræ* dicuntur. Est haud dubie, credita, custodiæ eorum a duce mandata: et sup. 176 *Nisus erat portæ custos*. 676. *mœnibus*; in mœnia VIII, 178, ut *solio*. 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tamquam binæ turres, aliter ac sup

[redacted]

Quales aëriæ liquentia flumina circum, 679
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere, 686

679. Argutiæ sunt Servii seu alterius ex scriptura antiqua *liquetia* captatæ, quod *liquetia* legendum esse censet; ut fluvii nomen sit in Venetia, in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluvii nomen *Liquentia* passim scribitur, ut, hac ipsa scriptura servata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poëta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluvii nomen erat, quam ut nude poneretur; et male etiam grammatica junctura adhæresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Servius vitiose fieri ait, ut a genere incipiamus, et ad speciem revertamur. Immo vero hoc suave et poëtis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen;

[redacted]

Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ;
Et jam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde nova, et portas præbere patentis.
Deserit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos;
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixa sub altum

687. *ipsi* aliquot Pier.; pro *posuere* Parrhas. *dedere*.——688. *Tum magnæ* Dorvill.——689. *gl. in unum* Bigot. et Rom.——690. conferre *gradum* Nonius in *conferre*: quod arridet Heinsio; tum *percurrere* Sprot. *procedere* sec. Moret. *concurrere* Ed. pr., male; tandem *p. l. ardent* Leid.——692. *bustes* Parrhas.——699. *tenerum* Heins. reposuit tamquam exquisitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illustravit. Vulgo: *per tenuem*. cf. sup. ad III Ge. 108. *sub alto* Parrhas.

mana. Qui 684 nominantur, e Rutulis sunt. 688. *animis discordibus*; ornate, pro iis. Tum magis increscunt iræ Trojanis. Jam autem ii erant hostilibus in Rutulos animis.

691. Semper inhæret animo Homeri τειχομαχία. Qui ibi Hector, hic Turnus est. 697. *Thebana de matre*; oriunda ex Thebe Mysiæ urbe sub monte Placio, olim a Cilicibus colonis infessa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cujus filia Andromache erat. Iliad. α, 364 et al. Campus Thebes hinc mansit etiam serioribus ætatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ovid. XII Met. 109. 698. *cornus* vid. Georg. II, 447. 448. 699. *aëra tenerum*; alias tenuem; sed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heins.; spectatque hoc nec minus ad aëris naturam, cum impulsui cedit et pervius est. *stomacho*; recte Serv. "Græcus sermo est" dixit scilicet στόμαχον, guttur, gulam; tum

[redacted]

Pectus abit; reddit ſpecus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum ſternit
Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem,
Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro

700. *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis apud Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* conj. Pricæus ap. Burm.——701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrhaſ. *reſedit* vel *tepeſcit* codex Kœleri. Scilicet ſeu calami ſeu memoriæ vitium corrigere voluit librarius. *tumeſcit* a pr. m. Erf.——702. Vulgatum erat *Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. *ac Periphanta* Heinſ. conjiciebat. Malim eum emendaſſe *Erymanta*: eſt enim Ἔρυμας, Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Iliad. π, 345. Scriptum quoque ſic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Cæteri tædium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et
[redacted]

Suftinuit: conlabfa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum fuper intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conftructam ponto jaciunt; fic illa ruinam
Prona trahit, penitufque vadis inlifa recumbit:
Mifcent fe maria, et nigræ adtolluntur arenæ;

708. *in menia* Franc.——709. *At t.* pr. Moret.——710. *Talis* Rom. et Medic. Ipfa interpunctione comparationem ad antecedentia retuli: *Dat tellus—talis, qualis* pro taliter, qualiter.——712. *in ponto* tert. Moret. *jaciunt ponto* vulgg. ante Heinf. *fic* repetere comparationem neceffe eft. Importunum tamen eft meo fenfu et jejunum alienumque a tota loci ftructura. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *fi victa r.?* Sed in hujufmodi locis nemo quicquam facile definiat.——713. *undis illifa* aliquot Pier. *vadis in littore combit* Parrhaf.——714. *tolluntur* aliquot Heinf. et Burm. cum Goth. tert. Idem fere verfus III, 557.

fquamis aureis, feu duplici fquamarum ordine; uti *bilicem loricam* dixit XII, 375. 709. *ipfe ingens intonat fuper clipeum:* Poteft ita, cum Julio Sabino, verborum ordo inftitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eft Serviana ratio, ut *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc* clipeum *ingens intonat fuper*, fc. fuper immania membra collapfa. Ita eft Homericum ἀράβησε τε τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488 *fonitum fuper arma dedere*.

710 fqq. In fequentibus iterum magnum poëtam agnofcas: rem pofuit novam, per fe magnam et terribilem, eamque ornavit ἐναργῶς et docte. Interceptus erat Crater feu finus Bajanus molibus in altum ductis, partim quibus prætoria inædificata erant, et temperati aëris et profpectus cauffa, partim quibus portus Julius muniebatur. v. fup. Georg. II, 161. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidenfium coloniam. v. fup. ad VI, 2. *pila faxea molibus magnis*, h. alte aggeftis cæmentis, conftructa, quæ in pontum jaciunt. Serv. et Cerda *ponto* accipiunt: adverfus mare; quidni: in ponto? *ante* vero nolim jungere cum *conftructam*: languet enim: molem antea conftructam jaciunt in pontum: fed eft *ante* ex πρὸ vel πρὸ πρὸ, procedendo a littore. Erant autem hæ ftructiones ac moles ex faxis ac cæmentis

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inposta Typhoëo. 716
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit;

715. *sonitum* Goth. sec., non male. *fremitu* idem Bigot. *Procuta* Rom. *Procrida a. t. dirumque* Exc, Burm. *alta tremit*, ut *crebra* pro *crebro* maluit jungere Addison. ap. Burm., quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. Not.——716. *Inarimæ* Rom.——717. *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrhas. et Servii codd. ad X, 22. *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. *animos* Erf.——718. *sub pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec., perpetua varietate et alibi obvia. Arridet tamen Heinsio. Alterum tamen jam lib. VI, 101 vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert.

mentis pulvere Puteolano solidatis confectæ. Eum enim solidescere sub aqua nota res est. cf. h. l. Cerdam. Vitruv. II, 6. Maronem exscripsit Silius IV, 297 sqq. 715. 716. Ruina molis facta, vicina loca, insulas quoque, contremiscere perta est; igitur cum re et ipsum nomen traductum Inarime. Prochyta *alta* epitheton commune omnium insularum, quatenus mari eminent. *cubile*, ut Pindarus Ætnam στρωμνὰν Typhoëi Pyth. I, 54. Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arimos mon-

Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae;
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit;
Ast alios secum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, ultroque incluserit urbi:

719. *Fugam* et *Timorem* scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Iliad. δ, 440 et al.——720. *pugnae est* Goth. sec.——721. *animos* Heins. e Medic. et Sprot., tamquam elegantius. Vulgg. *animo*. *Bellorumque animis incidit* Goth. tert.——722. *infuso* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heins., ac Burm. cum Goth. sec.——723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., sed *qui*, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius.——724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb., quod impense placebat Heinsio, quem offendebat recurrens vs. seq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. nostrum occurrere non ignorabat. *torquent* Zulich.——725. *Obnisus* Zulich. *latus* Goth. sec.——726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——727: *inclusit* sec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb.——728. *in* abest Goth. tert.——729. *Viderat* et *incluserat* Leid. *urbe* Bigot.

plusquam adhibet. vid. lib. VI. 101. 719. *atrum* Timorem exemplis illustrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda, quod omnia tristia et infausta atra sunt: sed pertinet ad phantasma Terroris, ut sit tenebris et nocte involutum. 720. *conveniunt* Latini ac Rutuli, inventa opportunitate irrumpendi in castra. 726. 727. Laudatus Statius lib. X Theb. 508 jam a Servio: *Par operi jactura lucro: namque hoste recepto Exclusere suos*. Sed his versibus minus gravitatis inest. conf. eund. v. 503 sq. 728. Νήπιος etc. Iliad. β, 38 et sup. VI, 172. 730.

[redacted]

Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis obfulsit, et arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoscunt faciem invisam atque inmania membra
Turbati subito Æneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae fervidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.

730. *inter media* Dorvill.——731. *oculisque* Bigot. *effulsit* vulgo lectum in codd. et edd. (saltem quas Heinf. manu tractabat; ex Aldd. prima *effulsit*, tertia per Naugerium *offulsit*: inde edd. sectae variant). *obfulsit*, quod Romanus Pierii tuetur, repetiit Heinf. v. sup. v. 110, sed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quae offulgeat oculis aliunde, sed emissa oculis fulget illa: hoc est, *effulget*.——733. *fulmina* Heinf. reduxit, quoniam in eo omnes vetustiores consentiunt: vulgata erant *fulgura*. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facile admittat), vel *mittunt* pro *se mittunt*, *mit*-[redacted]

Caſtra inimica vides : nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus :
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram ;
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ volnus ; Saturnia Juno
Detorſit veniens ; portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies : neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, inpubeſque inmani volnere malas.
Fit ſonus : ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro

739. *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot.——741. *animi virtus* Rom.——742. *Hinc* Zulich. *invictum* P. Goth. tert., felici lapſu.——743. *et c. nudo* ſec. Hamb.——745. *Exc. auræ : vulnus—veniens* junxerat Servius ſeu quis alius ; et ſic *vultus—veniens* duo Burm.——746. *Detorſit juveni* pro div. lect. pr. Hamb. *terræque i.* Parrhaſ. *infingitur* Franc——747. *vi quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret.——748. *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Ed. Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *his t. et v.* Ed. Ven. *actor* Goth. tert. Jo. Schrader. locum pro deſperato habebat. Senſus tamen planus : *neque enim is teli nec vulneris auctor*, ut tu effugere illud poſſis ; immo vero infertur telum et vulnus a viro fortiſſimo.——750. *medias inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert.——751. *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt.——753. *Collapſoſque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burm.

ſcil. ſe, mittuntur : durum tamen hoc. vid. Var. Lect. 737. *dotalis regia*, Laurentum. 742. ut illud lib. II, 549 *referes ergo hæc Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* 745. *Juno detorſit.* Præivit exemplum Apollinis Iliad. Σ, 311, et Minervæ

Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosque immittere portis:
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem caedisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalerim et, succiso poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;

754. Ante Heins. *illi in p.*, quod, Pier. et suos sequutus, ejecit.—— 756. *Defugiunt*, *Deffugiunt*, duo Burm.——757. *ea c. fuisset* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus versus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat insertus post vs. 759.——758. Ortuinus, Burmanno monente, malebat *ad-*

[redacted]

Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque:
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno;

contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m. sec *confexum* Parrhas. *et fixa* Dorvill. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514, adeoque per Naugerium. ——766. *M. ruentes* Sprot.——767. Totus versus ex Homero conversus Iliad. ι, 678, sed sine depravationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Græci. Porro idem versus in Ovid. Met. XIII, 258 occurrit: quo eum relegandum esse censebat Jac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere possumus. v. Not.——768. *Lycea*, *Lingea*, *Ligea*, *Lygea*, *Licea*, scripti apud Burm. *Lyngea*, *Sigea*, Goth.——769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert.——770. *hinc uno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic Juno* Dorvill. *huic unum* Goth. pr. *conjectum* sec. Moret. *dejecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legisse *concitus*? sed stipes fuit librarius. Silius XIII, 246 *Assequitur planta; dejectum protinus ense Cum galea longe jacuit caput.*——772. *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert.——773. *Stringere* Schol. Statii apud Heins. *Fugere* idem Goth. tert.

ma transfixa confossum, et 766 Alcandrum et cæteros pugnam agitantes in muris *aversos* cædit, at Lynceum *adversum*. 767. Cum hic versus ad verbum ex Homero conversus sit (v. Var. Lect.), ibique iidem homines ab Ulysse occisi narrentur, Servius, inde apparere ait, non ad historiam sed ad ornatum poëmatis hæc nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus existit? dicat aliquis. Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem præsentem deducendum valet, si non omnino cæsos esse multos dicas, verum etiam nominatim eos persequaris. 770. Comparant Iliad. ξ, 497. υ, 481. 771. αἵμονα θήρης—ἐσθλὸν θηρητῆρα etc. Iliad. ε, 49. 772. *felicior*, peritior, ut alibi quoque, *manu* vacat, sed adjectum,

[redacted]

Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis: 776
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantisque vident socios, hostemque receptum. 780
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.

tert. [*Tingere* Bentleius ad Lucan. III, 266.] Hic dicat aliquis, qui tales delicias sectatur, fuisse scriptum *Fingere*. Illud vero mireris, Julium Sab. in suo habuisse *Urguere*, idque defendere, ut sit dictum ut *fulguere*.——774. *Clutium*, *Clycium*, *Clycion* alii, it. *Gluttium*. *dictum Eolide* Dorvill. ——775. *Cretea* ante Heinſ. *Crathea* qu. Moret., sed est Κρηθεύς.——776. *que* abest qu. Moret. *incendere* Hugen.——777. Vix Virgilius secundis curis hunc versum loco relicturus fuisset.——778. *a voce* Zulich.

[redacted]

Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, et veſtris, o cives, undique ſæptus
Aggeribus, tantas ſtrages inpune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille,

782. *quæve ultra* Gud. et alter Mentel. Parrhaſ. et Franc. *quæ ultra jam* Exc. Burm. *quæve altera mœnia* ſec. Moret.——783. *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II Theb. 620. *cives o veſtris* Montalb.——784. *tanti* Goth. tert.——785. *primo juvenum* Goth. pr. *tot dederit* tert.——786. *Nonne* Medic. a m. ſec. male *deorum* vel *malorum* Gud.——788. *in agmine* pr. Hamburg.——789. *e. pugnæ* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert.——790. *quæ c. unda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et cæteri vetuſtiores Heinſii, etiam Jul. Sabinus; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, niſi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti ſpeciem. Prætulit tamen Heinſius ut elegantius, nec immerito; quæri modo poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet, ubique maluerit.——791. *hic* Moret. qu. *inſiſtere* Dorvill.——792. *ceu Pœnum* conj. Schrader. e XII, 4.——793. *ac* Franc. *adterritus* Reg.

φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἦέ τι τεῖχος ἄρειον etc. 786. *infelicis patriæ* in nova Troja redditæ. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos, appellat; quique nunc urbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Iliad. ζ, 106. ρ, 342.

789. Diſceſſus Turni impavidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Ajacis illum nobilem diſceſſum (Iliad. λ, 543 ſeqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte caſtra ad Tiberim pertingebant. v. ſup. 469, et vid. Excurſ. III ad VII. 792. Comparatio Homerica, ſed admodum

[redacted]

Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum.
Nec contra vires audet Saturnia Juno

794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at atque* Bigot. *ac* Goth. tert.—— 795. *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Dorvill. *neque t.* Rom.——796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hostes* Ven. Cæterum non video, cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat; *Ille, quidem hoc c.*, nec retinere id, quod se offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamvis cupiens), *potis est* etc., aut id, quod supra posuimus.——799. *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *invaserat* Leid.—— 800. *confusa* Heins. reposuit; sic enim omnes ejus codd., uno alterove recentis notæ exceptis. Ita tamen jam ed. Ald. pr. et sec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *conversa*. Recte vero

[redacted]

Sufficere; aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida æra fatiscunt;

803. *in cœlo* Hamb. sec. *jam* quidam apud Serv. ad V Æn. 606. *Irin* et v. 804 *Dimisit* vel *Dimittit* Franc. *misit* aliquot Pier. Non assequor, quid Villebrune ad Silium I, 113 sibi velit: " *dicta*. Virgil. IX, 804, ubi contra fidem codicum nonnulli legunt *jussa*."——806. *nunc* Parrhas. *juvenis clypeo* Mentel. pr.——807. *objectis* Macrob. VI, 3. *invectis* Goth. tert., perperam.——809. *Singultu* alter Hamb.

Irim mittere posset, quæ eam recedere juberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex Iliad. Θ, 397 sq. ο, 157 sq. et al., et Iris jam libri hujus init. mandatis Junonis ad Turnum perferendis partes, a poëta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suaviter factum. 802. non audet Juno vires sufficere Turno contra Trojanorum agmen, ut adhuc fecisse intelligenda vs. 764. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Ajacem ex Iliad. π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus jam ante expresserat. Locum ex Annal. XV adscripsit Macrob. VI Sat. 3 dignum, qui hic quoque legatur: In bello Istrico versans poëta pugnam Istrorum cum Cœlio Tribuno describebat: *Undique conveniunt, velut imber, tela Tribuno Configunt parmam: tinnit hastilibus umbo, Ærato sonitu galeæ: sed nec pote quisquam Undique nitendo corpus* (Tribuni) *discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia præpete ferro. Istri tela manu jacientis sollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra muros aut extra præcipe casu.* Quem talis poëta præcessit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poëtico ad summum potuisse pervenire mirandum non est. Jam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium II Theb. in Tydeo insidiis Thebanorum oppresso 527 seqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq.

806. *tantum—sic*; satis resistere—adeo obruitur telis tantum, quantum. 809. *fatiscunt æra*, cedunt ictibus, galea, nam de

Diſcuſſæque jubæ capiti ; nec ſufficit umbo
Ictibus ; ingeminant haſtis et Troës et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit ; feſſos quatit acer anhelitus artus :
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit. Ille ſuo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis ;
Et lætum ſociis abluta cæde remiſit.

810. *Diffuſæque* Zulich.——812. *Cum t.* duo Burm. *toto* ejuſd. Exc. ——813. *Linquitur* Dorvill.——814. *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſus agit* Goth. tert. Mox vulgo : *æger a.*, ut lib. V, 432 hoc idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quoſdam olim legiſſe in Servianis proditum erat ; hoc arripuit Heinſius, ut varietur oratio ; eſſe enim tales mutationes Virgilio frequentes : v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37.——815. *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu præceps* Gud.——816. *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec.——817. *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——818. *ablutam* Montalb. *oblata* Franc. et Dorvill. *remittit* ſec. Moret.

[redacted]

[redacted]

EXCURSUS I.

Narrata de Ænea et Anchise ante belli Trojani tempora.

Lib. IX, 263. 264 *Bina dabo argento perfecta atque aspera signis Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba.* Ad res ante bellum Trojanum gestas, adeoque ad τὰ προομηρικὰ hoc pertinere in Notis professus sum; nam, quod in Servio ex obscuro homine Abante ἐν τοῖς Τρωϊκοῖς allatum est e fabulis inde ab excidio memoratis, poëta respicere non potuit: quippe qui Æneam statim a capta urbe discedere jussit nec in Troade novas res moliri.

Verum rerum ante bellum Trojanum gestarum omnino obscurior est memoria, quam earum, quae urbem captam exceperunt. Nihil forte desideraremus, si *Carmen Cyprium* superesset: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 275 sq. Neque igitur indigne feremus, si de capta ab Anchise Arisba nihil aliunde innotuit; adeo ut dubitari quoque possit, sitne Troadis an Lesbi urbs hoc loco intelligenda. Misso tamen hoc, quandoquidem semel in hanc quaestionem incidimus, age videamus alia, quae de Ænea et Anchise ante belli Trojani tempora, quae Homerus attigit, narrata forte reperiri possunt: absolvemus sic omnem rerum Æneae memoriam in his Excursibus passim expositam.

Ut igitur omittam illa, quae de Anchisae stirpe a Dardano per Troëm, Assaracum, Capyn ducta (vid. Exc. VI ad lib. III) tum de Æneae natalibus ex Veneris et Anchisae congressu satis nota sunt: vid. Iliad. υ, 214 sq., ibique Schol. ex Acusilao, Hymn. in Venerem, et cf. Apollod. III, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ovid. Heroid. P. II, p. 142; commemorabo reliqua, partim minus obvia, partim ad Virgilianum carmen propius spectantia.

Æneam *Trojanum* appellatum, Trojae quoque *domum Anchisae*, incoluisse lib. II, 299 audivimus. Eo tamen non nisi sub belli Trojani tempus devenisse putandus est: *Dardanum* urbem ille tenebat haud longe ab Ilio dissitam; Dardanios quoque adduxerat: Iliad. β, 819. cf. sup. Exc. XVII ad lib. II.

[redacted]

Natales tamen ejus ad montem Idam, qui imminebat urbi, referuntur; quippe Anchises a Venere in monte Ida, cum armenta pasceret, amatus est: ut vel ex Iliad. β, 821 memineris: et ex Hesiod. Θ. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homerico: nisi carminis potius epici fragmentum illud est, ea parte, qua deficit, hymni clausula suppletum *. Addit Maro, ad Simoëntem genitum esse Æneam: Æn. I, 618 *Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?*

Nutritum Æneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, suaviter narratum est in eodem Hymno 258 sqq. Educatum mox in Alcathoi domo, qui ejus sororem matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. ν, 465. 466. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, qui a Chirone enutriti fuere, figmento historiarum rationi adversante.

Pavit tamen Æneas, more priscæ ætatis armenta in monte Ida; et quidem sub ipsum tempus belli Trojani; nam oppressus ille in solitudine ab Achille vix fuga sibi consuluerat; cumque Lyrnessum confugisset, Achille ad eam urbem oppugnandam advolante, fugatus et inde est Æneas: Iliad. υ, 90—96. 187—194. Latius hæc persequutus erat auctor Cypriorum: in cujus argumento apud Proclum † hæc habentur: κἄπειτα ἀπε-

[redacted]

[redacted]

dem maxime et Æneam odia exarsisse Menecrates Xanthius tradiderat: cf. Dionys. Hal. I, 48.

Æneæ res gestas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congressum ejus cum Diomede Iliad. ε et alterum cum Achille Iliad. υ ipse Virgilius attigit, dum bis pugnæ discrimine ereptum eum a Venere ait Æn. IV, 228. In castrorum oppugnatione unam e turmis ducebat Æneas Iliad. μ, 98. ν, 459. 468 sq., iterum in pugna circa Patrocli occisi corpus cum Hectore primas partes agit ρ, 484 sq. Quæ post Iliadis argumenti tempora gesta sunt, in Quinto Smyrnæo inpr. XIII, 145 sqq. cognoscere licet. Ea autem, quæ sub ipsum Trojæ excidium peregerit, narravit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII.

Urbe capta in montem Idam secessit. Apud Lescheum, uti nunc ex Proclo didicimus (p. 38), statim ab ostento per Laocoontem a serpentibus enectum objecto discessum in montem Idam Æneas parat. Ad Leschei ductum, quod suspicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 300 sq. Reliqua post ejus discessum diversis locis illustravimus. Actum *de erroribus Æneæ* Exc. I, et *de errorum annis* Exc. II ad lib. III; *de accessu ad Siciliam* Exc. I ad lib. V; *de accessu ad Italiam* Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Disquis. II; *de fatis inde ab adventu in Italiam* Exc. III ad lib. XII; *de prædictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum cursum rexit*, Disquis. II.

EXCURSUS I.

De deorum interventu in Æneide; et unde poëtæ acceperint ea signa, quæ præsentiam numinis arguunt.

IX, 638 *Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo Desuper Ausonias acies urbemque videbat.* Non placet quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio juncturæ nec de varietate sollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipsi in rebus gerendis tuendas habent, fere satis habet inserere illam particulam, initio facto a vocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Junonem interea*, XI, 532 *Velocem interea*; ad quem locum Servius quoque abruptum et vituperabilem transitum notavit. Aliam rationem poëta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem semper chorda oberrat: Apollo tum *forte* desuper pugnam ad novam Trojam spectabat. Atqui nec aliter Æn. I, 223 *Et jam finis erat, cum Jupiter æthere summo Despiciens mare—Constitit et Libyæ defixit lumina regnis.*

 Iterum

[redacted]

Iterum lib. VII, 286 Juno ab Argis redux *forte* prospicit Æneam ad Italiæ littus classem appellentem, et XII, 134 *At Juno e summo Prospiciens tumulo* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, ut lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achivorum Trojanorumque prælia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poëta satis provide curasse videri potest, ut ejus sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent hæc: Apollo non modo vaticiniorum de Æneæ et posteritatis in Italia sede auctor, idemque jam apud Homerum Trojanis rebus et Æneæ studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Juliam insigni favore, insigniter per pugnam Actiacam declarato (vid sup. VIII, 704 sqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, ut lib. I, 124 sqq., ubi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit*; lib. IV, 219 audit Jupiter preces Iarbæ et sic Didonem Æneamque respicit. Ut tamen h. l. Apolline uteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Iliad. ε, 433. 445. ε, 323 sq., [redacted]

Conſentit in hoc omnis vetuſtas, etiam patriarcharum et Judaicæ gentis; conſentit omnis barbarorum ac ferorum populorum ſtirps; ipſa natura humana. Jam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquiſitiore imbutæ ſunt gentes, dii aut robore, aut ſagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad ſuæ naturæ modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipſa perfectior et divinæ ſimilior, etſi infinitis intervallis, aliquando erit reddita, eo veriora et digniora Numine cogitabit. Secundum hæc facile eſt ad intelligendum, quamdiu ſpeciem divinæ naturæ ad humanam attemperavit antiquitas, ei debuiſſe opinionem de occurſu, apparitione et contubernio deorum familiarem eſſe; inprimis cum locis adeo, terris et urbibus, deos ſuos tutelares aſſignarent. Imbuere iſta opinione hominum animos multo magis debuit ſolitudo ruris ac ſilvarum; raris hominum commerciis et advenarum acceſſibus: potueruntque credi deorum ſpecies oculis objectæ, inprimis hominum, qui religioſo metu tenerentur; cf. Odyſſ. x, 201 ſqq. Opinionem illam acceptam retinuit poſteritas, et vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipſe ſermo hominum rudium nullam aliam, niſi ab oculorum ſenſu petitam, ſpeciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium uſum converſum hoc fuit, ut, quicquid eveniſſe dicere vellent, a deo factum et peractum eſſe dicerent: quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum verſuum occurrere debuit. Nihil in his eſſe video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; ſed probabili aliquo judicio humanis ingeniis inſidere ea opinio ubique et omni tempore debuit, et adhuc inſidet barbaris populis, quotquot divinæ naturæ forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni ſint; nam quomodo eorum hominum, qui per hieroglypha ad animantium formas divinam ſpeciem revocarunt, animi affecti ſint, quæque phantaſmata aut olim Ægyptiorum aut nunc Indorum mentibus ſint objecta, quoties deos cogitant, non facile licet aſſequi; quo ipſo neceſſe eſt, innumera iis alia a noſtro percipiendi et cogitandi more diverſa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam judicamus, cum eaſdem notiones rerum animo non circumferimus. Græci autem veteres multo magis proclives ad eam opinionem amplectendam eſſe debuere, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 τὺς θεὺς ἀνθρωποφυεῖς eſſe, quem locum accurate expoſitum nuper vidimus ab Abb. Foucher

cher in *Mem. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXV pr. Firmata est ea opinio et in habitum animi deducta per signa deorum in fanis et sacellis obvia; cumque ab eadem opinione suorum operum protypum ars accepisset, moxque docte elaborasset, deorum species ad summae alicujus pulchritudinis speciem est adumbrata, certo aetatis et characteris discrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poëtae, ita v. c. Apollini et Baccho promissa coma, Jovi oris majestas, et sic porro aliis diis alia, per omnes aetates constarent inter poëtas aeque et artifices. cf. Commentationem *de formis deorum Graeciae earumque auctoribus* To. VIII Commentatt. Soc. Gotting. Haec omnia cum accepissent poëtae, quibus nihil exoptatius esse poterat, quam species deorum humana, vires corporis majores, motus celerrimus, forma oris pulcherrima, iis illi ita usi sunt, ut ea sibi tamquam propria facerent, inprimis in poësi epica, utque in usum poëticum perpetuum transferrent, inprimis ubi iis vestigiis insistebant, ut deorum ministeriis pleraque exsequerentur: cf. Disquis. I de carmine epico. Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore segregavit divinam naturam.

[redacted]

phöeo Hesiodus sine omni loci mentione Θ. 859 sqq. fabula haud dubie ex Oriente accepta, deductum mox est ad Ciliciam, Syriam, lacum Sirbonidem et Asphaltiten, ad Asiæ Catacecaumenen et Phrygiam (vid. Wessel. ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 3, et ibi Not. p. 77 sqq.); ita tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhöeo, quod idem de *Arimis* suis narraverat Homerus Iliad. β, 783. *Arimos* hos jam inter veteres alios in Mysiæ seu Lydiæ parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui errorem hunc committeret, ut Arimos ad hanc insulam transferret. Multo minus ille adversus grammaticam rationem *Inarimen* facere potuit ex Εἰν Ἀρίμοις, quæ vel τὰ Ἄριμα vel οἱ Ἄριμοι fuerunt. Suspicor fuisse aliquem ex antiquis poëtis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus sit *In Arima*, unde facta est *Inarima* vel *Inarime*. An unquam nomen hoc Pithecusarum communi usu frequentatum sit, dubito; videtur illud inter poëtas se continuisse. Mature tamen Typhöeus ad hæc Italiæ loca ignibus cæcis celebrata revocatus fuit, ut docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherecydem jam Tiphoni Pithecusam insulam injectam narrasse. Obvia inde poëtis et facilis fuit insulæ comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem casu accidit, ut Etruscis *arimi* dicerentur simii, qui Græcis πίθηκοι, secundum Strabon l. c.; quod si ita se habuit, tanto proclivior fuit permutandorum locorum error. Alium, sed indoctiorem, verborum lusum, etsi sibi probatum, Plinius memorat: *a figlinis doliariorum* dictum Pithecusam. A πίθος tamen quomodo Πιθηκοῦσσαι formari potuerint, non satis intelligitur; quod ab eo est πιθάκνη vix πιθήκνη pronuntiatum est.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6: Ænaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate esse pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in insulæ nomine sequuti sunt Ovidius, Silius et alii poëtæ; etiam Livius in loco a Servio adscripto: loca adscripta nunc videbis a Wernsdorf. p. 359.

Homeri vero, ut et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304 *Arimi* seu, quod malim, *Arima*, τὰ Ἄριμα sc. ὄρη, haud dubie in Asia quærenda sunt: sique a vetustioribus auctoribus, Æschylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32, est standum, in Cilicia;

Ciliciа; quæ quidem, una cum magno minoris Aſiæ et per Phrygiæ, Myſiæ, ac Lydiæ fines continuato tractu, ignibus ſubterraneis olim arſit. Vide Strabonem et aliis locis et p. 928. 930. cf. Euſtath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine proſtratus narrari potuit et narratus eſt a multis. Solent tamen ſcriptores unum plerumque ex cæteris locis omnibus Typhoni aſſignare, ut Mæoniam Livius XCIV apud Servium ad h. l. Cum a Syris ſeu Aramæis Ciliciæ pars olim inhabitata fuerit, mirum non eſt, nomen eorum ſerius, forte ad Homerum uſque, in iis locis ſuperſtes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuiſſe. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum diſputationes, apponere hic viſum eſt ea, quæ inter innumera perperam aſſerta idoneis rerum argumentis, ſaltem probabili judicio, memorari poſſe videntur.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS.

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

JUPITER, convocato Deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur—15. Ibi Venus de Trojanorum periculo insatiabilique Junonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit—62. Juno contra malorum omnium caussam in Trojanos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit—95. Frustra itaque tentata reconciliatione Jupiter, ubi nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam læderet, se neutrarum partium studia sequuturum pronuntiat, sed pro sua æquitate omnia fatis esse permissurum—117. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant—145. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, mul-

[redacted]

torumque sibi populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur—214. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur—255. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnatur—364. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur—509. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit—601: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias conjungit—605. Quibus permota Juno et pro Turno sollicita, impetrata a Jove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis a Junone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeæ proxima devehitur—688. Interim Mezentius, Jovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quam Etruscorum numerum prosternit—761; donec ab Ænea hastæ ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, ægre se ad obligandum vulnus ex acie [redacted]

aliquis tum demum rite perspiciat, quum argumenti naturam paullo curiosius animo versaverit, quæque ipse aliter vel melius in eo tractando constitui posse putet expenderit. Inter ea, quæ ingeniose et callide inventa sunt, primo loco eminet hoc, quod præliorum narratio variata est per diversa genera; habemus hoc libro navium appulsum, descensum in littus et pedestrem pugnam, in lib. XI equestrem, in XII pugnam tumultuariam tum certamen singulare. Porro, ne tædium faceret continuata præliorum narratio, interposita sunt plura, etiam de pace consilia, tum orationes, magno cum acumine factæ, interdum, ut equidem censebo, nimia cum arte. Hinc apud Macrob. IV tam multa de rhetorica Virgiliana n emorantur. Tragicos tamen noster, Euripidem inprimis, ante oculos habuit, ut jam monui Disquis. I, pag. XXXV, To II. Inter illas artes et inventa poëtæ referendum et hoc est, quod hoc libro Arcades, libro XI Etrusci, et XII Trojani maxime virtutis suæ specimina edunt; quæ et ipsa res ad varietatem facit. In ipsa autem pugnarum commemoratione difficultatibus i.i plicitum se sentire debuit non paucis nec levibus: inprimis quod, quoquo se verteret, in ea semper incidebat, quæ ab Homero jam erant tractata; hæc igitur ut variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poëtæ fuit allaborandum. Facit autem tædium serius ocyus omnis imitatio, quæ cum studio ac contentione variandi ea, quæ jam ab alio *proprie* exposita erant, conjuncta est. Atque hoc illud est, quod reprehensioni poëtæ interdum locum facere potest: etsi caussa rei parum animadversa iis, qui quod reprehendendum esset, videbant, qua de caussa reprehensionem haberet, minus pervidebant. Nec tamen, inprimis cum ejus lectione animum imbutum haberet, in diversa ab Homero abire, aut aliam viam sibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, nisi a veritate naturæ recedere volebat. Quod igitur ab homine sollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poëta, ut ex argumenti natura pugnas persequeretur et locorum et hominum naturæ convenienter, nec tamen sine respectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios præliorum casus exponeret: utque, quoties in ea incideret, quæ ab Homero ea cum copia essent tradita, ut deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breviter attingeret; sin talia essent, ut, quo ipse Mæonium poëtam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adjunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac suavitate phantasmatum et verborum expoliret. Hæc quidem animo tenere debet is, qui de his libris judicium facere sibi sumit. Ut vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abjudicet, graviores, quam quas ipse in promtu habuit, afferre debet caussas.

1. Dum

[redacted]

ÆNEIDOS, LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,

1. Vexata ftatim in ipfa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi.* Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49 (Leid. *omnipudentis*, ut fere femper, addit Burm.), firmata eft: nec tamen fatis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Jovis eft. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Jove dictum acciperent; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *Olympi* pro Olympii fcriptum vellent, hoc utique non male: nifi alter locus effet XII, 791 *rex omnipotentis Olympi.* Inde emendari cœptum eft: *omnipatentis.* Egnatii ea eft emendatio; idque ab Afcenfio notatum video, qui eam amplexus eft: adeoque ita legitur in Edd. Afcenfianis. In iis tamen exemplaribus, quæ ab Egnatio emendatæ feruntur (habemus in manibus ipfam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen eft illa in præfat. Habet eam Hamb. fec. a fec. m., eamque in fimili loco vidimus fup. VI, 595. Verum a poëta vix videtur adoptari potuiffe hoc quidem in loco, cum *panditur* præceffcrit: Panditur domus *omnipatentis O.*, et mox v. 5 de eadem domo: *tectis bipatentibus.* Aliter res fe habet inf. XII, 791 *Junonem interea rex omnipotentis Olympi*; ubi conveniret *omnipatentis.* Ha-

[redacted]

[redacted]

Conciliumque vocat divom pater atque hominum rex.
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse:

2. *Consiliumque* alii ap. Pier. *divom pater atque hominum rex* Ennianum est: Macrob. VI, 1.——4. *spectat* tres Heins. cum uno Burmanni, minus docte. v. inf. XII, 136.——5. *portis b.* sec. Moret.

negotia vitæ et conventus adeuntium aguntur; ab utraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia Iliad. ζ, 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab utraque parte duodecim majorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare solet Homerus, conventus ac consessus deorum fit, sive ad deliberandum de rebus communibus, sive ad epulandum. Eandem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis silet. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus multis in locis faciem ac situm Olympi variavit. Ita Jovis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, cæterorum deorum domus in aliis Olympi jugis sitæ sunt, unde ad Jovis ædes confluunt. Cf. Iliad. υ, 4 sqq. Cum ad conventum admittendi sunt dii: *panditur domus*, atrium, δῶμα. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Servio et inde cum aliis Intpp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, noctu cælum claudi, mane aperiri dici: tamen huc ea res trahi nequit; neque rerum ordo admittit, ut nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat (IX, 459 sqq.), ad vesperam: comparet modo aliquis infra 146. 147. 215. 216. Concilia autem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quæ ante oculos Maroni fuisse probabile fit; inprimis Iliad. δ, 1—4, sed ibi inter deliberandum potant dii, ex priscorum hominum more, Iliad. ϑ, 2 et 51. υ, 4 sqq. *omnipotentis Olympi*: insolentior paullo translatio epitheti a diis ad ipsum Olympum: antiquiore forte auctoritate. v. Var. Lect. 3. ἐς οὐρανὸν ἀστερόεντα Homericum. Ad reliqua conf. Iliad. ϑ, 51. 52. 5. *tectis bipatentibus.* Si *tectum bipatens* audias, seu domum bipatentem, non aliter accipies, quam ut sit, quod *ab antica et a postica parte aditum habet*, templorum more, quæ ναοὶ ἀμφιπρόστυλοι dicuntur. Hactenus non male ad ortum et

[redacted]

Cœlicolæ magni, quia nam ſententia vobis
Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum diſcordia? quis metus aut hos

6. *quia nam*, antiquam vocem, adſtruxit ſatis Pierius. cf. ſup. V, 13, etſi non pauci ejuſdem et ap. Burman., bini quoque Gothani cum Erf., *quænam* exhibent. *quæ jam* Dorvill. a pr. m.——7. *retro eſt* Goth. ſec. *annis* pr. *perſtatis* tert. *certatur* alter Menag.——9. *Quis deus aut hos* Jo. Schraderus in ſchedis: ut inf. 73 *Quis deus in fraudem—egit*. Ingenioſe, quis neget? Verum bella fiunt aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminentis, quod depulſum imus. Vetuerat Jupiter bellum inter Italos et Trojanos fieri. Quid igitur metuendum erat? ut nunc bello vis depelleretur.

et occaſum ap. Serv. refertur. Pergit idem: "eſt autem ſermo Ennianus" hoc bene; ſed reliqua, quæ ſubjiciuntur, parum ſunt perſpicua. Scilicet alii tectum bipatens eſſe putarunt, quod habet fores binis valvis apertas. Ad v. 6 idem [redacted]

bus deorum interventus exponitur (cf. Excurſ. I ad lib. IX), inter ea quæ Æneidem nondum abſolutam arguunt. Voluit, puto, hæc præſtruere, ut debebat, in ſuperioribus, et deorum conſilia omnino attemperare paullo diligentius rebus [redacted]

[redacted]

Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ, ne arcessite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

11. *Adveniat* Gud. *Advenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet quondam* Goth. tert. *arcessite* emendata lectio, non *accersite*. vid. Pier.—— 13. *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *invitet* sec. *immiscet* tert.

dixit *lacessere pugnas* (V, 429), *bella* (XI, 254), et alii *lacessere mare, arva*, etc., unde tandem poëtis simpliciter est, incedere, accedere; ut in illo Horatii: *Quicunque Bithyna lacessit Carpathium pelagus carina*, navigat per mare, quia remis movet: adeoque ad eundem pæne morem ad ea deflectitur, quæ omnino geruntur, fiunt; itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348 *simulacra, Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, ut videamus*. Latet notio τῦ impellere, ut toties Lucretius, *visum, aures, lacessere*, uti etiam *movere visum, aures*, eodem sensu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod supra VII, 526 vidimus: *Æra sole lacessita*; et inf. XII, 85 *manibusque lacessunt Pectora plausa cavis*.

11. Egregie instructa oratio! *Alpes immittet apertas*; magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal ingressus est Italiam. cf. h. l. Serv. *exitium et Alpes apertas* junxit; hæc enim omnis calamitatis et tot cladium acceptarum caussa et origo fuit, quod Alpes perviæ erant factæ. Ad vulgarem morem oratio fuisset hæc: cum Carthago immittet exercitum, qui Alpes trajiciet cum exitio Romanorum. Poterat poëta hoc ipsi trajectui tribuere, doctiusque ipsas Alpes commemoravit transitas. 14. *res rapuisse*. Apud Servium: " clarigationem exercere, hoc est, per Feciales bellum indicere (atqui hoc esset, *res repetere*. Pergit): nam veteres lædere (hæc vox expungenda) *res rapere* dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret; similiter satisfacere *res reddere* dicebant." Assentior Servio hactenus, ut dicam, ex formula antiqua hoc petitum, hostilemque omnino vim a poëta esse declaratam per rapinas, quæ in bello fiunt. Restat tamen alia ratio: *rapere res* est raptim, turbate, agere, exequi. Sic *consilia rapta*. Quid si h. l. accipias: tum licebit præcipitare res, temere ex odiis, non consilio, agere. Dictum fere quomodo *iter, cursum, rapere*, raptim agere. cf. ad VI, 8. Porro *placitum fœdus*. Placita sunt omnia pacta, in quæ consensere plures, h. e. quod iis placuit.

[redacted]

Nunc ſinite; et placitum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum divomque æterna poteſtas!
(Namque aliud quid ſit, quod jam inplorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli; Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat? Non clauſa tegunt jam mœnia Teucros;
Quin intra portas atque ipſis prœlia miſcent
Aggeribus mœrorum; et inundant ſanguine foſſæ.

15. *placitum* Heinſ. recte tuetur e Pier. et parte ſuorum ac Servio. Alii *placidum*, etiam Medic. *læti placidum*. Nec tamen *placitum* cum Servio accipiendum, mihi, Jovi: ſed *placita* ſunt omnia pacta, in quæ conſenſerunt plures, h. quod iis placuit.——16. *anxia* conj. Waddel. [redacted]

[redacted]

Æneas ignarus abest. Numquamne levari
Obsidione sines? muris iterum inminet hostis
Nascentis Trojæ; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera restant;

pronuntiatione pro murorum, ut in *cœra* et aliis; mansere, *pomœria*, a murus, mœrus, item pœna, Pœni. Cur tamen non nisi his binis locis poëta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam, nisi forte *agger mœrorum* ex Ennio aut alio vetere poëta desumtum servavit. Non enim *mœrorum* deprehendo scriptum nisi in *aggere mœrorum* inf. 144, et XI, 382. Quod ni ita se habet, grammatici alicujus ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom. et Medic. aliique præstantiores *murorum* habent. Potuit fieri, ut vetus Grammaticus ex suo codice, in quo *mœrorum* ubique scriptum erat, hunc locum laudaret, utque hinc increbesceret opinio de scriptura huic loco peculiari: quæ communis erat omnibus locis. In fine versus *fossas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rottend. qu. Moret. cum tert. Goth., sicque Serv. legisse videtur. *fossæ* tamen, quod in Medic. et aliis habetur, ubique lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *fossæ inundant sanguine*, absolute, pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, ut *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poëtarum desunt; et sic Priscianum VIII quoque legisse notat Ge. Fabric. At Burm. *fossas* prætulit; cum enim *miscent* præcesserit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, ut et *fossas* ad eos referatur. Sed si hæc regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem ut præcidamus, post *murorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI, 383 in simili loco *fossæ* reliquit. Equidem non dubitem *fossæ* pro vero habere. ——25. *Unquamne* sec. Moret.——26. *iterum insidet* tert. Moret.——27. *nec non exercitus alter*. Hemistichium mihi videbatur frigere, multo magis, si, ut fere factum, plene interpungitur post *alter*: Sed bene monuit Brunck., cum seqq. verba hæc esse jungenda; etsi vel sic dura oratio. ——28. *surget* Medic. Gud. et alii Heinf. ac Burm., minus bene. Poëtæ videndum est, ut quam maxime in præsentem rem lectores adducat. *ab arvis* pr. Voss.——29. *me v.* alter Menag.

ex Ennio aut alio vetere poëta ductum: v. Var. Lect. 25. *Nunquamne*, an ubique ea ipsa fortuna manet, ut obsidione se pressos videant. 27. Nec non alter exercitus et Diomedes surgit Ætolis *ab Arpis*, ab Ætolis sub Diomede insessis, ad quem belli societate jungendum missi erant a Latinis legati. cf. sup. VIII, 9, et lib. XI, 225 sqq. 29. Superfunt adhuc cicatrices vulneris a Diomede accepti. vid. Iliad. ε, 334 seqq. Videtur hic locus lectus esse Ovidio Met. XV, 768 seqq.

Et tua progenies mortalia demoror arma !
Si ſine pace tua, atque invito numine, Troës
Italiam petiere : luant peccata ; neque illos
Juveris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quæ Superi Maneſque dabant ; cur nunc tua quiſquam
Vertere juſſa poteſt ? aut cur nova condere fata ?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſis ?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furentis
Æolia excitos ? aut actam nubibus Irim ?
Nunc etiam Manis (hæc intentata manebat

31. *invisſo* Ven. *invicto* Dorvill. *nomine* Gud.——*luent* Franc.——33. *Sint tot* Franc. *Si* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii.——34. *hen tua* Montalb.——35. *Vertere juſſa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, inprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *jura.* Enimvero *flectere juſſa* oblong. et alii Pier. pars vett. edd. cum magna parte Heinſianorum. *flectere jura* sec. Menag. et Leid.——36. *exhauſtas* ed. [illegible]

[redacted]

Sors rerum) movet, et ſuperis inmiſſa repente
Allecto, medias Italûm bacchata per urbis.
Nil ſuper imperio moveor: ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura: per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſane ignotis jactetur in undis;

40. *invisa* Leid.——41. *Allecto.* v. ad VII, 324. *iterum bacch.* Goth. tert.——42. *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. cf. Stat. II Theb. 339. *superavimus* legerat Jul. Sab.——43. Servium diſtinxiſſe: *speravimus, iſta Dum f. f.* putat Burm.——44. *dat* duo Burm.——45. Poſt *Dura* interpungendum monet Servius. Junxerunt itaque alii *Dura excidia.* Sed *Dura Juno.* cf. inf. 72.——46. *demittere* aliquot Burm. *liceat ſupereſſe nepotem, Inc. A. liceat diſcedere ab armis* Goth. tert.——47. *nepoti* conj. Heinſius; ſed bene ipſe damnat.——48. *ſane* ſemper mihi diſplicuit: etſi non ignoro defendi poſſe, nec tamen ut ſenſum habeat, quem vulgo tribuunt, ut ſit, valde: nec ut cum irriſione dicta innuat: eam enim ineſſe non video; ſed ut ſimpliciter, ſaltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero ſumto δὴ, δή μα. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetuſtiſſimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. ſec. *Æneas procul i.* Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier., tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis.* Bona ſententia reſpectu Æneæ apud Etruſcos degentis: *Æneas procul ignotis jactetur in oris*; rhetorice, ut alia in hac Veneris oratione, exaggerata; et forte *undas* adduxit vox *jactetur*, quoniam *mari* et *undis jactari* ſollenne eſt. Recepit quoque hanc ex duplici codd. ſecta confectam lectionem Brunck. conf. Not.

ſi nequeo S. VII, 301. 312. 40. *ſors rerum*; pro vulgari, pars, portio: loca infera. 41. *bacchata per u.* vagata: VII, 342 ſqq. Aliud eſt quod Lavinia cum matronis bacchatur ibid. 376 ſqq. 42. *ſuper imperio:* v. ſup. I, 257 ſqq. et Diſq. II, l. VI. VII. 44. *Si nulla*; ut I, 234 quibus— *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.* 47. *Aſcanium* —ſc. *cui regnum Italiæ Romanaque tellus debentur*; lib. IV, 275, et a quo gens Julia orionda. 48. *in undis.* Erat nunc in eo ut rediret, ex Etruria Tiberi devectus. Hoc tamen reſpici non puto. Sed ſede in Italia negata iterum

con-

[redacted]

Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam. Nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignis,

49. *quaqunque* pr. Hamb.——50. *Nunc* Lubec. ap. Burm., qui repente hic prodit novus codex. *duræ* Sprot. cum vet. Pier.——51. *Amathus* perperam codd. Pier. Heins. *Amathunt* Franc. Sed est Ἀμαθοῦς ex Ἀμαθόεις. *est excelsa P.* Dorvill. *Paphus* cum libris Heins. rescripsit; vulgg. *Paphos*: quod retinuit Cuningham. *est celsa Paphos atque alta C.* Palatin. ap. Pier. cum Rom., alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rottend. pr. Hamb. Alii confundunt utramque lectionem: *est celsa mihi Paphos atque alta C.* Videtur *alta* illatum esse ex inf. v. 86.——53. *Exiget* plerique Pier. et Heins. cum Goth. sec. *ævom* Gud., et ex hoc reposuerat Heins. Si tamen hic, cur non ubique? Si Virgilius ita pronuntiavit: utique non hoc loco solo.——54. *C. ut premat* Goth. tert. *Italiam* tres [redacted]

Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ:
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quæ-
runt?
Non ſatius, cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atque ſolum, quo Troja fuit? Xanthum et Si-
moënta
Redde, oro, miſeris: iterumque revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam divomque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?

58. *rediviva* Rom. et alius Pier., ſed *recidiva* fere omnes ſcripti Heinſ. v. ſup. ad IV, 344. *r. mænia* ſec. Moret. *quærent* habet Jul. Sab. et, pro quærerent, addit.——59. *Num ſatius* tres Burm. *inſidiſſe* Mentel. pr. et tert. Rottend. v. I, 719. *expendiſſe* ed. pr. Burm.——60. *quod T.* Zulich. et Oudart. a m. pr. *quæ* Vèn. et Leid. Corruptelas nominum fluviorum v. ap. Burm.——61. *evolvere* pr. Hamb. *reſolvere* Erf.——63. *Icta f.* tert. Moret. v. Heinſ. ſup. ad I, 513. *f. gravi eſt* Goth. ſec. *me* abeſt Menag. pr. *coges* duo Burm.——64. *obtectum* ſec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. *Burm.*——65. *divumve* tert. Goth.

ut recte Cerda. 58. *recidiva Pergama*, renaſcentia, reſtituta: cf. IV, 344. VII, 322. Tota concluſio orationis, qua expoſtulat Venus, egregia eſt vi ac nervo, quo argumentum per ſe grave potenter vibrat. Quam παθητικῶς *cineres patriæ* memorat. *ſolum, quo Troja fuit:* ut lib. III, 11. Illa vero ſublimiter: redde nobis Trojam antiquam! Præſtabat ſic in Troade remanſiſſe et iterum eaſdem ærumnas toleraſſe. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achivi incurſarent Troadem et eaſdem injurias inferrent, quas Troës antea erant experti. Frangunt Intpp. poſt Servium vim totius loci.

63 ſqq. In oratione hac Junonis, qua Veneris accuſationem diluit, quaſi ſuis machinationibus calamitates hæ inductæ ſint Trojanis, neſcio an non poëta paullo nimis ῥητορικῶς verſetur. 63. 64. accipio ſecundum illa lib. I, 23 ſqq. *Nec dum etiam cauſſæ irarum*

Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandræ inpulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros
Tyrrhenamve fidem aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostri,
Egit? Ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est, Italos Trojam circumdare flammi
Nascentem, et patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:

67. *fatis petiit*: e Pierianis ordinem bene adoptavit Heinsius. Vulgg omnes: *petiit fatis.* Rom. *petit fatis.* Menag. sec. *petiit fatisque.*—— 68. *Non l. c.* sec. Hamb. et Ven.——70. *Non puero* Gud. *flammam bel* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Versus abest Goth: tert.—— 71. *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heins. cum Donato. *et g.* Rom *g. equitare q.* Franc.——72. *dira* sec. Moret., male; *dura* est, quæ cogit vide v. 45. *nostra* ante Heinsium, qui ex Medic. Menag. ac Bigot. emen davit. Corruptela tamen etiam Romanum invasit et ceteros omnes

Quid, face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:

77. *inferre* duo Rottend. et Dorvill.——78. Huic in nonnullis v. 79 præponi notat Burm. *advertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. *avertere prædam*, abigere, sollenne est. cf. ad I, 472. *evertere* Oudart. ——79. *lege et* Parrhas. cum Goth. sec. *adducere* Leid.——80. *et pr.* Rom. et aliquot Pier.——82. *vetitos o. manes* Ven. *ostendere* Parrhas. *prætendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. ——83. *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* ite-

rum

619. *Venilia* ex deabus marinis seu nymphis fuit, data a poëta, aliorum forte exemplo, Dauno in matrimonium, orta a Pilumno, soror Amatæ Latino nuptæ: conf. VII, 366, et Excurs. VII ad VII, 371. Vult autem poëta declarare, Turnum esse in Italia natum, et defendere terram suam adversus advenas (lene verbum: *consistere* delegit): contra, Trojanos advenas bellum intulisse Latinis. 77. *Quid*, an minus indignum est? *atra face*; in hoc et sqq. exaggerat notionem belli per Trojanos moti, dum ea cumulat, quæ in bello fieri solent, etsi a Trojanis ea facta esse nondum constat. *face* itaque proprie; Male Serv. explicat *sævo bello*; nec bene Burm. remittit ad lib. VII, 456. Non magis prædas egerant Trojani, quam incendia per agros sparserant. Sed ad invidiam faciendam ea omnia commemorat, quæ fieri belli more poterant. 79. *legere*, eligere, sumere. Perperam cum Servio alii: furari, sublegere exponunt. *gremiis* socerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis; scil. Laviniam. Decet enallage iram et habet vim. 80. Non eadem sed diversa est sententia. Ad minas a Trojanis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *præfigere puppibus arma*. Igitur ad invidiam deflectit id, quod supra narratum VIII, 92 in simili Æneæ Tiberi adverso navigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum*.

81. *Tu potes*; ad Iliad. ε, 315 sqq. spectat: alterum v. 82 Veneri imputatur, quod a Neptuno in ejus gratiam factum Iliad. υ, 321 sqq. cf. sup. lib. V, 809. 82. *proque eo—ventos inanes*, auram, ἠέρα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum

tum

Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est?
Æneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ caussa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, et fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?

rum volebat Markland., sed recte monet Burm., etsi in se ipsum jus statuat, non ubique ejusmodi elegantias et adversus libros esse sequendas. *classes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth., perperam.——84. *contra Turnum* Menag. pr. *est* abest tribus Burm.——86. *Paphus* et hic ab Heinsio profectum e Medic. et al. pro *Paphos*. *sint alta* Menag. pr. ——87. *belli* Dorvill. a m. sec.——88. *Trojæ res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid.——89. *quis T.* Dorvill. et pr. Hamb. a m. sec.——90. *concurrere* Oudart. et Leid. cf. ad Ge. I, 318.——92. *Spartem* sec. Hamb.

[redacted]

[redacted]

Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
Tum decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis adſurgis, et inrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ adſenſu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprenſa fremunt ſilvis, et cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,

93. *fovique* al. *fovine* pr. Menag., ſed *fovive* meliores Pier. et Heinſ. ——94. *Tum* ſcripti potiores cum Goth. binis; et ſic IV, 597 *Tum decuit.* Cledonius quoque agnoſcit. Caſu igitur factum, quod in Heinſianam recenſionem illud non tranſiit, ſed remanſerat *Tunc.*——96. *T. o. dictis* Gud.——98. *depreſſa premunt* Parrhaſ., et *depreſſa* etiam emendabat Markland. ad Statii Silv. p. 20, ut *depreſſa fremere* ſit, humili et depreſſo ſono murmurare, ut apud Lucret. *Cum tuba depreſſo graviter ſub murmure mugit.* Nec ſpernenda hæc erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* eſſet, *gemunt* malebat: et *gemere* utique dicuntur et *ſilvæ ventis* et ipſi *venti:* ſed poteſt alterum defendi non modo ſimili loco inf. XI, 296, ubi Heinſ. ad h. l. provocavit, verum ipſa ratione: etſi enim ter redire videtur vox *fremere: fremebant, ceu fremunt, cum fremunt:* altero tamen loco nemo de eo cogitat, niſi ſubtilitate grammatica illata.——99. *portantia* nonnulli apud Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr.——100. *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. ſec.) et Donat., itaque receperat Heinſius; ſed iterum *ſumma* revocavit Burmann., quod *prima* modo præceſſerat; et probe factum arbitror; parum enim placet τὸ *prima* h. l.

vius: perperam; gravi et odioſa voce uſa eſt dea *expugnavit* ad vim et atrocitatem raptus declarandam: quaſi hoc idem eſſet ac bellum inſerre. 94. Idem color orationis: *Tum decuit, cum ſceptra dabas* ſup. IV, 596. 597.

97. Ad comparationem hanc cf. Ge. I, 356—359, at exornationem comparationis Miltonus dabit *Parad. Loſt* II, v. 284 ſqq. *deprenſa*, intercepta, impedita, incluſa; proprie ex inſperato; ut de navibus Ge. IV, 421, et de Caco VIII Æn. 248. 249, tum ſimpliciter, ut h. l., oppreſſus, incluſus. Illuſtratum vocabulum a multis. 100. *rerum cui ſ.* *οὗ κράτος ἐςὶ μέγιςον* Iliad. β, 118. Od. ε, 4. Splendidos hos verſus quilibet facile mirabitur. Primas, ſed obſcuras, lineas in Ennianis

Infit. Eo dicente deum domus alta ſileſcit;
Et tremefacta ſolo tellus; ſilet arduus æther;
Tum Zephyri poſuere: premit placida æquora pontus.
Adcipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum; nec veſtra capit diſcordia finem: 106

101. *Infit, quo dicente* Ed. Ven., nec male. *d. a. quievit* Jul. Sabinus legiſſe videtur; et *quieſcit* pr. Hamb. a m. ſec., ſcilicet ne *ſileſcit* et *ſilet* continuo ſe excipiant: quod per ſe non male fieret, modo non ſententia interjiciatur; *et tellus tremefacta* eſt *ſolo*; forte ergo repetendum etiam in illis: *Et tremefacta ſolo tellus* ſileſcit.——102. *ſalo* Goth. tert. *ſono* Paſſerat. apud Burm. ſuſpicatur; et ſic pr. Hamb. a m. ſec., ut ſit *ſono vocis*. Perperam. Eſt enim poëticus ornatus; ut *ſolum terræ*, *ſolum telluris*, jungi ſolet; quoniam *ſolum* ἔδαφος, per ſe notionem habet fundamenti, quod ſubjectum eſt: ſic quoque *tellus* contremiſcere dici potuit *ſolo*, ſimpliciter, nulla alia notione adjuncta. Sic fere mox, cum *æquora ponti* junctim efferantur, poëta dixit: *pontus premit æquora*, h. pontus premit, comprimit ſe, quieſcit. *Solum* pro *uſque ad ſolidum* accipere ſermonis rationi repugnat.——103. *Jam Z.* malit Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat

Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur, 109

107. *Quæcunque* aliquot Pier. *tenet spem* Dorvill. Hic velim ab Heinsio et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem*, acceperint. Servius exponit; sequitur, tenet, habet: ut VI, 900 *Ille viam secat ad naves*. Sed *viam secare* longe aliud est. Si poëta archaismum sectatus *secit* scripsisset, posset esse antiqua vox *seco*, *secere*, pro *sequo*, *ere*, unde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit*: nam, qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem factis*, ut, qui viam secat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum est. *Spem incidere* et ex Horatio *spem longam resecare* rationem certam loquendi satis produnt, quæ quidem ita fert: ut, *spem secare*, sit: incidere, intercipere, spem.——108. *Rutulusne* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhas. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed satis constat *fuat* esse verum, ex antiquo *fuo*, *fuere*, unde mansit *fui*. *habeto* Voss. sec. et sec. Hamb., unde Heins. conj. *habetor*. Cf. Iliad. Θ, 419. 430.

postea sententias dicere." *Serv.* conf. Var. Lect. sup. ad vs. 18. 107. Quam utraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum prædictarum et expectatarum alterutri sibi præcident (qua spe excident), seu Trojani seu Rutuli, juxta et eodem loco habebo: sive (quod Venus putat) fatis suis iniquis, sive (quod Juno v. 68) stultitia Trojanorum et vaticiniis falsis eo res adducta est, ut nova Troja nunc oppugnetur. Nec Rutulos seu Latinos a fatis impendentibus libero, non intercedo, quo minus fortunam sibi debitam consequantur. Experiatur utraque pars seu tristia seu læta pro hodiernis rerum initiis et actu. Ego neutris studebo: evenient, quæ fata ferent. Hæc, arbitror, sententia verbis subjecta est: 107. 108 *quam quisque, Tros Rutulusve fuerit, spem secat*. Obscura et ambigua est notio vocabuli *secat*: vid. Var. Lect.; potest præterea sententia duplici modo constitui, aut ut sit explicativa, ut utrumque hemistichium eundem sensum habeat: *quæ cuique est fortuna, quam quisque secat spem*: aut ut altera pars sit adversativa: quam alteruter fortunam aut habet, aut sibi ipse præcidit et evertit. Alterum hoc malo: sic *secare* est incidere, intercipere, spem: ut apud Horat. *spem incidere*, *spem longam resecare*. In hoc saltem analogiam habes, quam sequare. Respiciunt autem hæc ad spem Veneris de futuro Iuli in Italia regno, quam incidi et interimi necesse erat, si castra a Turno expugnabantur. cf. sup. 42. 50. 109. 110. Jungo *castra tenentur obsidione Italorum*: seu *fatis*,

[redacted]

Sive errore malo Trojæ monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
  Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.

110. *Troës* Hugen. a m. ſec. *monitiſve* Bigot. cum Goth. tert.——111. *ſalve* Zulich. pro var. lect., ſicque Goth. tert. *quiſque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam ſic inſtitui poteſt : *babebo. Seu —ſiniſtris : Nec R. ſolvo.* Vel : *Seu —ſiniſtris (Nec Rutulos ſolvo) : ſua cuique exorſa laborem Fortunamque ferent.* Neutra ratio præſtat vulgari.——112. *ferant* Bigot. ——113. *inveniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heinſ. et Medic. Pier.—— 116. *Hæc finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinſ., ut ſup. III, 145. *cum* [redacted]

At legio Æneadum vallis obſeſſa tenetur:
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona:
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,

120. *At* Heinſ. e codd. pro vulg. *Aſt*. Zulich. *Ac*. *flammis obſ.* pr. Hamb. pro var. lect.——121. *Nec ſ. u. fugæ miſeris* Sprot. duo Rottend. et Dorvill.——123. *Jaſius* perperam editum paſſim ante Heinſ. *Aſius* jam Pierius emendaverat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm., in cujus edit. vitioſe exaratum Thimœtes. Eſt enim Θυμοίτης.——124. *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 284. *Thybris*, et ante Heinſ. *Tybris*, corruptum arbitror: Quomodo enim Trojanus vir poëtæ a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm., in quibus *Thimbr's*, *Tunbris*, *Thimbris* legitur. Fuit autem Thymbra urbs et fluvius, hic etiam Thymbris, Troadis, vid. Iliad. κ, 430, ibique Euſtath., unde Thymbræus Apollo. cf. Ge. IV, 323 et Not.——125. *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquiſitiore. Tum ap. Serv. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani Sarpedonis ambo*, (ſc. filii), *Et Clarus*.——126. *Et Clarus et Hæmon*. Locus manifeſte inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Mediceus cum aliis Heinſ., ut vetus adeo corruptela hic inſideat: ſcripturus enim fuiſſet poëta: *atque Hæmon*. Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Mæon* et *Memnon*; ſed talia infinita poſſit aliquis comminiſci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, ut ſit *Clarus*, ut Panthus; ſed Ἕμος vix occurrit. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multæ etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Æthemon*. Parrhaſ. *clarus Thimon*. Duo Rottend. et a m. ſec. Moret. tert. *et Themon*: Θήμων; quod equidem, ſi quid mutandum, cum Heinſ. edit. amplector: inprimis cum corruptelæ cauſſa in promtu ſit. *Iliaca* in Gud. ex vitio ſcribentis pro *licia*, *Lycia*, et eraſa vox antecedens: unde Heinſ. putabat fuiſſe *et Hæmo Iliaca c. ab Ida*. Pierius nonnullus habere teſtatur *Ida c. ab alta*, peſſime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi eſſe debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, ut alias quoque poëtæ hoc epitheton frequentatur. *comitatur* edd. Ald. Junt. *ab acta* Goth. tert.——127. *c. pectore* pr. Hamb.

Iliad. μ, 35. 36. *et mœnia cingere flammis*, immittere undique ignes, aliter dictum ac ſup. IX, 160. *ſtant prima acies*;

Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvum quae dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem

128. Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. ι, 481 Polyphemum in naves κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο jaculatum esse; Senec. Suas. 1. Locum jam Burmann. post alios laudavit. Sed Maecenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Trojano Maronem. *Lernesius, Lirnesius, Lyrnaeius, Hernessius*, est in codd., sed Λύρνησσον, Troadis, patriam Briseidis, ab Achille direptam (Iliad. β, 690. τ, 291 sq.) quis nescit? *Acmo, Agmon, Æmon* alii.——129. *Liceo, Litio, Lycio* libb., et Gothani *dicio, cliceo, clitro*; tum *Mnesbeo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed est Homericum Μενεσθεύς.——130. *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *saxis d. certant* Goth. tert.——132. *inter primos* Gud. pro var. lect.——133. *ipse puer* alter Hamb.——134. *quam d. qu.* Moret.

Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crinis
Adcipit et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes
Volnera dirigere, et calamos armarc veneno,
Mæonia generose domo: ubi pinguia culta

136. *Oritbia, Coricia,* al. ap. Pier., et sic Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. conf. ad Lucan. III, 187 Intpp. Est 'Ωρικός.——137. *fuscos* videtur Serv. legisse. *cervix fusos* tres Burm. cum Goth. tert.——138. *Excipit* Schol. Horat. Cruqu. IV od. 10. Sed *accipit* omnes scripti et Priscian. Mox *subnectens* ab Heins. restitutum ex codd., etiam Pierianis; sec. Rottend. *submittens*. Bigot. *subnexus*. Vulgo *subnectit*.——139. Frigent *magnanimæ gentes*. Id quoque senserat, suspicor, Heins., qui *magne animæ v. Ismare* olim conjecerat. Brunckius edidit *magnanime* cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam saltem *Te quoque magnæ animæ*, h. virum magnanimum: mox *generosus* idem. Quo vero jure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere poëta potuerit, non assequor. Mæones illo tempore non adeo barbari erant. Et jam Amycum simili modo notaverat IX, 773.——140. *derigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654.——141. *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec.

magna. Egit de altera hac Celsius in Hierobotan. non longe a pr. sub voc. *El Elim. Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris.* Retulit autem, ait Servius, comparationem *ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.* In hoc tamen comparationem constitutam nolim putare; sic enim omni dignitate caret; sed, quod supra posui, inter cæteros bellatores Ascanius conspectus effulget nitore oris. Non male variavit rem Silius XII, 226. 229 seqq. *Quale micat semperque novum est, quod Tiburis aura Pascit, ebur; vel qui miro candoris honore Lucet in aure lapis, rubris advectus ab undis.* 137. Sic Ge. IV, 337 Nymphæ— *Cæsariem effusæ nitidam per candida colla.* 137. 138. capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103 *aut tereti crinem subnectitur auro.* Dixit *molli auro*, ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 sqq. Ornat porro locum binis aliis præclaris viris commemorandis, ne, quod poëtæ turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio, utque a numero et multitudine animus traducatur ad individua et singula. Nihil amplius in his spectandum. 141. *M. g. domo*

[redacted]

Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque, ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,

142. *Pactolos i.* sine *que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier.——143. *Adfluit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrhas. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano.——144. *mærorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heins., ut sup. 24.——145. *Campaniæ* Ald. pr. *dicitur* aliquot ap. Burm.——146, *divi* Hugen. pro *diri*, ut Burm. conjicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum*, h. ærumnosum, novum nunc esse non debebat.——147. *Contulerunt* Exc. Burm.——148. *Jamque* pr. Voss. Cæterum junctura eorum, quæ sequuntur, duplex fieri potest; aut, ut [redacted]

[redacted]

Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, inmiscetque preces. Haud fit mora; Tarcho
Jungit opes, fœdusque ferit: tum libera fati
Classem conscendit jussis gens Lydia divom,
Externo conmissa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:

152. *quæ si* Dorvill. *quid sit* Menag. alter.——153. *admiscetque* Carisius. *Tarcho:* v. sup. ad VIII, 506.——154. *libera fati* e Rom. Medic., aliisque præclare recepit et illustravit Heinsius. Vulgg., etiam Serv., *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phœniss. 1006 ἐλεύθεροι θεσφάτων huc advocari possunt: ibi enim sunt, ad quos oraculi sententia non spectat.——155. *divo* Rom. ex *divom*.——157. *subvecta* passim in scriptis et excusis. Sed post Pierium Heinsius tuetur *subjuncta* secundum meliores. Est autem poëtica ratio pro, *habens leones rostro subjunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *subjecta*, pr. Moret. *subvicta*, sec. *submissa*.

zentius arma Quæ sibi conciliet, Turni societate sup. VIII, 7. 8. 492. 493. VII, 647 sqq. 152. *quæ sit fiducia* h. nullam esse: esse rerum humanarum varietatem et vicissitudinem summam: posse adeo fieri, ut Mezentius expulsus iterum in regnum remeet. 154. *libera fati* a vaticinii necessitate soluti Etrusci, quo ad persequendum bello Mezentium externum ductum ascisscere debuerant supra VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruspicis: vaticiniis et responsis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum jussu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio eventum habet. 155. *gens Lydia* Etrusci ex vetere opinione, de qua vid. Excurs. III ad lib. VIII.

156—158. Turbant Interpretes. Sed navis Æneæ, quæ primum locum tenet (ut sup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici Prima tenet*), habet insigne seu parasemon in extrema prora leones binos, matri Idææ sacros, sub monte Ida (cf. inf. 253 *binique ad frena leones*): cf. Salmas. ad Solin. p. 403. *Æneia puppis*: hanc, ut poëta, dixit: alias puppis tutelam, non parasemon, haberet. Ea navis *subjunctos* habet leones *rostro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen parasemon est supra rostrum; igitur *subjuncta* non urgendum est, sed est: habet appositos, additos. Sedet *hic*, h. in navi, Æneas cum Pallante. Posses *hic* de prora accipere, unde liber cæli prospectus; sed locus sedendi et alibi in puppi assignatur, et inf. v. 218

Inminet Ida fuper, profugis gratiffima Teucris.
Hic magnus fedet Æneas, fecumque volutat
Eventus belli varios; Pallafque finiftro
Adfixus lateri jam quærit fidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ paffus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, deæ, cantufque movete;
Quæ manus interea Tufcis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Mafficus ærata princeps fecat æquora tigri:

158. Si Tucca et Varius hunc verfum deleviffent, Maroniani carminis fententiæ non male confuluiffent, ut equidem arbitror.——159. *fecumque voluptas* Goth. tert.——161. *fidus* Zulich.——162. *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnæ navigationis, vel *noctis* lunæ, exponit Burm.; at vid. Notas. *modo quæ* Goth. tert.——163. *caftus* Rom. *monete* Gud. a m. pr. vide ad eund. verf. fup. VII, 641.——164. *Etrufcis* Leid. *comitatur* Hugen. *comitentur* pr. Hamb.——165. *pelagove* Oudart. *trahatur* Ed. pr. Burmanni.

v. 218 in puppi fedens diferte tuerit. Dicendum, Cæretanos

Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittæ
Corytique leves humeris et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis. 171
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos

167. *Clusi* Leid. *Clausi* Bigot. et Leid. a m. pr.——169. *Gorythi*, *Goriti*, *Coriti*, *Corithi*, *Choriti* in libris, prave. Græcum est γώρυτος; v. c. Odyss. φ, 54, ubi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est autem ex γύω, γυῶ, antiqua voce, capio: ut vix putem, *Corytus* recte scribi posse.——170. *torvus* Rom. *tornus* Ven. *turnus* Goth. sec.——171. *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect.——172. *sescentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat illi* Goth. sec.——173. *bello* Bigot. *tricentos* Reg. *ast illa* Goth. sec. *asulva* tert. Tum Servius interpungendum censet: *ast Ilva trecentos, Insula inexhaustis.*

adducuntur, sigillatim v. Exc. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Clusinorum et Cosanorum ducit *Massicus*: qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniæ, nihil vero aliud. Infra v. 655 *Osinius* Clusinorum rex (seu Lar) inducitur: quem sub Massici imperio egisse necesse est. cf. ibi Serv. Alteram ex Populonio et Ilva, s. Æthalia insula, ducit Abas, tertiam ex Pisa Asylas, quartam ex Cære et vicinis locis Astur. Accedunt auxilia e Liguribus v. 185 et e Mantuanis v. 198. Classis omnino erat XXX navium v. 213. Copiæ autem mille sagittarii a Massico ducti; nongenti armati sub Abante, mille alii sub Asyla, et totidem sub Asture. Reprehendit in his Grammaticus apud Macrob. V, 15 obscura nomina hominum, quorum nulla in seqq. insignia facta memorantur. Melius utique consultum fuisset carmini, si nomina clara poëtæ ad manum fuissent. Cum tamen omnia hæc ad probabilitatem ei fingenda fuerint, querelæ sane sunt saltem otiosæ. *ærata tigri*, pro navi cum insigni tigridis in prora: ut V, 116 sqq., et inf. v. 205. 206, et v. 209. Sub Massico *manus* turma, *mille juvenum* erat. 171. *a. f. Apolline puppis.* Ergo is tutela navis erat. Sed poëta in cæteris, ut et sup. V, 116 sqq., insignia navium, seu parasema ponit, quæ in prora sunt; etsi hæc duo, insigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppim* potius pro navi omnino dictam velim: ut paullo ante versu 156. Tribuit autem *arma insignia* huic turmæ, respectu ad ferri metalla, quibus olim Ilva clara erat, habito. 172. *Populonia* mater

Inſula, inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divomque interpres Aſylas;
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent, 176
Et linguæ volucrum, et præſagi fulminis ignes,
Mille rapit denſos acie atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Piſæ:

174. *inexuſtis* Parrhaſ. *mox hauſtis* Goth. ſec.——175. *Aſillas* Reg. *Aſilas* multi.——176. *cælum* alter Hamb., unde Burm. an *cui cælum et ſ.* Et quid quæſo inde? Addit quoque idem: ſed alterum uſitatius Maroni, *cui cæli* Goth. tert.——178. *horr. umbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. ſec. *armis:* hoc multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert.——179. *Alphea ab origine* Heinſius e Medic. et aliis repoſuerat. *Alpheæ ab o.* P. tacite

mater h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater* eo ſenſu dicta eſſet. 174. *generoſa metallis* pro fecunda, eleganter, ſed cum adjecta notione præclari metallorum gene- [redacted]

am conſtituere poſſe futura putent. Unde videmus objurgari et odio haberi vates, qui ſiniſtra prædicunt, tamquam ipſos malorum auctores. Tandem eas res, quibus utuntur vates ad [redacted]

Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens et versicoloribus armis. 181
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,

taeite revocavit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicas *Pisas ab origine Alpheas*, quam *Pisas ab origine Alphea.*——180 *Astyr* Medic. bis. *Austur* Parrhas. *basta* Zulich.——181. *equo fidens* Goth. sec. *versisque coloribus* Bigot. *versique c.* Goth. tert.——183. *Cærete* ex Καίρητος, adeoque a Καίρης. cf. ad VIII, 597. *Chærete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., sed est *Cære.* Καῖρε, Καιρὴ, Καίρης. Non intelligo Julium Sabinum, qui adscripsit: "Ego puto per se legi: *Nunc Cære vetus.*" Mox *Isionis* Parrhas; sed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet. *in armis* Dorvill. cum Goth. sec. ——184. *Phyrgi, Phrigi, Pirgi*, scribitur, et *Pugi.* Sunt Πύργοι. *P. juvenes* Bigot. *Ga:iscæ* Rom. *Grabiscæ* Sprot. *Agruscæ* Goth. tert.

profecti erant; unde *Alpheæ ab origine*, pro, ab origine Alphea, seu Eliaca; at *solo*, sede ac situ, urbs Etrusca. v. Exc., ut etiam de cæteris. 181. *equo fidens et v. a.* ornate pro habens, ut Homer. πεποιθώς. ἠνορέῃ πίσυνος καὶ κάρτεϊ χειρῶν; alias *superbus equo. versicoloribus armis*, e diversis metallis. Sic Iliad. ι, 504 ἐπεὶ κατέδυ κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Hoc malim huc trahere quam αἰόλα τεύχεα Iliad. ι, 295. αἰολοθώρηξ apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, ut κορυθαίολος et alia dicta sunt. 182—184. Asturem sequuntur trecenti ex Cære, e. agro ad Minionem, Pyrgis et Graviscis. v. eund. Exc. Sed cur tam pauci ex urbe tum opulenta Cære? Quia mille hinc abduxerat Mezentius sup. VII, 652. 653. *Adjiciunt* tercentum viros *ii, qui sunt Cærete domo* etc., h. qui domo sunt Cæretani, h. e. ei additi sunt, eum comitantur. Burm. secundum Servium supplet *adjiciunt se*, nec multum recedit Probus, *adjacent et quasi juxta sunt*, interpretatus erat. *intempestæ Graviscæ* aëris intemperie, cum in humili ac palustri loco essent sitæ. vid. Excurs. cit.

185 sqq. Obscurior locus, seu ex interpolatione, quod equidem suspicor, v. Var. Lect., ut totus v. 188 tollendus sit, seu propter obscuriorem fabulam a poëta aliter quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, ut ex Oriente fabulam de Phaëthonte, Cinyra et Cubabo (cf. Apollod. III, 14, 3, et Not. pag. 825), in Liguriam traduxerint homines; etsi Ligurum diversus plane est Cycnus et Phaëthon. Si Phanoclis elegi, Ἔρωτες, superessent (de quibus v. Heins. et Burm. ad Ovid.

Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ, 187

186. *Cinyra.* Deficit nos Phanocles, ut in notis dixi, vel ductus ex eo rivulus, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne (Cygnæ* duo Goth. et tertius *tacite)*; nec aliter Ald., haud dubie ex interpolatione. Servius *Cunare* legerat, sed inepte adjiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno.* Romanus legebat: *Cumare*: vetustissimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*; sic et Gud. At Medic. *Cinyræ*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voss. *Cinira*, Moret. tert. *Cynare*, Parrhas. *Cinate*, Hamb. sec. *Cyrina*, multi alii, inter quos Reg., *Cynire* vel *Cinira*; et Macrobio quoque V Sat. 15 *Cinirus* est. Scripsit Heinsius notum nomen *Cinyra*. Tum *Cupano* Sabin. et Parrhas. cum Ald. pr. *Cupabo* tres Burm.——187. *pinnæ* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristæ* alii Pier. cumque iis Goth. tert.

Ovid. Met. X, 83, et nuper Ruhnken. V. C. Ep. crit. p. 299), melius forte de fabula constaret; nam ex illo ductam eam esse, a Lactantio proditur in Narrat. fabb. II, 4. Eandem fabulam Ovidius II Met. 357 repetiit. Multa autem in

itaque aut sustinenda est pronuntiatio post *Cinyra: Non ego te Transierim Cinyra*; *et* (pro *nec te) paucis comitate Cupavo, Cujus.* Aut accipienda et scribenda sunt: *Cinyra et paucis comitate Cupavo,* ut Cupavo Cinyram et paucos comites

Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondis umbramque sororum
Dum canit, et mæstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;

188, *formæ quæ* Waddel. Animadverss. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus versus e margine irrepsisse videtur: ita consutus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem, si *versum insigne* legas, pro, insigni formæ versæ. Sed adscripserat aliquis: *surgunt de vertice pennæ: formæ insigne paternæ.* Supplevit versum ineptus homo ex reliquo Scholio, quod adscriptum erat de incesto amore Cycni in Phaëthontem. Jam hoc versu ejecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. Aliam iniit viam vir doctus, Ouwens Noct. Hag. III, 27, qui omne vitium in verbis *Cinyra et* quærit et relinquit; ut agatur de uno Cupavone; ut *pennæ olorinæ* sint per appositionem *insigne formæ paternæ* Cycni, et *crimen*, caussa tanti infortunii, *amor*, luctus nimius in Phaëthontis morte. *vestrum* pro tuum. Quam dura et coacta hæc sint, facile sentias. Non multum recedit tertia ratio, quam Brunckius V. C. intulit, interpunctione mutata: *pennæ: Crimen, Amor, vestrum, formæque insigne paternæ.* Non licebat assequi sensum, nisi nota inspecta; e qua apparet, sic accipiendum esse: *quæ pennæ, o Amor, tibi sunt crimini.* Exigat hæc unus quisque pro se et videat, an valde mollia ea sint, et accommodata reliquis. Inciderat in eandem rationem Jo. Schraderus in schedis, et laudat versus Ciris 328 *Non ego te conor flectere, Amor*, etc. Versu ad meum judicium ejecto non hiat sententia, sed multo magis coit: namque redditur caussa ejus, quod antecedit: quod olorinas pennas pro crista gestat Cupavo: namque ferunt patrem in olorem esse mutatum. *Namque* pro δὴ, δηλαδὴ, scilicet, nimirum, sollenne, v. c. sup. 148. XII, 247. IX, 40 et al.——189. *amici* sec. Rottend. *Pethontis* Rom.——190. *P. que inter* Franc. *umbrasque* Parrhas. *umbraque* alter Mentel.——191. *ca.* pro *cantu* habet Parrhas. pro *Musa.*——192. *C. m. penna* Goth. tert. *senecta* Leid. et tert. Rottend.

Mox v. 192 ferunt Cycnum *duxisse*, induxisse sibi, nactum esse, *senectam canentem molli pluma*, candidas plumas, quæ pro canis essent; Exile esset, si acciperes: eum *duxisse*, egisse, *senectam canentem pluma*, sic ut haberet plumas pro canis, in cycnum mutatus; uti fere Claudian. VI Cons. Honor. 171 *Mutatumque senem plumis*; et Nemesian. Cyneg. 37 *Cycnum plumamque senilem.* Alia fabula apud Etruscos fuit de Tarcone, ut e Strab. V, pag. 336 A colligas, quem propter prudentiam a pueris inde *canum* (πολιὸν) fuisse narrabant; addit Eustath.

Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem.
Filius, æqualis comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum prómovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis inmane minatur
Arduus, et longa ſulcat maria alta carina.
  Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus et Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis: ſed non genus omnibus unum;

194. *æquali c. claſſe* Medic. et ſec. Moret. *æqualis* Dorvill.——195. *ſubmovet* pr. Hamb. *centurumque admovet ipſe* Ed. pr. Burm.——196. *aquis ſaxumque vides* alter Hamb.——198. *Quin etiam p.* antiquum ſatis exemplar ap. Pier., quod non diſplicet. Nunc ut eſt, accipiendum: *Ocnus ille, qui*. Tum unus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: ut in *cycnus, cygnus.* Corrupte *Ornus* ſec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Ocnus* Hugen. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Servius dicit *Aucnum* eundem fuiſſe.——199. *Mantoys* pr. Menag. et Exc. Burm., ut *Pantboys*. in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos*, *Manthos*, [redacted]

Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:
Ipſa caput populis: Tuſco dè ſanguine vires;
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.

202. *populi triplex* Rom. *cum gente* qu. Moret.——203. *Ipſe caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. ſec.——204. *Hic* Montalb. a m. pr.——205. *duce Benaco* Zulich. pro var lect. *Venaco* Rom. *Benacho* Goth. tert——206. *Minchius*, *Minſcius* bini Goth., iidem *in æquore.*

lis XII conſtabant, quorum quaterni ſub una gente erant comprehenſi, quibus illa caput erat: copiæ autem illæ erant Etruſcæ. Videamus ſingula: *dives avis*, non eſt, quæ multos avos habet, ſed quæ avos claros habuit, adeoque aliquando potens fuit. Sollennior et planior eſt forma loquendi de ſingulis hominibus: Statius Theb. I, 392 Adraſtus *Dives avis et utroque Jovem de ſanguine ducens.* Supra lib. VII, 56 *Turnus avis atavisque potens* eadem vi qua *dives*; et Silius XVI, 593 *Burrus avis pollens.* VIII, 382 Scævola, *avis pollens nec dextra indignus avorum.* Attamen et Silius de populo: Oſci, *quos dives opum, quos dives avorum E toto dabat ad bellum Campania tractu* VIII, 523. Eſt adeo h. l. Mantua valens olim opibus, potens copiis. Bene Servius explicat: *majoribus præpotens*; h. e. habens majores potentes; quid autem hoc aliud quam, potens olim, majorum ætate; quod monendum erat inprimis, cum nunc illa tantopere a priſtino ſplendore deſciviſſet. Conſtabat tamen agmen e diverſis populis: *ſed non genus omnibus unum: omnibus* non ad *avos* erat referendum, quod vulgo faciunt, ſed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tamquam latius ſub ſe continet populos: quod notum eſt, quodque Jo. Fr. Gronov. ad Liv. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII in trinas gentes diviſi. Mantua vero horum XII populorum, qui Etruſci erant, caput erat. *vires*, copiæ.

204. *Hinc in ſe armat* eleganter de copiis adverſum Mezentium ductis. 205. 206. Navis, qua vehitur Ocnus, paraſemum ſeu inſigne habet in prora Mincium fluvium: Is ſupra quoque Ge. III, 15 *tenera prætexit arundine ripas*, ubi v. Not. et ad Ecl. I, 52. *patre Benaco*; ducit enim ortum Mincius *(Menzo)* ex Benaco lacu *(Lago di Garda)*, aut potius ex Alpibus ortus medium eum tranſit. cf. ſup. ad Ge. II, 159. 160.

It gravis Auleftes, centenaque arbore fluctus
Verberat adfurgens: fpumant vada marmore verfo.
Hunc vehit inmanis Triton et cærula concha 209
Exterrens freta: cui laterum tenus hifpida nanti
Frons hominem præfert, in priftin definit alvus;
Spumea femifero fub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subfidio Trojæ, et campos falis ære fecabant.
Jamque dies cœlo concefferat; almaque curru

207. *Auleftes* Heinf. e Medic. et al., ut XII, 290. Vulgo: *Auletes*. Sed Latinum nomen defiderabas. Apud Jul. Sab. *Aulesthes*. Tum *fluctus* Heinf. cum Rom. et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum*. Leid. *fluctu*. Parrhaf. *fructum*.——208. *infurgens* Goth. tert., ut lib. III, 560 et al. Sed et *adfurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443) et *confurgere* inf. v. 299.——210. *exercens* alter Hamb. et Zulich. a m. fec. *hifpita* Goth. tert. *hoftida* Dorvill.——211. *profert* pr. Hamb. *priftim* Nonius Marcellus et tres Heinf. *piftrim* et *piftrin* plerique etiam h. l. conf. fup. ad V, 116; peffime Goth. tert. *in ferpentem d.* Rom. *alvos*——212. *fumifera* [redacted]

Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse,
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,

219. *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert.——220. *Cybebe*, Κυβήβη, debetur Heinsii doctrinæ, qui Colot. et Gud. sequutus est cum Leidensi. *Cilebe* Dorvill. Nec multum abludebat Rom. *Cybere*. Vulgg. *Cybele*, quæ Κυβίλη esset; nam Κυβήλη ne quidem scribi pronuntiat Brunck. ad h. l. nisi per nostrorum hominum imperitiam et temeritatem: a qua equidem eos non absolvam, secundum ea, quæ Gudius ad Phædrum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere æquum est: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἱππώναξ Κύβηλιν τὴν Ῥέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλᾳ (deb. Κυβήλᾳ) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι: explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλιν. Nec exemplo res caret, inprimis in voce barbarorum. Nec magis dubitari potest τα Κύβελλα esse dicta; v. Steph. Byz. et τὰ Κύβελα, ut in Marmore Pario lin. 19. manet tamen haud dubie hoc: usu receptum esse, ut aut *Cybebe* aut *Cybele* scribatur. vid. sup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas ad Phædr. III, 17 et 20. ὁ Κύβηβος e Photio msf. in notis Ruhnk. ad Timæum p. 11.

libero jam nunc incedimus campo. *dies*; erat is tertius ex quo castra reliquerat Æneas: is ipse dies, quo Rutuli castra oppugnarant: sup. inde a IX, 459. cf. Exc. I ad lib. XII. *almaque curru Noctivago Phœbe*. ἅρματι νυκτιπόλῳ. Ex Egnatii lib. I de rerum natura ducta esse Macrob. VI, 5 notavit: *Roscida noctivagis astris labentibus Phœbe Pulsa loco cessit concedens lucibus altis*. 218. Utrumque docte ut poëtam decet: *clavum regit:* proprie navem regimus clavo: tum *velis ministrat*, pro, ministrat, ministerium præstat nauticum, ad vela. conf. sup. ad VI, 302. Sic *Luna ministrat equis* apud Propert. III, 14. 15, et Statius, quem alii laudarunt, de Apolline currui insidente lib. VII, 751 *Ipse sedens telis pariterque ministrat habenis*. Affectarunt mox idem scriptores in soluta oratione, ut Tacitus Germ. 44, ubi vid. Not.

219. *medio in spatio*. Nam sup. IX, 121 novæ Nymphæ: *pontoque feruntur*; qui totus locus huc animo revocandus. *suarum comitum:* quia cum eo venerant naves. Serv. conf. sup. IX, 80 sqq. 221. *numen habere maris* exquisite pro, numina

[redacted]

Quot prius æratæ ſteterant ad litora proræ.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac læva tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilaſne deum gens,
Ænea? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulos flammaque premebat:

223. Idem vſ. ſup. IX, 121, ubi vide. *Quo p.* Medic. et *puppis* a ſec. m.: hoc et alii codd. ap. Pierium habebant, et Oblongus *naves.*——224. *choreas* ſec. Hamb. conſ. ſup. ad VII, 391.——225. *Quarum una f.* Goth. ſec. *quæ nandi* Markland. ad Stat. II Silv. 2, 19 legebat, quem refellit Burm. hactenus, quod non magna laus Nymphæ eſſe poteſt, ſi bene nata- [redacted]

Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,

233. *Rupimus* Heins. scripsit cum vetustioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *Rumpimus*.——237. Jo. Schrader. conj. *ardentes Marte L.* At vid. Not.——238. *tenent—Arcas eques* e Medic. Heins. et late illustravit. Vulgo *tenet*. *commistus* Ald. pr.

nos Trojanosque. facto bellum moverat. 234. *Hanc genetrix faciem refecit*, fecit, mutavit: nihil amplius. *dedit*, fecit ut, ἔδωκε Homer., ut jam alibi vidimus. 237. *horrentes Marte Latinos*; erunt igitur horrendi, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cujus significatus me exemplum in Marone desiderare supra ad exordium Æneidis fassus sum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Possit *umbras horrentes* aliquis sic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230, ver m umbræ sunt ibi ipsæ arbores, et sic *dumi horrentes*, *rubi horrentes*, *horrentia lustra* dicta sunt, quatenus *horrent* omnia, quæ superficiem habent inæqualem et asperam. Quibus opponuntur ea, quæ nitent. Hinc omnino *horrere* pro asperum esse atque hinc squalere interdum: ut *apes horrent* Ge. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: sed *Latini horrent Marte* h. armis: exquisita dictio, pro habentes arma horrentia, hastas crebras erectas: dum stant in acie densis ordinibus et pugnant. Ut Ennianum se habet: *Horrescit telis exercitus asper utrinque*. Aliter Valer. Fl. VI, 424. 425 *arma horrentia* dixit de thorace aspero squamis seu ornamentis ex ære sculptis. Ex Lucano I, 445 *horrens feris altaribus Hesus* commode *horrendus* accipi posset, nisi communis poëtarum mos suaderet ad squalorem et incultam ac rudem faciem dei referre, quæ sævitiam arguit: sævum enim declarare deum voluit, ut *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara*.

238. *Jam loca jussa tenent*. Refert et hoc Servius ad ea, in quibus κατὰ τὸ σιωπώμενον aliquid intelligendum sit, "nam intelligimus, eum equites misisse per terras." Sane quidem sup. VIII, 548 sqq. cum in Etruriam pergit Æneas, parte sociorum in comitatum assumta cæteros jubet Tiberi vectos reverti ad castra et nuntiare Ascanio quæ facta sint. Sed

[redacted]

Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, et Aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma jube, et clipeum cape: quem dedit ipſe
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat: et dextra diſcedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
Ocior et jaculo et ventos æquante ſagitta.

240. *Nec c.* Franc. *jungant caſtris* pr. Moret. *juſta eſt ſ.* Hugen.——242. *Primus in arma* aliquot Pier. *quem dedit ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro div. lect. Sprot et duo Burm. cum Erf., ſed *ingentes acervi*, monet Heinſius, mox ſubſequuntur.——243. Quotieſcunque hunc verſum recitavi, hemiſtichium ſenſi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum verſum inſertum arbitratus ſum. Nunc video apud Burm. etiam Ortuinium, quiſque ille eſt, a manu indocti monachi adjecta ſic credidiſſe. Probabilius tamen eſt, ipſi poëtæ verſum excidiſſe.——244.

[redacted]

[redacted]

Inde aliæ celerant curfus. Stupet infcius ipfe
Tros Anchifiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter fupera adfpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibufque adfis pede, diva, fecundo.
Tantum effatus: et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.

251. *fupera fpectans* aliquot Pier. et Heinf. *fuperafpectans* duo Moret. *fupera breviter fpectans* ed. pr. Burm. ἐς οὐρανὸν εὐρύν Homericum eft Iliad. α, 307. —— 255. *afis* Dorvill. *fuperbo* fec. Hamb. —— 256. *affatus* duo Burm. *eft fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. fec.

poëta. Sed eft, quod bene Servius monuit, moderatio. "Impulit navem libramento "peritiæ (malim *libramenti pe- "ritia*) et moderationis, quippe "quæ fuerat navis." 249. *Inde aliæ*, fc. naves, *celerant curfus*, cum Æneæ navem evolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Servius tamen argutius explicat: inde aliæ Nymphæ aliarum navium curfus celeriores efficiunt, ficut fecerat Cymodocea. 250. *omine*, oftento, prodigio. Mox v. 255 fimili metonymia *augurium* dixit.

252. Vid. fup. IX, 80. 83. 618, ubi *Dindyma* öρη. 253. *Turrigeræ urbes:* Hinc ipfa Cybele turrita; eft enim mater Terra fup. lib. VI, 786; cui curæ funt, quæ amas, *ad frena leones*, frenari folitos; ut *ad lecticam fervi*, *ad limina cuftos* fup. IX, 648. 254. 255. *tu rite propinques augurium:* h. e. fac oftentum hoc rite eventum fuum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poëtæ et alibi eft admovere, adducere, fere ut πελάσαι Homericum. *Augurium* autem, ut omen, oraculum, fors, fæpe, pro eventu. Eft igitur: fac eventum oftenti haud longe abeffe. Ut fenfus fit, quem alii volunt: *tu præfens fis et propitia hoc augurio:* Cybele deberet propinquare ipfa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *præfentior et propior augurio adfis.* Cerda ait effe: propitium facias augurium; fed id in altero fubjicitur: *adfis pede diva fecundo.*

256. 257. ornate: *revoluta ruebat* pro revolvebatur, redibat; *ruebat* pro veniebat, ut fup.

[redacted]

Principio sociis edicit, signa sequantur, 258
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris. Spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo. 266
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri

258. *edicit sociis ut* Oudart. *bella sequantur* Vratisl. Nec vero in *signa sequi* argutandum, an ævo Trojano signa militaria habuerint.——259. *aptant* aliquot Burm. *optant* sec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnæ ve* Oudart. *aptent* et *parent* idem sunt.——261. *cum* ex Pier. et suis reposuit Heins. pro vulgari *tum*.——263. *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven.——265. *dant colla* Sprot., quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare signum* h. l. simpl. dant clamorem, v. Not. *æquora tr.* alter Hamb., quod Jo. Schrader. conjiciebat.

[redacted]

[redacted]

Ausoniis; donec versas ad litora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes:

268. *versare ad* Ven. *proras* Leid., male.——270. Versus jam in Aldd. sic legitur. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10, quod deterius est. cf. ad VII, 689. Tertius casus docte pro, in capite. *tristisque* Faernus emendabat apud Ursin. et Cuninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice* damnabat Pier., sed revocavit Heinf. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cristisque* ac *vertice* duce hujus familiæ Romano, quod equidem præferam. *que* etiam nonnullis abest, nec male.——271. *ac vastos* Goth. sec. *umbo aureus* cum Macrob. V, 13 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro div. lect. Rottend. tert., utrumque recte. cf. inf. 884, sed *aureus* poëtica oratione dignius. *movet a.* Montalb.

edunt clamorem; quatenus is pro signo est, eos adesse. *Clamor secundus*, lætus, ut alibi quoque. Reditum gruum ex australibus plagis, redeunte vere, fundum comparationis fecere alii, quorum loca apposuit Cerda. Sunt Statius Theb. V, 11—16. Valer. Fl. III, 359 sqq. Claudianus de b. Gildon. 474—478. Oppian. Halieut. I, 620—625. Nonni vero locus lib. XIV, 331—337 totus ex Homero est concinnatus. 269. *totumque allabi classibus æquor.* Docte de magna navium copia, ad Rutulorum phantasiam, et ad mirationem faciendam accommodate. Vulgari oratione, classis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipsum, quam longe prospectus patet, navibus tectum, videtur adfluere ad littus cum *classibus*. Nec aliter Servius. 270—275. De summo armorum Æneæ, quæ a Vulcano erant facta, splendore cogitandum est, quem per ignem et flammam reddi sollenne est: Homerus vero ipsam flammam exire fecit armis. Plura sunt Homerica loca, quæ Maro ante oculos habuit, quæ diligenter comparanda sunt, adscribere non vacat: primum splendidissimum illum de Diomede Iliad. ε, 4—7, quem variavit in Achille Iliad. σ, 205—214. Ad hunc inprimis respexisse videtur Maro. Comparandus quoque sup. VII, 785—788. Mox v. 272 comparationem *cometæ* de suo adjecit Maro: nam Iliad. δ, 75—77 de stellæ trajectione agit, non de cometa. Maronem imitati sunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460—464, et Claudian. de R. Prof. I, 230—234, qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expressit. Quomodo nostri poëtæ excellere et superare possint veteres, exemplum esto hoc Miltoni *Parad.*

Non ſecus, ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, et lævo contriſtat lumine cœlum.
 Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Litora præcipere, et venientis pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextra.
In manibus Mars ipſe, viri. Nunc conjugis eſto

273. *Sanguineæ* multi apud. Burm., et duo *ac Syrius.* Eſt autem *Sirius* adjectivæ formæ; *Σείριος ἀστήρ,* unde h. l. *Sirius ardor.* Vocem peregrinæ eſſe originis, dubitare non debebant veteres grammatici.——275. *lævo.* Schraderus: f. *ſævo. circumſtat l. c.* Goth. tert.——276. *Haud tunc* Erf.——277. *præcipere* Heinſ. e Pier. et ſuis poſt Ge. Fabric.; vulgg., etiam Serv., *prœripere,* quod toties in ejus locum ſucceſſit. Ait Burmann., melius hoc convenire audaciæ Turni. Sed poëta doctius vocabulum amplecti mavult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare.——278. Abeſt hic verſus Mediceo et aliis Heinſ., in aliis ſuperiori

[redacted]

Quiſque ſuæ tectique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi egreſſique labant veſtigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
Hæc ait, et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi ſervare recurſus

quos tres Goth. cum Erſ. Habet hoc ipſum quod placeat. *viris* pro vobis: ſed cum adjuncto, ſi viri eſtis. Pro altera lectione, *viri*, quam Naugerius intulit, ſtat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc præferebat tamquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb.——281. *teſtiſque* Goth. tert., belle vero teſtis ſeu teſticulus, poſt, *conjugis ſuæ!* tum *non m. r.* idem. *referte* Gud. a m. pr., ſicque malebat Heinſ., ſcilicet doctius hoc arbitratus.——282. *laudeſque* Egnatius videtur correxiſſe, ſicque edd. ejus: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego; etſi τὰ κλέα reſpicit poëta. Saltem *Facta, patrum laudes*; diſtinguo, ut olim nonnulli in Servianis. *et laudes: ultro* Jul. Sabin., hoc et Erſ.; et forte præferendum. *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad undas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect.——283. *egreſſiq.* Rom. et plerique alii Pier. et Heinſ. ſcripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egreſſi labant veſtigia prima* h. veſtigiis primis. vulg. *egreſſis*, et *egreſſuſque* aliquot Pier. *primi* ſec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect.——284. *Audaces* pr. Hamb. a m. ſec. *juvat vireſque miniſtrat* Leid., interpolate. Ennius dixerat: *Fortibus eſt fortuna viris data*, ap. Macrob. VI, 1 extr.——285. *quos d. mavult* Goth. tert.——286. *poſſet* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr.——288. *receſſus* codd. ap. Pier., quod pro interpretamento habeo; eſt enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quouſque unda procurrit ſeu recurrit.

tempus, quod optaſtis, adeſt; in manu pugna, pugnandi opportunitas eſt. Adhuc enim oppugnatio caſtrorum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor eſto, quod modo præceſſit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. *laudes*, κλέα ἀνδρῶν, præclara facta. cf. Iliad. π, 207—209 et ad ſequentia Iliad. ο, 661 ſqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβάθρας et ἀποβάθρας navium dixit. Illuſtrant vocem Cerda et Guell. *ſervare recurſus Languentis pelagi.* De refluxu reciprocantis maris accipi nequit: nam

 eum

Languentis pelagi, et brevibus ſe credere ſaltu;
Per remos alii. Speculatus litora Tarcho,
Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti adlabitur æſtu;

291. *ſpirant* ſecundum Rom., alioſque vetuſtiores Pierianos, tum Medic. duoſque Voſſ., nec non ed. Junt.; adde Colot. et binos Goth., item Jul. Sab., Heinſius recepit; *ſpirat* a m. pr. tert. Rottend. Vulgo: *ſperat*, qua non ſperat, locum eſſe vadoſum: id quod alienum ab h. l. Erat olim quoque *ſperant*, cui præferebat *ſperat* Servius; ſicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. *ſuperat* Franc. *ſpectat* edd. nonnullæ ap. Pier. Sed *ſpirant* Heinſ. illuſtrat ad faſtidium uſque plurimis locis, in quibus ſententia plurimum ab hoc loco diverſa eſt. Nunc enim eſt æſtuare, inflatum eſſe, fluctus movere, *[illegible]*. Jam Ge. I, 327 vidimus: *ferveťque fretis ſpirantibus æquor*, ubi alii *ſpumantibus*, quod pro interpretamento eſt: Etiam h. l. nonnulli Pieriani: *ſpumant*. Alia exempla dabit Heinſ. hic et ad Georg. l. l. Mox *fracta : ſtrata* pro var. lect. pr. Hamb.

eum profecto nunc non expectarunt: ſed ſunt *loca vadoſa* littoris, non abrupta, ſed decli-

aditum mare ſatis profundum daret, anfractu littoris, terræ declivi impingit navem remis

[redacted]

Advertit ſubito proras, ſocioſque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adrepta tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarcho: ſocii conſurgere tonſis,
Spumantiſque rates arvis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinæ
Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarcho.
Namque, inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,

293. *proram* Medic. a m. ſec.——294. *Nunc electa* tres Burm.——295. *forte r.* Waddel. Animadv. crit. p. 35, perperam. Si conjecturæ indulgere vellem, dicerem me malle, *Pellite, ferte, rates*; h. impellite. Sed *ferre, tollere*, ad motum navis remorum impulſu jactatæ et elevatæ ſpectare poteſt. *fundite* Ven. *ſcindite* Zulich. Heinſius conj. *figite.*——296. *premet* pr. Hamb. *illa c.* ſec. Hamb. et Montalb.——297. *puppes* Rom. Medic. et alii pervetuſti Pieriani; item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catrœus ſequutus.——299. *Affatus* Zulich. *Eſt fatus* pr. Hamb. a m. ſec. *Sic fatur* Bigot. *Sic fatus* Goth. tert. v. ſup. 256. *Effatus T. ſociis* Medic.——300. *armis* et hic aliquot. *referre* Ven.——301. *ſidere* tert. Rottend., quod verum videtur; ſaltem proprium hac in re. v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6 *quædam planæ carinis ut ſine noxa ſiderent.*——302. *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendabat: *innocuum*, perperam. Quorſum enim mutes id, quod per ſe bene poëticum eſt.——303. *Jamque* Hugen. *infricta* alter Hamburg. *pendit* tres Burm. *vadis dorſo* per appoſitionem dicta jungebat olim Probus ap. Servium, male.

que *creſcere* videri poſſunt: *æſtum* autem pro fluctu, ut poëta, dixit. 295. *Tollite*, attollite remos puta, *ferte*. impellite, agite navem; mox v. 300 *inferre* littori. Hinc Claudian. de B. Gild. 491 *Quaſſatis cupio tellurem figere roſtris.* 299. *conſurgere remis*, conf. ſup. v. 294 et 208.

301. *ſiccum* de littore, ut Ge. I, 363 *In ſicco ludunt fulicæ*, et Homerus, ξερὸν, ξηρὸν, pro χέρσον, Odyſſ. ε, 402. *innocuæ*, illæſæ; paſſive, ex poëtarum more. 302. 303. *dorſo iniquo*. Bene Serv. " dorſum eſt durior arena (θὶν), quæ remeantibus fluctibus plerumque denſatur et in modum ſaxi indu-

Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat:
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos et fluitantia tranſtra
Inpediunt, retrahitque pedem ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ, ſtravitque, Latinos,
Occiſo Therone, virum qui maxumus ultro
Ænean petit: huic gladio perque ærea ſuta,

304. *fatigant* pr. Hamb. Zulich. cum Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere: *Anceps ſuſtentata, diu fluctuſque fatigat.*——306. *remorumque et* Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Dorvill.——307. *pedes* ante Heinſ., quod tuetur Romanus; ſed meliores et ipſius et Pier. elegantius, *pedem*: nam alterum vulgus loquitur. *ſimul ora r.* Goth. tert.——308. *capit* Goth. ſec.——309. *in* abeſt binis Burm. *in littora* duo alii.——310. *invadit* quatuor Heinſ.——311. *ſtatuitque* L. Goth. pr.——313. *ſuta*, quod Rom. Me-

Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phœbe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,

314. *suadentem* sec. Rottend. *hausit* alter Hamburg.——315. *Lichan* bene Heinf. restituit e codd. ὁ Λίχας. Vulgo *Lycam*, corrupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro *et sectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid.——316. *satum* nonnulli vett. Pier.——317. *Cui licuit* vulgg., sed Romano præeunte. *Quoi* ed. pr. Burm. *Quod* Heinf. e suis et Pier. emendavit. Utrumque Servius scriptum reperit. *Quo* Gud. a m. pr., atque sic Markland. ad Stat. pag. 28 emendabat: *casus evadere ferri Quo licuit parvo?* Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem noverit. Tum *Cesea*, *Cisea*, *Scissea*, *Scisea*, *Cyssea*, corrupte. Est Κισσεύς.——318. *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinf. Alius Gyas inter Trojanos memoratus est lib. I, 222. 612 et al.——319. *Dejecit leto:* Jo. Schrader. conj. *telo*, ut alibi: XI, 665. Ge. I, 339. At *sterni leto* v. c. Sil. Ital. X, 33.

catenulis. v. Var. Lect. Suberat thoraci 314 *tunica squalens auro*, aurea. *Squalere* perperam a squamis ducitur; sed, ut *horrere*, de asperitate superficiei, cujus oppositum sit, *laevor* ac *nitor*, dixere poëtæ, sic *squalere* videtur traductum primum ad superficiem sordido ac squalido colore vel nitore impuro, lutulento aut pulverulento, inductam, qualis in piscium ac serpentum cute est, tum omnino de nitore quocunque, ut auri. Nam Accius in Pelopidis (apud Serv. h. l. et Macrob. VI, 7 f.) distinxit squalorem auri a squamis serpentis: *ejus Serpentis squamæ squalido auro et purpura Prætextæ*. Est adeo *squalere* doctius dictum h. l. quam splendere. cf. ad Georg. IV, 91. *haurit*. De voce sup. ad II. 600. *apertum:* si per thoracem adactum ferrum fuit, nudatum corpus esse non poterat: sed voc. ornat; dum vulnus infligitur, aperitur ea corporis pars. 315. 316. *Phœbo sacrum* quippe deo medico, cujus ope ex matris utero esset servatus. An verum sit, quod Servio tradente narrant alii, omnes secto matris ventre procreatos Phœbo fuisse sacros, dubito. 317. *Nec longe:* pro, nec multo post, adverbium loci pro temporis, antique. *Serv.*, ut alias, *nec mora*, hoc est statim, inde. Narratiunculas, quibus poëta nominum ac cædium factarum argumentum, per se molestum, Homeri exemplo

[redacted]

Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, uſque gravis cum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres;
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies; ſeptem numero, ſeptenaque tela

320. *Nil v.* ante Heinſ. *Non* Goth. ſec.——321. *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graves* ante Heinſ. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes uſque, g. c.* aut *uſque—dum* relinqui, et vſ. ſequ. legi debet *cum.*——322. *Pharo* ſapienter tuitus eſt poſt Ge. Fabricium Heinſius, ut ſit a Pharus: τῷ φάρῳ. *Pharo clamanti*; ſic Rom. et Oblongus Pierii, etſi is *Pharo* accipit ut *Plato*: item Medic. Gud. et alii vetuſtiores. Alii *Pharon*; utrumque Servius agnoſcit. *dum tractat* pr. Hamb. et Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro gloſſa irrepſerit,

[redacted]

Conjiciunt: partim galea clipeoque resultant
Inrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam,
Et jacit. Illa volans clipei transverberat æra
Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto

330. *Consiliunt* Rufin. de Schem. Lex. *Continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Dorvill.——331. *stridentia* Medic. a m. pr.——333. *Suffice tela mihi* et mox *Sparserit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm.——334. *steterant* èditum ante Pier. *steterint* Medic. a m. pr., tum *steteruntque* Goth. pr. et sec. cum Erf., sicque a nonnullis lectum Serviana docent. *quæ* abest a Franc. *in corpora* alter Hamb.——336. *eras* alter Hamb. et Parrhas. cum Goth. sec., ut inf. v. 477. *area* Mentel. pr. a m. pr.——337. *Μαίονος*. *Meonis* vett. edd. , *rupit* Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis.——339. *Substentat* alter Hamb. *Sustentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr.

337, tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. *nova gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδικὰ, *deliciæ*; *nova* bene Serv. quem primum tunc amare cœperat. *securus*, oblitus, in morte, nec memor amoris puerorum, qui tibi semper erat. Occurrit hoc ipsum in sensum, nec adeo diverse id poëta posuerat sup. lib. I, 350 *securus amorum germanæ*, non curans, non respiciens. Tamen Serv. Scalig. Burmann. omnes in diversa abeunt. 331. ea, quæ stringere poterant, corpus, *deflexit*, ut Juno lib. IX, 725. 726 in Turno: deorum apud Homerum exemplo Iliad. δ, 129 sqq. ε, 187 seq. 333. *Suggere tela mihi*; heroum Homericorum opes: hastarum copia in armario: vide omnino Iliad. ν, 260 sqq.; puta igitur hastas expugnis cum Achivis collectas et diligenter servatas Æneam secum attulisse. *non ullum dextera f.* Homerica gloriatio Polydamantis Iliad. ξ, 453 seq. 339—341. impetum et vim jactus, adeoque robur Æneæ, declarat poëtæ: hasta alia ab Ænea

Protinus haſta fugit, ſervatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit; ſed non et figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus haſta

340. *haſta ſubit* pr. Moret. et Sprot. a m. pr., præceſſerat id v. 338. ——341. *Dextraque per humeros* ſec. Rottend. *pudibunda* Hugen.——343. *ſed non effigere c.* multi codd. et edd., alii *affigere, afigere, effigere, effingere* apud Heinſ. et Burm.——344. *perſtringit* duo Burm.——345. *Viribus hic fidens* Ald. ſec, et edd. aliquot ante Pierium. *Hic viribus* Ald. pr., ut et Goth. pr. *Hic curribus* Rom. *Curribus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda jungere. At *fidens juventa, robore,* pro uſus, habens; jam alibi monitum, ἀλλὰ ἀπαιδευτὸς. Tandem *Lauſus* lectum ante Pierium. Sed *Clauſus* emendavit Naugerius et Pier. v. VII, 106. Videtur autem in Claudiæ gentis gratiam Clauſum hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapſus* duo Burm.——346. *Advolat* Oblongus Pierii, Hamb.

Sub mentum, graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,
Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,

Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopen*, legebatur; rescripsi *Dryopem* ex Δρύοψ. *Driopem*, *Dyopen*, erratum ap. Burm.——347. *presso* sphalma est ed. Burm.——349. *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert.——350. *Tris* vetustiores plerique. At Valer. Probus apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* positum monuit, idque a poëta auri datum. Sed istius hominis argutias plures passim vidimus.——351. *et patria, Ismara mittunt:* malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsium in votis habuisse; uti fuit *Ge.* II, 37. Sed potuit a poëta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; ut tot alia. *Ismarus* autem non modo urbs Ciconum, circa Maroneam, Odyss. ι, 40, sed et ipse mons apud Virgil. Ecl. VI, 30. *nutrit* Leid. et Goth. tert.——352. *Adcurrit* Heins. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *Occurrit*. Porro *Halæsus* h. l. exaratum in ed. Heins. et Burm., cum tamen sup. VII, 724 *Halesus* inductum esset. Sed et ea, quæ Heinsius h. l. super vocis origine disputat, scripturæ *Halæsus* adversantur. In Troade erat τὸ Ἀλήσιον πεδίον Strab. XIII, pag. 902 A.

Sabinos adduxerat. vid. VII, 106. *fidens primævo corpore*, juventa. cf. Var. Lect. 347. *hasta graviter pressa*, impressa, dum ille ἐπερείδει, ut Hom. Iliad. ε, 47 et alibi. 350. *Tres Threicios Boreæ de gente suprema.* Duplex suppetit interpretatio, utraque jam in Servianis proposita, nec definire licet, utra sit verior. *Boreæ gens suprema* potest esse extrema terra borealis, ut venerint illi ex Thraciæ partibus versus septentrionem ultimis. Potest tamen *Boreas* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreæ de gente suprema* h. ultima, antiquissima; ut *gens* pro genere sit. *Ismara* pro Ismaria. Mons et urbs Thraciæ Ismarus: cf. Var. Lect. Putandi autem sunt illi Trojanis se adjunxisse, seu tum cum Trojani istis littoribus adhærescebant lib. III, 13, seu in ipso bello Trojano societate armorum juncti. 352. *Halesus, Auruncæque manus* v. sup. VII, 723 sqq. *Messapus*, qui Etruscos ab Pelasgis oriundos ducebat: ibid. 691 sq.

354.

[redacted]

Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis et viribus æquis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; ſtant obnixi omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ

354. *Inſanis M.* Parrhaſ.——355. *limite* Zulich. *limina in ipſa* Gud. a m. pr.——356. *Magno æquore* ſuſpicatur Burm., quia mox ſequitur: *non mare*. Atqui ſequitur quoque *non nubila*. Vix putes ſerio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempeſtuoſum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum ſenſum dici non dubito: *Magnum mare*, vix puto: ſed ſic dicitur pro vaſto mari.——357. *animis et viribus æquis*. Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *æquore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *æqui*. Sed docte mox docet, utrumque quidem recte dici, ſed Virgilio placuiſſe alterum *viribus æquis*, multis in locis, v. c. inf. 431.——358. *Nunc* in edd. ant., ſicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr., idque Heinſ. arripuit, paullo cupidius.——359. *obnixi* et olim editum inde ab Aldd. (donec ed. Commelin. e Palat. *obnixa* intulit) et reductum ab Heinſio tamquam elegan- [redacted]

Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci;
Aſpera quis natura loci dimittere quando
Suaſit equos; unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, ſocii? per vos et fortia facta,

361. *hærent* Dorvill. a m. pr.——363. *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius repoſuit. Addit Burm. Aldinam, perperam puto; nam omnes Aldd. tuentur quod vulgo habent codd. cum Rom. *intulerat*; tum *deruta* Sprot.——364. *Arcades* ed. pr. et N. Heinſii, operarum haud dubie vitio.——365. *ſequenti* Vratiſl.——366. *quos* Gud. *demittere* aliquot Picr. et Burm., perperam; eſt enim *dimittere* voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Cæſ. 60. *quondam* Parrhaſ.——367. *quod reſtat rebus e.* duo Hamb.——368. *v. extendit* Parrhaſ.——369. *Quos f.* Gud. a m. pr.

Antias Annal. IV *Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir* ap. Macrob. VI, 3. Alia laudant Guell. Cerda, al., in pr. Stat. Theb. VIII, 398. 399.

362. Arcades, equites ex Pallanteo ducti et a Pallante præmiſſi (v. ſup. 238. 239), alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat, ut poëta commemoraret, quomodo Tiberim trajeciſſent) et duce Pallante pugnabat ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aſpero ſolo conſiſtere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedeſtri pugnæ parum aſſueti eſſent, loco cedebant; cum ecce Pallas eos increpat. Cur Arcades equites tantum adducti fuerint, ſupra diſputatum eſt ad lib. VIII, 518. 519. *rotantia* ſe, ut Ge. I, 163 *volventia* et tot alia in Marone. 365. *Latio*, Latinis et Rutulis. 366. *quis* paullo durius pro iis; quandoquidem natura loci aſpera et impedita adduxerat eos, ut equis deſcenderent. 367. *rebus egenis*, dubiis, egentibus conſilii, ut inopia abſolute pro inopia conſilii. Sic quoque ſup. VI, 91, et Homeri ἀμηχανίη, aliorum autem ἀπορία. 368. Comparant Iliad. μ, 267. 268. δ, 232. 240.

369. Oratio Pallantis plena fiduciæ et indignationis, ſed qualis juvenem, qui nondum propriam laudem habebat, decere poterat. *devicta bella* nove dixit: ut pugnata bella, de-

pugnata.

Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hoſtis
Eſt via. Qua globus ille virum denſiſſimus urguet:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urguemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manuſque.
Ecce, maris magna claudit nos objice pontus:
Deeſt jam terra fugæ. Pelagus Trojamne petemus?

370. Forte *Et ducis*. Nam eſt: *Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.* ——371. *laudis* edd. aliquot ap. Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert.—— 372. *rupienda* pr. Hamb., ſed *ferro rumpitur* via. conf. Burm.——373. *Quo gl.* Rom.——374. *p. arma* pr. Hamb., an *alma*, inquit Burm. *repoſcat* Parrhaſ.——376. *nobiſque* Montalb. *in nobis* duo Burm. *nobis totidem* Dorvill.——377. *magna obice* ſeu *objice* recepit ſecundum Pierium Heinſius

[redacted]

Hæc ait, et medius denſos prorumpit in hoſtis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: nunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium qua ſpina dabat: haſtamque receptat
Oſſibus hærentem. Quem non ſuper occupat Hiſbo,
Ille quidem hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis,
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.

379. *proruſit* Parrhaſ.——380. *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *adv:ctus* Parrhaſ.——381. *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heinſ. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Berſman., unde revocavit Cuningh. *cum* Rom.——383. *qua ſ. dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhaſ. ac Goth. ſec., idque recte recepit Cuningham., idque ipſe nunc ſequor: poſtulat enim id conſequutio temporum, quam poëta amat. Vulgo *dedit* editur. *hoſtemque retemptat* Dorvill., ineptiſſimus codex, a m. pr. eſt ἀνσπασατ' ἔγχος.——384. *Quem deſuper* Dorvill. et Goth. ſec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hiſbo* e libb. reſinxit Heinſ. pro vulgari *Hiſbon*. Corrupte alii: *Hyſbon*, *Hiſpon*, *Iſbon*, *Iſton*, *Hiſmon*, *Uſbon*.——386. *Marte* Goth. tert.——387. *in deſt* Ven.——388. *Hinc Helenum* vett. edd., etiam Ald. pr. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* eſt ſcriptum, defendit Pier. et Heinſ., ediderıntque hoc Egnatius et Nauger. Niſi verum eſt *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum*, *Steneum*, *Steium*, *Stimum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrhaſ. *Rhæthi*, *Rebeti*, *Reti*, *Rethi*, *Hræti*, vitioſe al.——389. *Anthemolum*,

ris, quomodo Burm. hic hærere potuerit, cum Cerda. 382. 383. verbo: qua parte ſpina per medium dorſi inter utramque coſtam procedit. 384. *ſuper* aut eſt, ſuper hoc, dum in eo eſt occupatus, aut deſuper, ut eſt 490 *Quem Turnus ſuper adſiſtens*. cf. 540. 541. Pallanti inclinanti ſe ad recipiendam haſtam vulnus deſuper inferre volebat Hiſbo: ſed id antevertit Pallas. 388. 389. Præclara hic Servii nota eſt, qui

[redacted]

Vos etiam gemini, Rutulis cecidiſtis in arvis;
Daucia, Laride Thymberque; ſimillima proles;
Indiſcreta ſuis gratuſque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abſtulit enſis;
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit;
Semanimeſque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcenſos monitu, et præclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hoſtes.

themolum, *Achemolum*, *Anchelamum*, *Archemodum*, *Ancelomum*, *Arthemolum*, *Anſtemolum*, aberratt. *Archemorum* quædam edd., ut ap. Juvenal. VII, 234 legitur, qui h. l. reſpexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* ſec. Moret. ——390. *in agris* Gud. et tert. Rottend. cum tribus al. *armis* Leid., aberrationes perpetuæ. ——391. *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Daucia* Julius Sab. *Daunia* Menag. pro div. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. ſec., quod probat Heinſ. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis eſſe aut fingi potuerit, cui duo filii eſſent, Larides et Thymber, *Daucia proles*. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridæ* Men- [redacted]

[redacted]

Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. Hoç ſpatium, tantumque moræ fuit Ilo;
Ilo namque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit ſemanimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis æſtate coortis,
Diſperſa inmittit ſilvis incendia paſtor;

399. *propter* in fine tert. Rottend., ut ſit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ovid. Met. V, 159.——400. *Ille* Parrhaſ.——401. *derexerat* Rom. et Medic., ut alibi.——402. *Teucra* Dorvill. *Teucrum* Goth. tert. Nec vero *Teuthra* cum Servio a *Teuthras, æ*, eſt repetendum, ſed a *Teuthras, antis*, unde Teuthra, ut Τεύθραν et Τεύθρα.——403. *Tyrin* Rom., ex Τύριν.——405. *optatu* vett. edd. ante Pier. cum Ald. pr. et codd. nonnulli apud Heinſ. et Burm. et duo Goth., perperam; non enim *æſtas* optatur, ſed in æſtate *venti aura*. Itaque recte vetuſtiores, quod editum a Naugerio, *optato*, h. ex voto, ut bene Servius explicat; ſed male interpungitur in Heinſ. et Burm. *optato, ventis*. Porro ſec. Rottend. *optatu*.——406. *Diſperſum* Parrh.

Cerdam et Burm. Quanto ſimplicius Homerus Iliad. ι, 81. 82.

399 ſq. Pallas Rhœteum, *præterfugientem* bigis, ne a Teuthrante et Tyre fratribus interimeretur, haſta trajicit. Ita Ilus mortem effugit, quem Pallas hoc telo petierat. 404. Sic et inf. v. 731. Quod *Rutulorum arva* pro ſolo poſuit, ornatus cauſſa fecit. 405 ſqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Iliad. λ, 155—157, forte quoque υ, 490 ſqq. Supra ſimilem locum vidimus lib. II, 304, et Ge. II, 303 ſq., in quibus vel incauto vel ignaro paſtore incendium exoritur. Hoc autem loco paſtor volens lubenſque ſilvam incendit et flamma lætatur: quod aut ſtultum aut facinoroſum hominem prodit; et quorſum omnino hoc pertinet, ut quis in media æſtate incendat ſilvas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poëtæ excidere potuerit non video. Verum nec poëtæ culpa ea eſt, ſed interpretum, qui ſilvam non meminere eſſe h. l. ſtipulas agri demeſſi, quas paſtor ſeu omnino agreſtis ad ſolum recreandum incendit. Sic *ſilvam* dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76. et de herbis lib. I, 152, et hoc ſenſu expreſſit locum Lucan. IX, 182 ſqq. 406. *diſperſa* epitheton ab eo, quod ſequitur, ſumtum: quod ſe diſpergit incendium:

Conreptis ſubito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantis:
Non aliter ſocium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua conligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in jugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſperſit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſilvis genitor celarat Haleſum;

409. *diſpectat* Leid.——410. *virtus ſocium* Oblong. Pier.——411. *Pallas* omnes fere vetuſtiores Heinſii. cf. inf. 152 lib. XI. *Aleſus*, *Alaeſus*, *Haleſus* etiam h. l. vid. ſup. ad v. 352.——413. Λάδωνα Φέρητα, Δημοδόκοντι. *Laudona* et mox *Fereta*, *Phareta*, *Pharetra*, *Pherea*, *freta*, *fretam*, *Pheretra*, librariorum aberratt., et *Dedemocum*, *Dedemocum*, *Demodum*.——414. *diripit* deteriores.——416. *diſperſit* e melioribus Pier. et ſuis Heinſius,

[redacted]

Ut ſenior leto canentia lumina ſolvit:
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Evandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi.
Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem

418. *Ut genitor* ſec. Rottend. ex gloſſa. *leto canenti* Rom.——420. *peratus* alter Hamb.——421. *Tybre, Tibre, Timbre, Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot.——422. *Fortuna atque via* Franc. *Fortunamque* Exc. Burm. *diri* Mentel. pr.——423. *habebat* Medic. a m. pr.——424. In *texit* hærere potuiſſe Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* eſſe? Haleſus clipeum prætendebat amico Imaoni, ſicque ſuum pectus aperiebat. At Serv. a *texo*, ut ſit ſpoliat, detexit. Sententia eſſet ſimilis Iliad. δ, 468. Tum *Hymeona* Medic. et al., unde Heinſ. conj. *Hymæona*, et aliæ iterum aberratt. librariorum *Imæona, Imeona, Himaona, Himagona, Imabora.* Rom. *Himaonia.*——425. *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* ſec. Moret. *juveni dat* alter Hamb. *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert., non indocte, ut alibi.——426. *tanta* exquiſitius quam *tanti*.——427. *ſunt agmine* Franc., ſed *ſinit* ſcil. eſſe p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid.

curſ. ad v. 732. Similis locus Iliad. β, 830—834. 418. *lumina canentia* audacter pro ſenilibus, ſeu ſenis canentis; canent enim ſupercilia, tempora, ipſæ genæ. 419. In altero juris, in altero ſacrorum vocabulo uſum poëtam obſervat Servius: *Manus*, inquit, *injectio, quotiens nulla judicis auctoritate exſpectata rem nobis debitam vindicamus*. Agnoſcas facile verba juris. Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus ſacrati dicuntur quibus moriendum eſt. cf. Macrob. III, 7; unde etiam in evocandorum deorum formula devoventur hoſtium capita: vid. ibid. III, 9. *tela Evandri*, Pallantis haſta, quia a patre acceptam attulerat. 424. Haleſus, clipeum prætendens amico Imaoni, ſuum ipſius pectus nudat, ut Pallantis haſtæ pateret.

426. *Lauſus*, Mezentii f. (VII, 649), nunc prodit; amabilis et Pallanti haud prorſus diſſimilis juvenis; is *non ſinit agmina eſſe perterrita* morte Haleſi. *pars ingens belli*, h. pugnan-

[redacted]

Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus æquis.
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urguet,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas,
Egregii formæ; sed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
   Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnæ; 441

[redacted]

[redacted]

Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait; et ſocii ceſſerunt æquore juſſo. 444
At, Rutulum abſceſſu, juvenis tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,

conj. Animadverſſ. crit. p. 36. *deſiſtere pugna* Rom. et alii, quod vulgare eſſet: cum ſecundo caſu doctius dictum, ut tot alia: *deſinere irarum* etc.——442. *ferar* tentet aliquis: ſicque Bigot. et Goth. tert., prave: alterum enim eruditius, ut infinitis aliis in locis quæ in communi oratione futura erant, in præſentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr.——443. *pater ſp.* Parrhaſ.——444. *juſſi* olim edd. ante Pier., in his Ald. pr., ut vulgaris oratio ferebat: *ceſſerunt juſſi*, ut inf. XII, 696 *Diſceſſere omnes medii ſpatiumque dedere.* Sed hoc ipſum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *æquore juſſo*, quo ipſi cedere juſſi fuerant: Hoc a Naugerio editum, et ex eo in aliis, habet Pierii Medic. aliique Heinſ. cum Goth. pr.; et hanc lectionem Servius interpretatur et Macrob. VI, 6, ſed, quod mireris in Grammatico, tamquam inſolentiorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium X, 447, ubi *ordine juſſo.* Ex Julio Sabino patet fuiſſe olim qui legerent *juſſu.*——445. *Et* Dorvill. *At juvenis Rutulum acceſſu* Goth. tert. *tam juſſa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipſa* idem alter Menag. *ea juſſa* Parrhaſ. Hæſerunt omnes in *tum*, quod paullo aſperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Serv. interpretatur. Aut junges: *At tum juvenis*, aut ſupplebis: *cum Rutulorum abſceſſu, tum juſſa miratus.* Variavit ſcilicet orationem pro vulgari: partim Rutulorum diſceſſum, partim cauſſam diſceſſus, jubente Turno, miratus. *dicta ſuperba* Oblongus Pierii et pr. Hamb.——446. *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm., ac bini Goth.——449. *lætabor* Bigot.

dum mentio facta: ſed v. inf. XII, 139 ſq. 443. cf. II, 538. 539 et Serv. 444. *ceſſerunt æquore juſſo:* doctius dictum, quam *juſſi ipſi:* campo, quo ipſi juſſi erant cedere, vid. Var. Lect. 445 ſqq. Pallantis perſonam egregie tuitus eſt poëta; immota juveni mens in tanto diſcrimine etc. 447. *omnia* dixit pro, totum Turnum. 449. 450. ornatius quam Homericum Iliad. χ, 253 ἕλοιμί κεν ἤ κεν ἁλοίην (h. ἁλώην). Sententiam alibi aliter variavit Homerus: Loca Cerda collegit. Macrobius lib. VI, 1, p. 579 ed. Liſp. ex Attii Armorum

[redacted]

Aut leto insigni. Sorti pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes adparat ire
Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in prœlia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum

450. *est* in fine abest tribus Burm.——451. *Fatus.* Alias adjicit, *hæc fatus.* Jo. Schrader. conj. *Fatis.* *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec.——453. *Dissiluit* aliquot Burm. *Subsiluit* Exc. ejusdem.——454. *Itque* Goth. sec.——455. *meditantem in prælia:* ita Heins. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol., cum vulgo *in* abesset: *meditantem prælia taurum.* At alterum illud Heinsius illustrat partim Silii imitatione VII, 439 partim similibus, quæ affert, nonnullis tamen aliquantum diversis. Conveniunt: *proludere in pugnam, audere in prælia* sup. lib. II, 347. *irasci in cornua* Ge. III, 232, et inf. XII, 104 *proludere ad pug-*

[redacted]

Viribus inparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimaſque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat ſua cuique dies; breve et inreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ: ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis

462. *Cernant*, ſc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo ſuavius altero. *cruento* Goth. tert.——464. *Audit* Rom.——465. *effundit* plerique Pier. et Heinſ., et ipſe Medic. ac Rom. Totum hemiſtichium ab aliena manu veniſſe arbitror; cum et otioſum ſit et vero etiam moleſtum: qui deus corde premit gemitum, ut idem ille lacrimas fundat, abſurdum eſt, ſi quid video.——466. *Cum G.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm.——467. *irremeabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. In voc. *Stat* argutantur veteres grammatici apud Macrob. I, 16 extr., quaſi dictum ſit ad modum *τοῦ μηνὸς ἱσταμένου: extremum diem ſtare dicens, quaſi ad quem per omnes ſtatur—intelligens illud ſtare dici, ad quod acceditur.* Niſi ſanam jam mentem attuleris ad Grammaticos, raro ex illis ſapies.——468. *fatis* Goth. tert. cf. ſup. ad lib. VI, 707.

veniſſe Turnum videt, prævertere et occupare decrevit Pallas, ſi qua ratione fortuna adjuvet ſe: pro *ſe* dixit *auſum imparibus viribus.*

460. De hoc ſup. VIII, 362. 363. 462. 463. Ornate. *Cernat Turnus* ſe ſpoliari et ferat, ſuſtineat, videre me victorem. 465 ſqq. Variavit et ornavit Maro ea, quæ in Sarpedonis morte Homerus præclare memoraverat Iliad. π, 431—462, et in Hectore Iliad. χ, 168 ſqq. Alios imitatores paſſim Maro habuit. Unum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 ſqq. 467. *Stat*, eſt, *ſua cuique dies*, τὸ μόρσιμον ἦμαρ apud Homerum. Sententia autem verſſ. 467. 468. 469 ex Homero inhærere debuit poëtæ animo Odyſſ. τ, 328—334, ſed multo ſuavius ea reddita verbis numeriſque. *irreparabile* h. l. quod renovari, iterari, nequit. 469 ſqq. Color ex Hom. in ſententiis paullo diverſis

[redacted]

Tot gnati cecidere deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,

470. *Hoc g.* Goth. sec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb., al. *nati.*——471. *Et jam* Heins. invexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et similibus codicum vix ulla esse potest auctoritas: et multo magis consentaneum argumentationi: *Etiam Turnum.* Intercessit quoque spatium aliquod inter Turni necem et præsens tempus. Servius: multi, ait, *Etiam* legunt, ut sit *ecce.* Scripserat Servius: *En jam.*——472. *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte; sed codd. consensus tuetur alterum.——473. *torsit in arvis* Ed. Ven. Burm. Noluit poëta: *reicit ab arvis.*——474. *immittit* Oudart.——475. *diripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heins., qui illustrat *deripere.* De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poëta; ensis nondum poterat esse usus, expectandum enim, ut alter hastam emitteret, donec propius accedere et cominus pugnare possent.——476. Variant codd. et edd. inter [redacted]

Incidit, atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot æris,

Haſta incidit ea parte, *qua tegmina ſumma ſurgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris prætenditur, in ſumma clipei parte: *ἄντυγ' ὑπὸ πρώτην, ᾗ λεπτότατος θέι χαλκός*, ut Iliad. *υ*, 275; atque eo trajecto *(viam clipei molita per oras)*, etiam Turni humerum ſtringit: *ἀκρότατον—ἐπέγραψε χρόα φωτός* Iliad. δ, 139; quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *haſta ſubit per oras imas clipei* Lucagi ſtantis in curru, *tum* (h. ora clipei trajecta) haſta *perforat inguen lævum*, imam ventris partem in ſiniſtro latere. add inf. XII, 924. 925. Etiam Hector ſaxo ab Ajace percuſſus narratur haud abſimilem in modum Iliad. ξ, 442 Ajax arrepto ſaxo, *Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντυγος ἀγχόθι δειρῆς*. Porro *qua ſurgunt* Erf. In fine vſ. *tegmina prima* Rom., ſolita varietate.—— 477. *clipei eſt* Medic.——478. *Partem etiam* Goth. ſec., memorabilis lectio, niſi in codice tam recenti et nitide ſed inſcite ſcripto caſui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *deſtrinxit* Bigot. ſec. Moret., et *detrinxit* Goth. tert. Heinſius nec ipſe habebat quomodo expediret *τὸ ſtrinxit de*, et conj. *ſtrinxit ſe*, at mox *ſtringit* abſolute pro ſe ſtringit, ſtringitur, dictum accipit; non video quo ſenſu. Non veniebat in mentem viris doctis eſſe hoc græcum: *τοῦ σώματος ἐπέξυσεν, ἐπέγραψε*, ſc. *μέρος τι*; ſic *ſtrinxit de corpore* ſc. partem. *ſtringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven.——479. *robus* Goth. tert. Eſt Homericum *ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέϊ χαλκῷ*.——481, *nunc mage* duo vel tres Burm. *non m.* Reg. *nunc magis eſt* alii apud Servium. At Medic. cum Moret. tert. *ſi mage ſit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* active, ut Ge. I, 93 *p. frigus*. Tandem *p. ferrum* ſec. Moret. et Franc.——482. *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier.

nam haſta mox per clipei oram venire narratur: itaque *tegmina humerorum* ad ipſum illum clipeum referemus: haſta volans deſuper per ſummam clipei oram incidit et penetrat, donec corpus Turni ſtringat. Bis igitur idem dixit: *tegmen ſummum humerorum* et *oras clipei*; et qua ſuperior clipei pars attollitur, eminet ante humerum, dicta illa eſt *ſurgere*. Tenendum autem animo, *ἄντυγα* clipei tenuiorem eſſe umbone, faciliuſque perforari poſſe. vid. V. L. 478. *ſtrinxit de corpore*: græcum *ἐπέγραψε τοῦ σώματος* ſc. *μέρος τι*. v. Var. Lect. 481. Color orationis ex Iliad. λ, 384. 391. 392. 483. Variavit

Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuſpis tranſverberat ictu,
Loricæque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum:
Una eademque via ſanguis animuſque ſequuntur.
Conruit in volnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:

483. *Quom* codd. Pier. *Quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., uti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8, et recepit Cuningham. *oberat totiens* Parrhaſ.——484. *cuſpis medium* alii; et ſic vulgo editum ante Heinſ.——485. *pectus ingens* Pallantis tamquam fortis et magnanimi juvenis. Male argutatur Servius et alii, *ut cuſpis ingens* jungatur. *tranſforat* Goth. tert.——486. *de pectore* Rom. et Goth. ſec. *de corpore* Gud. 6prot. Parrhaſ., nec diſplicebat Heinſio, quoniam *volnus* ſtatim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert.——487. *Sanguiſque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed jam Fabric. Pier. monuerant, præſtantiores codd. copulam non agnoſcere; quæ indoctorum hominum metro male caventium emblema eſt.——488. *Concidit* Oblong. *inſuper* Dorvill.——489. *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* conj. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. [redacted]

Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior. Haud illi stabunt Æneïa parvo
Hospitia. Et lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpressumque nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti:

491. *memores inquit* pr. Hamb.——492. Aut sic ut nunc sit, aut: *Evandro qualem m.* distingui posse, Servius putabat.——493. *Si quid* vel *Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honos rutuli* Goth. pr., nec tanti est, ut conjicias *honos*, *Rutuli*. *est* itidem duo omittunt.——494. *constant Æ*. Sprot.——496. *Exanimem*, præter unum Gud., omnes Heins. et Pier., at *Exanimum* olim editum. Contrarium sup. IX, 451 vidimus. *Exanimum* tamen præferam in poëta, et retraxit illud Cuningham.

brata, ut insultet cæso victor: hoc loco tamen hactenus temperata et mitigata, quod Turnus corpus humandum concedit Arcadibus; at *super adsistens* est simpl. adstans, ipse stans, alteri jacenti; nec nisi infra vs. 495 *lævo pressit pede*, λὰξ προσβὰς, λὰξ ἐν στήθεσι βαίνων, qui est spoliantium corpus mos, ut arma exuant; etsi h. l. unum tantum memoratur hoc, ut balteum exueret. 492. *Qualem meruit*, s. qualem Evander meruit ut sibi remitterem filium, s. qualem Pallas meruit ut se remitterem h. ut dignus erat audax adolescens; pro vulgari dictum est: remitto Pallantem, qualis, quomodo, meruit remitti: οἷος pro ὡς: scilicet, sic, ut corpus humi mandandum concedatur. Prius sequuntur fere Intpp., idque ex sqq. adstruunt. Cum irrisione dictum putant: Sic par erat te ex pugna dimitti. Quod mihi quidem minus probandum videtur.

497. 498. Brevitatis et varietatis, adeoque et suavitatis, studio, structuram orationis, quam orsus erat, poëta deserit, et a quarto ad primum casum transit. Erat enim *impressa manus juvenum*, exsculptum balteo *nefas Danaidum*, nocte nuptiali suos sponsos interimentium. Nec alio modo sup. V, 536 *Cratera impressum signis*, cui signa impressa erant, etsi exsculpta, dixit. Burmannus comparat versus extr. lib. VIII. Idem Danaidum argumentum in clipeo copiosius exsculpsit Statius Theb. IV,

Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro ;
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetque potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
Intactum Pallanta, et cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrimiſque
Inpoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti !
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem auſert :
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos !

499. *Quæ bonus Eurytion* vett. edd., etiam codd. pars. Sed, quod Heinſ. et ante eum Commelin. e Palat. repoſuit, præſtantiores ejus et Pier. codd. habent. Monſtra corruptelæ ex aliis libris v. ap. Burm. ; adde *domus Eurytion* ex Goth.——501. *fortis* edd. vulgg. aliquot, ſed cum *fato* omnino *ſors* melius jungitur.——502. *Nec ſervare m.* Diu hæſi in hoc *Nec*, quod prorſus incommodum eſſe videbam. Mox vidi nil eſſe aliud quam vitium edd. Burmann. Nam omnes, quos evolvi, ſcripti et editi *Et ſ.* habent :

Nec jam fama mali tanti, fed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit, inferias quos inmolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.

510. *sed c. alter* sec. Hamb.——511. *discrimine vitæ* Bigot. et Goth. tert., quod et ipsum bonum et alias frequentatum.——512. *versis tempus* Gud. *succedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt., ut sup. 439.——514. *limen* Vratisl. *te cæde s. Turne nova* Bigot. et Goth. tert.——516. *Omina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinsius recepit. Vulgg. partim cum Ald. pr. *primus*, partim cum Ald. tert. et Rom. *primum*.——517. *Tunc* in capite versus: vox hæc videtur metrum versus fulcrum esse, nec quicquam aliud. Apud Servium est: Quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. Observavi tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce *tunc* et *tum* uti: sic sup. v. 445 *At R. a. juvenis tum;* inf. 533 *jam tum Pallante peremto*, pro, jam tum cum Pallantem peremit; et eodem modo Homerus τότε interserit. Respicit autem poëta sup. lib. VIII, 102. 175 sqq.——518. *hinc j.* Ven.——519. *inferias quis* sec. Rottend.——520. *perfundant* Medic.

Ita poëtæ assuefaciunt animos nostros, quæ in utramque partem disputari possint, videre et reputare.

510. Pugnabat Æneas in altero agmine 310—361. *tenui discrimine leti*, modico mortis interstitio Serv. *letum* pro exitio, strage copiarum. 513. *latum limitem agit.* Elegans translatio a vacuo spatio ad viam et actum inter duo agros relicto petita: conf. sup. IX, 323. A Marone mutuatus est Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere. v. Gronov. ad Tacit. German. 29. 516. *mensæ quas.* Respicit sup. lib. VIII, 102. 175 sq.

518. *Ufens*; is scilicet, de quo sup. VII, 745. VIII, 6. Alias de hominibus e Volscorum gente Ufentis fluvii accolis accipi poterat: ut *Sulmo* de Pelignorum oppido; sed et supra Sulmonem hominem vidimus lib. IX, 412. 520. *captivoque*

Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam :
Ille aſtu ſubit ; at tremebunda ſupervolat haſta ;
Et genua ampleɑtens effatur talia ſupplex :
Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique.
Eſt domus alta ; jacent penitus defoſſa talenta 526
Cælati argenti ; ſunt auri pondera facti

521. *procul Mago* Parrhaſ. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infeſtam* Macrob. V Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. ſec. Parrhaſ. *immenſam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinſ. recte tuitus eſt (cf. ſup. ad lib. V, 520) et ſententiæ et præſtantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. ſec., nam a prima erat *contenderet :* unde vulgaris lectio orta : *cum tenderet.* Mentel. a m. pr. *cum tenderat.* At in Rom. *contorſerat.*——522. *baſtu* Goth. pr. *baſtam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. ſec. *aſtu evadit* ſec. Rottend., quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic., at ab altera manu *at :* ſic et Gud. aliique, unde Heinſ. recepit. *tremibunda* vett. codd., ut Medic. Rom.——523. *En g. a.* Medic. *aſfatur* alter Hamb. et Zulich.——524. *et ſpes* vulgg. *per ſpes* Heinſ. emendavit, tamquam efficacius (et ex more : cf. ſup. ad III, 599. 600) dictum, ex Leid. Moret. ſec. Macrob. et Donato ad Terent., ut ſupra

[redacted]

Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli conmercia Turnus
Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,

528. *mali* pro *mihi* Franc. *Teucrum*. *Graium* pr. Hamb. pro var. lect. ——529. *aut a.* probe e Medic. et aliis restituit Heins. Vulgo: *haud. tantum* sec. Rottend.——530. *cui contra* Dorvill. Goth. pr.——531. *Auri atque argenti* Goth. sec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo apud Macrob. V, 10. cf. sup. ad IX, 265.——532. *Gratis* alter Menag.——533. *illa p.* Medic.——534. *Hoc patris manes hoc ipsum s. Iul.* pro var. lect. Cod. Kœler. In *sentit* nulla varietas.——536. *applicat* Rom. et Medic., omnesque vetustiores. Vulgg. *abdidit*, quod sup. legebatur in simili versu 553 lib. II. Variare autem poëta solet vel verbo: v. sup. ad IX, 814.——537. *Æmonides* ante Heins., uti libb. pars: item *Emonides*, *Emenides*.——538. *cui sacro* Rom. *redimibant*, *redimebat*, *redundabat* erratum ap. Burm. *redimcibant* alii ap. Pier.

Duxit hæc ex alio loco simili Iliad. ζ, 46 sqq. adde Iliad. κ, 378 sqq. *dabit* pro faciet, ut et alibi, et δοῦναι. Male vero poëtam ad grammaticam subtilitatem revocant Intpp. post Servium, ut tria genera auri, argenti ærisque: *signatum* (in numis), *factum* (in vasis et signis), *infectumque* (rude, grave, in massis) exprimere debuerit. *Argentum cælatum* est in vasis, opere ectypo ornatis, ut *aurum factum* quoque; et *talenta* simpliciter pro ponderibus dixit. 531. Sententiam versus ornavit Claudian. de B. Getic. 604—615.

532. 533. Ornavit Homerica l. c. Iliad. φ, 99 sqq., et in v. 534. 535 ibid. 115 sqq. *parce gnatis tuis* pro serva, ut apud Lucilium et Ennium invenitur: Serv., quem cf. *belli commercia* redemtionem captivorum. 534. Eandem Anchisæ Manium et Iuli sententiam esse aio. Respicit ad preces v. 524. 525.

541. in-

[redacted]

Totus conlucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, labsumque superstans
Inmolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Instaurant acies Volcani stirpe creatus
Cæculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
Et totum clipei ferro dejecerat orbem;

539. *insignibus albis*. Sic apud Serv. Probus legendum dicebat: " ut albas " vestes accipiamus, quæ sacerdotibus congruæ sunt." Nec tamen video, quomodo *insignia* de veste possint accipi. Nisi forte voluit, certe debuit, *insignia alba*, de infula et vittis intelligi, et *veste alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo post v. 550 in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. τὸ *ins. armis* et vetus Grammaticus Asper apud Servium: et *arma lecta* v. 541, nec extat *albis* nisi pro var. lect. in pr. Hamb. Ald. pr. et inde profectis. Nam Nauger. *armis* reposuit.—— 540. *congressu* ed. Mediol. *ait* ed. pr. Burm. *campum* ejusd. Exc. *lassum* pr. Hamb. *lapsu* Lutat. ad Stat. VII Theb. 710.——541. *Cerestus* aliquot edd., etiam Heins. *Segestus* Mentel. pr. conf. Serv.——542.

[redacted]

Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus impedit haſta.

547. *illi* Rom. *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda et Catrœus ſequuntur: prava enim interpunctione eo devenerant, ut ad Umbronem referrent; eum autem incantationis peritum prodiderat poëta ſup. VII, 750 ſqq. Sed agit nunc de Auxure, homine ſuperbo, qui inſolentius increpuerat Æneam, ut ſolent veteres heroës in primo congreſſu pugnæ. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. Nihil notius. cf. Hemſterh. ad Lucian. T. I, p. 59. *aliquod magnum* malebat Heinſ. *Dictum erat illi aliquid* emendaverat Waddel. pag. 36 Animadv. crit., infelicis ingenii criticus. Totus verſus aberat Goth. tert. Porro, pro *verbo*, *bello* Rom.—548. *animam* tres ap. Burm. *cælumque animo* Ven. a m. pr., quod ornari poſſet verbis; ad vocem *fortaſſe*, quoties ad eam redeo, ſemper offendo.—549. *et multos* Goth. ſec. *permiſerat* Ven.—550. *Traquitus*, *Tarquinus*, ap. Burm.—551. *Faulo* Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam deus, *Silvicola Faunus* vix eſſe poteſt. Vocem e Nævio de b. Pun. I et Accio adoptatam eſſe ap. Macrob. VI, 5 traditum. Ita vero humani quid paſſus eſt poëta, dum ſubjicit v. 558 *patrio ſepulcbro*. Videtur hoc ſenſiſſe Jul. Sab., qui legit *Dauno*, ſed ſic *Silvicolæ* parum accommodatum. 552. *ſeſe tulit* Heinſ. conj.—553. *Lorica* Ven., tum *impedit* Burm.; an *impetit?* Laboravit igitur et ipſe in h. l. vid. Not.

ta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Cæculum et Umbronem fuiſſe cæſum: pergit ad Anxurem, ſed variata oratione, ut eum jam ante cæſum dicat, et narrationem de eo ſubjungat, nam *dejecerat* ſc. *Dardanides*, Æneas. *Dixerat ille* ſc. Anxur. 548. *cœloque animum fortaſſe ferebat*. Singulare dictum hoc. *Ferre cœlo*, pro ad cælum efferre, alias jam vidimus poëtæ frequentatum de ſuperbia et arrogantia: Et fortaſſe ille arrogantiorem ſe geſſerat; dum de Ænea victoriam et longam vitam ſibi promiſerat. Adumbravit h. l. Silius lib. V, 403 ſqq. et ibid. 411, ut mox noſter 550.

550. *exſultans* ſimpl. proſiliens, prodiens. 552. 553. *Ille*, Æneas (non Tarquitus), *haſta reducta*, quam reduxerat (conf. ſup. ad IX, 423) adeoque magna cum vi immiſerat, *impedit loricam clipeique onus*, transfigit Tarquiti clipeum et loricam, ſic ut infixa haſta hæreret

[redacted]

Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antæum et Lucam, prima agmina Turni,

554. *Tunc* Goth. tert. *Cum* pr. *et plura parantis Hiſcere* Parrhaſ.——555. *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. At *tepentem* jam antea lectum in Commelin. Heinſ. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *jacentem* tert. Moret.; Heinſ. conj. *truncumque repentem*, nimis erudite!——556. *Pervolvens* aliquot Burm.——557. *nunc: non* pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier. *Nam te* Sprot. *te* multis abeſt.——558. *humo* Medic. a m. ſec. et Dorvill. *patrioque* nonnulli. *onerabat* duo Burm. *oneravit* Gud. *ornabit* Hugen. a m. ſec. *honorabit* Dorvill., et *honerabit* emendaverat Acidalius ap. Heinſ. Scilicet recordandum eſt, *ſepulcrum* h. l. eſſe tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi*, cum ſub eo conditus jacet; pro *membra*,

[redacted]

Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis:

dic. Eſſet adeo Ἄνθιον; ſed nunc Ἀντεῖος eſt. *Lucam* bene Heinſ. ſecundum Pierium e libris: melius *Lucan* Gud. Vulgo *Lycam*: ſic primam corripi probabile fieret. *Lyncam* Oblong. Alii aberrant: *Licam*, *Lican*, *Licnam*. *pr. a Turnum* aliquot edd. ante Pier.——562. *Proſequitur* aliquot Burm. *Numan* Medic. Diverſus is ab eo, qui ſup. IX, 454 memoratus. *flavumque* uterque Hamb. *Camentem*, *Careſtem*, aberratt.——563. *Vulſcente*, *Vulcente*, *Volſente*, *Volcente*. conf. ſup. ad IX, 370. *dit. agris* Bigót. conf. ſup. ad v. 201. *aquis* Goth. tert.——564. *regnabat* Dorvill.——565. *Ægaeon* eſt, Αἰγαίων.——566. *orbibus* Franc. *auribus* alter Hamb. pro var. lect.——568. *et ſtringeret* Sprot.

ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. 564. *Auſonidum.* Auſonidarum, ut bene Serv. exponit; *Auſonidas* autem pro Auſonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, ſedes a Circeiis ad Lirin uſque etiam ſerioribus ætatibus manſere. Jam in his locis inter Tarracinam et Caietam juxta mare *Amyclæ* fuerunt, a ſerpentibus delatæ, ſeu viperæ ſeu hydri illi fuere, incolentibus urbe excedere coactis. v. Serv. ad h. l. Plin. VIII, 29 et cæteros, qui oppidi meminere, apud Cluver. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi ſervavit ſinus, *mare Amyclanum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has Amyclas *tacitas* dixit, epitheto huc retracto ab alteris Amyclis Laconicæ, quæ ab Achæis habitatæ ac diu fortiter propugnatæ tandem a Dorienſibus expugnatæ ſunt: hoſtium enim adventu ſæpe temere, nuntiato, cum vere hoſtis veniſſet, nemine nuntiante, et *tacentibus omnibus*, urbs capta eſt. Cætera v. in Excurſ. II ad h. Lib.

565 ſqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in prælium Æneas, quanta virtute quo furore ſit conſpicuus! Aliter de Ægæone ſeu Briareo tradit, quam Homerus Iliad. α, 402. 403, cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567, quia efflat ignem, ut Ca-

[redacted]

Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit;
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu versi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Inruit, adversaque ingens adparuit hasta.
Cui Liger;
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

569. *descendit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid.——570. *Nyphaei*, *Nipei*, *Riphei* in aliis. *Quin et Ufsi* Ed. pr. Burm.——571. *Quadrijugos* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. *Quadrijugis in*

[redacted]

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi
His dabitur terris. Veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non et Troïus heros
Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos: projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ: ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clipei, tum lævum perforat inguen;
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.

legitur. *nec c.* Heinſ. cum parte codd. et edd. Alii *non c.*; tum *currum* omnes Heinſ. cum Medic. et aliquot Pier., it. binis Goth. *Achilli* Heinſ. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et Goth. tert., utpote doctius. ——582. *Phrygios campos* Goth. alter.——583. *His d. telis* Dorvill, atqui opp. *Phrygiæ campos. Veſani* Goth. tert.——585. *parit* Leid. pro var: lect. Quod Servius habet: " poteſt legi: *Edicta parat contra*," huc ſpectare puto, quod alii intepungebant poſt *parat:* nam *edicta* vitioſum eſt. *jam torquet* alter Hamb. et Dorvill. a m. ſec. *contorquet* Oudart. *in hoſtes* plerique Pier. et potiores Heinſ. ſicque Heinſ. expreſſum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male.——586. *prono p. in v. telo* Aruſianus Meſſius: quod merito placet Heinſio: modo codd. addicerent. *in verbere ſolo* Montalb. *Lucagus at pronus pendent in verbere tela* corrupte Erf.——587. *Ammonuit bijugis* idem Aruſianus. *bijuges* Goth. ſec., tum *trajecto* Medic., ſed *projecto pede* recte in ſtatu pugnandi. Ad faſtidium illuſtravit Heinſius. cf. Macrob. VI, 4, p. 596 ed Lipſ.——588. *Aptet* duo Heinſ. *ſub imas* ſec. Moret.——590. *volv. agmen* Mediol. Ed.

eſt Æneas cum Diomede Iliad. *ε*, 217. 275 ſqq., et cum Achille Iliad. *υ*, 79 ſqq. Sed neutrius pugnæ exitus is fuit, ut poëta eum hic reſpexiſſe videri poſſit. Itaque Cerda eſt audiendus, qui ſententiam eo retulit, ut omnino Latinos præferat Achivis Liger, Latium Troadi; eſſe ipſi rem nunc cum fortioribus viris, quos non tam facile effugiturus ſit; ut ſupra Turnus lib. IX, 154. 155 *Haud ſibi cum Danais rem ſaxo et pube Pelaſga Eſſe putent.* 586. *pendens in verbera.* conf. ſup. lib. V, 146. 147. Ge. III, 106. 107. Hic Lucagus gladio pro flagro uſus eſt, dum, moræ impatiens, equos ipſe incitat, fratre Ligeri eos regente. Notabile autem hoc, quod Lucagus in curru ſtans, non haſta, ex perpetuo heroum more, ſed enſe utitur. conf. 577. Tum 588. 589 trajecta ima clipei ora haſta ipſum bubonem transfigi:;

Quem pius Æneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor

591. *Quem prius* emendat Jo. Schrader., quod per se non malum. *affatus* Dorvill.——592. *Huc age* Rufinian. de Schem. Dionoeas. Ed. vet. [redacted]

Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt
Aſcanius puer et nequidquam obſeſſa juventus.
Junonem interea conpellat Juppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjunx,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Juno ſubmiſſa: Quid, o pulcherrime conjunx,
Sollicitas ægram, et tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,

603. *Dardanus et* aliquot Pier.——604. *fremens* Mentel. ſec., ſicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *clauſtra* pr. Hamb. et Parrhaſ.——609. *Trojanis* Sprot. *ſubſtentat* Ven. *nec, nunc, nam,* erratum apud Burm. *nec* etiam Goth. tert. *non invida* Parrh.——610. *animoſq.* Gud. a m. pr. 611. *Cum J.* pr. Hamb. *Et J.* Rom.——612. *me ægram* Exc. Burm. *tr. juſſa t.* Medic.——613. *quemque* Montalb.

milis ſarcaſmus Iliad. π, 745—750. 603. Comparatio Homerica. cf. Iliad. ι, 87. 88. 604. 605. Artificium narrationis velim obſervari in judicio et dilectu rerum, quas narrat, tot aliis omiſſis. Pugnari debuit interea non minus acriter circa muros: ſed his nunc recte caremus: itaque ſatis erat binis verſibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 ſqq. Eo jam res erat adducta, ut Turnum Æneas aſſequeretur adeoque pugna inter eos fieret. Hæc ex rerum in Æneide ordine deſtinato adhuc erat differenda. Deorum interventu ad hoc uſus eſt, ut epicum poëtam facere neceſſe eſt. 607. 608. Amare hæc ad Junonem. Comparant locum Iliad. σ, 356 ſqq.; adde δ, 5 ſqq. 609. 610. *non v. v.* immo vero Æneæ virtus pugnam reſtituerat. *dextra viris,* virorum: ut ſolet poëta.

611. *pulcherrime* h. l. notabile, inter blanditias. 612. *triſtia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. 613. *Vis in amore mihi,* pro ſi tuo in me amori eſſet vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus. Vulgaris oratio eſſet: *ſi tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim*

Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnæ fubducere Turnum,
Et Dauno poffem incolumem fervare parenti. 616
Nunc pereat, Teucrifque pio det fanguine pœnas.
Ille tamen noftra deducit origine nomen,
Pilumnufque illi quartus pater; et tua larga
Sæpe manu multifque oneravit limina donis. 620

614. *non hæc* duo Moret. et Junt. ed. cum Goth. fec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich., fed vid. Not.——615. *Turnus f. pugnæ* aliquot Pier. ——616. *Vel Dauno* Oudart. *poffim* uterque Rottend. et Leid.——617. *fuo det f.* Dorvill. *modo det* Erf., fed *pio*, quatenus non meruit.——618. *deducet* duo Rottend. et Gud.——620. *que* abeft binis Burm. *oneravit* ubique legitur. Jo. Schrader. Emendatt. p. 151, memor perpetuæ varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornavit*; quod fane et ipfum præclarum eft, ut, *decorare*. Et qui donaria in templis fufpendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poëta. Lucan. VI, 260 *Non tu bellorum fpoliis ornare Tonantis Templa potes*. Accommodatum itaque Jo. Schraderi inventum dicam et ingeniofum. Sollenne tamen non minus eft copiam magnam per *implere*, *onerare*, declarare. Sup. III, 485 *Nec cedit honori, Textilibufque onerat donis*. Lectionem igitur non aufim

Cui rex ætherii breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum: ſpes paſcis inanis.
Et Juno adlacrumans: Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret!

621. *fatus* a m. ſec. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ., ſic et Rom. cum Goth. ſec. et Erf.——623. *hæc ita* Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere ſi vis* Dorvill. a m. ſec.——627. *Multarive* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poſcis* idem.——628. *Et J. adlacrimans* e Medic. et aliis Heinſius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi J. allacrimans.* Vulgo inde a Naugerio: *Cui J. illacrimans.* At præceſſit *Cui* v. 621. Rom. *Cui J. lacrimans.* Duo Moret. et pr. Hamb. *Cui J. adlacrimans.* *Quod ſi* Gud. et Sprot. *quæ voce gr.* Rom. et pars codd. Pier. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr.——629. *data vita* Rom., non Servius, quem Heinſ. nominat.

621. Juno hoc ſpectabat, ut Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Jupiter ſic, ut in præſens modo tempus fata Turni differri patiatur. cf. ſup. VII, 313 ſqq. Eſt vero totus locus Homericus Iliad. π, 439 ſqq., ubi Jovi Sarpedonem morti ſubducturo ſimili modo intercedit Juno, ac nunc Junoni Jupiter. 622. *caduco*, exquiſite, mox caſuro, vel cui mox cadendum, moriendum eſt: ut VI, 481 *bello caduci*, cadentes. 623. *meque hoc ita ponere ſentis:* ſique ita hoc factum interpretaris, in hunc ſenſum accipis, ut in eum modum a me conſtituatur nunc hoc: ſcil. ut Turni fata differantur, non ut mutentur. *ponere* docte, τιθέναι pro διατιθέναι, ordinare, conſtituere. 625. *vacat* exquiſitius quam *licet:* nihil ultra. 626. *venia*, conceſſio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immutatum non iri Jupiter pronuntiaverat: de Turno nil meminerat. Juno itaque Jovem, quem ſibi placatiorem videt, ſeu alia de cauſſa ſeu Veneris jurgia veritum, cætera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, utinam id, inquit, quod diſertis verbis promittere mihi gravaris, animo ſaltem et voluntate annueres, ſcilicet, ut Turno vita eſſet incolumis! Niſi *atque* eſt ἢ δή. Sic

Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protenus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras;
Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit.
Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram

630. *haud ego* Oudart. et Exc. Burm., quod et ipsum defendi posset. ——631. *ferar* Dorvill. *Quod uti p.* Gud. *Quid ut o* Ed. pr. Burm. *Quin o*, et, *Quin ut o*, vett. edd. cf. Pier. *Quin ut* Goth. pr. *ultro p.* tert. *Quod ut opto tuis* Erf.——634. Post hunc in Moreti sec. retractus erat versus ex lib. XI, 144 *Ordine flammarum et late discriminat agros.*—— 635. *et L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia castra.*

Sic sane *T. r. v. m. Quid si?* valet idem, quod, cur non? quid ni? τί ὤν; εἰ καὶ, quid mali inde futurum esset, si; reditque adeo sententia ad optativam: o si! *gravaris* sc. [redacted]

Turnus fugæ mortem prætulisset. cf. Serv. ad 644. vid inf. 666 sqq. Imitatus, sed sobrie, Silius X, 83 sq., et paullo pinguius, in fraude Annibali a Junone facta lib. XVII, 528 [redacted]

In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubaſque
Divini adſimulat capitis; dat inania verba;
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis:
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Inritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:

637. *miſerabile* Ven., ſicque edd. nonnullæ diobolares.——638. *armat* pro div. lect. Dorvill. et *jubamque.*——639. *verba* vel *membra* Gud.——640. *greſſumque* Medic., idque præfert Cuningham.; cauſſam non video. *affigit* Ven. *inertes* Goth. ſec., felix librarii lapſus, ſi intelligas eſſe greſſus non veros, ſed per ludibrium aſſimulatos: ut modo *inania verba.*——641. *qualis* binis locis Priſcianus.——642. *ludunt inſomnia* pars codd. Heinſ. et Burm., ſicque Goth. tert. Omiſerat, puto, aliquis præpoſitum verbi: *deludunt*. In Hugen. *deducunt ſ.* In tert. Moret. *alludunt ſ.*——643. *Aut p.* Zulich. et Ed. Junt. *læti* Dorvill.——644. *ac voce* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burm.——645. verſus deerat Goth. tert.——647. *verſum Ænean* Sprot. et Montalb. nec male. *Ænean verſum incedere* alter Menag. *Æneam adverſum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *ubi cedere* Parrh.

ler. Fl. II, 115 *Cum dea* (Venus) *ſe piceo* per ſudum *turbida nimbo Præcipitat.* 638. *telis* h. l. pro armis, paullo durius; niſi de valida Æneæ haſta accipere præſtat. Mox *jubas* pro galea cum criſta. 639. *inania verba* ipſe mox interpretatur: "*dat* ſine mente *ſonum.*" 641. *figuras*, εἴδωλα. Ante oculos fuiſſe Lucret. I, 133—136 obſervatum Macrobio VI, 1, p. 577 Lipſ. 648. *turbidus*, tumens, elatus arrogantia, inquit Serv. Perturbatur ſcilicet mens ſuperbientis tumore,

[redacted]

Hac dabitur dextra tellus quæfita per undas.
Talia vociferans fequitur, ftrictumque corufcat
Mucronem: nec ferre videt fua gaudia ventos.
Forte ratis celfi conjuncta crepidine faxi
Expofitis ftabat fcalis, et ponte parato;
Qua rex Clufinis advectus Ofinius oris.
Huc fefe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus fegnior inftat;
Exfuperatque moras, et pontis tranfilit altos.
Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
Avolfamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abfentem in prœlia pofcit;

652. *ut ferre* Franc.——653. *faxi—celfi* Goth. tert.——654. *Inpofitis* Hugen. *ponte peracto* Goth. tert.——655. *Clufinis* Medic. a m. fec. *Clauftrinis* Ed. pr. Burm. *adventus* Ven. *Ofinius* Oudart. *Ofirius* Goth. fec., ficque aliquot Pier. cum Rom. *Ofinus* Franc. *Onifius* Bigot. pro var.

[redacted]

Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplicis cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, et talis voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurentiſne iterum muros aut caſtra videbo?

gata. Verum ſi ex animo dicendum eſt, quod ſentio, utrumque verſum 661. 662 aut alienum eſſe arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. *abſentem Æneas* Rottend. alter, et Exc. Burm.——662. *viro* Parrhaſ. ex *virum*. *dimittit* multi.——663. *Tunc* ante Pier.——664. *ſe miſcuit* Goth. alt. *arte* Franc.——665. *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus fert* Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb.——666. *ſaluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignaruſque ſalictis* Goth. ſec.——667. *ad ſidera tollit* plerique Pier. pars Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. et Erf.——668. *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Rom. et pleriſque Pier., in aliis *n'* eraſum. Tuetur tamen *tanton'*, quæ Medicei et aliorum lectio eſt, Priſcianus. cf. ſup. V, 319. Equidem nondum credo *ne* ita eliſum fuiſſe a poëta: ſed ſi *n* ab eo profectum, eſſe debet ex *an* eliſo: *tanto 'n*, *Pyrrhi 'n*.——669. *Dixiſti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret.——670. *quem me fuga quæve reducit?* Zulich. *quo me fuga quove reducet* alius ap. Burm. *quæve reducet* aliquot Pier. *quove reducit* Medic., ſed in marg. *quemve*. Præclare Servius: *quem*, qualem: IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adſpicio*; quomodo et qua cum exiſtimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna cæterorum Pier. et Heinſ. pars, etiam

666. *ingratus ſalutis* exquiſite ad Græcum morem ἀχάριστος σωτηρίας ſc. ἕνεκα: quod ad ſalutem, vitam ſervatam, attinet. Sic paullo ante, *veri vana*. 668. Vir fortis fugæ flagitium appellat *crimen* et *pœnam*. Tota oratio graviſſima, et affectus plena. Nec habeo qui cum comparem præterquam Horatianæ Europæ querelas tantum miſerationis facientes: *Unde? quo veni? levis una mors eſt* Carm. III, 27, 36.

673.

[redacted]

Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti?
Quoſne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos o potius miſereſcite, venti,
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſæviſque vadis inmittite Syrtis,
Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.

etiam edd. vett cum Goth. tert., nunc receptum video a Cuninghamo et Brunck. *reducat* Dorvill.——671. *Laurenteſve* ante Heinſ. vulgg. Alii *Laurenteſque*.——673. *Quoſne* (pro *eoſne*) Aſpri eſt lectio apud Servium ab Heinſio recepta, accedente uno Leid., nec abhorret Medic. a m. ſec. *Quoſve*, et ſic cæteri Heinſ. cum Goth. pr. Vulgo: *Quoſque*; nec aliter Rom. Goth. tert. *Quodque*. Tum *in* in plurimis Pier. et Heinſ. deſideratum. *relinquo* Franc.——674. *pallentes*, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert., alii *pallantes*. *gemituſque* Vratiſl. et Ed. pr. Burm.——675. *Adſpicio* Goth. tert. et Dorvill. *Quid ago?*

[redacted]

Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum ſe reddat in arma:
Ter conatus utramque viam: ter maxuma Juno
Continuit; juvenemque animi miſerata repreſſit.

680. *animum* magna pars codd., ut ſibi Heinſius non conſtet, qui græciſmum hic non, ut alibi, ſæpe non hac codd. auctoritate, recepit. ——681. *ob tantum mucrone* Parrh. *mucronem* Zulich. et Goth. pr. Sicque Priſcianus legit et interpretatur apud Pier. et Heinſ., non indocte, *induere ſe* (in) *mucronem*. Romanus: *mucroni*. Sed et *mucrone ſe induere* elegans ſatis: de mucrone infixo, qui adeo a corpore et viſceribus tegitur et abſconditur. φασγάνῳ ἀμφικυλίσω Pindar. dixit Nem. 8, 40.——682. *Imbuat* Ed. pr. Burm. *et durum* Rom., male. cf. inf. lib. XII, 507. 508. *per c. dirigat* aliquot Pier.——683. *jaceat* pr. Moret. et Ed. Junt. *jactet* Rom. *in littora* Goth. tert.——684. *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deeſt Zulich. ——686. *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab Aldd., idque tuetur pars codd. Pierii et Heinſii cum Goth. tert. (at ſec. *animis*). *animo miſerata* unuſquiſque facile intelligit: ſicque ſup. VI, 332, ubi etiam Medic. *animi*: quod et hic Medic. et Rom. habent aliique; receptum in edd. a Commelin. ex Palat., et agnoſcit Servius et Aruſianus Meſſius. At *animi miſerata* non eodem ſenſu dictum eſſe poteſt. Caſus ſecundus verbo *miſerari* et ſimilibus additus rem miſerationi objectam denotare ſolet, ut in eo ipſo Silii loco, ad quem Burm. provocat, lib. XI, 381 *ni pœnæ juvenem indignæ miſeratus ab alto Jupiter*; et ſic in omnibus exemplis, quæ vidi. Hic ergo eſſe debet miſerata Turnum *animi*, ut Græcis θυμῷ ſc. ἕνεκα, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod e pugna ſubductus erat.

navem in vada Syrtis, in Syrtin vadoſam. v. Var. Lect. 681. Sollenne eſt poëtis: *induere ſe telo* et *in telum*, mucrone infixo et viſceribus recepto, ut corpore quaſi condatur et tegatur, cf. Var. Lect. 683. *fluctibus*, in medio fl. an in medium, h. altum mare ſe jaciat. 686. *animi miſerata* Serv. pro: animo m., ſicut XII, 19 *O præſtans animi juvenis*. Immo vero eſt: miſerata animum, dolorem animi; nam ordo eſt: *juvenem*

[redacted]

Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille; velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
Ipſa inmota manens; prolem Dolichaonis Hebrum

687. *æſtu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan.——688. *antiqui* Menag. et Hamb. ſec., ut ſit ſtirpis auctor; ſed ſup. 616 *Dauno—parenti*. *ad undem* pr. Hamb.——689. *monitu* Parrhaſ.——690. *Succeſſit* Goth. ſec. *invaſit* Menag. et Hamb. priores.——691. *Tyride* Goth. ſec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484; eſt enim merus librarii ſtupor. *unus* Parrhaſ. et a m. ſec. Dorvill.——

[redacted]

Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit; armaque Lauſo
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthem Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face prægnans

Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis*, *Dolicoonis*, *Dolichaonis*, *Delicaonis*, *Donichaonis* librarii: *prolemque Licaonis* Montalb., et *p. Lycaonis* Ed. Ven. Eſt utique vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichaonis*: ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχὴ, quæ inſula ad Lyciam erat, unde Δολιχαῖος, Δολιχάων.——697. *Lathagam*, *Lotagum*, *Litagum*, iidem ſtipites librarii: et *Pelmum*.——698. *Latago* maluiſſe Heinſium narrat Burm. Non ſequar: *Latagum* (κατὰ τὸ) *os o.* eſt doctius. *ingentis fr. montis* tres ap. Burm.——699. *adverſum* Gud. a m. pr. *averſam* Franc. *adverſo* Parrhaſ. *adverſa* Goth. ſec.——700. *involvi* Franc. *armaque lapſo* Zulich.——702. *Euanthen* ex Mediceo bene reſtituit Heinſ. Eſt et apud Homerum Εὐανθής. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euathen*, *Euanthen*, vulgg. *Euantem*: quod Rom. habet. *Enantem* Vratiſl. *Ovantem* Franc. *Mimantem* jam Pier. emendavit ex Rom. Vulg. *Minanta*, alii *Minantha*, *Minanti*, *Minata*, *Myantha*, *Minantem*, *Numata*.——703. Θεανώ. At ed. Ald. pr. et hinc profectæ *Theano*, ſicque codd. multi: item *Teana*, *Theama*.——704. *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleii emendatio.

cum ornatu. cf. ſup. VIII, 586 ſqq.

702—706. Mimas Amyci et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poëtæ ad variandam narrationem: quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Iliad. σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, ſed tamquam Antenoris uxor et Ciſſei filia, Iliad. ζ, 298. 299. λ, 223. 224; contra Hecuba Dymantis filia Iliad. π, 718. Sed poëta potuit alios, forte tragicos, ſequi, qui hæc variaverant. Certe, quod Hecuba Ciſſei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba v. 3, monente Servio. Poteſt quoque hæc Theano haberi diverſa ab illa Homeri. 704. *face prægnans Ciſſeis* v. ſup. VII, 319. 320. De

Ciffeis regina Parin: Paris urbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morfu de montibus altis
Actus aper, multos Vefulus quem pinifer annos
Defendit, multofve palus Laurentia, filva
Paftus arundinea, poftquam inter retia ventum eft,

emendatio. v. ad vf. fequ. *et face* malebat Heinf., fed *et* inverfionem poëticæ orationi confentaneam facit. *prægnas* ed Junt., ut alibi fcribendi mos habetur.——705. *Parim* aliquot Heinf. cum binis Goth., et agnofcit Carifius lib. I. Quod fequebatur in edd. *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius erat vitium: ut illud non dudum fublatum merito mirareris. Quid enim: *Ciffeis regina Parin creat: urbe paterna Occubat:* quis quæfo? Mendum fubolfecerunt jam alii viri ingeniofi apud Pierium, fed ii fitum alio loco quærebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens.* Et Cuninghamus dedit: *Urbe paterna Hic cubat:* Obvium eft, *Paridis* nomen repetitum excidiffe: ejufque locum, monente metro, aliena voce *creat* effe expletum: idque vidit dudum acutiffimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28, et legere juffit: *Ciffeis r. Parim: Paris urbe p.* Et fic eft haud dubie legendum, judice quoque fubtiliffimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Silv. p. 43. Quæ Johnfonus in Ariftarcho P. II, p. 50 contra difputavit,

Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus;
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:

ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pavit*. Suaviter utique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit: *Pastum in arundinea*. Sed *Pastus*, quod horridiorem juncturam facit, severitatem orationi affert epico carmine dignam; dum modo verba rite jungas: *velut aper—Pastus—Substitit*. Schol. Cruqu. Horat. Serm. II, 4, 42 laudat: *Pastus siliquis et arundine longa*. Tum in fine *est* deest Sprot. et Goth.—— 711. *feros* pr. Hamb. a m. sec. *armis* Hugen. et Oudart. a m. sec., minus scite.——712. *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis.——713. *totisque* aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant: *Haud aliter. Non ulli. Missilibus. Ille autem. Dentibus*. Non multo acumine opus est, ut perspicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, versus sic constitutos sede sua esse motos, et nunc sequi debere: *Ille autem. Dentibus insf.*, et post hos demum: *Haud aliter. Non ulli. Missilibus*. Nihil liquidius esse potest, quam ad comparationem et ad aprum versus *Ille autem. Dentibus infr.* esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heins. et Burm., qui poëtam recensebant, et a quibus tot alia mutata sunt, quæ bene ferri poterant, obtemperare debebant: obtemperavit Cuninghamus. Discessi quoque a vulgata ratione in edit. altera minore; nec aliter Brunck. edidit. Etiam luxationis caussam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vss. 712. 713 exponitur. Haud aliter nulli eorum, quibus etc., ut apro nemo audebat propius accedere.

quam audere debuisse dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum hæc attulit, quod, cum ibi simpliciter esset memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto: εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο, accurate loca descripsit, aprorum frequentia et præstantia notabilia, in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso*, in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia*, est enim totus ille tractus Laurentinus paludosus et silvosus, de quo v. Cluver. Ital. ant. p. 886. 887; hinc *silva Pastus arundinea*. Horat. II Serm. 4, 42 *aper Laurens, ulvis et arundine pinguis*; add. loca ap. Bentlei. ad Horat. Epod. V, 28. Porro nonnulla a Marone egregie adornata sunt: v. 710 *inter retia ventum est*; et *Substitit infr. f.* et *inhorruit armos*; quod Hesiodus in simili loco non neglexit: Ὀρθὰς δ' ἐν λοφιῇ φρίσσει τρίχας, ἀμφί τε δειρήν; in Scuto Herc. 386. 391; nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studiosis Iliad. ν, 471—476. Ornatiora quoque sunt, quam apud Homerum, vs. 712. 713. *irasci* de virtute et audacia pugnantium,

[redacted]

Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit haftas.
Haud aliter, juftæ quibus eft Mezentius iræ,
Non ulli eft animus ftricto concurrere ferro;
Miffilibus longe et vafto clamore laceffunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc ubi mifcentem longe media agmina vidit,

714. *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. eft deliberare, incertum effe, quo impetum faciat.——715. *difcutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex noftro expreffo VI, 210 *Sic Lybicus denfis elephas oppreffus ab armis Omne repercuffum fqualenti miffile tergo Frangit et* hærentes mota cute difcutit haftas. *Tergo* de fcuto dictum accipiunt, ut nonnulli fup. IX, 412 *tergum Sulmonis.* Male. vid. modo ad v. 713.——717. *Non ulli fas eft* ap. Jul. Sabin.——718. *magno* Leid. et Pierii oblongus.——719. *antiqui* Menag. pr.; tum *Arcon* duo Burm.——720. *infeftos* Zulich. *profugus linquens* quatuor

[redacted]

Purpureum pennis et pactæ conjugis ostro:
Inpastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans;
Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et hæret
Visceribus super incumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.

722. *pinnis* Medic. Gud. et Ed. Junt., sic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert., qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipsum contemnendum.——723. *Inpactus* Zulich. *specula alta* tres Burm. *qui sæpe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect.——725. *capram* Franc. et Goth. tert., male. *et surg.* sec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Paris.——726. *hians inhiansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrob. V, 10 in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr.——727. *super incumbens* Heins. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. secundum Rom. *accumbens*. *lavat* Rom. *improbat æther* Medic. a m. pr.——730. *cum* pro *et* Goth. tert.——731. *infractaque*. Multa moliuntur

su. 722. quæsito artificio omnia dicta sunt, pro: gestantem purpuream cristam et vestem a sponsa textam; sup. IX, 163 *Purpurei cristis juvenes.*

723—729. Egregie variata comparatio, cui similem jam sup. IX, 339 sqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis sunt loca Iliad. μ, 299—306, et γ, 23 sq. Imitati sunt multi, ut Statius VI Theb. 675 sq.; alia Cerda dabit. *peragrans stabula impastus*, circumiens jejunus, qui frustra stabula lustravit. *stabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam ut saltu leo superare possit. *surgentem in cornua c.* Notio per se obvia est; ferentem cornua ardua, ut fere lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro: surgere; eminere, erigere se, cornibus; sed plus ἐναργείας habet, erigere se in cornua: ut arbor surgit in ramos, mons in cacumen. 726. *hæret incumbens*, ἐμφύς. 727. 728. *lavit improba*; hoc latius persequutus est alio loco Homerus Odyss. χ, 402. 405. *improba*, immodicæ voracitatis. 731. *infracta tela* sunt fracta. Sæpe vero hasta in vulnus adacta

Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuſpide volnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus et haſta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii lætum pæana ſecuti:

moliuntur in hac voce Dorvill. et Burmann.; et ille quidem e cod. ſuo probat, quod a m. pr. fuiſſe ſuſpicatur, *infectaque*. Verum ſatis conſtat *infracta* nihil aliud eſſe quam *fracta*: ut frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etſi ex origine diſcrimen utriuſque vocis deduci poteſt. In fine *cruentant* alter Menag.——732. *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Herodem* ſcribi ſolet, ut in Rom.——734. *obverſo* Sprot. et Voſſ. *averſo* Oudart., hoc quidem abſurde.——735. *ſed fortior a.* aliquot codd. cum Erf. et Ed. pr. Burm.——736. *adjectum* duo Burm. *objectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem neceſſe cum Trappio interpungere: *Tum ſ. a.* poſito pede (ut ſit pede *poſito ſuper abjectum*), *nixus et haſta*: nam et pede niti poterat et haſta: nec cum Cuninghamo ſcribere: *in haſtam.*——737. *haud metuenda* uterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione;

[redacted]

Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Aſt de me divom pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpen;

739. *inulte* Parrhaſ.——740. *longe* pr. Moret., quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII Theb. 701.——741. *Exſpectant* Parrhaſ. et Goth. tert. *mors arma* Dorvill. a m. pr.——742. *Atque* a m. pr. Medic. *Atque et* Voſſ. pr. *Ad quæ* Gud. et alii; ſicque Heinſ. volebat.——743. Trappius malebat: *Tu morere.*——744. *Hæc* tres apud Burm.——745. *dira* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. *q. oculos Horodi et f.* Ed. pr. Burm.——746. *in æternum* Oudart. et Goth. ſec., ſic ſaltem *nocte*. *mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et ed. pr.——747. *Gelicus* Goth. ſec. *Alcathonum* alii, et *Alcbatoum*, *Alcbatonum*. Eſt Ἀλκάθοος. Tum *Hydaſpen* e tribus Heinſ. pro *Hydaſpem*.

faciunt, *ſequuti pæana*. 739. affectus plena hæc morientis verba! et quanta ferocia Mezentii! ſed viro forti digna. In utroque Homerus præivit in Hectore et Achille Iliad. χ, 358—366, et in Sarpedone et Hectore Iliad. π, 851—861. 741. hoc eodem ſolo proſternere. 743. *Aſt de me d. p.* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare ſe nolle dicunt, de eo dii viderint, diis hæc permiſſa ſunto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Jovem dictum: ſcilicet ut conſtet ſibi Mezentius, *deorum contemtor* (ſupra VII, 648) et *cui dextra deus eſt* paullo poſt v. 773. Sed idem inf. v. 845 *Ad cælum tendit palmas*. Videntur Intpp. in *athei* notione argutari. 745. ornavit id, quod ap. Homerum erat: Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Iliad. λ, 241.

747 ſeq. Latina nomina Latinos, Græca Trojanos, deſignare

[redacted]

Partheniumque Rapo et prædurum viribus Orſen;
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi labſu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo et longe fallente ſagitta.
Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors
Funera: cædebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
DI Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus eſſe labores:
Hinc Venus, hinc contra ſpectat Saturnia Juno;

748. *Capo* Dorvill. *Sapo* Goth. tert. *Orſam*, *Orſan*, *Orſem*, *Orſon* al.
749. *Donium*, *Cronium*, *Drionum—Ericeten* Heinſ. ex Medic. *Erychaeten*
[redacted]

Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
Aut, summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet inperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;

761. *inter limina* Montalb. Versus hic ad cætera, quæ de deorum ex Olympo prospectu agunt, non bene est accomodatus.——763. *campum* Medic., nec ineleganter: ut VI, 117. *Quem m.* Parrhas. *Ceu* Leid. pr. Hamb. pro div. lect. et Goth. tert., lenius utique altero; nec tamen verius. Opposita sunt: *quam magnus supereminet, aut ingreditur., talis* (pro tam magnus) *se infert.*——764. *Dum p.* Leid.——765. *numero* Gud. *unda.* Goth. sec.——766. *At simul infrendens annosum* Ed. pr.——767. *solum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* sec. Hamb.——769. *Hunc contra* Medic. et Leid. et Dorvill. a m. sec. *Hinc* Ven. *Tunc* Sprot. *agmine magno* pr. Hamb.

ter cæteros deos duas deas, quibus potissimum pugnæ exitus cordi esset. Quod vero sequitur de Furia, ad ipsam aciem spectat. Est enim veterum poëtarum phantasma hoc: Ἔρις, Ἐνυὼ, Κὴρ, inter acies pugnantium volitans. Ut unum exemplum memorem, cf. Hesiod. Scut. 248 sq.

763. *Turbidus:* quod alias sæviens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero s. u. cum p. i.* Nota est prodigiosa Orionis proceritas et per mare incessus. vid. Apollodor. I, 4, 3, ubi cf. Not. Nata fabula a sidere hujus nominis ejusque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πόδας ἴσχει, ut rem Theocritus effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi staturam corporis idem transtulerat Maro sup. III, 664. 665. *Nerei stagna* supra ad lib. I, 126. 766. 767. *Aut s.* Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyss. λ, 571. 771. *mole sua stat* sumtum a rupe, quæ suo pondere librata firmum situm habet. De magnæ molis homine stante nescio quam bene dicatur. Servius explicat: in

Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtæ:
Dextra, mihi deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint: voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropæum
Æneæ. Dixit. Stridentemque eminus haſtam
Injicit: illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
Herculis Antoren comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atque Itala conſederat urbe.

773. Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum—adſint!* ne accipiatur: *dextra mihi deus* eſt, *et telum*. Tum *in telum* Ven. *vibro* Oblongus Pierii.——774. *Huc* Hugen., ut Ecl. II, 45 et al. *aſſis* Erf.——775. *Inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex ſcriptura vitioſa *trophæum*. Sed volebat Mezentius Lauſum induere armis Æneæ, ut in tropæo truncus armis indui ſolet.——777. *Injicit* Heinſ. e Gudiano [redacted]

Sternitur infelix alieno volnere, cœlumque
Adſpicit, et dulcis moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrimæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optuma facta,

782. *moriens dulces* aliquot Heinſ.——783. *At p.* pr. Hamb. a m. ſec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid.——784. *Ære cavo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli ap. Pier., tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich. cum ed. pr., idque Catrœus perperam ſequutus.——785. *imoque* Colot., indocte ex interpretamento. *ſidit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm.——788. *femine* Cariſius et plerique codd. Pier. et Heinſ., itaque ab Heinſio receptum, quem vide. Alii cum Goth. ſec. et tert. *femore*, quod Priſcianus agnoſcit. Conf. ad Tibull. I, 9, 26. *in femine* Goth. pr.——789. *graviter cari* Dorvill.——790. *volutant* tres Heinſ. et duo Burm. cum Erf. *ſolutæ* Bigot. et Goth. tert.——791. *optima facta* erunt fortia: ſicque libri conſtanter. At apud Servium alii: *tuaque, optime, facta*; quod placere poteſt, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo judicibus: ſicque Goth. ſec., etſi e recentiſſimis, et, quod mireris Heinſio non obſervatum, a m. ſec. Mediceus. Unde Jul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. Obſtat tamen, quod bene vidit Brunck., quod additum jam eſt, *juvenis memorande*. *fata* pr. Voſſ. cum eodem Goth., nec hoc male; ut alias fata et caſum jungit poëta.

miſſus, profectus, ut bene Serv. cf. VI, 812. 813. 781. *alieno vulnere*, quod Silius VIII, 630 *telo non in ſua vulnera miſſo*.

783 ſeq. Homeri veſtigia jam veteres hic agnoverunt Iliad. γ, 355 ſeqq. 361 ſeq. Clipeus Mezentii ſeptemplex fuit; ex triplici ære, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compectus; *tribus tauris:* coriis taurinis, ut Homericum βῶς.

789 ſqq. In loco ſec. de Lauſi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Neſtoris f., ante oculos habuiſſe videri poteſt poëta, quippe cujus ſimilis

Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſilebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum haſtile trahebat.
Prorupit juvenis, ſeſeque inmiſcuit armis:
Jamque adſurgentis dextra plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit; ſocii magno clamore ſequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;

792. Videtur ex Servianis laciniis colligi poſſe, lectum olim fuiſſe *Si qua fides*. An verſum male expletum arbitrabimur, ut nunc eſt? *eſt* deeſt pr. Hamb. et parti Pier. codd.——793. *Non equidem*, ſic interpunxi: nam partes ſententiæ hæ: *Non equidem ſilebo hic mortis duræ caſum—nec te m. j.*——794. *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert.——796. *Prorumpit* Heinſ. e Romano adoptaverat: is vero *Prorupit* habet, et hoc recte, nam ſequitur *immiſcuit*; hoc igitur nunc emendavimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis eſt, non in pugnam prodeuntis.——797. *dextræ* vulgg. cum Servio ante Heinſ., quippe Medic. Gud. et pro div. lect. Hamb. pr.

[redacted]

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Fuit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; ut poſſint, ſole reducto,

801. *perturbant* Medic. Parrhaſ. Ed. Mediol. et Ven. perpetua variatione. In Ven. etiam *que* deeſt.——802. *clypeoque tenet ſe* alter Hamb. ——803. *effuſi* Zulich. cum Goth. tert. *effuſo* Oudart. *effuſam* Franc. ——805. *et* ante *tuta* abeſt vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui ſublatum volebat; et ſuſtulit Cuningham., ſed numeris verſus debilitatis; tum *tuta —arte* Medic. cum pleriſque Heinſ. ac Parrhaſ., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque ſenſus docebit facile *arce* præſtare, nec debuiſſe poëtam aliter dicere, cum, genere poſito, mox duas formas ac ſpecies ſubjiciat: cavum ripæ vel antrum; ſolent autem poëtæ generi poſito ſubjicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Arentem in ſilvam et virgulta ſonantia lauro.* Et ſic ſexcenties. *tute* Dorvill.——807. *Dum pluit:* ſic etiam Servius diſtinguere juſſit, ne archaiſmus exiſteret: *Dum pluit in terris:* pro in terras. Vix tamen magna ſenſus ſubtilitate opus eſt, ut aliquis percipiat hanc interpunctionem eſſe unice probandam: primum quod Virgilius doctrinæ cauſſa antiquiorem formam prætuliſſe videri debet, præeunte Lucretio lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubila portant*; etſi illa forma non tam antiquior quam exquiſitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac ſententia: *in terris ut poſſint, ſole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *ut poſſit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; ſic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr.

aſſurgit dextra, inſurgit ad ictum enſe inferendum, manu elevata ac reducta.

802. *tectus tenet ſe:* ſub clipeo, quo miſſilia excipit: Sic ſup. X, 412 *ſeque in ſua colligit arma.* cf. Iliad. ν, 405. 803 ſqq. præclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etſi laudari ſolet Iliad. μ, 156 ſqq.; nam in illo loco diverſa res geritur. Sed ſimillimus locus eſt in Quinto Calabro VIII, 379—385, qui poëta omnino omnium ditiſſimus eſt his ornamentorum copiis. *diffugit*, aoriſto modo, ut toties. 805. 806. *tuta arce*, latebris, refugio, cavo ripæ vel antro. 807. 808. *exercere diem* opere faciendo: exquiſite, pro, exercendo opere transfigere diem: ut noctem producere cœna, extendere ſermone;

diem

[redacted]

Exercere diem: Sic obrutus undique telis
Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Suftinet, et Laufum increpitat, Laufoque minatur:
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exfultat demens; fævæ jamque altius iræ
Dardanio furgunt ductori, extremaque Laufo
Parcæ fila legunt: validum namque exigit enfem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.

809. Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet, omnes* vel *omneis fuftinet*. Primum in Ald. tert. emendatum a Naugerio *n. b. dum detonet, omnis Suftinet*, et ex eo aliæ; et aliæ adhæferunt priori. *detonet, unus* in marg. ed. 1544 occurrere video. Pierius tamquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem Suft.*, quæ deinde in edd. faltem Steph. recepta eft: quandoquidem etiam Ge. Fabricius fic ex fuo Pfeudo-Donato et libris vetuftis, quos nec denominat, fcribere juffit. *detonet* etiam Servius legerat: eamque lectionem Heinfius firmavit, et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obff. II, 2. Sed Rom. Cod. [redacted]

Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Inplevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mæsta ad Manis, corpusque reliquit.
At vero ut voltum vidit morientis et ora,

817. *Transilit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars: sed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heins. *Transiit*, quod lectum inde a Naugerio. Heinsio tamen alterum se probabat, quia jam v. 785 præcesserat de hasta: *Transiit intextum tauris opus.* Non assentiar. *Transiit* proprie dictum; et sic διῆλθε, ut passim apud Homerum. *media arma* Rom., minus bene. *minantis* quidam Pier. et Ven., sed Rom. *minaci*, hoc elegantius; ut solet poëta tertium pro secundo casu ponere: er recepisse id video Cuninghamum. Cæterum in ed. Burm. erat distinctum: *Transiit et parmam mucro, levia arma, minacis.* Scilicet Servium sequutus est, qui perperam h. l. monet: minacis *autem non Lausi, sed Æneæ.* Immo vero Lausi, cujus, cum tam minaciter in Æneam insurrexisset, nimis levia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam sequutum video. Ornavit autem Maro Homerica Iliad. *υ*, 470. Cæterum quatuor hos versus 817—820 damnat vir doctus tamquam a re et consilio poëtæ alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum: exacto enim jam per medium corpus ense nunc subjici: etiam parmam et tunicam esse ense perforatam; quod sane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male se sententiæ habeant, si ita eas constitueris: *exigit Æneas ensem per medium Lausum: etenim transierat ensis parmam et tunicam, et in pectus penetraverat.* Scilicet *Transiit et* non est *etiam*, sed jungenda *et parmam et tunicam*; tum deficit particula *Nam* ante *transiit.* Consentaneum autem erat, ut poëta vulneri et morti describendæ immoraretur, cujus tanta vis erat ad animum Æneæ miseratione movendum.——818. *niverat* Rom.——819. *finus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heins. (adde Goth. tert et Erf.), sicque Macrob. et Schol. Juvenal. apud Heins., atque hoc ipsum Heinsius dederat; quod, nil monens, mutavit Burmannus.——820. *Cum cessit* et *relinquit* Franc. et Dorvill. *Discessit* Goth. sec.——821. Lenius foret: *Ut vero voltum.*

nendum fila, dum in fusum colliguntur, h. dum lana e colo in filum ducta in fuso glomeratur. Quod si itaque Parcæ *fila extrema* ducunt, nent, etiam ea *legere* recte dicuntur. 817. *transiit et:* describit nunc tanti vulneris modum disertius. *minacis* pro, ejus sc. Lausi. 818. Decens in Etrusco juvene vestis auro texta; quod vestimenti genus frequentatum Etruscis fuisse constat. Ornavit Maro Homerica Iliad. *υ*, 470. 819. 820. *per auras, ad Manes,* sunt Homerica Iliad. *π*, 856. 857; nihil amplius; nec in his oppositis argutandum. *Vita* pro anima, ψυχή.

821 seq. Ad miserationem egregie facit ipsa Æneæ miseratio, et respectus Ascanii, et in al-

[redacted]

Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum? 826
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.

823. *graviter miserans* pars Pier., tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *graviter* ad *ingemuit* referendum.——824. *subiit* ante Heinf., qui ex Colot. Medic. et utroque Rottend. reposuit *strinxit*, etsi sup. IX, 294 idem hemistichium cum ipsa voce *strinxit* præcesserat; in quo sibi parum constare videtur, cum variare talia poëtam alibi contenderit; per se utrumque bonum est. *stringit* tert. Moret. *subit* Rom. familiæ ductor, in qua etiam Goth. sec. et tert. sunt. ——827. *perentum* scribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque peremtum* Ven., quod alicui, qui novas lectiones aucupatur, probare se potest: *remitto te peremtum* (sc. ad sepulturam), *si qua ea cura est Manibus et cineri*, h. si modo Manes et cinis tale quid curant: sc. quod te remitto: quod jejunum est; nec remitti corpus satis erat, verum *sepeliendum* mitti; *cineris* vero notio a recenti cæde erat aliena. Hoc idem adversatur conjecturæ Jo. Schraderi: *teque parenti (Manibus et cineri si qua est ea cura) remitto.* Aliter

[redacted]

Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantis ſocios, et terra ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Volnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat
Arboris adclinis trunco. Procul ærea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quieſcunt.

831. *Cunctatos* Hamb. ſec.——832. *turbantem* Zulich. *turpantem pulvere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii IV Od. 13, confundens monente Burmanno alterum locum lib. XII, 99.——833. *undas* etiam hic ſec. Rottend. Bigot.——834. *lavabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heinſ., ac Goth. tert., etiam vett. edd. multæ: idque præferebat Cerda. Eſt tamen otioſum hoc *corpus lavabat*; accommodatius alterum: *levabat acclinis*: eſt ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda eſt, ſequi neceſſe eſt Cod. Pariſ., qui diſtinguebat: *Vulnera ſiccabat: lymphis corpuſque levabat*, et a m. ſec. *lavabat*. Recte tamen monet Burm. *ſiccabat lymphis* non eſſe divellendum, Statii I Theb. 527 imitationem docere: *ſiccati vulnera lymphis*. Saltem inde diſcimus, Statium non aliter in Marone interpunxiſſe ac nos.——835. *acclivis* et *acclivus* plerique codd. et vett. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valeſius et Cerda, qui vitioſam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Servio; niſi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Pariſ. *adclinus*, quod arridebat Heinſio et receptum a Cuninghamo. Depravate *adnixus* Ven. *obnixus* Dorvill. Porro *ænea* Hugen. In fine *ramo* Rom. et Serv. ad Ecl. VI, 16.——836. *Dum pendet* Dorvill. *et* abeſt Zulich.

inferant; *ſi qua eſt ea cura*, ſimpliciſſimum eſt, ad ipſum Lauſum cæſum hæc inter cætera referre: ſi modo tu hoc curas, ſi ſenſum hujus rei habes. vid. Var. Lect. 832. *comtos de more* Etruſcorum: quod ex vaſis aliiſque monumentis intelligitur.

833. Sequentia de Mezentio tamquam in tabula exhibita ſunt. Declaratur locus, poſitus, actio ipſa. Similis locus Iliad. ε, 692 ſeqq. de Sarpedone. *vulnera ſiccabat lymphis*, ſanguinem ſiſtebat frigida aqua. Ignoramus, an primus hoc auſus ſit Maro; imitatus eſt Statius I Theb. 527. Nam *τέρσειν* et *τερσαίνειν*, ſed *aquæ* notione non adjecta, jam Homerus de vulnere dixerat. 835. "*Procul*, modo juxta, ut Ecl. VI, 16, Servius," non male. Eidem videtur novaſſe h. l. poëta *adclinis* et *propexam barbam*: equidem novatum dicerem primo loco *quieſcunt*, jacent,

[redacted]

Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans,
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, mæstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnovit longe gemitum præsaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,

837. *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant leti* Dorv. a m. pr. *atque ipse æger* idem. *anhelus* Zulich.——838. *prospexam* Rom. *perpexam*, *perpessam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud.——839. *rogitans* Gud. Leid. *multumque remittit*, haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et cæteris præstantioribus: itaque recte receperat Heinsius. Excidit tamen et hoc Burmanni recensioni et iterum illatum vulgare *multosque*. ——840. *ferent* Exc. Burm. et Franc. *responsa* Leid.——841. *exanimem*

[redacted]

Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? Tuane hæc genitor per volnera ſervor,
Morte tua vivens? Heu, nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix! nunc alte volnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas odiiſque meorum:

847. *ſuccumbere* vett. codd. Priſciani lib. XVI cum Erf.——849. *M. t. juvenis* Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb.——850. *Exitium* cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et cæteri fere omnes. Etiam hoc eſt exemplum conſenſus codicum, emendationis veritate inferioris. Etſi enim adjuvari poteſt ea lectio interpunctione: *nunc m. m. demum Exitium! infelix! nunc alte v. a.*, at tamen *exilium*, quod pleræque vett. edd. habent, et Naugerius intulit, verum eſt; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poëtæ animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tueantur, Gud. a m. pr. pro div. lect. Rottend. Leid. et ſec. Menag. cum Goth. pr. *nunc autem v.* Dorvill.——851. *violavi* Lutat. ad Stat. III Theb. 697.——822. *P. ob i. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, niſi et hic, inquit Burm., *regno* legit pro *ſolio*. Verſus hujus cum ſeqq. ſententia diſtinctione mutata aliter procedit; poteſt enim et ſic interpungi:

Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen.
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis,
Debueram patriæ pœnas odiiſque meorum.
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc vivo.

h. Utinam, ut fas erat, omnibus ſuppliciis animam efflaſſem ego, te ſuperſtite! Nunc vivo. Sentio tamen deſiderari ſic in primo verſu *criminis* rationem et cauſſam: quæ in vulgari interpunctione bene ſubjecta eſt.——853. *odiiſque malorum* Montalb.

κατεχεύατο Od. ω, 315. 847. Supra vſſ. 797. 798 Æneæ manum ad ictum patri inferendum ſublatam ſubierat Lauſus et vulnus moratus fuerat, dum pater aſportaretur: nunc *ſuccedere dextræ*, eſt dextram h. e. vulnus excipere alterius loco. 848. *tua per vulnera*, pro vulnere; ut jam millies vidimus: tamen nunc argutantur cum Servio Intpp., et volunt ad invidiam eſſe dictum. *Exilium* præclare memorat; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna occurrere poëtæ animo debuit, eum regno pulſum exulare. 850. *nunc alte v.*; loquitur de proprio vulnere v. 785. 786. 851. *crimine*, criminatione et odio; te infamem et odioſum feci meis ſceleribus. 853. 854. *Debueram*, cum deberem, vel ſi debebam pœnam

 civibus

Omnis per mortes animam fontem ipfe dediffem!
Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in ægrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc folamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur mærentem, et talibus infit:

854. *dedifl* aliquot Pier., perperam.——855. *homines vitamque* Sprot. ——856. *hoc* e fcriptorum confenfu Heinf. pro vulgari *hæc*. *bis dictis* Parrhaf.——857. Primum, pro *vis*, paffim in codd. *fefe alto* vel *alto fefe*, vel *quamvis alto fe*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. fec. et a pr. Gud., cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo, ere*, alibi vix occurrit. *vis—tardat* Rom. et al., it. Goth. pr., recte: quod Heinf. interpretatur: tardat fe, tardatur; cf. fup. ad Æn. II, 208. Poteft tamen commode *vis tardat* accipi, folito poëtarum more, pro virium defectus tardat. Servius aliter reddidit: *alti volneris violentia*; ut adeo doloris notio ad- [redacted]

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est) 861
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo consueta locavit 867
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Æstuat
ingens 870
Uno in corde pudor mixtoque insania luctu,

861. *Rhœbe* Heins. e codd. pro vulgari: *Phœbe.* Apud Macrob. IV, 6 *Rhebe.* An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοιβδὸν dictum fuisse? *Rhæbus,* ῥαιβὸς, quod in Rom. est, συγκαμμένον τοὺς πόδας significaret. *mortalibus ægris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. *ultra est* Rom. *usquam est* Erf.——862. *cruenti* Hugen.——863. *Ut c. A.* Gud. *Lausique laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Ultor.*——865. *Occumbens* a m. pr. Gud., tum Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec.——867. *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. sec. *assueta* pr.——870. *Sic cursu in m. r. redit* Rom., quod et ipsum bonum.——871. *Uno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetustiores Heinsii cum Goth. pr., qua de caussa hic recepit pro vulgari: *Imo in c.*, quod Pierius præferebat. Deseruit Heins. et hic placitum suum, dum variare poëtam similia bis in carmen illata contendebat. Jam autem inf. XII, 667 est *Uno in corde.* Habuit tamen hoc Servius quoque in suo; et facilis lapsus inter duo: *imus* et *unus* multis exemplis constat. *Una in c.* Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec.; tum *dolor* vetustiores Heinsii cum Medicco Pierii. Romanus tamen cum Medicco Fogginii in *pudor* consentiunt, cumque his cæteri. In aliis Pier. *puer,* et in Sprot. *puer* vel *pavor.*

vulnere ipsi sessori cædes paratur. 861. *res si qua diu mortalibus ulla est.* Gravis sententia et h. l. affectus plena. 863. *Lausi dolorum,* ex Lausi cæde: ut tot alia: II, 784 *lacrimæ Creusæ.* 867 sqq. ad ἐνάργειαν a poëta subjecta sunt, ut Mezentii imago sensibus nostris alte insideat.

871. Pudor, furor, luctus, una et conjunctim (hoc enim est *uno in corde,* si poëtice hoc extuleris) eum inflammant. 874.

Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus:
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas adgnovit enim, lætusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.
Ille autem: Quid me, erepto, sævissime, nato,
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec divom parcimus ulli.
Desine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto

872. Versus haud dubie ejiciendus; nam adversatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur post v. 875. Ejectus est quoque a Cuninghamo.——873. *ter magna* Dorvill. *magna sic* ed. Ven. Burm.——874. *agnovit enim* ex vetustioribus Pierianis et suis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. sec. et tert.) præclare dedit Heins. pro vulgari: *a. eum.* Idem ad illustrandum laudat sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509, sed in illis locis ratio diversa; nam h. l. *enim* est pro *γὰρ τοι*. *enim*-[redacted]

Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem;
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum adſtantem lævos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens; ter ſecum Troïus heros
Inmanem ærato circumfert tegmine ſilvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, et urguetur pugna congreſſus iniqua:
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.

Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinſ. emendandum eſſe cenſet: *at hæc*; quod et ipſum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm.——883. *figitque volutatque:* ita Heinſ. e Gud. a m. pr., in quo virum ingeniosum exquiſitioris lectionis ſtudio auram pro Junone amplexum eſſe nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapſus ille eſt, non lectio: tum poſt *figit* importunum eſt *volutat ingenti gyro*, quod de haſta librata accipere neceſſe eſt, ut *volutat* ſit pro, volvit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata diſplicere poſſit, quam omnes codd. vetuſtiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, ſuo more, poëta mox diſertius et ornatius exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non eſſe animadverſum miror, ſcriptum eſt: *fugitque* (etſi a m. ſec. mutatum) *volatque.* Sic et Voſſ. et vett. edd., uti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere poteſt, ut ſit: *telumque intorſit in hoſtem: Inde aliud ſuper atque aliud: fugitque volatque Ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque: fugitque volatque*, quod interpolatoris eſt, qui non viderat præteritum eſſe tempus poëtæ in his ſollenne. In Leid. erat *fixitque*, ex ſimili ſtupore: quia præceſſerat: *intorſit.* *figitque* tamen librorum conſenſus tuetur, a quo in his et ſimilibus ſtandum eſt, quando utraque lectio habet quod probari poſſit.——884. *æreus umbo* Medic. et Gud. vid. ſup. ad 271. ——885. *Tum* Franc. *circum acaſtem* Goth. tert., ex librarii inſcitia.——887. *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud.——888. *tranſiſſe* Franc. et Goth. tert., indocte. *riſiſſe* Bigot.——890. *erupit* tres Burm. *intra* Ven.

in partem non modo ob naturalem equi flexum in lævum, ſed ideo maxime equitabat, ut, ipſe læva clipeo tectus, et dextra expedita, Æneæ, qui ei ſemper a læva in interiore gyri orbe ſtabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Æneas clipeum circumfert, et hunc quidem 887 oneratum infixis haſtis: is exceperat et ſuſtinuerat tela.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipſe pedes. 891. *tempora traji it.* Comparant ſimilem locum Iliad. Θ, 81, ubi Neſtoris equus παρήορος (tertius adjectus bigis, συνωρίδι, idem qui

[redacted]

Tollit fe adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effufumque equitem fuper ipfe fecutus
Inplicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troëfque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit enfem, 896
Et fuper hæc: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras

892. *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox fi fcriptum effet, *tum e auras*, expeditior effet interpretatio. Sed poëta alterum maluit, forte ut celeritatem affequeretur.——894. *ejectumque* Zulich. *dejectoque* Gud. a m. fec. et fec. Mentel.——895. *intendunt* Goth. fec., quod defendi poteft; vera lectio non eft.——897. *fuper hoc* Ed. pr. Burm. Eft: et infuper hæc addit. *et illi* Hugen.——898. *et auras* Medic. a m. fec. et alii Pier. et Heinf., minus bene, et perpetuo lapfu.

qui et σειραῖος, σειραφόρος, nobis funalis, *an der Leine*) percutitur ἄκρην κακκεφαλὴν etc.; ibi equus primum exultat (ἀνέπαλτο), tum caput in terra volutat, ut telo fe liberet (κυλιν- [redacted]

elephantum traducta. *calcibus* de pofterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam fic ferre, ut præ dolore calcitret. *Implicat:* hoc ipfe poëta dilucid..t: *cernuus in-* [redacted]

[redacted]

Sufpiciens haufit cœlum, mentemque recepit:
Hoftis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec fic ad prœlia veni;
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Laufus.
Unum hoc, per, fi qua eft victis venia hoftibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumftare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me confortem nati concede fepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud infcius adcipit enfem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

899. *Sufcipiens* fec. Rottend.——901. *in prælia* Zulich. et Dorvill. *venit* Medic. a m. pr., ut de Laufo agat, inquit Heinf. Probabilius, librarii lapfu.——902. *fædere* Franc.——903. *veniam* pars codd. Heinf. ——905. *Circum adftare* Exc. Burm.——907. *Hoc* Franc.——908. *defundit* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in arva* ed. pr. Burm. et Menag. pr., male. Jungenda funt: *cruore undanti in arma*, thoracem feu clipeum.

ἀνεγείρειν. v. c. Sophocl. Aj. 196. Nunc cf. Brunck. ad Æfchyl. Perf. 393. Jam poëta hoc ipfum doctius transfert ad *cælum*, quod hactenus proprie adeo incendi dici poteft, quatenus res magno motu accepto omnino *incalefcunt*, *fervent*. Hinc *fora fervent clamoribus*, *theatra ftrepitu*. 899. *haufit cælum* f. haufit oculis, quod malim; feu cælum pro aura, anima, quam recepit. Expeditius forte, ut jungas: *auras haufit*, *fufpiciens cælum*: nifi forte oratio fic nimis tenuis efficitur pro epico carmine. 901. 902. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc fic extulit poëta: Non erit crimini, me interfeciffe, *nullum in cæde nefas* (Serv. et Cerda: "Mori viro forti nefas non eft;" quod eft remotius); *nec fic—Laufus* fc. ut ne me interficeres, aut ut ego mortem deprecarer. Imo vero, dum fuperftes Laufo effe non fuftinet, mori decreverat. *nec tecum* h. nec Laufo a te cæfo pugnæ hæc conditio nobis propofita eft.

903. *Per, fi qua eft venia*: ex more in precum formulis; pro: *per veniam, fi qua eft venia*, gratia, beneficium, ut jam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Iliad. χ, 338 fq. et alibi. 905. *defende f.* propulfa (ut jam toties fic ex ἀρχαίων) odia et iras, quominus corpus meum infepultum abjiciant et male mulcent; αἰκίζεσθαι. 906. *Et me c.* pro vulgari oratione *confortem fepulcri nato* pofuit exquifitius. Effe pro hoc dictum illud, etiam Macrob. VI, 6 monuit.

EXCURSUS I.

Auxilia Æneæ ex Etruria.

LIB. X, 166 ſqq. Non omnes veteris Etruriæ civitates memorari a poëta, cum copias inde adductas recenſet, manifeſtum eſt. Ex iis quoque, duodecim numero, civitatibus, quæ rempublicam Etruſcorum conſtituebant, *Cluſium* et *Cære* tantum nomine poſuit, reliquas præteriit. Habuit igitur dilectum? an temere appoſuit, quæ in mentem veniebant? Si noſtrum Virgilium bene novi, habuit ille haud dubie, quod cum judicio et veteris memoriæ reſpectu in hoc loco ſequeretur; in aliis quidem, quod maritimæ urbes ſunt et navium copiam ſuppeditant; in aliis cognationem et amicitiam cum Romanis, ut in Cluſio et Cære; ſeu fabulas priſcas, ut in Mantua. *Cære* quidem ſummo cum dilectu primo loco poſuit, quoniam Mezentium regem pulſum bello perſequi decreverat ea civitas, caſtris in propinquo urbis poſitis, quibus Æneas exceptus [redacted]

Saturniam et alias quaſdam urbes, quas ipſis, temporis progreſſu, Etruſci eripuerunt. Potuere ergo inter eas urbes, quas Pelaſgi tenuere, et illæ eſſe, quas poëta recenſuit.

Cluſium, Camers vel Camars olim dictum, inter Æneæ auxilia bene referri potuit, quandoquidem in ſocietatem et amicitiam a Romanis receptum Gallorum arma in Romanos avertit: Liv. V, 36 ſq. Erat urbs antiquiſſima, quam Umbris ejectis Etruſci ſuam fecerant. De hac et nonnullis urbibus ſequentibus vide nunc *Lanzi*, viri docti et ingenioſi, librum de Lingua Etruſca (*Saggio di Lingua Etruſca* To. II.) *Coſæ*, vel Coſa, ad mare ſupra Herculis portum ſitæ, *Coſa Volcientium* Plinio dictæ lib. III, 5, 8, a *Volcis* videntur eſſe deductæ; antiquum id fuit Etruriæ oppidum, forte ad ipſum Cluſium originem retulit, aut ſub Cluſinorum poteſtatem olim fuit: Certe ex his unum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Maſſicus: ſub quo adeo Cluſinorum Lar eſſe debuit *Oſinius*, qui infra v. 655 memoratur. Alterum agmen eſt ex *Populonia* ſeu Populonio et ex inſula *Ilva* ſeu Æthalia, nunc *Elba*, ei objecta, coactum. Populonii origo incerta eſt. vid. Serv. ad h. l. Ilva, Etruſcorum colonia (vid. Stephan. in Αἰθάλη), olim æris, mox ferri fodinis nobiliſſima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13 et al. apud Cluver. Ital. pag. 502 ſqq. et Serv. ad h. l. Mille viros *Piſa* adductos videmus v. 175—180. Piſam autem inter urbes a Pelaſgis et Aboriginibus habitatas paullo ante vidimus: ut adeo inter antiquiſſimas illam fuiſſe neceſſe ſit. Lycophron ipſos Lydos advenas Piſam occupaſſe tradit v. 1359, quod ex opinione veterum de Etruſcorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen ſcriptoribus fraudem et hæc nominis ſimilitudo, ut a Piſa Elidis profectos dicerent, qui Piſam Etruriæ conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B. Plin. III, 5. Juſtin. XX, 1. Solin. 8. Copioſius e noſtro poëta perſequitur Rutilius Itin. I, 565 ſq. Addit Strabo fuiſſe eos ex iis, qui Neſtorem ad Ilium ſequuti in reditu via aberraverant. Homerus tamen Piſatas non commemorat inter eos, quos Neſtor adduxit. Adde Serviana ad v. 179 h. l., unde patet plura fuiſſe poëtarum vel hiſtoricorum commenta de Piſæ origine. Alia tamen in Servio legerat Jul. Sabin. Sequitur v. 180—184 Aſtur cum trecentis ex *Agylla* ſeu *Cære* et vicinis locis adductis, ſcilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluvium (nunc *Mugnone*) haud longe a Centumcellis; exiguo intervallo verſus occidentem fuit Graviſca vel *Graviſcæ*; ultra Minionem ab oriente,

[redacted]

oriente, versus Cære, *Pyrgi*. Egit de utrisque diligenter Cluver. Ital. p. 483. 495. Servius ad h. l. Pyrgos ait *castellum* fuisse *nobilissimum eo tempore, quo Tusci piraticam exercuerint (nam illic metropolis fuit:* ab indocto homine fuit adjectum) : *quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliæ dicitur* (Diserte narratur res a Diodoro XV, 14, ubi cf. Wesseling.), *de quo Lucilius :* Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* jam Rutilii ætate, ineunte Sæc. V : *Nunc villæ grandes, oppida parva prius* Itin. I, 223. 224. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus est. Quod Graviscas *intempestas* dixit, situm respexit in humili ac palustri planitie sub montibus Cornetanis a læva Martæ fluminis. Rutil. Itin. I, 282 Graviscæ, *Quas premit æstivæ sæpe paludis odor.* Cato in Origg. apud Serv. ad h. l. *Ideo Graviscæ dictæ sunt, quod gravem aërem sustinent :* quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit.

Inde a v. 185 *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci : nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulæ, poëtarum carminibus decantatæ, olim fuere plures ; quibus caussam dedit Græcorum priscorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum s. Erida-

[redacted]

nus nullo modo cum Græcorum Ocno est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poëtis. Diversa de Ocno alios et de Mantuæ origine tradidisse, ex Servio ad v. 198 colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felsinam, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narraverant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantus* Dis pater est, cui urbem consecravit. Quæ sequuntur v. 201—203 *Mantua dives avis: sed non genus omnibus unum; Gens illi triplex, populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires*, plurimum habent obscuritatis. Servii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diversis conflata. Altera hæc: ut *Mantua tres habuerit tribus, quæ in quaternas curias dividebantur*. Ita dicerem sub Gallorum incursionem Etruscos ex cæteris XI civitatibus circumpadanis Mantuam confluxisse, et fuisse in tres tribus descriptos, quarum quæque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum sic non poterat Mantua dici *caput his populis*. Attigit locum Jo. Fr. Gronovius ad Liv. V, 34. 35 et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copiose, *gentes* et *populos* sæpe conjungi apud scriptores, et patere gentem latius, ac posse sub se comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum hæc omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita se habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuisse tres regiones, quarum quæque contineret quatuor populos (h. conventus, δήμους), an de prisco Mantuæ statu sic constat melius? an in vetere historia quicquam est, quod cum ea memoratione consentiat? Nec vero versus præcedens convenit: *Mantua dives avis*; quid enim his cum illa divisione in regiones commune est? Cluverius in Ital. ant. p. 255, etsi populos quaternos prorsus explodit, tamquam poëtæ commentum, quo diversas historias compilatas miscuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoscit et ad triplices colonos refert, qui Mantuam insederunt. Fuerunt enim conditores urbis Etrusci: iis ex agris circumpadanis expulsis, Galli urbem tenuerunt aut Etruscis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter cives adscripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *dives avis*; nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis*. Servius ad v. 201 primum a Thebanis, deinde a Tuscis, novissime a Gallis, vel, ut alii dicunt, a Sarsinatibus, qui Perusiæ consederant, conditam narrat Mantuam:

Mantuam: quae unde acceperit, cum inepta prorsus sint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem judicio haec omnia facile expedias, si memineris Etruscos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII civitates descripsisse, quemadmodum ipsa Etruria XII civitates principes habebat. Cf. Polyb. II, 17. Liv. V, 33. Inter has XII civitates Virgilium arbitror non modo retulisse Mantuam suam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19 s. 23 *Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua:* verum etiam principem caeteris praeposuisse; etsi honorem eum ab aliis Bononiae habitum constat. Plinius utique lib. III, 15 s. 20 *Bononia Felsina vocitata cum princeps Etruriae esset*; etsi sententia Plinii et haec esse potest: fuisse et ipsam Felsinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII populis Etruscis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus unum* erat. Quod vero addit poëta, ex eo primum discimus, XII illos populos seu civitates in tres gentes fuisse divisas; id quod ad Etruscas origines notabile est. *Non* igitur poëta, quod voluere interpretes, *de Mantuanorum origine* in h. l. agit, nec de majorum diversa stirpe, nec de divisione agri Mantuani in regiones et conventus; *sed de copiis* agitur, *quas Ocnus* Mantuae conditor *adducit ex* [redacted]

EXCURSUS II.

De Amyclis tacitis.

Lib. X, 564 *tacitis regnavit Amyclis.* Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Servius, vix digna quæ repetantur. Quæ probabiliter dici poſſint, hæc eſſe arbitror: Loca Lucilii: *Mihi neceſſe eſt, loqui: nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe*, Silii VIII, 529 et Pervigil. Ven. ſub f. ſatis docent, ad illam narrationem poëtam reſpexiſſe, qua, " cum frequenter falſo " nuntiarentur hoſtes, et inani terrore civitas quaſſaretur, lata " lege cautum eſt: ne quis unquam hoſtis nuntiaret adventum. " Poſtea cum vere hoſtis veniret, nullo nuntiante, ex improviſo " civitas capta eſt: unde *tacitæ Amyclæ* dictæ ſunt, quod " periere ſilentio." Recte hæc ab Aſpro, nam is auctor a Julio Sabino proditur, tradita videntur, ſed falſo ad has Auſonum Amyclas revocata, quæ a ſerpentibus deletæ fuere; v. Notam: cum ea ad Amyclas Laconicæ ſpectarent, quas a Dorienſibus deletas eſſe, proditum reperimus. Nam, Peloponneſo a Dorienſibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicæ per ducentos adhuc annos tenuerant Achæi, donec, paullo ante bellum Meſſenium primum, regis Telecli ductu, Dorienſes ſeu Lacedæmonii ea loca expugnata ſolo æquarunt. Inter quæ fuere Amyclæ, quæ acriter reſtiterunt, nec niſi belli diuturnitate attritæ in ditionem ceſſerunt. Tropæum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur: Pauſan. III, 2, p. 208 et c. 12, p. 237. Amyclæ everſæ vici formam per multa tempora habuerunt, claræ inprimis dei Amyclæi templo et throno. v. ibid. III, 19 et 18, de quo diſputatum eſt a nobis in *Antiquar. Abhandl. I Stück.* De expugnatione illa Amyclarum a priſcis ſcriptoribus plura fuiſſe narrata, tum ex Pauſania, tum ex Pindari locis Iſthm. VII, 18—22. Pyth. I, 124. 125. 126 patet: unde intelligitur, fuiſſe Ægidarum, quæ Spartæ tribus erat Thebis oriunda, præcipuas in eo bello partes Amyclaſque illis habitandas eſſe aſſignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101 et Iſthm. VII, 18 integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Ariſtotele de hoc bello teneremus. A Strabone lib. VIII, p. 560 C. 561 D. ex Ephoro (conf. Meurſ. Miſc. Lac. IV, 3), Amyclæ ab Heraclidis Philonomo, qui Lacedæmonem iis prodiderat, conceſſæ narrantur; ſi vera ſunt, quæ Conon Narrat. 36 appoſuit,

posuit, adducti ab eo coloni ex Imbro et Lemno fuere, qui tertia hinc ætate, seditione adversus Dorienses facta, ejecti Cretam adierunt et Gortynem occuparunt. Ad hoc itaque tempus referenda esse videtur Amyclarum illa a Doriensibus facta expugnatio: urbe ex improviso occupata. Ut autem hoc *ad Amyclas Italiæ* transferri posset, error ille, quem toties castigavimus, locum fecit, cum non modo Græcorum colonias per totam Italiam disseminarent veteres auctores Latini, verum etiam urbium origines ac notitias nominum similitudine corrumperent. Urbem *Amuclas* in his locis Italiæ fuisse nemo dubitet. Sed nominis similitudo fecit, ut a nonnullis narraretur, Laconas eam urbem condidisse, et ab Amyclis suis nomen indidisse. De tempore coloniæ ductæ varie traditum. Alii comites Castoris et Pollucis huc appulisse narrarunt, alii Amyclæos cum Glauco, Minois filio, venisse (apud Servium); tandem etiam fuere, qui Lycurgi ætate coloniam ductam dicerent ab iis, qui novis legibus uti nollent: hos enim, ubi in agro Pomentino escendissent, Feroniæ fanum extruxisse, et partim inde Sabinos contendisse. v. Dionys. Halic. lib. II, 49 (p. 113).

[redacted]

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER UNDECIMUS.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio victor Æneas Marti tropæum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit: ubi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur —99. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur — 224. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat—295. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet—335. Ibi Drances et Turnus pro inveterato inter ipsos odio se mutuis conviciis proscindunt

 —444

[redacted]

—444. Interim Æneas, bipartito divisis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca silvis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quæ ad urbis defensionem putantur pertinere—485. Turnus cognito per exploratores Æneæ consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam præficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit—531. Interponitur episodium de Camilla—596. Interim equestre prælium committitur, diuque dubio utrimque eventu pugnatur—647. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta, incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta trajicitur—835. Quam tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianæ ministra, sagitta trajectus offensi numinis pœnas persolvit—867. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Trojani urbis

[redacted]

[redacted]

ÆNEIDOS, LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea ſurgens Aurora reliquit.
Æneas, quamquam et ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt,
Vota deum primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
MezentI ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,

2. *et* abeſt nonnullis Pier. et Heinſ., etiam edd. vett. *humandi* Zulich. ——3. Julius Sab. ad h. v. "Apronianus legit:. "*mens turbata præcipitat funera.*" Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera*; ſic quoque Exc. Burm., perperam.——6. *Conſiſtunt* Goth. tert., perperam et hoc. Truncum quercus amputatum ſtatuit, conſtituit, Æneas in tumulo.—— 7. *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb.

1. Altero mane poſt ſuperioris diei pugnam, cujus exitum non diſerte memoravit, ſed Mezentii cæde territos Rutulos in fugam ſe dediſſe facile unuſquiſque aſſequitur. Brevitatiſne ſtudio hoc dederit poëta, qui ſemper ad eventum feſtinat, et, quæ ornari nec poſſunt, omittit, an ſecundis curis reſervarit, quis pro certo affirmet?

2. 3. *curæ præcipitant*, potentius, quam, urgent, premunt, ut impenderet tempus humationi cæſorum militum. *funere*, dolore ex funeribus ſuorum, inprimis Pallantis. 4. *Eoo* Lucifero, ut ſup. III, 588. Ad religionem autem Æneæ hoc ſpectat, quod ante omnia perſolvit diis vota (*vota deorum*), et nunc quidem tropæo in Martis honorem conſtituto. 5. Locus de tropæo erigendo luculentus: quem æmulatus eſt Stat. Theb. II, 704 ſqq., ad orationis ſaltem copiam comparandus. *tumulo*, ſeu eminentiore loco, ſeu terra aggeſta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. *Tela trunca viri*, fractas Mezentii haſtas ſub X, 882 ſqq. *bis ſex*; Statius ibid. *perfoſſaque vulnere crebro arma*. Ad faſtidium argutantur Intpp. Illata fuere

 vulnera

[redacted]

Bellipotens; aptat rorantis ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clipeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios, namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum, ſic incipiens hortatur ovantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt; hæc ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiæ; manibuſque meis Mezentius hic eſt.

8. *roranti* Goth. ſec., ſicque Rom.——9. *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II Theb. 710.——10. *Effoſſumque* Dorvill. *ſiniſtra* aliquot Heinſ. *ſiniſtris* vel *ſiniſtra* Gud.——11. *eburneum* Gud. a m. ſec., applaudente Heinſio.——12. *Cum ſ.* Cariſius lib. IV citat. *omnis conſtipata* Goth. tert.——14. 15. Mutavi hic Heinſianæ recenſionis interpunctionem, quæ manifeſte ſententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abeſto. Quod ſupereſt: hæc ſunt* etc. Imo vero jungenda: *timor omnis* [redacted]

Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et spe præsumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Adnuerint superi, pubemque educere castris,
Inpediat, segnisve metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: mæstamque Evandri primus ad urbem

17. *Tunc* duo Burm.——18. *Arma parate animis.* Aut hypallage est, inquit Servius, pro *armis parate animos*, aut certe mutanda distinctio, ut sit: *Arma parate: animis et spe præsumite bellum.* Atque hoc probat Burm., non enim satis eleganter dici *animis parare* arma. Tantilli erat videre, *arma* esse pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, esse exquisitius dictum, quam quod sollenne est: parare animos ad pugnam.——19. *Ne qua hora* Goth. tert. *avellere* præscriptum est ab Heinsio; reperio id exaratum in una Ald. pr. Nam altera 1505 consentit in *veller*-, quod ubique editum video. Et id Servius interpretatur. *evellere* Dorvill.—— 20. *Adnuerent* Rom. *Adnuerunt* Leid. *Annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesque* Ven. *puppem inducere* Goth. tert.——21. *segnisque* Heins. e libb. (sicque Ald. tert.) pro vulgari: *segnesque.* At porro Medic. *segnisve*, nec aliter Rom. *signisve.* Hoc itaque cum Brunckio reposui. Alii *segnique*; edd. vett. aliquot: *segnesque metus.*——23. *est* abest Rom. et aliis Pier., uni Heins. et ed. pr. Burm.——24. Servius: "Vitiose in media oratione *ait* positum Critici notant." Satis indoctos illos fuisse necesse est: cum adeo frequens hæc sit verbi: *inquit: ait*, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: ut nunc ad milites aut famulos se convertat. *egregiasque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heins.——25. *pepigere* Bigot. *et decorate* Oudart.

ἐκεῖνος ὁ Μεζέντιος. vid. Var. Lect. 19. *ubi primum vellere signa Annuerint superi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri solitum: sed hic poëta ornatus caussa tantum posuisse videri debet: cumprimum licebit agmen ducere. 21. *sententia* pro cunctatio; quod adjuncta efficiunt: *segnis metu* et *tardet.* 23. *qui solus*; notissimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐςὶ θανόντων Iliad. π, 675 et alibi. 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla quoque nonnulla collegit Cerda. Illud

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Sic ait inlacrimans recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Trojanaque turba
Et mæſtum Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Æneas foribus ſeſe intulit altis:
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mæſtoque inmugit regia luctu.
Ipſe, caput nivei fultum Pallantis et ora

[redacted]

Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam: cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acris esse viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.

40. *lenique* Oudart. *in corpore* pr. Moret.——41. *sic fatur* duo Burm. ——42. *cui l.* Hugen., male.——43. *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. sec.——46. *dederim* a pr. m. Dorvill. *compressus* Vratisl.——47. *moveret* Parrhas.——48. *d. in prælia* Medic. a m. sec., quod se non intelligere fatetur Heins. Scilicet putavit Apronianus dictum a poëta: *gentem duram in prælia*, ut virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad prælia* Leid.——50. *Forset* esse posse Servius putabat: *Forsit* nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heins. ac Burm. satis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors et*, sollenni errore.

naturæ veritatem hoc, quod Æneæ adventu renovatur luctus. Comparat Servius Statii locum VI Theb. 37 sqq. 40. *lævi*, pulchro, puerili: nondum setoso, ait Serv. Malim de loto et a cruore purgato accipere. *Mitteret in magnum imperium*, respectu, puto fatorum et vaticiniorum de initiis potentis imperii, quod in Italia conditurus esset Æneas. Sollenne vero nostro poëtæ, ut ex hac ipsa prædictione petat ea, quæ ad amplificandam rerum tenuitatem vim habere possint; ut paullo ante: *Invidit Fortuna mihi, ne regna videres Nostra*; et v. c. IV, 267 *heu regni rerumque oblite tuarum*: ubi cf. 275. Sup. IX, 267 *Si capere Italiam sceptrisque potiri contigerit victori*. Igitur nunc pro vulgari: mittere ad debellandos Latinos et ad novas sedes in Latio parandas. Video etiam Briglebium, V. C., hanc ad me interpretationem perscripsisse: ut potirer magno imperio. 49. 50. Color sententiæ similis

Nos juvenem exanimum, et nil jam cœleſtibus ullis
Debentem, vano mæſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudeli videbis!
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!

51. *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud Pier., inter quos Rom. ——52. *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth. tert., inſcite. *amore* Oudart. *ab ore* a pr. m. pr. Moret.——53. *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex. *vulnus* Parrhaſ.——54. *Hic.* Goth pr. *exoptati* Rom. cum Goth. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. Antholog. Lat. T. I, p. 163.——55. *Hæc mora* pr. Moret. *pudendus* Franc.——56. *paſſum* idem Franc. et pr. Hamb. *non* Ven. *ne* duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *diro* Exc. Burm.——57. *Obſtabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *Ei* alii. *Et* Rom.——58. *et* [redacted]

[redacted]

Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii cratis et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tunc geminas veſtis, auroque oſtroque rigentis,

59. *Heu ubi* alter Hamb. *dicta deflevit* Rom.——60. *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere poteſt.——61. *comitantur* aliquot Burmann. ——65. *Arboreis* Ven.——66. *obumbrant* Oblong. Pierii et Leid. conf. IV Ge. 20.——67. *Hinc j.* Ald. pr. et aliæ edd. *in ſtramine* paſſim vulgg., ſed abeſt codd. Pier. et Heinſ., itaque ſublatum ab Heinſio.——68. *virgineum* Goth. pr. *demiſſum* Gud. a m. pr. *deciſſum* Dorvill. a m. ſec. *meſſum de pollice* Servius ad II Ge. 274. *poplite* Ven.——70. *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *ſua fama* Hugen.——71. *Nec jam* Dorvill. et Goth. tert. *Jam non* Leid.—— 72. *Tum* Heinſ. e codd. pro *Tunc*. Tum alii ſcripti et edd. *oſtroque auroque* Non video, quid interſit. Sed vetuſtiorum codd. lectio recte ſervata eſt.

turpi fuga e pugna ſervato: cujus dedecoris dolore exardeſcens pater infauſtus ſibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Servii exemplo Intpp. *ſoſpite* pro ſoſpiti dictum volunt.

59. *deflevit*, flendo finem fecit, ut Cannegieter ad Avian. fab. pr. exemplis illuſtrat: quem jam Burm. laudavit: nec tamen video, an omnino hoc neceſſe ſit. 66. *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui umbram deſuper corpori facerent.

68—71. Obvia comparatio et multis frequentata ac variata (cf. ſup. IX, 435—437), ſed h. l. ſuaviſſima ornamentorum copia et dilectu: *virgineo pollice, florem, ſeu—ſeu—*, et qui nondum marcidus elanguit: *Cui neque—receſſit:* nec tamen priſtino vigore nitet: *Non jam mater.*

Extulit Æneas : quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreverat auro :
Harum unam juveni ſupremum mæſtus honorem
Induit, arſuraſque comas obnubit amictu :
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam ;
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

73. *læta bonorum* apud Rufinianum de Schemat. Lex., quod ornari poteſt a novaturo : eſt, quæ abundabat hinc copiis et opibus.——74. *manibus quondam* aliquot Heinſ. et Burm.——75. *Texerat et* Ven.——76. *juvenis*

[redacted]

[redacted]

Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora;
Sternitur et toto projectus corpore terræ.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,

85. *Acetes*, *Acestes*, etiam hic. *Aletes* apud Macrob. IV, 3. cf. sup. ad v. 30.——87. *prostratus* alt. Voss. et pr. Hamb. *dejectus* Oudart. *projecto* Gud. sec.——88. *Ducitur et* Goth. sec. *perfusus* sec. Rottend. *perfossos* a m. sec. Bigot. *cursus* Hugen. *cultus* Zulich.——90. *Illacrimans* Goth. sec.——91. *gerunt* Sprot.——93. *Tyrrhenique omnes* Medic. et codd. Heins. omnes, trinis exceptis. Errorem versus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in uno Mediceo primum est factum, quantum codicum agmen ex eo prodiisse credendum est! Romanus contagio liber est: cum Goth. pr. et tert.——94. *comitum longe* Parrhas. *præcesserat* Rom. et cæteri Pier., cum vett. edd., omnes itidem Heins., uno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heins. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tamquam magis proprium. cf. ad VIII, 462; hoc et omnes Goth. præferunt: si modo iis aliqua esset auctoritas.

truncis infixa vel perticis, cum titulis, seu nominibus eorum, quorum arma fuerant. 87. *Sternitur et*; pro, nunc—*nunc* stratus et projectus humi. 88. *currus* acciperem Pallantis currum, quo in pugna usus erat, nisi navibus venisset et statim unus equus subjiceretur; nunc hosti erepti currus intelligendi; cf. lib. X, 399 etc. 89. 90. Homerico exemplo, Iliad. ρ, 426 sq. 437 sq. Quod Maronis ævo forte ipsa imitatione placebat: nunc hoc ipso displicet, quod imitandi studium in oculos incurrit. Res per se heroicæ vitæ sensibus et studiis accommodata. 91. *nam cetera Turnus victor habet.* Supra X, 496 sq. balteum tantum commemoraverat, e quo ensis pendere debuit. Reliqua tum subticuit. 92 seq. Comparant Iliad. ψ, 129 sqq. *versis armis* h. hastis, haud dubie de suis tempori-

Subftitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxume Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greffumque in caftra ferebat.
  Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fufa jacebant,
Redderet, ac tumulo fineret fuccedere terræ;
Nullum cum victis certamen et æthere caffis;

95. *que* abeft Franc. *edidit* Medic. a m. fec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrhaf. et Goth. fec., quique primo loco memorandus erat Rom., ut adeo hæc verior fit lectio.——96. *Nos aliter* Ven.——97. *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier.——99. *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *greffufque* Oudart. et Dorvill. *in tecta* Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud.——100. *Jamque o. adventant ex* Erf., fic faltem del. *ex*. *de gente Latina* Bigot.——101. *precantes* Parrhaf. Ven. fec. Goth., et ita

[redacted]

[redacted]

Parceret hoſpitibus quondam ſocerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantis,
Proſequitur venia, et verbis hæc inſuper addit:
Quænám vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis ſorte peremtis
Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero: rex noſtra reliquit
Hoſpitia, et Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet, cui vitam deus aut ſua dextra dediſſet.

105. *ſoceris*, et pro var. lect. *ſociis* Ven.——106. *aſpernenda* Oudart.——107. *Perſequitur* Zulich. *Præſequitur* Hugen.——109. *quid nos* duo Burm.——110. *Pacem me* ex præſtantioribus Pier. et ſuis Heinſius, ſublata interrogatione, pro vulgg. *Pacemne*; quod jam inde ab Ald. ſec. regnat. Voſſ. pr. *Pacem quam ex.*; et Franc. ex librarii ſtupore *M. ſ. parentis.*——111. *et* abeſt nonnullis ap. Ge. Fabric. *vivis equidem* Oudart. *mallem* Pſeudodonatus et aliquot Pier.——112. *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I apud Heinſ. et Goth. ſec.——113. *de gente* alter Hamb., male; non cum Latinis, ſed cum rege Latino ait ſe bellum gerere. *relinquit* Franc.——114. *potius Turni* Goth. tert. *contulit* unus Burm. et in Gud. eraſa vetus lectio.——115. *hinc* Ven. *Turno* vett. edd., ſed jam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinſius, præter Montalb. *ſe ponere* Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. ſec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. At Marti, pugnæ, ſe objecerat ſane Turnus. Servius agnoſcit *morti*: ait eſſe δεικτικῶς, quaſi jacentes oſtendat.——117. *mecum decuit*: hoc ordine meliores Pierii et Heinſii. Vulgo: *decuit mecum*. *convertere* vel *contendere* Cod. Kœler., perperam.——118. *Vixit* Goth. tert., indocte. *Vixet* pro vixiſſet. *et ſua* Menag. pr.

hanc, ut redderet; mox *pacem*, indulgentiam, conceſſionem. 112. *Nec veni*, pro veniſſem; οὐδ' ἦλθον ἄν, εἰ μή. 115. *huic* *ſe opponere morti*; ſe objicere, periculum mortis ſubire. *huic*; qua hi cæſi occubuerunt. At ille videri tum poterat návi

[redacted]

Nunc ite, et miseris subponite civibus ignem.
Dixerat Æneas. Olli obstupuere silentes;
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus juveni Turni sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiæne prius mirer, bellíne laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. Quærat sibi fœdera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.

120. *Illi* Dorvill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstipuere* Pier. in omnibus fere invenerat.——122. *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert.——123. *Infensus* multæ

[redacted]

[redacted]

Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, et, pace ſequeſtra,
Per ſilvas Teucri, mixtique inpune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad ſidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
  Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos et mœnia conplet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto

132. *unaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert.——134. *ſilvam* Medic. *Latinis* Goth. pr.——135. *icta* Heinſ. e Rom. et aliquot ſuis repoſuit. Vulgg. duce Mediceo *alta*; tum *acta* aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox ſequatur: *actas pinus*.——136. *evertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. ſec. *altas* Dorvill. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voſſ. et al. vid. X, 230.——137. *findere* Gud. a m. ſec. *cædere* Ven. *quercum* pr. Moret.——138. *ornus* Sprot.——139. *volat* Bigot. et Goth. tert.——140. *domus* Probus in Grammatica, et ſic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinſ. cum binis Goth. Erf. et vett. edd. Firmat quoque Heinſius; reliquit tamen alterum, *complet*, quod legitur ab Ald. pr. quodque ipſe prætferam.——141. *Quæ non* ed. pr. Burmann.——142. *Arcadas* Bigot. et

truenda urbe fatis tibi in Latio deſtinata ipſi operas noſtras adjungere. 133. *pace ſequeſtra* h. induciarum fide et auctoritate. *Sequeſter*, ſeu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit ejus, de quo convenitur vel ejus arbitrio conſtituitur. *pax*, pactio, tutos præſtabat h. l. et Latinos et Trojanos, ut permixti diſcurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Iliad. ω, nec aliud quid quærendum. 134. *Per ſilvas*; itidem, ut Iliad. η, 417. 135 ſq. Conf. ſup. ad lib. VI, 179 Not. 137. *olentem cedrum*, odoratam. De hac Græcorum et Latinorum cedro, quæ ex juniperorum genere eſt, ſatis dictum ſup. ad lib. VII, 13, et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non naſci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quæ ex pinorum genere eſt.

142. 143. Vix ferat aliquis Servii

[redacted]

Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late difcriminat agros. 144
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ poftquam matres fuccedere tectis
Viderunt, mæftam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eft vis ulla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta repofto
Procubuit fuper, atque hæret lacrimanfque gemenfque,
Et via vix tandem voci laxata dolore eft:

et apud Serv., fed vitiofe. *Arcades et* fec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Serv., non male: etfi eodem redit, feu turba portis ruat in campos, feu ad portas, ut exeat.——144. *difterminat* qu. Moret.——145. *jungunt* e Mediceo et aliis Heinf. (adde Colot.) pro vulgari *jungit*, quod Rom. tuetur.——146. *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vett. edd., ficque Goth. pr. *tectis* primum intuliffe videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur. *fuccedere muris* aliquot Pier., fcil. ex interpretatione.——149. *Pallante* plerique Heinf. et

[redacted]

Non hæc, o Palla, dederas promiſſa parenti.
Cautius ut ſævo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ! bellique propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
Vota preceſque meæ! tuque, o ſanctiſſima conjunx,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum

152. 153. Si vera hæc eſt lectio et interpunctio, quæ vulgo habetur: *Non hæc dederas promiſſa parenti, Cautius ut ſævo velles*: invita ratione grammatica dictum eſt: *promittere ut.* Ruæus non male ſupplet: *ſed fore* ut. Poſſit quoque aliquis ſupplere: *parenti*, cum ego te monerem, *ut velles.* Sed tum præſtitiſſet ſtatim ſcribere: *non hæc d. p. monenti, Cautius ut ſ. v.* Ineptit Servius: nil vident Cerda et cæteri. Unus Faber alterum jubet verſum ſejungere a ſuperiori, et explicare: *utinam vero voluiſſes cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluiſſes. Præſtaret ſaltem ſic: *Cautius at velles.* In Servianis traditur: "Alii non *parenti* ſed *petenti* legunt:" quod etſi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipſi Heinſio concinnius videbatur: *petenti* mihi *ut velles.*——153. *aut ſævo* Rom. *te cr. bello* Goth. tert.——154. *Haud ignarus enim* Hamb. pr. non illepide. *nova gaudia* cod. Thuan. ap. Macrob. IV, 6.——155. *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *poſſit* aliquot Burm. et Goth. pr.——157. *Clara r.* ſec. Rottend. *n. e. priorum* ſec. Hamb.——160. *vixi m. f.* Menag. pr. *vinci* vel *vinco* Montalb. *facta* Zulich.——161. *ſecutus* pr. Menag.

152. 153. Turbata oratio dolore loquentis. Vide Var. Lect. Si vera eſt lectio, ita, ut fecimus, interpungenda, et ſic explenda eſt: Non hoc promiſeras mihi in diſceſſu! *ut velles*, utinam voluiſſes, *credere te Marti*, pugnæ, periculo, *cautius!* Etiam id ſqq. ſententiæ abruptæ dolorem acuunt. 156. *belli propinqui*, finitimi: ac nimium vicini, quo Pallas mitti poſſet; ut Serv. 160. *vivendo vici mea fata*; ſimpl. accipio: vitam protraxi longius quam natura ferre videbatur, mihique adeo ipſe ſupervixi, ut pater ſuperſtes eſſem nato! *fata* pro morte, quam ex naturæ lege jam dudum ſubire debuiſſet, ætate adeo provecta. Servius et alii in-

Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. Qnod si inmatura manebat
Mors natum: cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.

162. *Obruerent Rutuli telis a. i. dedissem* distinguunt aliquot codd. Heins. *Obruerint* Exc. Burm. *Obruerunt* Hugen. *telis Rutuli* Sprot. *telis R. et* Franc.——163. *Pallante* pr. Mentel. *non P. dedisset* Leid. et [redacted]

Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares inmanis truncus in armis:
Eſſet par ætas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et hæc memores regi mandata referte:

172. *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinſii, quod ei non damnandum videtur: etſi ſententiam non explicat. Hunc verſum Ortuinum confodiſſe, narrat Burm., et ſpurium haberi atque a codd. nonnullis abeſſe Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinſio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: Verſum hunc non habet codex vetuſtus. Neque ſane Virgilianus eſſe videtur. ——173. *in arvis* malit Heinſ., quia ſtatim v. 175 *armis* recurrit. Non aſſentiar: nam *trunci in armis* docte ſunt *trunci hoſtilibus armis induti:* ut v. 83; h. e. tropæa.——174. Eſt vir doctus, qui hunc verſum expunctum eſſe malit, ut ſit ſententia: *cum iſtis tropæis etiam tuum tropæum, o Turne, hic jamdudum adſtare deberet*; ut ſic tacita exprobratio Trojanorum, qui vindictam de Turno nondum ſumſerant. Bona ſententia; niſi poëtæ alia placuiſſet. *idem ſit* ed. Ald. et Junt., quod corrigit Pierius et Nauger. Ald. tert. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Dorvill. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. *in armis* Goth. tert.——175. *quod* Leid. *qui* uterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* conj. Heinſius. *arvis* Rom. Idem vir doctus malit *Teucros quid demoror ultra.* Ut III, 480 *quid ultra Provehor.* At *demoror armis* eſt, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant.——176. *Audite* Rom. *regi memores* Leid.

172. Obſcura eſt hujus verſus ſententia. Ratio quidem grammatica ſic accipere jubet: Nihil ſe honori funebri, quem Trojani nato perſolverant, addere poſſe. Spolia et exuvias eorum, quos Pallas interemerat, eſſe pro maximis decoribus. Illi, inquit, quos tua dextera, o Palla, leto *dat*, dedit, *ferunt magna tropæa* tibi, afferunt; tropæa magna ducuntur in pompa funebri, eorum, qui a filio meo cæſi fuere. v. ſup. 83. 84. Eſſet alius modus, ſi ita verba jungas: *magna tropæa ferunt* (ſc. Troës et Tyrrheni, eorum) *quos dat*, dedit, *tua dextera leto.* Verum et languet ſententia et dura eſt verborum junctura. Etſi omnino paullo durior eſt verſus. v. Var. Lect. 173. atque etiam tu eſſes tropæum, ſ. truncus armis indutus, Turne: pro tropæum de te eſſet factum (v. ſup. ad v. 16 Var. Lect.), ſi fuiſſet par ætas et robur Pallanti. Scilicet, quod Turnus non interemtus eſt a Pallante, non virtutis, ſed virium in Pallante ex ætatis imbecillitate defectu factum. 175. quid vos retineo a bello proſequendo?

Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro;
Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.

177. *Quod visam* Parrhas. *invitam* Montalb. a m. pr.——178. *gnatoque* defendit Pier., non, *nato*.——179. *Quem* sec. Moret. *Quod* alter Menag.——179. 180. Ut nunc interpungitur, paullo impeditior est sententia et subtilioris acuminis, præclara tamen: vid. Not. Servius, qui interpunctionem hanc agnoscit, sic explicat: "Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit), nisi ut, occiso Turno, et vindices filium, et patrem consoleris orbatum." Bona sententia, sed, quomodo verbis poëtæ efficeretur, docere oblitus est. Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obsidet. Sed multi codd. Heins. sic interpungunt: *Quam debere vides meritis: V.*; ut *meritis* sit, *natoque patrique*, qui de te meriti sunt. Quod Heinsio quoque judice præstat; sicque etiam expeditiora sunt illa: *Vacat hic tibi solus Fortunæque locus.* Hoc uno et tu et fortuna conferre aliquid in me potestis. Proclivior itaque et ipse olim eram in hanc interpunctionem; sicque eandem sequutus est Brunckius. Nunc sentire mihi videor, graviorem magisque epicam esse sententiam ex altera, si sic exponas, ut in Nota feci. Tum *vacat hic*

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarcho
Conſtituere pyras. Huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mæſtum funeris ignem
Luſtravere in equis; ululatuſque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It cœlo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alia ſpolia occiſis derepta Latinis

182. *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert.——183. *Extulerat.* Apud Servium Aſinii Pollionis acumen ſuper hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priſcis illis Commentariis ſervatis, facit, ut deſiderium eorum facile ferri poſſit. Quis enim *extulerat* propterea commode poſitum putet de *aurora*, quoniam de ſepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus.——184. *in* deeſt ſec. Hamb. ——186. *que* a pr. m. aberat pr. Hamb.——187. *in tenebris* Zulich. a ſec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras*; ſed vid. Not. *interea* Goth. pr. In ſec. hic et ſequens vſ. exciderat.——188. *cuncti* Rom. et Parrhaſ.——189. *Diſcurrere* Exc. Burm., perperam.——190. *que* deeſt binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii. ——192. *clamor cœloque* Goth. tert.——193. *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinſ. e Medic. et al. pro vulg. *direpta.*

eundam eſſe auguratur. v. Var. Lect.

182. *miſeris*, δειλοῖσι βροτοῖσι, alias generaliore epitheto, nunc proprio, ærumnoſis, ſc. propter hoc, quod ſequitur: *referens* iis *opera atque labores.* 184. In ſeqq. ritus funebres ævi heroici expreſſit, quos ex Homero illuſtret, qui volet, Iliad. η, 420—432. ψ, pr.—27. 110—257. ω, 777 ſq. Od. ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam ſingulos verſus comparant Intpp., qui tamen illuſtratione hac non indigere videntur. 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero verſu, ubi *caliginem* vocat. 188. Vi oppoſiti *decurrere* ad pedites ſpectare videtur. 191. Ex Iliad. ψ, 15. 192. *clangor tubarum.* Tubas ex ſuo

[redacted]

Conjiciunt igni; galeas, ensisque decoros,
Frenaque ferventisque rotas; pars munera nota,
Ipsorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Sætigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentis spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miseri diversa in parte Latini

194. Versum Macrob. VI, 6 laudat et *igni*, pro in ignem, inter figuras Maronis refert.——195. *pars m. vota* Franc.——197. *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven.——199. *flammas* Parrh.——200. *socios spectant* pr. Moret. *semiusta* Goth. tert. etiam hic cum Rom.——201. *neque* Heins. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur.——202. *stellis ardentibus* omnes codd. Heins. præter Montalb., et pro div. lect. tert. Moret.; item Goth. sec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pierius nil monet:

[redacted]

[redacted]

Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt;
Cetera, confuſæque ingentem cædis acervum
Nec numero nec honore, cremant; tunc undique vaſti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mærentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis, prædivitis urbe Latini,
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.

205. *terræ fodiunt* Gud. *infodiunt terræ* ſec. Rottend. *advectaque* Ven. et Parrhaſ. *paſſim* ſec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc verſum non habet: nec Goth. tert. at ſequenti eum poſtponunt Leid. Zulich. et Goth. ſec.——207. *ſtragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf. 384. ſup. VI, 504.——208. *neque honore* Reg. *nunc* Ven.——209. *ignibus atris* Parrhaſ.——210. *cælo gelidam* Dorvill. *demoverat* Zulich. a m. pr.——211. *et* abeſt Parrhaſ.——212. *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr.——213. Impeditus locus: unde mendo laborare verſum monuit Markland. ad Stat. Silv. V præf. Et ſane *in tectis—urbe Latini* ſcabra videtur eſſe oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipſe Burm. conj. *in triſtil p.* vel *in tectis et divitis.* Deeſt *in* Erf. *et tectis* Franc. Poteſt tamen locus aliquanto juvari diſtinctione et interpretatione opportuniore. Tranſit ab agris ad luctum in urbe: dicendum erat in tectis h. domibus urbis; hoc ſic extulit: *in tectis p. urbe Latini P.*——214. *Præcipimus* Franc. *longi* Heinſ. bene

in Italia ſemper variavit ſepultura, modo humatione modo crematione in uſum recepta. Sic apud Romanos: ſic apud Etruſcos. *avecta tollunt*, ornate, avehunt: ſc. ſublatos in currum. *urbi*, Laurento. 207. *cædis*; cæſorum. 208. *nec cum numero*, non numero inito, *nec cum honore*, quia indiſcrete, nec ſingulis ſinguli rogis cremantur: quod honorificum fuiſſet. 210 ſq. v. modo ad v. 201. *ruebant*, de cineribus eruebant, pro, legebant. *focus* audacter de pyra. 212. *tepido*: tranſlate, cui tepida oſſa inferebantur.

213. *in tectis*, per appoſitum, *urbe Latini*: pro in tectis,

Hic matres, miferæque nurus, hic cara fororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exfecrantur bellum Turnique hymenæos;
Ipfum armis, ipfumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ et primos fibi pofcat honores.
Ingravat hæc fævus Drances, folumque vocari
Teftatur, folum pofci in certamina Turnum.
Multa fimul contra variis fententia dictis
Pro Turno; et magnum reginæ nomen obumbrat;
Multa virum meritis fuftentat fama tropæis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, fuper mæfti magna Diomedis ab urbe

bene tuitus eft, ut elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe*, quod Servius defendit, indocte.——217. *Durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom.——218. *armis—ferro* ad otiofam orationem refert et acute conjicit *animis* V. C. Jac. Bryant; ut fæpe [redacted]

[redacted]

Legati reſponſa ferunt; nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces; alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Ænean manifeſto numine ferri,
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis

et alii apud Heinſium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: ſicque hoc ipſum ſup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod præcedit, *mæſti:* ne ſit, *mæſti magni*. In Goth. tert. *magna mæſti.*——227. *mandata f.* Zulich. a m. ſec.——228. *neque a.* ab Heinſio eſt: pro vulg. *nec.*——229. *Nil m. v.* Parrhaſ. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.——230. *a rege* Rom. Parrhaſ. Dorvill. *pacem—petendum* agnoſcunt Grammatici Servius, Donatus ad Terent., Rufinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli præter Moret. pr. Voſſ. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas deſit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Moleſta quoque oratio, cum præceſſerit: *arma quærenda*, non *quærendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinſio *petendum*. Poteſt tamen poëta variare voluiſſe orationem. Ita ſenſiſſe videtur præſtantiſſ. Ruhnken. ad Rufinian. l. l.——233. *Admovet* Medic. a m. pr.——234. *conſilium* Reg. et Dorvill., quod præferendum cenſet van Houen Campenſ. Faſc. III, p. 226. *in conſilium* Goth. tert.——235. *inter l.* aliquot Burm. *intra mœnia* Rom. cum Goth. ſec.——236. *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *Illi cōvenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voſſ. pr. et Ven., adde

hæc omnia, legati redeunt ad Diomedem Argyrippam miſſi. Vide ſup. lib. VIII, 9 ſeqq. 232. 233. *ira deum* (propter adverſam belli fortunam; unde etiam ſubjicitur: *tumuli ante ora recentes) admonet*, *numine manifeſto*, clara voluntatis deorum ſignificatione, *ferri* (eſſe) *Æneam fatalem:* fatis ei ſedem in Latio eſſe deſtinatam. 235. Comparant locum de ſimili concilio Iliad. β, 51 ſqq., et ad v. 239 ſqq. renuntiationem legatorum Iliad. ζ, 667 ſqq. *imperio accitos*, cum iis impe-

[redacted]

Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hæc legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,

adde Goth. sec. et tert., quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probavit Heinsius; verum nec minus *fluere* elegans et sollenne est de magna turba, uti Græc. *ῥεῖν, ἐπιῤῥεῖν*; et permutatio utriusque vocis frequens. Scilicet quod caussam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adjectum satis arguit, poëtam de copia cogitasse, adeoque *fluunt* verius est. *ruitque* Ed. pr. Burm.——237. *rex maximus* vett. edd. aliquot et Ald. pr. et sec. et codd. sed potiores omnes cum Ald. tert. *et m.*,

[redacted]

[redacted]

Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi:
Munera præferimus, nomen patriamque docemus;
Qui bellum intulerint, quæ caussa adtraxerat Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore: 251
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos

poëta mediam corripuit, cum perpetuum sit *Argyrippa*; ut apud Lycoph. v. 592 Ἀργυρίππαν. At Ἀργυριππηνοὺς apud Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilium sequitur Silius XIII, 30. ——247. *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaspidis* idem. *arvis* ex parte codd. Pier. et suorum reposuit Heinsius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al.——248. *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert.——249. *docentes* Exc. Burm.——250. *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven.——251. *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille bis* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. sec.

Argos Hippium in Peloponneso designat, cujus nomine novam in Apulia conditam urbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; ut corrupto eo nomine postea Argyrippa facta sit, tandemque hinc Arpi. *patriam* autem gentem seu urbem Argos appellat poëta improprie; fuit enim Diomedes Ætolus; sed Adrasti filia, Ægialea, ducta in regno Argivorum successerat. cf. Var. Lect. ad v. 269. *Victor*, armis cum Dauno adversus Messapios junctis, conditione proposita, ut pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin. Liberal. Met. c. 37. *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, ut tot alia. Etiam in Ovidio, qui h. l. expressit, Met. XIV, 458 *Daunus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiæ nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam, et Messapiam pertinuit, *arvis Gargani*; paullo latius, in tractu terrarum, quæ ad eum montem (nunc *Monte di S. Angelo*) pertingunt. De cæteris v. Excurs. I ad h. libr.

252. 253. *Saturnia regna*; quibus olim regnavit Saturnus; et hoc respectu *fortunatæ*. cf. VIII, 324. 325. Exc. V ad lib. VII. *Antiqui Ausonii*; ab Ausonibus enim oriundi, et ipsi Ausonum pars, Latini: cf. sup. Excurs. II ad lib. VIII. Excurs. IV ad lib. VII. *Ausonios* autem (populos, viros) dixit ut poëta, pro Ausonibus.

254

Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
Supplicia et ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus: Scit triſte Minervæ

254. *acceſſere* alter Hamb., forte pro *arceſſere*, ut X, 11.——255. *f. populavimus a.* Rom. *vaſtavimus* pr. Menag.——256. *Mitto quæ* Dorvill. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm.——257. *premat* Heinſ. cum melioribus omnibus; vulgo: *premit.*——258. *ſceleris—omnis* alii, apud Servium. Codices non variant.——259. *m. domus:* Bigot. et Parrhaſ. *Stat tr.* Exc. Burm.

254. *laceſſere bella*: ut: movere bellum; monitum jam ſupra ad X, 10. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. 256. 257. Ne memorem, ut omittam, ea, quæ urbe expugnanda ab Achivis tolerata ſunt:

tionis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ovidius XIV Met. 474, ubi totum hunc locum ante oculos habet: *Græcia tum potuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipſe Maro ſim. II, 6. 7. Quis talia fando

Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diverſum ad litus adacti, 261
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exſulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulixes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penatis

260. *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Caphareus*. Eadem varietas et alibi. Sed Græcis eſt Καφηρεύς.——261. *abacti* plerique codd. et vett. edd., idque tuetur Pier. *abactis* Parrhaſ. At *adacti*, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, unde retraxit Heinſ., cum in vulgg. edd. veniſſet *abacti* ex ed. Commelin. Omiſſo *ad* Mentel. pr. *diverſum littus adacti*, quod ornat Heinſius.——263. *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud.

ſq. 560. Nihil igitur magis in promtu, quam tempeſtatem a Minerva commotam *ſidus Minervæ* appellare, nullo reſpectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11 *Caphereus prominet in Helleſpontum, ubi poſt Ilii excidium Argivam claſſem vel Minervæ ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affecit caſibus.* Sed ſub Arcturi ortum non dilata eſt Achivorum navigatio, quippe æſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. ad lib. III Excurſ. II pr. *ultorque Caphereus*; promontorium Euboeæ verſus orientem, ὁ Καφηρεὺς, propter latentia ſub unda ſaxa et vortices, mariſque æſtum, inprimis naufragia Græcorum a Troja redeuntium, infame. *ultor* omnino ornat, tamquam calamitoſum ſaxum, nihil amplius.

262. In ſequentibus noli nimis ſubtiliter quærere, unde Diomedes in littus Calabriæ ejectus hæc omnia reſciſcere potuerit. Poëtæ licet hæc ſumere ac ponere. Etſi fatendum eſt, apud Homerum Neſtorem et Menelaum cautius pauca eloqui, cum de fatis redeuntium quæſiviſſet Telemachus. *Atrides* Menelaus: de cujus erroribus v. Odyſſ. δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad uſque Protei columnas*; novavit paullo audacius poëta pro finibus Ægypti; nam Proteus ad Pharum inſulam agebat, ut ex Odyſſ. l. c. 351. 354 ſatis conſtat: ſed, ut majore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, ut extremas terræ plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt. *exulat*; ſimpl. errat. Male aliter Serv. Cerda. 264. *Regna Neoptolemi.* Novum regnum Pyrrhi in Epiro v. ſup. III, 296. 319. *verſos penates Idomenei* everſam domum et regnum. vid. ſup. lib. III, 121 ſqq. ibique Notam,

Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
Adpetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean. Stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.

273. *heu damna* Parrhas.——274. *clamosis* Oudart.——275. *Hæc eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert., sicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Hæc adeo mihi jam superanda.*——276. *Tempore, quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert.——278. *Nunc vero* Dorvill. et Ed.

Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graium
Hæsit, et in decumum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optume, regis

286. *Achaicas* Menag. sec. *ad umbras* Parrhas.——287. *lugeret Græcia campis* sec. Rottend.——288. *certatum est* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *cessatum est*, inquit Heins., optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suasor. II, p. 23 cum laudatus esset Abroni Silonis versus: *belli mora concidit Hector*; subjiciuntur hæc: *notate præ cæteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:* Quicquid apud—victoria Graium hæsit. *Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur:* et in d. v. r. annum, *explementum esse. Mæcenas hoc etiam priori comparabat.* Assentiendum arbitror Messalæ. Idem hemistichium fere jam supra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *est* abest sec. Voss. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii. In Erf. v. 290 ante 289 legebatur.——290. *v. distulit* Vratisl. et Dorvill. *victoria redegit* Menag. pr.——293. *concurrent* Medic. a m. pr.——294. *rex o. regum* vulgg. edd. et codd. non modo infimi ævi, ut Dorvill. Goth. pr., sed et Romanus a pr. m. Obtulit tamen *regis* Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heins. nec tamen hoc repositum video nisi a Pulmanno.

expediunt Serv. et Cerda. 285. Color idem, qui in pulcherrimis verss. Iliad. β, 371—374. 287. *Dardanus* pro Dardanius: ut sup. IV, 662, et hoc pro Dardaniis, Trojanis; utrumque ex poëtarum more. Etiam Pindar. Nem. γ, 106 Δαρδάνων. 288. *Quicquid*, quantum, ἐφ' ὅσον, per omne tempus, per quod *cessatum est:* quæ mora excidii facta; *hæsit*, retardata est, substitit victoria Achivorum et *retulit vestigia*, relapsa est, adeoque dubia et incerta fuit Hectoris et Æneæ opera: hos autem Trojanorum fortissimos ipse Homerus pronuntiavit Iliad. ς, 513. cf. Iliad. ι, 467. 468. Porro

Audisti, et quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Præfatus divos solio rex infit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.

296. *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius super ora* qu. Moret. ——297. *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* sec. Rottend. Firmat *fremor*, de quo nemo dubitet, Burmann. ex Æn. X, 96 sqq.——298. *fit clauso* veterrimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, *clauso fit*. Tum aliquot Pier. et Sprot. *it clauso*.——299. In *crepitantibus* nil variant codd.——300. *pacati* Vratisl. et pro div. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *tepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. sec. Sed *ora trepida* [redacted]

Bellum inportunum, cives, cum gente deorum
Invictiſque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam adſcitis Ætolum habuiſtis in armis,
Ponite; ſpes ſibi quiſque. Sed hæc, quam anguſta, videtis.
Cetera qua rerum jaceant perculſa ruina,

306. *Injuſtiſque* Goth. tert.——307. *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Arcon ad Horat.——308. *adſcitis* e Rom. Medic. et cæteris præſtantioribus Heinſius repoſuit, pro vulg. *accitis*. cf. inf. v. 473. XII, 38.——309. Veteres Grammatici Servius, Donatus, Priſcianus, Marcianus Capella diſtinxere: *Ponite ſpes ſibi quiſque:* ut ſit, *depónite*. Sed melior interpunctio jam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus inſtituit, idque ſequuntur vett. edd. Quod facere præſtat etiam propterea, ut breve tempus conſtet ultimæ in *ponite:* disjuncta voce, cui duplex conſona initium facit; quandoquidem hoc unicum eſt exemplum ſimilis poſitus verborum et ſyllabæ brevis ante duplicem conſonam hujus naturæ. Horatium minus caſtum et religioſum eſſe in collocatione hac verborum vitanda, jam ab aliis eſt obſervatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice ſtantem* I Serm. 2, 30. *velatamque ſtola* v. 71. *Sæpe ſtilum vertas* I, 10, 72. Ante *σκ* nec Homerus brevem ſervare dubitavit, ut ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῳ. Daweſius Miſc. crit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quiſque ſibi ſpes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet, Dorvill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgeſſ. V. C. ad Dawes p. 6 [imo Daweſius ipſe in curis ſecundis] divinavit, male ſuppletum eſſe verſum, cum poëta tantum appoſuiſſet *Ponite*. Et hoc veriſſimum——310. *Cetera quæ* codex ap. Pier. *percuſſa* aliquot Pier. et Heinſiani, et Goth. tert.

adſidet hoſtis. Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Trojani facere. 305. *gente deorum*, σὺν παισὶ θεῶν: Ænea. 307. Vocant huc Homericum μάχης ἀκόρητοι Iliad. ν, 639. υ, 117. *poſſunt abſiſtere* ſ. ſimp. pro abſiſtunt, ſ. pro non poſſunt ſibi temperare, ne rebellent. 309. Nunc unumquemque in ſe omnem ſpem repoſitam habere neceſſe eſt: non alienam opem expectare. Pergit inde: Sed hæc ipſa ſpes, quam in ſua quiſque virtute ſitam habet, quam ſit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta ſint, ante oculos et inter manus veſtras eſt: h. oculis manibuſque tenetis, tamquam quod certiſſimum eſt: Græce, πρόχειρόν ἐστι. *Cætera*; bene Servius: abſolute dixit, id eſt: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad

Ante oculos interque manus funt omnia veftras.
Nec quemquam incufo. Potuit quæ plurima virtus
Effe, fuit. Toto certatum eft corpore regni.
Nunc adeo, quæ fit dubiæ fententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eft antiquus ager Tufco mihi proximus amni,
Longus, in occafum, finis fuper ufque Sicanos;
Aurunci Rutulique ferunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum afperrima pafcunt.
Hæc omnis regio, et celfi plaga pinea montis,

311. *manus noftras* Franc.——313. *regnum* Ed. Ven. Burm.——314. *Hinc adeo* fec. Rottend. *dubiæ quæ fit* Dorvill.——315. *et* multis abeft apud Burm.——316. *mibi* vel *qui* Zulich.——317. *in occafu* fec. Moret. ——318. *Arunci* paffim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius præferre voluit, perperam.——320. *Hic* Franc.

Cedat amicitiæ Teucrorum; et fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus;
Considant, si tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios finis aliamque capessere gentem
Est animus, poscuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore navis,
Seu pluris conplere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.

324. *Si in alios fines* vel *leges* Zulich. *aliamve* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec.——325. *poscuntque* sec. Moret. et Bigot., idque jam Heinsio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde utique arridet. Languet enim alterum, *possunt*, si vel maxime ad fata revoces: si per fata facere liceat, ut Servius voluit. Adde, quod *possunt* paullo insolentius positum ante jam occurrebat v. 307 *nec victi possunt absistere ferro.*——326. *robora* Goth. tert.——327. *implere* sec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *volunt* Menag. pr.——328. *numerosque* Sprot.

sententiam amplexus est, *Ital. ant.* p. 789. Habuit autem poëta auctoritatem, quam in his sequeretur, Catonis, qui, ut apud Servium legitur, in Originibus narraverat, Trojanos a Latino accepisse agrum, qui esset inter Laurentum et castra Trojana, jugerum DCC. Domitius lib. I historiæ suæ D jugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12, quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus cap. 8. Stadiorum XL agrum a colle, cui Lavinium impositum, quaquaversus patentem per fœdus cum Latino pactum cessisse Trojanis memoraverant alii apud Dionys. I, 59. At apud Appian. lib. I pr. Faunus Martis f. cum filia Lavinia Æneæ CCCC stadiorum agrum in circuitu dat: *καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδου σταδίων τετρακοσίων* quæ utique verior lectio est quam *τριῶν*. Me de jugerum numero parum laborare facile intelliges; hoc volebam, ut constaret, fuisse famam antiquam, quam in rem suam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *sibi esse agrum* vs. 316, potest hoc, si quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus assignata agri portio, *τέμενος*, ut vel ex Homero notum Iliad. *μ*, 313.

324. *aliam gentem*; iterum pro terra. 327. *complere* proprium vocabulum de sociis et copiis navalibus; ut *πλήρωμα*. *Serv.* 329. *navalia*, res navales, ceram, funes, vela,

Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos;
Munera portantis aurique eborisque talenta
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni

330. *ferunt* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb.——331. *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene.——332. *ramum* Moret. sec. ——333. *eborisque aurique* vulgg. edd., nec modo inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione, verum jam ex ed. pr. At vett. edd. una cum codd. omnibus id habent, quod Heins. revocavit. *eboris talenta* per se recte dici possent: æstimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *sellam* curulem spectare vs. sequente: implicita itaque inter se collocavit (per chiasmum illustrare solent grammatici) *auri talenta et eboris sellam*. Mutavi autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *M. p. aurique, eborisque talenta, Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.* Pierius distinguere malebat: *M.—eborisque, talenta Et sellam n.* Tum *talentaque* ex Me-

Obliqua invidia ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, o bone rex. Cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum moreſque ſiniſtros

337. *que* abeſt Franc. et Goth. tert.——338. *et* a Parrhaſ. abeſt. *linguæ melior* legiſſe videri poteſt Servius: nam laudatur ab eo non modo vſ. 441 lib. I *lætiſſimus umbra*, ubi *umbræ* eum legiſſe probabile ſit; ſed et Salluſtii II Hiſt. *fructuum pabulique lætus ager.* Atque ſic emendabat quoque Marklandus in Epiſtola critica pag. 121, et Cuninghamus Silii ſimile dictum: *fati melior* lib. V, 333 advocat. Docte ita loqui poëtas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adſcribi potuit, et ambitioſum eſſet putidumque, tales delicias ubique ſectari velle. Tandem *fr. bellum* ſec. Rottend.——339. *non f. actor* aliquot Pier.——341. *ferebant* Rom. Gud. a m. ſec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen., quod verum arbitror: præfero ſaltem; recepit etiam Brunck. ——342. *auxerat* Goth. tert. *agregat* Dorvill.——344. *te ſcire* Dorvill. a m. ſec.——345. *Quid f. petat* Medic. Gud. a m. ſec. et multi alii ap. Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vett. edd. obſidet, et merito præfertur: *ferat* eſt poſtulet, ejuſque interpretatio, *petat*, ut Burm. quoque cenſet. *populis et* Sprot.——347. *ob augurium* ap. Priſcian. lib. XIV, vitioſe haud dubie. *auſpicium infandum* Leid. *infauſtum auſpicium* Parrhaſ.

λῆϊ, ut hic *infenſus. lingua melior*, fortior, quam manu. At *largus opum* alienum ab h. l. videri poteſt, ſive ut dives ſit, ſive ut liberalis. In verbis Turni, quibus reſpondet, eſt v. 378 *Larga—copia fandi.* 340. 341. Poëtam hoc ad ornatum excogitaſſe probabile eſt. Julius tamen Sabinus, neſcio unde, hæc annotavit: "filius ſororis Latini, patre ruſtico." 342. *onerat*, docte pro auget, accumulat odia in eum. 345. *muſſant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, φύσημα, de arrogantia. Ad eandem et obſtinatum Turni

(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cedidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu: dum Troïa tentat
Caſtra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optume regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenæis
Des, pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas,
Quod ſi tantus habet mentis et pectora terror:
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo;

350. *Conſidiſſe* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrhaſ. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. ſec. *Troica* alter Hamb. *captat* Leid.——351. *fuga f.* Rom.——352. *mittis* Franc.——353. *dicique* Heinſ. ſecundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus præ-

Cedat, jus proprium regi patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula civis
Projicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:

359. *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriæque* quam commode memoretur, non dicam; accipiendum de populo Latinorum et de salute publica. Latinus in filiam, cjusque conjugium quicum vellet jungendum, jus habebat duplex: et tamquam pater, et tamquam rex. Igitur non *patriæ* sed *regique patrique* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc præfert, nisi unus Goth. tert., in quo *patri* est, sed forte lapsu verius quam judicio. Contra Servius Asprum primum monuisse narrat, ut interpungatur post *Cedat.*——360. *Qui* Goth.——361. *a Latio* Franc. pro *ab! laborum* Moret. qu. v. sup. VII, 481.——362. *pacem bello te* Dorvill. *pacem deposcimus* ed. Ven. Burm.——364. *Primus age* Ven. *fingis obesse* alter Menag. *inesse* Ven.——365. *et supplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr.——366. *funere f.* Reg. et Parrhas., qui et: *fusus abi*; at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fusis* Medic.——367. *despoliavimus* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbandum: cf. Gronov. Obss. IV, 21.——368. *At si* Goth. sec.——369. *aut si* Medic. *at si* pr. Hamb. *est* abest Ven.

metu teneris. 359. invidiose: *regi* Latino *patriæque*, populo Latinorum, *remittat jus proprium*, suum, quod Latinus Latinique in regiam puellam habent, ut possint eam matrimonio jungere cui velint. v. Var. Lect. 363. *pacis pignus*, Laviniæ conjugium cum Ænea. 364. *invisum:* haud dubie pro, inimicum, active. 366. *pulsus abi*; referebam ad superiora de Lavinia et putabam esse: patere te repulsam ferre. Hærebam, an, quod faciunt alii, compararem inf. v. 392 *Pulsus ego?* ut adeo sit: pugna victum te fatere ac cede. Atque in hoc concedam et ipse viro docto monenti. 369. *dotalis regia:*

Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, ſemper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poſcunt; patribuſque vocatis

370. *averſum* Rom. *fer fidens* Franc. *fer pectora in h.* alter Mentel. a m. et Exc. Burm.——371. *Si licet* Dorvill.——372. *infleta inhumataque* Ed pr. Burm.——373. *Sternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinſianorum, cum Ed. pr. Burm., ſed vetuſtiores omnes tuentur id, quod inde ab Ald. editur, *Sternamur*. Tum *Etiam tu* editum ante Heinſium, ſicuue Servius legit, et explicat *Eia*, nam eſt hortantis adverbium

Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger mœrorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet; nec longe scilicet hostes

380. *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert.——381. *detinet* Medic. et alii Heins. et Pier. cum binis Goth. *destinet* Rom.——382. *Agger mœrorum:* Scripturam recepit e codd. Heins. cf. sup. ad lib. X, 24 et 144. Editum vulgo: *murorum*, quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. *Aggere mœrorum*. Porro *fossas* ap. Priscian. lib. VIII legi Pierio observatum. At v. sup. ad X. 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus VI Nov. Lect. 8 conjecit, et a Cerda repositum video: *et inundant s. f.*, postulante, ut ait, sententia. A qua utique aberravit. Nam est: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inundat, h. urbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo extulit: *nec inundant sanguine fossæ:* ut *inundant* absolute sit dictum.——383. *sona* Vratisl. *eloquio solito* plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinsiani cum Goth. tert. et Erf. Sed *solitum tibi* elegantius; variata oratione, pro: ut soles. Sic εὐθὺς absolute interponitur, et alia. *meque furoris* Montalb.——384. *Arguito D.* pr. edit. Burm. et Erf. *Drances* etiam hic aliquot. v. ad v. 378. *quando tot* Heins. e grammaticis et scriptis. Vulgo: *tot quando*. Tum *cædis acervos* Quinctil. lib. IX, 2, ut sup. X, 245. XI, 207, h. e. cæsorum.——385. *Teucrum tot tua* sec. Moret. *tua tela* Zulich. a m. pr.——386. *Insignes* tres Heins. *Insignis tot agros* Zulich. *Insignis campos* duo Rottend. Ita fuere de syllaba *is* male solliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *Sparsit quid* Sprot. pro var. lect. *invida v.* Goth. tert.——387. *libet* Menag. pr. *non l.* pr. Hamb. et Goth. sec. *longo* Exc. Burm.

bitror, quod ad artem declamatoriam propius spectet. Sed habebat Euripidem, forte et alios tragicos, qui in rhetoricis his dialogis ad dramaticam formam compositis præiverunt. 380. Sed nunc non tempus est orationi in curia faciendæ. 381. 382, magna loqueris, dum intra mœnia tutus ab hoste lates, necdum, murorum oppugnatione facta, fossæ sanguine cæsorum implentur. conf. Var. Lect. 383. Cum itaque muris adhuc hostis distineatur. *Proinde* ad formam τοῦ εἶτα, ἔπειτα; quæ cum ita sint. Mox *quando*, pro quandoqui-

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſæptus.
Nulla ſalus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis. Proinde omnia magno

388. *Quær. vobis* Zulich. a m. ſec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm.

Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt,
Nunc et Tydides, et Lariſſæus Achilles:
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri
Amittes; habitet tecum, et ſit pectore in iſto.

402. *et contra* Goth. pr.——403. *tremeſcunt* ſcribunt Rom. et pæne omnes Pier. Mediceus et alii Heinſ. conf. Heinſ.——405. *Amnis ad H.* Parrhaſ. et Dorvill., ex interpretatione. *Omnis et* conj. Cuningham. r. ſ. *Appulus* conj. T. Faber, perperam.——406. Locus Quinctil. IX, 3, 14, eſt: *Alia vetuſtatis commendatio eſt* (de ſchematibus loquitur) *cujus amator unice Virgilius fuit: Vel cum ſe pav.* Cum non appareat, quo in verbo archaiſmus lateat, Heinſ. poſt Matium ſuſpicatur ſcriptum fuiſſe *contra mis*, quod veteres pro *mei*. Alia eſt Geſneri ad e. l. ſententia, excidiſſe aliquid in Quinctiliano, idem tamen putat eſſe in uſu voculæ *vel* vetuſtatem quærendam: cum ſit pro *etiam, adeo*. Sed vid. Not. In fine *jactat* Bigot. et Goth. tert., ſicque apud Quinctil. l. c.——407. *acervat* paſſim ſcribitur; etiam in binis ex more ſuperiorum ſæculorum. conf. Pier.——408. *ſubſiſte* Goth. ſec. *dextra ac aſſiſte* Dorvill.

Trojanis ingravare, etc. *gentis bis victæ*, ab Hercule primum. cf. lib. II, 642. 643; contra deprimere res Latinorum. 403—405. ῥητορικῶς hæc vel maxime, plus forte quam in poëta epico feras. Auget ſcilicet per ironiam quod Diomedes belli ſocietatem detrectaverat; erat is inter Græcorum principes, pro quibus *Myrmidonum* poſuit, quibus ſolus Achilles imperabat. *Lariſſæus Achilles* v. ſup. ad lib. II, 197. 405. h. et terrorem, quo Diomedes audito Æneæ nomine percuſſus fuerit, amplifica verbis quam maxime. Poëtas id, quod populis vel regibus proprium eſt, terris, tandem et fluviis, tribuere, notum eſt; itaque h. l. terror ad fluvium Aufidum tranſlatus: phantaſmate poëtico. 406. *Vel cum ſe.* Reſpicit ſup. 348 et 364. Abrupta vero oratio irati hominis pro: cum tu fingis te; *vel* ad 401 *Ne ceſſa turbare*

Nunc ad te, et tua magna, pater, confulta revertor.
Si nullam noftris ultra fpem ponis in armis;
Si tam deferti fumus, et femel agmine verfo
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regref-
fum :
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o, fi folitæ quidquam virtutis adeffet,
Ille mihi ante alios fortunatufque laborum,
Egregiufque animi, qui, ne quid tale videret,

410. *et* abeft Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*, quod Heinfius intulit, Romani lectio eft, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. fec. et ipfe Gudianus firmant, quem miror hic deferere Mediceum, qui alteram familiam ducit; *magne pater*: ut vulgo editum; quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnofcunt: nam alter *magna* habet. *revertar* Leid.——412. *deferto* Hugen. *et fi femel* alter Hamb. *et fimul* Gud., ficque Ed. pr. Burm., male. cf. mox v. 418.——413. *neque* Heinf. e fcriptis pro *nec*. *regreffus* alter Hamb. *recurfum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ovid. VI Met. 450.——414. *reddemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heinf. e Rom. aliifque Pier. [illegible]

Procubuit moriens, et humum ſemel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta inventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt:
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnis
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis ævi

418. *ſimul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm., et qui paullo majoris eſt auctoritatis cod. Rom. Sicque conj. Burmann. ad Anthol. Lat. T. I, pag. 88. Præferet tamen vulgatum qui cogitet ſententiam eſſe: præſtat ſemel mori. *memordit* aliquod Pier. et Leid. conf. Gell, VII, 9. ——419. *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Dorvill. a m. ſec. *vobis* Goth. tert——420. *Itali p.* Goth. tert.——422. *ſuntque illis* Rom., ſuavius utique, probantque Pier. et Heinſ., nec tamen receptum. *ſint illis* pr. Hamb., f. pro *ſin*, ut conj. Heinſ. *illi* quoque legi monuit Servius et ex eo Jul. Sabin., ut ſit pro *illic*, ſicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot.——424. *Deficimur* Montalb., eleganter, judice Heinſio, quem v. ad Ovid. Epp. V, 150.——425. *variuſque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoſcunt, quodque Brunckius retraxit, ante Heinſ. legebatur, qui Rom. Medic. et cæteros meliores codd. ſequutus eſt: et recte, primo, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poëtica: *varii labor mutabilis ævi*; cum *varius labor mutabilis ævi* minus doctum ſit; tum, quod dictum eſt hoc ipſum elegantius: *varii labor mutabilis ævi*: ut ſit *ævum varium*, quo varia fortuna jactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, ærumnæ. *bellique labor* aliquot Pier. *variiſque* Dorvill.

in malis ſuis et calamitatibus. 418. *humum ore momordit:* Homericum v. ſup. var. Lect. ad lib. X, 489. 419. 420. Reſpicit Latini verba ſupra 309—311. *urbes Italiæ:* iterum reſpectu Diomedis, tamquam Græci et exteri hominis. *ſuperſunt*, ſuperabundant, Serv., quod Burm. adſtruit. 421. *gloria* pro victoria, ut, κῦδος. Ad ſententiam comparant vſſ. Homericos Iliad. ϱ, 361—363, et ad v. 425 laudatur tritum illud: *νίκη δ' ἐπαμείβεται ἄνδρας* Iliad. χ, 339. Sententiam autem triſtiſſimam, tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies—Fortuna locavit.* Enniani verſus ſunt apud Macrob. VI, 2, quos ante oculos fuiſſe Maroni ille putat: *multa dies in bello conficit unus; Et multæ rurſus fortunæ forte recumbunt. Haudquaquam quemquam ſemper fortuna ſequuta eſt.* In Marone *labor ævi* pro ævo ſimpliciter cum notione ærumnæ adjecta: die et ævo, h. e. temporis viciſſi-

Gloria delectos Latio et Laurentil
Est et Volscorum egregia de gen
Agmen agens equitum, et florenti
Quod si me solum Teucri in certa

426. *multosque* Medic. a m. sec. *m. mutata v.* S
34. *recasus* Franc.——427. *in solio* alii apud Ursi
in solito sec. Rottend. et a m. sec. Dorvill., perper
tegro, in incolumem statum, in integrum restituit
thas. *Tholonius* Goth. tert.——430. *non* cdd. no
quam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium
toritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. acced
Cæteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parva*
sequentur Bigot. Versum laudat Schol. Statii ad V
tur explicat: concedit illi, datur.——431. *deli*
Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinsii, ut ad T
Mediceo versum hunc postponi sequenti notat Bur
nium non ita se habet.——433 *et* deest Dorvill.
in huc translatus sit ex lib. VII, 804.——434.
Hugen. *me Teucri solum* in Pierianis aliquot. *in*
et Franc. vid. sup. v. 221.

cissitudine multæ res mortalium in melius mutantur. Ad ornatum spectant adjuncta: *ævum varium*, in quo fortuna varia jactamur. *labor* πόνος, ærumna, *mutabilis*, in meliorem fortunam mutari solita, *alterna* [illegible]
Fo[illegible] *alterna*

sius: h. l. i
in integru
statum, rest

428. 429
mericum
Οἶγέ με τι
Arpi: sup.
de qu
alibi.

Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. Solum Æneas vocat. Et, vocet oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus et gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant

439. *patria i. arma* duo Burm.——440. *Illa licet* pr. Moret. *Ire l.* Parrh. *libet* Bigot.——442. *Devoveo* vett. edd. et deinceps vulgatæ. *Devovi* Heinf. e Pier. et suis omnibus. *Devivo* Rom. *Æneas solum* alter Hamb. *S. Æ. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. *erat* Hugen. *omen* sec. Rottend.——443. *sive hæc est* Franc. et Goth. tert. *cura d.* Montalb.——445. *Olli inter sese d.* Ed. pr. Burm. *variis* Parrhas. *dubiis dum rebus* conj. Burm.

tantumque b. c. obsto: et in tantum obsum commodis publicis, ut, nisi solus dimicavero, concidat universa resp. Sic Servius, et v. 437 *tanta pro spe*, ut solus dicar servasse remp. 443. 444. Sententiæ forte nimis acutæ ad nostrum sensum. Tres habet Servius interpretationes, quarum nulla satis commoda, etsi ad veram quodammodo ducere possunt. Solus cum Ænea vult congredi Turnus, etiam ea de caussa, ne cum Drance quicquam sive secundæ sive adversæ rei communicet, utque is et a calamitate, et a felicitate sua absit. Et *vocet* Æneas, ut ego solus cum eo congressus de summa belli transigam: *Nec Drances potius morte luat* sua, occidat, communi clade, *si hæc ira deorum est* (h. si eventus erit belli hujus infaustus), nec, *sive est virtus et gloria*, si hoc bello laudem virtutis (κλέος) et gloriam (κῦδος, victoriam) consequi dabitur. *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro sua parte (ut ἀρέσθαι κῦδος).

Cum sollertia et cum arte poëta partim deliberationum et incertorum fluctuantiumque consiliorum exitum facit non prævisum; partim instruxit et præparavit inde a v. 434 sq. pugnam inter Æneam et Turnum,

Extemplo turbati animi, conc
Pectora, et adrectæ stimulis ha
Arma manu trepidi poscunt
ventus;
Flent mæsti mussantque pat
clamor
Dissensu vario magnus se tolli

446. *acieque* Vett. *movebant* Dorvill. *a*
——447. *per v. castra* sec. Moret.——448
thaf. *implent* Hugen.——449. *aciem* Voss.,
dictum fit. *, a* abest Medic: a m. pr.——4
turbati animo Rom. *confusaque* Parrhas.——
et Goth. tert. *aures* Montalb.——453. *m*
repofuit, est enim communis edd. lectio, qua
onis Dan. Heinsii expulit, in qua est *manus.*
Voss: alter *mota tr.*——454. *Hinc v.* plure
Goth. sec.——455. *Dissessu* tert. Rottend.
Pier:, idque revocavit Cuningham. e MS.

num, in qua narrationis et carminis tela olim erit detexenda. Ad 445 et 446 comparari solent vs. 304. 305 Iliad. *a.* Præstat monere, ut artem poëtæ observet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedestri rerum narrandarum

urbe
pede
eque
rum.
gulis
serva
522.
ine:

Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit sese et tectis citus extulit altis.

456. *in* abest Goth. tert. et Exc. Burm. *cum fronte* alter Hamb.——457. *Considere* Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. *amni* Parrhas. *piscosoque* plures ap. Burm. *piscosæve* Oudart.——458. *nivei* Moret. qu. et Vratisl. *loquacia* firmant vetustissimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert., sicque codd. Servii ad Ecl. VIII, 22, quæ varietas et alibi occurrit. *liquentia* Bigot. et Ed. Ven. apud Burm. cum Dorvill. *liquacia* pr. Moret., quo apparet, omnia hæc esse a librariorum stupore profecta. cf. sup. ad IX, 679. Interpolatum est in aliis *stagna sonantia* ap. Pier. et in Sprot.——459. *o juvenes* Schol. Statii lib. VII Theb. 612. *arrecto* Goth. tert.——460. *et* deest qu. Moret. *sequentes* Bigot.——461. *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. sec. *in tecta* Schol. Statii VII Theb. 612. *ruant* e libb. suis et Pier. prætulit Heins., pro vulgato *ruunt*, quod et ipsum suam vim habebat.

457. 458. *Padus* cycnorum copia apud poëtas celebratus: in septem ostia cum tempore diductus, binis primum ostiis in mare delatus est, quorum alterum septentrionem versus erat *Volana*, alterum a meridie *Padusa* prope Spinam a mari exceptum. Creditur esse illud, quod nunc *il Po d'Argenta* appellatur. Ostium hoc *amnem* dixit et quidem *piscosum*, ut Homerus ἰχθυόεντα Hyllum Iliad. ν, 392. Facit illud quibusdam locis paludem, hinc *stagna*, quæ *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cygnis, ut inf. XII, 475 *nidos loquaces* hirundinis; hos *raucos* vocavit, simpliciter, a clamore vel cantu. Transtulit hoc Claudian. XXXI, 109. 110. De Padusa accurate egit Cluver. Ital. ant. lib. I, cap. 35: cf. Serv. Ambitiosum esset Italos scriptores laudare, qui de his ostiis copiose egere: Nuper *Giambatt. Minzoni* demonstratum ivit: esse Padusam *Canalem S. Alberti*, h. e. fossam XII M. pass. a Ravenna ductam.

459. Concilium habere *arrepto tempore*, εὐκαίρως, ἐν καιρῷ, cum irrisione. 462. *sese corripuit*, ὤρνυτο, ὠρμήθη, ἔσσυται. Ex his ac similibus ductum videtur *rapere*, *corripere*, pro movere,

Cetera, quà juſſo, mecum
Ilicet in muros tota diſcur
Concilium ipſe pater et m
Deſerit, ac triſti turbatus
Multaque ſe incuſat, qui
Dardanium Ænean, gener

463. *Tum* Ed. Ven. ap. Burm. Mediol. *dice* alter Hamb. *maniplis* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. egregie reſtituit et defendit Heinſ. A dum Romanum *equites*, et plerumque locum Rutil. Itin. I, 170.——465. ipſum male. *effundite* Franc.——466 et *capeſſunt* habet. *firmet* aliquot Hei idem cum Erf. *capeſſat*, hoc quidem *firmet* habet.——467. *qui* Bigot. *qua* vid. Not.——469. *Conſilium* Reg., ſic Medic. pr. a m. pr. pr. Moret. et Go ——470. *tr. t. pectore* vett. edd. M Ed. Ald. tert., ut ſit *tempore*, hocqu *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr. a m. Erf. *acceperat* Bigot.——472. *generum* legitur et diſtinguitur. Erit adeo *urbi*

movere, paſſim vidimus. 463.
» Turni bene af-

Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subvectant. Bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronæ puerique; vocat labor ultimus omnis.
Nec non ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſſa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;

rum commode. Suſpicor fuiſſe *qui non acceperit ultro Dardanium Ænean generumque adſciverit*; *urbis Præfodiunt alii portas.* Sic utique lenior procedit oratio.——473. *Perfodiunt* tres ap. Burm. *ac ſ.* Goth. tert.——474. *Subjiciunt* lect. varians vett. edd. adſcripta, quam Catrœus recepit: ſcilicet deterius pro exquiſitiore. *Bello ſignum dat* Moret. qu.——475. *Tunc* ante Heinſ. vulgg.——476. *labor vocat* Parrh., ſicque Cuningham. edidit.——477. *Nec non et* Leid. *magnaſque ad* ed. pr. Burm.——478. *corona* tert. Goth., ſed *caterva* in marg.——480. *Cauſſa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamvis Pierius ejiciendum τὸ *atque* monuerat, etiam ſeqq. vulgg. Itaque Heinſius expulit ſecundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequivere, explevere Montalb. et Parrhaſ. *tantique.* Majorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Cauſſa malis tantis*: ſic Donatus et pars codd. Heinſ. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, unde Mediceus deſcriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *mali tantis.* Itaque rationes potiores conſpirant in hoc, ſcriptum a Marone fuiſſe: *Cauſſa malis tantis oculos d.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti cauſſa mali.* Sed poëtam dedecet ſemper eoſdem numeros ſectari. *oculis d. decoris* ſec. Rottend. *oculos d. decores* alt. Voſſ.——481. *tura* Mentel. pr.

473. Ante portas foſſas faciunt, ut bene Serv., et vallum ducunt. 477. Manifeſta veſtigia Iliad. ζ, 86 ſqq. 269 ſqq. Illud autem miror, quod Palladem jam tum coli a Laurentibus tradidit, quam Trojanos primum intuliſſe communis fama obtinebat. 478. *Subvehitur*; ſupra VIII, 665 *caſtæ ducebant ſacra per urbem Pilentis matres in mollibus.* 479. *Dona.* Perperam peplum ex Homero huc vocant. Poëtæ genus ponere placuit. 480. κατ' ὄμματα καλὰ βαλοῦσα; oculis dejectis. cf. Ruhnk. V. C. ad H. in Cer. 194. 481. *Succedunt* ſc. templum, intrant, ut bene Serv. Alias languet verſus

Jamque adeo Rutulum th
Horrebat ſquamis, ſuraſqu
Tempora nudus adhuc; lat
Fulgebatque alta decurren
Exſultatque animis, et ſp

482. *de poſtore* aliquot Pier. et I
etiam Serv. agnoſcit. Sed vid. Not.–
ante Heinſ., quem revocavit Cuningh
his probare, quod non alius improbet
apud Serv. ſicque Medic., ſed a ſec. m
Saturnia v. Parrhaſ. a m. ſec.——484
485. *Sternæ ſolo pronum* Parrhaſ. *et p*
pontiſque Leid. *ſub ipſis* ap. Macrob
Hamb.——486. *in* aberat Gud. *in f*
rutilum ib. Macrob. V, 20. VI, 7 et G
manus, duo Rottend. et Hamb. alter.
Pier. codd.——490. *aureus.* Si tamen
v. 487 dixerat, nunc non *aureus* ſed
plicet in his verſſ. quinque quinquies n
cit verſus Goth. ſec. Vellem majoris
Vratiſl. conſ. ſup. lib. X, 277 et ſæpe

verſus poſt illa: *Subvehitur magna matrum r. caterva.* 482. *de limine.* Nil argutandum; eſt pro, ingreſſæ templum. Nam in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt. 483—485. Preces fere ad ver

N
a
ſ
A
P
le

Qualis, ubi abruptis fugit præfepia vinclis,
Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paftus armentaque tendit equarum,
Aut, adfuetus aquæ perfundi flumine noto,
Emicat, adrectifque fremit cervicibus alte
Luxurians; luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volfcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portifque ab equo regina fub ipfis
Defiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis; tum talia fatur;
Turne, fui merito fi qua eft fiducia forti,

492. *adruptis* Reg.——493. *pratoque* Dorvill. *potitur* aliquot Pier., quod non præferam cum Catrœo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr.——494. *impaftus* aliquot apud Burm.——495. *equæ* Bigot. *profundi* Ven. *fl. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb.——496. *cervicibus altis* fec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: fcilicet ut poëta nihil variet; femper idem fequatur!——497. *luduntque comæ* Oudart.——498. *cui grege Volfcorum* Sprot.——500. *Diffiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm.——501. *defflexit* alter Hamb.——502. *fui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven.

multo etiam ornatiora funt fequentia, v. 492—497, quæ ex Homero Iliad. ζ, 506—511 converfa effe, jam veteres notarunt. Ad Turnum tamen convenientius tranflata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio vifum. Nam in Turno fumma alacritas et feftinatio ac difcurfatio. Virgilio tamen in verbis Ennius jam præiverat, Macrobio monente VI Sat. 3 *Et tunc, ficut equus, qui de præfepibus actus Vincla fueis magneis animeis abrumpit et inde Fert fefe campi per cærula lætaque prata Celfo pectore: fæpe jubam quaffat fimul altam; Spiritus ex anima calida fpumas agit albas. Luxurians*; reddidit feliciter ex Hom. loco κυδιόων, quod ibi eft pro γαυριῶν, de equo exultante, ferociente. *alte* autem nolim jungere: *arrectis alte*; fic enim languefcit verfus; fed *alte luxurians*, etfi hoc infolentius dictum videri poffit, eft alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. *Defiluit*, honoris cauffa factum volunt. Cf., fi tanti videtur, anaglyphum Borghefianum apud Winckelman. *Monum ined.* No. 137. *cohors* pro turma: nam equitum h. l. eft.

O decus Italiæ, virg
Quasve referre pare
quando
Iste animus supra, m
Æneas, ut fama fider
Exploratores, equitun
Præmisit, quaterent c

503. *et* deest Gud. pr. Mentel
tert. *turmis* Rom. et Donatus.—
obsiste Hugen.——507. *horrenda*
fixis, etsi *oculos* præcesserat. *ocul*
gen., unde Heins. conj. *oculis*—*f*
fixus, et errorum caussæ satis pat
e. Ald. pr. vel alia, quæ inde flu
lect. *fixus* emendatum a Nauger
509. *Quasque* Ven.——510. *Ista*
superat) Medic. a m. pr.

l. est. *defluxit*; Macrob. V
4 (p. 595 Lips.) e Furio lib
I laudat: *Ille, gravi subito de*
vinctus vulnere, habenas Mis
equi, lapsusque in humum deflux
et armis Reddidit æratis sonitum
503. Comparant Iliad. *ν*, 79
sqq. 507. *horrenda in virgin*
h. l. admiranda.

Per deserta jugo superans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in prœlia dictis
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.

514. *superans* revocatum ab Heins. e Medic. et cæteris præstantioribus; sic et vett. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant; sicque Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superas* alter Menag. *jugum superans* alter Hamb. quæ vulgaris, ut inf. v. 906, est structura; sed exquisitior: *jugo*, superior evadens. cf. sup. ad lib. II, 207. *advenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier., probante Heinsio.——515. *belli:* hic distinguebat Zulich. *convexa* Leid.——516. *Ut binas* Vratisl. *armato ut binas* ed. pr. Burm. *obsideam* Leid. et Goth. tert. *obsidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609.——517. *accipe* ed. pr. Burm.——519. *Tiburni* Heins. invexit, nescio quam bene: cum idem sub. lib. VII, 671 *Tiburti* reliquerit, ubi similis varietas occurrebat: quanquam *Tiburni* et illo loco præferendum arbitror. Addit vir doctiss., *Tiburni manus* ad Tiburnum fluvium Tibur alluentem esse referendum. An Anienem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroëm indigenam, novimus omnes: vid. sup. Exc. ad VII. Sequutus autem est Heinsius vetustiores suos cum Donato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a sec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Servius cum aliis codd.; adde tres Goth. et edd. vett. et Aldd. Tum pars codd. distinguit: *T. manus ducis: et tu*, male.——521. *pergit* vel *tendit* pr. Hamburg. *in hostes* vel *hostis* nonnulli.

repente Transmittunt valido quatientes impete campos. Servius ad perturbationem agrorum, h. e. agrestium, revocat. 513. *ardua montis deserta*; necesse est extremas Albanorum montium partes respexisse poëtam. 515. *Furta*, sollenni poëtarum voce pro insidiis. 519. *Tiburni manus*, copiæ Tiburtinæ, a Tiburno heroë ac conditore designatæ; fratribus ejus Catillo et Cora ducibus; sup. VII, 670 sqq. Adversus equitatum Æneæ, in quo turmæ Arcades ab Evandro missæ, VIII, 518 et Etruscæ (lib. X, 238. 239.) erant, per planitiem camporum incedentem mittitur Messapus, qui nunc non suas copias (v. sup. VII, 691 et Exc. p. 164) sed Latinas et Tibur-

tinas

Planities ignota jacet, t

522. *vallis* vulgo editum: atqu ninghamus; nec male. *valles* He al., item Rom. et parte Pier. Fir Si verum est, poëtam ita scripsisse, ob metri necessitatem, sed antiqui *valles* et *vallis*, ut *vulpes* et *vulpis*, e dum non erat: cum ultima in Exc. Burm., non infelici lapsu.—— *quo* Heins. e suis vetustioribus et Pi tamen multo accommodatius: Ser ——525. *fremunt* Bigot. *f. premun* nebatur huic in Regio.——526. *in* Mentel. pr. et Goth. sec.——527.

tinas turmas equestres ducit, et cum eo Camilla. 522 seqq. Insidiarum locus et ratio hujusmodi animo repræsentanda. Via Trojanorum agmini pedestri, quod Æneas ipse ducebat (cf. ad 445. 446), erat facienda per montium juga et saltus: in his erat *vallis, curvo anfractu*, sinuoso flexu, quæ ex adversa venienti Æneæ parte in clivum assurgebat; isque erat agmine superandus: ab utraque vallis parte silvæ. Has insedit Turnus: Equitatum autem Messapo et Camilla duce præmittit ut ...

Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ:
Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et silvis insedit iniquis.
  Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
Conpellabat, et has tristis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,

ad Ge. III, 416, quod Burmanno se probabat, ut esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr., quod jam Serv. damnavit. *recussus* ed. Mediol.——528. *concurrere* aliquot Burm.; sic vero *pugna* esse debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect.——529. *aut gr.* Dorvill. *evolvere* sec. Mentel. *involvere* Leid. *vulnere* Rom.——531. *Arripiuntque* sec. Moret. *insidit* Hugen. *sedit* Montalb.——532. Ὦπιν. *Opem* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22.——533. *sacris sociaque c.* Rom. *socia sacrisque* Hugen. *sociis sociaque* Goth. sec.——534. *tristi* Heins. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.), pro vulgato; *tristes*, vel *tristeis*, ut in Aldd. et al. At *tristis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipsum Heinsius prætulisse videtur, et nunc revocamus cum Brunckio. Judicium nostrum puta eo niti, quod *tristis voces* plus gravitatis epicæ habet; alterum *tristi ore* Ovidii elegantia dignum. *Latoida* alter Hamb., pro *Latoïa* putat Heins. vel *Latoïa*.——535. *ad* abest Ven.

autem insidiarum collocandarum descriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 sqq.

532. Recte Servius transitum tamquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. sup. Not. ad IX, 638 et ibi Exc. *Opim* autem h. l. nympham edidit in Dianæ consortio; cum alias ipsius Dianæ nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque constat in Dian. 204 et 240, ubi vid. Spanhem. Mirum id visum Servio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium fecisse suspicabatur. Perperam utique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis est inter puellas Hyperboreas, quæ frugum primitias olim Delum apportarunt, et cum Diana ibi manserunt; cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympha Opis memorata est, et eodem forte respectu inf. 858 Threissa appellatur. Juvat autem illud notare, Dianam h. l. *cum Nymphis suis*, quibus silvæ solent pro sedibus assignari, in Olympo sedere, unde vss. 595. 596 Opis devolat

Priverno antiqua Metabus c
Infantem, fugiens media in
Sustulit exsilio comitem, m
Nomine Casmillæ, mutata

537. *Nec* alii. *enim* abest binis Burm.
viii.——538. *subitoque* a m. pr. Medic.,
225. *subitique* Montalb. At pro *que* mali
est nec subitus.——540. *Privernum* Serv.
gendum, quod in Exc. Burm. erat.——54
——543. *Scamillæ* editum Pierius memor
editum in alt. et hinc in cæteris. *Carmil*
codd. ap. Pier. Verum arbitror esse: *Ca*
Casmila, infimi tamen loci codex: idem in
et recepit; nisi potius, inquit, *Cadmila* po
Lycophr. 162 est; *mutata* jam ed. Ald. tert
nostris. At Egnatiana et aliæ *mutilata*:
quod Burmanno magis placebat: quia una
hoc inventum Benedicto philologo in edit.
vetustos codd. et bona ingenia agnoscere a
ticam orationem magis decere: et mutila
comprehensa est: tum tuetur id consensus

devolat in terram. 536. *nostris armis*, quibus Camilla in morem Dianæ et Nympharum utitur. cf. inf. 844.

540. Quæ sequitur narratio de Camilla et patre Metabo, Privernatum tyranno, ex antiquis

man
est n
v. in
tres
pote
festa
Pul

[redacted]

Ipſe, ſinu præ ſe portans, juga longa petebat
Solorum nemorum; tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce, fugæ medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix hæc ſententia ſedit:
Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilveſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ;

545. *bella v. ſ.* Ed. pr. Burm.——546. *pendebant m. V.* Sprot.——547. *ſ. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *babundans* in codd. paſſim, ut et alibi. *ab undis* Parrhaſ. et Exc. Burm.——548. *tantis* Erf.——550. *Tardatus* Sprot.——551. *Verſanti ſubito:* diſtinguit Ge. Fabricius cum aliis: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſare ſubito.* Ita *celeriter* dicendum fuiſſet. Præſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix h. ſ. ſ.*, ut nova ratione *ſubito vix* junxerit. Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum conjiciat, eſſet ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet.——552. *ferebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec.——554. *Hic* Hugen. *Huc* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot.

pro *Caſmila*, *Camilla* diceretur. Vox illa a Pelaſgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Caſmilum appellarunt, tamquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III Sat. 18, et Serv. ad h. l. 544. *juga longa*, non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata. 549. *Ruperat*, eruperat ſe, ut jam alibi vidimus: ἐῤῥάγη. 551. Cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix hæc ſententia ſedit.* 553. *robore cocto*, igni durato, præuſto. 554. *Telum immane— Huic*; nota ſtructuræ immutationem, quæ vel ob negligentiæ ſpeciem ſuavitate non caret. *clauſam*, involutam cortice. Suberis copiam in Priverni agris naſci obſervavit Sponius. *habilem*, ita ut haberi, tractari, pro jaculo emitti cum haſta poſſet: ἀρμοῖον. Sic

Dixit, et adducto cont
Inmittit: sonuere unda
Infelix fugit in jaculo
At Metabus, magna pr
Dat sese fluvio, atque ha
Gramineo donum Triv
Non illum tectis ullæ,

557. *hanc* abest Dorvill.——55
d. e. armis fec. Rottend.——561. *al*
tert. Mentel. Par.——562. *sonuere*
inquit, *sonuere?* Scilicet graviter c
fit et undæ fremitum movet; quid?
strepitum facit in aëre, quem ipsi an
magna aliquot Burm. *jam* aberat M
Gud. et Erf.——567. *non ullæ m.* G
Ven.

Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *ensem* IX, 305; *galeam* ibid. 365. De alligata porro puella ingeniose v. 558. 559. *tua tela tenens supplex*. Hasta autem illigatum pondus in alteram ripam transmittit; ut ipse liberis manibus transnatare possit; *famulam* dixit consecra-

Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus ævum.
Hic natam, in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;

568. *Excepere* Sprot. *ille* Zulich.——569. *et* aberat Oudart.; et melius abesset. Sed quot alia non essent delenda, si hæc ratio valeret! Sustulit Brunckius V. C. *solus* Parrhas. *P. in sævis* Ed. pr. Burm. *ævom* Rom. ——570. *His* edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam Nic. Heinsii priores. Nec nisi in ed. Burm. probatum *Hinc:* merito iterum ejectum. ——572. *teucris* pro *teneris* Franc.. stupore librarii. *inmulcens* pr. Hamb. *munera* Goth. tert.——573. *plantas* Medic., sed a m. pr.——574. *Insiterant* pr. Hamb., tum *armavit* omnes Pier. et Heins. potiores: adde Burm. et Goth. sec. ac tert. cum Erf. Retinetur tamen *oneravit* inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; inprimis cum de tenellæ puellæ manibus sermo sit; quandoquidem credere licet, poëtam maluisse id, quod venustius esset. Agnoscit quoque Servius. In Sprot. erat *firmavit*. *jaculis acutis* pr. Hamb. et Ed. pr. Burm.——575. *ex humero parvo* Goth. tert. ——576. *vittæ* pro *pallæ* Oudart.——577. *a* abest aliquot Burm. *pendunt* duo ejusdem. *terrent* Hamb. alter a m. sec.

v. 557. 558. 559. 560. 568. *manus dat* proprie victus, tum omnino qui cedit, qui placatur, h. l. qui, quod humanitas aliorum vel hospitalitas offert, accipit. An usquam de manibus hospitum jungendis loquendi usus tulerit *manus dare*, ut dictum: *accipere aliquem manu*, dubito. 569. non *pastorum ævum*, ut Serv., pro pastorali vita, sed *in montibus pastorum:* qui a pastoribus habitabantur. 570. *dumi*, *lustra* pro silvis. *Armentalis equa*, ἵππος ἀγελαία. 572. *lacte ferino*; quia *ferus* etiam de equo: ut sup. II, 51. 573. Proprie erant *vestigia prima*, in quæ, quibus, institit plantis pedum.

Sed

Militia tali, conata lacessere

Cara mihi comitumque foret

Verum age, quandoquidem f

Labere, Nympha, polo, finisq

Tristis ubi infausto committit

Hæc cape et ultricem pharetr

Hac, quicumque sacrum viol

581. *Multæ jam f.* sec. Moret.——583. non male. Sed *calore amorum*, ut fovere, se virginitatis.——584. *corrupta* Vratisl., perpe pro vulgari, corripi cupidine, studio militi tort., elegantius vulgato; sed isti codici non gata mutetur.——587. *V. a.* *nunc quanquam* dex Rom. *urgentur* Hugen. et pr. Moret. a editum fuisse ex Pierio apparet, sed omne *urgetur* exhibent. *fatis—iniquis* aliquot Pier. sup. ad lib. I, 668.——588. *invisa* Rom.—— pr. *pugnis* Goth. pr., ut *committatur* ipsa Cun *Hæc* Ed. pr. Burm. *Hanc* Goth. pr. *At* so rianis occurrebat. *sacra* Sprot. *violaret* M ut inf. 848.

Sed doctius alterum, pro vulgari. Ut primum infans pedibus institit. 580. *Strymoniam gruem*: v. sup. Ge. I, 120. 581. *Multæ illam.* Idem ore

traject

rum f

insede

ad h.

Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa levis cœli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
 At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpositi numero in turmas. Fremit æquore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis

592. *Italusque* Rom., tum Medic. et alii tres Heinsii, minus bene.——593. *miserabile* pr. Hamb.——594. *Intemerata* Franc. *cumulo* Zulich. *tumuloque patrisque* Ven.——595. *Dixit et illa* Medic. et Ven. *Dixerat: illa* Goth. sec. *delapsa* Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos duo *dilapsa*. Vulgg. leg. *demissa*.——596. *Insonuitque nigro* pr. Hamb. *Advolat et virgo* Franc. *I. longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert. Sed *turbine* recte, de nube obscura, ut jam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη.——597. *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. Tò *propinquant* impense placebat Heinsio. v. ad lib. X, 238.——598. *Etrurique* vel *Etrurii* multi apud Heins. et Burm., librariorum utique inscitia; etsi dubitari vix potest, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuisse; et temporis successu alterum in *Etrusos* et *Etruscos* abiisse: Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*, et molliore sono *Tusci*, *Tuscia*. Vid. Comment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38.——599. *Composito* Zulich. *in* abest binis Burm. et Goth. tert. *in turbas* idem et Sprot. *in turmis* Parrhas. *in turmas numero* duo Burm.——600. *pulsat* Ald. (pr.). *spumat*

Deæ consecrata. Et ducta hinc ultionis ab Arunte sumtæ caussa. Nam, qui sacra violant, a Diis puniuntur. 592. 593. Sarpedonis fatum ante oculos ex Iliad. π, 453. cf. sup. ad v. 432. 594. *patriæ*, græce; in patriam vel in patria terra. 595. 596. volatus velocitatem bene declaravit per *insonuit*: involuta *turbine*, nigra nube.
 597. *manus Trojana*; de pedestri agmine, quod Æneas ducebat, accipe, ut sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511 sqq. et Not. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. 450. 517 et Not. 519 et h. l., isque per campos incedebat: hinc *æquore toto*. 599. *numero:* ad numerum suum militum, quos quæque turma habere debebat; unde etiam *numeri*, ipsæ cohortes, turmæ. Non audiendus Servius 599. 600. 601. ἐναγώνιστάτη

Protendunt longe dextris, et sp

spumat Tan. Faber emendat, perperam; nam
benas pressas luctatur, quod Burm. illustra
conversus Medic. Gud. Sprot. et Leid. (cum
Heins. monet. *conversus adhuc* Franc. *jam la*
Goth. sec. et hic. conf. VII, 672.——605. *I*
pr. et Sprot.——606. *Protendunt* potiores cod
te: nam, etsi reducta dextra tenetur hasta,
minet, inprimis si cogites infra mediam fer
Prætendunt tacite irrepsisse in Burmannianam
ceptum videtur. Nam Heins. non admisit, n
pr., tum in Menag. sec. Moret. tert. et Leid
tum. Pierius tamen antiqua pleraque exemp
cur illud per se improbet aliquis. Nam *præte*
redeunt. *Projiciunt* Goth. sec. Tandem *libra*
tiat Jo. Schrader. Nam nondum emittunt, a

στάτη descriptio equorum generosiorum incedentium: *Insultans* vid. Ge. III, 117. *pugnat* spectat ad reluctationem equorum, qui frenis cohiberi se vix patiuntur et repugnant: hinc *Huc obversus et huc.* Prudent. Psychom. 194 *Huc illuc frendens obvertit terga* etc. 601. 602. Poëticum hoc phantasma satis notum: et jam alibi observatum, Ennium in eo præcessisse, Ennio autem Græcos et ipsum Homerum Iliad. ν, gitur nil nunc

ferreis
hinc s
mis sub
ad hu
telligis
tam h
(Anna
sumsisse
irrisum
h. l. f
Add. N
dent, c
gent.
αἶθειν,
601.

Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementisque 609
Exhortantur equos; fundunt simul undique tela

607. *et fr.* alter Menag. Neminem video ad hunc versum offendisse. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obvium quidem est; sed velim doceri, quid sit: *Adventus virum ardescit.* Potest abstractum videri positum pro concreto, ut sit pro: *viri advenientes, propius accedentes*, exardescunt. At hoc jejunum est, et loci splendorem, qui summus est, offuscat. Dicam igitur: utriusque agminis, quo propius jam invicem turmæ accedunt, incessum concitatiorem esse solere, idque designari per *advenum virorum ardescentem.* Egregia sententia! vereor tamen, ut satis commode verbis concepta videri possit: non enim adventus, sed in adventu gressus, ingressus, exardescit. Suspicetur aliquis vitium inesse ex una littera, quam copula invexit, et leg. *adventuque, virum fremitusque ardescit equorum*; h. et adventu, cum utrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increscit, major fit. Aut, ut magis niteat oratio: *Adventuque virum, fremitus ardescit equorum*: quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen hæc comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui: *adventum* innuere strepitum adventantium. Illustrat poëta sententiam quodammodo infra vs. 910 *Et sævum Ænean agnoscit Turnus—Adventumque pedum flatusque audivit equorum.*——608. *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus* j. *leti* Franc. ——609. *Substiterant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm.; quod magis etiam obscurat orationem; nam non agmina, sed agminum progressus substitisse dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furentis* Zulich. Parrhas. Par. et Ed. pr. Burm. *furentisque* Rom., tum Medic. pr., sicque Goth. et sec. *furentesque* vett. edd., usque ad Aldinam tertiam a Naugerio castigatam; inde *frementes* recte præferri cœpit.——610. *fundis* Zulich. a m. pr. unde Heins. conj. *fundi.*

cula *vibrant*, rotant. conf. Var. Lect. 607. *Adventus virum ardescit*, h. strepitus ex adventu, seu strepitus advenientium, major majorque ad aures accidit et increbescit, quo propiores invicem sibi turmæ fiunt. Etenim, quæ augentur, inprimis motu, incalescere, adeoque et exardescere, dicuntur. cf. Var. Lect. 608. Progressus utriusque exercitus eo jam factus erat, ut intra teli jactum ventum esset: quando utraque acies substitit. In sqq. comparatio institui potest non sine fructu cum Iliad. δ, 446 sqq. et v. 610. 611. viden-

Fulminis in morem, au

612. *adversi* vett. edd., sicqu
Fogginii quidem fidem, cum tri
elegantius. Habet jam Ald. ;
Acontheus, *Acontes*, in codd. E
Hamb. *Connexi* pr. Moret. et
tert., quos jam toties in eande
Dant sonitum ingenti Moret. sec.
arbitratur, in quo *ruinam* et *son*
rum lectionem confectam esse
ruina Dant sonitum ingentem, et *r*
Exc. Burm. Quod autem ad se
accipi hoc, etiam a Burmanno:
sonitu. Nec dubitare licet, *dare*
significatum hunc habere nequit
esset, mox Aconteum excussum
arbitror, quod in notis posui, ess
impetu, et hastis elusis ipsi equi
Dat Franc. *praefractaque* vett.
fractaque ex Rom. Medic. et alii
sec. aliisque Heinsius. Sic quoq
dic. et Gud. *perfossaque* tert. M
codd. Pier., ut in Rom., ut et
ad XI, 875.——615. *Expulsus* B
pr. *aut torto* Goth. tert. *actus*

dendus Iliad. μ, 156 sqq. 27
sqq. *caelum obtexitur umbr*
conf. inf. XII, 578 *et obum*
brant aethera telis. Etiam vu
gari sermone tritum. Und

Præcipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam

617. *disspargit* Leid. *spargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *dissparsit* alter Mentel. *dispersit* a m. pr. Gud.——619. *Dejiciunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert., perperam. Mos in fuga clipeos in tergum rejiciendi notissimus. *ad m. versant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol.——620. *invasit* vett. edd, quod tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *invadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heins., Gothani quoque, *inducit*, quod jam Ald. tert. exhibere cœpit, et quod unice verum: turmas in hostem inducit. *Asillas*, *Asilas*, *Asillus*, aberrat.; accedit *asellus* librarius.——621. *versique* Pierius in ora codicis notaverat.——624. *procumbens* pars codd. Heins. et Burm., tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom., sed perperam. conf. sup. ad V, 204.——625. *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Aldd., sicque Medic. aliique. *unda* Medic. cum aliis ap. Burm. *superjacet unda* duo alii: sed *superjacit undam* doctius h. jacit undam super scopulos: præpositione ad verbum retracta: ut

sos irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactus Aconteus equo dejicitur. 620. *Troës* nunc: mox *Tusci* 629, quoniam ex utraque gente equitatus constabat, *agunt:* versos in fugam impellunt, ut supra V, 265. vid. Burm. *Asylas*, qui Pisa Etruriæ copias adduxerat: sup. X, 175 sqq. 622. *colla* equorum: qui quoniam domiti, ut facile flecti queant, hinc colla *mollia:* ut Ge. III, 204 *molli collo*; et *mollia crura* ibid. v. 76. 624 sqq. Comparatio præclara et ornatissima: cui ex parte similem ex Quinto Calabro excitavit Guellius (lib. XI, 226 sqq.); accedit tamen hæc propius ad locum Homeri Iliad. λ, 305 sqq. Non autem ad æstum maris crescentis et decrescentis trahendum est, sed de motu maris littus alluentis et alternis accedentis ac recedentis. Ornatum observa in singulis. *alterno gurgite*, unda, fluctu, *arenam extremam*,

Tertia sed postquam c
Inplicuere inter se aci
Tum vero et gemitus
alto
Armaque, corporaque,
Semanimes volvuntur

ut fere Græce dicas: σκοπίλους τ' ὶ
minores ante oculos habere nec
ἀμφὶ ἄκρας Κυρτὸν ἰὸν (κῦμα) κορυφ
licet fluctus: ut Iliad. δ, 425. 42
l. v. 626 adjectum *Spumeus.*——
——627. *Nunc trepidus* Zulich.
Goth. tert. *resolvens* Franc.——
latrice. *vado lambente* Exc. Burm
crescentem memorat poëta, adeo
dic. a m. pr. et Zulich. a m. sec
——630. *resp. t. sequentes* Goth
Oudart. *que* in fine, ut *totasque* es
pr. Hamb. sec. Mentel. et Franc.,
toritate.——633. *Tunc* alii. *et* a
f. multo Parrhas. et Oudart. pro
Burm.——635. *Semineces* Gud. pr
sternuntur Bigot. et Goth. tert.

mam, in interiore littore, *per-
fundit sinu,* fluctu in sinum un-
das jam languentes curvante.
Nunc *pontus,* unda, *æstu,* vicis-

Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri; nec volnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.

636. 'Ορσίλοχος. At *Orſilocus*, *Orſilogus*, aberratt.——637. *relinquit* Franc.——638. *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier.——640. *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus* (hoc in Medic.), et *Iollam*, *Iollan*, aberratt.——641. *pectore* Gud. pro div. lect., perpetua fere varietate.——642. *Hermonium*, *Hermionum*, *Hermenium* in libb.——643. Suſtuli majorem interpunctionem ante *Nec vulnera terrent*: nam ad *nudo cui* ſpectant.——644. Quem muſcas captare juvet, ex Servio varietatem exſculpere poteſt: *Totus in a. p.* In Rom. *Tantum in a. p.*, ex interpretatione *hinc* edd. ſphalma.——645. *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa dolore* Heinſ. ex codd. auctoritate repoſuit et ſuorum et Pierianorum. Idem jam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633 enotavit Burm., ſic *virum transfixa haſta*, quæ figitur, transfigitur, et ipſe *dolor duplicatur*. Atqui hoc jejunum eſt, nec magis ferri hoc poſſe arbitror, quam quod Heinſ. conj. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in ſuo exemplari habebat atque hinc Catrœus repetiit, *d. viri t. dolorem*.

vabit quiſque pro ſe. Unum excitabo Eurip. Phœniſſ. 1196 ſqq.

637. *Orſilochus* ex Trojanis eſt v. inf. 690. *Remulus* ex Latinis, diverſus ab eo, qui ſupra IX, 592. 593. memoratus. Ad reliqua v. 637—640 cf. ſup. X, 890 ſq. de ſimili vulnere. 640. *Catillus*, qui Tiburtes agebat: cf. ſup. 519, et lib. VII, 672; adeoque Iolas et Herminii inter Trojanos et Etruſcos referendi. 643. 644. *nec vulnera terrent: tantus in arma patet*: arte cohærent cum illis: *nudo cui v. f. C. nudique humeri*. Habebat nudum caput et humeros nudos, ut ſatis appareret, eum vulnera non timere; tantum, tanta ſui parte, patebat in vulnera ſ. in tela hoſtilia. *duplicat virum*: recte Guell. accipit et cum eo Cerda: incurvat, ut reddatur Homericum ἰδνῶν. 'Ιδνώθη

Et nunc lenta manu

Nunc validam dextra

Aureus ex humero so

Illa etiam, si quando

646. *dant vulnera* Sprot. cum dart. et Medic. Pierii.——649. Donat. *leta* Franc. *densa* Pari sed vetat in seq. vs. *dextra* casu ticis pro vulgato *densat:* cujus tram non *fessa* ms. ap. Pier. *d* Goth. pr. ac tert., male.—— ex interpretamento.——653. *re*

Θη τε πεσὼν Iliad. ν, 618, iis accedendum sit, facit a jectum *dolore*. Et sic *duplicat* *poples* inf. XII, 927. Niob filia collapsa dicitur *duplica vulnere cæco* ap. Ovid. Me VI, 293, ubi v. Burm., et a Val. Flac. VI, 509; ap. Gra cos πτύσσεσϑαι sic occurre memini. 646. 647. Hæc a reliquos pugnantes spectant mortem dant et accipiunt.

De *Camilla* episodium es inter elaboratiores carmini partes. 649. *Unum exerta la-tus*, mammam; inf. 803 *sub exertam papillam* ...

Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis

654. *derigit* Rom. et Medic.; Burm. laudat Lambin. ad Lucret. VI, 823.——655. *Et circum* Gud. et alii Heinſ. *jactæ* pr. Moret. ex *lactæ* pr. Goth., ſphalmate. *Laurina* Goth. ſec.——656. *Telaque* ap. Priſcian., male. *ſecurem* Heinſius repoſuit, monente eodem Grammatico, et aſſentientibus Gud. et ſec. Mentel. At cf. inf. 697. *ſecurim* tuetur Rom.——657. *dura* Rom. et Vratiſl. *diva* paſſim ſcriptum in codd. Pier. Heinſii et binis Goth. et Erf., ſic et Medic. a m. pr.——658. *paciſque bonæ* vett. edd. noſtræ omnes; tum *bonas* emendatum in ed. Ald. pr. et ſec.; at *bonæ* iterum revocatum in Ald. tert. et hinc ductis; donec prior lectio *bonas* iterum obtineret e Commelin. Pulm. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heinſ. cum Mediceo; agnoſcitque eam Aruſianus Meſſius. *bonæ* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinſ. et Burm., ac binis Goth., tum agnoſcit Servius. *bono* Franc. *belloque* Oudart. *miniſtrans* Franc.——659. *Threicio* Exc. Burm. *Threicia* vitium operarum ed. N. Heinſ. *Thermodoonth* vulgg. paſſim edd., item vett. codd., etſi jam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota eſt, eſſe *Thermodontis* a Θερμώδων, οντος. cf. Apollon. II, 972.

eſt: ſi tergum vertit, dat. 654. *ſpicula fugientia*, ipſa fugiens, ut recte Servius. 658. *miniſtras*, comites: Sic δμωΐδας Pentheſileæ dat Quintus Calaber lib. I, 33, ut θεράποντες heroum ſunt. Totum illum locum de Pentheſilea et partem libri contuliſſe non pœnitebit: ut omnino poëtico ornatu nullus veterum poëtarum locupletior hoc Quinto eſt; nec dubito antiquiores opes in latere. 659. *Threiciæ Amazones:* pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, ut Threiſſam Harpalycen ſup. lib. I, 316, quod tamquam poëta, jure ſuo fecit. Sarmatica autem origo fere communi veterum conſenſu iis tribuitur, etſi vulgaris fabula a Tanaidis oſtiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eas traduxit. vid. loc. claſſ. Juſtin. II, 4. conf. Apollon. II, 370—966 ſqq. et ſchol. 659. *cum flumina Thermodontis pulſant:* pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, ut v. c. Georg. II, 11. 12 aliæ arbores *campos et flumina late Curva tenent.* Mihi tamen cum ipſa res perſuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexiſſe videtur: adſcribam totum locum Prof. rapt. II, 61—66 *Qualis Amazonidum peltis*

Dejicis? aut quot hum
Eunæum Clytio primı
Adverſi longa tranſver
Sanguinis ille vomens r

662. *magnumque v.* conj. Cunin; dat Heinſius: ſed a Fogginio *p* Goth. tert.——665. *m. pectora* S; *nium* Ald. pr. et hinc cætt. edd. u *Eunæum*: erit igitur Εὐναῖος, quod heroum nomina notus eſt, qui id Apollod. p. 183 et ad Hygin. f. 15 defendit apud Pier. et Heinſ.; a nonnullæ, ut Ven. 1486, *Euneum*. male. Alias aberratt. codd. vide a aberratt., a Κλύτιος.——667. *longo* conf. modo ad v. 665.——668. *mo*

peltis exſultat aduncis (ex noſtro vſ. 663) *Pulchra cohors, quoties Arcton populata virago Hippolyte niveas ducit poſt prælia turmas* (hoc illuſtrat vſſ. 661. 662); *ſeu cum ſe Martia curru Penthesilea refert* (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et *magno tumultu*), *Seu flavos ſtravere Getas, ſeu forte rigentem Thermodontiaca*

[redacted]

Mandit humum, morienſque ſuo ſe in volnere verſat.
Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revoltus equo dum colligit, alter,
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,

669. *ſe* aberat Franc. *in* deerat pleriſque Pier. et nonnullis Heinſ. *in verbere* pr. Hamb. *in ſanguine* Goth. tert., et ſic Macrob. IV, 6, ſed, ut bene monet Heinſ., *ſanguinis rivi* præceſſerant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in ſanguine merſat.* Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et verſantem in vulnere ſeſe Transfigit.*——670. *Lirim* Heinſ. ſecundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin.* *Pagaſum* tuentur omnes fere; alii *Phagaſum*, *Pegaſum.* In ſec. Moret. *Phaganim.* *Pagaſus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410.——671. *Suffuſo* vel *Suffuſſo* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. ſec., item tres Goth., invectum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum ſuffuſione* Servius cogitabat.——672. *et dext.* duo Goth., ad ſonum magis gratum. *inermem* Heinſ. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem.* cf. ſup. ad X, 595.——673. *Amaſtram* pr. Hamb. et alter *Amaſtrum.* Tum *Hippodatem*, *Hippodaten*, aberratt. libb. Eſt *Hippotæ* f. ——674. *Thereaque* multi apud Heinſ. et Goth. tert., non male. *Harpalcem* Dorvill. *Chromimque*, quod jam edd. Aldd. habebant, Heinſ. e Medic. et cæteris revocavit, pro *Chromin.* At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere teſtatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumque.* Goth. pr. et tert. *Chronumque.* tres Burm. *Cromimque.* Verſus e Gr. Τηρέα θ' Ἀρπάλυκόν τέ γε, Δημοφόωντα Χρόμιν τε.

Trojanos: e quibus *Amaſtrus* Hippotæ f. *Mandit humum*: quod alias *mordere.* v. ſup. 418 et Var. Lect. ad X, 489. 671. *habenas dum colligit, revolutus equo ſuffoſſo*, ut equum ex vulnere cernuum retrahat. 674. *ſequitur incumbens*, ἐφέπει ἐρείδουσα vel ἐφερειδομένη puella; hoc refertur ad niſum emittentis haſtam, qua illa inſequitur eminus, h. petit, Tereum et alios. 677.

Agreſtiſque manus armat
Vertitur in mediis, et totc
Hunc illa exceptum, neq
verſo,
Trajicit, et ſuper hæc inin
Silvis te, Tyrrhene, feras :
Advenit qui veſtra dies mu

677. *Ornytus* recte; "Ορνυτος; ſic quoq
codd. fere *Ornitus* : ſicque edd. vett.
Orphitus.——678. *Ignotus* Gud. *Hya*
Iaſpide pr. Hamb. *Iapide* alii apud Bu
683. *Agreſteſque* Heinſ. *Agreſtique* Hu
polate, pro *ſparus*. *catervas V. in media*
in m. Bigot. *eſt* in fine abeſt Medic. a m.
a. fuſo pro var. lect. Oudart.——685. *ſu*
hæc fatur ſuper, inſuper, ἐπί.——686.
membranarum ſuarum fidem recepit Bru
male : modo non metrum violaret. Tur
omittitur.——687. *quæ v. dies* Oudart.

677. *Ornytus* ex Etruſcis, cf. 686. *armis ignotis* ; novis h. l., ut Serv., inconſuetis, inſolentiore ſpecie : nam habebat exuvias tauri pro thorace et rictum lupi

vſ.
cu
cu
Sa
po

Verba redarguerit: Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protenus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum
Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto;
Orsilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,

688. *redarguerit* Heins. reposuit sola auctoritate Prisciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et est sane hoc ad elegantiæ sensum venustius, quam *redargueret*; etsi diligentissime ad grammaticorum præcepta sit dictum: *advenit dies, qui redarguerit. unum tamen* Parrhas. *partum* idem et vulgg. edd., sed nonnullæ tantum: vitio haud dubie operarum: quod jam in ed. Ven. 1544 in manus incurrit. 689. *M. hinc* idem Parrhas. *M. hæc* tres Moret. *referas* Parrhas. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii.——690. *Orchilochum, Horsilecum, Horsiloam,* aberratt.——691. *Butem* Zulich. *Buthen* ap. Rufinian. *adversum* vett. edd. et inde vulgatæ cum codd. parte. Sed præstantiores Pierii et Heinsii omnes *aversum*; sicque Rufinian. et Macrob., quocirca Heinsius recepit. Buten enim fugientem, at Orsilochum ipsa fugiens obtruncavit Camilla. Adde graviorem rationem, quod vulneris locus vss. 692. 693 aversam corporis partem satis declarat. Vulnus infertur supra sinistrum humerum, in ipsam cervicis vertebram, quæ attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus sedentis est. Variasse adeo poëta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum Iliad. χ, 324 sqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. Hesiod. Sc. Herc. 416—420. Utraque loca sedulo comparanda. Ex his ipsi poëtæ mentem assequuti sumus. *adversa cuspide* unus Pier. et Leid. *jam versum* Franc. *a cuspide* Hamb. alter. *fixit* Heins. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato *figit*.——692. *intus* Franc.—— 693. *Invenit* pro *Lucent* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241.

monuit. 689. Eadem sup. X, 830. cf. Cerda.

690. Butes diversus forte ab eo, qui lib. XI, 647 sqq. memoratur, et ab altero utique V, 372. At *Orsilochus* e Trojanis sup. 636. 692. *sedentis* in equo. Non enim inter hæc omnia animo dimittendum, nos in pugna equestri versari. *Lucent,* eleganter pro, apparent nuda, et quidem in lævo humero. conf. Var. Lect. et inf. XII, 381. 382. Orsilochum se insequentem ipsa fugit, ita tamen, ut in orbem equum circum-

--ppenninicolæ bellator filius

696. *Dum v.* Zulich. et Rottend. fec. Sed varietatem aliam magis memorabilem: *valid* et Julius Sabinus hæc habet: " Aproniani *minat vulnus.*" (In Mediceo tamen, quem emendatio illa non fubnotata eft) " Æmilius *lius* qui fit, equidem adhuc ignoro) legit: *va* eft diftinguendum in *congeminat*: ut poftea fit fi illam lectionem probandam fufciperem, *congeminat* fc. ictum, vulnus: quod et per fe int *perque ora viri* pr. Moret. *fecurem* Gud., ut f *gens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinfii p pro vulgato: *infurgens*, quod et ipfum bon varietatem hanc jam aliquoties vidimus.— *calido* diftinguebat Oudart. Similem interpun mutilatus admodum etiam ad h. l. *ore* alter *arma* Ed. pr. Burm. *cruore* Ven.—699. *bu* Heinf.—700. *Appenninicolæ* fcribendum eff faltem ex communiore ufu, *Appeninus* pro *Appe* Latino poëta correpta occurrat, ignoro, nec va Perieg. 343 ὄρος—Ὀῤῥά τι κικλήσκουσιν Ἀπέννιν. Ven. et Franc. Burmannus bene remittit no *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et fimilis varie

circumflectat, ipfa quidem 694. 695 *gyro interior*, adeoque ab læva Orfilochi (conf. fup. V, 170); quo facto curfu æquato illa ejus lateri juncta, dextra fublata Orfiloch[i] [c]apiti ictum b— *fecurim conge-*

perfectum et perfidi ere: fort bris hofti eofque in et faltus i

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit;
Consilio versare dolos ingressus et astu, 704
Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque adcinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

etiam Julius Sab., qui alios *Arnum* hunc perperam dixisse notat, et versum recitat *Appenninicolæ regnata antiquitus Auno.* Locus est ex lib. V, 7, sed ibi legitur: *vada Faunigenæ regnata antiquitus Auno.* Agitur de Thrasymeno lacu: ut adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχώριος esset, quam Aunus Liguriæ.——702. *Is ubi* vett. edd. et codd. *evadere pugna, pugnam, pugnæ* legitur: et *pugna* quidem vulgata erat lectio usque ad Commelin., qui e Palat. reddidit *pugnæ*, quod sequitur Pulman. Deseruit iterum Stephanus. *pugnæ* græca forma dictum, e Rom. aliisque laudavit Pierius, ex uno suo probavit Ge. Fabric. et ex suis iterum Heins. cf. sup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipsum exquisitum, habebat unus Oblongus Pierii, atque aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec.——703. *advertere* Medic., sed a m. sec. emendatum.——707. *Crede solo mecum* Goth. tert. *pugnaque* sexto casu plerique Pieriani.——708. *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impressis est lectio, quæ et ipsa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Ruso, referri potest; est enim ab emendatrice manu adscripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipsum Rom. exhibebat diserte, cum qu. Moret. Dorvill. a m. sec. et Goth. sec. et quinque Heinsii pro div. lect. In Gud. erat *pœnam*. In Rottend. sec. *pœna*, ex interpretamento. Servius egregie: "*fraudem*: hæc est vera et antiqua lectio, ut sit sensus: pedes congredere, jam cognosces, cui inanis jactantia adferat pœnam; nam fraudem veteres pœnam vocabant." "Si autem *laudem* legimus,

701. *Haud L.* h. fraude, quoties ea uti licebat, nemine inter populares inferior. 702. *evadere pugnæ*, græce pro vulgari, pugna. 705. *forti equo.* Epitheto primum observant usum Ennium (apud Cic. Cat. 5), tum Lucret. III, 8, nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. 706. *dimitte fugam*, cursum equestrem, equi usa velocitate. 707. Desiliamus uterque de equis et pugnemus pedites. 708. *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventosa*, vana, inanis, gloriatio (de pugnæ equestris successu, cujus major pars equi præstantiæ, cui insides, debetur), ut simpliciter ornet epitheton; non male comparant,

Quadrupedemque citum
Vane Ligus, frustraque a

legimus, erit sensus: agnosces, cui i
Donatus agnoscit: " Experiundo,
meritoque laudari." Reliquerunt
onem, qua controversia decidi del
docti. Scilicet epitheton: *ventosa*
pœnam, quam *κωδεξία*, vana et
altera lectione jejunior est sententia,
podias; videbis, cui, h. e. an tibi va
misc. Vol. I, p. 22 Vir doctus disti
g. *laudem*; satis jejune.——709. *Di*
Rom. et alii Pier. et omnes vetust
incensa, quod pr. Goth. solus exhi
assistit vulgo editum, inde ab Ald. sec.
Oblongus Pierii cum quatuor Heins.
et Heinsii cum Ald. pr. *resistit* legeb
Ge. IV, 424. Æn. IV, 76. *insistit* er
se sistit conj. Heins.——711. Nemo c
vicisse emendabat Cerda, perperam.
tert. et multi scripti et edd., vitiose
Menag. pr.——714. *Quadripedemque*
edd. inde ab Aldo usque ad Commelin
Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, qu
715. *Ligur* in sua edit. legerat Pie
obtinet, sicque scripti et vett. Gra
Pier. et Sprot.

comparant *ἀνεμόεν φρόνημα* apud
Sophoclem. *cui ferat:* an ti-
bi ferat. Sed ...

Nequidquam patrias tentasti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur pœnasque inimico ex sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Conprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor et volsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo.

717. *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferet* Ald. pr. *Anno* Ven. *uno* Goth. tert. vide ad v. 700.——720. *a sanguine* vulgg. ante Heins., qui *ex s.* secundum Pier. et præcipuos suos reposuit, ut inf. XII, 949. *pœnas i. et s.* Franc. *ex s. poscit* Ed. pr. Burm. *sumpsit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert.——721. *facilem* Sprot. *ancipiter* alter Hamb. *adcipiter* et *atcipiter* scribebant alii Pier.——722. *in n. volantem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37, memoriæ vitio, etsi *volantem* pro avi poëta dicere poterat.——723. *Compressamque* pars Heins. codd., ut alibi solet. *Convulsamq.* Ven.——724. *Tunc* alii. *evolsæ* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennæ* Menag. pr. et Parrhas.——725. *hoc* Ven. *hoc ullis* Vratisl.

716. *lubricus*, fallax, ut ὀλισθηρός. 718. *ignea.* A Catullo sumtum jam alii observarunt LXIV, 337 *Flammea prævertet celeris vestigia cervæ:* de Achille. Ut alias ὀξὺς, rapidus, de igni; sic nunc *igneus* pro celer. 719. *Transit equum cursu:* Hæc de ejus celeritate præstruxerat sup. lib. VII, 808. 809. 721. Minus bene comparant Intpp. Iliad. ν, 62. φ, 493. Opportunior erat locus Iliad. χ, 139—144. *sacer ales*; accipio dictum, propter augurium ex eo avium genere capi solitum, v. c. Od. ο, 524 sq. *sacra* autem diis ea quoque, quæ ad augurium spectant et ad divinationem quamcunque. 724. versus inseruit exornandæ comparationi. cf. eund. loc.

725. 726. Homericum esse: Οὐδ' ἀλαοσκοπίην ἔχε quilibet facile videt; h. e. omnino vidit oculis suis J. Iliad. κ, 515. conf. Odyss. θ, 285. 727.

pulsos.
Quis metus, o numquam d
Tyrrheni, quæ tanta anim
Femina palantis agit, atqu
Quo ferrum, quidve hæc ger

727. *Tarchonem*, quod et Romanus tu VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo S Parrhas. *carentem in pr.* tum Bigot. *in* Heins. ex Moret. et Menag. pr. Addi auctoritatem jam Pierius dederat Roma *incitat* legitur. Tum Heins. conj. *incutit* edd. vulgares, vitiose. *Tarcho* ut VIII, Heins.——730. *venisque* pr. Moret. Gud. *balas* Vratisl. et Rom.——731. Furii Annal. laudabat versus (quos vide *resciteque ad prælia mentes*. Sed *in* sæpe vulgo *ad* poni solebat. *in pr. fusos* Bi Burm., perpetuo lapsu. *pallentis* Me *agitat atque a.* Ed. pr. Totus versus exci Zulich. et alter Hamb. a m. sec., et *quod* *geritis* meliores libri et pars edd. vett. cu it in aliis; *geritis*, minus bene, et hinc corr

728. ad verba cf. sup. IX, 717. 718 et hoc lib. vss. 451. 452. *suscitat*, ἐγείρει, ὀτρύνει. 731. Præivisse Furium (M. Furium Bibaculum) in Annal. VI. ...

vit
hic
67
ἀνδρ

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenæ pocula menſæ;
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,

736. *nocturnave* Leid.——737. *induxit* in nonnullis vulgatum: ſed *indixit* Heinſ. vindicat, et jam ante in edd. extabat. E codd. unus Leid. *induxit* a m. pr., et a ſec. *indicit*.——738. *Expectate* codd. fere omnes, etiam optimus quiſque Pier. et Heinſ. cum Servio: et ſic Ald. pr., mendoſe tamen. *expectare* (ſc. non ſegnes) tamen primæ ſtatim edd. inde ab Ald. ſec., ſicque Goth. pr. et tert. *aut pl.* tres Burm. et vett. edd.——739. *Hic amor, hoc ſtudium* in parentheſi dictum recte notat Servius. *dum ſacroſanctus* Goth. pr. *baroſpex* Medic.——740. *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. 1 Od. 37.——741. *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in* abeſt binis

tute Neæra Epod. 15, 11.

736. Egregie in rem ſuam vertit poeta famam de veterum Etruſcorum luxurie: etſi in ſingulis ornamentis Homerum reſpicere potuit: alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem ſacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem utebatur Homerus in Meneſtheum et Ulyſſem, ſed quod primi vocantur ad cœnam et majore carnium vinique copia honorantur Iliad. δ, 340 ſqq. In his *ubi tibia Bacchi curva indixit choros*; putatur reſpexiſſe Maro Priami vocem, qui filios increpans, ὀρχηστὰς χοροιτυπίῃσιν ἀρίστους appellat Iliad. ω, 261. Locum de Phæacibus huc vocant alii Odyſſ. θ, 248. 249, quo tamen vix quicquam in poëtæ verbis illuſtratur. De tibia in ſacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus eſt: Sed Bacchum cum judicio videtur nominaſſe, nam Bacchi ſacri et initia cum in reliqua Italia, tum inter Etruſcos vel maxime viguiſſe, jam olim ex tanto vaſorum et ſarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, ſuſpicati ſumus. v. Nov. Comment. Soc. R. Gott. T. III, pag. 53 ſqq.

736. Amaritudo dicti ſic ſatis intelligitur, ſi cogites eos fugere in prælio cum femina.

738. *aut ſegnes expectare—plenæ m.*, πλησθείσης τραπέζης.

739. *haruſpex ſecundus*, qui ſecunda nuntiat ex extis inſpectis: ubi autem litatum eſt, epulæ ſacræ ſubſequuntur. Et h. l. quidem ſacra fiunt in luco; adeoque et epulæ; etiam hoc ex veterum more; quod ſervatum inprimis in ſacris ruſticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipſe*; animo, ut bene Servius, h. ani-

 mi

Arma virumque ferens; tur
Defringit ferrum, et partis
Qua volnus letale ferat: co
Suftinet a jugulo dextram, e
Utque volans alte raptum c
Fert aquila, inplicuitque p
hæfit:

binis Burm. et Goth. tert. *in medio* 7
fup. IX, 400 legi vidimus. *ut ipse* Bar
optimo laudat.——742. *se adversum* Got
que Pier. et ex Heinfianis Gud. cum tril
Goth. tert. cum Donato, perperam: cu
Burm. monuit.——743. *Direptumque*, ma
——744. *Egregium a. f.* Rom.——745. *a*
gens Franc. *Tancbo* Medic. v. fup. 727.-
illius alter Hamb.——748. *Distrinxit* Ed.
rhaf.——749. *ferit* fec. Rottend. *illa* al
vis v. hæsit Ed. pr. Burm.——752. *Fert a*
4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus b.* Ed

mi propofito. *turbidus* h. l. ira; ut et alibi. 745. Ennius: *Tollitur in cælum clamor exortus utrisque* ap. Macrob. VI, 1, pag. 573. 748. *partes apertas* in jugulo, ut e fqq. apparet. cf. Iliad. χ. 321 fqq. et fup.

μ,
au
tar
ne
re
in
—

Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Adrectiſque horret ſquamis, et ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus urguet obunco
Luctantem roſtro; ſimul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;

753. *et*, *ac*, alii. *fumoſa* Bigot.——754. *hæret* duo Burm. *ſcamis* Zulich.——755. *aſſurgens* Ed. pr. Burm. *obunco* Heinſ. dedit e melioribus ſuis et illuſtravit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco*. Vulgo editum *adunco*, quod et Romanus agnoſcit.——756. *ſummum æthera* Ven.——757. *ex ſanguine* Zulich. a m. pr. *ex agmine raptam* Serv. ad VIII, 9, ubi quidam *Tiburti*.——758. *eventum exemplumque* aliquot codd. Heinſ. et edd. vett., minus bene. *eventus* autem h. l. pro ſucceſſu.——759. *Arruns* Heinſ. ex optimis codd. ſcripſit et illuſtravit, pro *Aruns*. In ſcriptis fere *Arrons* occurrit. cf. Pier. ad v. 814.——760. Ne *et* delendum putes, vide Notam. ——761. Hunc verſum poſt vſ. 763 *Hac A.—luſtrat* collocabat Goth. ſec. ——762. *Quo* aliquot Pier. *ſe cuique* Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinſ. varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur habuiſſe Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, utpote in pugna; unde inf. 781 *cæca* et *incauta*.—— 763. *Huc* ſec. Moret. *armis ſubit* Ed. Mediol.

eſt ex ἐμφῦναι vel ἐμφύεσθαι, inhæret, unguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter converterat de Div. I, 47 *transfigens unguibus anguem*. Ornatiora etiam 753—756, quam quæ ap. Nicandr. Theriac. 456. 457. 758. *eventum* pro ſucceſſu, fortuna, dixit; et *Mæonidæ*: ut VIII, 499. 479, a credita vulgo Etruſcorum e Lydia origine.

759. *fatis debitus*: v. ſup. 590. 591. 592. Eſt autem Arruns ex Etruſcis, quos Tarchon Æneæ adduxerat. Mirum eſt, Grammaticos de hoc dubitare. *jaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum. v. mox v. 767) *et multa* cum *arte circuit* Camillam Arruns *prior*: quod ad *velocem* ſpectat; prævertens eam, dum lateri ſemper adhæret. *quæ ſit fortuna facillima*, eleganter, qua facillime haſta peti ea poterat; omnis autem jactus aliquo fortunæ munere ſucceſſum ſuum habet. 762. *furens*, utpote

Insignis longe Ph
Spumantemque ag
In plumam squam

765. *celeres furtim* aliquot *bos jamque* Moret. tert. *ja* et probabat hoc Pier. cum *jamque bos habitus* in binis Bu 767. *circuitu* Goth. sec.—— dic. Pierii cum Donato: M dem varietatem supra lib. I sit, vix *sacer Cybelo* cuiquam —*olimque sacerdos*; etsi Cybe Dianæ sup. 559 sqq. Procl re: *satus Cybelo*, in monte Cy meliorum librorum: *satus C* aliter Servius legit, etsi al *Choreus* Medic., tum Macrob. adeo præstet. Nec aliter J *reus* aberratt.——771. *Implu lis* a m. pr. Goth. *auroque in* Naugerio) cum Goth. pr., qu borum hærebant. Sed vid. N

pote in pugna, ardens, nihil plius. 767. *certam*, cuju tum certum destinaverat.

768. Sacerdotes inter nantes jam Homerus ind

Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydemque ſinuſque crepantis
Carbaſeos fulvo in nodum conlegerat auro,

773. *Cortinia* paſſim codd. et h. l.——774. *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. ſec., ut inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid., minus eleganter.——775. *ſonatque crepantes* Parrhaſ.

aureis fibulis, ſubter alvum equi oras pellis conſtringentibus, collecta et firmata; ſed *pellis aënis in plumam ſquamis*, h. cum ſquamis, habens ſquamas in plumæ modum ex ære factas, ſeu habens laminam æream, in ſquamas elaboratam, quæ plumarum ſpeciem præferrent; huic autem laminæ pellis, ne corpus æris rigore læderetur, pro ſtragula ſubſtrata erat et ſubjecta. Cataphractum equitem oſtendi, bene notat Servius, qui et Salluſtii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ annexuerant.* Plumæ igitur eæ ipſæ ſquamæ ſunt; a forma dictæ. Occurrunt eæ etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Juſtin. XLI, 2 f., ubi *loricæ plumatæ* Parthorum memoratæ. *In plumam:* ut VI, 42 *Excifum Euboicæ latus ingens rupis in antrum. peregrina ferrugine et oſtro*, h. purpura ferruginea. cf. ſup. IX, 582. *clarus* h. l. conſpicuus. Epitheta v. 773 tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et jam alibi vidimus.

775. *Caſſida*; forma hæc vocabuli etiam apud Propertium occurrit. conf. Cerda. *ſinus carbaſeos crepantes:* de eadem chlamyde crocea, ut adeo ea ſit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc ut crepet et ſonitum edat, mota chlamyde, intextæ faciunt laminæ aureæ; jungendum enim: *ſinus crepantes fulvo auro.* Sic ſup. VI, 206 *crepitabat bractea auri*: et hinc ſimilia apud Statium VI Theb. 62. VII, 682, ubi conf. Barth. Occurrit hoc texturæ genus paſſim apud veteres, ut bracteæ aureæ ac lamellæ inſertæ eſſent ſtaminibus cum ſubtemine. *nodum* in vſ. 776 de fibula accipere licet, quippe in chlamyde; Stat. Theb. VII, 658 *Carbaſeique ſinus et fibula raſilis auro Taenariam fulva mordebat iaſpide pallam.* Claudian. R. P. II, 40 *Collectæ tereti nodantur iaſpide veſtes.* Cum tamen *ſinus* chlamydis h. l. collectus memoretur, ſiquidem proprie loqui maluit poëta, debuit cingulum ſeu balteum aureum intelligere. De cingulo nodum accipiebamus etiam ſup. I, 320

Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, five ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo five ut fe ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca fequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo prædæ et fpoliorum ardebat amore:
Telum ex infidiis quum tandem tempore capto
Concitat, et fuperos Arruns fic voce precatur:
Summe deum, fancti cuftos Soractis Apollo,

778. *Tunc virgo* Menag. pr.——781. *Certa f.* Parrh. *incauta* jam in vett. edd. fuit: ut in noftra, Ven. Norimb. et aliis, tum in Egnat. Firmavit lectionem auctoritate fua Ge. Fabricius. In aliis, etiam Ald. ufque ad Commelin., *incenfa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; fed recentiores, uti et Goth. tert. et Erf.——782. *Fulmineo præde* Parrhaf.——783. *tum* Dorvill. *et* Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrhaf. *acuto* Goth. tert.——784. *Concitat* e melioribus Pierianis et fuis reftituit Heinfius, pro vulgari: *Conjicit*, quod ex interpretamento venit; etfi *Concitat* ad ipfum motum librantis telum referri poteft.——785. *fueri* pr. Hamb.

Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur: et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuvias, pulsæve tropæum
Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
Facta ferent. Hæc dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.

Hamb. *custos sci* Zulich., sollenni scripturæ compendio, pro *sacri*, quod Burm. quoque monuit. cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I, pag. 126.—— 786. *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr., male. Burmannus laudat Heins. ad Silium V, 179.——788. *premimur* conj. Heins. *vestigia prima* Goth. tert.——790. *Armipotens* conj. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit. At *Junonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693, et VII, 428; et h. l. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paullo ante v. 785 *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adjecto: *Quem primi colimus.* Non male igitur Servius ex affectu colentis hæc dicta ait. *p. triumphum* alter Hamb.——791. *ut spolia* Franc. *haud s.* Goth. pr.——792. *ferent* revocavit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in edd. erat; nec *ferant*, quod Pierio placuerat, nisi in recentt. primum, puto, in Pulman. *dura* Ed. pr. Burm. *modo dum* Parrhas.—— 793. *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790. *pulsæ. cadet* Bigot. *patrias urbes* e codd. suis et Pier.; adde Goth. sec. et tert., Heinsius. Vulgo: *patriam urbem.*

(*Monte di S. Silvestro*) agri Falisci, et Hirporum familiis, quæ Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2, et Salmas. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696. Imitator hujus loci Silius lib. V, 175 sqq. 786. *primi* præcipue inter cæteros, quod vulgo: inprimis. *acervum* pro strue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc traduxit ad ignem; *pineus ardor.* 788. *premimus vestigia,* plantas: ut *ponere, imprimere,* h. incedere pedibus, *multa pruna,* in m. p. Fieri hoc plantis medicamento tinctis, non ignoravit Varro, cujus verba Servius servavit. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 696 auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est nunc esse ex vicinis Etruriæ locis oriundum; non unum ex Hirpis; saltem diversas ab istis partes sequitur. 790. *pulsæ,* aut impulsæ, prostratæ, aut fugatæ et h. l. victæ; ne cum Servio arguteris, ut occisæ sint *exuviæ,* de fugata tropæum; etiam statim v. 793 *pulsa cadat.* *inglorius,* ut ἀκλεής, ut

Convertere animos acri
Cuncti ad reginam Voll
Nec sonitus memor, au
Hasta sub exsertam don

794. *et votis* tres Heins. *Phœbus*
bus s. Zulich.——795. *partim* Ven.
parsit ed. Junt. *disperdit* Dorvill.—
Oudart.——797. *Adnuit, at reducem*
d. Goth. pr.——799. *ubi m.* Medic
animos alacres Vratisl. *Convertere an.*
1484. 1486. 1495 et seqq., etiam Eg
Heinsium fugisse miror. Burmann
alios ait Cerda." Quæ prima *acr*
cum cætt.——801. *Nihil illa* aliq
est, et pr. Menag. *neque* Heins. c
vetus secundi casus forma fuit, ut *l*
per, et eam antiquam lectionem e
Sabin. In Pictanis tamen ea coc
præterquam in pr. Moret. altero M
vill. et Goth. pr., qui sunt inter r
div. lectione: eoque alludebat Gud
Burm. notat: quod a Fogginio obse
ras habent, ut Mediolan. Ven. 148
mutatum video in Aldd pr. et rel.
cœli Goth. tert.——803. *Hasta per*
Goth. pr. *perlapsa* Goth. sec. *ma*

ut de Agamemnone Iliad. β, 115. 794. 795. Ad Homericum Iliad. π, 249 sqq. *Mente*

Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suspiciunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,

805. *comitum d.* Hugen. *cadentem* Leid.——806. *Stetit* Zulich. *Fuit* ed. Dan. Heinsii. *exterritus armis* Goth. tert.——807. *mæstoque metu* Rom. Forte ortum *mesto* ex *misto*. *mixtoque* Goth. pr.——808. *concurrere* sec. Rottend. et Dorvill. cum Goth. pr.——809. *prius quam* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim.* *sequatur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis verss. mentio fiat. *sequuntur* Gud.——810. *abvius* pr. Moret. *obvius* Goth. tert. *sese ausus* Goth. sec. *abdidit avius* Zulich. *aptos* Goth. tert. ——811. *magno que* edd. apud Pier., qui e codd. *ve* commendat.——812. *remulgens* Gud. et Mentel. pr.——813. *Subjectat* sec. Moret. *pavitans* Zulich. *uterum* Hugen. *silvisque* sec. Menag.——814. *abdidit* Zulich. *Arune* v. sup. ad v. 759.

ἔοικε exprimi jam Macrobius VI, 6 putavit: quod tamen paullo diversum est. 803. Argutantur Intpp., dum de mamma Amazonum exusta cogitant: de qua tamen poëta non cogitasse se fatetur; Comparabatur Camilla cum Amazone, v. sup. ad v. 649. I, 492. 806. Arruntis missum pavorem ex Homero duxit, Iliad. π, 813, ubi Patroclo cæso Euphorbus similiter sibi ipse non satis confidit. Comparatio autem v. 809 subjecta, etsi et ipsa ab Homero mutuata Iliad. ο, 586—589, tam egregie ornata et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vss. 812. 813) est, ut inter præstantiores numeranda sit. Statii imitationem indicavit Burm. IV Theb. 363 sqq., sed ea friget ad Maronis locum comparata. *sese abdidit*, abdere solet, abdit, fugit, ex græc. aoristo. *conscius audacis facti*, quem *θῆρα κακὸν ῥέξαντα* dixerat. *caudam pavitantem*, quæ est feræ pavitantis, *remulcens*, reflectens, *ὀρρωδῶν*; sed exquisite: ut *mulcere* sit mulcendo inflectere,

[redacted]

Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
Labitur exsanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex æqualibus unam,
Adloquitur; fida ante alias quæ sola Camillæ;
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et hæc Turno mandata novissima perfer;

815. *fugæ* maluit Heins. Alterum hemistichium a cod. Zulich. aberat. ——818. *Labitur et sanguis* Donatum legere videri notarat Pier., hoc arripuit Catrœus; Camillam enim non nisi paullo post vs. 827 de equo defluere; perperam utique; nam exilis et jejuna illa est lectio. Et *labitur* dictum est, ut centies, de ipso conatu et initio actionis. *exanimis* Vratisl. *frigida telo* alii apud Servium, et pro div. lect. Menag. pr., male.——819.

[redacted]

Succedat pugnæ Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exſolvit ſe corpore, lentaque colla,
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero inmenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera; dejecta crudeſcit pugna Camilla;
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ.
  At Triviæ cuſtos jam dudum in montibus Opis

827. *Simul hæc dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. ſec.——828. *non ſ. ruens* ſec. Rottend. conf. ſup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum fr.* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* malebat Faber propter vſ. 832.——829. *ſolvit* Mentel. pr. *ſe pectore* pr. Hamb.——830. *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* (ſc. illam) alii apud Servium legebant, inter quos Probus fuiſſe videtur. *reliquit* Rom. et alii Pieriani cum Donato.——831. *venit i.* Goth. pr. *umbris* ſec. Rottend. v. inf. XII extr.——832. *immenſum ſurgens* malebat Heinſ. *ſerpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr.——834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voſſ. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. ſec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm.——835. *Tyrrhenumque duces* ex ſolo Mediceo repoſuit Heinſ., quod ipſi nervoſius videbatur. Sed, cum *Teucrum copia* præceſſiſſet, potuit poëta maluiſſe variare: *Tyrrhenique duces*, quod vulgo legitur. *E. Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm., et omnes aliæ veteres et recentiores; nec *Arcades* illatum, niſi a Commelino, defenſi ab Heinſio e ſcriptis potioribus, cum quos ipſe habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551.

ipſa morte non de ſua ſed de reip. ſalute cogitat. 827. Ex Furii Annal. I laudat verſus Macrob. VI *Ille gravi ſubita devinctus vulnere habenas Miſit equi, lapſuſque in humum defluxit, et armis Reddidit æratis ſonitum.* 829. *exſolvit ſe.* Proprie anima corpore exſolvi dicitur. Tamen et ſup. IV, 703 *teque iſto corpore ſolvo:* Iris allocuta Didonem moribundam.

830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. 831. Notum illud Homericum: ψυχὴ δ' ἐκ ῥ. Iliad. π, 855. 856. 834. *omnis copia* h. copiæ, totus exercitus. ut bene Serv., uti ſup. II, 564.

836. Exſequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana ſup. v. 587 ſq. *cuſtos*, Dianæ comes, famula, ut lib. V, 546 Epitydes *cuſtos comesque* Iuli. VIII,

Supplicium, Te
Nec tibi desertæ
Profuit, aut nost
Non tamen inde
Extrema jam in
letum

837. *interrita.* Hoc vo
benter fateor. Aut enim
quodammodo, dicendum
pugnam prospicit Opis; a
næ adspectu terreri soleant
medio Menag. pr. *juvenem*
tam Gud. *in* etiam Junt.
839. *mulctatam* Pierius in
cum qu. Moret. et Leid. *m*
fendit Guellius. *mulatam*
curate actum passim a vir
Vict, Vir. III, c. 51, Drak
tulerat; jure suo retraxit B
batur. Nec enim aliter dici
vel Lexica docent. *m. in m*
——843. *Hoc tibi* Donatus
844. *gestasse* aliquot Pier. et
Medic. cum nonnullis aliis
Heins. recepit, ex Romano
Dianæ res jam constituta hab
relinquet vulgo legitur: sic qu

Per gentis erit; aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ

Sprot. *in* abest quinque Heinf. et alteri Goth. *nec* al. *numine* Medic. Pierii, et pars Heinf.——847. *Per gentes eat* conj. Heinf. non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. unus; sed est *famâ inultæ*, ignominia invindicatæ, ut bene Serv.——849. *luat* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.——850. *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heinf. *Dirceni* Parrhas. *Stercenni* apud Servium fuisse videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii——851. *textum* Exc. Burm.——852. *nixu* Franc. vel *cursu* in marg. Goth. tert.——853. *Arr tumidum* alter Hamb.——854. *lætantem animis* Medic. a m. pr. *surgentem* Leid.——855. *adversus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. *gressus* Erf.——856. *moriture* sec. Moret. *Camilla* Rom.

non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianæ mandato sup. 590—593.

849. Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta in collie altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Iliad. η, 86 sqq. β, 603. ψ, 245 sq. Nunc illud observandum, quod quercubus consitus est. Regem Dercennum aliunde non novimus. Ex Servio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuisse. Julius Sabinus, qui pleniorem Servium habuit, hæc affert: "Dercenus, rex unus ex antiquissimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, ut Iginus." Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. 854. *vana tumentem*, (κατ') ἐπῶσια οἰδαίνοντα. *diversus*, in diversa, ἑτέρωθι, jam lib. V, 166, ut toties *adversus*, *aversus*: v. c. mox 871. 856. *digna C. præmia*, pœnam meritam Camillæ

Moret. Ad verba : *Tune e*
mirari licet : cum expeditu l
Tune etiam, etiam tu, sc. ad c
ere. Sic fere Serv. et Dor
expectabisne, dum a Diana i
sagittæ, quibus Opis utebat
Possit alterum distinctione j
Præmia, tune etiam telis moriere
fraudulento homini continger
telis. Ex simili indignatior
ut ex affectu reliquorum eti
Dianæ, h. Tune etiam longius
telis moriere Dianæ. Uti in ob
epicæ dignitatis et hoc habet.
reposuit : *Tuque etiam*; si t
capias ut digna Camillæ Præm
sentias verba *etiam*, et *que*, c
telis Dianæ moriere, ut capias
lectione exsculpi possit hæc le
milla Præmia teque, et jam telis
deres : veni, ut capias præmia
moriare. Si in loco lubrico
lectione uterer. Cæterum to
rum habet gravitatis epicæ.
esse videri possunt, qui explere
poëta substitisset post *Præmia*.—
alter Hamb. *incensa* Hugen.-
duxit Macrob. IV, 3. *d. cruent*

millæ morte. cf. sup. II, 5
857. v. Var. Lect.
858 sqq. Quandoquid
memorabilis inter tot alias l

Inter ſe capita, et manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantis
Audiit una Arruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disjectique duces deſolatique manipli
Tuta petunt, et equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantis Teucros letumque ferentis

861. *Intra ſe* Goth. ſec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret.——862. *Lævam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm.——863. *celi* Goth. tert. *auraſque ſequentes* Exc. Burm.——864. *exitq.* Franc.——867. *pinnis* fragm. Vatic., ex more. *defertur* Oudart.——869. *acer Acernas* alter Hamb. *acer* eſt et h. l. fortis; nec debebat de hoc dubitari.——870. *Defectique duces* Medic. a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat, nec tamen aliter accipere vult, quam ut ſint: deſerti a ſuis. Sic vero præſtat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., auctoritate firmatur, *Disjecti*, h. e. diſperſi, palantes fuga. *Dejectique* alter Hamb.——871. *Tecta p.* pr. Hamb. pro var. lect. cf. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., ut aut ſit *equos tendunt*, aut *equos averſi*. Tum *equis verſis* Ed. pr. Burm. *equis averſis* Goth. ſec. *equos adverſi* Zulich. *adverſa ad mœnia* pars codd. Pier. cum Erf. *adverſi* Dorvill. *averſa mœnia* ſine *ad* duo Moret. *turbata ad mœnia* Ven. Sed vulgata recte ſe habet: et firmat eam fragm. Vatic.——872. *inſtantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237, perperam ex memoria.

inſenſa, infenſo animo, qui vires novas adjiciebat. 861. *æquis* pro æque, æqualiter dextra pectus ac læva ſagittæ cuſpidem. conf. Iliad. δ, 143 l. l. 863. 864. cf. ſup. IX, 631. 632. 633. 866. *obliti* ἀμελήσαντες, negligentes, ait Serv., h. e. non curantes præ fugiendi ſtudio.

868. *levis* ſimpliciter ornat. Equitatus omnino levis, quatenus expeditior eſt ad iter, fugam, pedite. 870. *manipli.* De ſigniferis accipiunt Serv. Cerda; quidni ipſi militum numeri? ut vocabulum hoc accipi ſolet. *deſolati*, ut, *vaſtatæ cohortes*, ex diſperſione et fuga. 872. letum inferentes,

Pulvis, et e ſpeculis per
Femineum clamorem ac
Qui curſu portas primi i
Hos inimica ſuper mixt
Nec miſeram effugiunt n
Mœnibus in patriis, atq
Confixi exſpirant animas
Nec ſociis aperire viam,

873. *aut tendere* Parrhaſ.——874 perpetuo lapſu.——875. *Quadripedoq* pr., uti et Donatus legerat: quod *Quadrupedante ſonitu.* *Quadripes* per ſup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. nag. et fragm. Vatic. a m. ſec. *Qu* tert. Rottend., utrumque ex altero Goth. tert., quod ferri poſſet, ſi melit Franc. *e muris* Dorvill. et Goth. ter *percuſſo p.* unus Heinſ.——881. *eff.* *limite* Zulich. et ſec. Rottend. *limi* vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi Voſſ. pr. Parrhaſ. Goth. ſec. et Ed. pr Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Va *rant* Zulich.——884. *audet* Ven. et P

ut Serv. 874. ipſi languentes

Adcipere orantis: oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum;
Pars in præcipitis fossas, urgente ruina,
Volvitur: inmissis pars cæca et concita frenis
Arietat in portas et duros objice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ), ut videre Camillam,

886. *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et sub Marte cadentum* præfixum video Donati interpretationi. Julium Sabinum corruptum potius esse arbitror, quam lectione variare. *Cædes*, ait, *quam faciebant Trojani. Oritur cædes descendentium per ingressum, et ruentium ad portam.*——887. *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. sec. et Hamb. pr. a m. sec.——890. *Arcitat* Goth. sec. *Artat se in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis.——892. *Constat* alter Hamb. *amet*

be, portis; ex more loquendi; non, pro, muris. 885. 886. Paullo obscurum est, utri sint *defendentes* et *ruentes*. Si illi, qui fugiunt et qui persequuntur fugientes, sensus haud expediri potest. Nec lux ab Servio aliisque expectanda. Simplicissimum post alia tentata hoc esse arbitror: agi de portis nondum clausis, sed claudendis. Dum in eo sunt oppidani, ut portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti accipere intra urbem nolunt. Hinc oritur cædes partim eorum, qui vi ab ingressu portæ fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in resistentes irruunt. 888. *urgente ruina* soli, ut sit in ora seu margine fossarum, ut ruat solum et fatiscat. At Jul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur; sic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum ex hoc profectum dicere necesse est, quod Camillæ corpus deportatum ex pugna conspiciunt. Quam cum pro Latinorum salute cecidisse videant, ipsæ partim miseratione partim patriæ defendendæ studio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adjecit narrationi; neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593. 594 Diana prædixisset; *se nube cava corpus et arma inspoliatæ Camillæ tumulo esse illaturam.* Ut ad tempus pugnæ et prospectum de muris Camillæ pugnantis et occumbentis hæc retrahantur, vix bene fieri potest. *summo certamine*; in extremo discrimine: ut sup. v. 476 *labor ultimus*. Serv. 892. *Monstrat amor verus patriæ* scil. Latinas matronas: earum animum

 mum

Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in ſilvis ſæviſſimus inplet 896
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtis, et Marte ſecundo 899

amos Gud., quod illuſtrat Heinſ. *amor verſus* Rom., ut jam revertatur ille in pectora. Minus ſcite. In fragm. Vatic. *ut* a pr. m. aberat: et videtur *ut* aut melius abeſſe (nam ſive ſit poſtquam, ſive quemadmodum, parum commodum eſt), aut in *et* mutari. Ita erit: *Monſtrat amor verus patriæ: et videre Camillam*, h. et viderant matronæ paullo ante Camillæ exemplum. Sed vereor, ne, ſi non totus verſus, at hemiſtichium tamen, *ut v. C.*, ad ſupplendum verſum, quem poëta imperfectum reliquerat, illatum ſit. Totus verſus, ut dixi, olet interpolatoriam operam.—— 893. *trepida* Bigot. *manu jaciunt: trepidæque et* Ed. pr. Burm.——895. *ardent* recepit Heinſ., pro vulgato *audent*. Habet et hoc ſuam vim. Sed *ardent* de re bellica poëtis quoque ſatis frequentatum. Duplicis lectionis diverſæ duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag. pr. et Montalb., et ipſe Medic. a m. pr., ſed idem a m. ſec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique ſequuntur, ex Gothanis

Omnia conripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (et ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos collis, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque jugum, ſilvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt,
Ac ſimul Æneas fumantis pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et ſævum Ænean adgnovit Turnus in armis,

900. *O. c. metum: jam* ſec. Moret., quod et ipſum ferri poſſit. *metu* Menag. pr., ſicque videtur legiſſe Jul. Sab.——901. *et ſæva* codd. Pierii et Heinſii: ſicque editum a Naugerio, et revocatum ab Heinſio: vett. edd. fere: *jam ſ.* Ita vero diſtingui debebat; *Ille furens jam ſæva J.*, idque non improbem. Ed. Mediol. et aliæ vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Urſin. *nam ſ.* Dorvill. a m. pr. *ſi ſ. J.* *nomina* Medic. *ſic n. pellunt* Rom.——902. *n. avia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. ſec.——903. *campoſq.* Medic., et pro div. lect. tert. Rottend.——904. *Tum p.* Parrh. *invadit* aliquot Pier. *evaſit* Ed. pr. Burm. *ſilvaſque—opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaſ. vid. ſup. ad IX, 99.——907. *paſſ. ibant* pr. Moret.——908. *At ſimul* pars codd. Heinſ., ſicque vett. edd. nonnullæ, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et revocanda eſt lectio: *Continuo pugnas ineant.* Continuata enim oratio: *At ſimul—equorum, C. p. i.* Nunc interpunxi poſt *equorum*; ut jungas: *feruntur—ac ſimul—ſimul Turnus.* *Tum pater* Rom. et quatuor Heinſ., repetitum ex v. 904.——910. *cognovit* Zulich, *conſpexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret.

ejus animum. *M. ſ. omnia corripuiſſe*, et victores pugna facta omnia loca occupaſſe.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐτελείετο βουλὴ Iliad. α, 5. Pertinet autem hoc, ut toties vidimus, ad epicam œconomiam, ne caſu factum videatur, ſed Jovis voluntate. *ſæva*, ut alibi apud poëtam, infeſta, adverſa: at mox *ſævum Æneam* fortem, ut I, 99 et al. 902. Locorum notationem v. ſup. 522. 527 ſqq. et Nota ad e. l. 904. *ſaltus apertos* non obſeſſos amplius, vacuos ab hoſte. 905. *exſuperat jugum*, conf. eod. loco. *Ænean in armis* junge, arma-

911. *Adventusque* Medic., doctius
Adventumque virum uterque Rottend
Montalb. et Voss. pr.——912. *Contin*
ab Ald. pr., usque ad Pulman. et Ste
pugnas ineant, adversantibus scriptis.
cat Cuninghamus. Scilicet laboratu
v. 908. *ineunt* Medic. a m. pr., reli
pr. Burm. *ineunt* et *tentant*. Abest
Sed hæc nulli usui sunt, adeoque ea n

armatum, cum agmine armatorum. 911. cf. sup. ad v. 607. *flatus*, hinnitus. 912. Καί κεν—κε μή. *ineant. tentent*; iniissent, tentassent, ni tinxisset h. mersisset equos Phœbus Oceano occiduo, qui ultra Hispaniam patet. Monuere olim Grammatici apud Ser-

EXCURSUS I.

De Diomedis sedibus in Apuliae littore.

LIB. XI, 243 *Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra* etc., et supra VIII, 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Qua arte poëta septimo libro Graecas colonias et populos, quorum originem veteres fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Rutulis in belli societatem adjunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum adventum cum temporis angustiae, quibus reliqua belli eventa includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati praeclare utitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum consilia praecipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 sqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum prospere erat pugnatum, consiliaque eorum jam inclinatis animis ad pacem spectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam consilia ejus et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem gravissime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars est, sedibus fabulae Graecorum antiquissimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12 excitat, sed cyclicis probabile sit poëtis illas esse tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achivorum (Νόστοι) carmine exposuerant (cf. sup. ad v. 265. Ad eorum exemplum *Diomedea* libris XII scripta erat a Julio Antonio: ap. Schol. Horat. IV, 2, 23, uti *Phaeacis* a Tuticano, et *reditus Menelai et Helenae* a Lupo: Ovid. ex Ponto IV, 16, 26. 27). Redux enim a Troja Argos factus Diomedes (vid. Odyss. γ, 180 sq.), cognitis uxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f., insidiis, iterum naves conscendit, et post multos errores (cf. Ovid. XIV Met. 478 sqq.), quibus etiam Aetoliam adiisse ferebatur (v. c. Antonin. Metam. c. 37, ubi cf. Not., ad ea add. Not.

ad

urbem *Argyripam patriæ cognomi*
Iapygis arvis. conf. Serv. ad VI
sqq. Postea aliarum quoque u
referri cœpere: ut Brundisii, ap
VI, p. 432 A.) Cretensibus han
venti et Æquitutici: Serv. ad
nusium, Garganum, Beneventum
memorat, Sipuntum Strabo VI,
terræ, quas adiisse narratus est
vicinis, ut insulam Corcyram (fr
28), verum in Libyam adductu
(Plutarch. Parallel. p. 311 D.).
bus omnino videndi Strabo VI, p
v. 592—632 et ex eo Schol. Ilia

Objacent littori Apuliæ, contr
promontorium ad mare procurrit,
men tertia saxosa sit, duæ tantu
unam vetustas *insulam Diomedeam*
Scymnum Chium v. 430. 431. 43
alteram habitatam, alteram deser
nunc Isola *di Tremiti* est, a terr
multa in ea occurrunt. In hac Di
subductus ac pro deo cultus fertur
lubro ad seriorem ætatem prostante
44 s. 61. Inter deos receptur
Nem. X, 12. Socios autem in
fabula tulit: quibus hinc *avium L*
mis Ovid. Met. XIV, 457 sqq. e

quo locus class. Plin. X, 44 s. 61 et auctor de Mirab. Auscult. c. 80. Plinium vel alium inde ductum scriptorem exscripsit Augustinus C. D. XVIII, 16. Non diversa admodum est narratio de Leuce Achillis insula in ostiis seu Borysthenis, seu Tyrae, seu Istri, ubi avium similis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. p. 22 et, qui primo loco erat commemorandus, a Scymno Chio in Fragm. p. 45 To. II Geogr. Hudſ. it. Antigon. in Admir. c. 134. ubi cf. Becman. et p. 236 et Schneider ad Reliqua Frederici II Vol. II p. 159. et Plin. X, 41. cf. de hac insula Vauvilliers Notas ad Sophocl. T. II, p. 61. Tertium simile his avium genus nobilius forte caeteris fuit *Meleagridum*, ad tumulum Meleagri in Ætolia visarum: de quibus v. Ælian. H. A. IV, 42, ubi cf. Schneider et Antonin. Met. c. 2. cum Antigono c. 11, et ibi Becman. Exornaverat fabulam in *Meleagro* suo Sophocles, de quo v. Plin. XXXVII s. 11, 1. Quartum genus est *Memnonidum* ad tumulum Memnonis quotannis convenire et depugnare solitarum: v. Ovid. Met. XIII, 576 sq. 600. sqq. Ælian. H. A. V, 1. Fit quoque ap. Moschum III, 44, mentio.

Habemus Benedicti Cochorellae descriptionem insulae Tremitanae in Thesauro Italiae repetitam; multa hic de avibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos avium harum characteres colligere licet, ut appareat, an ad larorum genus referendae sint. Nec Aldrovandus Ornithol. lib. XIX, 3, qui accuratius de his avibus egit quemque alii fere sequuntur, quicquam definit; etsi ille habuit ad se transmissam ex insula avem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anserino genere, referunt naturae rerum auctores; apud Linnaeum *Procellaria Puffinus* est. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos esse meliores auctores, nec dubitat Bermannus noster ad Antig. l. c. esse Numidam Meleagridem Linn. (nostratum *Perlhuhn*) Anatibus ampliores, secundum Cochorellam, diem piscando in medio pelago exigunt, in scopulorum cavernis nidificant (quam recte itaque Virgilius posuerit *Fluminibusque vagantur aves*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595 οἳ θαλασσίαν δίαιταν αἰνέσαντι.), solo adipe probantur incolis, quo pro medicamento utuntur: clamore imitantur vagitum puerorum et κινυρισμὸν, unde docte Maro: *scopulos lacrimosis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum similes* ait; oloribus assimilat Lycophron l. c. v.

597.

[redacted]

597. Et Ovid. XIV Met. 509 *Si volucrum quae sit subitarum forma requiris, Ut non cygnorum, sic albis proxima cygnis.* At Servius ad XI, 271 et Tzetzes ad Lycophr. l. c. ἐρωδιοὺς interpretantur, quae *ardeae* essent; sed his vix accenseri possunt. (Nunc plura de his allata sunt a Beckmanno ad Mirab. Audit. c. 80 p. 157 sq. Hoc unum addam, haberi quoque avium Diomedearum descriptionem et imaginem in *Veryard Account of divers choice Remarks taken in a Journey* p. 359, 1701 fol.; sed nec is scientia naturae satis fuit instructus.) Varie ornata a poëtis est fabula de sociis in aves mutatis seu vivo seu mortuo Diomede. Ita Illyriis accedentibus infestae, Graecis amicae aves esse narratae sunt: Antonin. l. c. Plin. l. c. Strabo VI, p. 435 A. Ælian. H. A. I, 1, ubi v. Schneider. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auscult. l. c., qui aves extitisse ait Diomede *ab Ænea*, qui *rex illa loca tenebat*, per insidias occiso. Potest ὑπὸ τοῦ Αἰνέου videri mutandum in ὑπὸ τοῦ Δαύνου: sic enim olim nonnulli tradiderant. v. Schol. Lycophr. ad v. 603; nam omnino diversae de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. p. 436. De Ænea cogitare non licet: nam congressum eum cum Diomede nemo veterum tradidit, Pausania teste lib. I, 11 f.

Unum adhuc commemorare juvat, quod Plinius lib. XII, 3 notavit (ex Theophrasto H. Plant. IV, 7), primam *platanum* [redacted]

Spina, ad ostium Padi Spineticum, *condita a Diomede.* Alias de Diomede narrationes v. ap. Strab. VI, p. 436. Vix videtur in his fides Græcis esse habenda: qui, cum heroëm indigetem in iis locis coli audiissent, forsan more suo Diomedem eum interpretati sunt. Verum a me hæc eo nunc commemorantur, ut intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia sedibus fuisse satis nobilem inter veteres, ut poëta ea uti potuerit; usum autem esse ea poëtam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCURSUS II.

De Camilla.

XI, 532 sqq. 539 sqq. *Pulsus ob invidiam.* Episodium hoc poëta ex antiquis Italorum historiis seu fabulis contexuisse putandus est. Ex Servio ad v. 567 colligi potest, Catonem hæc latius esse persecutum in Origg., quæ ipsa res excusare poterat factum parum probabiliter narratum, ut hastæ alligatam infantem trans amnem jacere aliquis maluerit, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt simile, plane diversum est, si Plutarchum inspicias. Diversus autem utique hic Metabus ab eo, qui ex Troja redux Metapontum in extrema Italia condidisse ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priverni, quod Volscorum oppidum fuit (nunc vicus *Piperno)*, per seditionem a suis pulsus, Camilla filia infante secum ducta, Amaseno trajecto, in silvis educavit filiam Dianæ consecratam. Non importuna est fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatorum Camillæ, de qua narrationem nunc instituit poëta. Interea huic episodio ultima poëtæ manus non admota esse videtur, cum narratio cum ipso Æneidis argumento omnino non satis coaluerit, Opis autem a Junone missæ ministerium vix eum, quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam suam Diana; ut nec Jupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroës: Quod tamen idem Jupiter in Sarpedone sibi licere ait, quodque etiam providet, ut ejus corpus, victoris ludibrio subductum,

poëta non attigit.
tamen poëtæ refe
593. Ut autem
beat, ponendum e
mentum: uti Sar
delatum ejus corpu
Cæterum ex Camil
expressam satis con
sqq.

[redacted]

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S,
LIBER DUODECIMUS.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis præliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem—106. Accipit conditionem Æneas, sollennique utrimque sacramento fœdus sancitur—215. Id Junonis impulsu 134—160 a Juturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur—243: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta trajicit—276. Quo facto in conflictum armorum utraque pars ruit—310. Æneas

ſuis auxilio occurrit, T
poſcit—445. Verum c
turna enim, quæ excuſſo
batur, in diverſam ſemp
eos non patiebatur)—485
nandæ urbis conſilium ca
propugnacula proximaque
Amata, cum Turnum occ
laqueo vitam finit—613.
cum eo rem redactam vi
eſſet, niſi perpeti mallet
hoſtium poteſtatem devven
tis ad ſingulare certamen
Æneas, cum victi hoſtis
flecteretur; conſpecto in h
lanti Turnus detraxerat, n
adacto eum vita ſpoliat—a

Tela jam detexta, et re
ad noviſſimum momentum
ductis: cum pugna altero
expectanda ſit, qua Turn
eſſe caſurum facile quili
prævidet: nova tamen rei
momenta excitavit poëta v
avitque narrationem mirifi
Pugnæ utriuſque exercitus ſ
ſtituitur certamen inter Æ

ÆNEIDOS, LIB. DUODECIMUS.

Turnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: ultro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.

3. *oculos* Medic. a m. pr.——4. *Attollit ſe* alter Menag.——5. *v. v. corpus* alter Hamburg.——6. *movet ora* pr. Menag. *comata* Zulich.——7. *Excutiet* Mentel. a m. pr., unde Heinſ. conj. *Excutier c. t.* Tum *ſ. Latinos* Parrhaſ. *Latinis* Goth. tert.——8. *fregit* Franc.——9. *adverſo g.* Parrhaſ. *gliſcet* Medic.

et victus interimitur. Sed et in his multa deorum interventu incidunt, quibus erigitur animus ac novitate delectatur.

1. *infractos:* "antea ſemper non fractos," interpretatur Servius, quem mirum eſt, nunc demum in hac voce hærere potuiſſe, quam jam aliquoties poëtæ frequentatam vidimus, v. c. ſup. IX, 499 *infractæ ad prælia vires.* Monuerunt nunc ſatis multi *infractum* eſſe valde fractum. cf. vel Cerdam. *in* his habet vim Græcorum *α* intenſivi, ſi modo utrumque intendit, nec potius, ut ſæpe fit, otioſum vacat et *α* et *in.*

2. *ſua nunc promiſſa:* de meliore armorum ſucceſſu, et de pugna cum ipſo Ænea ineunda. v. ſup. XI, 436 ſqq. *poſci,* expectari, ut iis ſatisfaciat. 3. *ultro;* nullis adhuc probris et conviciis a quopiam factis. 4—9. Sumta comparatio ab Homero Iliad. ε, 136 ſqq. υ, 164 ſqq., quæ inter ſplendidiſſima Homeri loca ſunt, tranſlata paſſim in Scut. Herc. v. 426 ſqq., ſed ad aliam rerum ſpeciem deflexa et præclare variata: Ut leo vulnere accepto multo magis furit, ſic Turnus adverſo rerum ſucceſſu magis etiam quam ante iraſcitur:

Aut hac Dardanium
Desertorem Asiæ (se

11. *quo dicta* Parrhas. *dona*
vius ad v. 13 "Quidam sane a
sunt jungunt: ne, si distinctio
Nimis subtiliter; cum duo men
recensent.——12. *nec quod pepig*.
f. Oudart. *confere* Vratisl. *fid*

hoc enim est *attollit iras*,
gliscit violentia Turno accen
quod Homero erat loco pri
Iliad. ε, 135 Diomedem a v
nere recreatum, πρίν περ θυ
μεμαὼς Τρώεσσι μάχεσθαι,
τότε μιν τρὶς τόσσον ἕλεν μέν
Illud vero, quod Iliad. χ,
legitur, vix huc commode tr
hi potest. Cæterum, quæ
ornatum in his vss. specten
facile pro se quisque observe
Nec sine fructu similes comp
rationes aliquis comparet, qu
notatæ sunt jam ab aliis: in
primis Stat. Theb. II, 12
sqq. Lucan. I, 205 sqq. V
220 sqq. Valer. III, 587 sq
Q. Calab. III, 142 sqq. c
quoque sup. IX. 551 sqq. v
6 *movet arma*, a virorum pug
na petitum: nihil amplius

Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me inpensius æquum est
Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est;

16. *crimen ferro* pr. Voss. Parrhas. cum Rom., quod admisit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugen. et a m. sec. fragm. mss. Helmstad. in Annal. litt. 1783, p. 195.——17. *victos* et *victor* agnoscit Jul. Sabinus. *victor* quatuor Heinsii, unde ille conj. *Aut abeat victor:* et erat hoc manifeste scriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed hæc ipsa aspirationis omissio mutationi τῦ *victos* in *victor* locum fecisse videtur. Habet utique majorem vim et Turni ferociæ magis consentaneum est: *aut habeat victos* sc. nos: sim pro victo; *cedat L. c.* *cedatque Lavinia* pars codd. Pierian., forte eorum ausu, qui primam correptam mallent in *Lavinia*. cf. sup. ad lib. VII, 359. *Laurentia conjux* Franc.——19. *quoniam ipse f.* aliquot Pier., quod et ferri possit. *quam tu ipse* conj. Heins. *tantum* aliquot Heins. *me* abest Ed. pr. Burm., et *est* abest binis Burm. ——21. *metuenti* Zulich. a m. pr.——22. *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend.——23. *animus aurumque* Zulich. et Gifan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iisdem *est* in fine subjectum, quod ab aliis abest. Jac. Bryant, acutus judex, hærebat in altero hemistichio: *nec non aurumque animusque Latino*; quod nunc repente de se Latinus, et quidem

16. *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. sup. lib. XI, 215 sqq.) abolere vult. 17. aut ille vincat me. *victos*, victum me.

18. Decorum ætatis, τὸ ἦθος, in Latini sermone, hoc est, prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. 19. *quantum ipse* ornate: quo ferocior tu es, eo magis consentaneum est etc. Ex Attii Antigone expressa vult Macrob. VI, 2, pag. 545 *Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, Antigona, magis me par est tibi Consulere et parcere.* 22. *Sunt tibi —Sine me*; hæc jungenda ad absolvendam sententiam. Callide senex Latinus ea præmittit, quæ

Pas erat, idque o
bant.
Victus amore tui,
Conjugis et mæst
Promissam eripui

dem ex tertia persona, loq
quam aliunde illatum, au
tamen Turni minus ben
potuit. Hæsisse quoque
expectabat, ut de Turno
Sed conf. Not.——24. *L*
——25. *hæc* abest tribus
Burm. *me* deerat Franc.
sec. Zulich.——26. *hoc* r
quod modo præcesserat.
nulli e MS. Bersmanni resi
diviqne Goth. pr.——31.
magna codd. et edd. pars

quæ dolorem et iram
possint. Habes regnun
num, cujus ditio nupe
aliquot oppidis aucta es
aurum est (ut sup. X
prædivitis urbe Latini),
mus largiendi tibi q
satis est (h. si aurum
cupis, habebis id a me

Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas; recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno exſtincto ſocios ſum adſcire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia: ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias; miſerere parentis
Longævi, quem nunc mæſtum patria Ardea longe

32. *ſequentur* Oudart. et Zulich. *ſequuntur* Franc. *quæ bella ſ., Turne, vides* Goth. pr.——33. *quantus pr. patiere* Parrhaſ. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et pleriſque aliis Pierianis, excepto Oblongo et Portio. ——34. *turba vix* Goth. pr.——35. *noſtro recalant* Goth. pr.——36. *ad hunc* Medic. *o. implent* Hugen.——37. *Quid* ſec. Rottend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totiens, quæ* Zulich. a m. pr., et ſec. *referor.* *mutet* alter Hamb. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *verſat* Menag. pr. *cepit* Hugen.——38. *Turni exſtinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito ſ. accire* Franc. *accire* vel *adcire* vulgo editum. At ex melioribus ſuis et Pierianis Heinſius dedit *adſcire* h. e. adſciſcere; etſi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308 attulit. Antiquam tamen vocem ejus formæ fuiſſe, docet τὸ *adſcivi*, et *adſcitum*. Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19, ubi v. Ern.——40. *dicent* Gud. a m. ſec., quod Heinſio arridebat. *diſcet* Menag. pr. *dicit* Rom.——41. *Sors* tert. Rottend. *Sors d. reſignet* Zulich. a m. ſec. *Fors dura* Montalb. *recuſet* Goth. tert., quod et ab Urſino præſcriptum video notæ, qua per formulam id illuſtrat: ὃ μὴ γένοιτο.——42. *Perdiderim* Bigot.——43. *belli* Menag. pr.——44. *mæſtum quem nunc* Goth. pr.

Æneæ per legatos promiſerat filiam. Vid. ſup. VII, 267 ſqq. 35. *Italas* ornat: ſimpl. ſpes noſtras. *recalent* pro *calent*; aut *recalent*, iterum calent, magna quod bis victi pugna. *Serv.* 37. 38. 39. Cur toties conſilium muto, fœdere cum Trojanis ſemel ſancito? Si, quod vides mihi faciendum eſſe extincto te, ad ſocietatem cum Trojanis antea initam redeundum eſt, cur idem non facio te vivo et incolumi? 44.

Deponas, letumque un:
Et nos tela, pater, ferru
Spargimus, et nostro fe
Longe illi dea mater eri

45. *Haud quicquam* aliquot Heinf. m. pr.——46. *ardescitque tuendo* M videtur; etsi defendat illud Jul. Sal *descitque* etiam Goth. sec., et *tuendo* sed *medendo* passive ponere potuit, c dixerit, ut appareat, etiam *mederi* a Serv. *medendo*, dum ei medetur et r vulgg. ante Commelin. cum Medi. cæteri *insistit*, quod omnes Pieria *caussam geris* Parrhas.——50. *dext* pr. Burm.

longe Divisit; ne dubita fic jungere; etsi Ardea non a deo longe aberat a Lauren to. Non in geographo sed i poëta versamur: cui anim abducendus erat ab angust finibus regni, in quo hæc ag bantur. Itaque amplificat on nia. Sic sup. XI, 317 ag *Longus in occasum*.

46. *Exsuperat*, felix dilec vocabulum pro vulgari cresc prævalet; ut sup. II, 759 *fla*
[illegible]

[redacted]

Feminea tegat; et vanis ſeſe occulat umbris.
At regina, nova pugnæ conterrita ſorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per ſi quis Amatæ
Tangit honos animum (ſpes tu nunc una, ſenectæ
Tu requies miſeræ; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit):
Unum oro: deſiſte manum conmittere Teucris.

53. In his: *quæ nube ſ. F. tegat, et vanis ſeſe occulat umbris*, incommode utique *ſeſe* ad Venerem trahit ſententiam: cum de Ænea id melius dicatur. Offendiſſe ad hoc olim viros doctos ex Cerda diſco: cum adeo eſſent, qui pro *eum* poſitum putarent. Poteſt reponi: Si Venus ſe occuluit, eadem nube occultavit ſimul ſuum filium: licuit autem poëtæ ponere id, quod remotius eſſet. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mutata omnia ordine ſuo procedunt: *Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem Feminea tegat; et vanis ſeſe occulet umbris* ſc. ille. Nec autumes ſic ſcribendum fuiſſe *occulet*. Nam alterum non modo recte ſed etiam elegantius dicitur, variato poſt prius tempore: ut ſolet inprimis Maro noſter. Pro *Feminea* Jo. Schrader. conj. *Cærulea*; et mox *ut vanis*, hoc non male. ——54. *novæ* duo Moret., non male, niſi alterum elegantius eſſet. Utrumque periphraſin facit vulgaris orationis: *nova pugna* conterrita. *perterrita* tert. Rottend. a m. ſec. *contraria* Goth. tert.——55. *m. monebat* Montalb.——57. *ſpes te* alter Hamb.——58. *ſpes imp.* Erf.

53. Vid. Var. Lect. Diſtinximus poſt *tegat*; quo facto loci difficultas ſublata eſt: *Longe illi dea mater erit,—et vanis* (h. e. in vanum) *ſeſe occulat* (pro occulet) *umbris*, quibus ille antea nube a matre (unde materna et nunc *feminea* nubes) tectus, occultatus fuerat.

54. *nova pugnæ ſorte*. Minus bene pro magna, Serv. et alii. Immo: nova pugnæ conditione, novo genere: ſingulari ſc. certamine. 55. *moritura*, tamquam quæ mori decreviſſet, niſi ille flecteretur. cf. XI, 741 et ſæpe. 57. *honos*; αἰδὼς; paſſive, qui habetur, reverentia. ſup. VII, 401. 402 *gratia*. Comparant Intpp. modo Hecubæ Iliad. χ, 82 modo Andromachæ exemplum Iliad. ζ, ſed ſunt hæc paullo remotiora. 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. *in te o. d. i. recumbit*; ornate: nititur, tu columen es, tamquam futurus gener, ἐν οἰκίᾳ ἐγήμη. 60. *Teucris* pro Teucro, Ænea, poſitum eſſe unuſquiſque videat. Sed quorſum factum? ut a vulgari

Subjecit rubor, et calefacta p
Indum ſanguineo veluti viola
Si quis ebur, aut mixta ruber

61. *caſum* Rom., ut ſolent veteres. v.
Heinſ., ſed ſæpe alterum huic ſuccedere vi
ſus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc et
cepit vocem matris una cum lacrimis. Qu
Imo vero I., audivit matris querelas *perf*
alter Voſſ. Scheffer. Bigot. Dorvill. a m.
Goth. ſec, et tert., ut ſubjectum nunc *ignis*
ita malle legi, ne iterum de genis idem rep
ſollenne; ſic ſup. VIII, 389 *notuſque medullas*
cucurrit. IX, 475 *ſubitus miſeræ calor oſſa re*
vel vulgg. ante Heinſ., qui cum Pierio cod

gari oratione eo magis recederet. Ita mox 62 *hæc lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiva* ad invidiam adjectum: ſatis erat victa, cujus propoſitum exitu caruit; vel obnoxia, quæ, marito mortuo, ſub generi manu futura eſt.

64—69. Præclare τὸ ἦθος in virgine ſervatum. Erubeſcit illa; animi ſenſa non eloquitur. Quandoquidem autem ſive ex antiqui ævi more, ſive ... œconomia, Lavi... ipuæ partes eſſe

rum
mat
nea,
de
illa
qua
men
hyp
figu
anin
et i
bore
6
men
runt

Alba rosa: talis virgo dabat ora colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;
Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quæso, ne me lacrimis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum crastina cœlo

70. *tardat* Bigot. *fugitque* Medic. *vultum* Sprot. *in vulnere vulnus* idem a m. pr. Maluit autem hæc Maro sine copula, etsi duriora; quam *figensque in v. v.* vel *fixoque in v. vultu Ardet.*——72. *Nec* Ven. cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *ne me omine* Parrhas., non male, cum Goth. sec. et tert. *o. duro* Sprot.——73. *diri* pr. Hamburg. *certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart.——74. *Turno est* pr. Hamb., et a m. sec. *libera Martis*, ut et pr. Hamb. Mirum autem, veteres in hoc loco adeo hærere potuisse; ut, quemadmodum Servius docet, unus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus.——75. *Acmon* Ven.——76. *refert* aliquot ap. Burm. *Primum cum* malebat Cuningham.

νειν ἐλέφαντα φοίνικι dixerat. 68. *rubent* int. de repercusso rubore vicino. Supplendum autem: *Indum s. veluti—Alba rosa:* qualis tum color esse solet, *tales virgo d. o. colores:* talis color erat in virginis ore.

70. Vt ipse rubor decebat puellam, Turnus Laviniæ amore magis incenditur: nec tamen alloquitur eam, sed oculis in eam conjectis matri respondet. Aliter heroum vita, aliter nostri mores ferunt. *turbat amor.* Cerda bene laudat illud Livii III, 47 de Appio: *Tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbaverat.* 72. *omine tanto*; ipsis lacrimis ominosis (conf. ad Tibull. I, 3, 13) in exitu ad pugnam. Prorsus ad Homeri ductum Iliad. ω, 218. 219. cf. Iliad. ζ, 486 sqq. Ex posteriore loco et ex altero Apollonii inde ducto lib. I, 295 sqq. illustratur sententia verborum: *neque enim Turno mora libera mortis*, si mors fatalis instat, non liberum mihi est ei moras injicere. Nisi illa exempla essent, simplicissimum erat, mortem de summo discrimine, ad quod pugna adducebat, accipere. Mortem, h. pugnam, non jam licet detrectare. Vera igitur altera apud Servium ratio: *neque enim in potestate mea est, moram inferre venientibus fatis.* Sic quoque Jul. Sab. 76. *Haud placitura* tamquam

cessit:

Poscit equos, gaudetque

Pilumno quos ipsa decus

77. *rubescet* Parrhas. *rubebit* fragm *arma* Leid. a m. sec. *quiescent* sec. 79. *Et Rutulum.* Sic edd. et inde ab codd. Heinsianos unus Menag. optim alii codd. ejusdem et Pierii omnes (c adeoque Rom. et Medic. in eandem le praefero, ut oratio varietur: quod e Recepit nunc Brunck. *dirimamus* re et Pierianorum auctoritate. Sic quo Inde vulgg. *dirimatur.*——81. *trepidu* onus ac fulcrum versus. Tollendum Cuninghamus, et sustulit Brunck.— *gaudensque* idem a m. pr.——83. *Oryt*

tamquam ignavo Æneæ, qui retractare vellet dicta, ut sup. vss. 11. 12. 78. Comparant Iliad. γ, 68 sqq. 80. Præclare hæc. Hinc Lucan. VII, 348 *medio posuit deus omnia campo.*

81 seqq. An Maro, si retractare licuisset carmen, probaturus fuisset narrationem, quæ sequitur, dubito. Locus est per se elegantissimus, ad

Qui candore nives anteirent, curſibus auras. 84
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco

84. *Quo c.* alter Hamb. *c. amnes* Schol. Cruqu. Horat. I Sat. 7, 8. Quod ſimile eſſet illi: *curſu prævertitur Hebrum.*——85. *Et circum pr.* ſec. Moret. *propere* Rom., et alii aliquot ap. Pier., ut inf. v. 573, et alibi variat lectio hæc. *pueri aurigæ* Obl. et Vatic. Pierii.——86. *pulſa* edd. vett. pleræque cum Ald. pr. et ſec., ſicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius cæteri cum Ald. tert. et ſeqq. *plauſa.* Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clauſa.* *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert.——87. *ſqualente* Goth. ſec. *aurichalco* tert., noto errore, cum ὀρείχαλκος ſit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burm., inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19.

Boreæ autem cura equorum laudes repetunt poëtæ; etiam Homerus. Nam Erichthonio, Dardani f., erant equæ a Borea adeo in equum mutato prognatæ: Iliad. υ, 223 ſeqq., quemadmodum Achillis equos ex Podarce Harpyia ſuſceperat Zephyrus Iliad. π, 150 ſq. Quæ omnia celeritatem curſus adumbrare quis non videt? Non male autem Critici veteres apud Servium "culparunt "hoc loco Virgilium, dicen-"tes incongruum eſſe figmen-"tum. Namque Orythia cum "Athenienſis fuerit, filia Ter-"rigenæ (Erechthei), et a "Borea in Thraciam rapta ſit, "quemadmodum potuit Pi-"lumno, qui erat in Italia, "equos dare?" Scilicet exemplum hoc eſt uſus mythorum poëtici apud ſeriores poëtas tam diverſi ab uſu antiquo. Maroni eſt merum ornamentum ac figmentum poëticum; nec de probabilitate hiſtorica ille laborat: antiquis vero erat phantaſma in ſermone hominis ἐνθουσιῶντος, ut ventis natum diceret equum curſu rapido mirabilem. Progeniem modo memorati armenti Erichthonii huc vocat Jul. Sabinus: non magis commode. Probabiliore invento Pentheſileæ equos ab Orythyia donatos narravit Qu. Calaber a Cerda jam laudatus lib. I, 165 ſq. *decus* h. l. γέρας, munus honoris cauſſa datum; ap. Hom. ἄγαλμα. 84. *Qui c.* ornavit Homericum Iliad. κ, 437. cf. Iliad. π, 149. τ, 415. 85. *Laceſſunt plauſa* ornate pro plaudunt. conf. Ge. III, 186. De voc. *laceſſere* v. ad X, 10. 97. *ſqualentem auro,* ſplendentem. v. ſup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetuſtas: etiam pretioſum aliquod et auro proximum metallum narrant poëtæ ὀρείχαλκον, v. c. Hymn. Homer. V, 9, male a nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Serv. Æris

Junt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deera Goth. fec.——91. *intinxerat* Montalb.

ris genus aliquod pallidius fuisse ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart. Hieroz. P. II. VI, 16. Hoc melius quam quod Servius affert, album dici auri comparatione; nam per se album non esse; nisi *album* simpl. ad splendorem spectat, uti Hesiod. Sc. H. 122 ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ dixit, quod jam Cerda aliique maluere. Adde Apollon. IV, 973, ubi cf. Schol. Winkelman. *Monum. ined.* Tom. II, pag. 172 alia affert parum subtiliter dicta; in hoc tamen audiendus, quod albo ejusmodi metallo vasa in Museo Herculanensi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2 accuratiore tractatione indiget; manifestum tamen ex illo fit, veteres nativum aliquod æs candidum notum habuisse, simile vulgari huic *(Messing)*, ad quod nomen nunc vulgo est traductum. v. Beckman. V. C. ad Aristot. Mir. Aud. p. 132. Etiam in *Mem. de l'Acad. de Bruxelles* T. III, p. 372 de eo agitur.
88 *[illegible] habendo.* ad haben-

Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adſtabat, validam vi conripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revolſam
Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crinis
Vibratos calido ferro myrrhaque madentis.

92. *Exhinc* duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heinſ., adverſis libris. *obnixa* pr. Moret. *columna* multi Heinſ.——93. *corruit* Bigot. ——94. *Arunci* pars codd. et edd. vett., quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinſio, et ab aliis aliis in locis. Reſpicit locum Juvenal. Sat. II, 99. 100.——96. Heinſ. corrigit: *nunc (tempus) ades*; ut apud Statium Theb. X, 548 *ades o mihi dextera*. Commodius laudaſſet ſup. lib. X, 773. 774 *Dextra—et telum, quod miſſile libro, Nunc adſint.* *Auctor* nonnulli; etiam Goth. tert. hic, et v. 94.——97. *d. petit: proſternere c.* Goth. tert. ——98. *validam* Goth. tert. *celebrare* alter Menag., an *terebrare?* inquit Burm.——99. *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *fœdare in p. c.* cf. ſup. X, 832.——100. *Criſpatos* Moret. qu. pro div. lect., quod interpretamentum alterius eſt; *vibratos*, h. criſpatos calamiſtro, exponit quoque Servius. cf. Cerda. Burm. *mirraque* multi: melius *murraque*. Medic. et Rom. *muraque*.

mergebantur. Nota eſt fabula de Achille Styge merſo. Quemadmodum igitur aſia aliam aquam meliorem eſſe ad ferrum temperandum (φαρμάσσων, τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε (non τε) κράτος ἐστί Odyſſ. ι, 393) res eſt notiſſima, obſervata quoque Plinio XXXIV, ſ. 41, ita iſto quidem reſpectu Stygia aqua cum judicio ac dilectu poſita videri poteſt.

92. 93. Ad veteris ævi morem omnia. v. Odyſſ. α, 127. cf. Guell. et Cerda ad h. l.

94. *Actoris Aurunci ſpolium.* Actori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poëta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, interceſſiſſe: v. ſup. Exc. ad VII, 726, pag. 168 (149). Ad 95. 96 ſup. X, 773. 774. 99. 100. Perpetua in Trojanos tamquam molles homines jacta probra: conf. ſup. IV, 215 ſeqq. IX, 614 ſqq., partim ex fama de Trojanorum opulentia, partim ex permutatione Trojanorum cum Phrygibus facta. An vero comas jam Phryges illi calamiſtro criſpare ſoliti

[redacted]

His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in praelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis saevus in armis

101. [illegible] *ardentis ab ore* Moret. tert. et Macrob. IV, 1, mala interpolatio.——102. [illegible] Rom. Leid. et Parrhas. *absiliunt* Hamb. sec. et [illegible] Ed. pr. Burm. *Absistunt scintillae* Sprot. et alius ap. Pier.——103. [illegible] Rom. et alii Pier. cum parte Heins. et Goth. [illegible] haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio [illegible] *primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima*.——104. [illegible] Rom. et alii Pier. cum parte Heins., sic quoque Goth. sec. et tert., et Medic. a m. [illegible], perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232, unde [illegible] 104. 105. 106.——105. *adnixus* Hugen. *obnisus* Men-tel. pr.——106. [illegible] Zulich. a m pr. *aut sp.*, quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heins., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum [illegible] Sprot. Dorvill., hic et male *praeludit* cum aliis ap. Burm., quem vide.

[redacted]

Æneas acuit Martem, et ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens conponi fœdere bellum.
Tum ſocios mæſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens; regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
  Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montis
Orta dies; cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:

108. *acuit mentem* Ven. *ſe ſuſcitat ira:* non *iræ*, ad iram; ſed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic ſup. V, 454 *vim ſuſcitat ira.*——110. *mæſtumque* Erf.——112. *Cuncta* edd. Junt. et Aldd. pr. *diſcere* Oblong. Pierii, perperam.——113. *Poſtera lux* Goth. tert. *ſummo ſpargebat lumine* aliquot Heinſ., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam *terras* legitur. ——114. *Viſa dies cum p. a. ſe g. tollit* alter Hamb. Ita reliqua ſic jungenda: *Solis equi lucemque—efflant.*——115. *e latis* perperam ſunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant* Ven. et Ed. pr. Burm.

Ge. IV, 435. 109. *fœdere*; pugna ſingulari ex fœdere. Idem v. 112 *pacem* dixit. 111. *Fata docens.* Non veretur hoc ipſo detrahere aliquantum virtuti herois ſui. Qui enim novit fatale ſibi eſſe, ut vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitæ diſcrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipſo argumento excitat Iliad. η, 50. 52. 112. *viros.* κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur miſſos legatos, ut Serv. monet: etſi ſup. vſ. 75 tantum unus Idmon memoratus eſt; niſi dicas, miſſos nunc eſſe ab Ænea alios, comites datos redeuntibus Latini legatis.

113. Bene Servius: "Et "ſciendum, nunquam diem "ſic potenter deſcripſiſſe Vir"gilium, ſicut in IV, 522 noc"tem, ubi Dido pervigilans "deliberat." Oritur ſcilicet dies, *qui fatum rebus in ævum Conderet humanis*, quoque ſumma belli et carminis exitum ſuum inveniret. Ordo: *Poſtera vix ſummos ſpargebat—Campum—Rutuli Teucrique parabant*; pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant ortum diei. 115. *lucemque elatis naribus efflant.* Exquiſitius vocabulum captavit poëta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνεῖν, commune eſt: conf. Cerda.

Ovid.

[redacted]

Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos et dIs communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.

117. *Demenſi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *Dimiſſi* Zulich. *campum parare* h. inſtruere, κοσμεῖν, puta æquando et purgando ab arbuſtis, ut inf. v. 770. 771 ſimile quid ſubjicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum—Dimenſi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etſi enim *que* facile ad *focos* ſic retrahi poteſt: tamen contortior hæc videtur eſſe ratio.——118. *In m. faces* Oudart. *aris* ſec. Rottend. *arces* Menag. pr.——119. *fonteſque* Zulich. *Aliique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. tert.——120. Legebatur: *Velati lino.* Ad hæc verba Heinſios et Burmannos expectabam diſputantes; ſed alter ad Servium remittit, alter tacet. Subjeci jam interpretationem vulgatæ lectionis, qualis illa inſtituenda ſit. De inſula ſeu vitta eſt accipienda, qua *velari* toties dicuntur qui vittati ſunt. Conſonant ea, quæ ſequuntur: *et verbena tempora vincti:* ut vitta verbenis ſeu herbis ſacris implicita fuerit. Occurrunt quoque herbæ gramineæ in monumentis veterum. Jam Servius: "Atqui, monet, Feciales et Pater patratus, per quos bella vel fœ-"dera confirmabantur, nunquam utebantur veſtibus lineis." Argutatur inde multa, ut ſolet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam

[redacted]

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi

religione alienus est, ut Ægyptiis sacris proprius habitus sit. Audiamus jam Grammaticos: "Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse "corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati limo*: limus "autem est vestis, qua ab umbilico usque ad pedes teguntur pudenda po-"parum: hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram *limam*, hoc est "flexuosam, unde et nomen accepit." Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, ubi victimæ ducuntur, poëta exhibet seminudos, licio pudenda præcinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transversum femoribus tamquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transversa, quæ ambiebat hoc cingulum, ut Grammatici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunucho: *ego limis adspecto*. Simili modo præcincti quoque erant servi publici, ut ex Gellio XII, 3 constat, et omnino servi subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: *περίζωμα*. Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Neglecta fuit hæc lectio ab edd., nisi quod in margine Stephani memorata est ex Servio. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami: nec idem sequi dubitavit Brunck. Posset aliquis opponere dictis Silium III, 24, ubi *velantur corpora lino*, sine varietate legitur. Dicas et hic *limo* legendum, verum religio peregrina et ex Ægypto accepta a Gaditanis ibi memoratur, unde et subjicitur: *Et Pelusiaco præfulget stamine vertex*. Etsi suspicari licet, jam ipsum Silium in suo Virgilii codice *lino* legisse. In fine versus: *t. cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert.——121. *Processit* Zulich. *Ausonium* Rom. In Mediceo *pila* in litura: et superscriptum *taque*.——122. *procedunt portis* pr. Moret. *Hic T.* Rom. *Troicus* Zulich.——123. *variisque* Goth. tert.——124. *instructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham. *ferrum* Leid. *quod si* alter Menag.——125. *mediis in nubibus* Hugen.

volunt. Sed cf. Var. Lect. *limus* est subligare, *περίζωμα*, quo cincti erant ministri sacrorum.

121. *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495) nunc tribuit *Ausonidarum* h. Latinorum agmini; ut supra Aventini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammaticorum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando *πιλεῖν* ductum, confertum, densum, esse vellent. Docta est Servii nota ad h. l. super antiquo hoc verbo: etsi ipsa vocis notio parum recte ab eo constituitur. Quod inf. v. 130 *hastæ* memorantur, nihil obest;

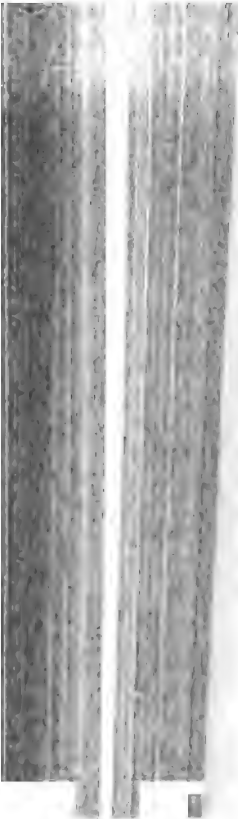
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, et fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato ſigno ſpatia in ſua quiſque receſſit:
Defigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, et volgus inermum,
Invalidique ſenes, turris et tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.
At Juno e ſummo, qui nunc Albanus habetur,

126. *auro volucres* Zulich. a m. pr. *oſtroque ſuperbi* Medic. et Colot., quod idem recepit Cuningham. Sane *oſtroque decori* jam editum erat V, 133. ——127. *et acer A.* Vratiſl. *Aſilas* multi et h. l.——128. Idem verſus repetitur ſup. VII, 691, et IX, 523.——129. *ſpatia infra quiſq.* Oudart. ——130. *Effigunt*, *Diffigunt*, *Diſfugiunt* lapſus librariorium apud Burmann. Dignius notatu eſt *telluri*, quod multi Heinſ. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* ambiguus eſſe, ſi alia loca et ſimiles formas compares. ——131. *inerme* Zulich.——132. *turriſque* Goth. tert. *ac t.* Ed. Mediol. Parrhaſ. Rom.——133. *Obſedere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *inſtant* [redacted]

Tum neque nomen erat, nec honos aut gloria
monti,
Prospiciens tumulo campum adspectabat et ambas,
Laurentum Troumque, acies urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diva deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ

135. *neque bonos* itidem ante Heins., utrumque mutatum ex libb., sed revocavit *neque* Cuningham. *nec bonor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burm.——136. *Aspiciens* Bigot. et Goth. tert. *spectabat* vulgg. ante Heins., qui *adspectabat* recepit ex præstantioribus suis et Pierianis. Adde Donatum et Servium: qui, amat, inquit, usurpare auctoritatem: nam potuit *spectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, unde Heinsius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum:* fac fuisse; erat ex errore ita scriptum.——141. *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta.*——142. *N. decens* Goth. sec. *carissima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag., sed alterum doctius esse videtur. ἐμῷ κεχαρισμένη θυμῷ ex Iliad. ε, 243 jam Servius comparavit. Idem Odyss. δ, 71. *O germana mibi atque eadem gratissima conjux* de Junone sup. X, 607. At ipsa ad Jovem: VIII, 377 *carissime conjux.*——143. *Scis unam cunctis ut te* Leid. *Scis ut te e cunctis* Waddel. conj. et Heins. *Latinis* Gud. a m. pr.

hac, qua deorum interventum orditur poëta, v. Excurs. ad lib. IX, 638. De ejus prospectu hoc ex monte Albano v. Exc. II ad hunc lib. XII. 135. *neque nomen:* nam hoc demum ab Alba condita habuit: *neque bonos,* qui per ferias Latinas in eo haberi solitas accessit. 139. *Juturna* proprie unius fontis Nympha est, qui non longe a Numicii fonte aberat, ex montis Albani radicibus progressus, mox in lacum diffusus, et in Tiberim delatus. Habita nympha inter deas Latinorum indigenas. De ea cf. Excurs. III extr. ad lib. VII. *Diva deam* h. dea deam, nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui distinguunt. 141. *sacravit:* cum dilectu positum verbum, pro, *dedit.* 142. *decus fluviorum* simpl. pro aquarum,

Nunc juvenem inp
Parcarumque dies
Non pugnam adſpi
possum.
Tu, pro germano
Perge; decet. Fo
Vix ea: quum lacr

145. *Pertulerim* tert. Rott Burm. et aliquot Pier.; f. hic lectum Aruſianus Meſſi bus autem *Quod* maluit. Uterque Mentel. *Qua* h. qua rius.——148. *numine texi* Zu Goth. ſec. *imparibus telis* div. lect. *factis* ſec. Hamb. et Erf. *in fœdere* Medic. a n male. *præſentius*, efficacius, Hamb. et duo Leid. cum *lacrimis* Ed. pr. Burm. *profu* Heinſio arridebat. *profugit* Sed eſt plena interpunctio Tum vſ. ſeq. nova ſententia.

rum, fontium, 144. *ing* *cubile*: h. inviſum, qua ſtuprum Junoni inviſum a

Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Adcelera, et fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et triſti turbatam volnere mentis.
  Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,

155. *perfudit* Parrhaſ. a m. pr.——156. *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret., venuſte, Heinſio judice, ut ſit: *i, accelera*; non aſſentiar equidem. *hæc tempus* ſec. Moret. *hoc t. eget* Dorvill., felici lapſu. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr., et ab altera: *hic t. ait.*——157. *eripe morti:* deerant hæc verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud. et alter Menag.——158. *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. ſec., aliquot Pier. et Menag. pr.; idem *excipe f.*, tum *inceptum* Goth. tert., male. *conceptum* elegantius. cf. ſup. v. 13.——159. *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr.——160. *vulnere mortis* duo Hamb.——161. Ad figuras Virgilio nove uſurpatas refert Macrob. VI, 6, quod de duobus incipit dicere, et in unum deſinit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyſſ. μ, 73. 74, alienum eſt. Hyperbaton eſſe dixit Servius, ut ordo ſit: *Interea reges procedunt caſtris*, cætera in parentheſi dicta ſint. Hoc ſequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poëta genus, et tum individua ſubjungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Æneas—Romæ: Procedunt* (ſc. omnes) *caſtris. Continuo reges* ap. Cariſium. v. Heinſ. *Interea* (non, ut Burm. tradit, *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic.——162. *Quadrijuge* Papias in *Prolepſis* ap. Burm. *invebitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd.——163. *Auratis* pr. Menag.

ſan. Bene Serv., ut forte poſſit fatorum ordo mutari. 155. *honeſtum*, pulchrum ex καλὸν, ut Ge. II, 392 *caput honeſtum.* 157. *ſi quis modus*, exquiſite pro, quocunque modo; etiam docte mox *excutere* pro concutere, turbare, συγχέειν. ſup. VII, 339 *disjicere pacem.* Conſilium autem Junonis ex Homero petitum Iliad. δ, 64 ſqq. 160. *Incertam:* ſ. utrum tentaret quod Juno juſſerat, ſ. de eventu incerta. Nam v. 153 *forſan m. m. ſ.*

161 ſqq. Multum ſuperavit Maro Homerum in ſollennibus fœderis exponendis: cf. Iliad. γ, 259 ſqq. *ingenti mole*, magna molitione, apparatu. Servius:

164. *speciem* Goth. tert. et Serv.
davit Broukh. in Propert. IV, 11,
sed documentum: id quod argu
Sic jam Ge. II, 241 *Salsa autem t*
v. Pier. *in altis* aliquot Pier.——
Hic Parrhas.——168. *spes a. pro*
nonnulli *magna*, teste Servio.

vius: pompa, ambitu. 164. Corona radiata ornatus Latinus in stirpis a Sole ductæ argumentum. *specimen* est δεῖγμα, documentum. v. Var. Lect. *Solis avi* ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic esse recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipse poëta sup. VII, 47 Fauno et Marica genitum prodidit. Quod Maricam eandem ac Circen fuisse Servius contendit, grammaticum acumen sapit. Etsi verum est, Circes et Ulyssis filium habitum Latinum, auctore ipso Hesiodo Theog. 1011—1015, tamen necessitas nulla est, ut, quod alii arbitrantur, Maronem sui ipsius oblitum nunc aliud sequi dicamus. Sed, cum tam multimode famulæ veteris Ita-

Sætigeri fetum ſuis, intonſamque bidentem,
Adtulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina ſolem
Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis et hæc mihi Terra vocanti,

170. *Sætigeri* Heinſ. poſt Pier. e libb. aſſeruit, pro vulgato altero: *Sætigeræ*. In Sprot. erat *Setigerum*.——171. *Appulit* conj. Heinſii apud Burm., quæ vix debebat ex ora libri Heinſiani enotari. *flagrantibus* potiore jure poterat tentari: cum modo v. 167 præceſſiſſet *flagrans*; cur non *flammantibus*, aut, ultima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat? ——172. *ad ſurgentis—ſolis* vett. edd., niſi quod *ad ſurgentem* Koberg. *ad ſurgentem—ſolem* emendate Ald. tert. et Fabric., quod firmatum codicum conſenſu ap. Pier. et Heinſ. *converſi lumine* aliquot Heinſ., ſed amat Maro græcam rationem *converſi* (κατὰ) *lumina*.——173. *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag.——174. Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404, ubi æſtuat in interpretatione ſatis expedita: *ſtructæ diris altaribus aræ*: h. aræ, quibus, tamquam baſibus, dira altaria ſuperſtructa, impoſita ſunt. Eſt enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus eſſe poteſt. Quoties non vidimus hoc: viris ſummis facilius fuiſſe ſcite emendare, quam locum commode interpretari.——175. *Tum pater A.* Parrhaſ. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb.——176. *et hoc mihi* Ed. pr. Burm. *precanti* ſecundum Servium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et ſuis libb. potioribus Heinſ. recepit *vocanti*; ne ter *precatur*, *precanti*, et *precor* ſuccederent. In Dorvill. *petenti* erat.

tre accepta. *Sidereus* h. l. vel divinus vel fulgens, coruſcus; ſideris inſtar; alterum hoc cum *flagrans* convenit. 170. In fœdere jungendo, porca mactatur more Romano. cf. ſup. VIII, 641; agna Trojano et Græco. v. Iliad. γ, 246 ſq.

172—174. Notandus mos horum ſacrorum. Orientem ſpectantes molam ſalſam injiciunt victimæ, pilos e fronte ejus exſcindunt enſe (conf. ſup. VI, 245. 246), quos in flammam conjiciunt: tum vinum in aram libant. Fieri hæc ad conſecrationem victimæ putanda ſunt. Inde inf. 213 *rite ſacratæ pecudes*. Græcis uno verbo eſt κατάρχεσθαι. Rem pluribus locis Homericis illuſtratam vide apud Feithium et alios. conf. Cerda: *pateris alteria libant* exquiſite, libando rigant. 176. Formula ad ductum Homericæ concepta Iliad. γ, 276 ſqq., in qua, antiquiſſima numina quæ fuerint, obſerva. Formula ſimilis etiam in Odyſſ. ε, 184 ſqq. Iliad. ο, 36 ſqq. τ, 258 ſqq. occurrit. Nec injucundum hoc obſervare in poëta ex decoro perſonarum variatum: Æneas

ſtricto

Fontisque, Fluviosqu
Religio, et quæ cæru
Cesserit Ausonio si for
Convenit, Evandri vi
Cedet Iulus agris; ne
Æneadæ referent, fern

177. *Qua pr.* Ed. pr. Burm.— Romano codicum pars (et Goth Naugerium, qui *S. Juno* recepit firmabant, etiam Medic. Foggi sicque Donatus legerat. *Conjunx inclute* scriptum cum Medic. et ——180. *tenes sub n.* Dorvill. a aliquot Heins.——181. *Et fontes* Zulich.——182. *R. est quæ* Leid. vill., qui et *omnia*, et Mentel. pr. dic. *descendere* Goth. tert. et ali *ab urbe* alter Menag. *ad urbes* vett. ap. Pier. inter quos Rom. e idem *ulla arma.*——186. *referant* pr. Menag. *belloque* pro var. le Zulich. a m. pr. *lacessunt* sec. Ha

stricto ense, tamquam perjurium ulturus, Latinus sceptro protenso precatur. 177. Com-

Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem
(Ut potius reor, et potius dI numine firment),
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deoſque dabo: ſocer arma Latinus habeto;
Imperium ſollemne ſocer: mihi mœnia Teucri
Conſtituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas; ſequitur ſic deinde Latinus,
Suſpiciens cœlum, tenditque ad ſidera dextram:

187. *Si n.* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin veſtrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mavors* alter Hamb.——188. *Ut potius* etiam altero loco e Medic. et Hulſ. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot., quod defendi poteſt. *potius munimine* Zulich. *propius di numina ſ.* vetus liber ap. Pier., qui ipſe ille Romanus eſſe videtur.——189. *te Teucris* ſec. Hamb. *non T.* alter Menag.——190. *Non mihi* Parrhaſ. *P. ſed legibus* ſec. Moret. et Dorvill.——191. *Injunctæ* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. ſec. *ſe mittere*, eſt coire, convenire.——192. *habebit* Zulich. a m. pr.——194. *Conſtituant* Parrhaſ. *dedit* Goth. tert.——195. *Tum, Tunc, Dum* aliquot ap. Burm., et mox *cum deinde, ſed deinde, tum deinde.* Erf. *Hæc prior A. ſ. ſic d.*——196. *Suſcipiens* Gud. et Sprot. *tendenſque* Menag.

hoc, ut. 187. *Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem:* Per hypallagen dictum, pro, ſin noſter Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Servius, alii tacent. Eſt doctior ratio loquendi, pro vulgari: ſi annuerit Victoria, faverit, noſtræ pugnæ: quod ſit fauſto ejus exitu. Nunc, cum pro pugna Mars memorari ſoleat, pro pugna eventu ſecundo *noſtrum Martem* dixit, h. exitum ſecundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, ſed et fortunam et ſucceſſum pugnæ, in noto illo denotat: *æquo Marte*, ut ſup. VII, 540 et al. *ſecundo Marte*, X, 21. 188. *reor*, h. l. pro ſpero. 189 ſqq. Hæc egregie ex eo, quod vere factum eſſe ex hiſtoriis conſtat, adumbrata ſunt. v. inf. Exc. III ad h. l. 190. *Paribus legibus.* Hoc jam præmunierat poëta oraculorum veterum auctoritate: ſup. VII, 256 *Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem*—paribuſque *in regna vocari* Auſpiciis. 192. *Sacra deoſque*, intell. Penates ac Veſtam. vid. ſup. Exc. IX ad lib. II. Latinus habebit ſummum imperium, cum jure belli;

Quo res cumque cadent: 1
Avertet; non, si tellurem
Diluvio miscens, cœlumqu

198. *J. biformem* Goth. tert.——19
Ven. et Exc. Burm. *deum infernum*
jam Pier. monuerat; recepit Commeli
pro vulgg. *diri*. Ad sensum vel ornat
rabilem, seu *dirum* dixeris.——200.
Hamb. *numina fulmine* Zulich. *sanx*
201. *mediosque ignes* vulgo lectum. Su
post Pier.——202. *nec fœdere* Medic.
cadet Goth. sec. et Rom. *cadant* alter
a m. pr. Zulich.——204. *Avertit* Guc
a m. pr. *fundat* Dorvill. *effundet* Gc
Dorvill. *cœlumque* Heins. post Pier. (
in T. vertat codex Pierii, quidam Hei

belli: ut adeo sub eo legibus suis vivant Trojani. *sollenne* accipio legitimum: ut solent ea, quæ legitima sunt, sollenni ritu suscipi, tradi. 198. Deos in Italia vetustissima religione, Pelasgica scilicet, cultos nominat. conf. Exc. V ad lib. VII. 199. *vim deum*, deos inferos et Ditem. Nil amplius. 200. *fulmine*, tamquam ostento: aruspicinam spectat. Nisi ma-

Ut ſceptrum hoc, dextra ſceptrum nam forte gerebat.
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Cum ſemel in ſilvis, imo de ſtirpe reciſum,
Matre caret, poſuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum. Tum rite ſacratas

206. *hoc* deerat Mentel. pr. *ſceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc ſceptrum nam* Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb.——207. *neque* Heinſ. e codd. pro *nec*; tum *umbram* pr. Moret. et Macrob. V, Sat. 3.——208. Perperam Servius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur ſupra genere vocis *ſtirps*: in, *imo de ſtirpe*. vid. Heinſ. conſ. ſup. Ge. II, 379, et inf. XII, 770 et 781. Nulla neceſſitate coactum poëtam alterum maluiſſe *imo*, obſervat Quinctil. I, 6, 1, forte quia doctius erat. *ima de ſtirpe* Sprot. *uno de* Parrhaſ. *una de* Zulich.——209. *Matre cadet* Medic.——211. *certare* Goth. *Latinus* Leid.——213. *in* abeſt tribus Heinſ. et Burm., item Goth. tert. *Proſpectu* Medic.

ex altero *ſolvat*. Tellurem mari obrutam et diſſolutam ac liquefactam vis major diluat et effundat in mare: tamquam glebam illam, βῶλον ἐγγεὰν, Medeæ apud Pindarum Pyth. IV, 67 ſq. *cælum in Tartara ſolvi*, h. reſolutum cum T. miſceri. Ad 206—211 vix neceſſe ut moneamus, hæc ex Iliad. α, 234 ſqq. eſſe adumbrata. Comparent ſtudioſi ipſa verba. Valerii Flacci alia eſt imitatio lib. III, 707 ſqq. 208. *cum ſemel* ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν (h. ſtirpem, unde reciſum fuit) ἐν ὄρεσσι λέλοιπε. *matrem*, de terra, ut ſup. XI, 71 *Non jam mater alit tellus*. Poteſt tamen, quod malim, de ipſa ſtirpe, trunco cum radicibus, accipi. Eſt hæc Pindari arbos ἐὸν ἐρημώσασα χῶρον. 210. Ære ornatum ſceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: ut hoc ſceptrum, hæc haſta, nunquam repullulabit, ſic nunquam ab hoc fœdere recedam. Aliter res ſe habet apud Homerum, ubi Achilles tam certe ſui deſiderium ſubiturum eſſe Achivis pronuntiat, quam certe ſceptrum, quod geſtabat, nunquam iterum eſſe repullulaturum. Utrique poëtæ injuria facta a viris doctis, qui alterum alteri anteferre volvere. 213. 214. *rite ſacratas* cf. ſup. ad v. 172—174.

[redacted]

Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.

En, omn. hi Troës et A. hi sunt. Vulgo lectum: *hic sunt*. Rom. *hinc sunt*, perperam scriptum; lib. Brunck. *adsunt*, quod non præferam.——232. *Fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heins. *Mortalesque* Montalb. pro div. lect. *Etr. mater* Ed. pr. Burm. Sed totum versum suspectum habere necesse est: quem aliquis subjunxit, qui Etruscorum auxiliorum mentionem factam desiderabat. Certe sententia commoda expediri vix potest.——233. *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hostem* Leid.——234. *equidem* alter Hamb.——235. *Succedens* Hugen. *Succedit* Mentel. pr. *vivosque* Rom. *vivisque* Montalb. Burmannus videtur malle *vivumque*.——236. *admissa* Dorvill. et duo Goth.——237. *quis nunc* conj. Heins. *læti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis c. armis* Gud. a pr. m., quod minime esse contemnendum judicabat Heins. Bonum factum, quod non recepit! etsi etiam Medic. a m. pr. *armis*. Præstat haud dubie *lenti* et *arvis*, quod quemque suus sensus docebit. *consedimus* Gud. a m. sec. et aliquot alii Heins.

[redacted]

Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis,
Jam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſque ſalutem
Sperabant: nunc arma volunt, fœduſque precantur
Infectum, et Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat ſignum cælo; quo non præſentius ullum
Turbavit mentis Italas, monſtroque feſellit.
Namque volans rubra fulvus Joves ales in æthra

238. *accenſa* aliquot Pier. Heinſ. et Goth. tert.——239. *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich.——240. *mutari* Zulich. Totus verſus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, neſcio an melius diſtinguatur: *Ipſi—ipſique Latini, Qui—ſperabant, nunc arma volunt.*——241. *Quiſquis jam* Parrhaſ. *Et ſibi jam* ſec. Rottend. *cui jam* Leid.——242. *nunc jam arma* alter Hamb.——243. *et* aberat Ven.——245. *præſtantius* vulgo lectum; niſi quod jam Ge. Fabricius emendavit *præſentius*: unde in edd. Pulmann., ſicque libri Pierii et Heinſii præſtantiores. Etiam Servius: *præſentius*, efficacius. Intellige oſtentum clarum, manifeſtum, ἐναργὴς, quo deorum voluntas tam manifeſta ſit, ut dubitari de ea nequeat.——246. *Italis* Montalb. *montes Italos*, interpolate. Ornate expreſſit poëta, quod vulgo dicimus: ſignum, quo nullum aliud clarius Italis h. Latinis viſum erat: ſeu clariſſimum quod unquam viderant. Nec emphaſis quærenda eſt in *mentes Italas.*——247. *Jamque* alter Hamb. et Hugen. *rubea* Vratiſl. *fulvus rubra* Medic. *fulvos J.* Gud., quod idem in pleriſque invenerat Pierius, et Heinſius adeo receperat. *fulvis* Parrhaſ. *in æthra*: alias, ab æthra; ab æthere. conf. ſup. Var. Lect. ad V, 254. Vocem *æthram* jam Ennius uſurpavit, Macrobio obſervante lib. VI, 4, pag. 597; addit *et Ilius in Teutbrante*: leg. *Atilius.*

per ora virum: feretur ſermonibus. 238. *juvenum ſententia*, ut γνώμη, pro animo. 241. Comparant Intpp. Iliad. β, 453. γ, . 12.

244 ſq. In his manifeſta veſtigia Homerici prodigii Iliad. μ, 200 ſqq., et θ, 247 ſqq., cum altero Od. ο, 160 ut tamen accommodatum illud ſit ad eventum præſentem. 245. *præſentius*; h. non aliud tam clarum et manifeſtum unquam viſum fuerat a Latinis. vid.

Var.

Facta nube premunt: c
Pondere defecit, prædai
Projecit fluvio, penitusc
Tum vero augurium Ri
Expediuntque manus:
gur,
Hoc erat, hoc votis, inq

248. *Litoreasque* Leid. et Reg. *quentem* Exc. Burm.——249. *coll* tert., male: Nam attenduntur h. l ——252. *miserabile* aliquot Pier.— ut semper alias.——254. *donec con* Burm. cum Erf. *ab ipso* Sprot.— pedestrem efficeret orationem. *a* 256. *P. fluvium* tert. Rottend., mo 257. *nutu*, pro *Rutuli*, Parrhas.— lich. a m. pr.

Var. Lect. *monstro*, h. l. ostento, augurio ipso. 248. Fuere cygni, ut ex seqq. patet: hos, quam ornate designavit! *littoreæ aves*, pro fluminеis, palustribus. *improbus* h. l. audax. v. sup. XI, 767 et al. 252. *Convertunt clamore fugam:* redeunt cum clamore,

Adcipio, adgnoſcoque deos; me, me duce ferrum
Conripite, o miſeri, quos inprobus advena bello
Territat, invalidas ut avis, et litora veſtra
Vi populat. Petet ille fugam, penituſque profundo
Vela dabit. Vos unanimi denſate catervas
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit et adverſos telum contorſit in hoſtis
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, et auras
Certa ſecat. Simul hoc, ſimul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.

260. *ſine me duce* Goth tert.——261. *o Rutuli* edd. vett. et vulgg., etiam codd. plerique ſic, vel *o Rutuli.* Verum *o miſeri* repoſuit Heinſ. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. *o famuli* alter Hamb.——262. *invalidus, ut a.* Ed. pr. Burm. *et l. noſtra* vett. edd., donec in Ald. tert. *veſtra* apparuit, quod codd. Pier. et Heinſ. firmant. ——263. *Ne pop.* Parrhaſ. *Petat* alter Hamb.——264. *unanimes* Medic. et alii ingrato ſono. *unanimis* edidit Cuningh. *denſete* Rom. cum parte Heinſii librorum, qui et receperat, tamquam exquiſitius verbum. Defenderat quoque olim Briſſonius apud Guellium. Sed jam Pierius monuerat, *denſate* eſſe numeroſius. Recte itaque revocavit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis.——265. *nobis* Ed. pr. Burm.——266. *adverſus* Leid. et Reg. *telumque intorſit* ſec. Mentel. *conjecit* aliquot ap. Pier.——267. *Præcurrens* Leid. et Exc. Burm. *Percurrens* Zulich. a m. pr. *Protorrens* Montalb. *et aras* Dorvill. a m. pr.——268. *Simul hæc* Ven. *Simul hoc ingens et clamor* Zulich., unde Heinſ. conj. *it clamor.* in Oudart. aberat *Simul hoc.*

otioſi, palliis vel togis involutas habebant. Servius eo refert, ut dimicare ſe velle ſignificent: Cerda cum Guellio, ut manus ad cælum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui ſponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, ut ad agendam et ſuſcipiendam rem nos accingamus, exprimi. 260. pro vulgato: accipio omen. Facile autem vides, Tolumnium augurium in eum ſenſum interpretari, ut aquilam de Ænea, cygnum de Turno, acccipiat. 268. *Certa*; directo. *Simul hoc, ſimul*, variat id, quod alias eſt *ſimul ſimulque*, ἅμα τε καί. Sæpe jam vidimus. cf. Serv. 269. *cuneos* ornate pro conſeſſu et conſeſſus ordinibus dixit.

270.

Hafta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora conftiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum, ad medium, teritur qua futilis alvo
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis,
Tranfadigit coftas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animofa phalanx, adcenfaque luctu,
Pars gladios ftringunt manibus, pars miffile ferrum

272. Male fcriptum *Gilippo.* Totius occurrit Γύλιππος, notiffimum nomen ex Thucydide et aliis, ut mirer non emendatum ab Heinfio, cum præftantiores libri, etiam Rom., adftipulentur. *Gylipfo, Gylippo,* aberrationes.——273. *ad mediam alvum* tres Moret. unus Hamb. *Leid.* et Scheffer. cum Goth. tert., nata forte lectio et vitio, quale in Medic. a pr. m. eft, *ad mediam.* Sed in hoc diverfitas lectionis eft, quam ab Heinfio, qui codicem tam diligenter enotaverat, et ab aliis non animadverfam mireris: *futilis auro Balteus*, ut ex aureis lamellis feu catenulis effet compactus; ita *teritur* referendum ad fibulæ morfum, qui ipfe verbum illud explicat. *in mediam alvum* Zulich. a m. pr. *ad medium alvum* Hamb.

Conripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant 280
Troës Agyllinique et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
Pulsatos referens infecto fœdere divos. 286
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem,

280. *Hinc depressi* ed. pr. Burm.——281. *Agillini*, *Agilleni*, *Agilini*, aberratt., ut sup. VIII, 479.——282. *amor omnis* Dorvill. Goth. pr.——283. *et* pro *it*, Menag. et Gud. à m. pr.——284. *irruit i.* Montalb.——285. *F. ille* pr. Hamb.——286. *infectos* sec. Rottend. *infesto* Zulich. et pr. Menag.——287. *et c. s.* Medic.——288. *aut strict. ens.* Gud. a m. pr. cum Lutatio et Serv. ap. Burm. *adstant* Leid. et Medic. (a m. sec.)——289. *que* aberat Dorv. *ferentem* sec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr.

parent studiosi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ovid. Met. XII, 210 sqq. 280. *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini*, conf. sup. VIII, 478 sqq. *pictis A. armis:* ad diversorum metallorum mixtionem retuli sup. lib. X, 181 *versicoloribus armis.* Nisi poëta simpliciter γραφὰς ἀσπίδων designare voluit: quæ tamen *picta* quidem sed non *versicoloria* possunt dici *arma.* Ad 284 Macrob. VI, 1, p. 578 laudat ex Ennii VIII *Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.*

286. *Pulsatos deos,* gravius verbum posuit, quod αἰκίζεσθαι Græcis esset, ut violatos et ignominiose habitos designaret. Morem autem fuisse necesse est, ut fœderibus faciendis ipsa deorum signa ad aram statuerentur: quippe quæ h. l. attulit Latinus et secum revehit. 287. *Infrenant currus,* ut ἅρματα, pro equis jugalibus. cf. I Ge. 514 et al., ut contra Homer. ἵπποι pro curru. *Subjiciunt* sursum, in altum, more Virgiliano. cf. Ecl. X, 74. Ge. II, 19. IV, 385. III, 241. 289. *regis insigne,* diadema Serv.

Desuper altus equo gra
Hoc habet; hæc melior
Concurrunt Itali, spolia
Obvius ambustum torre
Conripit, et venienti Ebu
Occupat os flammis. (
Nidoremque ambusta de

290. *Aulestem* al. *avidum* olim le
——291. *Averso* Medic. *proteret*,
ed. Mediol. *ille recumbens* Parrh.—
stis Bigot. et Zulich. *obvolvitur* p
videtur esse elegantius. *volvitur*
Parrhas. cum ed Ven. Burm.——
tert. *inque humeris* pr. Mentel.
——296. *Hoc habe*, male ed. Catr
cadentia pars codd. ap. Burm. cum
e melioribus: et nomen hoc passim
IX, 571, etsi is *Corynæus* diversus a
ditur ap. Macrob. Male vulgo et
næus.——299. *Ebyso* Rom. Medic.
Alvulo Bigot. *Eubuso* Dorvill.——
Illi. reluxit Dorvill. *refluxit* Bigot.—
rhas.

290. *confundere fœdus* ex
Homerico συγχέειν ὅρκον pro
turbare. Jam supra lib. V.

Cæſariem læva turbati conripit hoſtis,
Inpreſſoque genu nitens terræ adplicat ipſum:
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem,
Enſe ſequens nudo ſuperinminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, et ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urguet
Somnus; in æternam clauduntur numina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem 311
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat:

303. *Impreſſoſque* Dorvill. *Impreſſuque* Goth. ſec.——304. *Podarilius* Medic. *Polidarius* multi. *Polidorius* Parrhaſ. et Goth. tert.——305. *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* ſi abeſſet, comtior exiret junctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Dorvill.——306. *ſuperemimet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd.——308. *Diſſicit* multi, etiam vett. edd., ut et alibi; idque recepit Cuningham. *Diſcidit* Rom. *Diſſicat* Leid. *Diſſidit* Exc. Burm. *arva* Leid. a m. ſec., ſed vid. Cerdam. τεύχεα βεβρεγμένα. *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinſ. et Burm., idque recepit Cuningham. conf. ſup. V, 413. IX, 9, 753.——310. *conduntur* duo Rottend. *mortem* Dorvill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier.——311. *inertem* Medic. (a m. pr.), perpetua varietate.

poëta. Sed de vulneribus et ferendum hoc eſt, et alibi factum jam ſatis vidimus. 300. *Occupat:* cum adjuncto accipiendum: occupando ferit: φθάνει πλήξας. Valerii Fl. III, 168 imitationem notavit Burm. 303. videtur Ebuſus, Etruſcus gente, e Mezentii copiis (ſaltem barbam more Etruſco alebat 300. 301. Secus Trojani), fugiſſe: tum alter Corynæus, qui e Trojanis fuiſſe putandus, a tergo comam corripit et genu a tergo impreſſo eum proſternit, proſtratum cædit. At Alſus Rutulus, vſſ. 306. 307, ex fuga converſus Podalirii, Trojani, os ſecuri elata ferit. 307. Comparant ſimile vulnus Iliad. δ, 460. 461. Iliad. ν, 611 ſqq. π, 502. 309. 310. Jam ſup. X, 745. 746. Homerica confer in locis modo laudd.

312. *Nudato capite.* In cauſſis rei argutantur Intpp. Præſtat ſaltem Servii ratio: ſcilicet depoſita galea, ut poſſet agnoſci. Verum tot exempla et ipſa res docent, galeam non impoſitam capiti, niſi ultimo loco, et re jam ad diſcrimen adducta; in negotiis vitæ communi-

[redacted]

Quo ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, et omnes
Conpoſitæ leges? mihi jus concurrere ſoli;
Me ſinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis adlapſa ſagitta eſt,
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, deuſne,
Adtulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Æneæ jactavit volnere quiſquam.
Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,

313. *quove* Rom., aliquot Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quænam* Sprot. *quæ iſta* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamb. cum Goth. ſec. *regit diſcr.* *ſurgens* Zulich.——314. *nam ſ.* Sprot. *ſic tam jam ſ.* Rom.——315. *mihi ſit* alter Menag.——316. *atque* aberat aliquot

[redacted]

Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas,
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentis
Bella movens inmittit equos: illi æquore aperto

325. *ardet:* Zulich. a m. sec. *instat.*——326. *superbo* Dorvill. in marg. *superbos* Goth. alter.——327. *in curru* tres Goth.——328. *f. pectora* sec. Moret.——329. *cursu* apud Diomedem, sed frustra, notante Heinsio. ——330. *Protrabit* ed. pr. Burm. *et r.* Rom. *fulgentibus* Goth. pr. ——332. *Sanguineos* Goth. sec., sed *equos* nimis retractum est. *Sanguineum* Heins. conj., ingeniose. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. *concitus* est pro adverbio, concitate. *intonat* Rom. Medic., adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratisl., doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpit atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic. a m. pr., quod quorsum exemplis congestis commendet Heinsius non facile dixeris; nam *equos frementes* dici posse nemo neget: sed in lapsu calami, eoque ab ipso librario forte damnato, operam consumere piget.——333. *emittit*, quod damnat Heins., ex editt. Pulmann. et Dan. Heinsii est. Nam ubique, quantum video, *immittit* legitur.

ac virtutem. 326. *superbus*, nunc pro, animosus, audax; et *molitur* poëtæ simpl. pro movet, adeoque tractat, regit. 330. *hastas raptas*, simpl. correptas, arreptas. Sic sæpe. Curru vectus non poterat hastas e vulneribus eductas et raptas jacere.

331 seq. Mirifice exornat comparationem Homericam, etsi simplicitate et gravitate non minus insignem, Iliad. ν, 298 sqq. Adde Iliad. υ, 208 seq. Aliter expressit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 sqq.) Marti sedes proprie assignata Thracia. *Sanguineus:* gaudens sanguine, αἱμοχαρής. Ita Servius: qua auctoritate nescio. Nam alias esset cruentus, sanguine respersus, αἱματόεις. *concitus*, concitate, *clipeo increpat*, docte, pro clipeum movet, quatit, rotat: quod faciens alliso clipeo sonitum facit. Nam diversum est, clipeum pulsare hasta: Sic aliquis *hasta* increpat; non clipeo. *Bella movens*, simpl. pro faciens, pugnans. *Thraca* ex Θρῄκη pro Thracia. *circumque*, circa deum, *agun-*

Fumantis sudore quat
Hoſtibus inſultans; ſ
Sanguineos, mixtaque
Jamque neci Sthenel
Pholumque,
Hunc, congreſſus, et
nus ambo
Imbraſidas, Glaucum
ſus ipſe

334. *Gemit excita* Gud. pro v
pr. Burm. *pulſa* Reg. et edd.
eædem edd. *Thraica* Rom.
olim conj. apud Guell. et C
Stat. II Silv. I, 215.—33
337. *acer* a m. pr. Mentel. pr.—
renthesi includunt. Sed jam S
339. *ſparſit rara ungula* ed. Pon
341. Varietatem lectionis, ſeu
mox vſ. 343 videat, qui volet,
conſtituta ſunt per ſe: Σθένελ
Heinſ. cum Medic. et al., pro
Laden forte dubitari poteſt.
Bladen, *Raden*, *Icidem*. Sed Λα
ſupra quoque vidimus; et nota

Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis;
Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.

344. *Lyciæ* pr. Moret., non male. *Lycia*, in Lycia. *ornaverat* Heinsius maluit ex Medic. et aliis; sicque jam Ald. tert. Vulgo, quæ perpetua est diversitas, *oneraverat*: quod pari jure defendi possit.——345. *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *præv. gentes* tres Burm.——346. *Eumenes*, *Eùmenides*, *Eumeneus*, aberratur. *Eumeles* Gud. Est Εὐμήδης.——347. *Antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg.——348. *Nomen avi* Oudart *avom* liber Pier. *animo moribusque* Ed. pr. Burm.——349. *spoliator* Ed. pr. Burm.——350. *currum* Ed. Mediol. (et aliæ vett. edd.), tum Goth pr. Servii inepta ad h. l. est nota.——352. *Defecit pretio* Goth. tert. *neque equis* Cuninghami. e MS. Bersm. *assultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic., unde Heins. conj. *Achillei*.

congressus cum illo, cominus. συνάψας τὰς χεῖρας. 345. ut seu pedites seu ex equo pugnarent.

346 sqq. Ingeniose Eumedem nunc in carmen suum produxit et ornavit, tamquam avo Eumede et patre Dolone natum: cf. Iliad. κ, 314. Homerus quidem de Dolone ἦν δέ τις ἐν Τρ., sed qui tot alia meminerit, in quibus versandis et ornandis poëtæ, inprimis tragici, seu ut novitate et varietate delectent, seu pro consilii diversitate, ab Homero suo recedunt, non mirabitur, Maronem h. l. sibi tantum licere putasse, ut et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrob. V, 16, nec placet Cerdæ commentum, qui *animum manusque* ad ignaviam trahit. Multo minus inter ea referam, quæ Maro superstes operi emendaturus fuisset. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignavus homo videri debet. *Antiqui* pro nobilis et magni. Serv. 352. *nec equis adspirat A.* mutato tempore, pro *adspiravit*, paullo durius. Dictum cum respectu ad *ausus*: ut jam a Diomede deprehenso ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis

Hunc procul ut campo Turnus profpexit aperto:
Ante levi jaculo longum per inane fecutus;
Siftit equos bijugis, et curru defilit, atque
Semianimi labfoque fupervenit, et, pede collo
Inpreffo, dextræ mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit jugulo; atque hæc infuper addit:
En, agros, et, quam bello, Trojane, petifti,
Hefperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro aufi tentare, ferunt; fic mœnia condunt.
Huic comitem Afbuten conjecta cufpide mittit;

353. *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *e campo* fec. Moret. *profpexit* Heinf. repofuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen jam vett. edd. Venetæ noftræ omnes exhibent: primum *confpexit* apparet in edd. Ald. ——355. *curru defilit alto* Goth. tert., ad aurem plenius et fuavius: Alterum tamen pronuntiatione adjuvandum.——356. *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth. pr., ut alibi quoque. *elapfoque* Serv. magna codd. pars ap. Heinf. cum Goth. pr. et tert., et non modo Mediol. fed vett. edd. noftræ omnes, ufque ad Ald. pr., in qua *lapfoque*.——357. *Expreffo* Medic. a m. pr. [redacted]

Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque;
Et ſternacis equi labſum cervice Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacumque viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies; fert inpetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus animiſque frementem:
Objecit ſeſe ad currum, et ſpumantia frenis

Aſbytes jam vindicatum nomen ab Heinſio et Drakenb. apud Silium II, 58.——363. Vitia librariorum in nominibus ſcribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguæ Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητά τε Θερσίλοχόν τε. Tum mox Θυμοίτης. Pro *Sybarim* ſunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere poteſt: ſed in Trojanorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. conf. ſup. VII, 715.——365. *Ædonii* Ald. pr. emendatum *Edoni* jam in ſec. *Edonii* fere omnes Pier. et alii ap. Heinſ. et Burm. Male: nam Ἠδωνὸς eſſe ſatis conſtat. v. Bentl. ad Horat. III Od. 25, 9, et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum quoque *Edoni* jam in vett. edd. et defenſum in Servianis adverſus Donatum: etſi ibi mons Thraciæ *Edon* obſcura fide editur, cum de populo Thraciæ Edonis tantum conſtet: unde nunc *Edonus Boreas*, pro Edonicus, Thracicus.——369. *Converſaque acie* pr. Moret. *ipſe* a m. pr. Zulich., et *illum* a m. ſec. et Goth. ſec.——370. Ne quis conjectet, *adverſo curſu*; nam *curru* eodem ſignificatu doctius. *quatit arva* Goth. tert.——371. *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb.——372. *Objicit ad currum ſeſe* pr. Moret. *O ſeſe currui* Bigot., ex interpretamento: vulgari forma poëticæ ſubſtituta.

365. Velut boreas nubes fugat, ſic Turnus late ante ſe Trojanos agit. *Edonus* boreas, Thracius. cf. Var. Lect. Incumbunt autem aquilones mari Ægæo inprimis graviter, ſunt enim hi eteſiæ, de quibus v. ſup. Tom. II, pag. 426. 427. Adde Apollon. Arg. II, 527. ſq. *fugam dant*, faciunt, ut jam alibi vidimus. 369. *Converſæ*, ſeu verſæ in fugam, ſeu turbatæ; ex κλονεῖσθαι. 370. Poterat poëta vulgari more efferre: *fert impetus ipſum Adverſo curru, et criſtam quatit aura volantis.* Sed vides Maronis ſtudium exquiſitioris et doctioris orationis, criſtam *volare adverſo curru* abſolute poſuit: dum currus adverſus ventum fertur. 371. 372. Vero proxi-

Cum rota præcipiter
Inpulit, effunditque
Imam inter galeam,

373. *contorsit*, quod Pier. lau
Commelin., a quo e Palat. *de*
bued Goth. sec. *commovit*.——
hic Rom. *hinc* aliquot Heinsia
a Turno. conf. Notam nostran
et Mentel. pr. *alta* Montalb.
lect. Scheffer.——375. *trilicem*
VII, 639.——378. *educto* aliqu
adducto Parrhas. perperam. *du*
Donatus, tum Zulich. Goth. pr
ta, sed omnes nostræ vett. edd.
comparet.——379. *Cum rota*
pro vulgato: *Quem*.——380.
vulgo *effudit*.——381. *summas*—

proximum est jungere:
mantia frenis ora, h. in frer
circa, per frena. Nam
num spuma oris madet.
riavit poëta, quod sup. I
135 dixerat; *Stat sonipes*
frena ferox spumantia man
374. 375. Non a Turno,
a tergo immissam Phegeo fui
hastam arbitror ab alio. Pl

Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus;
Interea Ænean Mneſtheus et fidus Achates
Aſcaniuſque comes caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato volnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis

382. *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenæ* ſecundum pleroſque Pierianos et complures ſuos recepit Heinſius, tamquam exquiſitius (præiverat tamen et in hoc, ut in innumeris emendationibus Heinſianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur.——385. *Aſcaniuſque puer* Romanus, quod præfero. Accedunt ei Bigot. et Goth. ſec. et Donatus. *comes* friget.——389. *ſecet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinſ. cum Goth ſec. et tert.——391. *Jamque erat ante alios* Leid. *Phœbi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinſius recepit vetuſtiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapſus proclivis erat, cum *Iapyx* notior eſſet librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accomodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Auſonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinſius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Diſcendas artes nomina præveniunt.* Ludit poëta in etymo: ſed ut Iapygem ex

conf. ſupra XI, 691—693, et ibi Var. Lect.

383. Redit ad Æneam vulneratum, cujus curationem, ut *epicum* poëtam decebat, *mirabili modo factam* exponit. 386. nitentem (quoad) greſſus alternos cuſpide, ἔγχει ἐρειδόμενον, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, ut probabile fit, accepto. 387. *Sævit.* Bene, inquit Serv., viro forti ſervat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardeſcit, quod a pugna abſtrahitur: ipſe telum tractat, labefactat: fracto ligno poſcit, ut vulnere ampliato ferramentum exſecetur. Omnia hæc ad noſtros ſenſus accommodatiora, quam quæ de Glauco Homerus Iliad. π, 508 ſqq., ſed Homerica propiora ſunt ad naturæ veritatem.

391 ſqq. Iapis, Iaſi f., inducitur exemplo Machaonis vulnus

[redacted]

Iafides: acri quondam cui captus amore
Ipfe fuas artis, fua munera, lætus Apollo
Augurium citharamque dabat celerifque fagittas.
Ille, ut depofiti proferret fata parentis,
Scire poteftates herbarum ufumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haftam,
Æneas, magno juvenum et mærentis Iuli
Concurfu, lacrimis inmobilis. Ille retorto

ex Ἰᾶσθαι deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam fi Iapidem audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitiofe fcriptum apud Nonium et Macrobium legitur. *Iafpis* Edd. vett. apud Burm. *Iapis* Venetæ et cætt. noftræ. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinuere *Iapis*, hocque revocavi.——393. *Jua munera* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg.——394. Duplex hic lectio jam antiquitus codices infedit *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. fec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent., tefte Heinfio. Sed communis lectio eft *dabat*, [redacted]

Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam ſpicula dextra
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subvenit: et ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. Jam pulvere cœlum
Stare vident; ſubeuntque equites, et ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis. It triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, et duro ſub Marte cadentum.

401. *Pæonidum* Medic., non ineleganter, putem, pro Pæonidarum. Probat quoque Cuningham. Enimvero ſic in legem metricam peccatur: Eſt Παιὰν, ᾶνος, unde Παιώνιος, Παιωνίδης. conf. ſup. VII, 769 var. lect., ibi *Pæoniis herbis* ſcribebamus *PæonIs*. At h. l. hæremus.——402. *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Dorvill., ſed *herbis* in marg.——405. *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Fogginio *trepidat* expreſſum eſt.——404. *prenſantque* ſec. Moret. *preſſat* aliquot Pier., inter quos Rom. Montalb. *forfice* pr. Hamb. pro var. lect., et ſic Romanus. cf. Pier.——406. *At ſævus* malim legi. Sicque Moret. ſec.——407. *eſt* abeſt Goth. tert.——408. *ſubeuntque* e Pier. et ſuis codd. reſcripſiſſe Heinſius videtur. *que* ab aliis abeſt: et, puto, melius.

ſuccinctus retorto amictu: egregie ad ἐνάργειαν narrationis. Imitatur Maronem Silius in Magonis medico lib. V, 367. 401. *Pæonium,* Appollineum. v. ſup. ad VII, 769. 402. *Multa,* multum, *manu trepidat:* novavit egregie: pro multa tentat, ſed turbato animo et cum trepidatione. Servius non male et ipſe: "trepidanter facit." 405. Pro vulgari: Viam hanc ac rationem ferramenti extrahendi fortuna nullo modo ſecundat: fruſtra omnia experitur Iapis. 407. *malum* cum dilectu: eſt pugna, fuga, terror. *Jam pulvere cælum ſtare vident.* Aër pulvere plenus et quaſi condenſatus potenter ſic deſcribitur a poëtis. Exempla dant Cerda, alii. Præiverat Ennius: *ſtant pulvere campi*; pro vulgari, ſtat pulvis in campis, qui eſcenderat in aërem: quod eſt Homericum: ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη ἵστατ' ἀειρομένη Iliad. Ψ, 365. 366. Non multo aliter ſup. VI, 300 *ſtant lumina flamma,* h. e. ſtat flamma in luminibus, ſunt oculi ignei.

[redacted]

Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,

411. *Tum* Goth. pr.——412. *Dictamnon* malebat Cuningham. *Dictamum* vitiose passim scriptum. *Dictamnum genetrix* omnes ubique codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrix Dictæa carpsit ab Ida*. Lectionem hanc utique veram esse censendum est, quatenus a poëta id profectum esse credere licet, quod orationi poëticæ maxime convenit. Decebat poëtam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictæa*, epitheto Idæ, multo facilius Dictamnum assequi licebat. Ex Statii loco, qui Silv. I, 4, 102 *Dictamni florentis opem*, respectu hujus loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique Pieriani, inter quos Romanus, et tres ap. Burm.——413. *flore comante* Ed. pr. Burm.——414. *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert.

411 sqq. Lineæ loci forte ductæ in Iliad. π, 523. 527

[redacted]

modo, ut in aliis locis, cum adjuncta notione maturitatis vel

[redacted]

Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea volnus lympha longævus Iapis
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo volnere sanguis.
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro! Quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos adcendit in hostem.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra,
Proveniunt. Neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.

416. *Hanc* sec. Moret.——417. *fusum* e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irrepserit *fuscum*: quod ex nostris nulla habet præter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infusum* Leid. *labiis* Hugen. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier.——418. *sparsitque* plures Pier., at *spargit* vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquæ quoque tuentur. Utrumque Priscianus agnoscit apud Heins. *salubris* idem firmat pro *salubres*.——419. *sucos* Rom., ex more.——421. *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhas.——422. *imo in v.* Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burm. *uno v.* duo Burm. et Goth. tert.——423. *manu* Gud. et Moret. qu.——424. *subiere* sec. Moret. *in corpora* Hugen. *in prælia* Sprot.——425. *viri* aliquot Heins. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.——426. *incendit* Hamb. alter. *in hostem* Heins. e libb. Vulgo: *in hostes*. *ad hostem* Goth. tert.——428. *Neque Æneam* Hugen. et a m. pr. Medic.

lebetem, pro miscēre *inficere* ponit, et sic porro. 419. *Ambrosiæ* succus, qua dii utuntur, pro unguento est, quod vulnus levat et lenit. *panacea*, *πανάκεια*, est inter fabulosos succos jam ap. Callim. in Apoll. 40. 421. 422. Comparant Iliad. π, 528. 529. *Quippe*, pro utique, δὴ, ut alias *scilicet*. *redire in pristina*, in pristinum, *vires*, restitutæ sunt.

425. Exclamationis repentinæ vim facile quisque sentit. Egregium narrantis hoc artificium. 428. *Proveniunt*, pro vulgari, fiunt, eveniunt. 429. *agit*, non accipio cum

 Servio,

Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clipeus loricaque tergo eſt:
Aſcanium fuſis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter præmia ducet.

430. *avidus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *ſuraſque* pr. Hamburg.—— 431. *haſtaque* Hugen.——433. *c. c. bumis* Menag. pr.——435. *veteremque* Leid. et Montalb. *juvenemque* alter Hamb.——436. *Non te* Ed. pr. Burm.——437. *magnum* Hugen. et Ed. pr. Burm. *prælia* aliquot Pier., tum Menag. pr. et Gotb. tert. cum ſecundo. Sed *præmia* ſunt victoriæ, ut in Notis dictum. Sup. *præmia pugnæ*, XI, 78.

Servio, Apollo facit hæc, nam id tenue; ſed προπέμπει, mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*. 430.

tunis patri. Cum hac ſimplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, ſententiam paullo argutius expreſſit, quam par

Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, et avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris. Tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnis Juturna Latinos

438. *Tum* et *adoleverat* Medic., sed a m. pr. *maturo* aliquot Pier.—— 439. *exempla virorum* Goth. tert.——440. *excitat* Goth. tert. *extulit* sec. ——441. *Hæc tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis s. e.: altis* edd. vett. et pars codd., sed Pierii et Heinsii meliores *ingens*, quod jam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum aliis ad *telum* refert: nam sic poëta jungere debebat: *telum ingens immane*. Immo vero cum Donato ad Æneam referendum: *ipse sese extulit ingens*, ut sup. IX, 597.——443. *Antheusque* reposuit Heinsius e Medic. et binis Moret.; adde aliquot alios apud Burm. An bene factum sit, ne dubita. Nam ex 'Ανθεὺς jam frequentaverat *Anthea* media brevi sup. lib. I, 181. 510, estque is ex Æneæ sociis. Nec tamen Mediceus aliter quam *Anthæus*. Et vulgatum ubique *Antæus* vel *Anteus*. 'Ανταῖος, *Antæus*: idem nomen jam sup. lib. X, 561 vidimus; mox *omnesque* Medic., teste Heinsio: sed Foggin. *omnis* ——444. *ruit c.* Gud. pro div. lect. et Menag. pr. *cæco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret.——445. *fremit* Leid. pro var. lect. *plausuque tremit magno et t.* Zulich. a m. pr.——446. *Vidit ut* Zulich. a m. sec. *agmine* aliquot Pier., inter quos Rom. et Sprot. cf. IX, 375.——448. *Latinis* Gud. et duo alii Burm.

mus. *magna inter præmia ducet*, per magna belli decora, victorias. Friget aliorum interpretatio: magno pretio habebo, si te defendero. 438. 439. 440. Versus aurei infigendi puerorum animis, quibus illustres parentes providentiæ munere contigerunt.

441. Verba comparant Iliad. ν, 1, et 443. 444 Iliad. λ, 723. 444. Vulgare est; pulvis miscetur, turbatur in campo: et quia obscurat aërem, hinc cæcus; ut solet poëta pro, qui visum eripit, cæcum dicere. 445. *excita*, doctius quam concita. 449. *Juturna refugit*, Camerti

Audiit adgnovitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris, heu, præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late;
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtis
Agmen agit; denſi cuneis ſe quiſque coactis

449. *Avebit* Exc. Burm. *agnoſcitque* Goth. tert.—— 450. *actum* Dorvill. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. ſec., elegans lectio, modo graviorem auctorem haberet. Transferunt poëtæ prædicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine.*——451. *abrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. vid. Notam.——452. *heu triſtia* [illegible] Rottend.——453. *ruinis* Goth. tert.——454. *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Antevolans*: eleganter et hoc: [illegible] Medic. Leid. Zulich. Parrhaſ. cum Goth. tert.——455. *Ante* [illegible] Mentel. pr. *ad l. fluctus* Parrhaſ.——456. *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R.* [illegible] Goth. tert. *Rethaeus in hoſtes* Dorvill. Alii aliter [illegible]

Adglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostis;
Tollitur in cœlum clamor versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros:
Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressus æquo, nec tela ferentis
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago

458. *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit ense* Goth. pr.—— 459. Corruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget post tot millena inutili forte opera enotata. Suspicor tamen sine adspiratione scriptum fuisse *Aretium*.——461. *torsit in* Rom. *torserit* Leid. *hastis* Bigot.——463. *per hostes* alter Menag.——464. *adversos* aliquot Pier. et edd. vett., usque ad Ald. tert. a Naugerio castigatam, quæ *aversos* dedit: recte. Nam membra hæc sunt: fugientes—congressos cominus—eminus petentes se telo: omnes omittit. Go. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinsius post Cerdam non æque. *adversus* Leid.——465. *æquo* jam Commelin. ex Palat. dedit. *Nec pede congressos nec equo* vett. edd., nisi quod Ven. 1484 *congressos equo*. Monuit jam Pierius fere omnes Codd. habere: *congressos æquo*; saltem pauci scripti, ut Parrhas. Ven. et Goth. tert., *nec equo* exhibent. Ita tamen Servium, quem habemus, legisse manifestum est. *congressus* Goth. sec. et Ed. pr. Burm.—— 466. *denso* Rom. *in* aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. ——467. *in certamine* sec. Hamb.——468. *Hinc* Oblong. Pierii. *Hæc* alii ap. Pier. *Hic* Parrhas. et Ven. *c. manu* Goth. tert.

dimicent. 458. *gravem* non satis definiit poëta, quo sensu accipi vellet, nec refert: nam simpliciter ornat; fortem exponit Servius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. 460. Comparant verba Iliad. π, 558. De Tolumnio sup. 258. 266. 466. Sic Hector Patroclum insequitur Iliad, π, 731. *tela ferentes*, inferentes, ut sup. quoque XI, 872, h. adortos se, contra stantes.

468. *Juturna virago.* Servius;

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe labſum temone relinquit;
Ipſa ſubit, manibuſque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædis
Pervolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens, nidiſque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Juturna per hoſtis

469. *Metiſcum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyſcum*, Μίθυσον, interpretatur, ebriosum. v. ad Auſon. Epiſt. XIV, 16.——470. *longo* Dorvill. *lapſum a. t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. codd.——472. *et vocem* Zulich.——474. *et pennis* conſtans libb. ſcriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Junt. *pennas* alter Menagii. *pernix* ſec. Rottend. *penitus* Parrhaſ., quod Malvic. expreſſit.——475. *p. petens* Hugen. *n. l. aufert* a m. pr. Rottend. ſec. *eſcam* Goth. pr.——476. *p. variis* Goth. tert., perperam. vid. Not. Bene Jul. Sabin. vacuis, id eſt, magnis vel altis. Aliter ſup. II, 761.——477. *volat* Parrhaſ. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., ſed *ſonat* exquiſitius: volat cum cantu. *ſonant* Medic. (a m. pr.). *ſonans* duo Burm.

Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Jamque hic germanum, jamque hic oſtentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbis,
Veſtigatque virum, et disjecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum:
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat æſtu;
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.

478. *rapit omnia* Parrhaſ. a m. pr. et alter Hamb. *curſu* aliquot Pier. et Burm. cum ejuſdem Ed. pr.——479. *Atque hic* eadem Ed. pr. *oſtendit* eadem et cæteræ vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *oſtentat*, receptum ab Heinſio, cum Goth. a m. ſec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr.——482. *et* abeſt Ed. pr. Burm. *dejecta* Oudart. a m. ſec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven., uſque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et cæteri Heinſ. omnes, Goth., tum edd. vett. omnes: ut *magna voce* jungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot ſuis notavit: in quibus tamen Romanus non erat; hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc cætt. vulgg., in his Dan. Heinſius: adverſus codicum, ut vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum retraximus.——484. *fuga curſum* apud Schol. Horatii Cruqu. I Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr.——485. *Adverſos* Goth. tert. et aliquot ſcripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vett. apud Pier., ut ſup. v. 671. *curſus* ſec. Moret. *receſſit* alter Menag.——486. *quid agam* alii apud Serv. ex Æneæ perſona. ——487. *animo* tert. Rottend.

declarat ſpatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, *νεοσσοῖς τρύζουσι*.

480. *Nec conferre manum*; cum Ænea, ait Serv. Nam alios perſequitur. 481. Ut *legere veſtigia, oras, vias*, eſt perſequi, ſic *legit* h. l. *Æneas tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, ut Servii verbis utar (cf. inf. 743), pererrat ac pervagatur. 482. *disjecta per agmina* impetum ruentis currus declarat, quo diſſipati cedunt ordines. 483. 484. Quoties e longinquo Turnum animadverterat

Huic Meſſapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta, levis curſu, præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, et ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero adſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem et læſi teſtatur fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, et Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat; irarumque omnis effundit habenas.

489. *levi curru* Bigot. et pr. Hamb. *levi curſu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. ſec. *levis lato* alter Hamb. *præfixo* alter Menag. conf. ſup. V, 557.——490. *uno* Parrhaſ. *torquens* Dorvill. *derigit* Medic. cum Romano.——492. *ſubſiſtens* alter Menag. *ſummam* Rom.——494. *inſurgunt* Vratiſl. *ſubactis* pars codd. apud Burm.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentis in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros), haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.

500. *Qui mibi—qui carmine* Leid.——503. *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto'* ed. pr. Burm., sed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Servius. Conf. sup. ad X, 668.——506. *morantem*, qui Æneam haud multum moraretur adversus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinsiani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. sec. *moratum* Sprot. a m. pr., a sec. *moratus*. *moratum* etiam Servius agnoscit et interpretatur. Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiæ ratio et natura omnem librorum auctoritatem evicit. Requiritur enim *moratus*: idque jam a vett. inde edd. vulgatum per Aldd. et cæt.——507. 508 *crudo—ense* Aldd. et quæ hinc profectæ, invitis libris omnibus, usque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *ensem Transadigit costas* exquisitius dictum, h. adigit trans costas: sic quoque sup. v. 275. 276. Sic *transfigere hastam, exigere ensem per costam*, et alia dixit Maro. *Transadiit* aliquot Burm. cf. sup. 274.

" rate locutus est. Nam Ennius dixit: *irarumque effunde* " *quadrigas*."

500. Erant superanda nunc tot alia loca de congressibus pugnantium, ipsius quoque Æneæ et Turni. Hinc invocatio dei alicujus. Servius laudat Statium X Theb. 825. 503. 504. pro vulgari: Fierine potuit, ut gentes duæ mox in unum coalituræ tam atroci pugna concurrerent? 505. 506. *ea prima ruentes Pugna loco statuit Teucros*, h. e. Æneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu discurrentem, dum insequitur Turnum, nunc autem, eo dimisso, cum proximo quoque congressum, *ea pugna* primum *loco statuit*, consistere fecit: sollennis orationis inversio, pro communi: ad eam primum pugnam Teucri, fuse adhuc per ordines ruentes, substiterunt. 507. *Excipit in latus* docte, pro, excipit, vulnerat, in latere.

[redacted]

Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
Tris uno congressu, et mæstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ;
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequidquam bella Menœten

509. *Dioren* aliquot Burm.——510. *Congressos* Goth. alter.——511. *cursuque* Ed. pr. Burm. *abscisa* Medic. *abscissa* apud Serv. ad II Æn. 533, et sic Dorvill. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert.——513 *Thalon* Medic., et a m. pr. *Tanamque: Talum, Tagum,* et *Talainq. Tanainq. Thalainq. Thalarumq. Taganumq. Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus: nam in istis nihil est Latinæ indolis. Debent autem esse Latinorum nomina, ut *Cethegus.*——514. *Onyten,* Ὀνύτην, melius quam *Oniten, Onithem, Orontem, Omentem.*——515. *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατὰ) doctius jam antiquitus

[redacted]

Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductaque pater tellure serebat.
Ac velut inmissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam et virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prœlia; nunc, nunc

518. *qui c.* Dorvill.——519. *Lar fuerat* conj. Heinsii: ab ipso spreta. *Advenerat* Dorvill. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich a m. sec.——520. *Limina* e Colot. et Mediceo jam ab Ursino, Cerda, Heinsio et Marklando commendatum, receptum est a Burmanno: etiam a Cuninghamo pro eo, quod per scriptos et editos vulgatum: *Munera.* Satis utique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II nota; sed ea ipsa res dubitationem facit, an h. l. in sedem exquisitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obsequia, officia salutandi, comitandi, et sic porro. Sic etiam Servius interpretatur.——521. *At* Goth. sec., et hoc malim.——522. *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte. v. Not.——523. *procursu* uterque Hamb. et Parrhas. *percursu* Goth. tert., utrumque vitiose.——524. *æquore* Hugen. et Zulich. a m. pr., et a m. sec. *ad æquora.* *verrunt* Parrhas.——525. *populatur* tres ap. Burm.——526. *in prælia* aliqui apud Burm. et Pier.

rationem faciendam ornavit locum: idque eo sagacius fecit, quod statim atrox rerum facies succedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiæ locum vide apud Ovid. Met. III, 582 sqq. *Lerna* autem etsi Argivi agri, fluvius et palus, non tamen a confiniis Arcadiæ multum abest. Ex Evandri autem copiis fuisse putandus.

521 sqq. Hic jam variavit ea, quæ sup. lib. II, 304 sqq. posuerat, ubi vide Notam. Comparatio utraque in Homero et Apollonio obvia. cf. loca sup. ad II, 304 sq. laudata. De priore inprimis cf. Iliad, λ, 155. Apollon. I, 1026 sq. vid. sup. X, 405. 522. silvam lauream intellige: posito generi subjungit formam seu speciem, ex more; pro virgultis laurorum, lauris, doctius dixit *virgulta lauro*, ut *virgulta sonantia silvis* sup. III, 442. VI, 704, ubi vid. Var. Lect. 525. *quisque suum populatus iter:* graviter pro, decurrens, sed cum vastatione agrorum. 526. *per prælia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *Fluctuat ira:*

Fluctuat ira intus; rumpuntur nefcia vinci
Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hic, atavos et avorum antiqua fonantem
Nomina, per regefque actum genus omne Latinos,
Præcipitem fcopulo atque ingentis turbine faxi
Excutit, effunditque folo; hunc lora et juga fubter
Provolvere rotæ: crebro fuper ungula pulfu
Incita nec domini memorum proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animifque inmane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:

527. *rapiuntur* Parrhaf. *nefcia rumpi* Zulich. a m. fec.——528. *in pugnam* alter Hamb.——529. *fonantes* Hugen.——530. *que* abeft Parrhaf. Zulich. et Exc. Burm.——531. *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. fec. *immanis* Zulich. *t. montis* pro var. lect. Oudart.——532. *Eruepe* Medic. quod malim amplecti. *Excutit* accipiendum pro, percutit. *Hunc* fec. Rottend.——533. *Involvere* Goth. fec., ut fup. v. 292 *oppofitis a tergo involvitur aris.* In fine verfus idem: *curfu*, tert. *paffu*.——534. *memorum domini* Parrhaf.——535. *Ilo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Hein-

Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime, Creteu,
Eripuit Turno; nec dI texere Cupencum,
Ænea veniente, ſui; dedit obvia ferro
Pectora: nec miſero clipei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, et late terram conſternere tergo;
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles;
Hic tibi mortis erant metæ; domus alta ſub Ida;

537. *fixa* aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* eſſe ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningham.——538. *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Rœteu*, quod eſſet Ῥοιτεὺς, *Cretheu*, *Cereu*. *Creteu* ſtatim a principio editum. Præferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et eſt notum nomen Κρηθεύς; alius ejuſdem nominis jam ſup. IX, 774 erat memoratus. Bis autem poëtam eodem nomine uti in obſcurioribus his viris quid vetuit?——539. *Cupencum* ex ſcriptis Pier. et ſuis reſtituit Heinſius. Accedit Servius: "Sane ſciendum, Cupencum Sabinorum lingua ſacerdotem vocari." Eſt adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* Ed. pr. Burm.——541. *miſeri* Goth. tert. *æris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heinſ., omneſque Goth. Erf. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris cauſſa in promtu eſt. *ærei* lectum eſt jam inde ab Ald. pr.——542. *campis* Medic.——543. *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. ſec., ſicque olim conj. Heinſius: minime probandum. Nam τὸ *late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poëta. *terræ* Ven.——545. *verſor* pr. Hamb. *everſor* Leid.

tecta, ut vſ. ſq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Græcum Cretea puta fuiſſe ex Arcadibus. *dii ſui* ſ. propitii, ut alibi; ſeu, quorum in tutela erat; ſeu, quod ſuſpicari licet, quod ille ſacerdos erat. 543. ἐναργέστερον præ hoc eſt Homericum: πολλὸς ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα Iliad. η, 156. In tota autem narratione hac a v. 538 variatæ orationis ars obſervanda eſt. 546. Æolus ex Lyrneſſo Myſiæ ſub Ida, qua parte poſtea Æolis regio patuit: cf. Burm. ad Ovid. Met. XII, 109, ut videatur poëta fabulam ignotam etiam h. l. eſſe ſequutus. Ex ea capta erat Briſeis, Hippodamia. *mortis metæ*, θανάτου τέλος, vel τέκμαρ; quatenus ipſa mors pro meta eſt. Alias etiam *vitæ meta* recte dicitur. *Hic tibi*

m. e.

Pro se quisque, viri summ
Nec mora, nec requies; v
Hic mentem Æneа gen
Iret ut ad muros, urbique

547. *Lyrnessi*, verum. Quis non ex
vide apud Burm.——548. *Tota* Par.—
scilicet ex corrupto pronuntiandi gene
reposuit Heins. e codd. suis et Pier., ut
idem Commelin. e Pal. Vulgo: *Arc*
verba repetita ex lib. V, 501. Exemp
Ursin., ubi etiam *Pro se quisque*; quod
ram refert. Etiam alterum hemistichiu
summa nituntur opum vi; etiam Macrob.
——553. *summo c.* Bigot. e sup. versu.—
555. *everteret* Goth. tert.

m. c. m. colorem orationis comparant cum Iliad. η, 104. υ, 390. Sed proprie huc spectat Iliad. π, 787 ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή. 548. *conversæ* h. l. inter se ad pugnandum: ut συστρεφθείς.

554. *Hic mentem*; consilium immisit, indidit, Venus: *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Cæterum in for

et
tio
eti
Tr
essi
for
no
ser
"
"
"
"

Ocius, et ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit: adſpicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnæ adcendit majoris imago;
Mnesthea Sergeſtumque vocat fortemque Sereſtum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrum
Concurrit legio; nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora. Juppiter hac ſtat.
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,

556. *cæde* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr.——558. *aciem* multi apud Burm., propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed *ad noſtras acies* Lucret. aliquoties.——559. *quietem* Rom.——560. *accendit pugnæ* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mavortis* Hugen. *origo* Zulich. a m. pr.——561. *Sereſtumque v. f. Cloanthum* Parrhaſ., interpolate ex Æn. I, 222. 510 et al. locis. cf. ad I, 611. IV, 288. *Sereſtus* indubitate legitur X, 541.——562. *rapit* Ed. Ven. Burm.——563. *ſcuta et ſp.* Ed. pr. Burm. *haut ſp.* Goth. tert. *feſſi* Zulich. a m. ſec.——564. *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic ſaltem *Celſus medio* eſſe debebat.——565. *hic ſtat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *aſtet* Zulich. a m. pr. *aſtat* Erf.——566. *Ne, Nec, Heu quis*, aberratur.

dat deæ monito. 556. *clade:* proprie, metu cladis, captæ urbis.

560. In ſeqq. adumbratur Allocutio militum. Brevitas et aſperitas in ea commendanda venit. 565. *Jupiter hac ſtat:* hac parte, h. pro noſtra parte. Reſpicit ſcilicet fœdus a Latinis violatum. Ennianum eſſe Macrobius VI, 1 monuit, ex Annal. VII *Non ſemper veſtra* (an *noſtra?*) *evertit: nunc Jupiter hac ſtat.* 567. *cauſſam belli.* Servius ait: quia illic erat Lavinia. Cerda ad Amatam refert: ut inf. v. 600. Immo vero, ut in *regna ipſa Latini* pro regia, graviore uſus eſt verbo poëta, pro auctore belli, h. urbe Latinorum, qui bellum intulerant. Quod Latinis tribuendum erat, urbi tribuit. Sic et v. 572 accipiendus.

Dixerat, atque animis p
Dant cuneum; densaqu
Scalæ inproviso, subitu
Discurrunt alii ad porta

568. In Oblongo vs. 569 ante h
et alii apud Burm. cum binis O
vide. *Urbem* et *victi* ad sensum, n
hunc versum quosdam per figuram
ut esset: *ὁμολογῶν μέλλειν λαβεῖν*. Se
fatentur se velle accipere. Sed mutat
erat, ut a vulgari recederet oratio.-
rursumque Zulich.——572. *Hæc* qu.
Goth. tert. *O capita, o cives* Zulich.
Rottend. et Dorvill. Mira vitia,
573. *properi* plerique Pier., doctius;
a m. pr. pr. Hamb. cum Erf. *re*
sec. Moret.——577. *primosque fatigan*
longo Pierii.

piendus. 568. *Urbem* et *victi* ad sensum, non grammatice, positum. conf. Var. Lect. 572. *caput belli et summa* est ipsa Laurentum urbs, quatenus illa caput est populi bellum gerentis. conf. ad 567. De Turno quis tandem hic cogitet? 573. ...

Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prœlia cogi;
Bis jam Italos hoſtis; hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia civis:
Urbem alii reſerare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia regem;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
Incluſas ut cum latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque inplevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra

578. *interquent* idem et in fine *pennis.*——579. *dextra* Ven.——581. *T. Deos ſe invitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum ejecta eſt ab Heinſio. *in prælia* Goth. tert.——582. *Bis victos hoſtes* Oudart. *hæc jam altera* Medic. a m. ſec., nervoſius utique Heinſio judice.——585. *trahant* pr. Moret., quod Heinſio impenſe arridebat, ut antea ſit *juvent*: quod non aſſequor. *in prælia* alter Hamb.——586. *Arma fremunt* Bigot., ut ſimile ſit illi: *fremit arma juventus.* Lapſus librarii non infelix! lapſus tamen. *et* deeſt Hugen. et Parrhaſ.——587. *l. veluti l.* Medic. et pr. Hamb. *in* abeſt Hamb. ſec. et Ed. pr. Burm.——588. *Inveſtigat opes* a m. ſec. Hamb. pr.——589. *per cerea clauſtra* Goth. tert., minus eleganter. *Cerea caſtra* hinc petivit Claudian. de R. P. II, 125. 126.

mi ad portas erant obvii, ſcilicet ſtationem agentes. 582. Variat orationem: *hæc jam altera*, pro bis ruptum fœdus, bis Italos hoſtes factos: cf. ſup. 212 ſqq. et VII, 263. 285. 585. trahunt regem ad muros, haud dubie dedendæ urbis et renovandi fœderis cauſſa. Nihil apertius.

587 ſqq. Accipiendum de fumigatione, qua, ut favos eximat mellarius, expelluntur alvearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio ſublegiſſe Maronem ſatis jam monuerunt Intpp. Locus eſt de Bebrycum fuga lib. II, 130 ſqq., ubi Brunck. laudat Lycophr. 293, noſter vero ad urbanorum diſcurſationem et trepidationem tranſtulit, et ornamenta varia adjecit: v. c. πέτρῃ ἔνι eſt *latebroſo in pumice*; καπνῷ eſt *fumo implere amaro*; *veſtigavit* eſt

Difcurrunt, magnifque acuunt ftridoribus iras;
Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
Intus faxa fonant; vacuas it fumus ad auras.
Adcidit hæc feffis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuffit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem profpicit hoftem,
Inceffi muros, ignis ad tecta volare;
Nufquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit

590. *alis* Zulich. a m. fec. Qui lectionum varietatem captat, poteft huc advocare Ge. IV, 202. 203, fed eft vitium ex altero natum: *oras*, quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedeftris oratio frequentat.——591. *Solvitur* Goth. tert. *intus odor* fec. *caftris* alter Menag. *nunc* ante Heinf. lectum. *tunc* nonnulli; *et* alii. Sed *tum* jam Pier. e fuis commendaverat.——592. *in auras* tres apud Burm.——593. *hic feffis* Goth. fec.——594. *totam in l.* Parrhaf. *tanto in luctu* Hugen.——595. *venientes p. hoftes* Dorvill. *confpicit* Oblong. et alii Pier., perperam.——596. Turbatum in prima voce. *Inceffi* vett. edd., et in his Egnat. e Servio. *Incendi* propagatum inde ab Ald. pr. Hinc utrumque paffim editum, a nonnullis, ut a Cerda, *Infcendi*, ex emendatione Canteri

Exſtinctum; et, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſſam clamat, crimenque, caputque malorum;
Multaque per mæſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam adcepere Latinæ:
Filia prima manu flavos Lavinia crinis
Et roſeas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: reſonant late plangoribus ædes.

verborum ordinem malim, ne ambigua ſit ſententia. Jungendum enim *in pugnæ certamine*. Tum *in* abeſt Gud. et quibuſdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven.——599. *et* abeſt Gud. et pr. Menag. *dolore eſt* Goth. tert.——600. *exclamat* ed. Junt.——601. *efflata* vel *afflata* item *dolorem* in nonnullis Pier.——602. *diſcingit* Goth. ſec.——603. *Ac* apud Lactant. de Perſec. c. 30. *infamis* Vratiſl. et Dorvill. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr.——604. *poſtquam miſeræ* Goth. tert.——605. *flavos* omnes Pier. et, quantum video, Heinſiani omnes. *floreos* ex ſcriptis nulli præterquam quos Giphan. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuiſſe ſuſpicatur Burm. Servius tamen: "Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id eſt florulentos, pulchros; et eſt ſermo Ennianus. Probus ſic adnotavit: neotericum erat *flavos*; ergo bene *floreos*: nam ſequitur: *et roſ.. : laniata genas*. Accius in Bacchis: *Nam florei crines vide, ut propexi jacent*. In iiſdem: *Et lanugo florea nunc demum inrigat*. Pacuvius Antiopa: *Cervicum floreos diſpergit crines*." Hactenus Servius; cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili eſt: et omnino vix inducor, ut cultiſſimum poëtam duram et antiquatam vocem probaſſe credam. *Floreos*, puta diſſyllabum factum, unus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningham. ——606. *lacerata* ſec. Moret.——607. *latæ*: haud dubie vitioſa lectio, quam miror Heinſium revocaſſe. Burmannus obſervat jam Cerdam et P. Da-

dixit, ſc. malis, ut jam toties vidimus, et jam animis fractos. 600. *caput*; ut ſup. XI, 361 de Turno: *o Latio caput horum et cauſſa malorum*. 603. Mortem Amatæ jam expectare nos fecerat ſup. vſſ. 62. 63. Nec pro odio illa ſuo in Æneam ſuperſtes Turno eſſe debebat. Sed infame hoc mortis genus poëtam maluiſſe mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad ſui ſæculi ſenſum attemperavit, nec ad noſtram opinionem eſt dijudicandum; eſt enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus et tragœdiis Græcorum frequentatum.

Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
Demittunt mentis; it sciſſa veſte Latinus,
Conjugis adtonitus fatis, urbiſque ruina,
Canitiem inmundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non adceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adſciverit ultro.
  Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantis ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minus atque minus ſucceſſu lætus equorum.

P. Danielem alioſque ſic edidiſſe: ſine codicum utique auctoritate, et verbis ſaltem Donati notæ præfixa ſequutos: *latæ clamoribus ædes*: nam Medic. unus laudatur, is vero emendatus a ſec. m. *late*; hocque poëtæ uſus et rei natura poſtulat: *reſonant late.* Tum *clangoribus* Oblong., item Mentel. ſec. et Hugen. cum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.——612. 613. Hi duo verſus deſiderantur in Rom. Medic. et aliis vetuſtis, tranſlati huc ex lib. XI, 471. 472, omiſſi etiam a Cuninghamo et a Brunckio. *Multum ſe* Zulich. *incuſans* duo Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *adc. ultro* Oudart. pro var. lect.——613. *acciverit* Ed. Ven. Burmann., item Zulich. Hugen. Leid. Sprot.

Adtulit hunc illi cæcis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectaſque inpulit auris
Confuſæ ſonus urbis et inlætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quiſve ruit tantus diverſa clamor ab urbe?
Sic ait, adductiſque amens ſubſiſtit habenis.
Atque huic, in faciem ſoror ut converſa Metiſci
Aurigæ, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Æneas Italis, et prœlia miſcet:
Et nos ſæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.

617. *huc* pr. Hamb. a m. ſec. *cæcis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. ſec. et Goth. tert.——618. *que* abeſt Parrhaſ. *arreptaſque* Ed. pr. Burm.——620. *Ei* vel *Heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr.——621. *Quidve* Zulich. et Parrhaſ. *Quis venit t.* Erf. *tantos* tres Burm. *ad urbem* tert. Rottend. et Hugen.——622. *et ductis* Zulich. a m. pr.——623. *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb.——624. *curruſque* vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinſ. tuentur cum binis Goth. conf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret.——625. *Ac* Dorvill.——627. *poſſint* e præſtantioribus Pier. et ſuis Heinſ. pro vulg. *poſſunt*——628. *Ingruet* Hugen. *Irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. armis* apud Serv. ad XI Æn. 311. *I. A. et talis* Zulich. *præmia* Goth. ſec. *miſcent* ſec. Moret.——629. *multa manu* Zulich.——630. *neque* e Berſm. MS. Cuningham. *recedens* Gud. a m. pr. *recedas* Bigot.

ſus, procurſus equorum, cujus velocitas ſenſim ſenſimque imminuebatur. Videtur poëta vocem exquiſitiorem ad ſignificatum minus frequentem traduxiſſe. 617. *cæcis terroribus*, quorum cauſſam ignorabat. 621. *diverſa ab urbe*, in diverſa parte ſita: clamor enim ei a tergo oritur. 627. Verborum color comparatur cum Iliad. ν, 312 ſqq. 629. *mittamus funera*; alias adjectum: neci, Orco: et *mittamus f. Teucris*, pro Teucrorum funera: h. corpora. 630. *numero* ſc. funerum,

An fratris miser
Nam quid ago?
lutem?
Vidi oculos ant
Murranum, quo

631. *Turnus ad hæc.*
Leid. supplet: *humili re*
et tert. Vulgata acci
633. *atque hæc* Oudar
Burm. et Goth. tert.
IV, 2.——637. *Nam q*
Ed. P. Danielis; et plac
Mentel. a m. sec. *spo*
Totus versus deerat
oculis meis quidam editi
mittit super hoc loquend
a m. pr. et pars codd. ap
superat pro est. cf. III, 3

rum, h. cæsorum.
interpretatio lucem
Durius esset: *m. f.*
mus mortes.

632. Non est acerb
exigendum, ut argume
nat diserte, quibus
Turnus deam sororem
evenisse multa inopin

Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens 641
Adspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
Este boni: quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ
Descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostis

640. Idem fere versus sup. lib. X, 842.——641. *Urens*, *Ufeus*, aberratt.——644. *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis hac* Parrh. *Dranci* maluerat clim Heinf., forte tamquam magis poëticum.——645. *et* aberat Leid. Mentel. pr. Moret. sec. et Reg., quod placet. *videbo* Rom.——646. *est* abest Goth. tert.——647. *adversa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol., perperam. *aversa* recte jam in edd. Venetis. Sensus: quoniam deorum superorum voluntas, numen aversum est, vos, o dii inferi, sitis mihi propitii.——648. Pro *Sancta* Goth. tert. *Causa*, forte pro *Casta*; sed alterum eodem sensu plus dignitatis habet. Sic et ὅσιος pro ἁγνός. *nescia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3 et Ed. pr. Burm. Reliqui scripti et editi constanter *inscia*, quod cur poëta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro.——649. *Descendet* Dorvill.——650. *volat ille* Hugen.

autem extulit Maro, quod simpliciter Iliad. ε, 467 κεῖται ἀνὴρ etc. 641. *Ufens*, v. sup. 460. De eo lib. VII, 744 sqq. 646. *Usque adeone m.* Neronis voce celebratum hemistichium ap. Sueton. Ner. 47. *Manes* hic sunt dii inferi, ut alibi quoque; *boni*; propitii, ut Ecl. V, 65. Sententia vss. 646. 647 fere eadem quæ sup. XI, 51. 52, quoniam deorum superorum voluntas, numen, aversum est: vos, o dii inferi, sitis mihi propitii. 648. *culpæ*, ignominiæ, fugæ.

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, utque Æneæ occurrat, permovet, nova res: Sacæ vulnerati et orantis mise-

Vectus equo ſpumante Saces, adverſa ſagitta
Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arcis Italum, excidioque daturum;
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Suſtentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit varia confuſus imagine rerum

Turnus, et obtutu tacito ftetit. Æftuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque infania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et confcia virtus.
Ut primum difcuffæ umbræ, et lux reddita menti:
Ardentis oculorum orbis ad mœnia torfit
Turbidus, eque rotis magnam refpexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipfe,
Subdideratque rotas, pontifque inftraverat altos.
Jam jam fata, foror, fuperant; abfifte morari;

666. *obtuitu* aliquot apud Burm. conf. VII, 250.——667. *Uno in corde* recepit Heinf. e melioribus etiam h. l., ut fup. X, 871, ubi iidem verfus legebantur. Vulgo, *Imo in c.*, quod majorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etfi alterum exquifitius dictum concedam, pro, una in eodem corde. Cumque ea lectio *unus* et *imus* femper incerta fluctuare foleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, ut *Imo* expellatur. *Una* Sprot. fec. Moret. Dorvill. *in corde dolor* uterque Hamb. a m. fec. Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. fec. *vefania* Reg.——668. *At F.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamb.——669. *et vox* aliquot Burm. In fine *eft* Medic. et aliis deerat: hincque fublatum ab Heinf.——670. *oc. acies* Goth. tert. et Dorvill., fed hic alterum in marg.——671. *ad m. refpicit u.* alter Hamb. *profpexit* Ven. *confpexit* Leid.——672. *volutis* Leid. et Hugen. ad vulgarem formam.——673. *petebat* pro div. lect. prior Hamb. et Zulich.——674. *compactam* alter Hamb. et Dorvill. *qua* Goth. fec. *duxerat* Parrhaf. et Montalb., perperam. vid. fup. VI, 630.——675. *inftraverat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinf. *intraverat*, vitiofe, ed. Dan. Heinfii. At *inftruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Dorvill. Goth. pr. Erf.; mutatum idem in nonnullis in *exftruxerat*.

in gramine, extremo campo: fup. v. 614. 668. *Furias* ad defperatas Laviniæ nuptias refer.

669. *umbræ*, quia in vulgari fermone *caligo mentis* dicitur. 672. Turrim ex feriore ævo heroicæ vitæ intulit poëta. Admovebatur illa muris ab oppidanis, ut inde defuper et ex alto hoftis miffilibus peti poffet. *Tabulata* funt turris contignationes, v. fup. lib. II, 463. 464. *vortex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum. 675. *pontifque* quibus difcurfus fieret per turres et muros. vid. fup. IX,

Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius arvis; 681
Perque hoſtis, per tela ruit; mæſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis ſaxum de vertice præceps

678. *acerbum eſt* Serv. ad Æn. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur poſt *Morte*, ut ſit: *Stat, quidquid acerbi eſt Morte, pati.* ——679. *aeque m.* Reg. Parrhaſ. bini Goth. et Probus in Grammatica: ſicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Dorvill.——680. *Hac* pr. Hamb. *hanc* Zulich. a m. pr. In archaiſmo in *furere furorem* nemo hærebit; ſed quod a viris doctis illuſtratum et expoſitum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante.* Servius exponit: "prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et inſtructus furore in bella prorumpam." Digna Grammatico interpretatio, non poëta! Cerda: *priusquam moriar* ſupplet; quod æque putidum. Atqui in his et ſimilibus obmuteſcunt

Cum ruit, avolſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exſultatque ſolo; ſilvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: Disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ;
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
Quæcumque eſt Fortuna, mea eſt; me verius unum
Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,

685. *ventis* ſec. Moret.——686. *Proruit* Bigot. *Proluit* tres apud Burm. *ſublata* duo ibid., ſicque ap. Schol. Cruqu. Horat III Od. 30. *ſublaxa* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrhaſ.——687. *magno tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinſ. et Goth. ſec., nonnulli a m. ſec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moveri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*.——689. *Dejecta* Oudart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655.——691. *ſtriduntque* ad vetuſtiorum Pier. et ſuorum ductum Heinſ. repoſuit. Vulgg. *ſtridentque*. vid. ſup. IV, 689. et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot.——692. *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: ſic tamen poëta hic noluit: ut tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit.——694. *me juſtius unum* Sprot. ex gloſſa.——696. *mediis* Dorvill.

ſaxi, pro ſaxo ſublabſo vetuſtate: traducto attributo. 687. *actu* exquiſite, impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, ut augeat phantaſma, *improbus*, ingens, ut al. 688. 689. His exornatur res, et increſcit admiratio. Hæc multo ἐναργέστερα et ad ſenſum efficaciora fiunt, ſi Græca compares, aut ſi ad ſimplicitatem orationis vulgaris ſingula redegeris.

690. 691. Simplicibus verbis eadem dicta Iliad. ν, 789 et v. 692. Comparari ſolent cum Iliad. γ, 81, Odyſſ. ω, 529 ſqq. 692. magna voce infit. 694. *verius* eſt, juſtius eſt, me unum pro omnibus rupti fœderis pœnam luere, ut jam Serv. Nota nunc vocis *verus* ſignificatio vel ex illo Horatiano: *Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt.*

697 ſqq. Præclarus locus; primum in exhibenda impatientia

Deserit et muros, et summas deserit arcis;
Præcipitatque moras omnis; opera omnia rumpit;
Lætitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros;
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.

700 *exsultat* Oudart. et Sprot. *horrendisque* Parrhas. *insonat* pr. Hamb. a m. sec. vid. sup. VIII, 239 et al.——701. *Athos* Medic. et alii; atque sic Ald. sec. et cætt. At veteres edd. cum codicum majore parte *Athon*: quam male Servius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Est Ἄθως. Monuit quoque Benedictus. *et quantus* Reg.——703.

Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido, conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clipeis atque ære, ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miſcentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila, ſummove Taburno,

hic verſus prodit librorum in manifeſtam corruptelam conſpirantium; quo quis abuti poſſit in auctoritatem codicum elevandam. Legitur enim in Romano juxta ac Mediceo, et in cæteris Pierianis et Heinſianis omnibus, it. in Erf., adverſus metrum: *viros et decernere ferro.* Unus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth. ſec. ignorabat cum aliis, quos Urſin. viderat, qui et Faërnum ſic emendaſſe teſtatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett., quantum video, omnes, exceptis iis, quæ ex Egnatii recenſione Ven. 1507 profectæ, in quibus *et cernere:* hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret jam per ſe ſatis magnam, ratio poëtica: ſed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58, tum Quinctil. et Priſcian., teſte Heinſio, inprimis autem Servius, docta in Nota ad h. l. et *cernere* etiam a m. ſec. in Mentel. erat emendatum. Poſt virorum doctorum obſervationem nunc conſtat, *cernere, κρίνειν ἀγῶνα*, pro decernere, jam Ennio eſſe frequentatum. conf. Heinſ. ad h. l. cum Cerda et Burm. ——710. *p. pulvere* Zulich. a m. pr. Jo. Schrader. tentabat: *ut vacui patuerunt æquora campi.*——711. *conjectiſque* Medic., ut Heinſ. tradit. Sed Fogginii diligentia dedit a m. pr. *colectique*, et a ſec. *conlectis:* hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *disjectis.*——712. *ſimul ære* ſec. Menag.——713. *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a. m. pr. ——714. *Congeminat* ſec. Rottend.——715. *Sila* diſerte Medic. et al. In aliis, et in edd. vett., nec non in Servio *Syla.* In Rom. *ſilva*, ut ſupra erratum Ge. III, 219, et ut h. l. ab aliis errari Servius monet. *Sylla* Dorvill. a m. ſec. *ſub monte Taburno* ap. Serv. ad Ge. III, 219.

cernere, cf. Var. Lect. 710. conf. v. 696. 712. *Invadunt Martem:* elato ſpiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque ære ſonoro:* utrumque de clipeis colliſis. Infra 724 repetitur: *Concurrunt clipeis.* 714. *Fors et virtus.* Non fors Turni, Æneæ virtus: ſed pugnantes non modo virtutem præſtant, ſed et caſum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis obſervant.

715. Ornatiſſima comparatio: facile cuivis obvia, ſed tam ſplendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. Sed ipſe Maro jam pugnam taurorum copioſe tractaverat in Georg. III, 217 ſqq. Cum quo conferre juvabit Oppian. Cyneg. II, 43 ſqq. Ornat notionem ſilvæ poſitis nominibus celebriorum ſilvarum, Silæ in Bruttiorum agro (vid. ſup.

[redacted]

Cum duo converſis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multa vi volnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla armoſque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor æthera conplet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances

716. *converſi* alter Menag. *diverſis* Menag. pr. et Goth tert. *c. inter ſe prœlia* Zulich. a m. pr. *in* abeſt alteri Menag.——719. *Quis nemori* Heinſ. tandem reſtituit e Medic., tum Rom. aliiſque Pier.; adde Goth.

[redacted]

Suſtinet, et fata inponit diverſa duorum; 726
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

727. *aut quo* complures ſcripti Heinſ., tum Parrhaſ. et Goth. ſec. ac tert. Poſſunt hi videri ad Servii exemplum interpretationem inſtituiſſe, ſicque edidit Cuninghamus ex Hulſ. et Nonio p. 177, laudato Caſtalione Obſſ. Dec. III, 9. Monet tamen eſſe hoc duriſſimum, quod in *Quem damnet* ſubſtituendum ſit *voti*; quodque *labor* ſit virtus, quæ alterum victorem reddat. Poteſt *aut* ſervari etiam ex noſtra interpretatione; nam ſæpe pro copula occurrit. Neſcio, an procedat, ſi quis τὸ *labor* ſic ſumat: *Quem damnet*, *labor* eſt Jovi, laborat Jupiter, dubitat, deliberat, *Quem damnet* (leto) *aut quo* vel *et quo* etc. Sed vid. Not.

et Plutarch. de aud poët. p. 15, conſpicitur quoque in patera Etruſca apud *Lanzi* (To. II *Saggio di Lingua Etruſca* p. 224) quam ad Hectorem retulerat Winckelmann. in Mon. ined. Maro ad diverſum phantaſma Interpretes avocare debebat: ad magnitudinem pugnæ et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines ſuſpenſi expectant, ſed ipſi dii; ipſe Jupiter libra pugnantium fata trutinat, ſed æqua adhuc lance nec in alterutram partem propenſa. *Quem damnet labor, quo vergat pondere letum:* prægnans oratio. Videamus primum de poſteriore, quod eſſe debebat proprie, utra lanx pondere vergat (καταῤῥέπει) eoque ipſo mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipſa lance dixit. Jam prius membrum *quem damnet labor* equidem ſic accipio, ut eandem ſententiam more ſuo bis exponat poëta: quem *damnet* ſc. leto, quem morti deſtinet iniqua ſua fortuna, calamitas ſua; ſeu *labor* ſimpliciter pugna, ut πόνος, μόχθος. Video alios ſic accipere, ut ſit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo fruſtra labor ſuſcipiatur. Nondum damno meam rationem. At Servius contraria juncta putabat: " id eſt, inquit, quem voto liberet labor præliandi, parta ſcilicet victoria etc." Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, ut ſit: quem, h. utrum, voti damnet pugna: ut ſupra Ecl. V, 80 *damnare votis*; h. e. ſucceſſus, eventus pugnæ. Sed an *damnare* ita abſolute a poëta dictum ſit, recte dubites. Apud Macrob. V, 13 reprehenſo Grammatici eſt non inepta, inter ea, in quibus Maro Homericam majeſtatem non æquaverit, eſſe et hoc, quod poſt v. 149. 150, cum manifeſtum eſſet, Turnum utique periturum, ſero tamen *Jupiter ipſe duas a. p. lances Suſtinet* etc. Addit idem: " Sed hæc et alia ignoſcenda Virgilio, qui ſtudii circa Homerum nimietate excedit modum." Saltem Maro morte impeditus phantaſma hoc poëticum non ſatis cum carminis œconomia coagmentavit.

728.

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
Adrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu;
Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prœlia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci;

728. *hac* Montalb. *hoc* Dorvill. a m. ſec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot.——731. *acies amborum* Bigot.; idem cum multis *ac*, etiam Goth. ſec. *et*.——732. *que* aberat ſec. Hamb. *in medio tardentem* Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Poſt hunc verſum in Zulichemio ſequebatur verſus imperfectus: *Quid ſupereſt?* Vidit ſcilicet aliquis, hic deeſſe aliquid ſententiæ explendæ. vide Notam.——733. *ocior auro* Sprot. ——734. *inertem* Leid, perpetua varietas.——735. *cum primum* tres

Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; poſtquam arma dei ad Volcania ventum:
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit; fulva reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diverſa fuga petit æquora Turnus;
Et nunc huc, inde huc incertos inplicat orbis.
Undique enim denſa Teucri incluſere corona;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quamquam tardata ſagitta
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urguet:

738. *Jamque diu* ſec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid.——739. *ventum eſt* nonnulli ſcripti et editi cum trinis Goth. et Erf.——740. *Fatalis* Ven. *gl. cui* Rom. et aliquot Pier. *fuſilis* Leid.——741. *reſplendet fragmen* Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. ſec. aliique Heinſ. cum Ed. pr. Burm., quod exilius eſſet. Heinſius tamen ſubtilitatem captat et conj. *reſplendent fragmen*; ut *crepitabant bractea* excudebat ſup. VI, 209. *reſpondent* Goth. tert. *reſplendunt* Dorvill. *reſplendet lumina* Zulich. *reſplendent agmina* Ven.——742. *æquore* Leid.——743. *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *deinde hac* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde illuc* Dorvill. a m. ſec.——744. *Teucri denſa* Goth. tert. *incl. caterva* Goth. tert.——745. *hinc a. m. ſpargunt* Menag. pr.——746. *tardante ſ.* plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinſium, qui primus *tardata* ſc. genua, ſagitta ſ. vulnere: quod ex Rom. et aliis notaverat Pierius. *turbata* Montalb.——748. *inſtat* pro *urguet*, ex Aruſiano Meſſio laudat et illuſtrat Heinſ. cf. ſup. VIII, 433. 434.

ſqq. 739. *arma dei ad Volcania:* novatum docte, pro, ad arma dei Volcani, vel arma divina Volcani. Locus ſimilis Q. Calabri lib. I, 545 ſqq. Bene autem nunc, cum ad ſummum diſcrimen ventum eſt, armorum a deo paratorum memoria refricatur. 740. *futilis*, pro vulgari, fragilis. In ſqq. 742 veſtigia ſunt fugæ Hectoreæ Iliad. χ, 136 ſqq. Certamen hoc ante oculos habuere e recentioribus multi, inprimis Taſſus in pugna Argantis et Raimondi (*Gieruſ. liber. Cant. VII St.* 80 ſqq.). 743. *orbes* v. ſup. v. 481. *inplicat*, eleganter pro facit, implicito curſu. 745. *vaſta palus*, non Juturnæ, nam is nimium quantum aberat, ſed colluvies aquarum agreſtis.

746. Genua tardata *ſagitta*, vulnere

Inclufum veluti fi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ feptum formidine pennæ,
Venator curfu, canis et latratibus, inftat;
Ille autem, infidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, fimilifque tenenti
Increpuit malis, morfuque clufus inani eft.
Tum vero exoritur clamor: ripæque lacufque
Refponfant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
Ille fimul fugiens, Rutulos fimul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enfem.
Æneas mortem contra, præfenfque minatur

749. *in flumine* vulgg. ante Heinf. unde prava interpretatio erat nata, ac fi cervus in flumine natans *mille vias* fugere.——750. *saeptum* Goth. fec. *pinna* plures Pier. et Heinf. cf. Ge. III, 372 et alibi.——753. ac Medic.

Exitium, si quisquam adeat; terretque trementis,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia: sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum

761. *Excidium* Ven. *aderat* Dorvill.——762. *Excissurum* Parrhas. *saucius* est vel etsi saucius; vel, quantum licebat ei saucio. Estque adeo poëta dignius, quam quod conjicere possit aliquis: *nec secius instat*, aut *et sævius instat*. Nam poëta, *et sævior instat*, dixisset. *instant* Medic. a m. pr.——763. *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrhas.——764. *Huc atque huc* Oudart.——766. *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum sequacibus (usque ad Commel., quæ discessit), et sic Serv. laudat ad v. 779, quod præfert cum Cerda Schrader. ad Musæum pag. 330, tamquam exquisitius. Sed aliter codices; et impedita sit junctura *sacer Fauni foliis*, *foliisque* pr. Hamb.——767. *olim nautis* Goth. tert. *signum* Menag. pr. et Parrh., non indocte, ut Homericum σῆμα, quod late conspectum præbet.——768. *ibi* pr. Hamb. et Sprot.——769. *notas—vestes* Edd. vett.; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: sicque Pier. et Heins., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend.

ductum in Hectoris fuga Iliad. χ, 205 sq. Ad nostrorum vero hominum sensus super decoro herois hæc exigenda nequaquam. Hostem in congressu pugnæ semel victum, etiam inermem ac nudum, trucidat Homericus ac Virgilianus heros: et nescio, an nostra ætas in præliis aliud probet. De nostrorum autem certaminum ac duellorum singularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter, repetunt, recurrunt. conf. sup. lib. V, 583. 584.

764. 765. Hic transfert Homericos notissimos versus Iliad. χ, 158—161. *levia aut ludicra:* scil. qualia erant in certaminibus ac ludis seu στεφανίταις seu χρηματίταις. Hoc erat, quod volebat Meierotto p. 47.

766. Vim poëticam Maroni propriam in oleastro hoc ornando agnosce: Simpliciter declarandus erat locus, quo hasta hærebat. Videtur ea sata quasi esse ex caprifico Homeri Iliad. χ, 145. cf. ζ, 433. λ, 167. *lignum*, arbor. 770. *nullo*

Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc inpetus illam
Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miſerere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene; colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer et inſtat:

772. *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth.——773. *et* abeſt multis, ab [illegible]

Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Adcessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi

784. *conversa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui.——785. *tradit* alter Hamb.——787. *ab* abest Parrhas. *revulsit* Ald. (prima et sec.) ap. Burm.——788. *animis armisque* Parrhas. vide sup. II, 799.——790. *Adsistunt contra certamina:* Velim Heinsium, qui hoc reposuit, etsi jam Commelin. e Palat. idem recepisse video, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent utique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel., cæterique Heins., sicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetæ nostræ 1484. 1486. Hinc aliæ, ut Norimb. et Veneta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt c. certamina:* quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insiste domandi.* Rationem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Servius alios legere ait, *Adsistunt c. certamine:* Sic *stare, adstare,* παραστατεῖν, *adsistere*, de certantibus, ut sup. XI, 710. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. statim in pr. ed., quod sequuntur alii, ut Steph., alii e vulgatis *Insistunt c. certamine*, quod Paullus Manutius intulisse videtur, vel *Insistunt c. certamina*, quod Egnatium dedisse diximus; tum repetiit Pulmann. et hinc vulgg. Tandem *Adsistunt c. in certamine* Hugen. *in certamina* pr. Moret., doctius utique, ut sit *Adsistunt in certamina* in pugnam; quod equidem cæteris præferam, si librorum auctoritas satis gravis adest. Sed *Adsistunt certamina*, aut *contra certamina*, equidem quomodo interpreter non habeo, adeoque revocavi vulgatam antiquiorem.

quod 773 *lenta in radice. discludere morsus roboris* ejusdem radicis seu trunci, qui ferramentum hastæ arcte amplexus erat, ut difficile esset ad solvendum. Sic *mordet fibula.* 785. Facit Juturna, quod Pallas in Achillis gratiam Iliad. χ, 267. 789. *arduus*, ut alias, elatus animo, fidens, audax. Sic sup. *altus Æneas. sublimes armis* jungunt alii: male hic. 790. v. Var. Lect.

791 seqq. Novo invento poëta nos, cum jam pugnam Turni et Æneæ instaurari expectamus, avocat, et animos suspensos tenet deorum consiliis interpositis. 791. Hoc fere modo Odyssea ad finem prope-

 rat

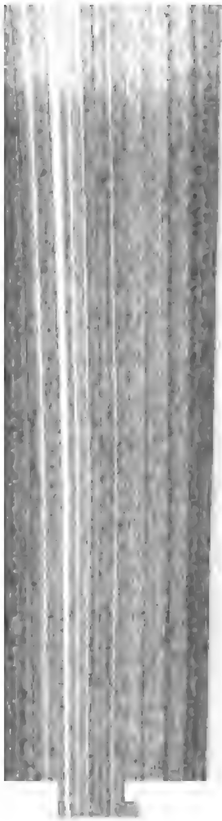
Adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjunx? quid denique restat?
Indigetem Ænean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari volnere divum?

792. *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii.——793. *Qui* Leid. *Quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag.——796. *gaudis* Goth. tert. pro *gravidis*. *in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 sqq. Nam et ibi Juno ad cælum redit v. 159.——797. Debet scribi *Mortali'n* pro *Mortalin*; ut supra monitum. *Mortali* ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia hærebat; nam hoc utique indignum: vulnere divum, h. divorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse eum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cujus verba adscribam: "In vetustis et fide dignis codd. legitur *Mortalem decuit*; quod magis placet; etsi Servius *Mortalin* legat. Sensus erit: o Juno, *decuit mortalem*, hoc est Æneam, *violari vulnere divum?* i. feriri manu dearum, hoc est Juturnæ, quæ dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Jupiter, ut Junonem incesseret, criminareturque, quod impulerat Juturnam ferire Æneam. Ad quod paullo post se expurgans respondet Juno: *Juturnam fateor* etc. v. 811

Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris;
Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuisti; infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenæos;

primum profecta sunt. Ita tandem sententia digna poëta exit. Erat utique quod miraretur Jupiter, Junonem, cum sciret ipsa Æneam immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, ut ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poëta novasse aliquid dicendus est, ne ineptæ orationis crimine oneretur.——798. *Haud e.* Reg.——799. *Erectum* Goth. tert. *et* deest Bigot.——800. *que* abest Dorvill.——801. *tacitus* Leid. *edit* Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m., quod copiose illustrat Heins. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Dorvill.——802. *tristi* pr. Hamb. pro var. lect. *tū dulci.* Male; et similis forma apud Tibullum notata: *Edidit hæc dulci tristia verba sono.* *tristes dulci* Goth. tert. *recursant*, *recusant*, *recusent* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrent*, aberrationes apud Burm.——803. *est* deerat Ven. *Ventum est ad summum* Leid.

latio cum Junone non satis subtiliter est excutienda: argumentatio utique est valde levis. *divum*, futurum deum. *mortali vulnere* videtur poëta dixisse pro letali. conf. Var. Lect. *victis*, pro victo; ex decoro poëtici sermonis, ne in vulgari hæreret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla inest. 801. *Nec te edat dolor:* alias: animum tuum; ut Iliad. ζ, 202 Ὃν θυμὸν κατέδων et alia. In sqq. turbatur ab Intpp. Putatur esse adversativa propositio: *et mihi curæ sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent*, immo defer ad me curas ac querelas sæpe. Sic fere Cerda: Ita vero oratio friget. Enimvero est reiteratio antecedentis enuntiationis: *nec* toties me querelis tuis fatiges. Fraus est facta in eo, quod *et* subjunctum est, cum negativa *nec* repetenda esset. Atqui hoc novum non est. Sic inf. 825 *aut* pro nec. Et sic sæpe. Etiam hoc exemplo Homeri: μὴ—ἠδέ. *recursent*, ut Æn. I, 662, iterentur. 803. *Terris a.* Consilia Junonis: primum sup. I, 37 sq., alterum *infandum accendere bellum* etc. sup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad Laviniæ nuptias cum Ænea pactas et Junonis artibus turbatas spectat: *Deformare domum*,

Starem aciem, tra
Teucros.
Juturnam misero, f

808. *quod nota* Sprot. *nil*
petua lectio edd. vett., tum
fuit Paullus Manutius, hinc
Pierii codd. et Medic. cum
ac tert. *tua celsa v.* ed. Ald
linquo aliquot apud Burm.
Menag. *aëriam* Dorvill. *su*
sub sede alter Menag.——81
elegantius, refinxit Heinf. pro
tend. et Dorvill. cum binis C
813. *fateor misero* tres Burm.
sono. *fateor miseram* Dorvill.

domum, scil. luctu, quo
squalor ac deformitas
juncta. *Deformem dolorem*
canus dixit lib. VIII, 81
deformis ægrimonia ex Ho
nota.

808. 809. Hoc non r
cere potest ea, quæ hoc libi
Junonis descensu in mor
Albanum, et, acceptis J
mandatis, ad Olympum re
fuere narrata sup. vss.
159. 160, sed ad locum
IX, 802 sqq., ubi Iris a

Suasi, et pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput inplacabile fontis:
Una superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubis pacem felicibus, esto,
Conponent, cum jam leges et fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.

815. *ut ostenderet* alii olim ap. Serv.——816. *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb. *insatiabile* Zulich.——817. *Vana* Parrhas., perperam. conf. Not. Aliter sup. VIII, 187.——818. *que* abest Dorvill. *exorsa* Ed. Ald. tert.——819. *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr.——821. *infelicibus* Vratisl.——822. *Comperant* Parrhas. *Componet* Goth. tert. *leges ad fœd.* pr. Rottend.——823. *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert.——824. *Ne* Parrhas. *Nunc* Serv. ad lib. I, 148. *jubeas fieri* Goth. tert.——825. *vestem* Medic. et Rottend. sec. ac tert.

tio est fere pedestris: sed observa, quomodo eam vel sic a vulgari deflexerit; cum esse deberet: Suasi Juturnæ, ut etc., quod et Macrob. VI, 6 monere voluit. Probavi eam audentem majus aliquid pro vita fratris. In his ac similibus Virgilianam orationem dignoscere licet. 816. 817. Res per se notissima: sed ornatum est egregie *caput fontis Stygii* pro simplici Styge. *Una superst.*, h. quæ maxima jurisjurandi inter deos est religio: jusjurandum sanctissimum. Male argutatur Servius, et cum eo alii. Est enim idem ac si Juno diceret, obstringo me jurejurando sanctissimo. *est reddita*, pro facta est, nihil amplius. *Superstitio* pro religione satis frequens. Sic fere Iliad. o, 37. 38 ὅςε μέγιςος Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. 820. *pro m. tuorum.* Bene Serv. "Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnaverat; inde ait *tuorum*; nam et Latinus inde originem ducit: sup. VII, 48. 49." 822. *leges* sunt fœderis conditiones. 823. Cf. ad sqq. Exc. III ad hunc lib. XII. Argute poëta rem facti jam

[redacted]

Sit Latium; ſint Albani per ſæcula reges;
Sit Romana potens Itala virtute propago;
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do, quod vis; et me victuſque volenſque remitto.

826. *Sint Latii* Goth. tert.——828. *ſidas* Medic. a m. pr., unde Heinſ. ejecto *que* facit: *occiderit, ſi das*. *o. licet cum* Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troja, et ſit ita, occiderit adeo cum ipſo nomine; *tum ſine nomine* Vratiſl. *cognomine* Bigot.——830. *Eſt* Mentel. pr. et Hugen. *Es* duo Goth. Erf. et edd. vett. noſtræ omnes; ſic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heinſ. *Et* non niſi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. *O germana* complures codd. Burm. et edd. habere ait; ſed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, *es* paſſim occurrere. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr.——831. *tantum* Medic. (Fogginius *tantos* dedit, ſed *volvi* a m. pr.) *volves* tert. Mentel. Leid. *volvit* Serv. ad IV Æn. 377. *volvens* Ed. Ven. [redacted]

Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: conmixti corpore tantum
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum 836
Adjiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis;

834. 835. *moresque tenebunt Usque: est n.* Paris. *commixti corpore tanto* reposuit Heinsius; et illustravit exemplis, opportunis, importunis, *corpus* de universa rep., populo, civitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic sup. XI, 313 *toto certatum est corpore regni*. Itaque sunt h. l. Teucri commixti cum *toto* populo Latinorum. In quo facile sentis *toto* otiosum esse. Pessime ad concubitum traxit Cerda cum aliis *τὸ corpore commixti* et *subsident*. Enimvero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio est: *commixti* vel *commisti corpore tantum*. Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heins. Erf., item Serv. ad I Æn. 249, nec, cur *tantum* mutare necesse fuerit video. Nam sensus: *Tantum Teucri subsident, conmixti corpore*, cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum, nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrhas. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; sed *commixti* elegantius. Romanus autem *commixti sanguine tantum*. At *tanto* in nullo legitur præterquam in uno Pierii *commixti sanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel., et *commixto corpore tanto* Goth tert.——836. *Teucris* Goth. tert. *sacrorumque* Bigot.——838. *Hinc g. Ausonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtum cum s.* Parrhas.——839. *Ultra homines* alter Hamb. a m. pr. *pietate jubebis* Leid.

bus, ut poëta: Græcorum exemplo, etiam in appellativis, ut *παρθενικὴ* sc. *κόρη* pro *παρθένος*. 835. 836. Permixti cum tanto populo Trojani comprehendentur, delitescent, latebunt sub Latinorum nomine. vid. Var. Lect. *Subsidere* de iis, quæ in commixtione infimum locum occupant, ut in elementis terra subsidit. Supra V, 498 de sorte: *galeaque ima subsedit Acestes*. Nunc *tantum* hoc fiet, ut etc. 836. 837. *Adjiciam*. Sacra tantum ac religiones Trojanorum adjungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. sup. 192, faciamque, ut uterque populus Latini sint, adeoque ὁμόγλωσσοι. 839. *supra ire deos pietate* non est urgendum: significat tantum præstantiam summam in hoc genere. Tenendum idem in innumeris locis, ubi quæcunque excellunt et præstant aliis, non modo paria diis ac divina esse, verum etiam superare deos dicuntur. Ita hominum sermo fert, multo magis priscorum ac rudium. Nam etsi h. l. ad deos minores vel heroës referunt, tamen

[redacted]

Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, et mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ,

842. *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenne tamen poëtæ, motum, inprimis concitatiorem, præterito tempore declarare. Sed meo judicio totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit. Saltem post *retorsit* sequi debuisse videtur: *lumina, et c.* Ut solent dii in suorum morte. Ut sup. X, 473 Hercules: *oculos Rutulorum rejicit arvis.* Et ipsa Juno sup. 151 *Non pugnam adspicere banc oculis, non fœdera possum.* Jo. Schraderum conjicere video: *et vultum l. retorsit.*——843. *His dictis* Goth. tert. *secumque volutat* Dorvill.——844. *fratri* Hugen. *demittere* quatuor apud Burm. *dejcendere* Goth. tert.

men nec horum pietas in deos majores usquam, si bene memini, celebratur. 840. Junonis sacra in Ovidii Fastis, templa apud Donatum aliosque in [redacted]

expediendæ modum excogitavit Virgilius. Nam sup. IX, 803 sq. Homeri exemplo in simili loco Irin miserat ad avocandam deam: nunc res erat [redacted]

Quas et Tartaream Nox intempeſta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium, ſævique in limine regis, 849
Adparent, accuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum morboſque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat urbis.
Harum unam celerem demiſit ab æthere ſummo

847. *Unum* Leid. *reduxit* Hugen.——849. *Haec,* aberratur. *ſævoque* Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrhaſ.——851. *horrificos morb.* Goth. pr.——852. *meritaſque* Parrhaſ. *ac bello* Gud.——853. *demittit* editum ubique, quantum video, ante Commelin., qui primus *demiſit* e Palat.

riarum poteſtate nihili ſunt: uti nec illud ſatis probatum dedit, Furias appellatas eſſe *canes Jovis:* quo nomine Harpyiæ alias inſignitæ, ut Apollon. II, 289 Ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας, et Κῆρες ibid. IV, 1666. Nam loca Æn. VI, 257, et Lucani VI, 733, perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Vide nunc hanc *canum* pro miniſtris appellationem docte illuſtratam in Ruhnkenii V. C. Epiſt. crit. p. 93. 94. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Jovi dare, ſed poëtica phantaſmata variare voluiſſe putandus Maro. 845. *cognomine* pro, nomine. *Diræ* eſt nomen illarum peſtium, h. exitioſarum dearum. Male Grammatici inverſe tradunt: cf. inf. 865. Ἀραὶ ſunt ap. Æſchyl. Eumen. 420. *geminæ — et Megæram:* Docte ſic variavit poëta, quod vulgo erat: Sunt tres Diræ. Tum unum tantum nomen ponit: etiam hoc poëtam decebat. Alecto et Tiſiphonen quis non facile ſupplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam ſup. VII, 331. VI, 250 ediderat; idem Æſchyl. l. c. 419. Quod *uno partu editas* facit, neſcio an aliunde acceperit. 847. *paribus:* pro pariter, pari omnes modo. De aliis cf. ſup. VII, 561. *ventoſas alas* novo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet: nam is ventum movet. 849. *ſævi:* epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum miniſterio utitur Jupiter, cum iraſcitur. *Apparent* vox propria, de miniſterio, unde apparitores. 850. h. terrent mortales miſeros. 851. 852. Argutantur, qui Furiarum munera diſpeſcunt, et Tiſiphonen morbos, Alecto bella, et Megæram letum immittere aiunt.

853. *unam.* Cum poëta vix dignum

[redacted]

Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere juffit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non fecus, ac nervo per nubem inpulfa fagitta;
Armatam fævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, five Cydon, telum inmedicabile, torfit;
Stridens et celeris incognita tranfilit umbras.

e Palat. edidit, cui Pier. et Nic. Heinfii codd. adftipulati funt. In nonnullis *dimifit:* pr. Moret. *dimittit:* tandem pr. Hamb. *fummo demifit Olympo.*——856. *a nervo* Exc. Burm. *a verno* Montalb.——857. *Armatus* Sprot. a m. fec. *Armavit* Goth. fec. *quam Parthus* Parrhaf. Malim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem; nam illud vitiofum utique effe arbitror: Quid enim *Parthus, Parthus five Cydon,* aut gravitatis aut fuavitatis habeat? Aut genus ponendum erat, ut individua vel formæ fequerentur: aut utrumque iterandum, ut v. c. Iliad. Z, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton feu *Parthi* in fq. verfu, feu *felli:* v. c. *Armatam fævi fallax quam* etc. aut fimile quid. Nifi ultima poëtæ manus verfui deeft: quod probabile fit. Waddelium nunc video Animadv. Crit. p. 39 conjeciffe *Arcu five Cydon:* vel, *Partho five Cydon,* h. in Parthum; prius ferri poffit. Jo. Schrader. autem Obff. I, 2, p. 17 *Armatam fævo patrii quam felle veneni,* ingeniofe fed parum probabiliter. Felicius Kenzius nofter: *Certus five Cydon.*——858. *feu C.* Oudart., male. cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem.——859. *auras* nonnullos legiffe teftatur [redacted]

Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni:
Alitis in parvæ subitam conlecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit inportuna per umbras;

860. Non *Talem*, sed *Talis*, ut toties vidimus in voce *ferre se* pro *incedere*, v. c. VII, 492.——861. *acies venit I.* pr. Moret., quod non displicebat Heinsio.——862. *in pravæ* Waddel. conj. apud Burm., prave utique: etsi sic lectum in Parrhas., idque receptum a Cuninghamo; nam usus sermonis non ita fert. Jo. Schrader. tentabat: *in ravæ*, *raucæ*, *furvæ*. Miror neminem incidisse in inauspicatam avem *parram*. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., ex Heinsianis Mentel., et secundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinsio: Vulgo, *subito c. f.* Porro *subito conversa f.* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *subitam conversa f.* Sed *conlecta*, quod ubique editum, copiose defendit et illustravit Heins. Conf. sup. 491, et X, 412, et multo magis de angue Ge. II, 154 et al.——863. *in* abest apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culm.* Bigot. *aut cumulantibus aris.*——864. *sævum canit* in lib. apud Pier. Etiam *serum* Servius exponit triste, luctiferum, perperam. Est: sera nocte; *νύκτερον ἀείδει* Aratus. *per umbram* Menag. pr. cum parte Pier.

862. Habet hæc Megæræ in bubonem mutatio aliquid, quod insigniter ad terrorem accommodatum est ex veterum superstitione; ex qua recentes quoque poëtæ certatim transtulere præsagia bubonum et noctuarum. Enimvero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad augustum illud et sublime phantasma, quod Messiæ lib. VIII, sub f. exhibuit auctor, summum Germaniæ ornamentum: ubi Servatoris moribundi caput duo Mortis Genii septenis gyris circumvolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficacissimus. Maronem nostrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 sqq. *Alitis parvæ.* Videtur recte monitum a Servio, hoc alienum esse a bubone, quem grandi esse corpore satis constat. Et potuit poëta noctuæ genus aliquod v. c. minimam illam noctuam, quam *funeream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen buboni accommodatiora sunt. cf. Plin. X, 12 s. 16, et sic sup. IV, 462. 463. Itaque *parvam* comparative accipiendum: dea mutatur in avem, parvam respectu deæ. *subitam*, pro subito. Scilicet *subitam*, in quam subito *collecta*, conversa, est. *Colligere* de re in minorem speciem mutata. v. Var. Lect. 864. *importuna*, nocte in-

Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor;
Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
At, procul ut Diræ stridorem adgnovit et alas,
Infelix crinis scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenæ volucres; alarum verbera nosco,

865. *versam* Medic. a m. sec. et Leid. *se Turni* Goth. tert. *ob ora* Heins. emendavit e Romano, Moret. et Leid. cum Arusiano Messo (accedit Donatus): idque diserte illustravit. Vulgg. *ad ora*. *in ora* [redacted]

Letalemque sonum; nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit æternam? cur mortis ademta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? O quæ satis alta dehiscat
Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu

877. *fallant* a m. pr. Zulich.——878. *Magnanima* Gud. *Hoc pro* Ven. et sec. Moret. cum Parrhas.——879. *Cur vitam* aliquot Pier. *Quid vitam* alter Hamb. *Quo vitam æternam dedit, et cur* Medic. Pierii. *cui mortis* Oudart. a m. sec.——880. *possim* Medic. *ut possem* Leid. et Zulich. cum Goth. tert. et Erf. *labores* pr. Hamb. sec. Moret. et Exc. Burm., idque receptum a Cuninghamo e msf. Boecleri.——881. *sub umbras* Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect., quod et ipse præferam.——882. *Jam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi codd., ut distinguant post *ego*, alii post *haud quicquam.* Sed jam Ald. pr. emendatum dedit: *Immortalis ego?* Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per exclamationem: Me miseram! *Immortalis ego!* Tum *haud q.* vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductæ. Etiam sic Priscian. lib. XIV. *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutavit Commelin. e Pal. *aut* Cuningham. id sublatum esse volebat.——
——883. *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *satis una* Ven. *satis ima*, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heins., qui *alta* e præstantioribus dedit.——884. *dimittat* multi ap. Burm.——885. *detexit* Zulich.; an *prætexit?* inquit Burm.

scenæ male ominatæ. v. Georg. I, 470. Æn. III, 241 et al. *terrete volucres*; invidiose dixit, nam una est, inquit Serv. Poëtam hoc ad exquisitiorem orationem pertinere vidisse, si pro individuis genus, pro uno plures, poneret, sæpe vidimus: v. c. 799. 877. Intelligo, nec latet me, fieri hæc Jovis numine ac voluntate. v. lib. VII. 878. *reponit* doctius quam rependit. Expostulationes similes apud poëtas sæpe occurrunt, ut et querelæ de immortalitate seu inutili seu votis infesta, v. c. apud Bion. I, 52 sq. Et habent illæ aliquid, quod ad miserationem egregie facit. 882. *quicquam meorum*, quicquam meum, ulla mea res: nunc immortalitas. 885. 886. Male ad Tiberim refertur. Nympha se in fon-

Multa gemens, et ſe fluvio dea condidit alto.
Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retractas?
Non curſu, ſævis certandum eſt comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, ſive arte vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cava te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox, dI me terrent, et Juppiter hoſtis.

886. *et fluvio ſe condit in alto* Leid. et Reg.——888. *Ingeneus* a m. pr. Medic. *arboreum*; Jo. Schrader. tentabat *roboreum*. Adeo poëtæ nihil novare licet.——889. *Qui* Leid. *relaxas* Bigot., male. *retractare* eleganter, recuſare, tergiverſari, detrectare.——892. *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burm. *apta ardua* Gud. a m. ſec. *pinnis* ed. Junt. *pugnis* alter Hamb.——893. *clauſumve* Menag. pr., recte. *te condere* Oudart.——895. *ferox hoſtis* jungit Servius, ſeu quiſquis laciniam hanc

Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat,
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis;
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent, 899
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu ſaxumque inmane moventem;

897. Deerat verſus Parrhaſ. Mox *campo qui* (ſcil. *limes*) ubique editum ante Heinſium, idque eleganter, ſicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinſius *quod* e Medic. a m. ſec. (erat a prima ſigla q.) aliiſque ſuis et Pier., ſcilicet idem mutaturus hoc in iſtud, ſi alterum reperiſſet.——898. *Limes agri* invenit neſcio in quibus Pier., ſicque Ed. pr. Videtur ſic variari oratio poſt antecedens *campo*. *agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod inſuave ſequente ſtatim *arvis*. *poſitum* Parrhaſ. *decerneret* duo Moret. *arvi* Hugen. et Goth. pr.——899. *Vix illum* Medic. et Ven. *levarent* Leid. *moverent* Goth. tert.——903. *nec curr.* Dorvill. *nec ſe* Goth. tert. *cognovit* ſec.——904. *Tollentemque* multi, vitioſe, et ipſe Mediceus: qui et perperam *T. manus*, ſec. Moret. *manum*. Tum *ſaxumve* Medic. Dorvill.

ſem receperat, haſta erat deſtitutus (vid. vſ. 711), quam eminus in Æneam mitteret. Ut quis vero victum hoſtem etiam nudum, ipſe armis melioribus inſtructus inſequeretur, dedecori in heroum vita non erat. 898. *litem:* remotius poſuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 899. *Vix illud*; ad notam illam fidem et opinionem de priſcorum hominum vaſtis corporibus eorumque robore incredibili, et notis Homericis exemplis Diomedis et Hectoris; locis laudd. ε, 303. 304. μ, 445. add. Apollon. III, 1366 et al. 901. *manu trepida*, feſtina adeoque non ſatis firma, *torquebat*. Servius: " Bene imperfecto uſus " eſt tempore: quia non eſt " perfectum quod voluit: ut " v. 903. 904. 907" nimis argute! cf. ſup. v. 394 *dabat*.

903. 904. Non hæc Turnum, præ metu, mentis male compotem, ἄπορον, arguunt, ſed, quod vſ. 913. 914 diſerte quoque exponitur, torporem, quem Furia injicit, viresque adeo corporis debilitat.

Succidimus ; n
Sufficiunt vires,
Sic Turno, qua
Succeſſum dea
Vertuntur varii

905. *concurrit* alter
ad Stat. Theb. VI, 93
guit: *ipſe, viri vacuum*
(pro ejus) eſt lapis ab
tus viri. Poterat *viro*
rum maluit : cur non f
nec ejus epitheton *v*
evaſit, totum nec interpu
Menag. Parrhaſ.——9
alter Menag. Poſt hu
verſus : *Et jam jamque,*
verſus in idem verbum
911. *volet* Medic. (a r
Leid. et Exc. Burm. cu
tert. legitur : in aliis
quod expeditius eſſet : a
ſup. 405.——914. *dea*
pectora Bigot.——915. *c*

tat. Itaque Turnus i
cognoſcit, vires ſolitas f
videt : ſe videt eſſe n

Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, et clipei extremos septemplicis orbis;

916. *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. sec. argute: instantem Æneam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, ubi vid. Ruhnken. V. C. *tremescit* scribitur in multis etiam alibi: ut passim vidimus.——917. *Nec qua* Gud. a m. sec. *se rapiat* Ven. a m. pr. et Erf.——918. *currum* Oudart. *cursus* duo Burm. *curruus* Rom., etiam h. l. cf. sup. ad XII, 61. *aurigamve* Medic., unde Heins. recepit pro *que*.——920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid.——921. *nusquam* Bigot.——922. *saxa sonant* pro var. lect. pr. Hamb.——923. *strepitus* nonnulli apud Burm. *trepidus* Reg.——924. *Excidium* tert. Mentel. et Parrhas. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud Burm. qui laudat Silii XVII, 188 *O dirum exitium mortalibus*; ex Virgilio adumbratum. *reclusit* Zulich. *recludens* Thauneus ap. Burm., minus suaviter.——925. *L. clipeique extr.* Medic. Pierii. *cl. extremo s. orbe* Heins. conj., caussam non video.

niore: vertit, versat, varia consilia, sensus, animo Turnus. 915 sqq. Species eadem Hectoris Iliad. χ, 293 seqq.

919. *coruscat*, vibrat, πάλλει Homerus, ibid. 320, sed multo ornatius, et respectu comparationis, quam ipse ibi attulerat hastæ cum Lucifero. 920. *fortunam*, h. locum in corpore, quem fortuna dabat. cf. ibid. v. 321; tum omnibus corporis viribus emittit hastam. 924. 925. Hasta trajicit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricæ oram, et in femore sedet. Sup. lib. X, 587 sq. simile fere vulnus fit, sed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod jam alii viderunt, noluit poëta vulnus letale esse, ut locus esset iis, quæ sequuntur: quibus ad tragicæ fabulæ exitum epos suum propius adduxit.

Protendens, Equiden
Utere ſorte tua. M
Tangere cura poteſt
Anchiſes genitor), D
Et me, ſeu corpus ſp
Redde meis. Viciſſ
Auſonii videre; tua

926. *Et medium* multi cum
verum arbitror: *oraſque recludi*
Parrhaſ. *ictu* Hugen.——92
vocem Dorvill. *alta dederunt*.
tribus Burm. et Goth. tert.-
unquam Lutat. ad Stat. VIII,
pr. Menag.——935. *ſive meum*
——936. *evictum* ſec. Rottend

duxit. 925. Ajacis σ
ἑπταβόειον quis neſcit? 9
duplicato poplite, eleganter
inflexo genu. cf. ſup. XI, 6
928. *Conſurgunt gemitu*
tuli: ſollenni poëtæ more,
a vulgari orationem abdu
pro: *gemitus Rutulorum con*
git. 930 ſqq. Vides He
rem, ne ſepultura careat,

Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit;
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſævi monumenta doloris
Exuviaſque hauſit, furiis adcenſus, et ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas

938. *nec t.* Leid.——940. *c. fl. mentem* aliquot Pier.——941. *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Cariſius lib. I laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem eſſe ait, mutatam ab iis, qui bina uni nomini epitheta (*infelix ingens balteus*) adjungi vitioſum exiſtimarent. Ex codd. tamen ſuis nec Pier. nec Heinſius id firmant: videtur ubique *alto* legi: *alte* Oudart. *ultro* Parrhaſ.——942. *fluxerunt* Bigot.——946. *incenſus* Dorvill.——947. *Spoliis tune hinc* Goth. ſec. *hic* Parrhaſ., ita erit *Tune hic*; ut: ille ego. *in ſpoliis* alter Menag.——948. *Eripiere* Parrhaſ. *te* abeſt Leid.

deprecatur: vitæ tamen uſum nec renuit. 938. *acer in armis* jungenda eſſe monet Serv., neſcio an ſatis bene. Ego *in armis* malim abſolute dictum, armatus, ut erat, *ſtetit*; eſt enim poëtica ἐνάργεια. Æneas ſtabat tenens clipeum et enſem, ſtrictum, ut ex v. 950 apparet.

940 ſqq. Hæc jam præparaverat ſup. lib. X, 495 ſq. 500—505. 942. Balteum, e quo enſis pendebat, mox ornate declarat, tamquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quæ luculentius animo erat repræſentanda. Tum vero *notis fulſerunt cingula bullis* poëtica forma dictum, pro: et bullæ, ornamenta nota, fulſerunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otioſus eſſet verſus. 945. *oculis hauſit* jam ſup. IV, 661. 945. *monumenta doloris* h. l. quæ memoriam renovant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* graviter, pro uno ex

fuis, ex amicis: Pallante. 94(
Immolat, non fibi; fed, di
inferis. 952, Verfum Hom(
ricum effe expreffum, Ψυχὴ
ἐκ ῥεθέων etc. Iliad. χ, 36:
363, jam notavit Servius. *n*
dignata cum gemitu pro gemen
mœrens: ὃν πότμον γοόωσα an
ma. conf. fup. XI, 831. Jan
que cum Turni morte fœder
fupra concepti conditiones vf

EXCURSUS I.

Super temporis ſpatio, in quod ſex poſteriorum Æneidis librorum res geſtæ a poëta diſpeſcuntur.

Lib. XII, 113 *Poſtera vix ſummos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta ſex poſteriorum Æneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res ſe habet: nondum viginti dies exiiſſe doceri poteſt, cum Turni cæde facta tota Æneis abſolvitur. Sub æſtatis exitum Æneam ad Italiam claſſem ex mente poëtæ appellere ſupra docuimus T. II, p. 428. Ingreſſi Tiberis oſtia Trojani eſcendunt in littore cœnam capiunt lib. VII, 107—147. Altero die explorant terras. Miſſi legati ad Latinum facto fœdere pactoque Æneæ cum Laviniâ conjugio redeunt in caſtra, quæ interea foſſa et vallo cinxerat Trojanus. v. 148—285. Inde Junonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 ſqq. Turni animum per ſomnum (v. 414) ipſa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur cauſſæ belli inter Trojanos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratione abſtinet poëta: ſed paullo poſt ſub libri VIII initium iterum temporum notas adjungit. Viſo nocturno monitus Æneas iter parat ad Evandrum. Orto die bina navigia inſtruit adverſoque Tiberi evectus ſub meridiem collem Palatinum, quem Evander tenebat, proſpicit VIII, 79—97 ſqq. Hoſpitio ab eo benigne exceptus (169 ſqq.), dieque et nocte cum eo exacta v. 367—369 altero die (455 ſqq.) Evandri monitu Agyllam ſeu Cære Etruriæ urbem adit Æneas et Tarchonem ad armorum ſocietatem pellicit v. 604 ſq.

Interea nuntio de Æneæ abſentia accepto Turnus vallum Trojanorum oppugnat, claſſem incendit: IX, 1—158. Nocte inſequuta Niſus et Euryalus ad Æneam miſſi interimuntur 159—458. Altero die, qui idem ille eſt, quo Æneas Cæretanos adierat, Rutuli caſtra Trojanorum omni vi oppugnant 459 *Et jam prima novo ſpargebat lumine terras—Aurora*—Irrumpit in caſtra Turnus, iterum expellitur lib. IX. Habetur concilium deorum X, 1—117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118—145,

(... 17), Æneas tropæum statuit
Evandrum remittit, Latinis induci
tantum quid altero ac tertio die fa
210 sq., concrematio cadaverum e
ta v. 225, Venulus a Diomede r
Cogitur consilium: in quo dum I
ecce adfertur nuntius, Æneam cast
tum exercitum ducere: v. 445, qu
pore elapso, adeoque die XIII fact
nus insidiarum locum, et equites i
mittit. Sed audito, pugna equestri
insidiis ad urbem properat: atque
faceret, nox ingruens intercedit.
Æneam in alterum diem ad singula
Cum primum crastina cælo etc. Ort
mos etc. Prodit Latinus in campun
dum, quo leges certaminis scribunt
ratur Æneas, instauratur pugna. S
neris matris interventu, in pugnam
frustra insequitur. Repente hinc a
exercitus ducit 554. Tandem ad t
nus, et cum Ænea congressus occidi
mentem eodem die XIII gesta esse ne

E X C U R S

De Junonis deorumque int
parte Ænei

XII, 134 *At Juno e summo. qui*

et Junonis odiis univerſe diſputata ſunt (Diſquiſ. I ſ. VII. Excurſ. I* ad Æn. I paſſimque in Notis, ut ad IX, 802), ea illuſtrentur, quæ in h. l. commentatus ſum, placet hic ſub unum conſpectum adducere, quæ deorum, Junoniſque inprimis, in poſterioribus ſex libris partes, quod miniſterium fuerit. Apparebit vel ex his, verum eſſe quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem eſſe Maronem Homero, cui deorum interventus non pro figmento et jucundo mendacio erat: ſed res a priſcis hominibus credita ac tradita, ac veterum ætatum ingeniis ac mentibus ita frequentata, ipſo ſermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad ſolitum exemplum inſtitutarum more ac conſuetudine, tam familiaris facta, ut videre, audire, deos ſibi videretur in mediis rebus agendis verſantes. Juno, cujus arte et conſilio claſſis Trojanorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africæ littora tempeſtate delata (lib. I, 34 ſqq.), mox, cum fruſtra hoc actum eſſet, ut Didonis amore irretitus Æneas Carthagine retineretur, in Sicilia combuſta fuerat (lib. V, 604 ſqq.), ubi Trojanos ad Latii littus appuliſſe videt (VIII, 286 ſqq.), ne nihil, quo fata differre ſaltem liceret, intentatum relinqueret, unam ex Furiis excitat et Latium diſcordiis miſcet. Dum Æneas abſens Evandri et Etruſcorum auxilia conquirit, Venuſque mater ei arma Vulcani arte parat (VIII, 370 ſq.), Juno Iride miſſa Turnum excitat, ut Ænea abſente Trojanorum caſtra ſeu urbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 ſqq. Inter hanc oppugnationem Turnus in caſtra jam irruperat: cum Junoni per Iridem a Jove miſſam interdicitur, ne ulterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 ſqq.

Conſilio habito, Jupiter diis perſuadere vult, ut diſſidiis compoſitis nihil ultra intercedant, quo minus fatalis ſedes in Italia Æneæ contingat. lib. X, 1 ſqq. Quandoquidem monitis precibuſque nullum dari locum videt, objurgatis graviter diis declarat, fatis ſe omnia eſſe permiſſurum v. 105 ſqq.

Nec tamen hoc ita obſervari videas in ſqq., quin Juturna Turnum fratrem moneat, ut Lauſum Pallantis manibus eripiat. v. 438. Juno autem ipſa Turnum eluſo Ænea pugnæ ſubducat: v. 606. Contra Jovis monitu Mezentius in pugnam ſuccedit v. 689. Juno ad cælum ſtatim redierat (v. 663. 664). Nam paullo poſt ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam proſpectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, ut Camillæ mortem ulciſcatur lib. XI, 532—567. Interea Jupiter

derat Juno, ut cum Juturna f
de eam iterum ad Olympum
dum est. Nam aliquando pc
spectans pugnam et de Turno
cedit utque in fatorum plac
Quo facto Juno *cælo excedit n*
sedem in Olympo redit.

EXCU

De rebus gestis et fatis ..
liam, et de poëtæ arti
et o

XII, 189 sqq. *Non ego nc*
mihi regna peto : paribus se leg
fœdera mittant ; *Sacra deosqu*
Imperium sollenne socer : mibi m
bit Lavinia nomen, et v. 821 1
bus, esto, Component ; *cum jam*
indigenas nomen mutare Latino
vocari, Aut vocem mutare vir
sint Albani per sæcula reges, Si
pago. Occidit occideritque sinas
Observationes super his subj
pro supplemento rerum in ..
valde doctas ac reconditas, qu
decursu fessa secum ferre, justi

ſcriptoribus litteris prodita, memoria ad poſteritatem pertulerat, *tamquam fœdere jam ab initio conſtitutum* memoravit et commodo loco intexuit. Ceſſere Trojani in Latinorum nomen. Cum tamen Æneas, dum viveret Latinus, ſuos Trojanos diſcretos ab iis haberet, nec eos cum Aboriginibus miſceret, niſi ex quo Latinus vivere deſierat: expectari poterat, Latinos potius in Trojanorum nomen abituros eſſe. Obſcurum eſt, qua ratione id factum ſit, et diverſis modis factum id narratur. Sollerter itaque inventum a poëta, ut fœderis de bello per certamen ſingulare dirimendo conditionibus hæc conſtituerentur. Conditiones igitur hæ habendæ: *Trojani victi agro Laurentum excedunto; victores æquo jure cum Latinis utuntor; Latinus imperium et ſummum jus habeto: religiones ſuas Trojani Latinis impertiunto: condendæ urbi locus Trojanis aſſignator.* Jam hæc non ſine omni hiſtoriæ auctoritate a poëta eſſe ficta, ex iis intelligitur, quæ, etſi inter diverſas cæterarum rerum narrationes, de pace et fœdere inter Æneam et Latinum inito tradita legimus. Apud Dionyſium I, 59 ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congreſſum utriuſque exercitus fœdus factum inter Æneam et Latinum in has leges: ut Trojani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lavinium impoſitum) quoquo verſum euntibus ſtadia circiter XL pateret; ut porro mutua inter Trojanos et Latinos et præſentis belli adverſus Rutulos et cæterorum bellorum eſſet ſocietas, utque communes utilitates utrique et manu et conſilio communiter perſequerentur. Prima conditio hoc loco omiſſa, cum jam ad alterius narrationis morem deflexa ſup. lib. XI, 317 ſqq. ea eſſet expoſita; ſed amicitiam mutuam bellique ſocietatem (*ut communes hoſtes amicoſque haberent,* O. G. R. 13) accuratius poëta exſequutus eſt ſecundum ea, quæ fœdere facto eveniſſe narrata ſunt. Dat Æneæ Latinus filiam Laviniam in matrimonium: quod exemplum ſequuti alii, brevi in unum populum coaleſcunt, Trojani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. conf. Dionyſ. I, 60. Partem harum rerum inter Junonis preces Jovis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 ſqq. *Cum jam connubiis pacem felicibus, eſto, Component—Neu Troas fieri jubeas* etc. Cæterum illa, quæ ſupra in pacis conditionibus vidimus, ut Latinus imperii ſummam retineret, tum hoc: ut ſermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Trojani adſciſcerent, reſpexit poëta in Didonis diris lib. IV, 618, cum *pacem iniquam* vocat, cui Æneas ſe ſubmiſſurus ſit. Parum veriſimile eſt, quod Livius I, 2 tradit;

Nomen

Fuisse primum, qui omn
quam Æneas Italiam adie
Ascanio relicto regno, in
prava Homericorum versuu
loco monitum est: Disquis.
eorum, qui Æneæ accessu
fide acceptam tradiderant,
Dionysius lib. I, 56, quam
poëta noster inde aut transtu
nosci possit. Qui videre vo
adeat Livium, Strabonem,
tur ex suis albæ fetu ostent
urbe, quæ mox Lavinii nor
loquitur, non de Troja),
qui tum adversus Rutulo
que in sequente nocte,
Indigete per visum oblatc
se faciunt, quod supra mem
nis bellum adversus Rutulos
reversi urbem absolvunt, L
que templa et alia ornament
referebantur (Dionys. I, 64)
rat Æneas, sed mortuo Lati
factum hoc in bello adversus
cerant auctore Turno, Ama
nuptias Laviniæ ab extero in
gante. Ita bello conflato ac
et Turnus (in quo consentit J
derunt. Æneas tamen victo

Victor. O. G. R. 13. Cato apud Servium IV, 620, etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII pr.

Quum autem Æneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellarunt Rutuli, assumto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lavinio prælium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Æneas, seu quod cæsus seu quod flumine mersus perierat, mox pro heroë, patris dei Indigetis nomine, coli cœpit. Eo spectant Æn. I, 263 sqq. diræ Didonis IV, 615 sq. et Jovis verba XII, 794 *Indigetem Æneam scis ipsa et scire fateris Deberi cælo* etc.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa urbs Lavinium ab Etruscis: sed solvitur obsidio mox alio prælio facto, quo Mezentius victus, cæso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius hæc narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui hæc ita tradiderant, L. Julius Cæsar lib. I et A. Postumius in lib. *de adventu Æneæ* fuerant, ut ex Victore O. G. R. 15 discimus. Avide autem cognoscimus ea, quæ vetustissimi scriptores his de rebus tradiderant; Livius enim in magna narrationum diversitate tantum unam fere sequitur, non semper eo cum judicio, eave cum subtilitate, quæ nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quæ alii diversa tradant, potissimum hæc sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consilis tribuitur a Livio I, 2, qui in reliquis fere cum Dionysio consentit; nec discesserat ab eo Appianus, quantum ex Excerpto Photiano intelligas. Mezentium, regem Etruriæ, Cæretibus tum imperitantem tradunt et Livius et Dionys., de quo v. Excurs. III ad lib. VIII. Eury leontem, mutato nomine Ascanium factum, seu Creusæ seu Laviniæ f. successisse, Appianus l. c. Secundum Livium I, 3 pax inter Ascanium Mezentiumque ita convenerat, *ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lavinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lavinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lavini Transferet et longam multa vi muniet Albam* Æn. I, 270. 271. Mortuo Ascanio succedit Silvius ex Lavinia susceptus Æneæ, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, ut CCCC annorum decursum explerent, ex parte saltem invenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus hæc duxere

veius Albula nomen. Vetus l
nomine; L. Cincium et Q.
citat Victor O. G. R. 18, ac
exscripsit. Cf. Dionys. I, 71
habuit auctorem veterem, co
Latinos habuit. Ab Alba
nomine, Albam Longam, e
nomen accepisse tradiderant
Syncellus p. 194 C notavit.

Tandem, ut superiora faci
utque pertexamus annorum se
inchoatam seriem, paucis nota
quae res istae revocari solent.
rum, qui multis post saeculis
finire voluerunt, opera factus
illa, et per aliquot saeculorum
posteritatem transmissa, et p
variata, vix annis suis tam ac
cum primum a priscis homin
mirari debemus, si hos ipsos a
auctoritate constitutos viderin
modus persequi, quibus haec
diligentia.

Inter haec tenendum, quod
anno factum aiunt, ut Aeneas
gilium in septimum rejicere, i
vidimus. Itaque .

a. C. N. 1178.

pitur: oritur bellum, quod Turni cæde intra menfis decurfum finitur, v. paullo ante Exc. I, ut adeo Trojani fedibus in Latio acceptis de nova urbe Lavinio, ex fœdere condenda, cogitare jam tum poffent. In hoc adeo Æneidis argumentum abfolvi vidimus. Reliqua per epifodia inferta paffim funt.

a. C. N. 1177. Error. Æneæ 8, ab adventu in Italiam 2.

Solis Trojanis imperat Æneas ad Dionyfii mentem lib. I, 64. Anni adventus Æneæ in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari poteft; fed hoc alterum ufitatius.

a. C. N. 1176. a. adventus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Trojanorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in prælio cadunt. Æneas folus utrique populo imperat: ad mentem Dionyfii lib. I, 64.

Aliter Virgilius nofter res Æneæ difpofuit, fequutus eos, qui Æneam tertio ftatim anno rebus humanis ereptum narraverant. Nam lib. I, 263—266 Jupiter Veneri Æneæ fata exponens: *Bellum*, ait, *ingens geret Italia populofque feroces Contundet, morefque viris et mœnia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit æftas, Ternaque tranfierint Rutulis hiberna fubactis*, quod fcilicet primo ftatim anno erat factum. Et eo fpectant diræ Didonis lib. IV, 618—620 *nec quum fe fub legis pacis iniquæ Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Hæc de triennio Æneæ in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatiffima inter cæteras facta. Orofius quoque I, 18, Æneæ, *qualia per triennium bella excitaverit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii difciplina noftræ quoque memoriæ inuftum eft*, ait, Virgilii in fcholis prælectionem et interpretationem refpiciens illo adhuc ævo, quod hinc difcimus, fieri folitam.

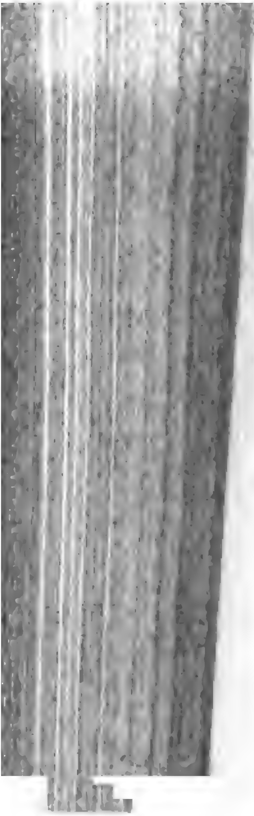
Apud antiquiores tamen fcriptores et chronographos de anno, quo Æneas deceffit, diverfe admodum traditum fuit. Nam et ipfe Dionyfius tres eum annos cum Latino regnaffe, quarto ab ejus morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuiffe narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171 C. D (unde Eufeb. Hieron. idem habet) tres poft Latinum annos, fecundum alios octo, regnaffe, tum, ut alii tradant, quarto, ut alii, duodecimo a Troja capta anno obiiffe dicitur. Alio loco p. 194 fragmentum ex Diodori lib. VII fervavit, quo memoratum erat, tertio a capta Troja anno Æneam regnum Latinorum obtinuiffe per triennium.

1152 *trigesimo* post Lavini
omnes scriptores tempus fin
Victor O. G. R. 17. Sic
47 inventa statim sub escen
urbem redeuntibus annis Asc
Paullo obscurius idem Jupit
I, 267 *At puer Ascanius —*
orbes Imperio explebit, regni
longam multa vi muniet Alba
In duratione vero regni
Romam conditam Virgilius
scriptorum fide recedit, si u
lib. XLIII, 1 excipias: apu
annis caput regni fuit: Sic
versu lib. I, 272 *Hic jam*
Enimvero non CCC sed CC
conditam intercessisse summ
postumo libello Jo. Martyni
upon the Æneid. Lond. 17
Regibus. Sed parum inde
aliqua certa, ex majorum fa
bitror: verum computum, su
numeros digerere inceperant
ad rationem intervalli inter
dia: quod, etsi ab diversis
epochis, inprimis Trojæ ca
constitutum (ita ut v. c. ii, q
Trojæ excidium centenis ann

rum Æneæ et intervalli inter Lavinium et Albam conditam, quod XXX annorum eſt, facile intelligitur, ſaltem ad 397 vel 398 annos Albani regni uſque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos, pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, diſpertierunt ſcriptores: ut apud Dionyſium et Euſebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC annorum edunt cum alii tum Strabo V. p. 350 C. Ὕϛερον δὲ τετρακοσίοις ἔτεσιν ἱϛορεῖται τὰ περὶ Ἀμόλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc ſibi ſumſiſſe, ut annorum numerum mutaret? Proclive eſt dicere, eum ſibi tamquam poëtæ hoc licere putaſſe. Sed doctior eſt poëta Virgilius, quam ut ſine ratione quicquam adverſus notiſſimam hiſtoriarum fidem novaſſe aut ab omni ratione receſſiſſe videri debeat. Potuit ſcilicet aliud computi momentum conſtituere, ut intra Romuli et Remi natales ſubſiſteret: *Hic jam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX vel XXX annis, quibus adoleverant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, ut poëta, craſſe indicaſſe videri poteſt. Videtur etiam ſequutus eſſe arcanum quid et Jove vaticinante dignum, ut ſacro numero procederent omnia: 3. 30. 300; nam tertio anno Æneas inter heroës indigetes receptus, trigeſimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quæ Spencii non inelegans eſt obſervatio in Holdeſworthi obſſ. pag. 215. Sed ſimpliciſſimum eſt dicere, fuiſſe olim auctores, inque eos Virgilium incidiſſe, qui intervallum illud temporum uſque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanta temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non ſit, cum etiam Trogum ſimilem auctoritatem ſequutum eſſe ex Juſtino intelligatur.

Cæterum in his, quæ a nobis expoſita ſunt, cum commemorentur nonnulla, quæ in primis ſtatim Livii vel Dionyſii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute ſibi obſervaſſe videantur, me ſatis trita perſequutum eſſe. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, ſed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii eaſdem res eodem judicio, eodem conſilio, eadem cura ac diligentia expoſuerint. Dici autem vix poteſt, quam parum judicio ſuo tri-

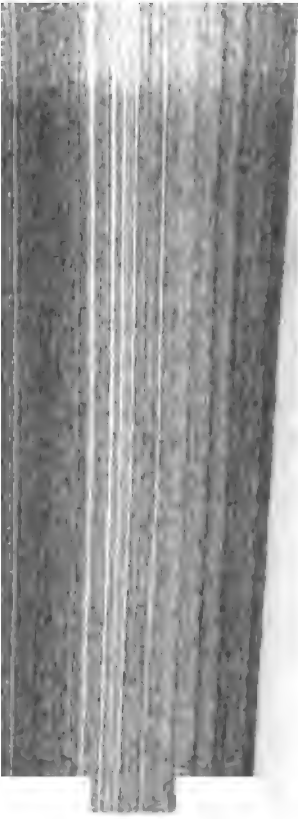
... a. C. sæculun
alterum, quod in
superaret. Sunt
rata sunt, ut salte
antiquitas, et quor
nemo sanus dubitet

E

XII, 391 *Jamqu*
Suavissimus, qui se
medico, hoc est, chi
signem ei lucem att
catalogo imaginum
lung von Bildnissen b
clari pictoris, tabular
lapide sanatus. An
tudo tantopere celeb
filium fuisse Maroni,
inserta Virgilio Ang
Fit tamen hoc paru
posse censeo genus ho
mines per allegoriam
suum ad Homericorum
ita a Machaone Mene
una cum altero Iliad

ſqq., et ipſe Æneas Iliad. ε, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquiſivit ingenioſe ac diligenter. Amaſium edidit Apollinis Iapidem. Amatis enim a ſe pueris et puellis ſuas artes ſæpe aut promittunt aut largiuntur dii apud poëtas; non inſuave figmentum, quoties excellere aliquem in arte ſua dicere volunt poëtæ; pro quo aliis locis contendiſſe eum cum deo dicere ſolent. Illud vero præclare factum, quod, cum cauſſa optionis eſſet memoranda, cur Iapis artem medicam prætuliſſet artibus augurandi, cithara canendi et jaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poëta: *ut depoſiti proferret fata parentis.* De *mutis artibus* et *medicina, muta arte,* multa diſputata ſunt; pleraque argute magis quam vere. Nam ſilentium medicorum ex jurejurando Hippocratis vel ex adytis Ægyptiorum alienum profecto a poëta eſt. Erat ſaltem unum illud ex Servianis tenendum: *artes mutas* eſſe muſicæ comparatione: non vocales et canoras. Quod ſequutus quoque eſt et illuſtravit Gronov. ad Statii Theb. IV, 183; neque quicquam eſt, quod cum loquendi uſu magis conveniat. Deſidero tamen hoc, quod ſic *mutæ artes* tantum uni ex tribus artibus, quas contemſit Iapis, reſpondent, ſcilicet muſicæ. Adjectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem τȣ̃ *mutus* conſtituere, ut *mutæ artes* ſollenni figura non ſint, quæ ſilent, ſed quæ ſilentur, vel faciunt, ut ii, qui eas colunt, ſileantur: ars nullam famam datura, de qua ſilebunt homines: inprimis ex iſtius, quo poëta vivebat, ſæculi opinione, cum medicinam tantum ſervi vel liberti ac Græci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturæ fuiſſent artes augurandi, jaculandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illuſtrius his artibus? Porro antiquum morem poëta retulit in amictu: *retorto ſuccinctus amictu:* medici enim fere palliati, etiam Romæ, quandoquidem Græci fere erant genere. Obvius quoque idem Æſculapii habitus in veterum ſignis et numis. Quod pallium retorquet et ſuccingit, chirurgicam operam et ipſum arguit, non medicam; etſi omnibus omnino idem erat faciendum, qui ſe ad miniſterium vel opus accingebant.

Ingenioſum prorſus eſt commentum de *dictamno,* cujus ſuccum cum ambroſia et panacea clam admiſcet Venus aquæ; qua vulnus Æneæ fovetur. Subſtituit poëta dictamnum τῇ πικρᾶ ῥίζῃ apud Homerum Iliad. λ, 845, qua Patroclus Eurypyli vulneri medetur, quamque *gentianam,* olim Chironium dictam, eſſe

" 67. Pulegio i
origana retulit I
adeoque quicquid
gitur. Uti ſolen
ad docendam ver
Marthiolum Baul
ubi etiam icon he
an de herba huj
dicam. Etſi enir
in aliquam parte
XXVII, 4, ſ. 11)
ſolitam. Contra
ſed multo magis in
vulneribus alienus
ad putredinem av
herbarum ac medic
11), ad opopanace
qui ſuccus eſt Pana
adhibitus. Inter ſ
Callimachum H. in
hoc ſive ab alio G
mutuatum.

E

Cenſura eorum, q

Æneidis argument

visus sum, alia ad fatum Æneidis, tamquam operis ultima manu haud absoluti, retuli, alia humani ingenii imbecillitati condonanda esse dixi.

Præter hæc tamen sunt nonnulla, quæ judicii laudem, qua maxime Maronem excellere sæpe pronuntiavi (vid. Disquis. II), haud parum obscurare videntur, cum modo probabilitate destituantur, modo rationi rerum ac temporum, adeoque veritati historicæ, repugnent. Ut diligentius ea retractarem, movit me inprimis missa nuper ad me viri amicissimi, *Jacobi Bryant*, acute scripta dissertatio de his ipsis, quæ Æneide male constituta sunt. Subtiliter ille investigavit ea, in quibus aut fidem historicam aut probabilitatem desideres. Ad hæc potissimum, tum ad alia passim a viris doctis animadversa, respectu habito recensebo potiora, ac videbo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla universe, quæ ad judicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non prorsus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: evenere multa, quæ probabilitatem non habent; sunt alia probabilia, quæ ipso eventu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quæri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum evertat; ita enim omnis sublata et fictio et ex ea delectatio: verum ut nihil sit, quod legenti vel audienti succurrat, aut scriptoris vitio objiciatur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest ullius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quæ nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, levi manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunque alia via oblinere illa et obscurare. Ad poëtæ itaque artem spectat hoc vel maxime, ut, quæ narrantem se premant, ex adspectu, sensu, et memoria legentium removeat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantis natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellet, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere

putat,

in his tantum i
legentis obtutui ft
judicio et cogita
non poſſunt, niſi t
cùm Æneide ſubla
in ipſa fabula in
fabulam et argum
male reſpondeant
ſunt, quæ ſcrupulu
reditum aut de T
ferendi ſunt, qui
tationes aut ad hiſt
aut grammaticis n
tamen non niſi eo
ſcripſere, legendi ſ
meromaſtiges et Vi
tannus aliquis, qui ſi
literature. Litt. 23).
torem facile in id
natura rerum aliena,
conceſſis uti poëtam.

Itaque ea, quæ *ad*
neri poſſunt, etſi ne
quam Exc. II ad lib
non tamen ad poëtæ
bimus.

Aliud eſt, in quo
deorum monita de a

deri debebat. Jam autem interpositum est unum oraculum, quo maturius, quam par erat, Trojanis de sede nova, qualis illa futura esset, constare debuit, Creusæ inquam monitum sub ipsum discessum ex Troja lib. II, 780. 781. 782. 783, quod etsi quantum licuit excusatum dedi Exc. XV ad lib. II et Disquis. II, p. LXXXVI. LXXXVII, malim tamen illud sublatum: eo enim omnes reliquæ rationes turbantur, quoties accuratius in hæc inquiras. Sane Hesperiæ nomen bene conveniebat vaticiniis, quando occidentalis regio significabatur, quæ illa ætate inter incognitas terras habebatur a Græcis. Hactenus bene: *Ad terram Hesperiam venies*; et condonari poterat, si quacunque in terra ad occidentem sita sedes figere volebant. Modo Tiberis memoratio nulla facta esset! Ita recte mox in Creta de Hesperia manifestius de Italia fieri poterat: III, 163 sq. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt: Œnotri coluere viri*; et cum de exteriore Italia hoc accipi posset, mox ad interiorem Italiam avocati sunt ab Heleno III, 381 sq. vid. Disquis. II, s. 6.

Ascanii nomen et profuit poëtæ plurimum et obfuit. Palpavit sane Augusto et Romanis; et Julium sidus novum splendorem afferre carmini debuit. Verum sunt alia, quibus tamquam scopulis poëtæ ingenium parum cautum impegisse videri potest. In majore operis parte Ascanius est puer jam satis adultus, inprimis in ludo Trojæ lib. V, 545 sqq. (ubi tamen prudenter *impubem Iulum* dixit), tum in promissis Niso datis IX, 258 sq. et in pugna castrensi IX, 622 sqq. X, 132. Etiam hujus anni initio, cum in Africa agerent Trojani, eductique essent in venationem, *At puer Ascanius mediis in vallibus acri Gaudet equo* etc. lib. IV, 156 sq., et escensu in Latium facto: *Insidiis cursuque feras agitabat Iulus* VII, 479. Jam si annos computes, haud multum ejus ætas a pubertate tum abesse potuit: exierat ille ante septem annos urbe Troja patris manu ductus; fac eum sexennem vel septennem fingi jam tum natum cum patri comes fieret: si quidem *dextræ se parvus Iulus Implicuit sequiturque patrem non passibus æquis:* II, 723. At primo illius in locum Cupido succedit, qui tamen Didonis gremio insidet: lib. I, 718, tum comparatur ille ab Andromache cum Astyanacte III, 489 sq. Videamus, an reprehensio illa justa sit. Prius illud defensionem habet paratam: nam Cupido veteribus puer est ad pubertatis annos vergente ætate, ut

comparat, potius quam poë
Aſtyanax a matre geſtari
quadriennis; Hectoris cæde
anno hinc ſeptimo ad E
multum abſuturus fuiſſet ad
qua Aſcanius tum erat.
crimine neglecti temporum
impingi poterat Virgilio i
illa Aſcanium interrogat,
neat? III, 341, cum tame
rire potuiſſet. Sed locum i

Si in his poëtæ cauſſam
fatendum eſt, quando dupli
eo expoſita eſt: lib. VI, 5
Arctinum in Ilii excidio a
Verum in hoc mihi moran
ipſo loca ſatis hac de re eſt

In excidio urbis Trojæ
parum probabiliter narrata
expoſita ſunt; tum de ſimul
latente, quæ tamen inſula
rerum fidem nullam præſtare
poëtarum ingeniis ornatis ad
fama perennis: IX, 79; qu
de navibus in Nymphas mu

Paratam Virgilium laude
Ulyſſis et errorum (τῶν Νόςω
tatem ac copiam rerum narr

Verum in his satis erat, si nihil in ipsam narrationem admitteret, quod diffidere cum cæteris videri posset; ut vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id nec cavendum ipsi erat, cum extra argumenti et consilii fines positum esset, nec in tanta narrationum diversitate caveri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non potest, quod Achemenidem ab Ulysse ante tres menses in Cyclopum littore relictum narravit, etsi ex Homerica narratione primo statim a Trojæ excidio anno Ulysses ad Siciliam appulerat: cf. Not. ad III, 613. Est enim hoc extra caussam, ut ita dicam, positum, quod alius aliter eandem fabulam exposuit. Eodem modo diluendam puto aliam accusationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyssea sub extrema errorum Ulyssis tempora, adeoque nono fere decimove anno post Trojam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno superiore, octavus erat, domum redierat Od. γ, 306. δ, 82). Incidit Telemachus in apparatum nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendæ, Od. δ, pr. Jam Pyrrhum occidit—*ereptæ magno inflammatus amore Conjugis et scelerum furiis agitatus Orestes* Æn. III, 330 sq., quo facto ejus conjux, Andromache, cessit Heleno una cum regno partis Epiri v. 294 sq. Tempora in his a Virgilio perturbari, si Homerum compares, manifestum fit; appulsus enim Æneæ ad Epirum quarto a Troja capta anno factus erat: v. Exc. II ad lib. III, p. 424. 425. Enimvero ratio in hoc eadem est, quæ in superiore reprehensione. Tum omnino fabulæ Orestis, Pyrrhi, et Heleni tam diversis modis tractatæ fuere, inprimis a tragicis, ut fingendi liberum esset arbitrium. Dicta satis de hoc quoque. Exc. X ad lib. III Tom. II, p. 436. 437. Exc. XII, p. 438.

De iis, quæ in sex posterioribus libris occurrunt simili difficultati implicita, suis passim locis aut expedita aut saltem annotata sunt*. Unum est, quod non habeo quomodo satis defendam, quod templum in urbe Laurentum a Pico conditum non modo tam splendide extructum et ornatum commemorat, signa majorum in vestibulo apponit, verum etiam spolia, exuvias et tropæa, VII, 183 sqq., et in his adeo *erepta rostra carinis:* ac

* V. c. de armis cælo demissis ad VIII, 520 et 608, de Turno arma explorante die ante pugnam XII, 81.

æthcrio Saturnus venit Oly
rege fuerunt Sæcula : sic pl
319 sq. Vix hi rerum an
belli tempestatibus agitata,
reponi possent. Hic tamen
nam eodem loco, quo de S
sqq. *Deterior donec paullati*
amor successit habendi. Tum
canæ, Tum reges, asperque
quæras, quo rege geri bella
equum domitor, VII, 189.
bellicosos habiti. Apud O
omnes Martem coluere priores ;
—*Mars Latio venerandus erat*

Apud Macrobium lib. III.
immodicas, sæpe in tenuic
quoque haud pauca sine idone
matico digna. Sunt tamen
destituta non sunt, etsi profecta
contigit operi ultimam manun
lib. V, 15 monetur, nomin
quorum mox inter prælia nul
ratur, ut Virbium Æn. VII,

* Quod Latinorum res multo
ipsi condonandum erat : carminis e
ut passim a nobis observatum, v. c.